

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 39
Том 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голова редакційної ради:

Палінчак М. М. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародної політики, декан факультету міжнародних економічних відносин, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Члени редколегії:

Бідзіля Ю. М. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри журналістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Вереш М. Т. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гвоздяк О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голик С. В. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гжесяк Ян – д-р габ., професор Державної вищої професійної школи в Коніні, Конін, Польща

Девіцька А. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Добровольська О. Я. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземної філології та перекладу, Національний транспортний університет

Мафтин Н. В. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Павлак Мірослав – д-р габ., професор, ректор, Державна вища професійна школа в Коніні, Конін, Польща

Печарський А. Я. – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка, Львівський національний університет імені Івана Франка

Попович Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Рогач Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Томенчук М. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Фабіан М. П. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чендей Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чик Д. Ч. – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і методики їх викладання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», протокол № 3 від 18.03.2025 року.**

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 2178 від 27.06.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-04729.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа: Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет» (вул. Підгірна, 46, м. Ужгород, 88000, e-mail: official@uzhnu.edu.ua, тел. +38(0312) 61-33-21)

Періодичність: шість разів на рік

Мови видання: українська, англійська, польська, словацька, угорська.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2025

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНСЬКА МОВА

Копчак М.М., Грабельська О.В., Дроф'як Н.І. ЛІНГВІСТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ: ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА СУЧАСНІ КОМУНІКАЦІЙНІ ПРАКТИКИ.....	9
Коткова Л.І. МОВНА ПОЛІТИКА ТА КОЛОНІАЛЬНА ПРАКТИКА: АНАЛІЗ ПЕРЕДМОВИ ДО РАДЯНСЬКОГО ВИДАВАННЯ «СЛОВАРЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ» (1958).....	15
Кравченко Т.П. ПАРАДИГМАТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ САДІВНИЦТВА.....	22
Попадинець М.В. МОВНІ СТРАТЕГІЇ ПОДЯКИ: ЯК ВИСЛОВЛЮВАТИ ВДЯЧНІСТЬ ВІЙСЬКОВИМ БЕЗ ПОРУШЕННЯ ЕТИКЕТУ.....	28
Попович Н.М. СЛОВОТВОРЧІ І МОРФОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КВАНТИТАТИВНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ Г. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА).....	35
Степанюк Г.М. ЗАКОНИ МИЛОЗВУЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ПРАВИЛА ТА ПРАКТИКА ВЖИВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ ЧЕРГУВАННЯ У ТА В).....	40
Тиха Л.Ю. МОВНІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ОБРАЗІВ-ПЕРСОНАЖІВ У РОМАНІ МАРІЇ МАТІОС «МАЙЖЕ НІКОЛИ НЕ НАВПАКИ».....	46
Томусяк Л.М. КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ВИМІРИ ПОВТОРІВ У ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ О. ЗАБУЖКО.....	51
Трумко О.М. КІЛЬКІСНІ ЧИСЛІВНИКИ: МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ В ІНШОМОВНІЙ АВДИТОРІЇ (ПОЧАТКОВИЙ РІВЕНЬ).....	56
Шаповаленко Н.М. ДИНАМІКА МОВНИХ ЗМІН У СУЧАСНОМУ ДИСКУРСІ.....	63
Shevchuk-Kliuzheva O.V. IMPLEMENTATION OF EUROPEAN STANDARDS OF LINGUISTIC DIVERSITY IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN LANGUAGE POLICY.....	68

РОЗДІЛ 2

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Makukhina S.V. ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF DISTANCE FOREIGN LANGUAGE TRAINING IN NON-LINGUISTIC HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS	74
Міщенко Т.В. НОМІНАЦІЯ РАДОСТІ ТА СУМУ В АНГЛОМОВНИХ НОВИННИХ СТАТТЯХ CNN ПРО ПОДОРОЖІ У СВІТЛІ ТЕОРІЇ ПОБУДОВИ ПЕРСПЕКТИВ.....	79
Pozhar A.B. PROBLEMATIC ASPECTS OF TRANSLATING INTERNATIONAL LEGAL TEXTS INTO UKRAINIAN.....	84
Самойленко М.О., Самойленко Т.О. ПРОСОДИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СИНТАГМАТИКИ В АНГЛОМОВНОМУ МОВЛЕННІ ПОЛІТИКА.....	89
Сєдакова М.В., Широкова І.І. КОНЦЕПТ <i>EMOTION</i> В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ ТАНЦЮВАЛЬНО-СПОРТИВНОМУ ДИСКУРСІ.....	94
Соловйова Л.Ф., Сніховська І.Е. ЕМОТИВНИЙ КОМПОНЕНТ КОМПОЗИТИВ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	98
Удовенко І.В., Подворна Л.А. ЛЕКСИЧНИЙ ПІДХІД У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	103
Філатова О.О. МОВНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ НОВИННОГО МЕДІА ДИСКУРСУ.....	109

РОЗДІЛ 3

МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ,
АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АФРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

Семенюк О.Б., Джердж А.А. СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕМ З ЕТНОКУЛЬТУРНИМ КОМПОНЕНТОМ У КИТАЙСЬКОМУ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	114
---	-----

РОЗДІЛ 4

КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

Петришин М.Й. ЛІНГВОКУЛЬТУРНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ <i>ПРАЦЯ</i> В ПАРЕМІЙНІЙ СПАДЩИНІ ДАВНІХ РИМЛЯН.....	120
Яковенко Л.І. ПРО ДЕЯКІ ГРАМАТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛЯКІВ НА ТЛІ ВИКЛАДАННЯ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ.....	125

РОЗДІЛ 5

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Крайняк Л.К., Боднар О.Б., Дуда О.І. ПЕРЕКЛАД ЯК ПРОЦЕС МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ: ОСНОВНІ МОДЕЛІ.....	131
Мороз М.Ю. ВІДТВОРЕННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У СИСТЕМАХ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ).....	136
Одрехівська І.М. СУЧАСНІ АНГЛОМОВНІ ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ: РЕДАКТОР-УПОРЯДНИК ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ І ТВОРЧИЙ ПАРТНЕР ПЕРЕКЛАДАЧА.....	144
Пашко С.В. СЕМАНТИЧНІ ТРУДНОЩІ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ КОРАНУ: АНАЛІЗ СПЕЦИФІЧНИХ ТЕРМІНІВ ТА ЇХНІХ ВІДПОВІДНИКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	149
Подвойська О.В., Носаченко В.В. ПЕРЕКЛАД МЕТАФОР У СПОРТИВНОМУ ДИСКУРСІ: ВИКЛИКИ ТА СТРАТЕГІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ АВТЕНТИЧНОСТІ.....	153
Tulupov O.V. CULTURE AND IDEOLOGY IN TRANSLATION PERSPECTIVE.....	158

РОЗДІЛ 6

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Гурко О.В. СТРУКТУРНИЙ ТА ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗМОВНОГО ДИСКУРСУ В. ЗЕЛЕНСЬКОГО (на матеріалі українсько-англійського перекладу вечірньої промови від 09.03.2025).....	166
Дем'янчук Ю.І. ГЕНЕЗА СТАНОВЛЕННЯ МОВИ ВІЙНИ В ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНОМУ ТА ІСТОРИКО-ХУДОЖНЬОМУ КОНТЕКСТІ (УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД).....	171
Кукушкін В.В., Шостак У.В. ПРОБЛЕМА МОВНОЇ ПОЛІТКОРЕКТНОСТІ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ: ВПЛИВ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЗМІН НА СЛОВНИКОВИЙ ЗАПАС.....	193
Труценко І.І., Весоловський О.В. ЛЕКСИЧНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ МІЖМОВНИХ КОНТАКТІВ У ПРОЦЕСІ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	199

РОЗДІЛ 7

ЛІТЕРАТУРА СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

Антонович С.О., Самолисова О.В. АБСУРДИСТСЬКЕ СВІТОБАЧЕННЯ – ХАРАКТЕРНА РИСА ГОЛОВНОГО ГЕРОЯ РОМАНУ «МАЛИЙ АПОКАЛІПСИС» Т. КОНВІЦЬКОГО.....	205
Тараненко В.В. ЗАСОБИ ПОБУДОВИ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ АРХІТЕКТУРИ ТЕКСТУ РЕЛІГІЙНОГО СТИЛЮ.....	210

РОЗДІЛ 8

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Zhuravska N.V. THE IMAGE OF WOMAN IN THE POETRY OF SEIF AR-RAHBI: ARTISTIC AND AXIOLOGICAL ASPECT.....	216
Калінюк О.О., Кашуба М.В., Степанюк Н.В. СТРУКТУРА ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОЛОРИСТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ У РОМАНІ С. КОЛЛІНЗ “THE HUNGER GAMES”.....	222
Козюбенко О.І. КОНЦЕПЦІЯ КРАСИ ПРИРОДИ У ПОЕЗІЇ ГЕНРІХА ГЕЙНЕ.....	226
Кушнір І.Б. ПРОБЛЕМИ ПІДЛІТКОВОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ У РОМАНІ Ф. ГЕН «ЗАВТРА КАЙФ».....	230
Папушина В.А., Олійник Л.В. ЕСТЕТИЧНІ ДОМІНАНТИ «ВІЧНИХ ОБРАЗІВ» У ДРАМАХ П. КОРНЕЛЯ ТА ФЕОФАНА ПРОКОПОВИЧА.....	238
Русакова К.О., Ліпіна В.І. РЕЦЕПЦІЯ ТВОРЧОСТІ АДЕЛІН ЄН МА: МІЖ СХОДОМ І ЗАХОДОМ.....	242

Талабірчук О.Ю. ЗВИЧНА ЇЖА ТА НАПОЇ НАШОГО СВІТУ В ЧАСОПРОСТОРИ ФЕНТЕЗІЙНОГО СВІТУ «ХРОНІКИ АМБЕРА» РОДЖЕРА ЖЕЛІЗНИ.....	250
Filat T.V., Klymenko I.M. FEATURES OF INTERPRETING THE IMAGE OF A WOMAN IN FICTION (GENDER ASPECTS OF THE PROBLEM).....	256
Cao Jing. THE IMPACT OF LITERARY TENDENCIES IN CHINA IN THE 1980S ON LU YAO'S WORKS: TRANSFER FROM THE "SCAR LITERATURE".....	261
Шестопап О.Г. У ПОШУКАХ ВІЧНОСТІ: МІТ ПРО «ТОТАЛЬНЕ КІНО» У ПОВІСТІ АДЛЬОФО БІОЯ КАСАРЕСА «ВИНАХІД МОРЕЛЯ».....	265

РОЗДІЛ 9

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Єфремова О.В. ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ПАТРИАРХАЛЬНИХ ПОГЛЯДІВ ГОМЕРА НА ЖІНОЧІСТЬ У РОМАНІ МАРГАРЕТ ЕТВУД «ПЕНЕЛОПАДА».....	272
Yakuba V.V., Tsapro G.Yu., Zvereva M.A. METAPHORS OF TRAUMA IN ON EARTH WE'RE BRIEFLY GORGEIOUS AND HOURIS: A COMPARATIVE ANALYSIS.....	276

РОЗДІЛ 10

РЕЦЕНЗІЇ

Гурдуз А.І. ФЕНТЕЗІ ЗАХІДНОГО КАНОНУ В ОПТИЦІ СТОРІТЕЛІНГУ: СПРОБА СТРУКТУРУВАННЯ (Рецензія на монографію Зоряни Годунок «Ключі фентезійного сторітелінгу. Літературознавчі етюди». Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2025. 251 с.)...282	282
Левченко О.П. РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ІРИНИ ДІЛАЙ «МОДЕЛЬ МЕНТАЛЬНОГО ПРЕДСТАВЛЕННЯ АНГЛІЙСЬКОГО ДІЄСЛОВА».....	288

CONTENTS

SECTION 1

UKRAINIAN LANGUAGE

Kopchak M.M., Hrabelska O.V., Drofiak N.I. LINGUISTIC TRANSFORMATIONS IN THE DIGITAL AGE: THE IMPACT OF DIGITALISATION ON MODERN COMMUNICATION PRACTICES.....	9
Kotkova L.I. LANGUAGE POLICY AND COLONIAL PRACTICE: ANALYSIS OF THE PREFACE TO THE SOVIET EDITION OF THE “DICTIONARY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE” (1958).....	15
Kravchenko T.P. PARADIGMATIC RELATIONS OF UKRAINIAN HORTICULTURAL TERMS.....	22
Popadynets M.V. LANGUAGE STRATEGIES FOR EXPRESSING GRATITUDE: HOW TO THANK MILITARY PERSONNEL WITHOUT BREACHING ETIQUETTE.....	28
Popovych N.M. WORD-FORMING AND MORPHOLOGICAL WAYS OF EXPRESSING QUANTITY IN THE UKRAINIAN LANGUAGE (BASED ON THE PROSE WORKS OF H. KVITKA-OSNOVYANENKO).....	35
Stepaniuk H.M. THE LAWS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE GENTLENESS: RULES AND PRACTICE OF USAGE (ON THE EXAMPLE OF ALTERNATION “Y” AND “B”).....	40
Tykha L.Yu. LINGUISTIC MEANS OF CHARACTER REPRESENTATION IN MARIA MATIOS’ NOVEL <i>ALMOST NEVER THE OTHER WAY AROUND</i>	46
Tomusiak L.M. COMMUNICATIVE-PRAGMATIC DIMENSIONS OF REPETITION IN LITERARY SPEECH OF OKSANA ZABUZHKO.....	51
Trumko O.M. QUANTITATIVE NUMERALS: METHODS OF LEARNING IN A FOREIGN LANGUAGE AUDIENCE (BEGINNER LEVEL).....	56
Shapovalenko N.M. DYNAMICS OF LANGUAGE CHANGES IN MODERN DISCOURSE.....	63
Shevchuk-Kliuzheva O.V. IMPLEMENTATION OF EUROPEAN STANDARDS OF LINGUISTIC DIVERSITY IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN LANGUAGE POLICY.....	68

SECTION 2

GERMANIC LANGUAGES

Makukhina S.V. ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF DISTANCE FOREIGN LANGUAGE TRAINING IN NON-LINGUISTIC HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS	74
Mishchenko T.V. NOMINATION OF JOY AND SADNESS IN CNN ENGLISH NEWS ARTICLES ABOUT TRAVELS FROM THE VANTAGE THEORY PERSPECTIVE.....	79
Pozhar A.B. PROBLEMATIC ASPECTS OF TRANSLATING INTERNATIONAL LEGAL TEXTS INTO UKRAINIAN.....	84
Samoilenko M.O., Samoilenko T.O. PROSODIC CHARACTERISTICS OF SYNTAGMATIC DEVISION IN THE POLITICIAN’S ENGLISH SPEECH.....	89
Siedakova M.V., Shyrokovska I.I. THE CONCEPT <i>EMOTION</i> IN THE ENGLISH DANCESPORT DISCOURSE.....	94
Soloviova L.F., Snikhovska I.E. EMOTIVE COMPONENT OF COMPOSITE WORDS IN MODERN ENGLISH.....	98
Udovenko I.V., Podvorna L.A. THE LEXICAL APPROACH IN TEACHING ENGLISH.....	103
Filatova O.O. LANGUAGE AND STYLISTIC CHARACTERISTICS OF THE NEWS MEDIA DISCOURSE.....	109

SECTION 3

LANGUAGES OF THE PEOPLES OF ASIA, AFRICA, INDIGENOUS PEOPLES OF AMERICA AND AUSTRALIA

Semeniuk O.B., Dzherdzh A.A. SEMANTIC PECULIARITIES OF PHRASEMES WITH ETHNOCULTURAL COMPONENT IN CHINESE MILITARY AND POLITICAL DISCOURSE.....	114
--	-----

SECTION 4**CLASSICAL LANGUAGES. SOME INDO-EUROPEAN LANGUAGES**

Petryshyn M.Y. LINGUISTIC-CULTURAL REPRESENTATION OF THE CONCEPT OF <i>WORK</i> IN THE PAREMIC HERITAGE OF THE ANCIENT ROMANS.....	120
Yakovenko L.I. ABOUT SOME GRAMMATICAL PROBLEMS OF POLES AGAINST THE BACKGROUND OF TEACHING POLISH AS A FOREIGN LANGUAGE.....	125

SECTION 5**TRANSLATION STUDIES**

Krainiak L.K., Bodnar O.B., Duda O.I. TRANSLATION AS A PROCESS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION: BASIC MODELS.....	131
Moroz M.Yu. REPRODUCTION OF GENDER STEREOTYPES IN MACHINE TRANSLATION SYSTEMS (BASED ON THE MATERIAL OF THE UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES).....	136
Odrekhyivska I.M. CONTEMPORARY ANGLOPHONE COLLECTIONS OF UKRAINIAN POETRY: THE EDITOR AS A STRATEGIC AND CREATIVE PARTNER TO THE TRANSLATOR	144
Pashko S.V. SEMANTIC DIFFICULTIES IN TRANSLATING THE QUR'AN: HOW TO TRANSFER ISLAMIC TERMINOLOGY? – ANALYSIS OF SPECIFIC TERMS AND THEIR CORRESPONDENTS IN THE UKRAINIAN LANGUAGE.....	149
Podvoiska O.V., Nosachenko V.V. TRANSLATING METAPHORS IN SPORTS DISCOURSE: CHALLENGES AND STRATEGIES FOR PRESERVING CULTURAL AUTHENTICITY.....	153
Tulupov O.V. CULTURE AND IDEOLOGY IN TRANSLATION PERSPECTIVE.....	158

SECTION 6**COMPARATIVE, HISTORICAL AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS**

Hurko O.V. STRUCTURAL AND PRAGMALINGUISTIC ASPECT OF V. ZELENSKYI'S SPOKEN DISCOURSE (based on the Ukrainian-English translation of the evening speech from March 9, 2025).....	166
Dem'ianchuk Yu.I. THE GENESIS OF THE FORMATION OF THE LANGUAGE OF WAR IN THE HISTORICAL-POLITICAL AND HISTORICAL-ARTISTIC CONTEXT (UKRAINIAN EXPERIENCE).....	171
Kukushkin V.V., Shostak U.V. THE PROBLEM OF LINGUISTIC POLITICAL CORRECTNESS IN MODERN ENGLISH: THE INFLUENCE OF SOCIO-CULTURAL CHANGES ON VOCABULARY.....	193
Trutsunencko I.I., Vesolovskyi O.V. LEXICAL BORROWINGS AS A REFLECTION OF INTERLINGUAL CONTACTS IN THE PROCESS OF HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE GERMAN LANGUAGE.....	199

SECTION 7**SLAVIC LITERATURE**

Antonovych S.O., Samolysova O.V. THE ABSURDIST WORLD OUTLOOK IS A REMARKABLE FEATURE OF THE MAIN CHARACTER OF THE NOVEL "A MINOR APOCALYPSE" BY T. KONVITSKYI.....	205
Taranenko V.V. MEANS OF CONSTRUCTING THE LEXICAL-SEMANTIC ARCHITECTURE OF A RELIGIOUS STYLE TEXT.....	210

SECTION 8**LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES**

Zhuravska N.V. THE IMAGE OF WOMAN IN THE POETRY OF SEIF AR-RAHBI: ARTISTIC AND AXIOLOGICAL ASPECT.....	216
Kaliniuk O.O., Kashuba M.V., Stepaniuk N.V. STRUCTURE AND FUNCTIONING OF THE COLOR VOCABULARY IN THE NOVEL BY S. COLLINS "THE HUNGER GAMES".....	222
Koziubenko O.I. THE CONCEPT OF NATURAL BEAUTY IN THE POETRY OF HEINRICH HEINE.....	226
Kushnir I.B. PROBLEMS OF ADOLESCENT IDENTIFICATION AND INTEGRATION IN F. GUÈNE'S NOVEL "KIFFE KIFFE TOMORROW".....	230

Papushyna V.A., Oliinyk L.V. AESTHETIC DOMINANTS OF “ETERNAL IMAGES” IN THE DRAMAS OF P. KORNEL AND FEOFAN PROKOPOVICH.....	238
Rusakova K.O., Lipina V.I. RECEPTION OF ADELINE YEN MA'S WORK: BETWEEN EAST AND WEST.....	242
Talabirchuk O.Yu. COMMON FOOD AND DRINKS OF OUR WORLD IN THE SPACE-TIME OF THE FANTASY WORLD OF THE CHRONICLES OF AMBER BY ROGER ZELAZNY.....	250
Filat T.V., Klymenko I.M. FEATURES OF INTERPRETING THE IMAGE OF A WOMAN IN FICTION (GENDER ASPECTS OF THE PROBLEM).....	256
Cao Jing. THE IMPACT OF LITERARY TENDENCIES IN CHINA IN THE 1980S ON LU YAO'S WORKS: TRANSFER FROM THE “SCAR LITERATURE”.....	261
Shestopal O.H. IN SEARCH OF ETERNITY: THE MYTH OF “TOTAL CINEMA” IN ADOLFO BIOY CASARES'S <i>THE INVENTION OF MOREL</i>	265

SECTION 9

COMPARATIVE LITERATURE STUDIES

Yefremova O.V. REINTERPRETATION OF HOMER'S PATRIARCHAL VIEWS ON FEMININITY IN MARGARET ATWOOD'S NOVEL "THE PENELOPIAD".....	272
Yakuba V.V., Tsapro G.Yu., Zvereva M.A. METAPHORS OF TRAUMA IN ON EARTH WE'RE BRIEFLY GORGEOUS AND HOURIS: A COMPARATIVE ANALYSIS.....	276

SECTION 10

REVIEW

Hurdz A.I. WESTERN CANON FANTASY IN THE OPTICS OF STORYTELLING: AN ATTEMPT TO STRUCTURE (Review of Zoryana Hodunok's monograph “Keys of Fantasy Storytelling. Literary studies”. Ostroh: Publishing House of the National University of Ostroh Academy, 2025. 251 pp.).....	282
Levchenko O.P. REVIEW OF IRYNA DILAI'S MONOGRAPH “A MODEL OF MENTAL REPRESENTATION OF THE ENGLISH VERB”.....	288

РОЗДІЛ 1 УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 81'33:004.9:81'38:81'373

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.39.2.1>

ЛІНГВІСТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ: ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА СУЧАСНІ КОМУНІКАЦІЙНІ ПРАКТИКИ

LINGUISTIC TRANSFORMATIONS IN THE DIGITAL AGE: THE IMPACT OF DIGITALISATION ON MODERN COMMUNICATION PRACTICES

Копчак М.М.,

*orcid.org/0000-0001-9040-5711**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри іноземних мов**Львівського національного університету імені Івана Франка*

Грабельська О.В.,

*orcid.org/0009-0001-5155-2169**асистент кафедри іноземних мов**Львівського національного університету імені Івана Франка*

Дроф'як Н.І.,

*orcid.org/0009-0007-3177-6564**асистент кафедри іноземних мов**Львівського національного університету імені Івана Франка*

У статті основна дослідницька увага зосереджена на питаннях лінгвістичних трансформацій і видозміни комунікативних стратегій української та англійської мов в умовах комунікативного електронного середовища і цифровізації комунікативного простору. Окрема увага приділяється питанням адаптації мови до технічних параметрів і видозміни лексичного складу мови під впливом цифрових інновацій. У статті також розглянуто питання адаптації української мови до мовних викликів і змін, зокрема мовних впливів з боку англійської мови в процесі цифровізації. Встановлено, що інтернет-дискурс – це такий різновид мови, який може виступати у різних жанрах, мати монологічний чи діалогічний характер, а також може бути охарактеризований певними комунікативними засобами. Особливою рисою цього виду дискурсу є широке використання лексичних одиниць, що належать до різних стилів, а також елементів, що відповідають ряду установок та цілей спілкування в рамках інтернету. Мовні стратегії в інтернеті пропонуємо класифікувати на дві групи: кооперативні та некооперативні мовні стратегії. Вплив цифровізації комунікативного процесу має амбівалентний характер. З одного боку, мова розвиває свій лексичний склад, спрощує синтаксичну побудову, мінімізує час для комунікації, а з іншого боку зростає питома вага англіцизмів, акронімів, скорочень, що схематизує мову, збільшується кількість орфографічних та граматичних помилок. Визначено характер мовної взаємодії в мережах, інтернет-спілкування є переважно анонімним, сприяє відвертій взаємодії, тому поруч із виконанням правил мережного спілкування на форумах і дотриманням мережного етикету в ньому найчастіше трапляються випадки на порушення цих правил. Учасники вдаються до стратегій конфронтації, до яких належать стратегії дискредитації та домінування, а етикетні норми часто порушуються.

Ключові слова: комунікація, комунікативні тактики, комунікативні стратегії, цифровізація, інтернет-дискурс, лінгвістичні трансформації, лексичний склад.

The article focuses on the issues of linguistic transformations and modification of communicative strategies of the Ukrainian and English language in the context of the electronic communication environment and digitalisation of the communication space. Particular attention is paid to the issues of language adaptation to technical parameters and modification of the lexical composition of the language under the influence of digital innovations. The article also addresses the issue of adaptation of the Ukrainian language to linguistic challenges and changes, in particular, linguistic influences from the English language in the process of digitalisation. It has been established that Internet discourse is a type of language that can be used in different genres, have a monological or dialogical character, and can be characterised by certain communicative means. A special feature of this type of discourse is the widespread use of lexical items belonging to different styles, as well as elements that correspond to a number of attitudes and purposes of communication on the Internet. We propose to classify language strategies on the Internet into two groups: cooperative and non-cooperative language strategies. The impact of the digitalisation of the communication process is ambivalent. On the one hand, the language develops its lexical composition, simplifies syntactic construction, minimises the time for communication, and on the other hand, the proportion of anglicisms, acronyms, abbreviations increases, which schematises the language, and the number of spelling and grammatical errors increases. The nature of language interaction in networks has been determined;

Internet communication is mostly anonymous and promotes frank interaction, so along with the observance of the rules of network communication on forums and compliance with network etiquette, it often involves cases of violation of these rules. Participants resort to confrontation strategies, which include strategies of discredit and domination, and etiquette norms are often violated.

Key words: communication, communication tactics, communication strategies, digitalisation, internet-discourse, linguistic transformations, lexical composition.

Постановка проблеми. Питання процесу цифрової трансформації і її впливу на мову потребує постійного наукового спостереження і ґрунтовних лінгвістичних досліджень, тож тема ще довго не втрачатиме своєї актуальності. Щодня роль цифрових технологій у світі зростає і впливає на всі сфери суспільства, зокрема й на мовну дійсність. У зв'язку з цим вивчення мови в контексті цифрової трансформації стає особливо актуальним і важливим для розуміння процесів, що відбуваються з мовою в сучасних умовах. Цифрова трансформація впливає як на саму мову, на її внутрішні глибинні процеси, так і на процес викладання мови із допомогою інтернет-середовища. Глобалізаційні процеси у світі та мовна конвергенція призводять до виникнення нових мовних форм та структур, які відображаються в системі мови. Особливо це стосується іншомовних запозичень, насамперед з англійської мови. Найчастіше такі запозичення відбуваються у сферах науки, технологій, бізнесу та культури. Тож важливо дослідити ці процеси, щоб зрозуміти основні напрями розвитку лексичного складу мови, граматичних особливостей і комунікативних тактик.

Цифровізація може сприяти збереженню мов, які зникають. Можна перекалібрувати словники в цифровий формат, анутовати корпуси, цифровізувати писемні пам'ятки, а якщо це мови, які мають лише усну форму, то їх можна зафіксувати в аудіофайлах і зберігати як картотеку чи перетворювати на живий актуальний корпус.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Здійснивши аналіз наукової літератури за останні десять років, можна побачити, що більшість дослідників дотримуються таких двох думок. Перша зводиться до того, що інтернет здійснює негативний вплив на українську мову, насичуючи її надмірною кількістю англіцизмів, спрощує синтаксичні структури тощо. Друга думка зводиться до того, що інтернет розвиває мову, а також його використання є продуктивним у процесі навчання мови та створення педагогічного креативу.

Дослідники В. Биков, О. Пінчук вивчали питання освітньої складової цифрової трансформації суспільства [1; 9]. А.С. Бугаєць вивчає питання використання цифрових технологій у викладанні української мови як іноземної [2]. Учені В.А. Герасимович, М.В. Герасимович,

В.В. Коваль зосередили свою дослідницьку увагу на вивченні ролі мовленнєвої культури в процесі соціальної комунікації в умовах цифровізації [3]. За висновками згаданих науковців, «інтенсивна діджиталізація комунікаційних процесів за умов раціональної управлінської діяльності підвищує рівень якості соціальної взаємодії, зміцнює позиції цифрових інструментів у концепті інноваційних тенденцій глобальних інтеграційних мовленнєво-культурних процесів» [4, с. 108]. І. Скиба досліджував питання специфіки комунікативних процесів і трансформації лексики комунікації під впливом процесів інформатизації суспільства [7–8]. Дослідниця Ю. Молоткіна вивчає питання функціонування медіа-лексики іншомовного походження в сучасних українських інтернет-виданнях [5], а Н. Попова дослідила процеси засвоєння англіцизмів в українській мові [6]. Однак питання лінгвістичної трансформації комунікації за посередництвом цифрових технологій вимагає подальшого дослідження, що й визначає актуальність обраної теми статті.

Постановка завдання. Мета статті – охарактеризувати лінгвістичні трансформації в українській мові, спричинені цифровізацією суспільства, вивчити сучасні комунікативні практики в цьому контексті. У статті також буде розглянуто питання адаптації української мови до цих змін, зокрема мовних впливів англійської мови в процесі цифровізації, щоб виявити можливі проблеми та визначити перспективи розвитку української мови в електронну добу.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні інтернет-комунікація посідає особливе місце серед інших сфер спілкування. Основними ознаками варто назвати опосередкований характер взаємодії між співрозмовниками, множинність точок зору, мінливість. У зв'язку з цим у комунікантів виникає необхідність враховувати ці особливості при побудові спілкування. Інтернет-дискурс – це такий різновид мови, який може виступати у різних жанрах, мати монологічний чи діалогічний характер, а також може бути охарактеризований певними комунікативними засобами. Відмінною рисою цього виду дискурсу є широке використання лексичних одиниць, що належать до різних стилів, а також елементів, що відповідають цілям спілкування в рамках інтернету. Під мовною стра-

тегією розуміємо план мовної поведінки, у який суб'єкт залучає набір заздалегідь продуманих мовних дій; лінію комунікативної поведінки, обрану відповідно до загального характеру спілкування, а також відповідно до його цілей. Будь-яка мовна стратегія включає сукупність мовних тактик.

На думку І. Скиби, «в умовах інформатизації суспільства, викликаній активним впровадженням комп'ютерних інформаційно-комунікаційних технологій, починаючи з другої половини ХХ століття, відбувається стрімке нарощення каналів комунікації, інформаційного обміну в суспільстві тощо. Втім зростання технічних можливостей для здійснення комунікативних процесів, саме по собі, не призводить до їхньої успішності, а лише розширює й одночасно ускладнює (урізноманітнює) систему з їхнього здійснення. У такий спосіб відбувається несвідоме зміщення акцентів у комунікації з комунікативного на технічний аспект чи, в кращому разі, на інформаційний, коли відбувається суто технічне циркулювання інформації без здійснення відповідного комунікативного процесу» [8, с. 71]. Процес комунікації під впливом цифровізації зазнає суттєвих змін, які в цілому можна охарактеризувати такими рисами: надмірна кількість інформації; зниження рівня критичного мислення; дискурсивність; дистанціювання комунікаційних процесів (Teams, Zoom, Telegram тощо); залучення інструментів ІІІ; корпоративна взаємодія; поява у лексичному складі української мови не лише англіцизмів, але й варваризмів, що включаються в мову без особливої потреби, активно вливаються та витісняють звичні слова.

Мовні стратегії в інтернеті пропонуємо класифікувати на дві групи: 1) Кооперативні мовні стратегії. До цієї групи відносимо діалоги інформативного та інтерпретативного характеру (повідомлення певної інформації, спілкування, що має на увазі репліки більш ніж одного комуніканта та ін.) 2) Некооперативні мовні стратегії. Містять діалогічне спілкування, що порушує норми мовної взаємодії (мовний конфлікт, сварка, різні претензії тощо).

У рамках кооперативної мовної стратегії можуть бути також реалізовані різні допоміжні стратегії. Для кооперативних стратегій також характерне використання низки конкретних тактик: тактика пом'якшення, тактика відведення критики, тактика інформування. Розглядаючи мовленнєвий вплив на адресата в рамках кооперативної стратегії, слід говорити про прагнення переконати співрозмовника прийняти певну точку зору шляхом емоційного впливу. Задля збереження

комунікативного контакту і навіть досягнення цілей комунікації, учасники інтернет-дискурсу застосовують різноманітні засоби. Насамперед слід вказати на активне використання комунікантами емоційно забарвленої лексики. Однією з рис повідомлень, побудованих на кооперативній мовній стратегії, є використання емотивних елементів, а також характерних для спілкування в мережі інтернет-аббревіатур. Так, у цифровому середовищі, зокрема спілкуванні в чатах соціальних мереж, англійська мова активно використовує аббревіатури. Особливо ця тенденція спостерігається серед молоді. Прикладом можуть бути такі широко відомі скорочення, як "ASAP" (As Soon As Possible) "BRB" (Be Right Back), "LOL" (Laugh Out Loud), "BTW" (By The Way), "OMG" (Oh My God) та інші, які залучаються у канву україномовного викладення повідомлень.

Розглядаючи некооперативні мовні стратегії в інтернет-дискурсі, варто зазначити, що метою побудованих на їх основі висловлювань стає порушення комунікативної рівноваги, провокування мовного конфлікту, мовної агресії. До допоміжних стратегій належать такі: стратегія сумніву адресата у раніше висловленій думці, стратегія несхвалення, стратегія незгоди, стратегія пресупозиції, стратегія невпевненості адресата в мовному акті, узагальнення, риторична стратегія.

У ході мережевої комп'ютерної комунікації користувачі не мають у своєму розпорядженні первинної інформації один про одного, отриманої на підставі особистісних і соціальних індикаторів, що чуттєво сприймаються, які, у свою чергу, допомагають прогнозувати комунікативну поведінку співрозмовника і сприяють формуванню певних рольових очікувань. Учасники мережевої комп'ютерної комунікації «збирають» образ партнера з комунікації, головним чином, виходячи із самопрезентації адресата. Таким чином, головним джерелом самокатегоризації партнера з мережевої комп'ютерної комунікації є тексти, що продукуються, в яких відбувається свідоме або несвідоме конструювання власного образу.

Для комп'ютерної комунікації, поряд із прийнятими у суспільстві принципами та правилами поведінки, характерні й специфічні, серед яких: імператив не відхилятися від теми; використання емотивних картинок для передачі емоцій та міміки користувачів; обмеження формату; існування листів-спамів; вимога пройти верифікацію перед участю в комп'ютерних конференціях. Взаємодія комунікантів у мережній комп'ютерній комунікації регулюється правилами, розробленими керівниками форумів (модераторами).

Учасники-початківці мережевої комп'ютерної комунікації, обираючи стратегію самопрезентації, вдаються до таких стратегій: демонстрації слабкості (мета скористатися владою співчуття більш досвідчених користувачів та отримати необхідну допомогу) та інграціяції (мета прагнення сподобатися).

Українська мова активно адаптується до специфіки інтернет-комунікації, так, зокрема, виникають скорочення, акроніми, емотикони та меми. Ці нові форми збагачують мову, однак можуть викликати складнощі у розумінні для тих, хто не знайомий із контекстом їх використання. У цьому контексті електронні підручники, онлайн-курси, мобільні програми та інші цифрові інструменти стають все більш популярними серед викладачів та студентів. Наприклад, онлайн-курси дають можливість навчатися у зручний для студента час, долаючи географічні та тимчасові обмеження. Курси можуть включати відеолекції, онлайн-тести, форуми для спілкування та спільної роботи студентів. Крім того, мобільні програми для вивчення мови доступні на різних платформах і надають широкий спектр функцій, таких як словники, розмовники, аудіо та відеоматеріали, а також інтерактивні вправи. Ці програми збільшують мотивацію студентів до навчання та прискорюють процес навчання. Крім того, українська мова активно інтегрується у різні цифрові освітні платформи, що дає можливість для її вивчення іноземними студентами та сприяє міжкультурному обміну. Це сприяє просуванню нашої культури та історії на світовому рівні, що підвищує зацікавленість до вивчення цієї мови.

Ще одним способом використання цифрових технологій при вивченні мови є віртуальні мовні лабораторії та освітні ігри. Віртуальні мовні лабораторії та освітні ігри допомагають студентам розвивати навички говоріння, письма, читання та аудіювання в інтерактивному та цікавому середовищі. Такі інструменти можуть використовуватися як самостійно, і як доповнення до класичного навчання, а соціальні мережі сприяють створенню мережових зв'язків між студентами та викладачами, що посилює мотивацію до навчання та забезпечує доступ. Проте варто зазначити, що в електронному середовищі виникають і стилістичні проблеми, пов'язані із вживанням неформальних, жаргонних та розмовних форм висловів. Хоча такі форми полегшують спілкування та роблять його більш невимушеним, вони можуть призвести до зниження рівня літературної мови та ускладнити спілкування між різними групами користувачів. Зниження рівня літературної мови

відбувається, коли користувачі переносять такі форми спілкування в офіційні та письмові контексти. Це може призвести до змішування стилів та утруднити розуміння. Крім того, використання жаргонних та розмовних форм висловів може ускладнити спілкування між різними групами користувачів, створити бар'єри у спілкуванні та призвести до непорозуміння.

Крім стилістичних проблем, у цифровому мовному середовищі стикаємося із лексичними проблемами, які насамперед пов'язані з використанням іноземних слів і висловів, особливо англійських. Це може викликати труднощі у спілкуванні та нерозуміння, особливо для тих, хто не володіє іноземною мовою. Дослідниця Н. Тодорова, вивчаючи причини домінантної ролі англійської мови в глобалізованому світі, приходить до висновку, що цьому посприяло дві важливі обставини: по-перше, розширення британської колоніальної влади, по-друге, становлення США як провідної економічної та політичної держави, внаслідок чого англійська мова зайняла пріоритетну роль у світовому бізнесі, медицині, науці, масовій культурі, засобах масової інформації тощо [10]. Учені Т. Мартинова та В. Кукушнік приходять до висновку, що «в сучасному українському дискурсі динамічні лінгвальні процеси сприяють входженню нових англійських запозичень у лексико-семантичну систему української мови, а також їхнім семантичним перетворенням, як-от: уточнення, звуження, розширення семантики, а важливими чинниками семантичних зрушень деяких англіцизмів є зміна сфери функціонування лексичних одиниць, що зумовлено частковою детермінологізацією під впливом позамовних факторів» [4, с. 59]. Надмірне вживання англіцизмів може негативно вплинути на збереження та розвиток української лексичної системи, спричинивши втрату лексичного багатства рідної мови та зниження її варіативності. Англійська мова часто виступає як міжнародний засіб комунікації, що може призвести до обмеження використання української мови. По-друге, англійська мова впливає на структуру та лексику української мови, що може призвести до заміщення англіцизмами або калькованими висловами. Також англійські технології та сервіси часто домінують в інтернет-просторі, що може створити перешкоди для розвитку та просування українськомовних ресурсів та технологій.

Усі англійські запозичення можна класифікувати на 1) прямі запозичення – у цих лексемах і форма, і значення збігається з англійською мовою як джерелом запозичення, наприклад,

на сайтах із пошуку найманих працівників часто використовують такі прямі запозичення як-от: *Sales Manager, IT Consultant MS Exchange, Financial Analyst, IT Solution Designer* та інші, що зумовлено швидким розвитком галузі інформаційних технологій; 2) гібридні запозичення, де українська мова перейняла лише корінь, а далі слово адаптувалось до української морфології: *пролонгація, аплікація, олігархат, деіндустріалізація, електоральний, реструктуризація* тощо.

Більшість англіцизмів можна назвати повністю асимільованими, оскільки вони відповідають таким вимогам: полісемія (*контент, пост, сайт, ноутбук, фанат, чемпіон, та ін.*); словотвірний потенціал, тобто здатність утворювати словотвірні ланцюжки, словотвірні гнізда (*футбол – футбольний, інтернет – інтернетний, диск – дисковий; спорт – спортсмен – спортивний*); здатність до створення фразеологізмів та переносних значень («*спонсор тероризму*», «*народитися зі срібною ложкою в губах*»); прийняття граматичної парадигми відповідної частини мови в українській мові (*латентний, валідний, номінований.*)

Дієслова англійської мови, як правило, адаптуються до граматичної структури української мови і творяться від спільнокоренових англіцизмів-іменників, наприклад *донатити, спонсорувати, мінімізувати, депортувати, націоналізувати*. Більшість англіцизмів-іменників позначають нові реалії або є інтернаціоналізмами (*офшор, рейтинг, сайт, структура, децентралізація*). Однак, багато з представлених у інтернет-дискурсі англіцизмів мають українські відповідники й можуть бути повністю ними замінені, наприклад *мітинг – зустріч, конти – контакти, скіли – вміння, гаджети, девайси – пристрої, кеш-готівка, законектитися та сконтактуватися, фіксити та вирішувати, таск – завдання, кастомер та замовник, баддіз – друзі, прайс – цітник, чекнути – перевірити, апрувнути – схвалити, олдскульний – традиційний, ароганто – пихато*, а також, до прикладу, *залогінітись – зайти в мережу, зафрендитись – додаватись в друзі, дебагнути – вирішити помилку, донат – благодійний внесок*, що можна пояснити прагненням до мовної економії. Іноді, зокрема, виникає необхідність розмежувати близькі за змістом поняття (наприклад, *імідж та образ*). Спостерігаємо, що у соціальних мережах англійська лексика часто українізується або ж відбувається змішування латиниці та кирилиці, наприклад: «*бай*» – *бувай*, «*пліз*» – *будь ласка*, «*сори*» – *вибачте*, «*юні*» – *університет*, «*ізі*» – *легко*, «*ок*» – *гаразд*). Цифровізація очевидно спричинила появу численних технічних

неологізмів (*вебсторінка, логін, браузер, інтерфейс*), а також на сучасному етапі у соціальних мережах значно активізувалась військова термінологія (*артилерія, десант, евакуація, батальйон, капітуляція, мобілізація, дрон, сапер, сапер, фланг, евакуація* тощо).

Для вирішення проблем, пов'язаних зі збереженням та розвитком української мови в електронному середовищі, необхідно застосовувати комплекс заходів та стратегій. По-перше, необхідно продовжувати розвиток та впровадження українськомовних додатків, технологій, що дозволяють полегшити комунікацію та обробку інформації. По-друге, важливо привертати увагу до питань мовної культури й грамотності, у тому числі за допомогою освітніх програм та медійних кампаній. По-третє, стимулювання розвитку українськомовного контенту та розробників цього контенту також можуть сприяти збереженню та розвитку української мови в електронному середовищі. В епоху цифрової трансформації перспективи розвитку української мови тісно пов'язані з розвитком мовних технологій та сервісів, таких як машинний переклад, автоматична обробка тексту, голосові помічники. В умовах цифрової трансформації необхідно актуалізувати освітні програми з вивчення української мови, включаючи навчання цифрової грамотності та мовних технологій, а державна мовна політика має бути спрямована на підтримку розвитку української мови та її збереження як важливої складової культурної та наукової спадщини. Цифрова трансформація створює умови для міжкультурної та міжмовної взаємодії. Так, участь у міжнародних проєктах, співпраця з іноземними мовними спільнотами та обмін досвідом у галузі мовних технологій можуть сприяти динамічному розвитку української мови та її адаптації до сучасних умов цифрової трансформації. Також не менш важливим є проведення досліджень у галузі лінгвістичних трансформацій та цифрових технологій. Ці дослідження можуть бути спрямовані на вивчення впливу цифрових технологій на мову, розробку нових методів та підходів для аналізу та обробки текстів, а також вивчення взаємодії української мови з іншими мовами в цифровому середовищі. Порівняння з міжнародною практикою дозволяє визначити, які стратегії та методи можуть бути застосовані для збереження та розвитку української мови в епоху цифрової трансформації. У багатьох країнах розробляються та реалізуються національні програми, спрямовані на підтримку мови та забезпечення її адаптації до нових технологій. Ключовими аспектами

таких програм є впровадження сучасних освітніх технологій, розроблення та використання комп'ютерних програм і додатків для навчання мови, а також створення платформ та ресурсів для обміну інформацією та досвідом на міжнародному рівні.

Висновки. Цифрова трансформація значно впливає на розвиток української мови, на її лексичні та стилістичні трансформації. Зазнає суттєвих змін і комунікація за допомогою електронних засобів, зокрема, змінюються комунікативні тактики. Вплив цифровізації комунікативного процесу має амбівалентний характер. З одного боку, мова розвиває свій лексичний склад, спрощує синтаксичну побудову, мінімізує час для комунікації, а з іншого боку зростає питома вага англіцизмів, акронімів, скорочень, що схематизує мову. Також збільшується кількість орфографічних та граматичних помилок. Якщо метою спіл-

кування є отримання поради з приводу тієї чи іншої проблеми, то учасник мережевої комп'ютерної комунікації прагне до встановлення гармонії в спілкуванні з іншими учасниками й вибирає одну з кооперативних стратегій, до яких можна віднести стратегії ввічливості, щирості, довіри, співпраці, компромісу та інші. Для кооперативної стратегії характерні такі мовні акти, як повідомлення інформації, суперечка, обмін думками з будь-якого питання, прохання, рада, переконання, умовляння, рекомендація тощо. Інтернет-спілкування є переважно анонімним, сприяє відвертій взаємодії, тому поруч із виконанням правил мережного спілкування на форумах і дотриманням мережного етикету в ньому найчастіше трапляються випадки на порушення цих правил. Учасники вдаються до стратегій конфронтації, до яких належать стратегії дискредитації та домінування, а етикетні норми часто порушуються.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Биков В. Ю. Відкрите навчальне середовище та сучасні мережні інструменти систем відкритої освіти. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 2: Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*. 2010. № 9. С. 9–15.
2. Бугаєць А.С. Використання цифрових технологій у викладанні української мови як іноземної. У кн.: *Цифровізація вищої освіти та цифрова грамотність* : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 29 січня – 10 березня 2024 року. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. 332 с.
3. Герасимович В.А., Герасимович М.В., Коваль В.В. Роль мовленнєвої культури в процесі соціальної комунікації в умовах цифровізації. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 35 (74) № 3 2024. Частина 2. С. 103–108.
4. Мартинова Т. & Кукушнік В. Anglicisms in the modern Ukrainian language. *Закарпатські філологічні студії*. 2023, Випуск 28. Том 1. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.1.10>.
5. Молоткіна Ю.О. Функціонування медіа-лексики іншомовного походження в сучасних українських інтернет-виданнях. *Society. Document. Communication*, 2018, 5, 57–70. http://nbuv.gov.ua/UJRN/sdc_2018_5_7.
6. Попова Н. До питання про сучасне засвоєння українською мовою англіцизмів. *Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії*. 2015. С. 137–140. <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/12480>.
7. Скиба І. Трансформація мови комунікації під впливом процесів інформатизації суспільства. *Proceedings of the National Aviation University Series Philosophy Cultural*. 2024. № 38(2). С. 94–100.
8. Скиба І. Специфіка комунікативних процесів в умовах інформатизації суспільства. *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія*. 2024. № 1 (39). С. 69–74. DOI: 10.18372/2412-2157.39.18460.
9. Цифрова трансформація відкритих освітніх середовищ: колективна монографія / [колектив авторів]; за ред. В.Ю. Бикова, О.П. Пінчук. К.: ФОП Ямчинський О.В., 2019. 186 с.
10. Todorova N. Globalization and the role of the English language. *Mižnarodni zv'ázki Ukraїni naukovі pošuki i znahidki*. 2018. doi: 10.15407/mzu2018.27.331

УДК 811'.161.2:373.374+Грінченко
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.39.2.2>

**МОВНА ПОЛІТИКА ТА КОЛОНІАЛЬНА ПРАКТИКА:
АНАЛІЗ ПЕРЕДМОВИ ДО РАДЯНСЬКОГО ВИДАННЯ
«СЛОВАРЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ» (1958)**

**LANGUAGE POLICY AND COLONIAL PRACTICE:
ANALYSIS OF THE PREFACE TO THE SOVIET EDITION
OF THE “DICTIONARY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE” (1958)**

Коткова Л.І.,
orcid.org/0000-0001-6349-3576
кандидат філологічних наук,

*доцент кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання
Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського*

Українська мова, будучи органічним виявом національної ідентичності, завжди стояла на заваді імперським амбіціям російської влади. Одним із ключових інструментів колоніального панування було мовне упокорення – нищення українського слова, його дискредитація та заборона. Яскравим прикладом цього є переслідування «Словаря української мови» за ред. Бориса Грінченка – фундаментальної праці, яка не тільки систематизувала лексику української мови, а й підтвердила її окремішність від російської.

Після встановлення радянської влади мовна політика продовжила імперську традицію контролю над українською мовою, лише під новими гаслами. Офіційно радянська держава проголошувала «братерство народів» і жодного утиску національних мов, проте на практиці це було витонченим механізмом росіянізації. Українська філологія стала полем ідеологічної боротьби, а передмови до словників і мовознавчих праць – неодмінними ідеологічними маніфестами.

У статті досліджено мовну політику СРСР як інструмент колоніального управління, аналізовано ідеологічні настанови передмови до радянського видання «Словаря української мови» (1958). Дослідження виявляє механізми мовної росіянізації та викривлення історичної ролі української мови в національному самовизначенні.

Радянська мовна політика спиралася на концепцію «зближення» і «злиття» мов народів СРСР, у якій українську мову трактували як периферійну щодо російської. Аналізована передмова 1958 року показує цю політику через кілька ключових аспектів: 1) акцентування «братнього зв'язку» української та російської мови з риторикою «старшого брата» як домінуючої; 2) дискредитація національної мотивації укладання словника, де працю Б. Грінченка зображено не як кодифікацію й утвердження української мови, а як «цінну наукову роботу», підпорядковану радянським ідеологічним настановам; 3) редукція значення живої народної мови через підкреслення діалектизмів і застарілих слів, що створювало ілюзію недостатньої розвиненості української мови без радянського втручання.

У статті подано комплексний аналіз передмови з погляду її колоніального характеру та ролі у формуванні радянського дискурсу про українську мову. Автор наукової розвідки наголошує, що такі тексти не були нейтральними науковими передмовами, а слугували зброєю ідеологічної боротьби. Вони мали на меті не лише змінити сприйняття української мови, а й обмежити її розвиток, підпорядкувати російському культурному простору. Саме тому критичне переосмислення радянської мовної спадщини є необхідним кроком для подолання імперського дискурсу та відновлення української мовної ідентичності.

Отже, передмова 1958 року була не лише вступним текстом до словника, а й ідеологічним документом, що впливав на мовну політику СРСР. Автор цієї наукової розвідки досліджує, як радянська влада використовувала наукові тексти для виправдання радянської мовної політики, та спонукає до критичного прочитання подібних передмов задля подальшого зміцнення статусу української мови в умовах незалежної України.

Ключові слова: мовна політика, колоніальний режим, лексикографія, ідеологія, українська ідентичність, радянський словник, передмова.

The Ukrainian language, as an organic expression of national identity, has always been an obstacle to the imperial ambitions of the Russian authorities. One of the key instruments of colonial rule was linguistic subjugation – the destruction, discreditation, and prohibition of the Ukrainian language. A striking example of this is the persecution of The Dictionary of the Ukrainian Language by Borys Hrinchenko – a fundamental work that not only systematized the Ukrainian lexicon but also confirmed its distinctiveness from Russian.

After the establishment of Soviet rule, language policy continued the imperial tradition of controlling the Ukrainian language, albeit under new slogans. Officially, the Soviet state proclaimed the “brotherhood of nations” and support for national languages, but in practice, this was a sophisticated mechanism of “Russification”. Ukrainian philology became a battleground of ideological struggle, while the prefaces to dictionaries and linguistic studies turned into mandatory ideological manifestos.

This article examines the language policy of the USSR as a tool of colonial governance and analyzes the ideological guidelines of the preface to the Soviet edition of the Dictionary of the Ukrainian Language (1958). The study uncovers the mechanisms of linguistic “Russification” and the distortion of the historical role of the Ukrainian language in national self-determination.

Soviet language policy was based on the concept of the “rapprochement” and “fusion” of the languages of the peoples of the USSR, wherein the Ukrainian language was treated as peripheral to Russian. The analyzed 1958 preface illustrates this policy through several key aspects: 1) emphasizing the “fraternal bond” between the Ukrainian and Russian languages, with the rhetoric of the “older brother” as dominant; 2) discrediting the national motivation behind the compilation of the dictionary, portraying B. Grinchenko’s work not as a codification and affirmation of the Ukrainian language, but rather as a “valuable scientific work” subordinated to Soviet ideological directives; 3) undermining the significance of the living folk language by focusing on dialectisms and obsolete words, thereby creating the illusion that the Ukrainian language was underdeveloped without Soviet intervention.

The article provides a comprehensive analysis of the preface, examining its colonial nature and its role in shaping the Soviet discourse on the Ukrainian language. The author argues that such texts were not neutral scientific introductions but rather served as instruments of ideological struggle. Their purpose was not only to alter the perception of the Ukrainian language but also to restrict its development and subordinate it to the Russian cultural sphere. Therefore, a critical reassessment of the Soviet linguistic legacy is an essential step in dismantling the imperial discourse and restoring Ukrainian linguistic identity.

Thus, the 1958 preface was not merely an introductory text to the dictionary but also an ideological document that influenced the USSR’s language policy. The author of this study investigates how Soviet authorities used scientific texts to justify their language policy and advocates for a critical reading of such prefaces to further strengthen the status of the Ukrainian language in an independent Ukraine.

Key words: language policy, colonial regime, lexicography, ideology, Ukrainian identity, Soviet dictionary, preface.

Постановка проблеми. Російська імперія протягом століть застосовувала репресивні заходи проти української мови: від Валуєвського циркуляра 1863 року до Емського указу 1876 року. У цих документах українську називали «наріччям», «вигадкою», «шкідливим елементом» – усе для того, щоб виправдати її заборону. У таких умовах публікація «Словаря української мови» за редакцією Бориса Грінченка (1907–1909) стала викликом для імперської політики, бо доводила: українська мова не є діалектом російської, а має власну розгалужену лексику, історію та граматику.

Грінченків словник уперше науково зафіксував тисячі слів, уживаних у різних регіонах України. Цей факт підривав колоніальну тезу про «єдність» української та російської мови й доводив, що українська – самодостатня, розвинена мова. Словник став наріжним каменем для кодифікації української літературної мови. Це означало, що наша мова отримувала інструмент для подальшого розвитку, що перешкоджало меті імперії – знищити її до кореня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки «Словарь української мови» за ред. Бориса Грінченка є найпотужнішою лексикографічною працею початку ХХ століття, його досліджували як мовознавці, так і історики. С. Єфремов простежив внесок Б. Грінченка в українську лексикографію та нормування правопису [1]; Ю. Шевельов аналізував значення словника Бориса Грінченка в контексті розвитку української мови, звертав увагу на його роль у формуванні мовної норми [2]; А. Погрібний розглядав словник у контексті мовного відродження кінця ХІХ – початку ХХ ст. [3]; Л. Масенко аналізувала словник як частину боротьби за українську мовну ідентичність у колоніальних умовах [4], О. Тищенко вивчала джерельну базу словника та особливості моделювання словникових статей [5]

тощо. Істотний внесок у дослідження цього питання здійснили науковці Інституту української мови НАН України, аналізуючи методику укладання словника, джерела його доповнення та вплив на розвиток української лексикографії.

Мета нашої статті – дослідити передмову до радянського видання «Словаря української мови» за редакцією Бориса Грінченка (1958) як ідеологічний текст, що відображає колоніальну мовну політику СРСР, та визначити її вплив на деколонізацію та дерадяннізацію українського мовознавства.

Наукова новизна. У статті подано комплексний аналіз передмови з погляду тогочасного колоніального впливу, досліджено її не лише як вступний текст, а і як інструмент ідеологічного контролю над українською мовою, що дає змогу запобігти згубним процесам у майбутньому.

Актуальність дослідження. Питання мовної політики в умовах колоніального впливу залишилось актуальним у контексті сучасних українсько-російських відносин. Аналіз радянських мовних практик дає змогу глибше зрозуміти природу колонізаторської політики та її наслідки, що є ключовими для відновлення й зміцнення української мовної незалежності.

Для наукового дослідження використано **такі методи:** *дискурсивний аналіз* – для визначення ідеологічних настанов, схованих імплікацій та риторичних стратегій у передмові до «Словаря української мови» (1958); *контент-аналіз* – для систематизації ключових ідеологем, уживаних у передмові, та визначення їхньої функції у формуванні імперського мовного дискурсу; *критичний аналіз джерел* – для оцінки контексту створення словника та його місця в радянській мовній політиці; *соціолінгвістичний підхід* – для розгляду мовної політики СРСР як інструмента асиміляції та підкорення української мови російським нормам.

Виклад основного матеріалу. Передмови до словників належать до жанру науково-довідкових текстів, що мають метамовний та пояснювальний характер. Основною функцією таких праць є ознайомлення зі структурою, принципами подачі матеріалу та методологічними завданнями конкретного словника.

Залежно від призначення словника (нормативний, тлумачний, термінологічний тощо) передмова може містити такі компоненти: *теоретичне обґрунтування* концепції лексикографічної праці; *опис джерельної бази* та критерії добору лексичних одиниць; *характеристику структури* словникових статей та умовних позначень; *методологічні принципи* укладання словника (наприклад, орфографічні чи граматичні норми) тощо. Передмова також виконує функцію комунікації між укладачами словника та користувачами, вона допомагає правильно інтерпретувати лексикографічні дані.

Особливості написання передмов до українських лінгвістичних словників змінювалися залежно від історичних, ідеологічних та наукових умов. Так, до XX століття ці довідково-наукові тексти були здебільшого лаконічними, містили інформацію про джерела та мету словника. У радянський період передмови зазнали значного ідеологічного впливу. Обов'язковими стали «марксистсько-ленінські» методологічні засади та інформування про «розвиток мови в соціалістичному суспільстві» тощо.

Яскравим прикладом ідеологізації радянських передмов є текст до видання «Словаря української мови» за редакцією Бориса Грінченка 1958 року: у передмові відчутна колоніальна політика Москви щодо української лексики, стилю, структури й самої мовної свідомості. Автори, вишколені в умовах радянської лінгвоцидної машини, не закликали до повернення забороненої чи навмисно вилученої лексики, а аргументували неактуальність словника часовими змінами (адже з 1933 року український правопис був запропорований в тісні межі «українсько-російського словника»): «Словник української мови за редакцією Б. Д. Грінченка не може, звичайно, замінити згаданий нами вище чотиритомний українсько-російський словник і задовольнити потреби громадськості, бо в ньому, вже хоч би з огляду на час його видання, відсутня велика кількість слів, які за останні п'ятдесят років, особливо в роки після Жовтневої революції, з'явилися і усталилися в нашій літературній мові, відбиваючи бурхливий розвиток суспільного життя у всіх його галузях. Крім того, Б. Д. Грінченко уникав науково-технічної термінології і слів, запозичених з інших мов,

внаслідок чого ця лексика, крім досить широко поданої ботанічної і ткацької термінології та дуже незначної кількості інших науково-технічних термінів, представлена у Словнику недостатньо; так, ми не знаходимо у ньому багатьох уже на той час поширених в українській мові загальноновживаних слів і таких, наприклад, термінів соціально-політичного характеру, як *пролетаріат*, *буржуазія*, *клас*, *революція*, *соціалізм* і под., а також інших слів іншомовного походження. Багато слів, вміщених до Словника за редакцією Б. Д. Грінченка, за п'ятдесят років розвитку і збагачення української мови змінили своє значення: або набули нових, чи, навпаки, втратили деякі з поданих у цьому Словнику значень. Цей Словник, зрозуміло, не може бути також надійним довідником щодо правописних норм сучасної української літературної мови. Усе це повинно бути певним застереженням для тих, хто буде користуватися даним перевиданням Словника української мови за редакцією Б. Д. Грінченка» [6, с. 5].

Із цього фрагменту видно, що передмова містить ідеологічні ознаки тогочасної російської імперської машини й не є рекомендацією послуговуватися Грінченковим словником – тим, що став наріжним каменем української лексикографії. Ідеологи радянської доби (автори передмови – М. Бажан, О. Білецький, І. Білодід, Л. Булаховський, В. Ільїн, М. Рильський) намагаються переконати читачів, що цей словник «не може задовольнити потреби громадськості», бо в ньому бракує термінів радянської доби, наприклад, «пролетаріат», «буржуазія», «клас», «революція», «соціалізм» тощо. З позицій українця XXI століття ми розуміємо, що ці слова були не просто запозиченнями, а ідеологічно ворожими запозиченнями, нав'язаними окупаційною адміністрацією. Українська мова не потребувала б цих слів, якби не вимога того часу – обов'язкове вживання марксистської соціально-економічної термінології, ідеологічної лексики радянського дискурсу.

Більшовицька мовна політика була спрямована на витіснення питомої української лексики, на викривлення значень, на прищеплення чужих мовних моделей. Автори передмови зазначають, що укладач «уникав науково-технічної термінології» та не подавав слів іншомовного походження. Та Б. Грінченко не просто фіксував мову, він її зберігав, укорінював, подавав у її природному стані. Саме тому цей словник був і залишається неоцінним джерелом української ідентичності, а от радянські словники часто ставали інструментом поневолення.

Передмова до радянського видання «Словаря української мови» (1958) – чергова сторінка в історії знищення українського слова через його росіянізацію та ідеологічну корекцію. Читаємо далі: «У 1927–1930 рр. була зроблена спроба здійснити «виправлене й доповнене» видання Словника Б. Д. Грінченка за редакцією С. Єфремова та А. Ніковського, в якому виявилися націоналістичні настанови цих редакторів [6, с. 6]. <...> Редактори згаданого перевидання Словника Б. Д. Грінченка не завжди позначали свої виправлення і доповнення, зроблені часто відповідно до їх націоналістичних настанов.

Природно, що таке «перевидання» Словника української мови за редакцією Б. Д. Грінченка було *справедливо засуджене громадськістю і припинене на букві н*» [6, с. 7].

Наведений вище контекст – яскравий приклад того, як радянська влада зупинила національно свідоме перевидання Грінченкового словника. Звертаємо увагу й на маніпулятивне використання терміна *націоналістичний* та необґрунтоване оперування штампом *громадська думка*.

Радянська влада знала: щоб підкорити народ, потрібно передусім знищити його мову. І коли в 1927–1930 роках українські мовознавці С. Єфремов та А. Ніковський наважилися повернути словнику Бориса Грінченка його справжню функцію – бути джерелом питомої української лексики, без суржика та більшовицького «новоязу», – радянський режим відразу кинувся цей процес зупиняти.

Владних цензорів розлютили «націоналістичні настанови» редакторів, бо це спроба очистити українську мову від іноземних вкраплень, повернути природний розвиток, а не перетворювати її на кальку з російської. С. Єфремов і А. Ніковський, керуючись науковим сумлінням, спробували виправити покручі й штучні конструкції, які десятиліттями насаджували в українську лексику. Їхня провина полягала лише в тому, що вони прагнули залишити українцям українське слово.

У радянській передмові ми не завжди бачимо науковий аналіз чи фахову дискусію, а більше – політичне замовлення. Фраза про те, що «перевидання було справедливо засуджене громадськістю» – відверта неправда. Громадськістю, яка його засудила, була чекістська номенклатура, що розуміла: залишити українцям справжню мову – означало дати їм зброю проти імперії.

<«...» є досить значна кількість тенденційно підібраних ілюстрацій, що відбивають *чужжу, а часом і ворожу нам ідеологію* або становлять власне церковну проповідь.

<...> З дрібніших недоліків треба відзначити окремі випадки *пропуску безсумнівних російських відповідників до українських слів, зокрема подачі до української видової дієслівної пари лише однієї видової форми в російській частині, невідповідності посилань від одного слова до іншого тощо.*

При критичному використанні цього видання треба враховувати *ідеологічні позиції Б. Д. Грінченка з проявом націоналістичних настанов*» [6, с. 7].

Словник Б. Грінченка – не просто реєстр слів, бо в ньому кожне питома українське слово – це бастион, який не піддається радянському контролю. Саме тому тодішні цензори заходилися нищити Грінченкове надбання, звинувачуючи його у «ворожій ідеології» та в «церковній проповіді». Лякало нову владу те, що наша мова могла бути «нерадянською», а значить – «ворожою». Для імперії ворог – це кожен, хто говорить українською, мислить українською і відчуває себе українцем.

Зауваження щодо «пропусків російських відповідників» – це характеристика лексикографічної окупації. Головне завдання кожного радянського укладача словника було не в тому, щоб зафіксувати реальну лексику, а щоб загітувати українця послуговуватися московською мовною нормою. Не показати йому самодостатність мови, а переконати, що без «старшого брата» й слова вимовити не можна.

Інаостанок – класичний більшовицький штамп: Борис Грінченко мав «націоналістичні настанови». Той, хто насправді збирав і систематизував українську мову такою, якою вона була. Не зводив її до перекладу з російської, а навпаки – показував її цілісність і самобутність. Але для імперії українська мова мала існувати лише в межах, визначених Москвою, – без національної пам'яті, гідності, самостійного мислення. І якщо сьогодні ми розмовляємо українською, то це завдяки саме таким «націоналістичним» мовознавцям, яких так ненавидів радянський режим.

Звичайно, не могли укладачі передмови оминути й українські особливості мови, які були нормою за часів Б. Грінченка, але в 50-х роках були неактуальними: <«...» закінчення *и* в родовому відмінку однини іменників жіночого роду на приголосний – безневинність, *-ности*, безперечність, *-ности*, відомість, *-мости*; написання *и* на початку слова – *иниий, иноді*, а також у префіксованих – *переиначити* <...>. Зберігається також літера *г* (*газда, тегекати, гигнути*), якої немає в сучасному українському алфавіті» [6, с. 8]. Сьогодні ми б сказали, що в цьому фрагменті описаний мовний код нашої нації, який автори передмови тлумачили як щось застаріле.

Мова – це не просто набір слів і граматичних правил. Це ДНК нації, її голос у часі, її безсмертя. І коли розгортаємо Грінченків словник, перед нами – не просто лексикографічна праця, а мовний ген українства, де кожне слово – це нитка, що зшиває нашу історію, наш світогляд, нашу сутність. Закінчення **-и** в родовому відмінку іменників III відміни, написання *иниий, иноді, переиначити*, збереження питомої **г** – усе це не випадкові мовні деталі. Це мовні маркери, які відділяють наше від чужого; мовні кордони, які крізь століття не дозволили нам загубитися в імперських лабіринтах. Закінчення **-и** – давній слід нашої граматичної традиції, те, що відлучило нас з уст наших предків ще з Руси. Це звучання Шевченкового слова, гармонія української фонетики, яку нищили, калічили, та яка вистояла.

Літера **г**, яку радянські ідеологи намагалися викоренити, – ще один символ нашої незнищенності. *Гавеня, газда, талаган, тетекати, тигнути, гречний, гринджоли* – у цих словах не просто звуки, а ритм українського мовлення, те, що робить нас не «малоросами», а українцями. І коли сьогодні ми вимовляємо це **г**, то несвідомо відновлюємо зв'язок із Грінченком, із нашими предками, з усіма тими, хто не дав розчинити нашу мову в чужій.

Иниий, иноді – це наша мовна незалежність. Немає нічого випадкового в тому, що саме ці слова викорінювали, змінювали, ламали. Будемо читати це правило ще й 1926 року в «Практичному російсько-українському словнику» О. Ізюмова: «І пишемо з початку слова, *крім слів на й*, про які мова буде далі, *та українських слів, що починаються на ин (иниий, инколи)*» [10, с. 6]. Та всі ці національні особливості нашої мови незабаром зникнуть.

Варто згадати наслідки колоніального мислення і в передмові А. Хвилі до «Українського правопису» редакції 1933 року: «Комісія створена при НКО переглянула «Український правопис», очистила його від націоналістичних перекручень, що ставили перешкоди оволодінню грамотністю широкими масами і спрямовували українську мову на відрив від мови російської. <...> У зв'язку з цим – а) ліквідовано націоналістичні правила щодо правопису іншомовних слів; б) викинуто з правопису форми, що засмічували сучасну українську мову архаїзмами, непотрібними паралелізмами, провінціалізмами; в) змінено правило про вживання роду в іншомовних словах; г) ліквідовано націоналістичне правило нормування географічних назв; д) змінено ілюстративний матеріал; е) внесено зміни в граматичну термінологію». *Викинуто встановлені націоналістами мертві консервативні норми, що перекручують сучасну*

українську мову, живу мову практики трудящих мас України» [11, с. 5]. Правопис 1933 року – знаряддя лінгвоцидного терору. А. Хвиля, слуга сталінської системи, фактично виписує смертний вирок живому українському слову. Він засуджує «націоналістичні ухили» і «буржуазні впливи», прокладаючи шлях до насильницького спотворення правопису.

У вищезгаданій передмові, як і в багатьох інших радянської доби, ми бачимо класичний прояв рабської покори перед російською імперією, страх перед живою, справжньою українською мовою. Від Грінченка до репресованих мовознавців 1930-х – це один і той самий бій за право на власний голос. І сьогодні нам треба зробити висновки: аби вижити як нація, маємо відкинути колоніальне ядро раз і назавжди.

Словник за редакцією Бориса Грінченка – це справжній скарб української мови, де ще живе питоме, органічне мовлення. Ось лише кілька слів, які доводять, що наша мова – це не викривлена калька, а самодостатній світ: *танок* [6, с. 346], а не *ганок*; *кревний* [7, с. 302], а не *кровний*; *авдиторія* [6, с. 2], а не *аудиторія*; *катедра* [7, с. 225], а не *кафедра*; *ліжниця* [7, с. 368], а не *спальня* та ін. На жаль, нині зникли з активного вжитку слова *бабизна* [6, с. 13], *вітцівіщина* [6, с. 242], *дивниця* [6, с. 382], *дивоглядь* [6, с. 382], *заки* [7, с. 47], *здиханка* [7, с. 144], *здіб* [7, с. 145], *змагати* [7, с. 163], *ошарпанець* [8, с. 83], *перемжитися* [8, с. 126], *рухавка* [9, с. 89], *смушливий* [9, с. 160] та ін. Ці лексеми – не просто мовні форми, а символи спротиву, тому саме такі слова нищили, викидали з ужитку. «Словарь української мови» – це ще не покалічена колонізаторами українська мова, і наше завдання – повернути її в повсякденне життя, щоб українське слово звучало повноцінно, природно, вільно.

Варто зазначити, що сам Б. Грінченко все життя боровся за чистоту й самобутність української мови, але передмову до словника, який уклав, написав російською. І це могло бути зумовлено кількома факторами:

– *цензурні обмеження* (на початку XX століття українська мова знаходилася під постійним тиском імперської влади; українські видання часто змушені були публікувати передмови, вступи або навіть деякі наукові розвідки російською, щоб обійти цензуру);

– *комунікація з владою* (оскільки це був масштабний проект, Б. Грінченко, можливо, хотів донести значущість своєї праці до імперських чиновників і науковців, які ухвалювали рішення щодо друку й поширення таких видань);

– *умова конкурсу* (працю готували до конкурсу на здобуття премії Миколи Костомарова, тож саме російська мова, безперечно, була єдиною для написання таких передмов; результат – словнику «була присуджена Російською Академією наук друга премія М. І. Костомарова «за лучший малорусский словарь» [6, с. 5]) тощо.

Незважаючи на російськомовну передмову Бориса Грінченка до «Словаря української мови» (отже, такий вибір укладача можна розглядати як вимушений компроміс у контексті тогочасної імперської мовної політики), сам словник – це чиста, багата українська лексика без зросійщених нашарувань, що робить його фундаментальною пам'яткою нашого мовознавства.

Передмова ж до радянського видання «Словаря української мови» (1958) написана українською мовою, але містить радянські наративи. Беззаперечним фактом був ідеологічний контроль над мовознавством. Будь-яке відхилення від офіційної лінії каралося репресіями. Достатньо згадати «Розстріляне відродження» – покоління мовознавців, знищених у 1930-х роках. У таких умовах передмови до словників та інших мовознавчих праць писали відповідно до ідеологічних вимог, а «неправильний» політичний вступ міг стати смертним вироком для автора.

Українська мова мала існувати тільки в межах, визначених радянською владою. Будь-яке дослідження супроводжували твердженнями про «єдність братніх мов», «взаємозбагачення української мови через російську» та «шкідливість буржуазного націоналізму». Продовжуючи імперську традицію, радянська мовна політика нав'язувала думку про вторинність української мови, її штучність та необхідність постійного «збагачення» за рахунок російської. У передмовах до словників неодмінно мали бути згадки про «великий і могутній російський народ» як джерело цивілізаційного розвитку, що підсилювало комплекс меншовартості серед українців. Філологи, які розуміли справжню сутність української мови та її окремішність, змушені були або замовчувати свої погляди, або пристосуватися до вимог системи. Передмова зі стандартними радянськими кліше про «дружбу народів» та «прогресивну роль російської мови» ставала своєрідною індульгенцією, що дозволяла бодай частково зберегти українське мовознавство від повного знищення.

І приємним є те, що з прийняттям нашою країною незалежності ми позбулися деколонізації мислення, і вже, наприклад, 1997 року мали кардинально протилежну передмову Л. Пустовіт до «Словаря української мови»: «...титанічна праця

Бориса Грінченка дала світові не тільки один з найкращих словників свого часу в слов'янській лексикології, але й звела духовний пам'ятник творчому генію українського народу – його мові» [12, с. 8]. Ці слова підкреслюють не лише велике мовознавче значення праці Б. Грінченка, а й її глибоку національну цінність. Якщо на початку ХХ століття українська мова була змушена виборювати своє право на існування, то наприкінці ХХ століття вона вже утвердилася як основа національної ідентичності. Передмова Л. Пустовіт демонструє нове світосприйняття незалежної України, де «Словарь української мови» визнано не лише як наукове досягнення, а і як символ відродження й зміцнення української культури.

Висновок. Передмови до радянських українських словників і мовознавчих праць не просто писали на замовлення – вони були знаряддям ідеологічної боротьби. Під виглядом наукових пояснень ці праці слугували для виправдання імперської мовної політики, яка прагнула повного зросійщення України.

У передмові до «Словаря української мови» за редакцією Бориса Грінченка (видання 1958 року) колоніальну ідеологію простежуємо через кілька ключових аспектів: *ідеологічне підпорядкування російській імперії* (акцент на «братському» зв'язку української та російської мов, що відображає радянську політику злиття національних культур у межах єдиної «радянської спільноти», де українська мова є вторинною щодо російської); *дискредитація національної мотивації укладання словника* (лексикографічна праця Б. Грінченка, спрямована на кодифікацію та утвердження української мови, у передмові подана не як національно-культурний акт, а як «цінна праця для науки», що узгоджена з радянськими принципами; укладачі замовчують роль словника у формуванні української національної ідентичності); *редукція значення живої народної мови* (діалектизми й застарілі слова, які містить словник, та брак іноземних запозичень на зразок «пролетаріат», «буржуазія», «клас», «революція», «соціалізм» нібито створюють враження, що українська мова не була достатньо розвинутою без радянського впливу).

Отже, передмова 1958 року адаптує «Словарь української мови» за редакцією Бориса Грінченка до радянської колоніальної ідеології, нівелюючи його значення як інструмента мовного самоствердження українців. Саме тому сьогодні важливо критично переосмислювати такі тексти та усвідомлювати їхню справжню мету – знищення української мовної ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єфремов С. Як постав Грінченків словник. Словник української мови : у 3 т. Київ : Горно, 1927. Т. 1. 428 с. Т. 2. 439 с. Т. 3. 479 с.
2. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941) : стан і статус. Чернівці : Рута, 1998. 207 с.
3. Погрібний А. Борис Грінченко : Нарис життя і творчості. Київ : Дніпро, 1988. 268 с.
4. Масенко Л. Конфлікт мов та ідентичностей у пострадянській Україні. Київ : ТОВ «Видавництво "Кліо"», 2021. 176 с.
5. Тищенко О. Динаміка семантичної структури статті: словник живої мови за редакцією Б. Д. Грінченка і сучасний словник активного типу. *Українська мова*. 2023. № 4 (88). С. 21–39.
6. Словарь української мови / Упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко : у 4-х т. Київ : Вид-во Академії наук Української РСР, 1958. Т. 1. 494 с.
7. Словарь української мови / Упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко : у 4-х т. Київ : Вид-во Академії наук Української РСР, 1958. Т. 2. 573 с.
8. Словарь української мови / Упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко : у 4-х т. Київ : Вид-во Академії наук Української РСР, 1959. Т. 3. 506 с.
9. Словарь української мови / Упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко : у 4-х т. Київ : Вид-во Академії наук Української РСР, 1959. Т. 4. 563 с.
10. Ізюмов О. Практичний російсько-український словник : перевидання 1926 року. Київ : Т-во «Знання». 1992. 176 с.
11. Український правопис. Харків : Рад. шк., 1933. 94 с.
12. Словарь української мови / упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко : у 4-х т. Київ : Вид-во «Довіра», 1997. Т. 1. 494 с.

ПАРАДИГМАТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ САДІВНИЦТВА

PARADIGMATIC RELATIONS OF UKRAINIAN HORTICULTURAL TERMS

Кравченко Т.П.,

orcid.org/0000-0001-5818-8307

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри українознавства

Миколаївського національного аграрного університету

У статті досліджено парадигматичні відношення між українськими термінами садівництва. Установлення родо-видових зв'язків між термінами дозволяє вичленувати термінологічні поля в галузевій терміносистемі та сучасні шляхи їхнього продукування. На прикладі гіперонімів «садівництво», «крона», «фітогормон» показали, як це відбувається. З'ясували, що в терміносистемі садівництва родові поняття переважно виражене одно- або дво-компонентним терміном, що утворює вершину гіпонімічного гнізда, а видові – мають ще додаткові слова-конкретизатори, проте ця закономірність через дуже тривалу історію може порушуватися і видовим терміном виступає одне слово. Усі терміни ядра є вершинами термінологічних гнізд до того ж за різними ознаками, що засвідчує їхній поняттєвий взаємозв'язок.

Лексико-семантичні відношення є важливою умовою системності у термінології садівництва. Основним чинником появи синонімів у терміносистемі садівництва є деталізація, опис і диференціація змісту поняття під час подальшого функціонування, що іноді спричиняє переосмислення термінів. Вони здебільшого належать до одного й того ж детоната, але відрізняються словотворчими елементами, походженням, ступенем сучасності і функціонування. У терміносистемі садівництва засвідчено збільшення кількості синонімів від ядра до периферії, що породжено впровадженням нових технологій вирощування, які потребують щонайточнішої номінації. Це природний мовний процес пошуку найвдалішого терміна для унормування галузевої терміносистеми.

Терміносистемі садівництва притаманні антонімічні відношення, які передають абсолютну протилежність і розрізнення за диференційною ознакою. Цій терміносистемі більш властива словотвірна антонімія, яка використовує різні словотвірні формати, проте, як і в загальноновживаній лексиці, антонімічне значення може передавати сама семантична структура терміна.

Багатозначність терміна виникає тоді, коли обсяг категорійного поняття, з яким він корелює, широкий, і термін здебільшого належить до ядра терміносистеми, зокрема і садівництва. Явище полісемії виникає лише під час внесення до словників, у сфері функціонування – термін садівництва однозначний. Чимдалі від ядра термін, то вужче поняття він передає і практично не здатний до полісемії.

Обґрунтовано важливість гіпонімії, синонімії, антонімії й полісемії для систематизації термінології садівництва.

Ключові слова: термін, родо-видові відношення, гіперонім, гіпонім, синонімія, дублет, антонімія, полісемія.

The article explores the genus-species relations among Ukrainian horticultural terms. Establishing connections between terms allows for the delineation of terminological fields within the industry's terminology system and identifies contemporary methods of term formation. Using the hyperonyms "horticulture," "crown," and "phytohormone" as examples, the study demonstrates that their hyponyms, through evolution, not only narrow their meanings according to different characteristics but also integrate terminological fields into a system. It is found that in the horticultural terminology system, the generic concept is mainly expressed by one- or two-component terms forming the top of the hyponymic family, while specific terms include additional specifying words. However, this regularity may be disrupted due to the long historical development, resulting in single-word specific terms. All core terms are the peaks of terminological families, differentiated by various features, which indicates their conceptual connection.

Lexical-semantic relations are a crucial condition for systematicity in horticultural terminology. The primary factor for the emergence of synonyms in the horticultural terminology system is the detailing, description, and differentiation of the concept's content during its further functioning, sometimes causing a reinterpretation of terms. These synonyms generally refer to the same referent but differ in word-formation elements, origin, degree of modernity, and usage. The horticultural terminology system exhibits an increase in the number of synonyms from the core to the periphery, caused by the introduction of new cultivation technologies requiring the most precise naming. This is a natural linguistic process of searching for the most accurate term to standardize the industry-specific terminology system.

The horticultural terminology system is characterized by antonymic relations, which convey absolute opposition and differentiation by distinctive features. This terminology system is more inclined toward derivational antonymy, using various word-formation patterns. However, as in general vocabulary, antonymic meaning can also be conveyed by the semantic structure of a term or terminological phrase.

Polysemy arises when the scope of the categorical concept it correlates with is broad, and the term generally belongs to the core of the terminology system, including horticulture. The phenomenon of polysemy appears only when terms are introduced into dictionaries, while in practical use, a horticultural term remains monosemous. The further a term is from the core, the narrower the concept it conveys, making it practically incapable of polysemy.

The importance of hyperonym-hyponym relations, synonymy, antonymy, and polysemy for the systematization of horticultural terminology is substantiated.

Key words: term, genus-species relations, hyperonym, hyponym, synonymy, doublet, antonymy, polysemy.

Постановка проблеми. Парадигматичні відношення термінів є своєрідним дзеркалом відтворення в мові суті і зв'язків наукових понять. Такі дослідження допомагають унормувати та чітко систематизувати терміни тієї чи іншої галузі, зокрема і садівництва, з'ясовуючи ієрархічну підпорядкованість цієї лексики у межах термінополів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність дослідження терміносистеми на рівні парадигматики в українському термінознавстві порушували ще Т. Панько, І. Кочан та Т. Мацюк. Вони вважали, що об'єднання термінолексики у межах певних полів відбувається на рівні синонімії, гіпонімії, антонімії, конверсії і под. [8, с.179].

Аналізуючи лексичну систему української мови кінця ХХ століття, О. Стишов звернув на те, що різногалузеві системи зазнають еволюції, яка породжує механізм розвитку відтінків значення слова, а «на їхній основі реалізації складного значеннєвого мережива гіпонімічних, синонімічних, антонімічних, поняттєвих, тематичних та інших смислових зв'язків між словами» [13, с. 26]. Варто зазначити, що описані процеси притаманні й різним термінологіям, тому в останні десятиліття майже всі дослідники галузевих терміносистем намагалися, застосовуючи індивідуальні підходи та доступні методи, дослідити парадигматичні зв'язки термінів. У термінології садівництва системно-семантичні явища (полісемії, омонімії, синонімії, гіперо-гіпонімічні відношень, антонімії і паронімії) були встановлені Л. Костенко [4, с. 6–8], пізніше вона доопрацювала полісемічні відношення у цій галузі, але здебільшого на підставі метафоричного перенесення [5, с. 319]. Проте потрібно зауважити, що садівництво, як і будь-яка інша галузь народного господарства, продовжує інтенсивно розвиватися, а відповідно – виникають нові поняття, зазнають уточнення раніше відомі, а усе це потребує ретельної термінологізації та ієрархізації номенів у системі.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасного стану гіперо-гіпонімічних й лексико-семантичних відношень термінів садівництва та подальше усталення цієї системи. Необхідно визначити особливості процесу гіперо-гіпонімії, синонімії, антонімії та полісемії у ядрі та периферії аналізованої терміносистеми. Звернемо увагу, як залучені терміни із суміжних систем вступають у парадигматичні зв'язки.

Виклад основного матеріалу. Усі поняття садівництва нерозривно поєднані одне з одним, тобто становлять нерозривну систему, яку відтворює термінологія. Певні словотвірні і синтаксичні

процеси не лише групують терміни садівництва, але й об'єднують їх у цілі семантичні поля, ієрархізуючи таким чином відношення всередині цієї терміносистеми, та встановлюють зв'язок із іншими терміносистемами. На нашу думку, відношення між термінами, немовби зшивають будь-яку терміносистему, і є мовними відображеннями ієрархії наукових понять та передають їхню взаємодію. Гіпонімія є одним із найважливіших чинників систематизації будь-якої фахової термінології.

Розпочнемо з відтворення гіперо-гіпонімічних відношень власне терміна «*садівництво*», що дозволить з'ясувати, яким чином він взаємодіє з іншими назвами галузей сільського господарства та входить до його родо-видової ієрархії, а також яких відтінків значень набуває. Оскільки садівництво, як і будь-яка сфера людської діяльності, оперує колом понять, які належать до цієї галузі, становлять єдине ціле та мають складну внутрішню співвіднесеність, а також власну історію виникнення. Усі її поняття не існують розрізнено, вони входять до спільного поняттєвого простору садівництва, яке фахівці визначають, як «важливу галузь сільськогосподарського виробництва, а також наука, що вивчає походження та закони росту, розвитку і розмноження плодівих, ягідних і декоративних рослин» [1, с. 5].

Перш ніж вибудовувати гіпонімічні зв'язки терміна «*садівництво*» необхідно встановити його відношення з гіперонімом «*сільське господарство*», гіпонімами до якого є назви двох галузей: *тваринництво* і *рослинництво*. Останнє є родовою назвою до видових: *рільництва*, *садівництва*, *луківництва*. Кожна з яких встановлює свої гіпонімічні відношення. Слід зауважити, що родо-видова ієрархія термінів «*садівництво*» і «*плідівництво*» через поняттєву плутанину потребує уточнення, про що ми й вказували у попередньому дослідженні [7, с. 316]. Тож термін «*садівництво*» є гіперонімом щодо таких гіпонімів, як *плідівництво*, *ягідництво*, *горіхівництво*, *розсадництво* та *виноградарство*. Усі назви галузей, з якими номен «*садівництво*» перебуває у гіперо-гіпонімічних зв'язках, окрім гіпероніма-терміносполуки «*сільське господарство*», мають однотипний суфікс -ств- (-цтв-, -зтв-), який виступає системним чинником. З'ясування родо-видових відношень між назвами галузей допомагає зрозуміти глибину номінованого поняття та усталити ці терміни.

У терміносистемі садівництва, як і будь-якій іншій, родові поняття переважно виражене однослівним терміном або зрідка – двокомпонентним, що утворюють вершину гіпонімічного

гнізда, а видові – термінологічними словосполученнями, де означення виступає як конкретизатор визначального, або похідними номенами. Наприклад, термін «*крона*», який означає «сукупність гілок дерева або куща, верхня частина дерева», є однослівним гіперонімом і в біології за типом формування має гіпоніми: *природна крона*, *штучно-природна крона*, *штучна (спеціальна) крона*; за формою: *колоноподібна крона*, *конусоподібна крона*, *куляста крона*, *плакуча крона*, *зонтична крона*, *мальовнича крона*. Як бачимо, усе прогнозовано, у садівництві до терміна-гіпероніма «*штучна крона*» виступатимуть такі терміносполуки: *пірамідальна крона*, *куляста крона*, *розлога крона*, *плоска (пальметна) крона*, *напівсплощена (розріджено-ярусна) крона*, *кущова (чашиподібна) крона*. «*Плоска (пальметна) крона*» є родовим терміном до таких: *віялоподібна крона*, *вертикальна крона*, *горизонтальна крона*, *навскісна крона*.

Базовий термін може бути вершиною декількох термінологічних гнізд, залежно від того, за якою ознакою вони пов'язані між собою. Крона дерева у садівництві тісно пов'язана з гілками, які об'єднує, звідси має гіпонімічні зв'язки з двокомпонентними термінами: *скелетні (маточні) гілки*, *центральні гілки*, *гілки-конкуренти*, *плодові гілки*; останні виступатимуть гіперонімами в подальшому номінуванні обсягу позначуваних ними понять, пор.: у зерняткових плодів рослин – *списик*, *плодовий прутик*, *кільчатка*, *плодушка*, *плодуха*, *однорічна плодова гілочка*; у кісточкових – *букетна гілочка*, *шпорка (шпорці)*, *однорічна плодова гілочка*, *змішана плодова гілочка*. І на цьому прикладі можемо простежити, що така закономірність повністю не зберігається, оскільки гіпонімом до гіпероніма «*плодова гілка*» виступають однослівні терміни українського походження: *списик*, *кільчатка*, *плодуха* тощо. Це можна пояснити дуже довгою історією становлення галузі та впливом загальноновживаної лексики.

Якщо спробувати реконструювати нещодавно сформоване актуальне гіпонімічне гніздо в терміносистемі садівництва до терміна-гіпероніма «*фітогормони*», то за способами виділення та впливу мають такі гіпоніми: *абсцизова кислота*, *ауксин*, *саліцилова кислота*, *гіберелін*, *аденін*, *брасиностероїди*, *жасмонати (жасмонова кислота)*, більшість із них має свої гіпоніми, як-от останній: *ізожасмонат*, *жасмоїлглюкозиди*, *амінокислотні кон'югати*.

Вагомим чинником системності у термінології є лексико-семантичні відношення на рівні синонімії, антонімії та полісемії. Ці зв'язки в сучас-

ній термінології садівництва здебільшого схожі до явищ лексико-семантичної системи сучасної української літературної мови, хоч вони й мають певну специфіку, породжену особливостями формування та функціонування досліджуваної терміносистеми.

Однією з найсуттєвіших ознак терміна вважають його однозначність, тобто одному поняттю має відповідати один термін. Причиною виникнення термінів-синонімів є уточнення, деталізація і диференціація змісту поняття під час подальшого вивчення, що іноді породжує перегляд термінів. Синонімами в термінології називають терміни, що належать до того самого детоната, але мають деякі відмінності у поняттєвому плані, можуть відрізнятися семантикою словотворчих елементів, етимологією, ступенем сучасності та особливостями функціонування [6, с. 32]. У термінології терміни-синоніми передають тотожні значення, тому їх прийнято називати дублетами.

Ядро терміносистеми садівництва має лише поодинокі випадки синонімії, оскільки базові й основні поняття садівництва вже чітко розподілені між одиницями плану вираження. Уважний аналіз термінів ядра цієї терміносистеми дав змогу встановити поодинокі синонімічні пари, утворені внаслідок різних словотворчих процесів, напр.: *садіння* – *саджання*, *щепа* – *підшепа* (варто зауважити, що у термінології два останні терміни практично усталилися, де перший позначає «прищеплене фруктове дерево» і тільки зрідка – «живець для щеплення», другий має чітко сформоване значення: «рослина або її частина, на якій зроблене щеплення»); різні за походженням, напр.: *щеплення* – *трансплантація*, *проміжні тканини* – *калюс*, *індивідуальний розвиток* – *онтогенез*); двох автохтонних, пор.: *вовчок* – *жировик* зі значенням: «сильний пагін біля основи гілки із сплячих та додаткових бруньок» [1, с. 23]; та синхронне існування повного і короткого найменування поняття, напр.: *жирова гілка* – *жировик*.

У ядрі терміносистеми садівництва, як і будь-якій іншій, притаманна незначна кількість синонімів, то дедалі на периферію кількість термінів-синонімів зростає. Однією з основних причин розвитку синонімії нині є паралельне існування терміна-інтернаціоналізма та питомо українського відповідника, пор.: *плямистість листків* – *септоріоз*, *плодова гниль* – *моніліоз* тощо.

Досить часто термінологічні лакуни заповнюють запозичення з різних мов, унаслідок чого виникають терміни-синоніми різні за походженням, пор.: *вермикуліт* (лат.) – *керамзит* (гр.),

померанець (іт.) – *гесперидій* (лат.). Так синонімія притаманна з-поміж назв рослин, особливо тих, які не ростуть у нашій кліматичній зоні.

Відгомоном панування російської мови в науковій сфері попередніх століть можна пояснити наявність паралельних синонімічних терміносполук, утворених на українському ґрунті, проте з-поміж них є і кальки з російської мови, напр.: *посадковий матеріал* – *посадочний матеріал* – *садивний матеріал*. Словотворчим вимогам української мови відповідає останній варіант, який широко використовують науковці-садівники, проте й перші два побутують у фаховій літературі, хоч мовознавці вказують на ненормативність таких утворень.

Дублетні терміни є варіантами того самого слова, що виникли внаслідок чергування голосних і приголосних, наявності чи відсутності приголосних або голосних, пор.: *калус* – *калюс*, *померанець* – *помаранч* – *помаранча*. Це спричинено особливостями запозичення, різним фонетичним освоєнням іншомовних слів. Наявність таких інваріантів свідчить про те, що українська мова власними засобами може оформити будь-яке іншомовне слово і пристосувати його до своєї фонетичної системи.

Прагнення до стислості й лаконічності, які властиві терміносистемам, спричинила активне функціонування двох варіантів садівничих термінів – словосполучки й однослівного, напр.: *фенологічна фазами* – *фенофазами*, *мікоплазмові хвороби* – *мікоплазмоз*, *бактеріальні хвороби* – *бактеріоз*, *садовий вар* – *вар* тощо.

Окремі випадки фіксації синонімів у ядрі терміносистеми садівництва і зростання їхньої кількості на периферії свідчить, з одного боку, про уніфікацію ядра і суттєву трансформацію та швидке оновлення термінологіки периферії, а з другого, що вона є природним мовним утворенням, у якому відбуваються ті ж динамічні процеси, що й у літературній мові, пов'язані з поступовим її унормуванням. Іде відбір найвдаліших термінів з-поміж синонімічних. Усе це вказує на те, що ця терміносистема має достатньо можливостей для передачі відтінків близьких за значенням понять.

Антонімія є відтворенням протилежності, контрастності понять садівництва та однією з важливих семантичних системних категорій, що охоплює терміни цієї галузі з протилежним значенням. «Антонімія, – за твердженням термінологів, – як семасіологічна категорія невід'ємна від термінологічних систем, що номінативно систематизують наукові поняття – складну й багатопланову мережу протиставлень, суттєво впо-

рядковуючи тим самим термінологічну сферу» [8, с. 188].

Кількість антонімічних протиставлень зростає від ядра до периферії у терміносистемі садівництва, напр.: *прищеп* – *підщеп*, *закладання саду* – *розкорчовування саду*, *проріджування сіянців* – *підсаджування*. Як бачимо, термінологічна антонімія ґрунтується у своїх основних рисах і виявах на принципах загальноомовної антонімії, проте не завжди збігається. Антонімічне значення закладено або в саму семантичну структуру цих термінів, або ж передано різними словотворчими засобами. Антонімічні пари ядра здебільшого формують терміни садівництва, утворені на власне українському ґрунті.

Комплементарної протилежності, що виникає внаслідок гіпонімії, в ядрі досліджуваної терміносистеми практично не зафіксовано, але вона інтенсивно функціонує на її периферії. Антонімічні пари постають через долучення до кореня різних словотворчих формантів, напр.:

а) заперечної частки до стверджувального слова: *врожай* – *неврожай*, *виплата* – *невиплата*, *кореневласні* – *некореневласні* (*щеплені*) *рослини*;

б) префіксів з протилежним значенням *під-/від-*, *за-/ви-* *недо-/пере-*: *підгортання* – *відгортання* (*окулянтів*), *завантаження* – *вивантаження* (*відсадків*), *недовантаження* – *перевантаження*, *недонагромадження* – *перенагромадження*.

У терміносистемі полярність понять може бути представлена першою частиною складного слова, де протилежність виражена питомо українським складником, на зразок **високо-** – **низько-**, **ранньо-** – **пізньо-** й под.: *високоврожайність* – *низьковрожайність*, *високоприбутковість* – *низькоприбутковість*, *ранньоплідність* – *пізньоплідність* тощо.

Поняттєві протиставлення відтворюють за допомогою семантики термінів, компонентів складних термінів і терміносполук, а також словотворчих афіксів.

Однозначність у термінології це не лише тоді, коли одному поняттю відповідає один термін, а й тоді, коли термін транслює одне поняття. Відомо, що найзмістовніші наукові поняття здебільшого є багатозначними, а звідси – і терміни, що репрезентують ці поняття, напр.: ***Садівництво*** 1. *Галузь сільського господарства: вирощування плодових і ягідних культур*; 2. *Сільськогосподарська наука про розведення і культуру вирощування садів*; // *Практика розведення і вирощування садів*. 3. *Господарство, що займається розведенням садових рослин*. Як можемо простежити, ключовий категорійний

термін є багатозначним, оскільки обсяг позначуваного поняття дуже широкий, та має універсальний характер. За твердженнями Л. Костенко, яка займалася вивченням полісемії в термінології садівництва, їй «властива нерегламентованість відповідності мовного знака і позначуваного, плану виразу і плану змісту. ... Підставою для розвитку полісемії є рухомість структури мовного знака, внаслідок чого він набуває нового змісту на основі схожості (метафора), часової і просторової суміжності (метонімія, синекдоха) з іншими поняттями [5, с. 319].

Багатозначне слово «грунт», дуже давно запозичене українською мовою з німецької через посередництво польської мови. Мало основне значення – «земельний наділ», а два інших значення – «садиба» й «верхній шар земної кори» – були другорядними, похідними [14, с. 79]. Нині в сучасній українській мові лексема «грунт» позначає «верхній шар земної кори, придатний для життя рослин або верхній шар землі щодо його складу» [13, с. 181; 2, с. 205] і стало синонімом до слова «земля». З часом, продовжило розвиватися другорядне значення і стало ключовим, а основне є вже застарілим. Багато термінологів стверджували, що слова, взяті із загального вжитку і пристосовані для позначення наукових понять, могли функціонувати в декількох галузях, у різних сферах, пор.: «**грунт**» у термінології економіки АПК – це «самостійне природно-історичне біоорганомінеральне тіло, яке виникло на поверхні земної кори внаслідок тривалої взаємодії біотичних, абіотичних і антропогенних чинників; має специфічні генетико-морфологічні ознаки та властивості» [3, с. 428], у термінології садівництва – «це не тільки джерело поживних речовин для рослин, а й середовище, у якому перебуває значна частина організму рослини – коренева система» [1, с. 29]. Багатозначні за своєю семантикою слова у спеціальних галузях використовувалися для вираження одного із властивих їм значень, яке виокремлювалося контекстуально. Ці слова не втратили зв'язку

із загальноживаною лексикою, залишилися і її надбанням, що можна простежити на прикладі терміна «грунт», який, окрім вище згаданих, входить до різних терміносистем, як-от: юридичної, геологічної та біологічної тощо.

Явище полісемії можливо простежувати в терміносистемі садівництва лише під час фіксації термінів у словниках або ж у спеціальній науковій літературі. У межах конкретного вживання, у контексті, тобто у сфері функціонування, – термін завжди однозначний. Дедалі від ядра перебуває термін, то вужче поняття він позначає, а отже й меншою мірою схильний до полісемії, тобто здебільшого однозначний. Полісемія в терміносистемі є свідченням розвитку поняттєвої системи садівництва, а також є явищем мовної заощадливості. І найвагоміше, багатозначні терміни не дестабілізують терміносистему, а навпаки, є складниками її систематизації й уніфікації.

Висновки. Можемо впевнено стверджувати, що всі базові терміни садівництва є вершинами термінологічних гнізд і нерідко за різними ознаками, що засвідчує змістову (поняттєву) зв'язаність цієї терміносистеми. Розгалужування кожного родового поняття може відбуватися на підставі різних ознак і виражальної, навіть у сучасних термінологічних утвореннях термінології садівництва, не простежуємо. Терміносистеми садівництва має власний континуум термінів, які перебувають у різних гіперо-гіпонімічних та лексико-семантичних відношеннях, що об'єднують їх та групують у різні семантичні поля. Вона до тепер перебуває на стадії свого активного розвитку та поки що не є сталою, оскільки весь час залучає до свого складу нові номени, які встановлюють парадигматичні зв'язки з іншими термінами, особливо на периферії, хоч практично зберігає незмінність термінологічного ядра, але здатна до вдосконалення в кожен момент свого функціонування, а також демонструє лінгвістично зафіксовану сукупність понять. Терміносистема садівництва продовжує формуватися далі, проте є самостійною й самодостатньою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вакал А. П., Литвиненко Ю. І. Садівництво. Суми, 2023. 102 с. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cdf3d9f1-7435-42b2-9a90-63f6ee8a8aea3/content>
2. Великий тлумачний словник української мови / уклад. і гол. редактор В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ "Перун", 2001. 1440 с.
3. Земельний кодекс України : Коментар. Харків : Одиссей, 2002. 600 с.
4. Костенко Л. М. Лексико-семантична та словотвірна структура української термінології садівництва : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Л. М. Костенко. К., 2005. 22 с.
5. Костенко Л. М. Полісемія в термінології садівництва. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова. Київ, 2019. С. 319–323.
6. Кочан І. М. Синонімія у термінології. *Мовознавство*. 1992. № 3. С. 32–34.

7. Кравченко Т.П. Витоки формування логіко-поняттєвого апарату садівництва. Продовольча безпека України в умовах війни і післявоєнного відновлення: глобальні та національні виміри. Миколаїв : МНАУ, 2024. С. 315–317. <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/18254/1/315-317.pdf>
8. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство. Львів, 1994. 216 с.
9. Попович Ю. В., Бялик В. Д. Поняття термінології та терміносистеми в сучасній лінгвістиці. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Том 31(70). No 2, ч. 2. С. 206–210. URL: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:PmGVZrSp8rcJ:https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/2_2020/pa
10. Прокопчук В.М. Садово-паркове мистецтво. Термінологічний словник для студентів спеціальності 6.090103 «Лісове та садово-паркове господарство». Вінниця, 2013. 34 с. URL: <http://socrates.vsau.org/b04213/html/cards/getfile.php/7407.pdf>
11. Симоненко Л. О. Формування української біологічної термінології. К. : Наукова думка, 1991. 152 с.
12. Словник української мови в 11 т. Київ: Наукова думка, 1971. Т. 2. 550 с.
13. Стишов О. А. Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) : монографія. К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. 388 с.
14. Худаш М.Л. Лексика українських ділових документів кінця XVI–початку XVII ст. К.: Вид-во АН УРСР, 1961. 164 с.

МОВНІ СТРАТЕГІЇ ПОДЯКИ: ЯК ВИСЛОВЛЮВАТИ ВДЯЧНІСТЬ ВІЙСЬКОВИМ БЕЗ ПОРУШЕННЯ ЕТИКЕТУ

LANGUAGE STRATEGIES FOR EXPRESSING GRATITUDE: HOW TO THANK MILITARY PERSONNEL WITHOUT BREACHING ETIQUETTE

Попадинець М.В.,

orcid.org/0000-0001-5259-0952

викладач кафедри української мови

Національного університету «Львівська політехніка»

У статті здійснено лінгвостатистичний аналіз етикетних формул подяки українським захисникам і захисницям на матеріалі публікацій ЗМІ, уміщених у Генеральному регіонально анотованому корпусі української мови (ГРАК-18), за 2022–2024 роки. Застосування мовних корпусів дає нам можливість простежити частотність і закономірності вживання мовних одиниць і пришвидшує процес їх аналізу. Подяка одна з найважливіших складових мовленнєвого етикету українців, яку можна використовувати у найрізноманітніших ситуаціях, і її метою є, зокрема, зміцнити стосунки між людьми. У надскладний час широкомасштабної війни росії проти України, коли ми щодня зазнаємо непоправних втрат, є надзвичайно важливо обирати правильні слова вдячності нашим захисникам і захисницям, щоб не образити їхню честь і гідність та щиро висловити свою вдячність за щоденний подвиг і службу. Задля досягнення мети за допомогою інструментів, доступних у корпусі текстів ГРАК-18, було створено запит cql та на основі конкордансу здійснено вибірку обраних мовних одиниць. Усі вислови вдячності, які відповідали визначеним критеріям (були адресовані безпосередньо українським військовим), було згруповано за стрижневим словом: конструкції з центральними словами, що містять корінь «дяк» (які було поділено на групи за частиномовною належністю центрального слова), і вислови зі стрижневим словом «спасибі». Визначено, що найчисельнішою групою формул подяки українським військовим, знайдених у текстах ЗМІ, уміщених у текстовому корпусі ГРАК-18, є конструкції, що містять стрижнєве слово з коренем «дяк», а саме лексеми «подякувати», трохи рідше – «дякувати». Встановлено, що найчастіше адресатами висловленої вдячності є загалом ЗСУ, трохи рідше використано лексеми «захисник», «боець» і «воїн». Обґрунтовано, що правильний вибір формул вдячності важливий для збереження честі та гідності українських військовослужбовців. Запропоновано рекомендації щодо доцільного і ненав'язливого вираження подяки українським воїнам за їхню службу та захист суверенітету України. Акцентовано, що збереження культури мовлення та високий рівень етикету є не тільки важливими засобами ввічливості, але й способом підтримання національної ідентичності та гідності.

Ключові слова: мовленнєвий етикет, культура мовлення, вислови вдячності, засоби масової інформації, українські захисники, текстовий корпус, корпусна лінгвістика.

The article conducts a linguostatistical analysis of etiquette formulas for expressing gratitude to Ukrainian defenders, based on media publications included in the General Regional Annotated Corpus of Ukrainian Language (GRAK-18) for the years 2022-2024. Utilizing language corpora allows for tracking the frequency and patterns of language unit usage, accelerating the analysis process. Gratitude, a crucial component of Ukrainian speech etiquette, can be used in a variety of situations to strengthen interpersonal relationships. During the challenging times of Russia's large-scale war against Ukraine, which brings daily irreparable losses, it is extremely important to choose the right words of gratitude for our defenders, so as not to offend their honor and dignity and to sincerely express our gratitude for their daily heroism and service. To achieve this, CQL queries were created using tools available in the GRAK-18 corpus, and a selection of linguistic units was made based on concordance. All expressions of gratitude that met the defined criteria (directed specifically to Ukrainian military personnel) were grouped by root word: constructions with central words containing the root "djak" (divided into groups by part of speech of the central word) and expressions with the core word "thank you." It was determined that the most numerous group of gratitude formulas for Ukrainian military found in media texts included in the GRAK-18 text corpus are constructions containing the central word with the root "djak," specifically the lexeme "to thank," and less frequently "thank." It is established that the most common recipients of expressed gratitude are generally the Armed Forces of Ukraine, with the lexemes "defender," "fighter," and "warrior" used less frequently. It is argued that the correct choice of gratitude formulas is important for maintaining the honor and dignity of Ukrainian military service members. Recommendations are proposed for appropriate and unobtrusive ways of expressing thanks to Ukrainian warriors for their service and defense of Ukraine's sovereignty. It is emphasized that maintaining the culture of speech and a high level of etiquette are not only important means of politeness but also a way to support national identity and dignity.

Key words: speech etiquette, language culture, expressions of gratitude, mass media, Ukrainian defenders, text corpus, corpus linguistics.

Формулювання проблеми. У лютому 2014 р. росія розпочала війну проти України, захопивши Автономну Республіку Крим і Севастополь, а також частину Донецької та Луганської областей. Бойові дії на сході України тривали з різною

інтенсивністю аж до повномасштабного вторгнення росії 24 лютого 2022 р. о 03:40.

Незламний опір українців це боротьба не тільки за фізичне існування нації та незалежність держави, але й за національну самобутність

і демократичні цінності. Україна стоїть на захисті не лише власної територіальної цілісності, але й загальноєвропейських принципів свободи та справедливості. Країна-агресор прагне перекроїти міжнародні відносини, підірвати основи правопорядку, заснованого на принципах міжнародного права, і відновити доктрину домінування імперіалістичних амбіцій. Кремль має на меті повністю знищити українську державність і стерти національну ідентичність.

Український народ проявив незламність духу та здатність протистояти російській агресії, продемонструвавши світові свою силу волі. Завдяки спільним зусиллям на усіх фронтах Україна продовжує чинити опір ворогу.

Щодня наші захисники та захисниці ставлять на вістрі власне життя, заради мирного майбутнього нашої держави. Вони мужньо обороняють кожен клаптик рідної землі, захищаючи її від загарбників, котрі знищують наші міста та села, прагнучи стерти нашу культурну спадщину. Ми повинні підтримувати їх не лише словами подяки, а й конкретними діями – допомагати їм і їхнім родинам, підтримувати моральний дух і робити все можливе, щоб забезпечити їхні потреби.

Ми часто хочемо подякувати військовим за те, що вони захищають Україну, і що ми можемо порівняно спокійно жити та працювати в умовах війни. Щоб не образити їхню честь і гідність, потрібно правильно підібрати слова та ситуацію, коли виразити свою вдячність буде найдоречніше. Висловлення вдячності служить не лише маркером ввічливості та культури спілкування, але й важливим елементом психологічної підтримки та зміцнення морального духу, особливо в кризові періоди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження найважливіших категорій мовного етикету та етикетних ситуацій не втрачають своєї актуальності, зокрема важливими залишаються розвідки про різноманітні етикетні конструкції та доречне їх використання. Так, Є. Чак у своїх статтях про мовний етикет проаналізувала, зокрема, такі етикетні слова та фрази «віншую», «висловлюю вдячність», «будьте ласкаві», «дорогий друже» [12]; С. Ганжа досліджувала подяку в епістолярних текстах Лесі Українки [4]; О. Вірстюк писала про особливості мовленнєвих актів подяки [2].

Питанням мовного етикету як складника категорії ввічливості присвятили свої дослідження О. Мельничук [5–6], Я. Радевич-Винницький [9], О. Миронюк [7] та ін.; питанням удосконалення мовленнєвої культури – І. Гамрецький [3],

О. Пономарів [8], О. Сербенська та М. Білоус [11], [10] та ін.; про традиції мовного етикету українців писала С. Богдан [1].

Формулювання завдання. Мета статті – здійснити лінгвостатистичний аналіз найтипівіших формул подяки українським захисникам і захисницям на матеріалі публікацій ЗМІ, уміщених у корпусі текстів ГРАК-18, за 2022–2024 рр.

Виклад основного матеріалу. Висловлення подяки за допомогу, послугу, добре слово тощо є виявом етикетної культури та ввічливості. Виразити вдячність – це велике вміння, навчитися якого потрібно кожному. Подяка навіть за незначну послугу сприймається схвально, тому виявляти вдячність потрібно щоденно в найрізноманітніших ситуаціях. Це не просто формальність, а важливий засіб збереження гармонійних відносин у суспільстві. Різноманіття форм і виразів вдячності дозволяє точно та адекватно реагувати на різні життєві обставини, від простих повсякденних ситуацій до значних жестів доброти чи професійних досягнень, завжди зберігаючи повагу та доброзичливість.

Обираючи спосіб подякувати, важливо враховувати значення послуги чи допомоги та обставини. За невелику послугу доречно буде просто сказати «дякую» або «спасибі». Для посилення вияву подяки можна використовувати слова «щиро», «дуже», «сердечно», «вельми», «уклінно» тощо.

Контекст дуже важливий у вживанні етикетних формул. Вибір конкретних висловів подяки залежить від багатьох факторів, зокрема від ступеня близькості та взаємин між людьми, ситуації спілкування, контексту обговорення та індивідуальних особливостей того, хто виражає подяку. Подяка військовим не тільки відображає глибоку повагу та визнання їхнього внеску, але й сприяє формуванню позитивної самооцінки та внутрішньої сили захисників і захисниць.

Матеріалом для цього дослідження слугують вислови подяки, використані у засобах масової інформації упродовж 2022–2024 рр., що були знайдені у корпусі текстів ГРАК-18. Так, написавши відповідний запит для пошуку, на основі конкордансу було виявлено 299 фіксацій обраних мовних одиниць. Проте джерельною базою дослідження обрано лише 232 вислови вдячності, оскільки саме стільки виразів були адресовані безпосередньо українським захисникам і захисницям. Так, зокрема, деякі з виявлених формул подяки були спрямовані військовим інших країн, наприклад: *«Хочу подякувати солдатам литовської армії та фахівцям системи національної оборони, які за*

короткий час підготували та організували матеріально-технічне забезпечення», – каже міністр національної оборони Арвідас Анушаускас» [13]; «Пелосі додала, що під час турне делегація *продовжить висловлювати* нескінченну вдячність військовослужбовцям США, дислокованим за кордоном, «чия служба робить регіон і світ більш стабільними та безпечними» [13]. Таку відносно малу кількість фіксацій висловів подяки можна пояснити невеликою кількістю текстів ЗМІ, уміщених у корпусі ГРАК-18, і взагалі відсутністю текстів за 2024 р., однак це не є перешкодою для аналізу та певних узагальнень.

Як відомо, розрізняють два способи вираження вдячності в українській мові:

– конструкції зі стрижневою лексемою з коренем *дяк-*. Це можуть бути дієслова (лексеми «дякувати», «подякувати» та ін.), іменники (лексеми «подяка», «вдячність», «дяка»), прикметники (лексема «вдячний»);

– конструкції зі стрижневою лексемою «спасибі».

Частотність за лемою (табл. 1) показала, що найчастіше у текстах ЗМІ використовували лексеми з коренем «дяк», а саме 231 рази. Він реалізується у таких дієслівних лексемах: «подякувати» (111 разів), «дякувати» (79 разів), «дякуючи» (5 разів), «завдячувати» (2 рази); іменникових: «подяка» (21 раз), «вдячність» (7 разів); у прикметниковій «вдячний» (7 разів). Лексему «спасибі» було зафіксовано лише один раз, яку висловив голова Миколаївської ОВА (табл. 1).

Таблиця 1

Частотність вживання за лемою

Лексема	Кількість фіксацій
подякувати	111
дякувати	79
подяка	21
вдячність	7
вдячний	6
дякуючи	5
завдячувати	2
спасибі	1

Джерело: складено автором на основі частотного списку у ГРАК-18

Як бачимо, найчисельнішою групою є конструкції з центральною дієслівною лексемою «подякувати». Зазвичай подяку висловлюють за боротьбу, оборону, службу, стійкість, героїзм, сміливість тощо: «Михайло Федоров *подякував* військовим 36 шляхівідновлювального Конотопського полку Державної спеціальної

служби транспорту за оперативну роботу» [13]; «Крім того, він *подякував* бійцям 59-ї окремої мотопіхотної бригади імені Якова Гандзюка» [13].

Під час аналізу колокацій означеної лексеми виявлено адресатів цих висловів вдячності (табл. 2). Ними найчастіше є захисники (29 разів), бійці (27 разів), воїни (25 разів), військові (18 разів), а також загалом Збройні сили України (20 разів): «Президент *подякував захисникам* українського неба, а також усім, хто долучився до збору коштів на «ловців» іранських «Шахідів» [13]; «Козицький *подякував бійцям* повітряного командування «Захід» «за блискучу роботу» [13]; «Президент *подякував воїнам*, їхнім батькам, усім українським родинам, які виховали у своїх дітях любов до України і відвагу її боронити» [13]; «Міністр *подякував військовим* 1-ї окремої бригади імені князя Лева Державної спеціальної служби транспорту за спорудження мосту, а також тим, хто робив донати» [13]; «Гравці Поділля та Ниви *подякували ЗСУ* за те, що вони мають змогу грати в футбол» [13] (табл. 2).

Таблиця 2

Сполучуваність лексеми «подякувати»

Лексема/аббревіатура	Кількість фіксацій
захисник	29
боєць	27
воїн	25
ЗСУ	20
військовий	18
військовослужбовець	3
оборонець	2
друг-захисник	1

Джерело: складено автором на основі частотного списку у ГРАК-18

Рідше ця лексема сполучається з іменниками-адресатами «військовослужбовець» (3 рази) та «оборонець» (2 рази): «Виконавиця оприлюднила тепле відео з виступу і *подякувала військовослужбовцям*» [13]; «Хочу відзначити стійкість та хоробрість харківських захисників та *подякувати оборонцям* міста за незламний бойовий дух» [13]. Також натрапляємо на одиничний випадок вживання іменника з прикладкою «друг-захисник», яка дає зрозуміти, що подяка висловлена друзям адресанта, які захищають нашу державу: «Також Юрій Мілованов *подякував друзям-захисникам*» [13].

Вирази зі стрижневою дієслівною лексемою «дякувати» також становлять чималу групу. Зазвичай вдячність висловлена за захист, службу, можливість працювати, займатись улюбленою справою: «*Дякую ЗСУ* та усім, хто стоїть

на захисті нашої країни, що ми змогли провести 19-ті «Чорноморські Ігри» [13]; «Дякую воїнам за службу й круті результати» [13].

Як бачимо з табл. 3, найчастіше адресатом у цих висловах є Збройні сили України (43 рази): «Дякуємо ЗСУ, що мали нагоду сьогодні разом з польськими колегами обговорити наші найближчі спільні кроки» [13]; «Дякую ЗСУ, бо завдяки їм цей турнір відбувся» [13]; «Дякую ЗСУ, саме завдяки вам я маю змогу йти до своєї мрії у вільній країні» [13].

Проте натрапляємо, але не так часто, і на такі іменники-адресати: «захисник» (9 разів), «боєць» (8 разів), «воїн» (8 разів), «військовий» (4 рази), «оборонець» (2 рази): «Дякую захисникам Одещини, які вжили максимальних заходів для звільнення стратегічно важливої ділянки нашої території» [13]; «Дякуємо бійцям полку Азов за вдале «Українське сафарі» [13]; «Дякую воїнам Повітряного командування «Захід» Повітряних сил ЗС України, які роблять надможливе, щоб уберегти нас від загроз з повітря» [13].

Зафіксовано лише одиничний випадок вживання іменника «військовослужбовець», проте у цьому вислові подяки є нагромадження адресатів, яким, безумовно, ми теж маємо дякувати на шляху до нашої Перемоги: «Ми дякуємо військовослужбовцям, волонтерам, добровольцям. Ми дякуємо нашим солдатам, сержантам, офіцерам, генералам, адміралам, які зробили диво, бо гарантом суверенітету територіальної цілісності і незалежності України є армія», – переконаний Порошенко» [13].

Також є лише одиничні випадки вживання адресатів у формі іменників з прикладкою, у якій конкретизовано, наприклад, професію військового: «воїн-розвідник», «хлопець-доброволець»: «Дякую воїнам-розвідникам 131-го окремого розвідувального батальйону, які, ризикуючи життям, висуваються першими, забезпечують виконання поставлених завдань загальновійськовими підрозділами на Херсонщині» [13]; «Я дякую хлопцям-добровольцям, які стали на захист, саме нашого Роменського району, та всієї України й Сумської області» [13].

Хочемо окремо зауважити про випадки вживання іменника «Герой» саме з великої букви, коли не йдеться про військових зі званням «Герой України», що показує особливу пошану до всіх українських захисників і щире вдячність за їхню службу. Так, одного разу подяка висловлена під час нагородження військових відзнаками, другого – під час поховання: «Це військові, які тільки повернулись зі Сходу. Маємо за честь нагоро-

дити їх. Дякую Героям! Слава ЗСУ», – Сергій Сухомлин» [13]; «Ми дякуємо Герою за наш кожен день і ранок» [13] (табл. 3).

Таблиця 3

Сполучуваність лексеми «дякувати»

Лексема/аббревіатура	Кількість фіксацій
ЗСУ	43
захисник	9
боєць	8
воїн	8
військовий	4
оборонець	2
Герой	2
військовослужбовець	1
хлопець-доброволець	1
воїн-розвідник	1

Джерело: складено автором на основі частотного списку у ГРАК-18

Окрім того, для висловлення вдячності було зафіксовано кількаразове вживання дієприслівника «дякуючи» (5 разів), який у всіх випадках сполучається з адресатом – ЗСУ: «Дякуючи ЗСУ, ми сподіваємось, що 1 вересня діти підуть у школи», – говорить він» [13]; «...Дякуючи ЗСУ знищили точковим потраплянням дві САУ, які вели обстріл Охтирки!» [13]; «...Але, дякуючи ЗСУ, кількість обстрілів звільненої території зменшилась», – сказав він» [13].

Також у текстах засобів масової інформації двічі натрапляємо на висловлення вдячності з центральною дієслівною лексемою «завдячувати», адресатами яких є ЗСУ та захисники (по 1 разу): «...Складно, страшно, незрозуміле майбутнє, але віра та надія залишається і дає сили на кожен новий день, яким ми завдячуємо ЗСУ!», – написала Ілона» [13]; «За можливість проведення змагань організатори завдячують захисникам» [13].

Окрім того, у текстах ЗМІ було знайдено вислови вдячності, виражені іменниковими лексемами. Так, конструкції зі стрижневою лексемою «подяка» становлять чималу групу, дуже часто вона поєднується з дієслівною лексемою «висловити» і зазвичай адресована захисникам (7 разів), ЗСУ (6 разів), військовим (4 рази), рідше воїнам (2 рази), військовослужбовцям (1 раз) і добровольцям (1 раз) (табл. 4). За допомогою неї висловлюють вдячність за якісну роботу, стримування ворога, прожитий день: «Він висловив подяку захисникам за якісну роботу та просування вперед» [13]; «Він висловив подяку ЗСУ за стримування ворога в морі і знищення ворожих сил на південному напрямку...» [13]; «Він також висло-

вив подяку добровольцям за роботу та реальну допомогу ЗСУ» [13]. Натрапляємо також на вираження вдячності військовослужбовців одного підрозділу своїм колегам з іншого підрозділу, що демонструє єдність у спільному прагненні до досягнення загальної мети, незалежно від місця служби: «Бійці 80-ї окремої десантно-штурмової бригади висловили подяку військовослужбовцям інших підрозділів ЗСУ, які бились пліч-о-пліч, допомагаючи вогнем» [13].

Інколи вислови подяки підсилені емоційними лексемами, які надають їм особливої ввічливості: «Велика подяка військовим за їхню роботу!» [13]; «Вона висловила особливу подяку військовим і волонтерам, а також зазначила, що у неї змінилася думка з приводу деяких українських артистів» [13]; «А особлива подяка воїнам нашої 57-ї окремої мотопіхотної бригади імені Костя Гордієнка...» [13] (табл. 4).

Таблиця 4

Сполучуваність лексеми «подяка»

Лексема/аббревіатура	Кількість фіксацій
захисник	7
ЗСУ	6
військовий	4
воїн	2
військовослужбовець	1
доброволець	1

Джерело: складено автором на основі частотного списку у ГРАК-18

Іменникову лексему «вдячність» також вживають разом з дієслівною лексемою «висловити», а адресатами таких висловів є військові (3 рази), захисники (2 рази) і ЗСУ (2 рази) (табл. 5): «Житомиряни вирішили пробігти містом, намалювавши GPS-треком напис «ЗСУ», аби висловити вдячність захисникам України» [13]; «У команді NAVI також висловили вдячність ЗСУ та бажання підтримувати ініціативу далі» [13]. Зрідка у цих конструкціях використовують емоційні лексеми, що посилюють глибину вдячності: «Висловлюємо безмірну вдячність ЗСУ по-поштовому, бо саме таким чином нам вдається найкраще», – сказали в Укрпошті» [13] (табл. 5).

Таблиця 5

Сполучуваність лексеми «вдячність»

Лексема/аббревіатура	Кількість фіксацій
військовий	3
захисник	2
ЗСУ	2

Джерело: складено автором на основі частотного списку у ГРАК-18

Вирази вдячності зі стрижневою прикметниковою лексемою «вдячний» становлять відносно невелику групу. Зазвичай адресатами цих подяк є бійці (3 рази), військові (2 рази) та ЗСУ (2 рази): «Також вдячний бійцям 117-ї окремої бригади тероборони, які діють на напрямку Суджа – Суми...» [13]; «Ми вдячні ЗСУ за можливість працювати, повноцінно функціонувати у рідній країні, відкривати нові буткемпи та академії заради розвитку українського та світового кіберспорту», – прокоментував Євген Золотарьов, Генеральний директор клубу NAVI» [13]; «Я вдячний військовим, які ризикуючи своїм життям, захищають нашу країну, захищають наше місто Житомир» [13]. Для підсилення вдячності в таких висловах інколи використовують емоційні слова: «Особливо вдячний бійцю тероборони, який допоміг нам з дружиною нести рюкзаки» [13].

У текстах ЗМІ за 2022–2024 рр., що вміщені у корпусі текстів ГРАК-18, було виявлено лише одну конструкцію вдячності зі стрижневою лексемою «спасибі», найімовірніше, причиною цього є невелика кількість обраних текстів у цьому корпусі. Висловлена ця подяка ЗСУ за збиту ворожу ракету: «Українські військові збили ворожу крилату ракету над Миколаївською областю. Відео оприлюднив голова Миколаївської ОВА Віталій Кім. «Ще 1. Спасибі ЗСУ», – написав Кім у своєму телеграм-каналі» [13] (рис. 1).

Аналізуючи статистичні дані про кількість слововживань того чи іншого адресата, бачимо (рис. 1), що загалом найчастіше адресатами всіх висловів подяки є Збройні сили України (вживають у формі аббревіатури ЗСУ) (80 разів). Вважаємо, що це відображає загальнонаціональну увагу до армії та її підтримку як інституції та підкреслює важливу роль і центральне місце ЗСУ в обороноздатності країни та збереженні її суверенітету.

Також доволі часто адресатами є захисники (48 разів), бійці (38 разів), воїни (35 разів) та військові (31 раз), що свідчить про тенденцію до використання більш загальних номінацій, що може сприяти універсалізації вдячності всім, хто залучений до оборони країни.

Значно рідше використано лексеми «військовослужбовець» (5 разів), «оборонець» (4 рази), «Герой» (2 рази); натрапляємо на одиничні випадки вживання лексеми «доброволець», а також іменників з прикладками «друг-захисник», «хлопець-доброволець», «воїн-розвідник». Невелика кількість фіксацій цих номінацій може вказувати на меншу кількість згадок у медійному просторі або використання лише у певних контекстах або під час певних подій.

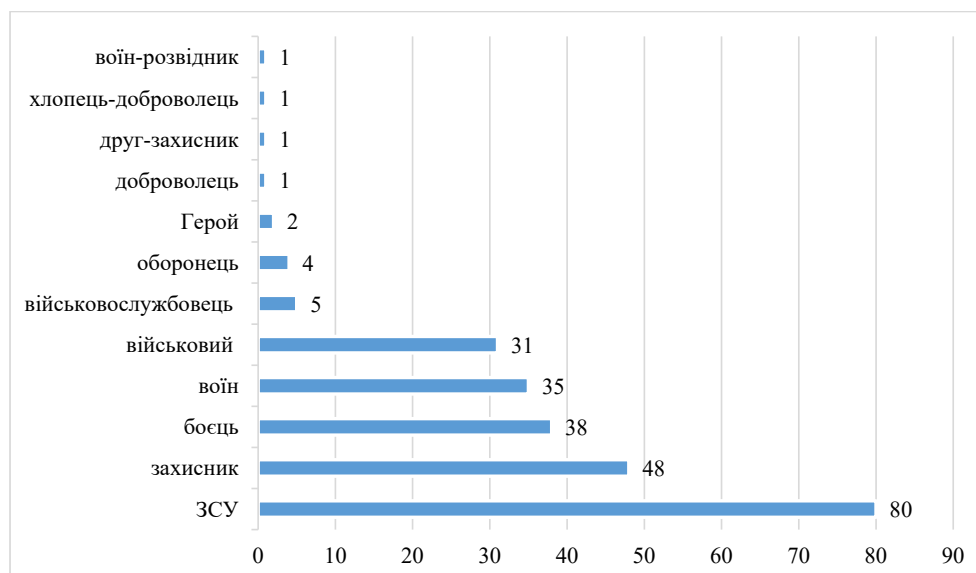

Рис. 1. Частотність вживання адресатів висловів вдячності за лемами

Джерело: побудовано автором на основі даних ГРАК-18

Отже, як бачимо, проаналізовані вислови вдячності містять безпосередню подяку українським військовим за щоденний подвиг, службу, захист нашої землі, за можливість жити і працювати. Її висловлюють ненав'язливо і шанобливо, використовуючи характерні для українського мовленнєвого етикету лексеми: «подякувати», «дякувати», «подяка», «вдячність» та ін. Інколи їх підсилюють емоційними словами «безмірно», «особливо», «великий», вживання яких вказує, що адресанти подяк справді шанують воїнів і високо цінують їхню щоденну службу.

Висновки. Узагальнюючи, можемо стверджувати, що способи вираження подяки українським захисникам і захисницям, зафіксовані у текстовому корпусі ГРАК-18, відповідають українським традиціям і нормам української мови. Зазвичай адресанти використовують типові формули вдячності, лише інколи підсилюючи їх емоційними словами для поглиблення висловленої подяки. Такі вислови звучать ненав'язливо та особливо ввічливо. Уміння виразити подяку є значущим не тільки в особистісному, але й у ширшому контексті, тому можемо надати певні рекомендації щодо

правильного вибору мовних форм і ситуацій, коли б висловлення подяки українським захисникам і захисницям було доречним: важливо, щоб слова подяки звучали спонтанно і щиро, адже це допомагає створити емоційний зв'язок і показати справжню вдячність за їхню службу; не варто використовувати загальні фрази, особливо у випадках, коли є можливість зробити подяку більш особистою, проте тут важливо враховувати особистісні кордони, тому потрібно уникати надмірної емоційності чи занадто особистісних звернень, якщо ви не впевнені, що їх можуть сприйняти адекватно; треба уникати висловлювань подяки в ситуаціях, що можуть створити психологічний тиск або дискомфорт для захисників, наприклад у моменти стресу або горя; слова подяки мають більше значення, коли вони підкріплені конкретними діями, наприклад це може бути збір коштів, надання допомоги сім'ям військовослужбовців, організація заходів на підтримку армії тощо. Проте, якщо вам важко підібрати потрібні слова, можна обійтись і без них: у таких випадках психологи радять прикласти праву руку до серця і злегка схилити голову.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Богдан С. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. Київ : Рідна мова, 1998. 475 с.
- Вірстюк О. Особливості ілюкутивних мовленнєвих актів подяки. *Філологічні студії та перекладознавчий дискурс* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 14 березня 2024 р. С. 47–50.
- Гамрецький І. Формування культури публіцистичного мовлення в учнів загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук. / Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ. 2000. 203 с.
- Ганжа С.А. Подяка як елемент етикету епістолярного тексту Лесі Українки. *Український смисл*. 2016. С. 104–111.
- Мельничук О. М. Традиційне та специфічне у системі «формул ввічливості» в сучасній українській мові. *Науковий вісник Чернівецького університету: Слов'янська філологія*. 2001. С. 128–132.

5. Мельничук О. М. Регіональні формули ввічливості у мовленні українців. *Науковий вісник Чернівецького університету: Слов'янська філологія*. 2003. С. 170–171.
6. Миронюк О. М. Історія українського мовного етикету: (засоби вираження ввічливості) : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Інститут української мови Академії наук України. Київ, 1993. 22 с.
7. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради : навчальний посібник. Вид. 2-ге. Київ : Либідь, 2001. 240 с.
8. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування: навчальний посібник. Львів : Сполом, 2001. 291 с.
9. Сербенська О. (Ред.). Антисуржик : 4-те вид., допов. і перероб. Львів : Апріорі, 2023. 302 с.
10. Сербенська О., Білоус М. Екологія українського слова. Практичний словничок-довідник. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 68 с.
11. Чак Є. Мовний етикет: «Віншую!», «Висловлюю вдячність», «Будьте ласкаві». *Дивослово*. 1998. № 12. С. 14–17.
12. Шведова М., Вальденфельс Р., Яригін С., Рисін А., Старко В., Возняк М., Крук М. ... та ін. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК). Київ, Львів, Єна. 2017–2025. URL: <http://uacorpus.org> (дата звернення: 20.01.2025).

УДК 811.161.2'373.611'42:821.161.2-3Кві.09
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.39.2.5>

СЛОВОТВОРЧІ І МОРФОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КВАНТИТАТИВНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (на матеріалі творів Г. Квітки-Основ'яненка)

WORD-FORMING AND MORPHOLOGICAL WAYS OF EXPRESSING QUANTITY IN THE UKRAINIAN LANGUAGE (based on the prose works of H. Kvitka-Osnovyanyenko)

Попович Н.М.,

orcid.org/0000-0001-6522-3908

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри історії та культури української мови

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Частини мови є важливим способом розуміння й інтерпретації дійсності. Категорія квантитативності посідає особливе місце в українській мові. Вона є однією з основних граматичних категорій. Категорія квантитативності в українській мові, крім лексичного виявлення, має граматичний аспект. Найґрунтовніша праця з квантитативності належить В. І. Дмитруку. Кількість в українському мовознавстві досліджували К. Г. Городенська, І. Р. Вихованець, Ю. О. Карпенко, М. П. Івченко, М. І. Степаненко та ін.

Значний внесок у розвиток морфеміки та словотвору внесли такі вчені, як О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, Л. О. Вакарюк, С. Є. Панцьо, Н. Ф. Клименко та ін.

У статті на матеріалі прозових творів Г. Квітки-Основ'яненка досліджено словотворчі та морфологічні особливості вираження квантитативності. В іменниках, які утворені від числівників виділено такі способи творення, як суфіксальний та словоскладання; у похідних прикметниках також суфіксальний та словоскладання; прислівниках – префіксальний та суфіксальний; дієсловах – префіксально-суфіксальний. Найбільш вживаними у відчислівникових іменниках та похідних прикметниках є такі суфікси, як *-цтв(о)*, *-ість*, *-ств(о)*, *-ачк(а)*, *-ак*, *-чок*, *-ок*, *-ичк*, *-чик*, *-ник*, *-инк*, *-ячк*, *-ик*, *-ин*, *-ість*, *-ність*, *-н*, *-ушк*, *-івк*, *-ння*, *-овк*, *-івк*, *-ух*, *-нят*, *-ісінк*, *-існ*, *-іст*, *-арн*, *-очн*, *-аст*, *-ов*, *-чі*, *-як* та ін.

Прислівники творяться за допомогою прийменників-префіксів *у-*, *в-*, *по-*, *с-*, *на-*.

Виділено приклади з іменниками в однині, що означають збірні назви такі, як *гурт*, *березняки*, *бурлацтво*, *війнство*, *дітвор*, *парубоцтво* та ін. Іменникам властива форма множини, що передає емоції, переживання, наприклад, *голосіння* та ін.

За нашими спостереженнями, у творах Г. Квітки-Основ'яненка найбільше подібуються відчислівникові іменники, які утворені суфіксальним способом та способом словоскладання, рідше похідні іменники, прислівники та дієслова.

Ключові слова: спосіб словоскладання, префіксально-суфіксальний, квантитативність, відчислівникові іменники, похідні прикметники.

Parts of speech are an important way of understanding and interpreting reality. The category of quantity occupies a special place in the Ukrainian language. It is one of the main grammatical categories. The category of quantity in the Ukrainian language, in addition to lexical expression, has a grammatical aspect. The most thorough work on quantity belongs to V. I. Dmytruk. Quantity in Ukrainian linguistics was studied by K. G. Gorodenska, I. R. Vykhovanets, Yu. O. Karpenko, M. P. Ivchenko, M. I. Stepanenko and others.

A significant contribution to the development of morphemics and word formation was made by such scientists as O. K. Bezpozasko, K. G. Gorodenska, L. O. Vakaryuk, S. Ye. Pantsyo, N. F. Klymenko, and others.

The article, based on the prose works of H. Kvitka-Osnovyanyenko, investigates the word-formation and morphological features of the expression of quantity. In nouns formed from numerals, such methods of formation as suffixal and word-compounding are distinguished; in derived adjectives, suffixal and word-compounding are also distinguished; in adverbs, prefixal and suffixal; in verbs, prefixal and suffixal method. The most commonly used suffixes in countable nouns and derived adjectives are: *-цтв(о)*, *-ість*, *-ств(о)*, *-ачк(а)*, *-ак*, *-чок*, *-ок*, *-ичк*, *-чик*, *-ник*, *-инк*, *-ячк*, *-ик*, *-ин*, *-ість*, *-ність*, *-н*, *-ушк*, *-івк*, *-ння*, *-овк*, *-івк*, *-ух*, *-нят*, *-ісінк*, *-існ*, *-іст*, *-арн*, *-очн*, *-аст*, *-ов*, *-чі*, *-як* and others.

Adverbs are formed using prepositional prefixes *у-*, *в-*, *по-*, *с-*, *на-*.

Examples with singular nouns denoting collective nouns were distinguished, such as *гурт*, *березняки*, *бурлацтво*, *війнство*, *дітвор*, *парубоцтво* and others. Nouns have a plural form that conveys emotions and experiences, for example, *голосіння* and others.

According to our observations, in the works of H. Kvitka-Osnovyanyenko, the most common are lexical nouns, which are formed by the suffixal method and the word-composition method, less often - derived nouns, adverbs and verbs.

Key words: word-compounding method, prefixal and suffixal method, quantification, countable nouns, derived adjectives.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження впливає з постійної зацікавленості мовознавців вираження кількості способами української мови, особливо словотворчими та морфологічними. Частини мови є важливим способом розуміння й інтерпретації дійсності. Дискусійним залишається питання основних критеріїв наукової класифікації частин мови. Числівник виокремлюють на основі семантичного критерію, тоді як інші частини мови в українській мові – за морфологічним критерієм. Українські мовознавці І. Р. Вихованець та К. Г. Городенська виділяють числівник як окрему частину мови і відносять за граматичними ознаками до частин мови [6, с. 151].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Можна вважати, що система числівників повно описана у сучасних слов'янських мовах. В сучасній українській мові ґрунтовні дослідження належить К. Г. Городенській, І. Р. Вихованцю, М. П. Івченку, Ю. О. Карпенку та ін. У цих працях досить яскраво подана класифікація числівника, його морфологічні ознаки, синтаксичні властивості. Чималий внесок у вивчення числівників зробили Т. Б. Лукінова, М. І. Степаненко, Н. М. Попович.

З погляду словотвору вагомі праці належать К. Г. Городенській, О. К. Безпояско, Л. О. Вакарюк, С. Є. Панцю, Н. Ф. Клименко та ін.

Постановка завдання. Категорія квантитивності в українській мові, крім лексичного виявлення, має й граматичний аспект. Завдання полягає у тому, яким способом творяться квантитивні слова і якими частинами мови вони виражаються у прозових творах Г. Квітки-Основ'енка.

Мета статті. Виділити основні способи словотворення у відчислівникових іменниках, похідних прикметниках, прислівниках та дієсловах, які подібуються у творах досліджуваного письменника.

Виклад основного матеріалу. Система словотвору тісно пов'язана з граматичною будовою мови, з її лексичним складом.

Системність словотворчої будови мови виявляється, перш за все, у самих словотворчих ресурсах, словотворчих частинах слова (кореневих і афіксальних). Сукупність усіх способів словотворення слів являє собою цілісність, замкнуту в певних рамках словотворчих можливостей в певній мові на тому чи тому етапі її історичного розвитку.

До складу системи словотворчої будови мови входять усі наявні в цій мові словотворчі категорії і типи як її складові частини. Під системою ми розуміємо єдине ціле, частини якого перебувають у закономірних співвідношеннях і постійних

взаємозв'язках. Процес зміни колишніх похідних основ у відповідні непохідні вказує на те, що між окремими величинами словотвору наявні постійні взаємозв'язки і перехід одних величин у інші.

Про системний характер словотворчої будови мови свідчить уся системна сукупність словотворчих засобів, які можна відповідно класифікувати з морфологічного та семантичного поглядів.

Системність словотворчої будови мови виявляється ще й в тому, що окремі частини мови мають виключно свої специфічні словотворчі засоби. Варто зазначити, що кореневі й афіксальні (суфіксальні і префіксальні) морфеми та всі інші засоби словотворення утворюють також систему словотворчих засобів мови.

Системний характер людської мови у різних її ділянках – фонетичному граматичному та лексичному складі виявлений по-різному. Окремі системи фонетики, граматики, лексики, семантики і словотвору разом являють собою суцільну загальну систему мови.

У мовознавстві деякі вчені відзначають, що нові слова утворюються за допомогою морфемного інвентаря, характерного для кожної частини мови. Лінгвісти наголошують здебільшого на афіксальних морфемах як словотворчих засобах і залишають у тіні кореневі морфеми, або так звані словотворчі основи (кореневі і похідні). Будівельним матеріалом морфологічного і синтаксико-морфологічного процесу є не тільки афікси (суфікси чи префікси), але й словотворчі основи.

У процесі творення слів використовують різні мовні величини – від морфем, корневих і афіксальних (префіксальних, інфіксальних, суфіксальних), через похідні основи аж до словосполучень та цілих речень. Давність походження окремих ланок цієї системи різна. Певні етапи формування тих чи тих елементів числівникової системи можна простежити, досліджуючи пам'ятки кожної слов'янської мови.

У словотворчому процесі можуть використовувати ще такі засоби, як деафіксацію при так званому зворотному (регресивному) словотворі, зміна місця наголосу, різні фонетичні (фонематичні) прийоми. До останніх належить палатальність приголосних і внутрішня флексія, тобто чергування корневих голосних, не кажучи вже про супровідні генетично-фонетичні морфологізовані зміни звукового складу основ.

Усі згадані багатогранні за своєю смисловою структурою і морфемною будовою величини являють собою так звані словотворчі ресурси, тобто весь мовний будівельний матеріал, з якого вже утворились або ще утворюються нові слова

різними словотворчими способами – морфологічним, морфолого-синтаксичним, синтаксико-морфологічним, синтаксичним, лексико-морфологічним, семантичним (лексико-семантичним), фонетичним, зворотним та контамінаційним.

Термін *словотвір* має двояке значення. З одного боку, це сама система словотворчої будови мови, яка утворювалася за своїми внутрішніми законами протягом усього історичного розвитку даної мови; з іншого боку, термін *словотвір* означає ще й вчення про словотворчу будову даної мови як мовознавчу дисципліну. Між цими двома термінами існує така залежність: перше значення – словотвір як процес – є первинним, а друге – словотвір як вчення про словотворчу будову мови – є вторинним. Змістом і предметом словотвору як галузі мовознавчої науки є об'єктивно існуюча система словотворчої будови української мови.

Способами творення слів частково займається лексикологія, але вона аж ніяк їх не вичерпує. Завданням лексикології є вивчення лексичного складу мови як результату словотворчого процесу, а не самого процесу.

Л. А. Булаховський вважав, що вчення про словотвір являє собою один із розділів морфології. О. О. Потебня зараховував словотвір до лексикології. На наш погляд, є всі підстави вважати словотвір самостійним розділом мовознавства, бо не всі способи творення слів можна зарахувати до морфології. Якщо суфіксацію та основовакладання ще можна вважати галуззю морфології, то наголос та запозиченні слова з інших мов ніяк не стосуються морфології. Те саме можна сказати про явище субстантивації, адвербіалізації, прономіналізації, ад'єктивації, лексикалізації. Самостійність науки про словотвір в тому, що вона вивчає закони творення слів на базі моделей і зразків, наявних у системі слів, що належать до словникового складу мови.

Числівники кожної національної мови являють собою замкнену групу слів. Крім назв для дуже великих чисел (*мільйон, мільярд...*), усі числівники сучасної української мови були відомі і мові української народності, і мові давньоруській. Отже, у складі числівників сучасної української мови, як і інших слов'янських мов, нема новотворів. Але майже всі числівники української мови послужили базою для творення похідних слів – іменників, прикметників, прислівників і рідше – дієслів. Таким чином, числівники, поряд з іншими частинами мови, ще здавна є базою словотворення. А тому при вивченні словотворення іменників, прикметників, прислівників і діє-

слів необхідно звертати увагу на відчислівникові утворення.

Похідні слова творяться від числівників різними способами: словоскладанням, суфіксацією, префіксацією та ін. Для творення одних слів вживають переважно словоскладання і суфіксацію, інших – словоскладання і префіксацію, деякі творяться суфіксально-префіксальним способом.

Досліджений нами матеріал дає нам підстави виділяти такі способи словотворення відчислівникових слів:

I. Відчислівникові *іменники* творяться такими способами:

1) словоскладанням, у якому першим членом є числівник у називному або знахідному відмінках: *Старі відпоминали її [Марусю], як треба, і попам заплатили за сороковусті, що наньмали аж у трьох церквах* (11, с. 284);

2) словоскладанням з першим числівниковим елементом у непрямих відмінках, зокрема в родовому, а також із сполучним звуком *-о-*. Цей вид словотворення широко засвідчують словники: *двокрапка, дволітник, двомовність*, але в Григорія Квітки-Основ'яненка прикладів творення слів за цим способом не виявлено;

3) суфіксальним способом творяться прості похідні іменники. Для утворення похідних іменників використовуються такі суфікси:

а) *-цтв(о), -ість, -ств(о)*: *От отця до сина так сотенство і переходило* (10, с. 325);

б) *-ачк(а), -ак, -чок*: *Шельменко [Трохимовичу] – Нате ж вам зараз четвертака* (11, с. 604);

в) *-ок-, -ичк-, -чик*: *[Маруся] понесла до церкви на посвящення паску, баранця печеного, поросю, ковбасу, крашанок з десяток* (9, с. 341–342);

г) *-к-, -ник, -инк-, -ячк-, -ик, -ин-*: *Хороша, да чорнява, да огрядна; сорочечка на ній, хоч і з дванадцяти, та біленька і вимережана* (9, с. 329); *Справляли Наум і Настя вп'ять і третини, і дев'ятини* (9, с. 335); *Десятник до мене ні разу не заходив і не загадавав об подушнім* (9, с. 341); *Божився [Демко], що і перед ним, і за ним усе пани біжали тройками* (11, с. 432);

д) *-нят-, -н-, -ушк-, -ух-, -овк-, -івк-, -ння*: *Що мені півсотні їх [діжок з золотими] і прохати!* (10, с. 429–430); *От і сторжались [маляр з паном] за десять рублів грошей і восьмуху горілки* (9, с. 229).

II. Значну групу слів у лексичному складі нашої мови становлять *похідні прикметники*, утворені від числівникових коренів тими ж способами, що й іменники:

1) словоскладанням з першим числівниковим елементом у називному або знахідному відмін-

ках: *От і стала сказка величенька – з батьком і малими хлопцями – восьмидушина!* (9, с. 229); *У дядьків твоїх по два, три сини, і ти з ними у одній сказці. Сказка ваша дев'ятидушина* (9, с. 335); *Назарова сказка восьмидушина, – сказав один з стариків, маючи сказку десятидушну* (9, с. 341);

2) словоскладанням з першим числівниковим компонентом у непрямих відмінках або із сполучним звуком *-о-*: *Затим-то так наш Уласович і поспіша, що й коневі не дасть здихнути, і сам, не обідавши, тридцять семисотних верств, іще з гоном, не спочиваючи, переїхав* (11, с. 204);

3) прості похідні прикметники утворюються суфіксальним способом за допомогою суфіксів: *-ок-, -ісіньк-, -існ-, -іст-, -арн-, -очн-, -аст-, -ян-, -инн-, -н-, -ик-, -ов-, -цьк-*: *Минулися і троєцькі святки – не посила господь милосердний дощу* (11, с. 432); *Троїста музика гра, що є духу: риплять скрипки, бряжчат цимбали, а замість баса, сам скрипник скрізь зуби гуде та прицмокує* (11, с. 432).

III. Від числівникових коренів утворюються прислівники, які можуть бути складними – утвореними словоскладанням, і простими – утвореними за допомогою суфіксів, префіксів і відповідних форм числівників.

прості прислівники утворюються за допомогою суфіксів: *-к-, -ісіньк-, -чі-, -ок-, -існ-, -як-*: *Аж тричі спасибі попереду скажу за обіцянку намалявати мою сотниківну* (11, с. 432);

прості прислівники, утворені від числівників прийменниками-префіксами: *у-, в-, по-, с-, на-*, а також цими ж префіксами від складних прислівників: *От тобі вже удвоє приходиться платити: вже тобі і сутужно* (11, с. 468); *Він [Денис] був протів його [Трохима] упрое здоровіший* (11, с. 509); *Хлинула [Оксана чаю] і удруге, і упретє, і уп'яте... і випила усю чашку* (11, с. 490).

Зрідка від числівників утворюються дієслова переважно суфіксально-префіксальним способом та за допомогою особових закінчень: *Шельменко. Писано бо єст удвойте – і удвойша* (11, с. 468); *А бодай вас, пане сотнику! – Іще було уп'ятерить подобало за такове злодіяни* (11, с. 490).

Категорія числа відображає кількісну визначеність предметів і явищ матеріального світу. Значення однини і множини становить основу категорії числа. Ці граматичні значення відображають кількісну визначеність предметів.

Категорія числа характеризується відповідними граматичними засобами вираження – фор-

мами числа. Іменники у формі множини вказують, що йдеться не про один, а про більше предметів – два, три, чотири і т. д., напр.: *столи, квартири* та ін.

Форма однини може виражати збірні назви, які позначають сукупність багатьох істот, предметів тощо, напр.: *гурт, березник: От дівчатам годі [танцювати], поклонились музиці і пішли до гурту* (9, с. 312); *П'ятниця пізно увечері йшов з шинку, а тут йому з березника назустріч шкандиба рижса кобила* (9, с. 27). Відповідні множинні форми вказують на більшу кількість або на більше число таких скупчень: *гурти, березняки: Аби дійти, а там у березняках і байдуже* (9, с. 27).

Тільки в однині вживається багато іменників зі значенням збірності, сукупності: *бояринство, браття, бурлацтво...* Таких іменників у творчості Григорія Квітки-Основ'яненка є чимало, наприклад: *Ригорович маяв було покинути і своє бояринство і притулитися до чужого весілля* (9, с. 59); *Ні, люди добрі! Коли хочете закон божий сповняти, добро браттям своїм робити, не думайно об анахтемським баришеві* (9, с. 64); *То наступало парубоцтво: шевчики – гончарі і зо всякого ремесла бурлацтво* (9, с. 73); *Ійду служить богу і государю у православне воїнство... вислужуся ахвицером... і прийду до вас...* (9, с. 219); *Я таки на дворянство трошки закардзюбився: але – моєї рідної бабусі сестра у третіх – та була за швагером пана сотника лубенського от що!* (9, с. 332); *[Масляк Юдунові:] – ви на речах збиваєтесь на жидівство* (9, с. 448); *Як же приспів, як кинулося усе, хто тільки здужа: і чоловіки, і жіноцтво, і хлоп'ятство, та й дітвора туди ж* (9, с. 452); *От як і старий Улас Забрьоха, таки сотник конотопський, як помер... і що то жалкувало за ним козацтво!* (10, с. 8–9); *Господа москаль! А скажіть, будьте ласкови, вашому командерству: коли треба вівса або якого борошна, то нехай прийдуть ось до табору та спитають Охріма Супоню* (10, с. 19); *Ніхто до нього [продавця книг] і ногою хиба який з міщанства підійде та спита «Кіевской граматки», що вже [пора] хлопця у школу віддавати* (10, с. 135); *Він [Макуха], ще оженившись, послунав жінки, від мужицтва відставав, а збивався трошки на купецький лад* (10, с. 158); *Захарій був чоловік розсудливий: пішов до свого началства, об'явив, що так і так, він приймає сиріточок замість дітей* (10, с. 224); *Дівчата дрібушки вибивають, парубоцтво гопака гарцює, батько з матір'ю знай людей частує...* (10, с. 384); *Наум Дрот був парень на усе село – старшим себе покірний, меж товариством друзяка* (11, с. 412).

У багатьох випадках іменникам властива форма множини. Насамперед, у множині вживають назви емоцій, переживань (*голосіння*): *Сердешна Оксана так і вдарилась у груди, та впала в подушки, щоб мати не почула її **голосіння**, що так і рида* (9, с. 278).

Висновки. Отже, в сучасній українській мові категорія квантитативності посідає особливе місце. Вона є однією з основних граматичних категорій. Категорія кількості представлена комплексною системою одиниць різних рівнів, які виражають певні кількісні значення. Майже всі числівники української мови послужили базою для творення похідних слів – іменників, прикметників, прислівників і рідше – дієслів. Таким чином, числівники, поряд з іншими частинами мови, ще здавна є базою словотворення. Похідні слова

створяться від числівників різним способом: словоскладанням, основоскладанням, суфіксальним, префіксальним, префіксально-суфіксальним тощо. У творах Григорія Квітки-Основ'яненка чимало функціонує відчислівникових іменників, прикметників, прислівників та дієслів.

Категорія числа характеризується відповідними граматичними засобами вираження – формами числа. Іменники в множині вказують, що йдеться не про один, а про більше предметів – два, три, чотири – аж до нескінченності. Форма однини може виражати збірні назви, які позначають сукупність багатьох істот. Тільки в однині вживають багато іменників зі значенням збірності, сукупності. Таких прикладів у творчості Григорія Квітки-Основ'яненка подибується у великій кількості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арполенко Г. П., Городенська К. Г., Щербатюк Г. Х. Числівник української мови. К. : Наук. думка, 1980. 239 с.
2. Бабій І., Свистун Н. Морфеміка і словотвір сучасної української мови. Самостійна та індивідуальна робота. Тернопіль : Богдан, 2022. 160 с.
3. Безпояско О. К., Городенська К. Г. Морфеміка української мови. К. : Наукова думка, 1987. 210 с.
4. Важеніна О., Бортун К. Сучасна українська мова: морфеміка. Словотвір: матеріали для самостійної роботи студентів. Практикум. Вінниця : Донецький національний університет імені В. Стуса. 2019. 80 с.
5. Вакарюк Л. О., Панцьо С. Є. Українська мова. Морфеміка і словотвір. Навчальний посібник. Тернопіль : Вид-во «Богдан», 1999. 218 с.
6. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови. К. : Пульсари, 2004. 398 с.
7. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія / за ред. К. Г. Городенської. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
8. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови. К. : Наук. думка, 1998. 161 с.
9. Словник мови творів Г. Квітки-Основ'яненка у 3 т. Т.1. / за ред. М. А. Жовтобрюха. Харків, 1978. 664 с.
10. Словник мови творів Г. Квітки-Основ'яненка у 3 т. Т.2. / за ред. М. А. Жовтобрюха. Харків, 1979. 680 с.
11. Словник мови творів Г. Квітки-Основ'яненка у 3 т. Т.3. / за ред. М. А. Жовтобрюха. Харків, 1979. 680 с.

ЗАКОНИ МИЛОЗВУЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ПРАВИЛА ТА ПРАКТИКА ВЖИВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ ЧЕРГУВАННЯ У ТА В)

THE LAWS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE GENTLENESS: RULES AND PRACTICE OF USAGE (ON THE EXAMPLE OF ALTERNATION “У” AND “В”)

Степанюк Г.М.,

orcid.org/0000-0002-3911-641X

приват-доцент кафедри мовної підготовки

Одеської державної академії будівництва та архітектури

У статті описано та досліджено питання щодо сучасного використання законів милозвучності української мови на прикладі чергування **у** та **в** у складі прийменників (префіксів) або початкових звуків у деяких словах. Вибір теми дослідження зумовлений деякою розбіжністю між чинними правилами, зафіксованими в Українському правописі 2019 року, та практикою їхнього вживання в рекламній продукції, офіційно-ділових документах і навіть у текстах підручників.

Об'єктом дослідження стали тексти правописів 1928(29), 1933, 1945, 1960, 1993, 2019 років видання, різноманітних оголошень, рекламних банерів і вільно вибрані тексти деяких підручників. До уваги не бралися художні твори українських поетів та прозаїків, оскільки в самому тексті чинного Правопису міститься зауваження щодо можливих відхилень у чергуванні **у** та **в**, які можуть бути спричинені вимогами ритмомелодики або мовними вподобаннями автора. Тому об'єктами дослідження обрані тексти з нейтральною лексикою, без додаткового емоційного забарвлення. Аналіз досліджуваного матеріалу зроблено переважно зіставним та описовим методами, які реалізовано способами лінгвістичного спостереження за формулюванням і поступовим удосконаленням правил щодо чергування **в** та **у** в Українських правописах, що виходили друком протягом майже століття, та за класифікацією помилок, які свідчать про непослідовне дотримання сучасними мовцями законів милозвучності в писемному мовленні. Отримані результати спостережень як за текстами правописів, так і за фактами реального вживання законів евфонії (на прикладі чергування **у** та **в**) та проведений аналіз зібраного матеріалу підтвердили факт деякої розбіжності між чинними правилами та практикою їхнього використання. Крім того, сформульовані нами запитання до чинних правил, сподіваємось, допоможуть їхньому вдосконаленню і в підсумку зменшать кількість помилок у письмових текстах. Зібраний матеріал, на нашу думку, може бути використаний для привертання уваги до наявної проблеми з метою пропагування ідеї збереження милозвучності української мови.

Ключові слова: правопис, закони евфонії, милозвучність, «паралельні» фонетичні варіанти, фонетична рівновага.

The article describes and investigates the issue of the modern use of the laws of melodicality of the Ukrainian language using the example of the alternation of **у** and **в** in prepositions (prefixes) or initial sounds in some words. The choice of the research topic is due to some discrepancy between the current rules recorded in the Ukrainian Spelling Code of 2019 and the practice of their use in advertising products, official business documents, and even in textbook texts.

The objects of the study were the texts of the spellings of 1928(29), 1933, 1945, 1960, 1993, 2019 years of publication, various advertisements, advertising banners and freely selected texts of some textbooks. The works of fiction by Ukrainian poets and prose writers were not taken into account, since the text of the current Spelling itself contains a remark regarding possible deviations in the alternation of **у** and **в**, which may be caused by the requirements of rhythm and melody or the author's linguistic preferences. Therefore, the objects of the study were texts with neutral vocabulary, without additional emotional coloring. The analysis of the studied material was carried out mainly by comparative and descriptive methods, which were implemented by means of linguistic observation of the formulation and gradual improvement of the rules for the alternation of **в** and **у** in Ukrainian orthographies, which were published for almost a century, and by the classification of errors that indicate inconsistent adherence by modern speakers to the laws of euphony in written speech. The results of observations obtained both on the texts of orthographies and on the facts of the real use of the laws of euphony (for example, the alternation of **в** and **у**) and the analysis of the collected material confirmed the fact of some discrepancy between the current rules and the practice of their use. In addition, the questions formulated by us to the current rules, we hope, will help improve them and ultimately reduce the number of errors in written texts. The collected material, in our opinion, can be used to draw attention to the existing problem in order to promote the idea of preserving the euphony of the Ukrainian language.

Key words: spelling, laws of euphony, melodiousness, “parallel” phonetic variants, phonetic balance.

Постановка проблеми. Милозвучність української мови привертала увагу письменників і дослідників ще в далекому минулому, й досі ця тема цікавить науковців.

Задля підтвердження цієї тези скористаємося, по-перше, оцінкою української мови за її звучан-

ням з боку німецького прозаїка, поета і перекладача, професора слов'янських мов у Мюнхені Фрідріха Мартін фон Боденштедта (1819–1892), який багато подорожуючи свого часу Україною, робив переклади українських пісень німецькою мовою. Отже, він вважав українську мову най-

мелодійнішою й найголоснішою поміж усіма слов'янськими мовами, мовою з великими музичальними можливостями.

Трохи пізніше, на початку XX століття, відомий український письменник В.І. Самійленко писав про нашу мову так: «Відомо було досі, що українська мова своєю доброзвучністю займає одне з перших місць (може, третє або четверте) між усіма європейськими мовами. Цю думку дуже легко пояснити фактами фонетики. Наша мова (в основному своєму діалекті) має тільки чисті, виразні голосівки (vocalis) а, е, і, у, о, у. ... Вона не любить такого поєднання шелестівок (consonans), яке важко вимовити... Вона має кілька засобів урівноваження вокалізму з консонантизмом, себто кількості голосівок з шелестівками, в цілях більшої евфонічності, засобів, цілком аналогічних мові італійській. І коли не займає першого місця по евфонічності, то тільки через те, що... порушує фонетичну рівновагу в бік консонантизму трохи частіш, ніж мови італійська й іспанська» [1, с. 3].

У 60-роки XX століття ці думки отримали підтвердження в роботі «Слово мовлене: українська літературна вимова» відомого українського філолога Жовтобрюха М.А., в якій він зазначав: «Одним мовам надає привабливості їх граматична стрункість, іншим – ясна будова слів чи своєрідна акустичність приголосних або голосних тощо. Українській мові, як здавна відзначають, краси й чарівності надає, поряд з іншими якостями, властива їй милозвучність... Чим же зумовлена милозвучність української мови? Насамперед урівноваженням приголосних і голосних звуків, відсутністю великого збігу однакових приголосних чи голосних не тільки в складі того ж самого слова, а й на межі слів. Милозвучність, або евфонія, української мови досягається природним чергуванням у ній окремих голосних та приголосних звуків...» [2, с. 32].

Саме ця ідея щодо чергування звуків з метою врівноваження приголосних і голосних дуже наочно виявляє себе, з нашої точки зору, наприклад, у чергуванні прийменників (префіксів) **у/в** або таких самих початкових звуків у деяких словах.

Спостереження за цим чергуванням, проведене нами на матеріалі текстів оголошень, рекламних банерів, офіційно-ділових документів і деяких підручників, дозволило дійти висновку, що задекларовані в Правописі української мови 2019 року правила, нерідко порушуються сучасними мовцями.

І цей процес триває вже довго, бо ще на початку XX століття письменник В.І. Самійленко, засуджуючи порушення евфонії, зауважував таке:

« Ми тільки добре забули два-три закони урівноваження вокалізму з консонантизмом, які існують у живій мові, або постановили собі, що скоро в сусідній московській мові їх немає, то і в нашій мові вони не потрібні». «Адже паралельні форми, про які я кажу, недаремно існують у народній мові, не безладно оживляються. Вони власне дають змогу рівноважити вокалізм із консонантизмом і надають живій українській мові зручності й плавкості» [1, с. 4–5]

Отже, увага нашого дослідження прикута до процесу формулювання протягом тривалого часу чинних правил Українського правопису щодо чергування прийменників (префіксів) **у/в** або таких самих початкових звуків деяких слів та помилок у різнопланових письмових текстах, які свідчать про порушення законів милозвучності сучасними носіями української мови з метою привернути увагу до цієї проблеми.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Милозвучність або евфонія української мови стала предметом вивчення та наукових напрацювань багатьох вітчизняних мовознавців, серед яких можемо виокремити такі прізвища: В. Самійленко, М. Жовтобрюх, Н. Тоцька, І. Чередниченко, Ю. Мосенкіс, П. Тимошенко та ін.

На сьогоднішній день українськими вченими, на думку професора Н. Тоцької, ще не до кінця розв'язані деякі термінологічні питання щодо визначення самого поняття милозвучності, об'єктивних її показників, конкретних фонетичних параметрів, які сприяють милозвучності або забезпечують її; не з'ясовано, чи існує загальнолюдське розуміння милозвучності і чи однаковими критеріями послуговуються носії різних мов, визначаючи це поняття [3, с. 4].

Дехто з науковців, наприклад, Ю. Мосенкіс приділяє увагу проблемам милозвучності української мови на тлі інших мов, подібних до неї або навпаки контрастуючих з нею, і намагається з'ясувати генезу цього явища [4].

Певна кількість наукових праць присвячена дослідженню тих фонетичних процесів, що забезпечують евфонічність української мови.

Наприклад, за І. Чередниченко, вона визначається частотою вживання фонем і фонемосполучень і виражається в таких фонетичних явищах, як спрощення, поява вставних голосних, приставних голосних і приголосних, зникнення початкових фонем, використання засобів ритмічного поділу тексту, пауз, темпа мовлення для усунення небажаного збігу важких для вимови фонемосполучень та випадкових фонемоповторень [5, с. 199–200].

За В. Чабаненком, головним чинником милозвучності української мови є закон урівноваження кількості голосних і приголосних звуків у мовленнєвому потоці [6, с. 99].

Саме ці положення щодо рівноваги голосних і приголосних ми й поклали в основу аналізу помилок у вживанні законів милозвучності на прикладі чергування **у** та **в**. Дослідження цього питання, на нашу думку, має сприяти підвищенню рівня мовленнєвої культури будь-якої людини, тому й на сьогодні зберігає свою актуальність.

Постановка завдання. Метою наукової розвідки є дослідження щодо дотримання сучасними мовцями чинних правил милозвучності української мови (на прикладі чергування **у** та **в**) у писемному мовленні.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання завдань: 1) дослідити процес формулювання правил щодо чергування **у** та **в**, відображених в Правописах різного року видання; 2) дослідити найпоширеніші помилки, які трапляються в різнопланових письмових текстах; 3) сформулювати питання, які дозволять внести корективи у відповідні правила.

Матеріалом дослідження послужили тексти Правописів 1928(29), 1933, 1945, 1960, 1993 та 2019 років та тексти оголошень, рекламних банерів, офіційно-ділових документів, підручників.

Мета та завдання наукової праці зумовили вибір методів дослідження: зіставний метод, спрямований на дослідження відмінностей у формулюванні правил щодо чергування **у** та **в**, зафіксованих у Правописах XX–XXI століття; описовий метод, що уможливорює класифікацію та систематизацію найпоширеніших помилок, що порушують закони евфонії в писемному мовленні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз проблеми статті розпочнемо словами українського науковця В. Шиприкевича: «Краса звучання мови полягає насамперед у злагодженості звуків, звукосполучень і цілого мовного потоку, у ретельному униканні важкого для вимови і неприємного для слуху скупчення звуків» [7, с. 1].

За спостереженням П.Д. Тимошенко, перш за все надає мові милозвучності вживання «паралельних» фонетичних варіантів слів (переважно службових), які за певних умов можуть чергуватися, не змінюючи при цьому смислового значення того чи іншого тексту [8, с. 3].

Саме до таких фонетичних варіантів і належать прийменники (префікси) **у** та **в**, а також окремі слова, що починаються на ті ж самі літери.

Аналіз правил чергування розпочнемо з тексту Правопису 1928(29) року. Їхньою особливістю

порівняно із сучасним трактуванням цієї теми є те, що описане позиційне чергування стосується лише звуків **у** та **в** на початку слів (учитель – **в**читель, уже – **в**же, удова – **в**дова), які всередині речення вживають у залежності від закінчення попереднього слова: наш учитель; наша **в**чителька, він удівець, вона **в**дова і т. ін.. Правило містить примітку про те, що воно втрачає силу, коли поміж такими словами є розділовий знак або павза, або ж мовиться про вірші. [9, с. 9] Отже, уже в цьому Правописі є розуміння того, що закони милозвучності в художньому творі можуть порушуватися і не завжди підпорядковуватися лише звуковому оточенню.

Щодо прийменників **у** – **в** та їхнього позиційного чергування в Правописі 1928(29) року взагалі не йдеться.

Зупинимо ще нашу увагу на такому моменті: «У початку фрази слова з таким **у** – **в** писати можна і з **у**, і з **в**: **У**чора і **В**чора..., однак частіше пишуть **у**» [9, с. 9]. У пізніших редакціях Правописів ця подвійна можливість написання зникає, набуває іншого, більш категоричного звучання: перед приголосним пишемо **у**, перед голосним – **в**.

А от практика застосування в сучасному мовленні звуків **у** та **в** на початку речення свідчить, що носії мови не відчують великої різниці між цими паралельними варіантами (удосконалення – **в**досконалення; уживання – **в**живання тощо). І це можна пояснити: українська мова більше переїмається усуненням збігу голосних, ніж приголосних. Тому написання прийменника **у** перед голосним видається мовцям недоречним і майже не трапляється, а от вживання **в** перед приголосним не викликає спротиву, хоча й не відповідає сучасному трактуванню правила.

Український правопис 1933 року фактично продублював правило, зафіксоване в попередньому правописі, не змінивши в ньому жодного слова [10, с. 13].

А от Український правопис 1945 року видання вже містить розлоге описання фонетичних позицій, що призводять до чергування в багатьох словах початкового ненаголошеного **у** із звуком **в**. Окрім того, у цьому ж правилі вже згадуються й прийменники в аналогічних позиціях:

а) між приголосними, щоб уникнути збігу їх, вживається звичайно **у**, напр.: Наш учитель. Десь у хлібах кричав перепел;

б) між голосними, щоб уникнути збігу їх, як правило, пишеться **в**, напр.: Була **в** Одесі. Прочитали **в** об'яві.

Привертає увагу третій пункт правила, який ув'язує вживання **в** або **у** в позиції після голосного

перед приголосним з темпом мови, швидким або повільнішим, а також її ритмом. Напр.: Ми були у саду. – Ми були **в** саду. Наша **в**чителька – Наша **в**чителька [11, с. 15].

Отже, у тексті правила йдеться про усне мовлення, а, на нашу думку, Правопис все ж таки має відображати ті правила, які регламентують саме писемне мовлення, не створюючи для носіїв мови ділеми під час написання того чи іншого тексту. Зразу слід зауважити, що чинний Правопис не містить у собі такого трактування цієї фонетичної ситуації.

Окремо обговорюється й позиція щодо вживання прийменника перед наступним словом, яке починається звуком **в**: незалежно від закінчення попереднього слова здебільшого віддається перевага прийменникові **у**: Увійшли **у** ворота. Цей ужиток спостерігається **у** віршах [11, с. 15]. Саме це правило в подальшому буде активно модифіковуватися за рахунок залучення додаткових звуків і звукосполучень.

Формулювання правил, які нас цікавлять, у Правописі 1960 року видання мало чим відрізняються від попереднього видання [12, с. 17–18].

Український правопис 1993 року в свою чергу чітко формулює і без вагань розмежовує позиції:

1. На початку речення перед приголосним пишемо **у**, перед голосним – **в**: **У** присмерку літають ластівки так низько. (Павличко) – **В** очах його засвітилась надія.

2. Між приголосними, щоб уникнути збігу важких для вимови звуків, пишемо **у**, між голосними – **в**: **Наш** учитель. **Десь** **у** **хлібах** кричав перепел. – **У** нього **в** очах засвітилась відрада.

3. Перед приголосним після паузи, що на письмі позначається комою, крапкою з комою, двокрапкою й тире, дужкою і крапками також регламентовано писати **у**: Стоїть на видноколі мати – **у** неї вчись. (Б. Олійник); Це було... **у** Києві; До мене зайшла товаришка, учителька із сусіднього села. Як ми можемо спостерігати, третя частина правила порівняно з попередніми Правописами отримала уточнення щодо цієї позиції: **у** після паузи пишемо перед наступним приголосним.

Також у Правописі вдосконалюється опис певної фонетичної позиції, про яку згадували трохи вище: пишеться **у** незалежно від закінчення попереднього слова не лише перед звуком **в**, а й перед наступним **ф**, а також перед сполученнями літер **льв**, **св**, **тв**, **хв** і под. Напр.: Сидимо **у** вагоні; Не спитавши броду, не сунься **у** воду (Приказка); Велике значення **у** формуванні характеру має самовиховання; Одягнена **у** **хвою**, шумить дрімуча тайга.

І на противагу цьому після голосного перед будь-яким приголосним, окрім зазначених вище, пишеться **в**: Пішла **в** садок вишневий. (Шевченко). Люди **в**розкид розляглися **в** траві. (Гордієнко) [13].

Сучасний правопис, затверджений 2019 року, порівняно з попередніми вносить ще деякі уточнення.

1. Прийменник та префікс **у** на початку речення або слова пишеться не лише перед однією буквою на позначення приголосного, а й перед двома чи трьома такими буквами: **У** структурі слова таких морфем немає. **У**трое склали папір. **У**притул підійшли до юрби.

2. За рахунок додавання **зв**, **дв**, **гв** розширюється перелік звукосполучень, перед якими пишеться **у** незалежно від закінчення попереднього слова: Лікар глянув **у** **звужені** очі хворого. (після приголосного). Постукали **у** **двері**. Хлопці служили **у** **гвардії**. (після голосного).

3. Перед аббревіатурою, у назві якої вимовляється голосний пишеться **в**: **в** НБУ (**в** ен бе у), **в** МВФ (**в** ем ве еф).

4. Після скороченого слова на приголосний, яке вимовляють повністю з кінцевим голосним, пишемо **в**: 1990 р. (року) **в** місті сталася незвичайна подія.

Крім того, текст правила містить ще деякі примітки, стосовно можливих відхилень від правил уживання **у-в**.

По-перше, розглядається позиція після слова, що закінчується на голосний щодо того, що в деяких дієсловах, прикметниках (дієприкметниках), прийменниках та прислівниках перед літерою **в** маємо писати префікс **в**: Дослідниця **в**важає експеримент успішним. Гості **в**війшли до зали. Діти **в**вічливі. Дитина **в**ві сні усміхається. Вони **в**вісьмох вийшли на Говерлу [14, с. 23].

На нашу думку, примітка викликає подив: навіщо деякі слова робити винятком із правила, яке чітко сформульоване перед тим, ставлячи мовця перед незрозумілим для нього вибором.

По-друге, автори Правопису допускають відхилення, що можуть бути спричинені вимогами ритмомелодики або мовними вподобаннями автора [14, с. 24]. Зрозуміло, що остання примітка стосується художньої літератури.

Незважаючи на такі докладні пояснення щодо можливих варіантів установаження рівноваги між голосними та приголосними, на нашу думку, все ж залишаються деякі прогалини, які викликають запитання та сумніви в носіїв мови.

По-перше, можливо, варто пом'якшити категоричність формулювання чинного правила

на користь вживання паралельних фонетичних варіантів **у** або **в** на початку речення в позиції перед приголосним, як було це зазначено ще в далекому 1928 році.

По-друге, з тексту правила не витікає, яке рішення має прийняти мовець, коли ситуація стосується вживання прийменника після букв на позначення голосного перед **кількома** приголосними. Формулювання правила, на нашу думку, потребує корегування: фраза «після букви на позначення голосного перед більшістю букв, що передають приголосні», не містить інформації стосовно того, чи це одна буква, чи їх може бути дві й більше.

По-третє, у Правописі прописані випадки вживання прийменника **у** в позиції після паузи, що позначена різними пунктуаційними знаками, перед буквою, що передає приголосний. Напр.: Це було... у Києві. Аналогічна ситуація перед буквою, що передає голосний, може, й зрозуміла, але у вигляді правила не зафіксована.

І останнє, не зрозуміло, як трактувати букву «я» в займеннику «який» і його родових формах, коли вони починають підрядні частини складного речення у сполученні з прийменниками. Буква ця існує для позначення голосного звуку, але в позиції на початку слова вона є поєднанням приголосного з голосним «а». Отже, виникає дилема стосовно вживання прийменника **у** чи **в** після паузи, позначеної, наприклад, комою: «, у якому» чи «, в якому». Варто було б дати роз'яснення щодо цього в Правописі.

Аналіз помилок, допущених сучасними мовцями у вищезазначених джерелах, дає можливість зафіксувати ті позиції, які частіше за все мають відхилення від чинних правил і порушують таким чином закони милозвучності української мови.

1. Уживання **в** замість **у** перед приголосним на початку речення: «**В**сі засоби для миття голови». «**В**се для домашніх улюбленців». «**В**се для саду та кімнатних рослин». «**В** рибний магазин потрібен продавець». [Реклама у вітринах магазинів]. «**В**чені перемогли облісіння». «**В**чора в порту Рені потонув 34-річний моряк». «**В** сучасному світі, де домінують цифрові технології...». «**В** подальшому безпечні залишки ворожого БПЛ вилучили сапери». «**В** будь-який момент ви можете змінити свій вибір в налаштуваннях пристрою». «**В**сі учасники (співавтори) безкоштовно отримують іменний сертифікат». «**В** чому користь ортопедичної витягуючої подушки?» [Telegram-мережа]. «**В**се має відповідати одне одному і всьому цілому» [15, с. 84]. «**В** ній українці шукали зразків для своїх творів» [15, с. 95]. «**В**чити – обов'язок ора-

тора» [15, с. 86]. «**В** пізніші часи, із занепадом культури живого слова, занепадає культура «стенографії пам'яті» [15, с. 87]. «**В** ньому змінився статус інформації» [16, с. 255].

2. Уживання **в** замість **у** після паузи перед наступним приголосним: «Споживання в розрахунковому періоді (фактичне) – **в** тому числі згідно показів лічильника. [Інформація на бланку квитанції]». «Як свідчать теологи, **в** той час йому було 33 роки» [15, с. 87]. «Автор хоче знайти відповідь на питання, **в** чому зміст світобуття і людського життя, що є істиною» [15, с. 88] «... порівняльні описи рідної землі – **в**се свідчило про майстерність автора» [15, с. 100]. «Ідейно-тематичний зміст, образна система, мовні засоби – **в**се дає підставу вважати слухними слова...» [15, с. 104].

3. Уживання **в** замість **у** в позиції між приголосними: «Набір на курси собак **в**сіх порід». «Потрібен продавець **в** м'ясний відділ». «Позовні заяви, представництво інтересів **в** судах». «Лікувальне заняття з реабілітологом на масаж **в** подарунок». [Оголошення]. «Унікальне поєднання хімічних речовин в листі створює дим». [Telegram-мережа]. «Держава гарантує свободу інформаційної діяльності в цих напрямках **в**сім громадянам...» [17, с. 9] «3 метою забезпечення доступу до ... нормативних актів **в**сім громадянам...» [17, с. 13] «Український **в**чений Євген Ромат докладно розглядає такі види спонсорства...» [16, с. 259].

4. Уживання **у** замість **в** у позиції після голосного звуку перед приголосним або декількома приголосними: «Купуй 2 чебуречі та отримай 3-ю **у** подарунок». «Найтвоїші знижки **у** Приват24». «Передплачуйте газети та журнали за хвилину онлайн або **у** найближчому відділенні Укрпошти». «Закохуйся **у** наші пропозиції». [Реклама у вітринах магазинів та пошти]. «Жити у боргах тяжко». «Найбільші економічні можливості мають бути **у** тих, хто найбільше допоміг». [Telegram-мережа]. «Грецька риторика у період еллінізації...» [15, с. 85]. «Теорія римського красномовства викладена **у** працях ратора...» [15, с. 86] «...праведні мають багатство **у** злиднях...» [15, с. 90] «Виявляючи традиційну **у** Київській державі любов до гарного слова...» [15, с. 95] «...шукати відповідні слова **у** рідній мові» [15, с. 99] «...матеріал українського фольклору **у** таких стилістичних фігурах...» [15, с. 102] «Фінансування наукових програм, проєктів державного значення **у** науково-дослідних установах...» [17, с. 10] «...зберігання документованої інформації здійснюється **у** порядку» [17, с. 10]

«Хоча у прикладі з «бронзовим лідером» зробити це важко [16, с. 47].

Наведені нами приклади свідчать про те, що вживання фонетичних синонімів, яке визначається їхнім оточенням у реченні, є слабким місцем багатьох мовців і йому треба приділяти додаткову увагу під час вивчення мови [18, с. 394]. А наведені нами питання вимагають, на нашу думку, відповіді і внесення коректив до тексту правила з метою його вдосконалити і тим самим полегшити його сприйняття мовцями.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, проведене дослідження підтвердило факт наявності розбіжностей між чинними правилами правопису та практикою вживання сучасними мовцями законів милозвучності на прикладі чергування в певних фонетичних позиціях прийменників (префіксів) **у-в** та аналогічних початкових звуків деяких українських слів у письмових текстах. Це дозволило зробити висновки щодо необхідності додаткової уваги до цієї теми і популяризації правильних варіантів написання, тому що саме досконале володіння різними нормами літературної мови як

під час усного спілкування, так і в процесі створення письмових документів, у тому числі знання і використання законів милозвучності, є показником культури мовлення будь-якої людини, яка з повагою ставиться до своєї мови.

На підтвердження нашої думки скористаємося словами ще одного науковця: «Яскраво вираженою ознакою естетики української мови є евфонічність, тобто привабливий акустичний лад її. Чи це розмовна або й розмовно-побутова мова, художньо-епічна розповідь чи пейзажний опис, художньо-психологічна характеристика чи емоційно схвильоване мовлення, публіцистичний виступ чи ділова документація, або навіть приватний лист, – скрізь однакою мірою діє закон милозвучності» [7, с. 1]. Отже, треба прагнути до його виконання усіма мовцями задля збереження краси української мови. І можливо, варто продовжувати вдосконалення правописних правил, зафіксованих у чинному Українському правописі.

Подальшою перспективою роботи вважаємо за можливе дослідити й інші механізми забезпечення законів евфонії в українській мові та порівняти їх з практикою вживання в суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Самійленко В. І. Дбаймо про фонетичну красу мови. *Початок історично-державного життя на Україні*. Харків : Держвидав України. 1925. 8 с.
2. Жовтобрюх М. А. Слово мовлене: українська літературна вимова. К. : Знання, 1969. 48 с.
3. Тоцька Н. І. Засоби милозвучності української мови. *Українське мовознавство*. 2000. Вип. 22. С. 3–12.
4. Мосенкіс Ю. Л. Українська мова у євразійському просторі: трипільська генеза милозвучності та віддалені родинні зв'язки. К. : Видавничий дім А+С, 2006. 223 с.
5. Чередниченко І. Г. Нариси з загальної стилістики сучасної української мови. К. : Рад. школа, 1962. 495 с.
6. Чабаненко В. А. Рец. на: Українська мова: Енциклопедія. К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с. *Українська мова*. 2001. № 1. С. 99.
7. Шиприкєвич В.В. Евфонічні засоби української мови. *Культура мови на щодень*: вебсайт. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine8-12.pdf> (дата звернення: 27.01.2025)
8. Тимошенко П.Д. Закони милозвучності (евфонії) української мови. *Zbruc* : вебсайт. URL: <https://zbruc.eu/node/41915> (дата звернення: 19.01.2025)
9. Український правопис. Нар. комісаріят освіти УСРР. Вид. 1-ше. К. : Державне вид-во України, 1929. 103 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0009938> (дата звернення 07.03.2025)
10. Український правопис / Нар. комісаріят освіти УСРР; авт. передм. А. Хвиля. Харків : Рад. шк., 1933. 94 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0009919> (дата звернення 07.03.2025)
11. Український правопис / Нар. комісаріят освіти УРСР; ред. І. Кириченко. Київ : Укр. держ. вид-во, 1945. 178 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0010302> (дата звернення 07.03.2025)
12. Український правопис. Вид. друге виправ. й доп. Київ : Видавництво Академії наук Української РСР, 1960. 170 с. URL: <https://archive.org/details/up-1960/page/8/mode/2up> (дата звернення: 30.01.2025)
13. Український правопис. Вид. 4-те, виправл. й допов. Київ : Наукова думка, 1993. URL: https://slovnyk.ua/pravorys.php?prav_ver=2015&prav_pag=11 (дата звернення 09.01.2025)
14. Український правопис / худож.-оформл. О.А. Гугалова-Мешкова. Харків : Фоліо, 2019. 348 с.
15. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилїстика української мови. К. : Вища школа, 2003. 462 с.
16. Почепцов Г.Г. Паблік рилейшнз : навч. посібник. 3-тє вид., випр. і доп. К. : Т-во Знання, 2006. 327 с.
17. Інформаційні технології. Нормативна база. / упорядн. Пашутинський Є.К. К. : КНТ, 2005. 500 с.
18. Степанюк Г.М. До питання збереження законів милозвучності в ділових паперах. *Традиційні та інноваційні підходи до наукових досліджень* : зб. наук. праць з мат-ми VIII Міжн. наук. конф. Вінниця : ТОВ УКРЛОГОС Груп, 2025. С. 392–395.

**МОВНІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ОБРАЗІВ-ПЕРСОНАЖІВ
У РОМАНІ МАРІЇ МАТІОС «МАЙЖЕ НІКОЛИ НЕ НАВПАКИ»**

**LINGUISTIC MEANS OF CHARACTER REPRESENTATION
IN MARIA MATIOS' NOVEL *ALMOST NEVER THE OTHER WAY AROUND***

Тиха Л.Ю.,

orcid.org/0000-0001-7742-0976

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної та української філології
Луцького національного технічного університету*

У статті здійснено спробу проаналізувати авторські мовні засоби для створення образів-персонажів у художній прозі Марії Матіос. Письменниця послуговується як лексичним, так і синтаксичним мовними рівнями, використовуючи, зокрема, і засоби народнорозмовної мови.

Зазначено, що образ героя художнього твору формують різні характеристики: портрет, опис зовнішнього вигляду, фізичні особливості, психологічні стани, внутрішній світ, ставлення до оточення тощо. Всі ці ознаки мають персонажі Марії Матіос, які діють в різних обставинах, але саме ці ознаки визначають їх поведінку в цих обставинах.

На основі аналізу художнього тексту виявлено, що для портретної характеристики авторка використовує як прямі означення, так і описові конструкції. Важливим є те, що письменниця додає психологічну деталь для увиразнення опису персонажів. Зокрема, такою деталлю в портреті є *очі*, меншою мірою *губи*.

Багато уваги у тексті приділено змалюванню зовнішнього вигляду героїв, певних фізичних особливостей, вад. І хоча вони є лише фоном, на якому проступає внутрішній світ персонажа, все ж мають важливе значення для формування взаємовідносин між дійовими особами і у деяких випадках визначають подальшу трагічну долю героїв.

Значною кількістю прикладів представлене у тексті змалювання внутрішніх станів головних героїв, таких як біль, страх, любов, зневага тощо. Важливе значення мають і зовнішні характеристики, такі як соціальний чи матеріальний статус, сімейний стан тощо.

Для опису усіх названих вище характеристик письменниця послуговується різними мовними засобами, найчастіше означеннями. Та найбільшою кількістю представлені тропи, серед яких чільне місце посідають порівняння, виражені прийменниковими структурами або у формі орудного відмінка іменника, а також метафори, як прості, так і розгорнуті.

Найбільшою, групою мовних засобів образотворення виступають сталі вирази. Саме фразеологізми Марія Матіос використовує для змалювання різних характеристик персонажів.

Не менш вдалим засобом характеротворення у прозі М.Матіос є просторічна лексика. Оскільки події розвиваються у сільській місцевості, такий спосіб мовлення виступає додатковою зовнішньою ознакою персонажів.

Щодо структурних особливостей таких конструкцій, то варто зауважити, що вони різнотипні: від слів-характеристик до складних речень.

Ключові слова: лексика, персонаж, мовні засоби, метафора, порівняння, характеристика, фразеологізм, портрет.

This article attempts to analyze the author's linguistic tools for creating character images in the artistic prose of Maria Matios. The writer employs both lexical and syntactic levels of language, utilizing elements of colloquial speech.

It is noted that a character's image in a literary work is shaped by various characteristics: portrait, description of appearance, physical traits, psychological states, inner world, and attitude toward others. All these features are inherent in the characters of Maria Matios, who act in different circumstances, yet these very features define their behavior within those circumstances.

Based on an analysis of the literary text, it has been identified that the author employs both direct definitions and descriptive constructions for portrait characterization. An important aspect is that the writer adds psychological details to enhance character descriptions. In particular, the eyes, and to a lesser extent, the lips, serve as significant details in character portraits.

A great deal of attention in the text is given to the depiction of the characters' physical appearance, specific physical features, and impairments. Although these aspects serve as a background against which the character's inner world emerges, they are crucial in shaping relationships between characters and, in some cases, determining their subsequent tragic fate.

The text contains numerous examples illustrating the depiction of the protagonists' inner states, such as pain, fear, love, and contempt. External characteristics, such as social or material status and family situation, also play a significant role.

To describe all of the above-mentioned characteristics, the writer employs various linguistic means, primarily adjectives. However, artistic devices and phraseological expressions are the most extensively represented. Among tropes, comparisons – expressed through prepositional structures or in the instrumental case of a noun – hold a prominent place, along with metaphors, both simple and extended.

The largest group of linguistic means used for character portrayal consists of set expressions. Maria Matios predominantly utilizes phraseological units to depict different character traits.

Another effective means of characterization in M. Matios' prose is colloquial vocabulary. Since the events take place in a rural setting, this speech style serves as an additional external characteristic of the characters.

Regarding the structural peculiarities of these constructions, it is worth noting that they are diverse, ranging from single-word characterizations to complex sentences.

Key words: vocabulary, character, linguistic means, metaphor, comparison, characterization, phraseological expression, portrait.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Для будь-якого художнього твору важливим є не лише вдало побудований сюжет, а й створені образи, зокрема образи-персонажі. Портретна характеристика, опис внутрішнього світу героя, змалювання його специфічних розумових чи фізичних особливостей дозволяє письменникові втілити задум його твору у життя і створити для читача відповідний настрій та дати тло для власного прочитання.

Портрет персонажа, зокрема, є одним із важливих елементів у створенні авторської оповіді. Саме у зовнішності можна «прочитати» душу героя (героїні), ставлення до людей, світогляд. Крім того, як вважає Г. Мельникович, «... за умови творчого застосування багатого спектру засобів словесної портретистики в художньому творі здійснюється органічне поєднання композиційно-словесних форм і типів мовлення із формами загальнонаціональної мови, що додає йому нової якісної питомої вагомості» [7, с. 132].

Проте портретна характеристика персонажів виглядає більш повною, якщо вона поєднана із психологічною характеристикою, аналізом внутрішнього світу героя, поведінкою у певних обставинах тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню вивчення мовних засобів для творення образів у художніх текстах присвячено чимало наукових розвідок. До теми творення портретної характеристики, психологічних особливостей героїв, їх соціальних ознак зверталися науковці-лінгвісти, які досліджують як художні тексти зарубіжної літератури, так і української. Творчість Марії Матіос також не виняток, завжди привертає увагу дослідників художнього слова. Зокрема, до теми образів у творчості письменниці зверталися такі лінгвісти, як О. Буряк [2], О. Івашина, С. Михида [3, 4], О. Капленко [5], М. Фока [10]. Проте автори здебільшого торкаються питання жіночих образів або ж звужують до аналізу образу матері. Деякі розвідки присвячено образам-архетипам у творчості письменниці. Окремого комплексного дослідження характеристики мовних засобів для творення образів-персонажів у її прозі немає.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Проза Марії Матіос, яка неодноразово ставала об'єктом лінгвістичного дослідження, відрізняється особливим колоритом у зображенні епохи, в якій живуть головні герої, їх стилю життя, побуту, їх взаємин. Проте все це великою мірою визначено їх зображенням як особистостей, людей з власним, особливим внутрішнім світом. Мовні засоби, які добирає письменниця для такого зображення, свідчать про майстерність авторки у підборі слів, їх найтонших відтінків.

Тож **мета** нашого дослідження полягає у з'ясуванні особливостей мовних засобів для характеристики героїв художнього твору. Для досягнення мети необхідно виконати такі **завдання**, зокрема схарактеризувати лексичні, синтаксичні та інші мовні інструменти, які Марія Матіос використовує для характеротворення своїх персонажів.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Кожен письменник/письменниця, створюючи художній світ у своїх творах, прагнуть викликати певні емоції у читачів, емпатію, розвивати уяву тощо. І саме майстерно підібрані мовні засоби дають їм цю можливість.

На емоційне наповнення художнього тексту, на сприйняття його читачем неабиякий вплив мають лексичний та синтаксичний рівні мови. Тобто саме через слово і його граматичну організацію відбувається «спілкування» героїв твору з читачем, виникає симпатія чи антипатія до них як щодо зовнішності, так і щодо особистісних рис.

У романі Марії Матіос «Майже ніколи не напаки» герої дуже різні, є позитивні і негативні, красиві і не дуже, молоді і не зовсім. Все це ми «бачимо» з характеристик їх зовнішності, характеру, психічних особливостей, світогляду. Авторка для цього використовує усі наявні мовні засоби.

На основі аналізованого матеріалу образи-персонажі в романі «Майже ніколи не навпаки» можна згрупувати за такими ознаками: портретна характеристика (зовнішність), психологічні (психічні) особливості, фізичні характеристики, емоційний стан героя, риси характеру, соціальний та матеріальний статус. Образи кожної із наведених груп яскраві, колоритні завдяки палітрі мовних засобів, які майстерно підбрала авторка.

Наприклад, для характеристики зовнішності героя чи героїні М.Матіос використовує як прямі означення, так і описові конструкції. Важливо наголосити, що безпосереднього опису зовнішності героїв у тексті дуже мало: **А той Іван ... люди добрі, завжди неголений ходить, як циган-бляхар із сусіднього села** [6, с. 104], **А Дмитрик – майже дитина. Мовчить і дивиться. А очі має великі. Ясні. В кутиках губів – усмішка між двома ямками. Як ангел, чистий. Невинний** [6, с. 108], **Стринада на те лиш мовчки всміхнувся в свої пишно закручені догори кошлаті вуса ...** [6, с. 83]

Портретна характеристика – лише фон, основа, на якій змальовано внутрішні риси персонажа, наприклад: **Маринька-богодуха** стояла на Варварчуковому подвір'ї – **чорна, як черниця: у довгій чорній спідниці, в накинутій поверх чорного лейбика чорній великій хустці, із в'язкою жовтих свічок** [6, с. 114].

Те ж стосується і змалювання фізичних характеристик дійових осіб. Вони виступають додатковою ознакою характеру, підкреслюють або пояснюють дії та вчинки. Слід зазначити, що авторка багато уваги приділяє змалюванню саме фізичних особливостей своїх героїв. До таких характеристик ми відносимо опис зовнішності, фізичні стани та фізіологічні вади: **Ти сліпа, що невістка нидіє на очах**, а слова не скаже? [6, с. 10].

Найчастіше М. Матіос для змалювання зовнішності використовує художні засоби: порівняння: **Біла** (донька – Л.Т.), **як туман після дощу над їхнім хутором** [6, с. 87]; метафоричні конструкції (прості і розгорнуті), стійкі вислови: **Живіт**, здавалося, **приріс до хребтової кістки** [6, с. 24], **Проте надивившись ... на тліючу на попіл невістку, що вже кілька місяців жила на воді з яблуками...** [6, с. 9]; просторічну лексику: **А тепер теліпаються лиш виссані дітьми груди** [6, с. 48]. Зокрема, для підсилення враження від опису зовнішності письменниця часто використовує фразеологізми: **Доця гасла на очах**, лише її донедавна запале черевце почало вивершуватися, як на дріжджах [6, с. 13].

Характерним для портретної характеристики героїв у романі є використання художньої деталі. У Марії Матіос такою деталлю є очі: **Сидить [Петруня – Л.Т.] – акурат, що молода. Розплетена. З мутними від сліз і відчаю очима** [6, с. 103]. Саме через очі одного з героїв – Дмитрика – авторка змальовує його життєву трагедію. Як правило, концепт **очі** підсилено відповідними означеннями: **А Дмитрик, що поїв із цебра корову, якраз на ту хвилину не скинув би догори голову,**

при тому не встигнувши заплющити невинні, але видючі очі незайманого ще парубка... [6, с. 17], **Дмитрик мовчки довго дивився на неї великими й добрими карими очима, і слюзи самі йому котилися лицем** [6, с. 23], **Лиш очі, глибоко запалі в чорні очниці Дмитрикові очі, ще блимають благанням жити** [6, с. 25], **І чи то від болю, чи просто так надовго заплющує сумні свої очі** [6, с. 26].

Характерною деталлю у зовнішності для характеристики персонажів є, крім очей, і **губи**, зокрема й усмішка: Він [Гольштейн – Л.Т.] у нас людина сердечна. – **Урсулеску усміхнувся кутиком губів** [6, с. 65], **І сині його губи більше схожі на товчені сливи** [6, с. 25], **А тепер вона пересохлими, пошерхлими губами шепче в ту чоловічу срамоту ... покайну якусь молитву...** [6, с. 26], **Андрій усміхнувся краєм тонких губів** [6, с. 30], **Оксентій закусив нижню губу до крові** [6, с. 30].

Змальовуючи зовнішність, письменниця таким чином пояснює, розповідає своєму читачеві про соціальний статус персонажа, його можливості, наприклад, **Тодор Урсулеску** [нотаріус – Л.Т.], **високий худий чоловічок у випрасуваному чорному костюмі, в білій сорочці, з метеликом під тонкою шиєю, втретє протер скельця пенсне й закріпив його нарешті на перенісці, закинувши срібний ланцюжок за праве вухо** [6, с. 64], **Доктор Давид Гольштейн сидів у масивному дерев'яному кріслі з вигнутою різбленою спинкою посеред величезного світлого кабінету, широко розставивши ноги. Руками був міцно опертий на коліна, аж розстебнулося два середні гудзики сорочки. З-під розпанаханої сорочки вибивався густий чорний жмут на грудях** [6, с. 66]. **Гольштейн скочив на ноги, осмикнув сорочку в штани, на ходу застебнувши гудзики, і пішов назустріч Павлові широкими кроками, широко розкривши руки. Нібито мав намір обіймати прохача. Заплиле, проте свіжо поголене нотареве обличчя світилося якнайщирішою приязню** [6, с. 66].

Значною кількістю прикладів представлено також змалювання внутрішнього світу персонажів, їх психологічних рис, поведінки. Зокрема, зважаючи на загальний тон оповіді, письменниця багато уваги приділяє змалюванню внутрішніх станів героїв, їх переживанням, виявленню почуттів тощо.: **Але Доцька того не помітила. Вона, здавалося, закам'яніла з самою в руках від непідробного жаху й болю одночасно** [6, с. 78].

М. Матіос робить це в різний спосіб. Найчастіше відображення психологічного чи фізичного стану

людини відбувається через порівняння, які мають різні форми вираження (з порівняльними сполучниками, орудним відмінком іменника, з ключовими словами *схожий на...*, *подібний до ..* тощо): **Петруня** з опущеними долу очима **крутилася між піччю й столом кволо, як отрусна миша в коморі** [6, с. 19], **Завтрашня молода** з накрученим на дерев'яні палички волоссям **ліниво снувала подвірям, як побита**, шукаючи чи то місця, де б її ніхто не займав, чи якоїсь роботи [6, с. 90], **Гольштейн був схожий на яструба**, що ось-ось має вчепитися в здобич [6, с. 66], **І невинна, як цвіт яблуневий** у травні [6, с. 87] або з використанням фразеологічних сполук: А вона чула, як її **тіло вкривають мурашки** [6, с. 79], **Серце їй вилітає з грудей**, але Петруня притискає його ліво. Рукою, а тоді зверху накриває ще й правою [6, с. 113], ... **Петруня стояла посеред хати снопом – ні жива ні мертва**, лиш нагла думка була в скроні: «Звідки вона знає, що я за ним умираю?!» [6, с. 115].

Варто зауважити, що у романі чи не найбільшою групою мовних засобів образотворення виступають саме фразеологізми та сталі вирази. Авторка користується ними не лише для портретної характеристики, зображення внутрішнього світу персонажів, а й для характеристики взаємовідносин між дійовими особами, ставлення гкроя до певної ситуації. Наприклад, сильне нервеве напруження передано саме через використання сталого виразу: Бо Доця ще ніколи не тримала в руках живої людини, **яка на очах відпускає свою душу на небеса** [6, с. 25] (вислів означає *відпускати душу на небо* означає померти). Або ж як вдало і конденсовано схарактеризувала авторка філософське розуміння буття людини і ставлення до тих, хто думає, що владний над іншими: Але **ні один багач Бога за бороду ще не тримав** [6, с. 37] (означає, що перед вищими силами всі рівні). Матеріальне становище героїв також вдало схарактеризовано за допомогою стійких сполук, як-от: **Прийшла мало не з голою задницею на все його багатство** [6, с. 46] (фразу *бути з голою задницею* трактують як *бути бідним*).

На особливу увагу заслуговують описи героїв, які переживають різноманітні внутрішні стани: горе, щастя, радість, біль, страх, любов тощо. Саме через такі характеристики авторці вдається показати внутрішній світ своїх героїв: ...сам **свекор Кирило, м'який серцем, але скупий язиком**, був змушений втрутитися в справу [6, с. 9], Але й те, що **Павло й не дихав би без Доці** – це свекруха знала точно [6, с. 11], **Тихий і робітний Дмитрик, з якого ніколи не чути було зайвого слова...** [6, с. 16], **Доця знову хапливо**

хреститься, стримуючи дрижаки в колінах... [6, с. 34], **Андрій – без лиця** – влетів у хату... [6, с. 51], **Зілися на нитку** за тата [6, с. 57], То пару днів до весілля **його ніби оводи були покусали** [6, с. 92].

Для того, аби показати всю картину взаємовідносин між героями, показати конфлікт твору, важливим є не лише портрет персонажів, їх психологічний стан, а й у цьому контексті фізичний стан і фізичні характеристики. Часто саме ці показники були визначальними у взаємостосунках героїв, у конкретних випадках саме вони й призвели до трагедії. Тож у тексті спостерігаємо, що авторка наголошує, зокрема, на цих ознаках. Наприклад, фіксуємо зосередження уваги на фізичному здоров'ї чоловіка, сексуальному зокрема. Причому є приклади, коли письменниця не описує прямо фізіологічні чи фізичні особливості, вади, а застосовує або перифраз, або народнорозмовне порівняння чи метафору: – **Він не зміг мене пробити, бо він не вдатний до жінки!** – тепер кричить уже Петруня [6, с. 112], А що інакше мав робити Іван? Мав казати тестеві Дячукові, що **він каліцун? Що дзигар його не заводиться до роботи з жінкою?** [6, с. 121], **А Павло тим часом робить Доці діти. І робить не морквою. А так, як треба** [6, с. 12].

Як відомо, здавна в українській народній культурі особливу увагу звертали на вік, коли дівчина виходить заміж або ж юнак одружується; окремою темою є збереження чи втрата цноти, зрада чоловіка або ж дружини, а також обряди та звичаї, що супроводжують ці події. Ці теми також наявні у романі і вплітаються в загальну канву створення художньої оповіді та мають важливе значення для розгортання сюжету. Отож простежуємо і художні засоби, які Марія Матіос використала для змалювання персонажів у відповідних ситуаціях. В одних випадках ці характеристики є досить короткі, однокомпонентні, але достатньо місткі, в інших застосовано широкі характеристики з нанизуванням ознак.

Як правило, окрім прямої вказівки на якусь ознаку, фіксуємо, крім означень, прикладок, ще й активне використання парафразів, часто створених на народнорозмовній основі: Одокія, а по-домашньому **Доця, – вінчана жінка** старшого Чев'юкового сина Павла... [6, с. 9], Дмитрик здригається – й міцно **пригортає до себе дівчину-жінку**, яка вже заходиться плачем і давиться набіглими до горла словами [6, с. 110]. Бо до **чужого чоловіка буйну кров** має [6, с. 45], Доцька була б насадила барвінку й без того. Бо не мав **хлопець барвінкового вінка на своїй голові** [6, с. 74], **А дівці вже п'ятнадцятий рік.**

Навіть сметана на молоці скисає, якщо її довго не збирати [6, с. 89].

Важливими у взаємовідносинах героїв роману був матеріальний стан. Тож фіксуємо характеристики героїв і за цією ознакою: **Івана за таке багатство годиться в сраку цілувати**, а не дутися [6, с. 122], **Стільки, скільки в Гаврилового зятя є ґрунтів та худоби, більше хіба лише побрехеньок на бабинських язиках** [6, с. 86]. З наведених прикладів видно, що для означення матеріального стану героя авторка послуговується народнорозмовною, почасти просторічною лексикою і порівняннями.

Активно застосовує письменниця і способи самохарактеристики для змалювання образів-персонажів, наприклад: **Доктор, як він сам розумів, браком сумління давно вже не страждав** [6, с. 72], **Та й день непоганий, хвала голові і ясному розуму чоловіка, подумав про себе**

доктор [6, с. 72], – **Я письменний**, – відповідав на те сільський писар, намагаючись якомога дужче випростати поламану спину, що йому, проте, не вдавалося, бо аж скривився від болю, ніби з'їв кислую. – **Мене у Вижниці протоколювали на письмо. Я добре письменний** [6, с. 61].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз фактичного матеріалу дозволяє зробити висновки про багатство мовних засобів, які використовує сучасна українська письменниця Марія Матіос для створення образів-персонажів. Лексичні і синтаксичні засоби використано і в портретистиці, і для змалювання світогляду героїв, і у відтворенні їх психологічних та фізичних особливостей, що є характерною ознакою ідіолекту авторки. Тому для комплексного аналізу засобів характеротворення у творчості Марії Матіос варто дослідити й інші її твори, що буде зроблено у наступних розвідках

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексеєнко С.Ф. Ономастична і сенсорна лексика як засіб створення художнього портрета персонажа в романі Джоан Харріс «Шоколад». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2022. № 54. С. 11–14.
2. Буряк О. Ф. Образ матері в романі Марії Матіос «Мамі». *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 31. С. 195–199.
3. Івашина О.О., Михида С.П. Архетип матері в романі Марії Матіос «Майже ніколи не навпаки». *Наукові записки. Серія : Філологічні науки*. 2022. Вип. 203. С. 26–31.
4. Івашина О. Психологізм у творчості Марії Матіос: теоретичні та прикладні аспекти. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 29, т. 1. С. 269–274.
5. Капленко О. М. До питання типології жіночих образів у прозі Марії Матіос. *Література та культура Полісся*. № 98. Серія : Філологічні науки. № 14. С. 112–120. URL: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/1748/1/11.pdf> (дата звернення: 15.03.2025)
6. Матіос М. Майже ніколи не навпаки. Сімейна сага в новелах ; вид. 2-е. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛАМА-ГА, 2022. 224 с.
7. Мельникович Г.Г. Особливості застосування словесного портрета у художньому творі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2021. № 52. Т. 1. С. 132–135.
8. Словник фразеологізмів української мови / уклад.: В.М.Білоноженко, І.С. Гнатюк, В.В. Дятчук, Н.М. Неровня, Т.О. Федоренко. Київ : Наукова думка, 2003. 788 с.
9. Штепа А.Л. Художня деталь як засіб характеротворення у творчості Оскара Уайльда. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 12. С. 259–262. URL: <http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/12/52.pdf> (дата звернення: 15.03.2025)
10. Фока М.В. Архетипні ознаки поетики Марії Матіос (на матеріалі повісті «Армагедон уже відбувся»). *Наукові записки. Серія : Філологічні науки*. 2024. Вип. 3 (210). С. 299–304. URL: <http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/12/52.pdf> (дата звернення: 10.03.2025).

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ВИМІРИ ПОВТОРІВ У ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ О. ЗАБУЖКО

COMMUNICATIVE-PRAGMATIC DIMENSIONS OF REPETITION IN LITERARY SPEECH OF OKSANA ZABUZHKO

Томусяк Л.М.,

orcid.org/0000-0002-0547-0744

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри сучасної української мови

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Стаття присвячена з'ясуванню функційного навантаження синтаксичних експресем, зокрема повторів, як елементів образно-виражальної системи художнього мовлення у мовостилі видатної сучасної української письменниці Оксани Забужко. Поняття індивідуального стилю є досить широким і вимагає аналізу насамперед його складників. Індивідуальна специфіка митця полягає у своєрідній інтерпретації об'єктивної дійсності і виборі таких мовних засобів, які у художньому творі відтворюють авторський задум, його інтенції.

Мовна експресія як мовознавча категорія має різномірні засоби вираження. Інтелектуальний та емоційний плани мови взаємопов'язані, це тісно переплетені складники кожного висловлення, суб'єкт якого творить дійсність сам, обирає найоптимальніші засоби мови для реалізації задуму. Саме контекст, мовленнєва ситуація та семантична структура речення, створені автором, визначають комунікативний характер висловлення, в якому актуалізовані компоненти нерідко є експресивними, містять багатий семантичний потенціал, а виділювальна інтонація акцентує словесно-художню образність.

Експресивність синтаксису пов'язана зі структурами, що мають у своїй семантиці відтінок розмовного, невимовленого стилю, а також з актуалізацією членів речення. Яскравим стилістико-синтаксичним явищем у мовній канві художнього тексту є повтор. Семантичні особливості повторів визначає комунікативна інтенція автора. Повтор – це опрацьований автором прийом, зумисне вжитий, спрямований на семантико-стилістичний ефект, естетичний вплив на реципієнта, на створення індивідуально-авторської виразності твору.

Повтор є потужним засобом вираження різних емоцій, як авторських, так і персонажів, а отже, є засобом створення портретних характеристик у творі. Повтор також виконує інтонаційно-ритмічну функцію, є засобом актуалізації тих чи тих компонентів висловлення.

Ключові слова: експресія, експресивність, емоційність, мовостиль, прагматика, повтор, парцеляція, синтаксичний паралелізм.

The article is devoted to the clarification of the functional load of syntactic expresseemes, in particular repetitions, as elements of the figurative-expressive system of artistic speech in the speech style of the outstanding modern Ukrainian writer Oksana Zabuzhko. The concept of individual style is quite broad and requires the analysis, first of all, of its components. The individual specificity of the artist lies in a peculiar interpretation of objective reality and the choice of such linguistic means that in a work of art reproduce the author's intention, his intentions.

Linguistic expression as a linguistic category has different levels of means of expression, it is also relevant to psycholinguistics, philosophy, aesthetics, literary studies and other fields. The intellectual and emotional planes of speech are interconnected, these are closely intertwined components of each statement, the subject of which creates reality himself, chooses the most optimal means of speech to implement the idea. It is the context, speech situation and semantic structure of the sentence created by the author that determine the communicative nature of the statement, in which the actualized components are often expressive, contain rich semantic potential, and the allocative intonation emphasizes verbal and artistic imagery.

The expressiveness of syntax is associated with structures that have a shade of colloquial, casual style in their semantics, as well as with the actualization of sentence members. A vivid stylistic and syntactic phenomenon in the linguistic canvas of a literary text is repetition. The semantic features of repetitions are determined by the author's communicative intention. Repetition is a technique developed by the author, deliberately used, aimed at a semantic and stylistic effect, an aesthetic impact on the recipient, and at creating an individual and authorial expressiveness of the work.

Repetition is a powerful means of expressing various emotions, both authorial and character, and therefore, is a means of creating portrait characteristics in the work. Repetition also performs an intonation-rhythmic function, is a means of actualizing certain components of the statement.

Key words: expression, expressiveness, emotionality, speech style, pragmatics, repetition, parcellation, syntactic parallelism.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. З погляду сьогодення текст найчастіше витлумачують як засіб кому-

нікативного впливу, який відбувається у широкому соціальному контексті, саме тому перспективними видаються ті наукові розвідки, в яких синтаксичну структуру речення досліджують

у лінгвопрагматичному аспекті, у плані реалізації комунікативного задуму автора, а отже, з позицій індивідуально-авторського відображення світу. Функційні параметри речень та їх видозміни у художньому тексті як маркерів впливу на читача слугують об'єктом аналізу не лише синтаксису, але й стилістики. Стилiстичний (експресивний) синтаксис досліджує ті мовні структури, що мають здатність своєю формально-граматичною будовою у певних художніх контекстах реалізувати задум автора, впливати на читача, увиразнювати багатство і красу мови.

Незважаючи на те, що питання експресивності та експресивного синтаксису було об'єктом численних досліджень мовознавців, *не існує* поки що одностайного погляду на його природу й *невирішеним* залишається питання про його лінгвістичний статус.

Індивідуальний стиль письменника втілений у словесно-мовленнєвій структурі, що пронизує цілісну канву художнього твору й визначає взаємозв'язки всіх його елементів. Будучи концентрованим втіленням суті художнього твору, ця категорія об'єднує різноманітні мовленнєві структури й виступає ідейно-стильовим центром художньої оповіді. Спостереження О. Потебні щодо художнього твору як акту словесного спілкування автора з читачем дало підстави вченому вважати, що «слово не є зовнішнім додатком до готової вже в людській душі ідеї необхідності. Воно є засобом, що впливає із глибин людської природи створювати цю ідею» [1, с. 35].

Вивчення індивідуального стилю письменника передбачає комплексне дослідження мови його художнього тексту, а також потребує не тільки визначення індивідуально-авторського художнього мовлення в контексті загальнонародного, айдослідження способу художнього мовомислення митця. Адже потік мовної свідомості автора відображений у структурі художнього тексту, в тематичному й ідейному його спрямуванні, у доборі специфічних мовних і виражальних засобів.

Оксана Забужко – відома українська письменниця, поетеса і публічна інтелектуалка, з ім'ям якої пов'язаний вихід сучасної української літератури на міжнародну арену. Мова творів Оксани Забужко наскрізь новаторська і злободенна. Неординарність, мабуть, є головною специфічною рисою її мовотворчості, унікального ідіостилу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. Синтаксичні засоби художньої мови вкрай різноманітні та мають широкий спектр стилістичних можливостей, емоційності та експресивності, а отже, й стилістичної значу-

щості. У стилістичному синтаксисі стилістичні фігури – це поєднання характеристик синтаксичної будови конструкції, особливостей лексичного наповнення та способу інтонування. Вагоме місце серед таких фігур займає повтор. І. Чередниченко зазначає, що «повтори – це один із естетичних прийомів, який посилює художньо-зображальні властивості синтаксичних одиниць і разом з тим служить засобом контекстуальної організації висловлювання» [2, с. 381].

Вивчення одиниць експресивного синтаксису, їхня систематизація та глибокий аналіз у тканині художнього твору дає змогу більш точно окреслити поняття експресивного синтаксису, більш глибоко дослідити особливості вживання синтаксичних експресем, простежити особливості їх вживання у конкретних художніх творах, особливості їх функціонування як засобів вираження змісту індивідуальної свідомості автора та як одиниць, що пов'язані з аспектами прояву суб'єктивного компонента мови. Цим визначаємо **актуальність** нашого дослідження.

Мета роботи полягає в тому, щоб простежити комунікативно-прагматичні особливості функціонування повторів як синтаксичних експресем у художньому мовленні Оксани Забужко.

Питанням повтору як засобу посилення експресивності художнього тексту займалися й продовжують займатися велика кількість науковців, як-от: І. Горобець, Н. Гуйванюк, І. Гуцуляк, С. Єрмоленко, Р. Ріжко, Ю. Волянська, М. Плющ, П. Вдовиченкова, І. Синиця, Т. Жук, Н. Івкова, А. Мойсієнко, О. Огоновська, Л. Пишна та інші.

Серед засобів мови, що володіють потенційною інформативною ідентичністю, взаємозамінністю, Н. Гуйванюк виділила стилістично нейтральні й емоційно-експресивні конструкції, до яких зараховує й конструкції з повторами. Дослідниця розглядала такі співвідношення серед комунікативно-актуалізаційних [3, с. 416].

Важливою в цьому аспекті є праця Л. Пишної «Повтори як засіб авторської модальності та прагматичної настанови тексту», де зазначено, що повтор – це лінгвостилістичний засіб, до складу якого можуть входити як фонетичні, лексико-граматичні та синтаксичні, так і семантичні та композиційно-архітектонічні одиниці й сутності, що беруть участь в експлікації авторської модальності, прагматичної настанови тексту та концепту в цілому [4]. Це доповнення до вже існуючих визначень повтору може бути суттєвим з погляду прагматики, експресивності художнього тексту. Крім цього, регулярна повторюваність ідентичних компонентів визначає почерк автора, його

ідіостиль, який «виявляється у мовній і комунікативній компетенції, усвідомленому виборі засобів спілкування, мовному чутті і смаку» [5, с. 6].

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням наукових результатів. Експресивність як особлива інтенція регулюється глобальним комунікативним задумом мовця і репрезентована сукупністю семантико-стилістичних ознак, що роблять мовлення більш яскравим, таким, що впливає на слухача (читача). У мові сформовані усталені прийоми досягнення експресивності та орнаментування, «оздоблення» висловлюваного, або стилістичні фігури. Яскравим стилістико-синтаксичним явищем у мовному полотні художнього твору є повтор. Повтори сприяють кращому розумінню авторської позиції у тексті, а також виступають своєрідними «привертачами» уваги читача. Однією з найважливіших функцій повторів є актуалізація, тобто виділення певного фрагменту тексту. Вони допомагають читачеві зосередити увагу на певному елементі. Повторюваність мовних одиниць дозволяє увиразнити емоційний стан персонажів. Вони відтворюють різні емоції: роздратування, горе, радість, страх, відчай тощо, що також підсилює емоційну насиченість художньої оповіді.

Оксана Забужко у своїх художніх текстах дуже часто звертається до використання повторів. Це можуть бути як і дистантні, так і контактні повтори. Проте варто зауважити, що вони виявляють експресивність різною мірою. Якщо повтор контактний, то експресивність наростає помітно, швидко, а якщо ж дистантний, то поступово, як-от: *Не відпускай мене, чуєш? Я нічого не знаю – не знаю навіть, по правді, чи це те, що називається в людей любов'ю, чи якесь примусове втручання чужої волі (часом украдається й така підозра). Я не знаю, чого хотіти від майбутнього, і навіть – чи є у нас із тобою майбутнє; нічого не знаю. Тільки тримай мене, добре? Не відпускай. Ось так* [6, с. 10]; *Ні, нічого такого вона знати не хоче. Не хоче навіть напружуватись, аби розчовпати, що ця тарабарщина означає, – як у школі на математиці, коли тебе от-от викличуть до дошки продовжити з того місця, на якому попередня жертва поклала крейду* [6, с. 20].

Послугується О. Забужко і таким стилістичним прийомом, коли повторювані дієслова функціонують у різних особових та часових формах, що надає реченню афористичного відтінку: *Звісно, це Андріян. (Невдоволений Юрчик тим часом усувається за двері.) Як дивно, що вона забула про його існування. Що вона щоразу забу-*

ває про його існування – як забувають про власну руку або ногу [6, с. 19].

Особливо виразною є повторюваність дієслів на позначення руху в наказовій формі, які посилюють динаміку описуваного у художньому тексті, створюють енергетичну напругу: *Біжи. Біжи. Біжи. Поворот – брама – парк – алея – дерева – дерева – чорні стовбури* [6, с. 23]. Подібне використання повторів та низки наче «сфотографованих» предметів відтворює логічний ланцюжок послідовності подій, це ніби своєрідна карта, стрілки якої ведуть до місця призначення. Використання двічі слова «дерева» привертають увагу читача до місця, а потім ще й бачимо деталізацію – чорні стовбури: у такий спосіб читач наче стає учасником описуваної події.

Повтори у канві художнього тексту досить часто допомагають авторові акцентувати увагу на різних емоціях персонажів, як-от: (повтор наказової форми дієслова, що супроводжується лайливими фразеологізмами, передає злість та роздратування героя у ситуації, коли він опиняється безпомічним): *Так давай же, курча, холера, грай!.. Грай, на псю маму, а щоб тобі в грудях заграло!..* [6, с. 23]; – *Не знаю, не знаю*, – вона немов навч уледіла, як він крутить головою, відганяючи прикру думку, мов муху, що дзижчить усередині голови, така смішна часами ця його манера, як у маленького хлопчика, – і закінчує чисто, як маленький хлопчик: – *Пообіцяй мені, що будеш обережна!* [6, с. 21] (повтор предикативного компонента вносить відтінок інтригування головною героїнею її співрозмовника).

Безмірну любов Андріяна до жінки авторка передає також за допомогою повтору імені коханої: – *Лялюся?* – голос, як завжди, коли він розмовляє з нею по недовгій навіть перерві, прискає нестримною радістю ... «Лялюся» – так її звали в дитинстві, коли вона ще не вміла вимовити «Даруся», але Андріян сам винайшов це ім'я, *лялька – моялялька – лялечка – лялюся*, – як переважно в чистих душою чоловіків, його любовна мова була дитячою ... [6, с. 19].

У розділі роману «Сни Андріяна», де описано випадок, коли герой опиняється у небезпечній ситуації, за допомогою повторюваної вигуківної звуконаслідувальної експресами *цок...цок...* письменниця також актуалізує почуття кохання: спочатку відтворює кроки персонажа – дрібні, безтурботні, потім більш напружені, далі ще більш насторожені. А далі вони символізують биття серця персонажа, коли він зустрічає кохану і надзвичайно цим збентежений: *А він собі чимчикує далі з портфеликом у руці...ЦОК... цок...*

цок... цок..... Тепер його вже не страшить відлуння власних кроків по доріжці скверу. **ЦОК... ЦОК... ЦОК... ЦОК...**

...І нараз нізвідки наринала хвиля жару й навално забухало в скронях – дарма що тіло заведено продовжувало свій рух уперед, у розго- нистому ритмі нечутної маршової. В устах пере- сохло, і він на ходу по-риб'ячи зіпнув ротом, лов- лячись губами за повітря – бо більше не мав за що.

Повільна, мокра зяюча рана. **ЦОК... ЦОК... ЦОК... ЦОК...**

...Бачив навпроти себе... два дівочі личка: одне, Нусине, мов примерхле, а друге – так, він знав, був попереджений, що дівчат буде дві, що Нуся приведе з собою товаришку, о Господи, хто ж би то міг подумати!.. – друге палахтить йому в очі, як сліпуча пляма після погляду на сонце, – рис не розрізнити, але він і не мусить бачити, щоб знати – цілою істотою, всім своїм жит- тям водночас: це Вона. **ЦОК... ЦОК... ЦОК... ЦОК...** [6, с. 22].

Як бачимо, повтор усіченої дієслівної форми цок створює певний ритм оповіді, є важливим композиційним елементом тексту, його струк- тури й семантики, оскільки це не тільки кроки, це й ритм серця, і художній час. Без сумніву, такі повтори концентрують увагу читача, «занурю- ють» його в атмосферу описуваного.

А ось фрагмент тексту, де представлено художній опис-самохарактеристику з негатив- ним відтінком: *Ти просто пуста кукла, Дарино Гоцинська, каже вона собі, з відчуттям важ- кого несмаку, коли не відрази, до власної стри- бучої персони на екрані, – натиснувши на кно- пку «stop» на пульті і злігши в темряві головою на стіл. Красива баба, авжеж, під цим оглядом нічого тобі не бракує. Скаче, бадьориться... Перед ким ти вистьобуєшся, ніби на медаль заробляєш, якого хріна? Дівочка-сорокалітка, вічна невиліковна відмінниця, гендлярка фейсом і прочитаними книжками, кукла, кукла, дурепа* [6, с. 14]. Таке порівняння містить конотацію осуду, відрази, зневаги. Це посилюється і вико- ристанням слів з негативним відтінком «баба», англіцизму «фейс», що додає ще більшої емоцій- ності контексту.

Емоцію суму, ностальгії за молодістю пере- дає фрагмент тексту-спогаду з роздумами геро- їні про минуле: *Лавочка ...перестала бути місцем божених перекурів і тепер звичайно стоїть порожняком, на очищеній від куців бузку – під парк-майданчик для казиноських «мерсів» і «порше» – голій асфальтованій пла- щизні: єдиним зацілілим пам'ятником тій осені,*

коли ми, як показалось опісля, були все-таки ще молоді, – такі молоді, що про це й не здогадува- лись. Бо тільки молодість може, стоячи на пере- валі між двома епохами, з легким серцем скрес- лити своє минуле, ... тільки молодість здатна так згорда розкидатися роками, що не вдо- вольняють її амбіцій: з віком привчаєшся бути ощаднішою, привчаєшся неквапненько, як вином, смакувати всім, від чого раніше по-багацькому відмахнулася би, гадаючи – як казала маленькою Катруся, пропустивши тролейбуса, – ніби «нам подадуть іншого, кращого»: з віком довідуєшся, що, на жаль, – не подадуть [6, с. 15]. Як бачимо, повторювані компоненти стають актуалізова- ними, важливими, фокусують увагу читача на мір- куваннях, висновкових положеннях автора тексту.

Контактний повтор предикативної сполуки **дві риски**, що підсилюється кольористичним атрибутивним компонентом *криваво-червоні*, актуалізує стан розгубленості героїні: **Дві риски**. *Дві криваво-червоні поперечні риски, акурат посередині. Як два крихітні рівенькі капіляр- чики, що враз набрякли й запульсували, самі собою. Точність: понад 99 %* [6, с. 24].

У художньому описі Оксани Забужко фік- суємо повтор, що повертає читача до голов- ної думки художнього фрагменту, яка об'єднує речення чи його частини навколо себе, інтен- сифікує думку героїні, виражає впевненість героїні: *Звідтоді я вірю загубленим дрібнич- кам – далеко більше, ніж готовим історіям, які хтось для мене вже обпатрав, засмажив, запра- вив і подав на стіл. Я вірю зацілілим жестам і позначкам на книгах, незумисно підловле- ним на аматорських знімках мімічним грима- скам і неправильно надгризеним мундштукам: я – детектив Коломбо початку нового століття (не смійся, будь ласка!). Я знаю, що ці викопні рештки загублених цивілізацій – багатьох-бага- тьох загублених цивілізацій, що колись існували під людськими іменами, – не брешуть* [6, с. 8].

Фіксуємо і повтор лексеми **секрети**, що є ком- понентом назви аналізованого роману «Музей покинутих секретів». Слово **секрет** авторка вжи- ває в лапках, щоб зацентрувати на неважливості значення цього слова тепер, у момент художньої розповіді, в той час як у дитинстві героїні це слово було одним із найважливіших у дитячому мовленні дівчаток: *Ну, ідея взагалі-то походить від забави нашого дитинства – пам'ятаєш, у дошкільному ще віці, в шістдесяті, в сімде- сяті, всі дівчатка робили «секрети»? – Аякже, це б не пам'ятати! – тішишся брюнетка. – Повертаючись до «секретів» – чи вона в тебе*

робить «**секрети**», як ти в дитинстві? – Як там «**секрети**»! – махає рукою художниця й сміється... [6, с. 11]. Вживання цього повтору має градаційний характер: із нейтральної інтонації авторка переходить до окличної, виражаючи відтінки іронії та скептицизму.

Нерідко у романі Оксани Забужко трапляються випадки вживання повтору в парцельованих синтаксичних структурах, що ще більше посилює експресію: *Так, ніби вона сама підставилася – вставши, як із шансів – на повен зріст, та під снайперську кулю... Ніби хтось там нагорі пильнував, щоб ми тут не вирізнялись задуже. Щоб тримали ряд. Щоб потрошку, помаленьку, не так, як вона хотіла – «по-справжньому»* [6, с. 15]; *Він згоден, він наперед згоден – з усім, що вона скаже. Аби тільки їй було добре. Аби тільки згода в сімействі, і мир, і тиша...* [6, с. 20] (закцентовано увагу читача на семантиці мети, а відтак і на всьому висловленні).

Особливістю синтаксичних експресем – повторів є їх вияви у діалогічних ситуаціях. Найчастіше це перепитування, які мають відтінок здивування, пригадування, наприклад: – *Може, й авітаміноз... Сон мені приснився. – Сон?* – вона немовби не розуміє значення слова. – *Сон, – уперто повторює він, від чого слово таки остаточно позбавляється глузду* [6, с. 20].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У стилістичному плані повтор–явище в тексті дуже

виразне: він уповільнює або пришвидшує темп, впливає на ритм, виступає як одиниця композиційна та архітектонічна. У місцях повтору зростає динамічність і смислова насиченість, ці місця стають емоційно-експресивними центрами тексту.

Отже, суть повторів полягає в тому, що вони привертають увагу читача до певних елементів твору, збільшуючи їхню вагомість у художньому контексті, підвищуючи їхню виразність та емоційний вплив на читача. Повторення також використовується у мові з певною стилістичною метою: для виділення, актуалізації та посилення експресивно-зображальних властивостей мови. Ще однією важливою функцією повторів є передача різноманітних суб'єктно-модальних значень через повторення того ж слова чи форми у художньому тексті. Використання повторів дозволяє письменниці увиразнити емоційний стан персонажів. Вони відтворюють різні емоції: роздратування, горе, сум, радість, любов, відчай тощо, а отже, посилюють емоційність художньої оповіді.

Основною стилістичною функцією повтору є художнє увиразнення мови, підвищення її експресивно-зображувальних властивостей. Повтор сприяє відтворенню динамічності, ритму художньому тексту та допомагає привертати увагу читача до описуваного.

Вважаємо, що перспективним є дослідження інших синтаксичних експресем у мовотворчості О. Забужко з метою визначення домінантних засобів експресії у її мовистилі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Потебня О. Думка й мова (фрагменти). Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 1996. С. 23–39.
2. Чередниченко І.Г. Нариси загальної стилістики сучасної української мови. К.: Рад.школа, 1962. 386 с.
3. Гуїванюк Н. В. Слово – Речення – Текст: вибрані праці. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2009. 664 с.
4. Пишна Л.М. Повтори як засіб вираження авторської модальності та прагматичної настанови тексту : автореф. дис. канд. філол. наук. Київ, 1996. 21 с.
5. Ставицька Л. Про термін «ідіолект». *Українська мова*. 2009. № 4. С. 3–17.
6. Забужко О. Музей покинутих секретів. Київ : Комора, 2019. 829. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=149085&p=1>

КІЛЬКІСНІ ЧИСЛІВНИКИ: МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ В ІНШОМОВНІЙ АВДИТОРІЇ (початковий рівень)

QUANTITATIVE NUMERALS: METHODS OF LEARNING IN A FOREIGN LANGUAGE AUDIENCE (Beginner Level)

Трумко О.М.,

orcid.org/0000-0003-3816-6164

кандидатка філологічних наук,

наукова співробітниця

Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету «Львівська політехніка»

Стаття досліджує методику викладання кількісних числівників у процесі навчання української мови як іноземної на рівні А1. Зосереджуючись на комунікативному підході до викладання граматики, авторка доводить, що саме комунікативний підхід сприяє ефективному засвоєнню граматичних структур через практичне використання мовного матеріалу в реальних ситуаціях спілкування. Також у статті наголошується на тому, що ефективне навчання числівників повинно бути поетапним. Аналізуються основні труднощі, які постають перед іношомовцями при вивченні числівників, зокрема узгодження числівників з іменниками, рід числівників *один / два*, називний і знахідний відмінки. Подано приклади діалогічних ситуацій, вправи на узгодження числівників з іменниками, а також інтерактивні завдання для закріплення матеріалу. Проаналізовано помилки, які допускають студенти під час вивчення числівників: розрізнення кількісних і порядкових числівників, узгодження числівників з іменниками, вибір правильної відмінкової форми.

У роботі детально розглянуто особливості викладання числівників у межах різних тематичних модулів відповідно до Державного стандарту з української мови як іноземної. Зокрема, представлено вправи для вивчення числівників у контексті тем «Людина», «Дім, помешкання», «Покупки» тощо. Отримані знання дозволять іношомовцям повідомляти інформацію про вік, адресу, кількість членів сім'ї, описувати зовнішність, вони є ефективними при здійсненні покупок, замовленні послуг тощо. Запропоновані методичні рекомендації можуть бути корисними для викладачів, які працюють з іноземними студентами на цьому рівні, а також для укладачів навчальних програм з української мови як іноземної. Використання запропонованих вправ дозволяє зробити процес вивчення числівників цікавішим та ефективнішим, сприяючи розвитку комунікативної компетентності іношомовців.

Ключові слова: українська мова як іноземна, комунікативний підхід, граматика, числівник, початковий рівень, завдання.

The article explores the methodology of teaching quantitative numerals in the process of learning Ukrainian as a foreign language at the A1 level. Focusing on a communicative approach to teaching grammar, the author argues that this approach facilitates the effective acquisition of grammatical structures through the practical application of language material in real-life communication situations. The article also emphasizes that the effective teaching of numerals should be structured in stages. It analyzes the main challenges that foreign learners face when studying numerals, particularly their agreement with nouns, the grammatical gender of the numerals one and two, as well as the nominative and accusative cases. The article presents examples of dialogic situations, exercises for numeral-noun agreement, and interactive tasks designed to reinforce the material. Additionally, it examines common errors made by students, such as differentiating between quantitative and ordinal numerals, ensuring correct agreement between numerals and nouns, and selecting the appropriate case form.

The paper provides a detailed examination of the teaching of numerals within various thematic modules in accordance with the State Standard for Ukrainian as a Foreign Language. Specifically, it introduces exercises for learning numerals in the context of topics such as «Person», «Home and Living Space», and «Shopping». The acquired knowledge will enable foreign learners to convey information about age, address, and the number of family members, as well as describe appearance. These skills are particularly useful in everyday situations such as making purchases and ordering services. The proposed methodological recommendations may be beneficial for teachers working with foreign students at this level, as well as for developers of Ukrainian as a foreign language curricula. The implementation of the suggested exercises enhances the process of learning numerals, making it more engaging and effective while fostering the communicative competence of foreign learners.

Key words: Ukrainian as a foreign language, communicative approach, grammar, numerals, beginner level, exercises.

Сьогодні в основі методики викладання української мови як іноземної є комунікативний підхід, де «вивчення системи мови (граматики) є переважно інтуїтивним, тобто, на відміну від традиційної методики, де граматика і лексика є основним предметом навчання, при навчанні

за комунікативним методом граматика необхідна лише для правильної побудови речень, проте від студентів вимагається не механічне заучування граматичних правил, а інтуїтивне відчуття правильно побудованих фрагментів мовлення» [2]. Завдяки такому підходу іноземці швидко набува-

ють умінь спілкуватися в іншомовному соціумі. Проте важливо, щоб «комунікативний підхід гармонійно поєднував у собі різні способи навчання без шкоди для граматики» [3, с. 134]. Адже знання граматичних категорій дозволить правильно побудувати висловлення та запобігатиме мовним помилкам. Крім того, граматика іноземної мови у формуванні вторинної мовної особистості виконує світоглядну та системоутворюючу роль [11, с. 66], а «оволодіння мовою можливе тільки тоді, коли засвоєння мовленнєвого матеріалу веде до формування в іноземця системи мови, коли він може будувати фрази відповідно до правил граматичного оформлення і слововживання в акті спілкування» [8, с. 10].

Дуже часто засвоєння граматики української мови супроводжується труднощами: 1) складна термінологія, правила та численні винятки; 2) викладання матеріалу шляхом запам'ятовування таблиць, механічного заучування конструкцій і виконання однотипних вправ. Тому вивчення граматики української мови як іноземної повинно бути орієнтовано на практичне оволодіння мовою, тобто на розвиток навичок, необхідних для розуміння та самовираження. Це реалізують, вводячи інформацію про граматичні форми в контексті роботи над ними [4, с. 46] та актуалізуючи завдання, спрямовані на розвиток читання, письма, аудіювання, діалогічного мовлення [5, с. 63]. Вправи мають сприяти засвоєнню матеріалу як на рівні сприйняття, так і в активному використанні [7, с. 99].

Мета цієї статті – дослідити особливості вивчення кількісних числівників на початковому рівні оволодіння українською мовою та представити вправи, які сприяють засвоєнню граматичних норм у процесі спілкування в певних комунікативних ситуаціях.

Зауважимо, що розуміння категоріального значення кількості, яке виражене числівником, в іншомовців не викликає труднощів, оскільки числівники виявляють велику типологічну спільність з іншими мовами [1, с. 151]. Однак числівники української мови як окремий клас слів відзначаються специфікою морфологічних категорій, системи словозміни, сполучуваності та синтаксичних функцій [6, с. 159]. Тому засвоєння числівника як лексичної одиниці у процесі комунікації неможливе без знання його граматичних категорій. Граматика є певним каркасом, на якому базується лексика. Важливо для засвоєння граматики спочатку виконувати механічні контрольовані вправи, наступний крок – це контрольовані вправи для автоматизації, опісля вправи, які сти-

мулюють вживання мови у справжніх комунікативних ситуаціях [10, с. 202].

На початковому рівні опанування української мови як іноземної числівник вживаємо для надання інформації про вік і дату народження, для позначення кількості [9].

Тема «Людина»

Урок 1. Скільки тобі років?

Етап I. Вивчення числівників від 1 до 20 і назв десятків. Їх візуалізуємо, слухаємо та повторюємо. Вправи для закріплення вивченого матеріалу.

1.1. Запишіть. Два – 2; одинадцять – ____; двадцять три – ____; тридцять п'ять – ____; сорок чотири – ____; сімдесят шість – ____; дев'яносто один – ____; вісімдесят сім – ____; сто – ____; сто сорок вісім – ____.

1.2. Запишіть за зразком: 21 – двадцять (20) один (1), 101 – сто (100) один (1). 23 – ____; 32 – ____; 34 – ____; 46 – ____; 57 – ____; 58 – ____; 69 – ____; 125 – ____; 173 – ____; 190 – ____.

1.3. Запишіть словами. 3 – три; 13 – ____; 27 – ____; 46 – ____; 39 – ____; 74 – ____; 92 – ____; 86 – ____; 75 – ____; 179 – ____; 150 – ____.

Етап II. Узгодження іменника *рік* із числівниками. Адже, відповідаючи на запитання *Скільки тобі років?*, ми вживаємо іменник *рік* у формах називного відмінка однини (*Мені 21 рік*), називного відмінка множини (*Мені 33 роки*) та родового відмінка множини (*Мені 35 років*).

рік	роки	років
1, 21, ..1	2, 3, 4, 22, 23, ..4	5, 6, 7, 8, 9, 11–19, 20, 25, ..6, ..7, ..8, ..9

1.4. Запишіть у три колонки числівники 12, 21, 34, 41, 88, 53, 61, 78, 95, утворивши словосполучення.

рік	роки	років
		12,

1.5. Запишіть за зразком: Анна, 42 – *Це Анна. Анні 42 роки.*

Марія, 74 – ____; Ірина, 45 – ____; Микола, 31 – ____; Іван, 60 – ____; Андрій, 27 – ____; Любова, 12 – ____.

Етап III. Тренувальні вправи для розвитку комунікативних навичок, навичок слухання та говоріння.

1.6. А. Послухайте діалог.

Донька: – Скільки Алексіві років?

Мати: – Йому 21 рік.

Донька: – Добре. Ось торт і свічки. Треба поставити 21 свічку. (*Ставить і рахує*). Один, два, три, чотири, п'ять, шість, сім, вісім, дев'ять, десять, одинадцять, дванадцять, тринадцять,

чотирнадцять, п'ятнадцять, шістнадцять, сімнадцять, вісімнадцять, дев'ятнадцять, двадцять, двадцять один. Все! Мамо, а тобі скільки років?

Мати: – Мені 42 роки. Джуліє, а тобі 9 років?

Донька: – Ні, мені 10!

Б. Заповніть пропуски.

Донька: – Скільки Алексіві _____?

Мати: – Йому _____ рік.

Донька: – Добре. Ось торт і свічки. Треба поставити 21 свічку. Один, два, три, чотири, п'ять, _____, сім, вісім, дев'ять, десять, одинадцять, _____, тринадцять, чотирнадцять, п'ятнадцять, шістнадцять, сімнадцять, вісімнадцять, дев'ятнадцять, _____, двадцять один. Все! Мамо, а тобі _____ років?

Мати: – Мені 42 _____. Джуліє, а тобі 9 років?

Донька: – Ні, мені _____!

1.7. А. Прочитайте текст. Привіт! Мене звати Оксана. Я українка. Мені 34 роки. Я розмовляю українською та англійською мовами. Мій номер телефону 061-45-42-17. А це Алекс Маркес. Він із Бразилії. Алексіві 21 рік. Він студент. Це Джулія Маркес. Вона також із Бразилії. Вона розмовляє українською та по-португальськи. Джулії 10 років.

Б. Дайте відповіді на запитання: 1. Хто Оксана за національністю? 2. Скільки Оксані років? 3. Звідки Алекс? 4. Скільки Алексу років? 5. Якими мовами розмовляє Джулія? 6. Скільки років Джулії?

1.8. На основі вправи 1.7 складіть і запишіть розповідь про себе або свого друга/подругу.

1.9. Скажіть, скільки вам років. Запитайте у колег.

Стандартизовані вимоги до рівнів володіння українською мовою як іноземною визначають, що іншомовець повинен вміти написати адресу проживання, вказавши країну, місто, вулицю, номер будинку (корпусу, квартири). Для останнього вживаємо кількісний числівник: *Яка твоя адреса? – Моя адреса: вулиця Пасічна, будинок номер 12, квартира номер 46.* Цей урок передбачає також формування знань про порядковий числівник: *Котрий номер будинку? – Дванадцятий.* Тож мета заняття – продемонструвати відмінності між кількісними і порядковими числівниками. Нашу увагу зосередимо на фрагменті заняття про кількісний числівник.

Урок 2. Яка твоя адреса?

2.1. Запишіть адреси за зразком: *Львів, вулиця Пасічна, 12/46. – Місто Львів, вулиця Пасічна, будинок номер дванадцять, квартира номер сорок шість.* 1. Київ, вулиця Тараса Шевченка, 112/5. 2. Тернопіль, проспект Степана Бандери, 1. 3. Суми, вулиця Івана Франка, 17/3.

2.2. А. З'єднайте запитання і відповідь на нього.

1. Яка твоя адреса?	А. Дванадцятий.
2. Котрий номер будинку?	Б. Ні, моя адреса: вулиця Пасічна, будинок дванадцятий, квартира номер сорок шість.
3. На котрому поверсі ти живеш?	В. Вулиця Пасічна, будинок номер дванадцять, квартира номер сорок шість.
4. Вулиця Пасічна, будинок дванадцятий, квартира номер сорок вісім – це твоя адреса?	Г. На дев'ятому.

Б. Поставте ці запитання вашим колегам.

В. Запишіть свою адресу та адресу вашого колеги.

Підтема «Зовнішність людини» пов'язана з інформацією про ріст і вагу. Демонструємо фрагмент заняття, де основну увагу зосереджено на вивченні ступенів порівняння прикметників. Проте інтегрування в нього граматичного матеріалу, пов'язаного з кількісними числівниками та узгодження їх з іменниками, дозволить більш ґрунтовно опанувати цю тему в іншомовній аудиторії.

Урок 3. Який ти?

3.1. Послухайте і запишіть у дві колонки: *125 сантиметрів, 90 кілограмів, 49 сантиметрів, 300 грамів, 1 метр 40 сантиметрів, 42 кілограми 200 грамів, 51 кілограм, 2 метри 10 сантиметрів.*

Вага	Зріст

3.2. Дайте відповідь на запитання: Який твій зріст? Розпитайте колег, відповіді запишіть.

3.3. Запишіть слово кілограм у відповідній формі. Я важу 50 _____. Оля важить 54 _____. Ти важиш 42 _____? Дідусь та онук важать 100 _____.

3.4. А. Прочитайте. Це Іван. Він важить 75 кілограмів. Його зріст 182 сантиметри. Він високий та худий. / Це Оля. Вона нижча, ніж Іван. Її зріст 1 метр 60 сантиметрів. Вона важить 50 кілограмів. Вона худа та середнього зросту. / Це Ірина. Її зріст 143 сантиметри. Вона важить менше, ніж Оля та Іван. Її вага 39 кілограмів. Вона дуже худа та низька. / Це Петро. Він товстий. Він важить 90 кілограмів. Він важить більше, ніж Іван. Його зріст 1 метр 70 сантиметрів.

Б. Заповніть інформацію: ім'я _____, зріст _____, вага _____.

3.5. А. Послухайте діалог.

Хлопець: – Джуліє, твій зріст – сто двадцять сантиметрів або один метр і двадцять сантиметрів.

Дівчинка: – Я висока?

Хлопець: – Так.

Дівчинка: – А який твій зріст?

Хлопець: – Я вищий, ніж ти. Мій зріст один метр вісімдесят п'ять сантиметрів.

Дівчинка: – А скільки ти важиш?

Хлопець: – Зараз подивимось... Я важу 65 кілограмів.

Дівчинка: – Ого, так багато. Ти товстіший, ніж я. Моя вага 25 кілограмів.

Хлопець: – То ти дуже струнка!

Б. Розставте репліки за порядком.

___ 4 ___ – А який твій зріст?

___ – Зараз подивимось... Я важу 65 кілограмів.

___ – Я вищий, ніж ти. Мій зріст один метр вісімдесят п'ять сантиметрів.

___ – Джуліє, твій зріст – сто двадцять сантиметрів або один метр і двадцять сантиметрів.

___ – Ого, так багато. Ти товстіший, ніж я. Моя вага 25 кілограмів.

___ – То ти дуже струнка!

___ – Я висока?

___ – Так.

___ – А скільки ти важиш?

В. З'єднайте частини речень.

1. Джуліє, твій зріст – сто двадцять сантиметрів	а) ніж я.
2. Я вищий,	б) 25 кілограмів.
3. Мій зріст один метр	в) або один метр і двадцять сантиметрів.
4. Ти товстіший,	г) струнка.
5. Моя вага	г) вісімдесят п'ять сантиметрів.
6. То ти дуже	д) ніж ти.

Кількісний числівник вживаємо для надання інформації про кількість членів родини. Наприклад, відповідь на запитання *Скільки ти маєш братів / сестер?* передбачає вживання числівника у формі знахідного відмінка: Я маю *п'ятьох* братів. / Я маю *п'ятьох* сестер.

Урок 4. Скільки ти маєш братів?

Етап I. Звертаємо увагу на вживання числівника 1, оскільки він має рід: Я маю *одного* брата. / Я маю *одну* сестру.

Етап II. Вивчаємо особливості вживання числівників у формі знахідного відмінка.

	2	3	4	5	7	8	9 ...
Скільки?	два	три	чотири	п'ять	сім	вісім	—
Скільких?	двох	трох	чотирьох	п'ятьох	сімох	вісьмох	+ -ох

Етап III. За допомогою вправ закріплюємо отримані знання.

4.1. Запишіть словосполучення у правильній формі. Лео має *дев'ятьох братів* (9 брат). Алекс має _____ (1 сестра). Джулія має _____ (10 тітка). Анна має _____ (7 племінниця). Лео має _____ (6 племінник). Оксана має _____ (8 дитина). Джулія має _____ (4 бабуся). Алекс має _____ (2 дідуся). Іван має _____ (5 син). Олег має _____ (5 донька). Марія має _____ (3 донька).

4.2. З'єднайте запитання і відповіді. Послухайте та зверніть увагу на інтонацію запитань.

1. Ти маєш братів?	А. Так, я маю трьох дядьків.
2. Ти маєш сестер?	Б. Ні, я маю одну сестру.
3. Твоя родина велика?	В. Так, моя родина велика.
4. Ти маєш чотири сестри?	Г. Я маю двох братів.
5. Ти маєш трьох дядьків?	І. Я маю трьох сестер.

4.3. Підкресліть неправильний варіант відповіді на запитання: 1. Скільких ти маєш братів? а) Я маю одного брата. б) Це мій брат. в) Я не маю братів. 2. Скільких вони мають братів? а) Вони

мають сімох сестер. б) Вони мають п'ятьох братів. в) Вони мають сімох братів. 3. Скільких ви маєте сестер? а) Я маю десятих сестер. б) Він має чотирьох сестер. в) Я маю трьох сестер. 4. Скільких вона має дітей? а) Вона має двох дітей. б) Вона не має двох дітей. в) Вона має одну дитину.

4.4. А. Послухайте діалог.

Співробітник 1: – Дзвонив мій брат із Бразилії.

Співробітник 2: – Ти маєш одного брата?

Співробітник 1: – Ні, я маю п'ятьох братів.

А скільких ти маєш братів?

Співробітник 2: – Я не маю братів.

Співробітник 1: – Чи ти маєш сестру?

Співробітник 2: – Я маю трьох сестер.

Співробітник 1: – А ти маєш сестер?

Співробітник 2: – Так. Я маю п'ятьох сестер.

Співробітник 1: – О, твоя родина велика.

Б. Розставте частини діалогу послідовно.

___ – Чи ти маєш сестру? – Я маю трьох сестер.

___ – А скільких ти маєш братів? – Я не маю братів.

___ – Скільких ти маєш братів? – Я маю п'ятьох братів.

___ – А ти маєш сестер? – Так. Я маю п'ятьох сестер.

Тема «Дім, помешкання»

У цьому модулі кількісні числівники використовуюмо для інформування про кількість квартир чи кімнат у будинку, кількість предметів інтер'єру.

Урок 5. Скільки тут усього?

Етап I. Вивчення інформації про рід числівників. Числівники 1 і 2 змінюються за родами.

чоловічий рід	жіночий рід	середній рід
один	одна	одне
два	дві	два
У кухні <i>один</i> стіл.	У квартирі <i>одна</i> кімната.	У спальні <i>одне</i> ліжко.
У кухні <i>два</i> столи.	У квартирі <i>дві</i> кімнати.	У спальні <i>два</i> ліжка.

Числівники від 3 до ... за родами не змінюються.

Тут є *три столи* / *шість столів* (чоловічий рід). Тут є *три кімнати* / *шість кімнат* (жіночий рід). Тут є *три вікна* / *шість вікон* (середній рід).

Етап II. Формування граматичної компетенції. Пригадуємо правила узгодження числівника з іменником та виконуємо відповідні вправи.

5.1. А. Запишіть у правильній формі.

Тут є один холодильник (1 холодильник). Тут є _____ (1 коридор, 2 чайник, 2 килим). Тут є _____ (1 піч, 1 кухня, 2 мийка, 2 машина). Тут є _____ (1 вікно, 2 дзеркало). **Б. Запишіть.** 1 + диван = один диван; 3 + стіл = _____; 15 + стіл = _____; 1 + лампа = _____; 3 + лампа = _____; 8 + лампа = _____; 1 + дзеркало = _____; 12 + дзеркало = _____; 50 + дзеркало = _____.

5.2. З'єднайте запитання та дві відповіді на нього.

Скільки в будинку квартир?	У будинку чотири квартири.
Скільки в будинку кімнат?	У квартирі одні двері.
Скільки у квартирі кімнат?	У квартирі одна кімната.
Скільки тут дверей?	У будинку п'ять кімнат.
	У будинку тридцять квартир.
	У будинку дві кімнати.
	У будинку десять дверей.
	У квартирі шість кімнат.

Етап III. Приклади комунікативних ситуацій та текстів.

5.3. А. Послухайте діалог.

Алекс: – Привіт, Наталю! Радий тебе бачити!

Наталія: – Привіт, Алексє!

Алекс: – Це наш дім. Наша нова квартира.

Наталія: – Скільки у квартирі кімнат?

Алекс: – Три кімнати. Це вітальня. Це дитяча кімната. Тут велике вікно. Там спальня.

Наталія: – Чи є кабінет.

Алекс: – Ні. Але є балкон.

Наталія: – Це кухня?

Алекс: – Так. Ще є ванна кімната та передпокій.

Наталія: – О, у вас велика і затишна квартира. Кімнати світлі та гарні. А у вас є домашній телефон?

Алекс: – Так. Номер нашого домашнього телефону: 258-01-61.

Наталія: – Дякую!

Б. Так чи ні?

1. Це стара квартира Алекса. – *Ні*. 2. У квартирі 4 кімнати. 3. У квартирі є вітальня і дитяча кімната. 4. У дитячій кімнаті є велике вікно. 5. У квартирі немає спальні. 6. У квартирі є кабінет. 7. У квартирі є балкон. 8. У квартирі немає кухні. 9. Тут є ванна кімната та передпокій. 10. Це велика і затишна квартира. 11. Алекс має домашній телефон.

5.4. А. Прочитайте текст. Це будинок Івана Франка та його сім'ї. Цей будинок має два поверхи. На першому поверсі є передпокій, ванна кімната, кухня та п'ять кімнат: бібліотека, їдальня, кабінет і дві спальні. На другому поверсі – дві кімнати. Це кімната дружини Івана Франка та кімната його синів Тараса і Петра. Його адреса: місто Львів, вулиця Івана Франка, будинок 152.

Б. Оберіть правильний варіант відповіді.

1. Будинок Івана Франка є: а) у Львові, б) у Києві, в) у Тернополі. 2. Будинок має: а) три поверхи, б) п'ять поверхів, в) два поверхи. 3. На першому поверсі є: а) гардероб, б) балкон, в) кабінет. 4. На першому поверсі немає: а) кухні, б) дитячої кімнати, в) передпокою. 5. На першому поверсі є: а) 3 кімнати, б) 10 кімнат, в) 5 кімнат. 6. Кімнати дружини та синів: а) на другому поверсі, б) на першому поверсі, в) на третьому поверсі.

Тема «Покупки»

Відповідно до тематичного каталогу вивчаємо одиниці ваги й об'єму та гроші. Орієнтуючись на вже отримані знання про особливості кількісних числівників, пропонуємо фрагменти двох уроків. Урок 6 пов'язаний з одиницями ваги та міри, а урок 7 забезпечує вивчення відповіді на запитання «Скільки це коштує?». Доповнюємо граматичну компетенцію Уроку 1 знаннями про іменники, які вживаються тільки в однині, щоб уникнути помилок при поєднанні їх із числівниками: іменники *молоко, масло, сметана, м'ясо, сало, гірчиця, печиво, борошно, вода, рис, цукор* ми вживаємо тільки в однині (1 літр молока / 10 літрів молока). Вивчаємо прислівники *багато / мало*, які вживаються у значенні числівника на позначення кількості.

Урок 6. Скільки продуктів ти купив?**6.1. А. Поснайдіть з числівниками. Озвучте.**

42 + кілограм = 42 кілограми; 100 + грам =

_____ ; 250 + міліграм = _____ ; 53 + літр = _____ ; 145 + літр = _____ ; 99 + мілілітр = _____ .

Б. Запишіть за зразком: 100 г + ковбаса = 100 грамів ковбаси. Озвучте. 1 кг + рис = _____ ; 600 г + цукерка = _____ ; 10 + яйце = _____ ; 3 л + молоко = _____ ; 100 мл + сік = _____ ; 150 г + чай = _____ ; 320 г + шинка = _____ ; 500 г + полуниця = _____ .

В. Запишіть. 1 + буряк = один буряк; 1 + морква = _____ ; 1 + яблуко = _____ ; 2 + пакет рису = _____ ; 2 + пляшка олії = _____ ; 2 + яблуко = _____ ; 3 + пакет рису = _____ ; 3 + коробка цукерок = _____ ; 3 + коробка печива = _____ .

6.2. Прочитайте діалог.

Донька: – О! Мамо, ти вже повернулася з магазину. Що ти купила?

Мати: – Один пакет молока, пів кілограма сиру, два пакети сметани, 200 грамів масла.

Донька: – А сосиски? Чи ти купила?

Мати: – Так. Також взяла 2 кілограми м'яса і шинку.

Донька: – Чи ти купила хліб?

Мати: – Ні. Я купила булочки та торт, дві пачки печива.

Донька: – А скільки булочок ти купила?

Мати: – 4 булочки.

Донька: – Мамо, а скільки олії?

Мати: – Дві пляшки. Я купила багато продуктів.

Б. Так чи ні? 1. Мати повернулася з ресторану. – Ні. 2. Мати купила два пакети сметани та 300 грамів сиру. 3. Мати купила 2 кілограми м'яса і шинку. 4. Мати не купила хліб. 5. Мати купила 4 торти. 6. Мати купила 4 булочки. 7. Мати купила небагато продуктів.

В. З'єднайте.

продукт	кількість
1) молоко	а) 2 пакети
2) сир	б) 2 кг
3) сметана	в) пакет
4) масло	г) 500 г
5) м'ясо	г) 2 пляшки
6) печиво	д) 200 г
7) булочки	е) 2 пачки
8) олія	є) 4

6.3. Запитайте у колег, що і скільки вони купили під час останнього візиту до магазину. Запишіть.

Доповнити цей урок можуть приклади рецептів страв і відповідні завдання до них.

Урок 7. Як купувати продукти?

7.1. А. Прочитайте діалог.

Продавець: – Добрий день! Замовляйте, будь ласка.

Анна: – Добрий день! Дайте, будь ласка, пів кілограма сиру, 200 грамів масла, сметану.

Продавець: – Скільки сметани?

Анна: – Два пакети.

Продавець: – Прошу.

Анна: – Ще зважте, будь ласка, один кілограм сосисок.

Продавець: – Візьміть, будь ласка.

Анна: – Скільки коштує м'ясо?

Продавець: – 150 гривень за кілограм.

Анна: – Повторіть, будь ласка.

Продавець: – 150 гривень за кілограм.

Анна: – Дайте, будь ласка, один кілограм.

Продавець: – Це все?

Анна: – Так.

Продавець: – До оплати – 575 гривень 50 копійок.

Б. Дайте відповіді на запитання: 1. Скільки сиру купила Анна? 2. Чи купила Анна сметану? 3. Чи купила Анна шинку? 4. Скільки коштує м'ясо? 5. Скільки заплатила Анна за покупки?

В. Оберіть правильний варіант відповіді.

1. Скільки масла купила Анна? а) один кілограм, б) один кілограм 200 грамів, в) 200 грамів. 2. Скільки сметани купила Анна? а) два пакети, б) п'ять пакетів, в) один пакет. 3. Скільки сосисок купила Анна? а) два кілограми, б) один кілограм, в) п'ять кілограмів. 4. Анна купила а) один кілограм м'яса, б) три кілограми шинки, в) два кілограми сала.

7.2. Складіть діалог «У магазині» разом із колегами.

Також кількісні числівники забезпечують отримання і надання необхідної інформації в інших модулях:

1. Тема «Місто (заклади, транспорт і місця)». Тема пов'язана із замовленням послуг, тобто повідомленням їх вартості. Кількісні числівники використовуємо, щоб вказати свій номер телефону, наприклад, під час виклику таксі. Діалоги можуть містити інформацію з повідомленням номера в готелі («Ваша кімната номер вісім»).

2. Тема «Подорожі». Кількісний числівник використовуємо для висловлення інформації про номер транспорту, яким можна скористатися (Трамвай номер вісім / Маршрутка номер сто двадцять п'ять).

3. Тема «Ресторан, кафе» пов'язана із замовленням страв. Тут також можна повторити відповідь на запитання «Скільки коштує...?».

4. Теми «Здоров'я» та «Природне середовище» передбачають повідомлення температури. Актуалізуємо повідомлення «У мене температура 38°C» / «На вулиці спекотно. Температура повітря +28°C».

Висновки. Ефективне вивчення числівників у процесі навчання української мови як іноземної на початковому рівні забезпечує комунікативний підхід. Тому важливо поєднувати вправи, які сприяють формуванню лексичної та граматичної компетенції, із завданнями для розвитку навичок читання, слухання та говоріння. На початковому рівні вивчаємо узгодження числівників з іменниками, рід числівників, називний та знахідний відмінки числівника, вчимося розрізняти кількісні та порядкові числівники.

Актуалізація знань про числівник, повторення та доповнення на рівні А1 можливі під час опрацювання таких тем: «Людина» (Скільки тобі років? Яка твоя адреса? Який ти? (*ріст, вага*), Скількох ти маєш братів?), «Дім, помешкання», «Покупки», «Місто (заклади, транспорт і місця)», «Подорожі», «Ресторан, кафе», «Здоров'я» та «Природне середовище». Таким чином використання числівників у реальних мовленнєвих ситуаціях (повідомлення віку, адреси, кількості членів родини, здійснення покупок тощо) робить навчальний процес практично орієнтованим.

Подальші дослідження можуть поглиблюватися під час вивчення методики викладання граматичних категорій числівників на вищих рівнях володіння мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматики укр. мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська; за ред. І. Вихованця. Київ : Пульсари, 2004. 400 с.
2. Гаврилук А. Застосування комунікативного методу викладання іноземних мов у ВНЗ. URL : <http://confesp.fl.kpi.ua/ru/node/1061>.
3. Король С. Комунікативний підхід у навчанні іноземних мов. *Педагогічний дискурс*. 2012. Вип. 11. С. 133–136.
4. Кожушко І. Інноваційні підходи та методи викладання експрес-курсу української мови як іноземної. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти*. 2015. Вип. 27. С. 42–50.
5. Лях Т. Комунікативний метод у засвоєнні граматики української мови іноземними студентами-медиками (на прикладі дієслова). *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 32. С. 62–65.
6. Мацюк З. Лінгводидактичні особливості вивчення числівників у курсі української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2019. Вип. 14. С. 159–172.
7. Новіцька. Особливості методики викладання граматики української мови як іноземної. URL : http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16569/1/novicka_o.pdf. С. 98–100.
8. Селівестрова Л. Лінгвістична та психологічна основа навчання української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2007. Вип. 2. С. 8–13.
9. Стандартизовані вимоги : рівні володіння українською мовою як іноземною А1–С2. Зразки сертифікаційних завдань : посібник / Д. Мазурик, О. Антонів, О. Синчак, Г. Бойко. Київ : Фірма «ІНКОС», 2020. 186 с.
10. Туркевич О. Основні принципи викладання граматики української мови як успадкованої: від теорії до практики. *Slavica Wratislaviensia CLXXV*. Wrocław, 2022. No 4093. С. 197–205.
11. Ушакова Н. Когнітивні основи формування комунікативної компетентності іноземних студентів у підручнику з мови навчання. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки*. 2014. Вип. 25. С. 65–74.

ДИНАМІКА МОВНИХ ЗМІН У СУЧАСНОМУ ДИСКУРСІ

DYNAMICS OF LANGUAGE CHANGES IN MODERN DISCOURSE

Шаповаленко Н.М.,

*orcid.org/0000-0002-6653-0675**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри мовної підготовки**Одеського державного університету внутрішніх справ*

Стаття присвячена дослідженню динаміки мовних змін у сучасному лінгвістичному дискурсі, що визначається взаємодією соціокультурних, глобалізаційних і технологічних чинників. У статті проаналізовано ключові аспекти лексичних, синтаксичних, морфологічних, фонетичних і семантичних трансформацій, які формують сучасний мовний простір. Особливу увагу приділено впливу цифровізації, яка сприяє спрощенню комунікативних структур, адаптації мови до нових технологічних реалій та інтеграції мультимедійних елементів у мовлення. Акцентовано увагу на ролі англіцизмів у формуванні новітнього лексикону, а також їх адаптацію до граматичних і фонетичних норм. Розкрито явище демократизації мовних норм, що виявляється у поширенні нових форм словотвору та неологізмів, а також у зміні регіональних мовних варіантів. Автор акцентує увагу на зростанні популярності розмовних і неформальних стилів у публічному дискурсі, що відображає прагнення до лаконічності та доступності мовлення. Одночасно спостерігається активна дерусифікація мовного простору, спрямована на зміцнення національної ідентичності та повернення до автентичних норм сучасної мови. У статті також висвітлює значення соціальних медіа як простору, що стимулює появу нових мовних моделей і трансформацію традиційних дискурсивних жанрів. У ході дослідження визначено головні тенденції мовних змін, які з одного боку, свідчать про пристосування української мови до сучасних умов глобалізації, а з іншого – про її здатність зберігати національну самобутність. Автор здійснив висновок про важливість дослідження динаміки мовних змін для формування ефективних стратегій мовної політики, що враховують як інноваційні процеси, так і необхідність підтримки мовної стабільності. Результати роботи мають теоретичне і практичне значення для розвитку сучасної української лінгвістики, зокрема для вивчення взаємозв'язку між мовою, суспільством та новітніми технологіями.

Ключові слова: лексична трансформація, мовна адаптація, цифровізація комунікації, англіцизм, демократизація мовних норм, національна ідентичність, мовна політика.

The article is devoted to the study of the dynamics of linguistic changes in contemporary linguistic discourse, which is determined by the interaction of sociocultural, globalization, and technological factors. The paper analyzes key aspects of lexical, syntactic, morphological, phonetic, and semantic transformations that shape the modern linguistic space. Particular attention is paid to the impact of digitalization, which facilitates the simplification of communicative structures, the adaptation of language to new technological realities, and the integration of multimedia elements into speech. The role of Anglicisms in shaping the modern lexicon is emphasized, as well as their adaptation to grammatical and phonetic norms. The phenomenon of the democratization of language norms is revealed, manifesting in the spread of new word-formation patterns and neologisms, as well as in changes in regional language variants. The author highlights the growing popularity of colloquial and informal styles in public discourse, reflecting a tendency toward conciseness and accessibility of speech. Simultaneously, an active process of derussification of the linguistic space is observed, aimed at strengthening national identity and restoring the authentic norms of the contemporary language. The article also explores the significance of social media as a space that stimulates the emergence of new linguistic models and the transformation of traditional discursive genres. The study identifies the main trends in linguistic changes, which, on the one hand, demonstrate the adaptation of the Ukrainian language to the contemporary conditions of globalization, and on the other, its ability to preserve national uniqueness. The author concludes that researching the dynamics of linguistic changes is crucial for developing effective language policy strategies that consider both innovative processes and the necessity of maintaining linguistic stability. The results of the study have theoretical and practical significance for the development of modern Ukrainian linguistics, particularly in examining the interconnection between language, society, and new technologies.

Key words: lexical transformation, language adaptation, digitalization of communication, Anglicism, democratization of language norms, national identity, language policy.

Постановка проблеми. Сучасний дискурс української мови активно трансформується під впливом масштабних глобальних змін та внутрішнього зсуву соціокультурного життя. Глобалізовані та оцифровані реалії створюють підґрунтя для міжкультурних та багатомовних взаємодій, які суттєво впливають на організацію, функції та використання української мови. Динаміка мовних тран-

сформацій посідає провідне місце в дослідженнях лінгвістичних наук сучасності, оскільки є не тільки станом мовної системи, а й головним фактором соціальних змін. Увага до проблеми сприяє глибокому тлумаченню взаємозв'язку між мовою, культурою та ідентичністю, сприяє виробленню практичних рекомендацій щодо збереження та розвитку мовного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Найновіші дослідження, присвячені динаміці варіативності мови в сучасному українському дискурсі, свідчать про істотну роль соціокультурних, політичних і технологічних факторів у формуванні сучасного мовного простору. Науковці відзначають ключові чинники, спровоковані російською агресією та цифровізацією комунікації, такі як соціальні мережі та англіцизми, які суттєво вплинули на переформатування мовних норм.

Л. Белей зазначає, що війна не тільки змінила громадську думку, а й повністю змінила мовну ситуацію в Україні. Його дослідження відображає тенденцію до інтенсивної дерусифікації, яка проявляється у відмові від російської комунікативної практики, заміні російської лексики українськими словами та загальному поширенні використання української мови в усіх сферах життя. Дослідження Н. Дзюбак та Г. Морараш розглядають вплив Інтернет-дискурсу на мовну норму. Автори зазначають, що в цифровому середовищі активно розвиваються нові мовні тренди. Стаття У. Добосевича присвячена варіативності української лексики в межах мовної динаміки. Звертається увага на тенденції розвитку словникового запасу, його поповнення за рахунок запозичень, семантичних змін, моделі словотвору, що виникають.

Вплив цифрових платформ на мовні практики молоді, як вважає Н. Круглик, проявляється у розширенні сленгового лексикону, а також активному запозиченні іншомовних термінів. Питанням запозичень значну увагу приділяють П. Лада та В. Птуха з колегами. Дослідження Г. Мацюк мало на меті дослідити мовний ландшафт України з позицій лінгвістичної ідеології. Автор акцентує увагу на тому, що сучасна мовна сфера є сферою взаємодії різних ідеологічних підходів до мовної політики, які впливають на процеси нормотворення, планування мов, статус української мови в суспільстві.

Лексичні зміни дискурсу ЗМІ дослідила Л. Семак, що вказує на збільшення нових лексичних одиниць, тенденцію до спрощення мовної структури та нових способів вираження під впливом глобальних комунікаційних процесів. Ці ж аспекти висвітлюються в дослідженнях Н. Чубінської та Г. Намачинської щодо проблеми запозичень у сучасному лінгвістичному дискурсі. Трансформації мовної ідентичності українців під впливом війни спостерігає Г. Шумицька. Вона наголошує, що після 2022 року в українському суспільстві різко зріс запит на мовний суверенітет, який робить перші кроки, витісняючи російську мову як з повсякденного спілкування, так і з освіти та бізнесу.

Вивчення наукових досліджень доводить, що мовні зміни, які відбуваються в сучасному українському дискурсі, є багатосторонніми та складними. Вони включають лексичні, граматичні, синтаксичні та соціолінгвістичні аспекти, що представляють як внутрішньомовні процеси, так і позасистемний соціокультурний вплив. Війна, цифровізація, глобалізація, створення мас-медіа сприяють як процесу модернізації мовної норми, так і її адаптаційному пристосуванню до нових реалій, що відносить подальше вивчення цих процесів до сфери їх дії.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд основних динамічних тенденцій мовних змін у сучасному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Динаміка варіативності мови в сучасних дискурсах є багатограним фактом, який включає особливості мовної системи, комунікативних практик і соціокультурного середовища функціонування мови. Вивчення цього факту вимагає комплексного аналізу в рамках історичного розвитку мовної системи, наслідків глобалізації, змін у суспільному житті, цифрових технологій і масової культури [9].

Рух зрушень мови проявляється на рівні слів. Однією з ключових причин є чужомовне запозичення, яке зумовлене потужним входженням України у світовий інформаційний простір, зростанням глобального бізнесу та технологій [3]. У сучасному українському мовленні є багато англійських слів, які показують, як зв'язаний світ і наскільки англійська впливає на спосіб отримання та надання інформації. Найкраще це помітно в таких сферах, як ІТ, онлайн-продажі, молодіжна культура та соціальні сайти, де англійська допомагає як «міст» для спілкування між людьми з різних місць. Нові англійські слова, які з'являються в українському мовленні, найчастіше говорять про речі, які не мають назв у старій версії мови, або демонструють ідеї, які поширилися з англійського світу.

Такі слова, як «стартап», «фідбек», «фріланс», «апгрейд», «тренд» та багато інших стали частиною мови, підлаштовуючись під українські граматичні та фонетичні правила. Вони можуть змінюватися в процесі вживання: змінюватися за відмінками, узгоджуватися з іншими частинами мови або набувати типових українських суфіксів чи закінчень [6].

Хоча запозичення англіцизмів прийнято розглядати як природний процес збагачення лексикону, їхнє поширення викликає суперечки щодо чистоти та самобутності української мови. Більшість із цих слів з часом набувають належних українських відповідників або замінюються

адаптованими варіантами, однак більшість англіцизмів назавжди закріпилися у вживанні, особливо серед молодшого покоління та професійних секторів [11]. Вони слугують для позначення неформальності у мовленні та письмі, соціального чи професійного статусу та сприяють економії висловлювання, оскільки більшість із цих слів часто означають складніші значення в коротшому вигляді. Тому в українській мові закономірно з'являється більше англіцизмів у рамках глобальних трендів і розвитку цифрового простору. Адаптовані до морфологічних і фонетичних норм української мови, демонструють, наскільки гнучкою і відкритою є система до змін, зберігаючи стару структуру мови у відповідності до вимог нової комунікації [8].

У синтаксисі динаміка змін мови проявляється в тому, як речення спрощуються і конструкції скорочуються. Це відбувається через вплив цифрової комунікації. Зміни в мовній динаміці виникають через тенденцію до спрощення речень і скорочення їхніх конструкцій, процес, викликаний впливом цифрової комунікації. Природа сучасних комунікаційних сцен зазвичай коротка. Соціальні мережі, месенджери та смс рекомендують використовувати короткі фрази, аббревіатури та емодзі як різні види емоційного забарвлення.

Фонетичні зміни в мові менш спостерігаються в сучасному дискурсі, але все ще існують. У розмовній мові виникають нові інтонаційні моделі, що можна пояснити впливом мас-медіа та різними стилістичними експериментами масової культури. Крім того, є певні регіональні та соціальні варіації, коли носії української мови в різних регіонах починають розвивати деякі специфічні фонетичні особливості, які потрапляють у національний простір.

Зміни на морфологічному рівні мають чітку тенденцію до демократичності мовних норм, що проявляється у спрощенні та варіативності граматичних форм. Відхід від твердо закріплених літературних норм все більше позначає сучасне використання мови, спричинене головним чином динамічним впливом усного мовлення та соціальних мереж і цифрових платформ, створюючи нові морфологічні структури. Більша толерантність до нововведень у словотворенні, помітна особливо в більш неофіційних регістрах мови, виражає розширення меж нормативності.

Процес дерусифікації мовного простору є багатовимірним і складним і свідчить про глибокі соціолінгвістичні, політичні та культурні зрушення, які відбуваються в сучасному українському суспільстві. Воно передбачає лексичні,

морфологічні, синтаксичні, стилістичні і навіть символічні зміни в мові, оскільки остання є не тільки інструментом, а й виконує ідентифікаційну функцію [10].

Упродовж своєї історії українська мова зазнавала величезного впливу російської мови, насамперед через політику та культуру, що призвело до активного запозичення лексики та зміни синтаксичних структур, витіснення справжньої мовної норми. Дерусифікація означає процес усунення цього впливу з кожного сегменту мовної структури. Це здійснюється як через інституційні заходи, так і через зміну мови в напрямку нових соціальних норм [12].

Відновлення специфічних норм української мови передбачає збагачення словникового запасу для виправлення граматичних конструкцій та усунення недоліків, що є наслідком одночасного використання російської та української мов. Важливішим є процес усунення русизмів у словах, запозичених з інших, ближчих за звучанням і структурою до фонетики та морфологічних форм в українській системі. Важливим є завдання досягнення стандартної вимови, утримуючись від специфічних фонетичних рис та інтонаційних схем російської мови, які проникають у мовлення, особливо в регіонах, де українська мова перебувала під впливом русифікаційного тиску [1].

Одним із головних інструментів дерусифікації є освітні та культурні заходи для підвищення популярності, поширеності та статусу української мови. Одними з ключових важелів у цій сфері є нові шкільні підручники та програми, активне просування медіаконтенту українською мовою, підтримка кінематографу, літератури, музики. Важливе значення має також формування наукової лексики, яка сприяла б зміцненню позицій мови в рамках професійної та наукової сфери.

Зростає кількість людей, які спілкуються українською на роботі та у побуті, допомагаючи відштовхнутися від старих російських способів комунікації. Соціальні медіа займають важливе місце для поширення використання мови, також демонструють більше публікацій українською мовою.

Дерусифікація мовного простору не відбувається одразу, а є поступовим процесом, який поширюється на всі сфери життя. Вона може бути успішною лише за умови державної мовної політики, рівня суспільної підтримки та готовності громадян активно впроваджувати українську мову в усі сфери спілкування [7].

Відповідно дерусифікація – це не лише мовне, а культурно-ідеологічне явище. Це призводить до відновлення національної ідентичності, поси-

лення культурної ідентичності та гармонізації мовної системи в рамках природних для української мови тенденцій. Це включає в себе лексичні, граматичні, фонетичні та стилістичні аспекти мовної структури і вирішить долю мовного простору для протистояння зовнішнім впливам і відповіді на сучасні комунікативні виклики.

Одним із найбільш динамічніших проявів морфології є поява нових моделей дериваційної морфології, які обов'язково породжують конфігурації, які не є звичайними чи типовими для традиційного словотворення. Зокрема, активно поповнюється лексикон молодіжного сленгу за рахунок експериментального використання словотворчих афіксів і скорочень, а також контамінації слів і їх семантичного зміщення. Спочатку вони функціонують як предмети окремих соціальних груп, але згодом вони можуть потрапити в ширший комунікативний простір і стати предметами загального використання [5].

Нові терміни, які виникають у таких випадках, частіше вживаються не лише в звичайних розмовах, але й у великих масивах новин і навіть у важливих ділових чатах, що демонструє, наскільки вони прийняті. Це цілком реально для нових типів прикметників і дієслів, які перевіряються за правилами, заснованими на хороших мовних звичках. Подібні зміни свідчать про основний рух до простого способу використання мови, де є поєднання між дотриманням старих правил і адаптацією до нових стилів спілкування.

Порівняний прескриптивізм у використанні лексичних одиниць заохочує до поширення варіацій у всій системі, що робить її більш піддатливою для послаблення обмежень у напрямку змін, які просуваються як відповідь на універсальну ініціативу спрощення, співпраці та об'єднання доменів мов.

У зміні значень слів і виникненні полісемії проявляється семантична сторона зміни мови. Зазвичай це відбувається через те, як і яким чином використовуються слова. Прикладом є слово «лайкати», яке спочатку використовувалося у вузькому значенні в середовищі соціальних мереж, а тепер поширюється на позначення будь-якого виду схвалення.

Соціокультурне середовище є одним із головних рушійних сил, що впливають на зміни мови. Сучасний український дискурс демонструє інтенсивну дерусифікацію, повернення до справжніх національних норм мови. Водночас хвиля глобалізації спонукає до певних коригувань мови до реалій сьогодення, зокрема до інтернаціоналізації комунікативних стратегій.

Серед найбільш суттєвих тенденцій мовної комунікації, що відображають реальні зміни соціолінгвістичного та культурного характеру, виділяється широка популяризація усних і невимовлених форм у будь-якому виді публічної розмови. Вони підтримуються рядом факторів, серед яких особливо помітні глобалізація, цифровізація масової комунікації, зростання ролі соціальних мереж, зміна уявлення людей про силу мовлення та дискурсивна демократизація. У результаті формально-стилістичні норми, традиційно прийняті публічною промовою, були максимально порушені неформальною розмовною мовою, що розширило її функціональний діапазон і скоротило дистанцію між оратором і аудиторією.

Одним із ключових аспектів цього процесу є те, як елементи усного мовлення активно проникають у публічний політичний та науковий дискурс, медіа чи бізнес-комунікації, переважає тенденція до простих синтаксичних структур, лексики, насиченої емоційністю, експресивного звернення до адресата, та фрагменти розмовної інтонації. Політики, публічні інтелектуали та представники медійної сфери, як правило, використовують нижчий рівень словникового запасу. Це надає можливість встановити неформальний контакт зі своєю аудиторією та створити атмосферу довіри. Стилїстична розмаїтість мовлення в цьому аспекті функціонує між стандартними нормами та індивідуальною експресивністю, характерною для неформального спілкування.

Формування цифрового середовища, зокрема соціальних медіа, зіграло ключову роль у тому, щоб неформальність стала модною в публічних виступах. Серед блогерів, журналістів і публічних персонажів поширено використовувати лаконічні вирази, сленг, меми, емодзі та інші форми, характерні для усного спілкування, які роблять їхні повідомлення легкими та привабливими для широкої аудиторії. Ця тенденція відображає зміни у підході до інформації, оскільки сучасний адресат віддає перевагу коротким, яскравим і недвозначним записам, які можна швидко засвоїти в умовах високошвидкісного потоку інформації. Саме на цьому тлі зростання неформальних стилів знаходить підтримку не в абсолютному домінуванні над нормативною мовою, а в пристосуванні мовної практики до нової технологічної та комунікативної реальності [4].

Найважливішим чинником є збільшення використання розмовної мови в офіційних документах, законах, правилах і адміністративних

документах, які раніше вимагали складного словникового запасу, довгих речень у нечітких фразах. Ця зміна є частиною загальної спритності в спілкуванні; з метою зробити їх більш ефективними та доступними для широкої громадськості. Однак існує ризик переходу до надмірного спрощення, що може поставити під загрозу точність виразу та, у процесі, поглинути попередні норми мови.

Особливість демократичності дискурсу, яка виникає в процесі розширення використання розмовного, неформального стилю, виявляється також у зміні поглядів на мовну правильність і престиж мовного варіанту. Якщо раніше офіційно-діловий стиль вважався найбільш зразковою нормою, то в суспільстві все частіше допускається відхід від жорсткого наказового правила використання більш природного, динамічного мовлення. Це влучно відображається в сучасній рекламі, розважальних програмах, діалозі державних інституцій із громадянами – все більше переважають знакові риси комунікації [2].

Іншою частиною цієї зміни є більша роль особистих почуттів у розмові. Використання «Я», створення особистих повідомлень, жарт, рішуче висловлювання та інші способи допомагають створити відчуття правильного спілкування з кимось, що є ключовим у сучасному світі. Це робить публічні виступи, новини та навіть офі-

ційні нотатки часто зробленими в стилі, який був лише для розмов між людьми.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що процес варіювання мови в сучасному українському дискурсі є надзвичайно складним і багатограним, оскільки відображає взаємодію між мовною системою та соціальними, культурними технологічними факторами. Результати дослідження встановили, що глобалізація, цифровізація та демократизація комунікації сформували основні рушійні сили, які визначають суть сучасного мовлення. На лексичному рівні зміни найсуттєвіші з моменту активного запозичення, появи неологізмів, переосмислення значень слів. Синтаксичні зміни відбулися під впливом прагнення полегшити структуру мови, тоді як морфологічні та фонетичні зміни відображають мінливість і поступове відхилення від норм, які досі вважались обов'язковими. Процес відбувається паралельно з посиленням тенденцій дерусифікації та відновлення автентичності української мови, що робить її засобом вираження ідентичності нації. Встановлення основних тенденцій і факторів, що впливають на мовні зміни, дає підстави для розмірковувань про те, якою мірою ці знання мають бути застосовані в процесі розробки мовної політики для забезпечення сталого розвитку української мови в умовах сучасних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белей Л. Вектори мовних змін в Україні під впливом російської агресії. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2024. № 75. Т. 1. С. 157–162.
2. Дзюбак Н. М., Морараш Г. В. Вплив інтернет-дискурсу на формування мовної норми в сучасній українській мові. *Вісник гуманітарних наук*. 2024. № 2. URL: <https://h-visnyk.com.ua/index.php/home/article/view/8/7> (дата звернення: 29.01.2025).
3. Добосевич У. Слово крізь призму часу і динаміки. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2018. № 68. С. 328–332.
4. Круглик Н. А. Вплив соціальних мереж на мовне середовище молоді. *Актуальні проблеми сучасної науки та освіти (частина III)* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 19–20 жовтня 2020 року. Львів : Львівський науковий форум, 2020. С. 51–52.
5. Кудря Н. О. Сленг як провідний засіб спілкування сучасного покоління. *Мови та літератури у полікультурному суспільстві* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (17 листопада 2017 р.). Маріуполь : МДУ, 2017. С. 205–207.
6. Лада П. Граматичне освоєння англіцизмів у сучасній українській мові. *Лінгвістичні студії*. 2020. № 40 (2). С. 71–80.
7. Мацюк Г. Лінгвістичний ландшафт України як взаємодія мови та ідеології: минуле і сьогодення. *Мова і суспільство*. 2017. № 8. С. 71–82.
8. Птуха В., Кухта В., Дуб О. Роль англіцизмів в сучасній українській мові та їх вплив на розвиток лексики та граматики. *Вісник науки та освіти*. 2024. № 8 (26). С. 366–377.
9. Семак Л. Динаміка лексичної норми в сучасному масмедійному дискурсі. *Ukrainian sense*. 2024. №1. С. 159–169.
10. Чорний М. Українська мова як маркер національної ідентичності. *Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання : матеріали VII Міжнародної студентської науково-технічної конференції*. 2024. С. 55–56.
11. Чубінська Н., Намачинська Г. Поняття «запозичення» у сучасному мовознавчому дискурсі. *Вісник науки та освіти*, 2024. № 5 (23). С. 550–562.
12. Шумицька Г. В. Зміни в мовній ідентичності українців під час російсько-української війни: 2022 рік. *Українська мова*, 2022. № 84. С. 3–10.

IMPLEMENTATION OF EUROPEAN STANDARDS OF LINGUISTIC DIVERSITY IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN LANGUAGE POLICY

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ МОВНОЇ РІЗНОМАНІТНОСТІ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ

Shevchuk-Kliuzheva O.V.,
orcid.org/0000-0003-2963-4720
PhD,

*Doctoral Candidate at the Ukrainian Language Department
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University*

This article analyzes European standards for the protection and promotion of linguistic diversity with the aim of their implementation in Ukrainian language policy amid profound socio-political transformations. The focus of the study is on identifying an effective model of language governance that integrates European legal principles, Ukraine's specific historical experience as a postcolonial state, and the contemporary challenges posed by full-scale war. Language policy in this context is framed as a strategic domain of state security, national unity, information resilience, and humanitarian integration.

By comparing typologically distinct models of language policy in selected EU member states – France (unitary-centralized), Spain (decentralized), Sweden (inclusive and minority rights-oriented), and Belgium (federal-territorial) – the article examines the possibilities for adapting their principles to the Ukrainian context. The analysis shows that a mechanical application of European approaches in a setting marked by colonial language legacies may not only fail to ensure effective protection of minority language rights but also threaten the status and sustainability of the state language as a core component of sovereignty.

The article underscores the need for critical reinterpretation of European standards through the lens of decolonial language planning. It substantiates the relevance of a hybrid model of language policy that rests on three strategic pillars: emancipation (restoring the full functionality of the Ukrainian language in public life), participation (engaging linguistic communities in policymaking), and security (protecting the linguistic space from hybrid influence by the aggressor state). This approach makes it possible to reconcile Ukraine's obligations to the Council of Europe with its national interests and security imperatives, while contributing to the development of a democratic linguistic order based on justice, human rights, and cultural resilience.

Key words: Ukrainian language, bilingualism, language policy, linguistic rights, language security, postcolonial context.

Стаття присвячена аналізу європейських стандартів захисту та підтримки мовної різноманітності з метою їхньої імплементації в українську мовну політику в умовах глибоких соціально-політичних трансформацій. У центрі дослідження – пошук ефективної моделі мовного управління, яка враховувала б європейський правовий досвід, історичну специфіку України як постколоніальної держави та актуальні виклики, пов'язані з повномасштабною війною. У статті мовна політика розглядається як стратегічна сфера державної безпеки, національної єдності, інформаційної стійкості та гуманітарної інтеграції.

Порівнюючи типологічно відмінні моделі мовної політики в окремих країнах ЄС – Франції (унітарна централізована), Іспанії (децентралізована), Швеції (інклюзивна з орієнтацією на права меншин) та Бельгії (федеративна територіальна) – стаття досліджує можливість адаптації їхніх принципів до українського контексту. Встановлюється, що механічне застосування європейських підходів у ситуації колоніальної мовної спадщини може не лише не забезпечити ефективного захисту прав мовних меншин, а й створити загрозу збереженню державної мови як ключового елемента суверенності.

У роботі підкреслюється необхідність критичного переосмислення європейських стандартів через призму деколоніального мовного планування. Обґрунтовано доцільність впровадження гібридної моделі мовної політики, що ґрунтується на поєднанні трьох стратегічних принципів: емансипації (відновлення повноцінного функціонування української мови в публічному просторі), партиципації (залучення мовних спільнот до процесу ухвалення рішень) та безпеки (захист мовного простору від гібридного впливу агресора). Запропонований підхід дозволяє гармонізувати зобов'язання України перед Радою Європи із національними інтересами й безпековими пріоритетами, водночас сприяючи розбудові демократичного мовного порядку, заснованого на принципах справедливості, поваги до прав людини та культурної стійкості.

Ключові слова: українська мова, двомовність, мовна політика, мовні права, мовна безпека, постколоніальний контекст.

Introduction. Language policy is a crucial tool for shaping national identity, preserving cultural heritage, securing human rights, and fostering social cohesion in multilingual societies. In today's globalized world, it has acquired additional significance as

a factor of political stability, national security, and intercultural communication. Accordingly, language planning should not be viewed merely as a technical or cultural instrument – it constitutes a strategic dimension of state policy, especially in countries

with multiethnic populations and traumatic experiences of colonial domination.

The European Union has, over the past decades, actively promoted the concept of linguistic diversity as a fundamental value underpinning democracy, legal equality, and minority integration. Legal instruments such as the European Charter for Regional or Minority Languages (1992), the Framework Convention for the Protection of National Minorities (1995), and the Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000) establish a normative framework for inclusive language policy. These documents reflect the belief that states are not only obliged to refrain from language-based discrimination but are also responsible for proactively creating conditions for the functioning and reproduction of linguistic communities.

Ukraine, with its uniquely complex linguistic situation shaped by decades of russification, the ideological suppression of Ukrainian in the public sphere, and the imposition of Russian as a prestige language, now finds itself at a critical juncture in redefining its language policy. Russia's full-scale invasion in 2022 has made language a matter of national security, civic mobilization, and resistance to cultural and informational aggression. At the same time, Ukraine's strategic course toward European integration requires compliance with international human rights standards, particularly regarding the protection of minority language rights.

This context places Ukraine before a dual imperative: to decolonize its linguistic space while aligning with European models of multilingualism. Achieving this requires not the mechanical adoption of foreign frameworks but the development of a hybrid, context-sensitive model of language policy that simultaneously addresses security concerns, social integration, and cultural justice.

– This situation gives rise to several scientifically significant questions:

– To what extent are Council of Europe standards applicable to postcolonial linguistic contexts such as Ukraine's?

– How can we avoid conflating the protection of minority languages with the reproduction of imperial bilingual hierarchies?

– Which models of language governance in EU member states can be adapted to Ukraine's sociopolitical and legal realities?

Beyond its theoretical implications, this issue has immediate practical relevance for the design of a national language planning strategy, the modernization of legislation, the reform of educational policy, the safeguarding of the information space, and the development of an inclusive cultural environment.

Thus, the study of mechanisms for implementing European standards of linguistic diversity under conditions of martial law and postcolonial transition is of paramount importance – both as a matter of academic inquiry and of public governance.

Literature Review and Analysis of Previous Research. The issue of language policy – particularly the protection of linguistic rights and the promotion of language diversity – has been a central focus of interdisciplinary research across sociolinguistics, political theory, legal studies, education, and cultural studies. Scholars have increasingly emphasized the interplay between language and identity, the role of the state in regulating the linguistic environment, and the influence of global and regional institutions on national language policies.

At the core of European academic discourse lies the concept of linguistic human rights (LHR), elaborated by Tove Skutnabb-Kangas in her seminal work *“Linguistic Genocide in Education”* [11]. She argues that linguistic rights must be treated as fundamental human rights, the violation of which may lead to forced assimilation, cultural erasure, and the loss of collective memory. This view is reinforced by Robert Phillipson [10], whose theory of linguistic imperialism (1992) exposes how dominant languages marginalize others through institutional mechanisms such as education, media, and international governance. For Phillipson, linguistic inequality is not natural, but the result of systemic political and economic domination. Jan Blommaert's research [1] further expands the analytical toolkit of sociolinguistics through his theory of language regimes – the ideologically constructed systems within which multilingual communication occurs. Blommaert reveals that multilingualism often functions not as a free cultural resource, but as a mechanism of social control and exclusion. This perspective moves beyond legal analysis to encompass the discursive and political processes underpinning language governance.

In the post-Soviet context, particularly in Ukraine, the work of Larysa Masenko [16] has been foundational. In her books *“Language and Politics”* she underscores the need for decolonial language planning aimed at counteracting the long-term marginalization of the Ukrainian language. Masenko positions language policy as a compensatory mechanism responding to the linguistic violence of the imperial and Soviet past. Similarly, Aneta Pavlenko has analyzed language ideologies, the contested status of Russian speakers, and the shifting linguistic identities in Ukraine, particularly after 2014 [9].

From a legal and institutional perspective, significant attention has been devoted to the European Charter

for Regional or Minority Languages (ECRML), the Framework Convention for the Protection of National Minorities (FCNM), and the Charter of Fundamental Rights of the European Union (EUCFR). Scholar Klaus D'Ernst [5] has examined these instruments both as vehicles of cultural protection and as politically contingent frameworks, noting the selective application of standards across member states.

Nevertheless, a major research gap persists concerning the implementation of these standards in postcolonial language hierarchies, such as those present in Ukraine. As Joshua A. Fishman has noted, "language revival in the context of colonial suppression requires more than legal protection – it necessitates the construction of new domains for meaningful linguistic use" [8, 214]. This calls for a shift in scholarship: from normative abstraction to applied analysis of how legal norms, sociopolitical discourse, civic engagement, and security concerns intersect in real-world language policy.

Despite a broad and interdisciplinary literature base, practical strategies for integrating European language policy standards into the Ukrainian context – particularly in light of the dual imperatives of decolonization and national security – remain underexplored. This constitutes the research lacuna within which the present article is situated.

Identification of Unresolved Aspects of the General Problem. Despite the extensive theoretical and legal foundations developed within European and international frameworks, several critical aspects of language policy remain underexamined – particularly in the context of postcolonial, conflict-affected states such as Ukraine.

First, current scholarship does not fully address the challenge of adapting European linguistic diversity standards to environments where language revitalization is required due to centuries of colonial linguistic suppression. Ukraine's case is distinctive: unlike in many EU member states where minority languages are endangered due to internal demographic shifts, Ukrainian must be actively reinstated in public life after decades of systemic marginalization.

Second, there remains a conceptual and policy-level tension between linguistic rights and language security. The coexistence of protective mechanisms for minority languages and the need to safeguard the information space from external aggression – particularly in wartime – has not yet been sufficiently theorized. While European norms emphasize non-discrimination and multilingualism, Ukraine's context demands that these principles be balanced against the risks of linguistic imperialism and hybrid warfare. The development of a security-conscious

yet rights-based model of language governance is a pressing and unresolved issue.

Third, there is limited analysis of how specific national models of multilingualism – centralized, decentralized, federative, and pluralistic – can inform Ukraine's own language planning process. While comparative legal studies exist, few have translated their findings into actionable frameworks suitable for Ukraine's institutional structures, historical experience, and geopolitical challenges.

Finally, the dominant legalistic and rights-oriented focus in existing literature has often overlooked the sociopolitical mechanisms and ideological narratives that determine the success or failure of language policies. Questions of legitimacy, public trust, and civic participation in the design and implementation of language reforms remain insufficiently studied.

This article therefore focuses on these unresolved dimensions, aiming to:

- analyze the typologies of language governance in selected EU countries in light of their potential applicability to Ukraine;
- examine the legal-political contradictions inherent in balancing state language revival with compliance to international norms;
- and propose a hybrid, context-sensitive model for Ukraine's language policy that integrates decolonial, participatory, and security-oriented principles.

By addressing these lacunae, the article contributes to the growing field of critical language policy and opens new directions for evidence-based language planning in transitional and post-conflict societies.

Formulation of Research Goals and Objectives. The aim of this study is to critically examine the applicability and relevance of European standards of linguistic diversity to Ukraine's current language policy in the context of postcolonial transition, armed conflict, and European integration.

The key research objectives are as follows:

1. To analyze the normative foundations of the European Charter for Regional or Minority Languages (ECRML), the Framework Convention for the Protection of National Minorities (FCNM), and the Charter of Fundamental Rights of the European Union (EUCFR) in terms of their principles, mechanisms, and expectations for member states;
2. To conduct a comparative analysis of national language policy models in selected EU countries (France, Spain, Sweden, and Belgium), with particular attention to their typological diversity (centralized, decentralized, inclusive, federative) and their practical implementation of multilingual governance;
3. To assess the relevance and limitations of these models for Ukraine, considering its historical experi-

ence of russification, its current wartime context, and the strategic need to decolonize the linguistic space while respecting minority rights;

4. To conceptualize a hybrid model of language policy for Ukraine, which would reconcile the need for state language revitalization with the principles of inclusivity and linguistic justice, while also accounting for national security imperatives;

5. To identify future research directions for evidence-based, interdisciplinary approaches to language planning in post-Soviet, conflict-affected, and transitional democracies.

Through these objectives, the article seeks to bridge the gap between normative legal frameworks and the socio-political realities of implementing language policy in a context that is both deeply localized and globally engaged.

Main Research Findings and Argumentation of Results. The research conducted confirms that the implementation of European standards for the protection of linguistic diversity cannot be undertaken through mechanical adoption or normative alignment alone. Rather, it demands contextual adaptation, guided by critical sociolinguistic analysis and informed by the historical, political, and ideological specificities of each national setting.

In the European tradition, the protection of minority and regional languages is institutionally secured through legal frameworks such as the European Charter for Regional or Minority Languages (ECRML) and the Framework Convention for the Protection of National Minorities (FCNM). These instruments emphasize non-discrimination, proactive state support, and the integration of linguistic rights into public education, administration, justice, and media. However, their effective implementation varies widely, reflecting differing models of state structure, degrees of decentralization, and societal attitudes toward diversity.

This study analyzes four typologically distinct language policy models within the EU – those of France, Spain, Sweden, and Belgium – to illustrate how multilingual governance functions in different socio-political systems. The typology adopted here builds on Spolsky's tripartite model of language policy (practices, beliefs, and management), and aligns with Blommaert's framework of "language regimes" as ideologically informed systems of regulation and distribution of linguistic resources.

France follows a centralized, monolingual model, in which the French language is constitutionally enshrined as the sole language of the Republic (Article 2). Although regional languages like Breton and Occitan are recognized as part of the national

heritage, they are institutionally marginal. France has refused to ratify the ECRML, emphasizing the indivisibility of the Republic. This approach reflects a nation-state ideology of linguistic homogeneity and is incompatible with the realities of linguistic pluralism and historical bilingualism in Ukraine.

Spain represents a decentralized, co-official model. It grants substantial linguistic autonomy to its autonomous communities, where Catalan, Basque, and Galician enjoy equal status with Spanish in education, administration, and media. Despite ongoing political tensions (e.g., Catalonia), Spain demonstrates that asymmetrical multilingualism can be managed within a democratic state. For Ukraine, this model may offer inspiration for regionally differentiated policies, though its application would require strict legal safeguards to prevent the re-legitimation of imperial hierarchies, particularly in relation to Russian.

Sweden adopts an inclusive model of minority language protection, grounded in cultural pluralism and human rights. The 2009 Act on National Minorities and Minority Languages recognizes five national minority languages (Finnish, Meänkieli, Sami, Romani, and Yiddish) and provides institutional support across multiple domains. This model aligns with the linguistic human rights paradigm [11] and is especially relevant for Ukraine's treatment of historically oppressed and endangered languages, such as Crimean Tatar and Gagauz. It also underscores the importance of separating support for true minority languages from the politically motivated elevation of dominant former imperial languages.

Belgium's federal model features territorial language governance, with Flemish, Walloon, and bilingual Brussels Capital regions having autonomy over their linguistic regimes. While this model is complex and context-dependent, it demonstrates that institutional multilingualism can be maintained through clear territorial divisions and administrative decentralization. Though not directly transferable to Ukraine's unitary structure, the principle of territorial clarity and linguistic parity could guide the design of policies for specific border regions or ethnic enclaves.

This typological analysis confirms a central argument: successful language policy is not reducible to legal norms, but rather requires a triadic alignment of institutional commitment, sociopolitical consensus, and historical sensitivity. The mere ratification of international instruments does not guarantee their effective application; nor does a formal commitment to linguistic rights translate into equitable outcomes without mechanisms of enforcement, monitoring, and public legitimacy.

In the Ukrainian context, the stakes of language policy are heightened by the postcolonial condition, the legacy of Russian linguistic domination, and the reality of ongoing hybrid warfare. As such, Ukraine cannot afford to adopt models that assume symmetrical relationships among languages or equal historical trajectories. Instead, what is needed is a hybrid language policy model, grounded in three interrelated pillars:

Emancipatory language planning: Revitalization of Ukrainian as the sole state language in education, governance, science, media, and other public spheres. This requires not only legal protection but proactive policies in teacher training, media development, academic publishing, and cultural production.

Inclusive minority protection: Provision of institutional support to genuine national minorities whose languages are under threat – not as a gesture of multiculturalism, but as a matter of linguistic justice and historical reparation. This includes clear legal differentiation between oppressed minority languages and those (like Russian) historically used for assimilation and domination.

Security-oriented language governance: Recognition of language as a strategic domain of national security, particularly in the context of information warfare. The promotion of Ukrainian must be linked to resilience building, media literacy, and safeguarding the cultural sovereignty of the state.

Ultimately, the research demonstrates that European standards can inform but cannot dictate the direction of Ukraine's language policy. The principles of multilingualism and minority protection must be reinterpreted through a decolonial lens, adapted to Ukraine's current historical moment, and operationalized through participatory and evidence-based planning. This hybrid, context-sensitive approach offers the most viable path for aligning Ukraine's linguistic future with its democratic aspirations and its struggle for sovereignty and cultural renewal.

Conclusions and Future Research Directions.

This study provides a critical perspective on the opportunities and limitations of implementing European standards for the protection of linguistic diversity in Ukraine, particularly in light of its postcolonial legacy, the ongoing war with Russia, and its aspirations for European integration. Through a comparative analysis of diverse models of language governance in selected EU member states – including centralized (France), decentralized (Spain), inclusive (Sweden), and federal (Belgium) – the research has demonstrated that there is no universal model for safeguarding linguistic rights. Effective language policy depends on a complex interplay of historical conditions, administrative configura-

tions, sociolinguistic realities, and the political will to act upon them.

Ukraine's linguistic environment is characterized by a unique set of challenges that distinguish it from the normative contexts in which European legal instruments such as the ECRML, FCNM, and EUCFR were originally conceived. As Fishman and Skutnabb-Kangas have shown, postcolonial settings demand not formal symmetry among languages but strategic, justice-oriented interventions aimed at redressing long-standing asymmetries. In the Ukrainian case, the risk of reproducing historical hierarchies through superficially neutral policies is particularly acute, given the entrenched legacy of Russian linguistic dominance and its continued instrumentalization in geopolitical aggression.

Therefore, the adoption of European standards in Ukraine must be approached not through direct imitation, but through a critical reinterpretation grounded in the principles of decolonial language planning. This involves designing a hybrid policy model that responds to the realities of national recovery, civic cohesion, and linguistic justice. Such a model must simultaneously reinforce the emancipatory function of language planning – by restoring the full status and functionality of Ukrainian as the sole state language across all public domains – and the inclusive function, by supporting historically marginalized or endangered minority languages in a way that affirms their cultural significance without challenging national integrity. At the same time, language policy must be firmly situated within the broader framework of national security, recognizing that language is not merely a communicative tool but a medium of ideological influence and identity formation, particularly in the context of hybrid warfare and disinformation campaigns.

In order to ensure both legitimacy and effectiveness, Ukrainian language planning must rely on empirical data and be supported by robust monitoring mechanisms. These should include systematic evaluation of language practices across regions, implementation of legal norms, accessibility of Ukrainian-language education and services, and the broader sociopolitical effects of language policy on interethnic relations and civic inclusion. The development of such infrastructure will be essential not only for compliance with international obligations, but also for evidence-based, adaptive governance in a rapidly changing environment.

Looking forward, future research in this domain should deepen the empirical understanding of language practices among displaced populations, internally displaced persons, and refugees – both within

Ukraine and in the diaspora. It should also explore the dynamics of public and political discourse surrounding language, focusing on how different languages are legitimized, contested, or securitized in media and political rhetoric. Furthermore, theoretical and policy-oriented work is needed to conceptualize frameworks that balance minority language protection with the consolidation of the state language, and to identify best practices from other post-Soviet and post-imperial states engaged in language decolonization, such as Lithuania, Latvia, and Georgia. Finally, an interdisciplinary approach to the concept of language security should be further

developed, incorporating insights from international law, digital communication studies, political science, and sociolinguistics.

In sum, Ukraine's language policy must evolve beyond formal declarations and cultural symbolism. It should be embedded in a multidimensional strategy of democratic state-building – anchored in linguistic justice, national unity, and the context-sensitive adaptation of European human rights principles. In this way, language policy can serve not only as a tool for social integration, but as a foundation for sovereignty, cultural resilience, and long-term democratic transformation.

REFERENCES:

1. Blommaert J. *Discourse: A Critical Introduction*. Cambridge : Cambridge University Press, 2005. 216 p.
2. Council of Europe. *European Charter for Regional or Minority Languages*. Strasbourg : Council of Europe, 1992. URL: <https://rm.coe.int/1680695175> (дата звернення: 22.03.2025).
3. Council of Europe. *Framework Convention for the Protection of National Minorities*. Strasbourg: Council of Europe, 1995. URL: <https://rm.coe.int/16800c10cf> (дата звернення: 22.03.2025).
4. D'Arcy C. *The European Charter for Regional or Minority Languages in Practice: Challenges and Prospects*. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2016. 184 p.
5. D'Ernst K. *Minority Language Rights in Europe: Challenges and Developments*. Berlin : Springer, 2012. 270 p.
6. *European Union Agency for Fundamental Rights. Handbook on European Non-Discrimination Law*. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2018. 212 p.
7. European Union. *Charter of Fundamental Rights of the European Union. Official Journal of the European Communities*. 2000. C 364/1.
8. Fishman J.A. *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon : Multilingual Matters, 1991. 412 p.
9. Pavlenko A. Language rights versus speakers' rights: On the applicability of Western language rights paradigms in Eastern European contexts. *Language Policy*. 2019. Vol. 18. P. 53–76. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10993-018-9493-x>
10. Phillipson R. *Linguistic Imperialism*. Oxford : Oxford University Press, 1992. 318 p.
11. Skutnabb-Kangas T. *Linguistic Genocide in Education—or Worldwide Diversity and Human Rights?* Mahwah, NJ : Lawrence Erlbaum Associates, 2000. 824 p.
12. Spolsky B. *Language Policy*. Cambridge : Cambridge University Press, 2004. 262 p.
13. Sweden. *Act on National Minorities and Minority Languages*. Stockholm : Government Offices of Sweden, 2009. URL: <https://www.government.se> (дата звернення: 22.03.2025).
14. Tollefson J.W. *Language Policies in Education: Critical Issues*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2002. 328 p.
15. *Treaty on European Union (TEU) and Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU) : consolidated versions*. Luxembourg, 2012. 362 p.
16. Масенко Л. *Мова і політика*. Київ : Критика, 2007. 248 с.

РОЗДІЛ 2 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

UDC 378

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.39.2.12>

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF DISTANCE FOREIGN LANGUAGE TRAINING IN NON-LINGUISTIC HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У НЕМОВНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Makukhina S.V.,

orcid.org/0000-0001-6269-8406

*Senior Lecturer at the Department of Public Administration, Law and Humanities
Kherson State Agrarian and Economic University*

The article deals with the basic concepts, features and principles of distance learning in high school. The developments in Information and Communication Technologies have made distance education possible in Ukraine. Distance education offers lots of advantages to people who would like to receive education but who cannot do it for different reasons. The topicality and relevance of distance learning are highlighted in the research. The main emphasis is made on the benefits of foreign language learning through distance education both for students and teachers. The author emphasizes the use of an integrated approach to solving the main tasks that are combined in the distance learning system: a set of technologies with high didactic potential and telecommunication technology; computer-based foreign language teaching, multimedia technology and methods of intensive foreign language teaching. The main advantages of distance learning of foreign languages in non-linguistic higher educational institutions are identified: time saving, absence of the problem of classroom facilities, use of electronic learning materials and e-control of knowledge, greater mobility, the ability to show creativity, and the destruction of stereotypes about classroom learning. The main disadvantages of distance learning are formulated: dependence of the educational process on gadgets and the state of the Internet, psychological unpreparedness of teachers and students, the problem of monitoring compliance with academic integrity, the need for practice, negative media coverage of distance learning and the corresponding formation of a biased attitude towards it. Distance foreign language learners may face some problems analyzed in the article. The difficulties and problems of distance foreign language teaching have been revealed. The basic technologies and methods of distance education are presented.

Key words: distance learning, profession-oriented training, foreign languages, communication, learning platform.

У статті розглядаються основні поняття, особливості та принципи дистанційного навчання у вищій школі. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій зробив можливим дистанційне навчання в Україні. Дистанційна освіта має багато переваг для людей, які хотіли б здобути освіту, але не можуть цього зробити з різних причин. У дослідженні підкреслюється актуальність та затребуваність дистанційного навчання. Основний акцент зроблено на перевагах вивчення іноземних мов за допомогою дистанційної освіти як для студентів, так і для викладачів. Автор наголошує на використанні комплексного підходу до вирішення основних завдань, які поєднуються в системі дистанційного навчання: комплекс технологій з високим дидактичним потенціалом і телекомунікаційні технології; комп'ютерне навчання іноземної мови, мультимедійні технології та методика інтенсивного навчання іноземної мови. Визначено основні переваги дистанційного навчання іноземних мов у немовних закладах вищої освіти: економія часу, відсутність проблеми аудиторного фонду, використання електронних навчальних матеріалів та електронного контролю знань, більша мобільність, можливість проявити креативність, руйнування стереотипів щодо аудиторного навчання. Сформульовано основні недоліки дистанційного навчання: залежність навчального процесу від гаджетів та стану інтернету, психологічна невідповідність викладачів та студентів, проблема контролю за дотриманням академічної доброчесності, необхідність практики, негативне висвітлення дистанційного навчання у засобах масової інформації та відповідне формування упередженого ставлення до нього. Дистанційне вивчення іноземної мови може зіткнутися з деякими проблемами, проаналізованими в статті. Виявлено труднощі та проблеми дистанційного викладання іноземних мов. Представлено основні технології та методи дистанційної освіти.

Ключові слова: дистанційне навчання, професійно-орієнтоване навчання, іноземні мови, комунікація, навчальна платформа.

Problem statement. One of the current directions in the development of modern higher education is the implementation of information technologies into the educational process. The use of multimedia tools, Internet resources, and educational programs

has been actively introduced into the process of foreign language learning. The application of Internet technologies in foreign language classes contributes to the development of students' motivation, which is one of the most important factors in the learning

process. Modern computer technologies provide knowledge transfer and access to a variety of educational information, sometimes more effectively than traditional teaching methods. The prospects for using information technologies today are quite broad.

Analysis of recent research and publications.

The theoretical and practical aspects of the problem of computerization of education are covered in the works of B.S. Gershunsky, A.M. Korotkov, V.A. Letsko, O.A. Loktyushina, V.M. Monakhov, N.V. Morse, P.I. Pidkasisty, O.B. Tyshchenko, and others. The possibilities of computer communication in higher education regarding changes in the content of training in disciplines are revealed by M.N. Alekseev, S.G. Grigoriev. Psychological, pedagogical, and organizational conditions for the introduction of European standards of higher education in Ukraine are covered by Grigoriev, B.S. Gershunsky, N.A. Zhenov, A.A. Ogol, A.V. Petrov. However, scientists mainly focus on the properties of computer technologies as universal means of information processing.

Distance learning opens up the possibility of taking pre-profile and profile training of students to a new level, will allow for flexibility and variability in learning, and will contribute to a fuller disclosure of their potential through a virtually unlimited number of distance learning courses. The distance learning format opens up opportunities for students who are studying according to an individual plan, in correspondence form, and is relevant for students with limited physical capabilities (inclusive education). The distance learning format provides great opportunities in accordance with the needs of society in the training of highly professional specialists.

The aim of this study is a comprehensive analysis of the main features and factors influencing the introduction of distance learning of foreign languages in higher education institutions based on non-linguistic specialties.

Presentation of the main material. Distance learning is based on the basic didactic principles: scientific, systematic, systematic, active, developmental learning principles, visibility, differentiation and individualization of learning. When using distance learning, various methods of delivering educational methodological information to students of different categories can be used (abstracts and notes, interactive lectures and seminars). Today, several generations of special technologies in the field of distance education have already changed – from conventional printed educational publications to modern computer technologies: educational television, audio and video broadcasts, video conferencing, E-Learning, various Internet broadcasts, Internet conferences). Distance learning tools emphasize independent student work

[1, c. 62]. Although the student is at a distance from the teacher in space or time, modern telecommunication tools make it possible to have a dialog between the teacher and students. The analysis of domestic and foreign theory and practice of distance learning allows us to note the following characteristic features inherent in distance education:

- Flexibility (students study at a time, place and pace that suits them). Everyone can study as much as they personally need to master the material and gain the necessary knowledge in their chosen disciplines;

- Modularity (the basis of the EI programs is the modular principle).

- This allows you to create a curriculum that meets individual or group needs from a set of independent courses:

- Parallelism (learning can be conducted while combining main professional activities with education, i.e., “without interrupting production”);

- Remoteness (the distance from the student's location to the educational institution (provided there is quality communication) is not an obstacle to an effective educational process);

- Asynchronicity (in the learning process, the student and teacher work according to a schedule convenient for each);

- Coverage (this feature is sometimes also called “massiveness”; the number of students is not a critical parameter);

- Profitability (this feature refers to the economic efficiency of distance learning);

- Social impact (distance learning to some extent reduces social tension, providing equal opportunities to obtain education regardless of place of residence and financial conditions);

- Internationality (distance learning provides a convenient opportunity to export and import educational services).

The listed features define the advantages of distance education over other forms of education, while simultaneously placing specific demands on both the teacher and the student, in no way easing, and sometimes increasing, the workload of both parties. This refers to a new role and functions of the teacher. The requirements for the student also differ significantly from traditional ones.

In terms of its characteristics and certain organizational elements, distance education most closely resembles correspondence education. However, it presents significant, even visibly distinct differences, including a flexible learning schedule, enhanced communication capabilities with instructors through modern information technologies, and specialized learning kits designed for effective independent study [2, c. 114].

In recent decades, the use of distance learning tools has become a hot topic in foreign language learning. Reducing the number of hours of foreign language instruction, increasing requirements and increasing the amount of material encourage teachers to search for effective alternative means and methods of teaching, one of which is distance education.

Learning a foreign language contributes to improving the general education level and qualifications of specialists and is considered an integral element of the education system, which is characterized by integrity, autonomy and specificity. Students should have the skills of speaking, reading, translating and abstracting texts in their specialty.

The motivation for learning foreign languages is driven by the professional need of students to become highly qualified specialists with the ability to communicate in a foreign language. Therefore, one of the characteristics of non-linguistic specialties in universities is their professionally oriented nature. The specificity of the discipline "Foreign Language" lies in the fact that the dominant component of the content of foreign language learning is not the foundations of sciences, but the methods of activity – learning various types of linguistic and speech activities: speaking, listening, reading, writing. Priority in foreign language learning should be given to oral exercises. This reflects both the specificity of the discipline and the main difficulty of teaching foreign languages, especially in developing speaking skills. The formation of communicative competence requires the priority of interactive teaching methods for individual or group work of students. Distance learning of foreign languages using computer and telecommunication technologies should ensure the implementation of the following tasks: formation and development of reading skills with the direct use of Internet materials; 1 improvement of listening skills based on adapted and authentic audio texts; formation of translation and abstracting skills of texts in the specialty; improvement of monologue and dialogic speaking skills; expansion of active and passive vocabulary, familiarization with the vocabulary of modern foreign language; formation of elements of global thinking (dialogue of cultures); formation of stable motivation of cognitive activity, the need to use a foreign language in real communication; formation 2 of communication culture. Research in the field of pedagogical technology confirms that the potential of computer-based distance learning can be most effectively utilized in foreign language learning, which includes discussion, intensive mental activity, and collaborative work. Today in Ukraine, consumers are offered numerous and diverse elec-

tronic manuals and computer programs for learning foreign languages, most of which are simplified popular science guides that cannot become a source of in-depth knowledge [3, c. 58]. Characteristic shortcomings of many existing electronic manuals also include arbitrary, methodically ill-conceived presentation of educational material. A large number of electronic manuals are hypertext analogues of well-known (and usually foreign) printed publications. At the first stage of developing an electronic manual, it is more correct and rational to create your own manual in printed form, test it in the educational process, and edit it. The creation of electronic manuals for foreign languages should begin with a deep analysis of learning objectives, didactic capabilities of new technologies for transmitting educational information, and correction of criteria for monitoring and evaluating the level of knowledge acquisition [4, c. 745].

The main criteria for the quality of an electronic textbook or manual, in our opinion, are as follows:

- high quality of the content;
- the presence of a defined concept in the use of the presented products and the provision of a sufficient number of methodological recommendations;
- the presence of such essential properties that can be realized exclusively by electronic means. On the other hand, the current economic and technological situation in Ukraine is such that traditional printed textbooks and manuals remain the primary teaching tools. As already mentioned, prioritizing students' independent work requires rethinking the methodological foundations of foreign language teaching and creating qualitatively new manuals that would meet requirements such as: scientificity, authenticity (correspondence to the real modern foreign language), systematic organization of material both within the entire manual and within its individual structural parts (lessons), comprehensive presentation of language material, interconnection of learning different types of speech activity, professionally oriented character.

The problem of distance learning of foreign languages in "non-language" higher education institutions, where, in fact, this course is often non-core, despite the declared pro-European vector, is quite relevant. However, our own results of practical work with distance learning tools turned out to be contradictory, as numerous advantages and disadvantages of such learning were identified [5, c. 88].

1. Time-saving: (for both the teacher and the student) on travel to the place of study, classroom or lecture hall, library, etc.; this is valuable for students who often move between different buildings. At the same time, this imposes obligations to be punctual, both for the teacher and for the students.

2. Absence of classroom space problems: which is especially relevant when the discipline is taught to the entire student cohort of the course simultaneously.

3. Ability to use electronic learning materials: which is impossible if the classroom is not computerized or equipped with an electronic whiteboard. Ultimately, in 2020, teachers shared the same materials as before, but all communication took place through electronic learning tools.

4. Application of the same electronic knowledge control system: as in offline classes, but without the need to use a computer lab.

5. Greater flexibility and mobility: for both teachers and students, regarding providing consultations, time and workload distribution.

6. More opportunities for creativity and collaboration: flexibility and mobility of the participants in the process, learning according to new rules. All this contributed to increasing the level of competitiveness of both teachers and students.

7. Psychological aspect: breaking stereotypes, forming the idea that “classes are possible outside the classroom” or “learning is possible with an e-teacher.”

However, distance learning also revealed a number of shortcomings:

1. Absolute dependence of the learning process organization on the state of the internet network and technical means. The absence of an internet connection or a faulty gadget makes online work impossible. Unfortunately, the first experience of organizing distance learning online in 2020 showed that due to the high load on the internet network, there were connection problems. The quality of the internet connection, which neither students nor teachers had previously paid attention to, turned out to be decisive.

2. Psychological unpreparedness of students and teachers for this format of classes. Combined with the negative coverage of distance learning for medical professionals in the mass media and criticism of such learning, this led to a non-serious attitude from students and teachers, and sabotage of such learning. Both sides of the learning process at the beginning of distance learning expected that this stage would be temporary, for a few weeks, so often classes were not held at all, with the hope of “catching up later.” The stigmatization of distance learning for medical professionals as unreliable also led to students' unwillingness to improve their own knowledge and skills, and to not attend classes, and in teachers – to a low level of educational and methodological materials provided for the class. Another feature, which was particularly clearly observed in the spring of 2020, was the excessive workload of students with written assignments, independent work, through

which teachers tried to compensate for the lack of classroom lessons. This led to physical exhaustion of students, completion of large volumes of unnecessary work, and a decrease in motivation to learn. It is also worth noting the unpreparedness of some teachers for distance learning, associated with the rejection of everything new and the fear of losing their jobs (unwillingness to accept new roles “teacher-student-computerized system,” etc.).

3. Low level of information and technical education of teachers. While most students master the use of technical learning tools without problems, some older generation teachers may find it difficult to use online platforms, check assignments online, and even conduct classes or lectures online in conference mode.

4. Control over academic integrity. Physical control of compliance with academic integrity during online learning, in the presence of numerous screen filters, programs for hiding extraneous sounds, and even the physical ability to use other sources of information during surveys and interviews, requires a rapid response from teachers. It is possible to prevent manifestations of academic dishonesty in distance learning by developing a set of individual tasks in large quantities, creating creative tasks, problem-solving tasks, time limits for completing tasks, visual control of task completion using a wide-angle video camera, and the possibility of further individual defense of the work by passing an interview with the teacher. Another option to prevent manifestations of academic dishonesty is the non-standard and creative nature of control tasks.

There is a prevailing negative attitude towards distance learning as not providing an adequate level of education. Mass media actively spread this stigma, repeatedly raising the issue of the inadmissibility of distance education, the low quality of such education, and providing results of street surveys and their attitudes.

Conclusions. Thus, the analysis of the main characteristics of distance learning and teaching foreign languages in higher education institutions, the principles and technologies of distance education, allowed us to draw the following conclusions:

Distance learning is one of the priority and relevant areas of modernization of higher education. This form of education enables the creation of systems for mass continuous self-learning and general information exchange. The main didactic principles on which distance learning is based are: scientificity, systematicity, regularity, activity, principles of developmental learning, visualization, differentiation, and individualization of learning. The main characteristics of distance education determine its advantages over

other forms of education, while simultaneously placing certain specific requirements on both the teacher and the students. Since we are talking about distance learning and teaching foreign languages, specific problems and difficulties in implementing this form of education should be taken into account. This is especially true for the creation of electronic manuals for foreign languages that would meet requirements

such as: scientificity, authenticity, comprehensive presentation of language material, interconnection of learning with various types of speech activity, professionally oriented character.

We see the prospects for further research in the study of effective methods and technologies for implementing distance learning of professionally oriented foreign language in non-specialized faculties.

REFERENCES:

1. Кужель О.М. Використання персонального комп'ютера у вивченні іноземних мов. *Нові інформаційні технології навчання в навчальних закладах України*. 2001. Вип. 6. С. 62–67.
2. Москалюк М., Москалюк Н. Підвищення мотивації студентів в умовах дистанційного навчання під час військових дій. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2022. Випуск 60. С. 112–114.
3. Ткаченко Л.В., Хмельницька О.С. Особливості впровадження дистанційного навчання в освітній процес закладу вищої освіти. *Педагогічний журнал*. 2021. № 75, Т. 3. С. 56–58.
4. Yuzuk O., Bilanych L., Honcharuk V., Bilanych H., Fabian M. Distance Learning in Higher Education Institutions in Conditions of Quarantine and Military Conflicts. *International Journal of Computer Science and Network Security*. Vol. 22, № 4, 2022. P. 741–749.
5. Хвалибога Т. І., Паласюк М. І. Особливості і перспективи формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів закладів вищої освіти. *Медична освіта*. 2023. № 4. С. 87–88.

НОМІНАЦІЯ РАДОСТІ ТА СУМУ В АНГЛОМОВНИХ НОВИННИХ СТАТТЯХ CNN ПРО ПОДОРОЖІ У СВІТЛІ ТЕОРІЇ ПОБУДОВИ ПЕРСПЕКТИВ

NOMINATION OF JOY AND SADNESS IN CNN ENGLISH NEWS ARTICLES ABOUT TRAVELS FROM THE VANTAGE THEORY PERSPECTIVE

Міщенко Т.В.,

orcid.org/0000-0002-1424-1724

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Пропоновану розвідку присвячено дослідженню функціонування емотивів на позначення емоцій радості та суму в новинних статтях CNN про подорожі. У статті було обґрунтовано, що емотивні одиниці відіграють важливу роль у формуванні емоційного сприйняття аудиторією інформації та за рахунок цього впливають на неї. З метою аналізу цих номінативних одиниць було застосовано теорію побудови перспектив (Vantage Theory), яка виходить із твердження про те, що орієнтування індивіда у просторі та часі сприяє формуванню категоризаційних перспектив. Категорії утворюються фокусом, тобто номінацією найбільш базових ознак референта, присутніх у всіх членів категорії; основною перспективою, з якою співвідносяться одиниці, що відображають різні ступені інтенсивності прояву базових ознак; та другорядною, котра характеризується віддаленням від фокусу за рахунок наявності додаткових ознак, відсутніх у фокусі.

Емотиви *joy* (*enjoy, joyful*) “радість” та *sadness* “сум” співвідносяться з фокусом категорії оскільки вони вербалізують базові емоції. Емотиви зі значенням радості зазвичай використовуються для опису захоплюючих місць, вдалих подорожей та приємних вражень від них. Було виявлено, що номінації радості представлені в текстах меншою кількістю одиниць порівняно з емотивами з семантикою суму, що свідчить про тенденцію до інтенсифікації негативних емоцій у медійному дискурсі. Емоція суму у проаналізованих статтях представлена більшою кількістю номінацій, з-поміж яких з основною перспективою співвідносяться одиниці *grief, heartbreaking, regret*, котрі в порядку зростання відображають різний ступінь інтенсивності суму, а одиниці *miss, lonely, unfortunately, disappointed*, що належать до другорядної перспективи та зображують більш складні емоції за рахунок поєднання базової емоції з додатковими характеристиками розчарування або самотності. Одиниці на позначення суму характеризують стан мандрівників до або під час подорожі, нещасні випадки чи негативні враження. Автори статей вживають емотиви як у власному описі подій, так і в цитатах мандрівників, тобто передаючи зовнішній та внутрішній ракурси зображення подорожей, використовуючи як моно-, так і поліемотиви, що зумовлюється суб'єктивним сприйняттям дійсності та характером пережитих людиною емоцій.

Ключові слова: емотив, теорія побудови перспектив, основна перспектива, другорядна перспектива, фокус, категорія.

The article is devoted to studying the functioning of emotives denoting the emotions of joy and sadness in CNN news articles about traveling. The article proves that emotive units play an important role in shaping the audience's emotional perception of information and thus influence them. In order to analyze these nominative units, the article applies the Vantage Theory, which is based on the assertion that an individual's orientation in space and time contributes to the formation of categorization perspectives. Categories are formed by the focus, i.e., the nomination of the most basic features of the referent present in all category members; by units reflecting different degrees of intensity of the basic features correlate with the dominant vantage; and the recessive vantage is characterized by distancing from the focus due to the presence of additional features that are not reflected in the focus.

The emotions of joy (*enjoy, joyful*) and sadness (*sadness*) correlate with the focus of the category because they verbalize basic emotions. Emotives with the meaning of joy are usually used to describe exciting places, successful journeys and pleasant experiences. It was found that joy nominations are represented in the texts by a smaller number of units compared to emotives denoting sadness, which indicates a tendency to intensify negative emotions in media discourse. The emotion of sadness in the analyzed articles is represented by a larger number of nominations, including ‘*grief*’, ‘*heartbreaking*’, ‘*regret*’, which in ascending order reflect different degrees of intensity of sadness, and ‘*miss*’, ‘*lonely*’, ‘*unfortunately*’, ‘*disappointed*’, which belong to the recessive vantage and depict more complex emotions by combining the basic emotion with additional characteristics of disappointment or loneliness. Units denoting sadness characterize the travelers' state before or during a trip, accidents, or negative experiences. The authors of the articles use emotives both in their own descriptions of events and in travelers' quotes, i.e. conveying external and internal perspectives of featuring traveling, using both mono- and polyemotives, which is determined by the subjective perception of reality and the nature of the emotions experienced by a person.

Key words: emotive, Vantage Theory, dominant vantage, recessive vantage, focus, category.

Постановка проблеми. У сучасному англomовному медіапросторі, зокрема в новинних статтях CNN, емотиви як одиниці, здатні виражати

емоції [1, с. 101], відіграють значну роль у формуванні емоційних реакцій аудиторії та здійсненні впливу на сприйняття нею інформації, оскільки

мова новин формує не лише зміст повідомлення, а й певний когнітивний ракурс, через який читач сприймає події. Дослідження емотивних одиниць через призму теорії побудови перспектив (*Vantage Theory*) дозволяє пояснити, як різні люди інтерпретують один і той самий стимул [2]. У контексті статей про подорожі недослідженим залишається використання в них емотивів і того, як вони сприяють конструюванню певної перспективи сприйняття інформації.

Актуальність пропонованої розвідки зумовлена необхідністю виявити ключові способи впливу на аудиторію та зрозуміти, як журналістські тексти формують певний емоційний фон навколо теми подорожей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

З точки зору психології емоція (від лат. *emovere* – збуджувати, хвилювати) – це психічне відображення у формі безпосереднього упередженого переживання змісту життєвих явищ і ситуацій. Емоції є невід’ємним компонентом життєдіяльності особистості, могутній засіб активізації її сенсорно-перцептивної діяльності [3, с. 127]. Основним засобом вираження та передачі емоцій слугує мова. З одного боку, люди використовують емотиви, щоб передавати свої емоційні стани іншим, а з іншого, мова не лише відображає емоції, але і впливає на їх формування та інтенсивність, оскільки певні мовні одиниці можуть посилити або послабити емоційні переживання.

Традиційно емотиви розглядалися в аспекті розмежування понять емоційність, емотивність та експресивність [4; 5]. При цьому дослідники дійшли висновку, що емоційність є властивістю психіки, емотивність є функцією мови та її знаків, а експресивність пов’язується з інтенсивністю впливу мовних одиниць на людину. Крім того, емотиви вивчаються у взаємодії з оцінністю [1] та метафоричністю мови [6, 7], що доводить нерозривний зв’язок емоційної і когнітивної психічних систем [8, с. 107] та мови. Тому останні розвідки емотивів спрямовуються у двох напрямках: концептуального та дискурсивного аналізу емотивних одиниць. Згідно з першим, дослідження зосереджуються навколо емоційних концептів [9, 10], відштовхуючись від емоційних примітивів, таких як *fear*, *anger*, *sadness*, які носять міжкультурний, універсальний характер [11, с. 27–29], що й зумовлює широке вживання емотивів в онлайн-публікаціях як засобу впливу на читачів з різних куточків світу через апеляцію до одних і тих же почуттів. В руслі дискурсивного напрямку аналізу мовних одиниць досліджується функціонування емотивів у різних видах дискурсу, наприклад, розмов-

ного інтернет-дискурсу [12], художнього [13], журнального [14]. Злиття двох напрямів у когнітивно-дискурсивний підхід дозволяє встановити зв’язок між мовними одиницями та когнітивними структурами, що дає можливість простежити, як мовні засоби впливають на сприйняття інформації, зокрема в медіа-текстах різних жанрів.

Однією з методик когнітивно-дискурсивного підходу до вивчення емотивів є теорія побудови перспектив (*Vantage Theory*), за котрою членування світу пов’язане з поступовим орієнтуванням індивіда у просторі та часі, що сприяє формуванню відповідних категоризаційних перспектив: основної, яка відображає статичний аспект простору, та другорядної, що співвідноситься з динамікою часу [15, с. 493–536]. В аспекті одиниць емотивної семантики основна категоризаційна перспектива представлена монономіаціями базових емоцій, напр., *fear*, а другорядна – поліемотивними одиницями, значення яких поєднує ознаки базової емоції з кількома додатковими рисами, напр., *awe* [16, с. 47].

Постановка завдання. Мета пропонованої розвідки полягає в аналізі емотивів у новинних статтях CNN про подорожі через призму теорії побудови перспектив (ТПП) та встановленні їхньої ролі у конструюванні емоційного сприйняття інформації аудиторією. Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань: 1) виявити дослідити особливості функціонування емотивів у статтях CNN з позицій ТПП та 2) визначити механізми використання емотивів задля створення емоційного фону досліджуваних статей.

Виклад основного матеріалу. У проаналізованих статтях про подорожі автори вживають одиниці на позначення позитивних та негативних емоцій. Перша група представлена лише однією базовою емоцією радості, вербалізованою іменником *joy* на позначення великого щастя або задоволення (*great happiness or pleasure*) [17], його дериватами *enjoy*, *joyful*, котрі втілюють фокус категорії, та субстантивом другорядної перспективи *pleasure*, тобто *enjoyment*, *happiness*, *or satisfaction* [17], що вказує на додаткову ознаку задоволеності (*satisfaction*), якої немає у дефініції фокусу категорії. Крім того, словникове визначення одиниці *pleasure* містить сему *enjoyment*, яка відсилає до фокусу категорії, відображаючи існування зони, де відбувається накладання спільних ознак основної та другорядної перспектив.

Емотиви на позначення радості зазвичай використовуються для опису захоплюючих місць та успішних подорожей, напр., *While she’s enjoyed the “audacious” journey immensely, Nubi admits that*

it was lonely at times [18]. У наведеному реченні журналіст розповідає про подорож жінки соло автомобілем, зображуючи дієсловом *enjoy* її задоволення, радість та приємні враження від подорожі. Проте емотив *lonely*, створюючи контраст, формує складну картину емоційного досвіду, де позитивні моменти чергуються з періодами суму через самотність, підкреслюючи багатогранність пережитого досвіду.

Другорядна перспектива емоції радості виявляється в більш складних варіантах, що додають нових відтінків значення. У контексті подорожей, одиниці другорядної перспективи відбивають не лише загальне задоволення, але й глибші емоційні стани, напр., *“She loved Portugal and was pleased with the local information that Expatsi provided”* [19]. У наведеному прикладі поліемотивна одиниця *pleased*, яка належить до другорядної перспективи, відбиває стан одночасно радості та задоволення жінки послугами консалтингової компанії (*Expatsi*), котра допомагає бажаним обрати країну для переїзду за допомогою ознайомчих подорожей.

Невелике розмаїття лексичних засобів вираження позитивних емоцій в аналізованих текстах зумовлюється тим, що негативні емоції більш інтенсивні та тривалі й вербалізуються одиницями на позначення таких базових емоцій, як *sadness* (сум), *fear* (страх), *anger* (гнів), *surprise* (подив), *shame* (сором), *guilt* (провина), *disgust* (огода).

Протилежним до емоції радості є сум, представлений іменником *sadness*, який утілює фокус емоції, на позначення відчуття нещастя, особливо через те, що сталося щось погане (*the feeling of being unhappy, especially because something bad has happened*) [17].

В аналізованих статтях емоція суму відображається одиницями основної перспективи *grief*, *heartbreaking*, *regret* та другорядної *miss*, *lonely*, *unfortunately*, *disappointed*. Емотиви основної перспективи відбивають інтенсифікацію емоції суму: найменший ступінь інтенсивності емоції демонструє субстантив *regret*, який трактується як почуття суму через щось сумне або неправильне (*a feeling of sadness about something sad or wrong*) [17]; *grief* зі значенням дуже великого суму (*very great sadness, especially at the death of someone*) [17] має більшу інтенсивність емоції, ніж попередня одиниця; а прикметник *heartbreaking*, тобто той, що викликає надзвичайний сум (*causing extreme sadness*) [17] виявляє найвищий ступінь емоції. Емотиви на позначення суму використовуються для опису вчинків чи рішень під час подорожей, негативних переживань до подорожей або

під час них, таких як втрата рідних, самотність, нещасні випадки, тощо, напр., *“Everyday was a struggle through the grief. I had lost my wife and Tam had experience in grief and losing people”* [20]. У цьому прикладі моноемотивна одиниця *grief*, котра входить до основної перспективи, передає емоційний стан жінки, в якому вона вирушила у круїз, втративши другу половину, та її попутниці, котра могла з нею розділити це почуття із власного досвіду.

Натомість зображення емоцій під час подорожі демонструють два наступних приклади, указуючи на різний ступінь інтенсивності суму: *“Sergio Arce has no regrets about his trip to Iraq”* [21]. У наведеному реченні моноемотивна одиниця *regret*, яка виражає найнижчий ступінь інтенсивності суму з-поміж аналізованих одиниць, уживаючись із заперечною часткою *no*, набуває позитивного забарвлення, вказуючи на те, що турист не відчуває сумнівів або жалю через поїздку до Іраку, котрий вважається непривабливим місцем для подорожей.

Вищий ступінь інтенсивності суму передається учасницею іншої подорожі: *“The borders were tougher than the accident,” she says. “Thank God I wasn’t injured in the accident, but the borders were just heartbreaking in terms of the lack of freedom of movement within the African continent”* [18]. У наведеному висловленні емотив *heartbreaking* виражає глибокий сум мандрівниці через обмеження свободи пересування на африканському континенті, що для неї гірше, ніж пережита нею аварія.

Другорядна перспектива категорії суму представлена поліемотивами, в яких смуток поєднується із додатковими ознаками розчарування та знеохочення. Наприклад, поліемотив *unfortunately* виражає додаткову рису розчарування (*something is sad, disappointing, or has a bad effect*) [17], що демонструє наступне речення: *“Unfortunately, media representation of Iraq over the last few decades has been dominated by scenes of violence and war”* [21]. У наведеному прикладі поліемотив *unfortunately* підкреслює почуття суму і розчарування мандрівника тим, що в медіа за останні десятиліття зображення Іраку фокусується на насильстві та війні, створюючи негативне враження про країну та її людей.

Поліемотив *disappointed*, тобто нещасливий чи знеохочений (*unhappy or discouraged*) [17], передає комплекс почуттів суму та розчарування через невинуваті очікування від подорожі, напр., *“The pop star postponed her next show just hours beforehand, saying the heat was unsafe a move*

that received some criticism from *disappointed fans who have already arrived*" [22]. У наведеному реченні поліемотив *disappointed*, що співвідноситься з другорядною перспективою категорії, підкреслює невдоволення та розчарування фанатів співачки Тейлор Свіфт, які прибули до іншої країни на концерт, котрий вона відмінила через спеку.

Висновки. Проведене дослідження емотивів на позначення радості та суму в англomовних новинних статтях CNN про подорожі із застосуванням теорії побудови перспектив встановило, що емотиви відіграють ключову роль у тому, які емоції супроводжуватимуть прочитання аудиторією текстів. Емотиви використовуються авторами статей у цитатах мандрівників або через журналістський опис їхніх емоційних станів.

При цьому можуть уживатися як моноемотивні одиниці, співвідносні з фокусом або основною перспективою, так і поліемотиви, котрі належать до другорядної перспективи за рахунок відображення додаткових характеристик, відсутніх у фокусі. Уживання емотивів, належних до тієї чи іншої перспективи, зумовлюється суб'єктивністю та складністю пережитих людиною емоцій. Крім того, було встановлено, що порівняно з емоцією радості, негативна емоція суму має більш широкую систему як моно-, так і поліномінацій. Це свідчить про те, що негативна емоція суму є більш сильним стимулом.

Перспективи подальших досліджень полягають у дослідженні номінацій емоцій у медійних статтях іншої тематики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мельничук Н.О. Співвідношення емотивності та оцінності у структурі англійського прикметника. *Філологічні студії*. 2014. Вип.11. С. 99–107. URL: <https://journal.kdpu.edu.ua/filstd/article/view/373/368> (дата звернення: 20.03.2025).
2. Głaz A. *Extended Vantage Theory in Linguistic Application : The Case of the English Articles*. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej, 2012. 295 p.
3. Шагар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.
4. Барнякова В. М. Визначення поняття "емоційний концепт" у сучасній лінгвістиці. *Мовний простір сучасного світу* : тези доповідей VII Всеукр. наук. конф., 26 травня 2023 р. Київ : НаУКМА, 2023. С. 24–28.
5. Лелет І. О. Емоційність vs емотивність: взаємозв'язок та розмежування понять. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія*. 2021. № 49, т. 1. С. 106–110.
6. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago : University of Chicago Press, 2003. 256 p.
7. Kövecses Z. *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling*. New York, Cambridge : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej, 2012. 295 p.
8. Гамзюк М. В. Особливості взаємодії емоційної і когнітивної систем. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2010. № 9. С. 107–112.
9. Крисанова Т. А. Емоційний концепт: лінгвістичні підходи до вивчення. *Наукові записки національного університету "Острозька академія". Сер. Філологічна*. 2013. Вип. 33. С. 74–75. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/996/3/Nznuoaf_2013_33_24.pdf (дата звернення: 20.03.2025).
10. Ніколенко О.В. Емоційний концепт happiness в англійських прізвиських номінаціях. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2020. № 8. С. 125–131.
11. Wierzbicka A. Emotional universals. *Language Design*. 1999. № 2. P. 23–69.
12. Залужна О.О., Магльона В.Р. Вербалізація емоційних станів у сучасному англійськомовному розмовному інтернет-дискурсі (на матеріалі відеооглядів косметичної продукції). *Наукові записки. Сер. Філологічні науки*. 2023. С. 41–42.
13. Бобер Н.М. Особливості застосування емотивної лексики в англomовному художньому дискурсі (на прикладі творчості О. Уальда, Дж. Стейнбека, Дж. Грішем та інших). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Германістика та міжкультурна комунікація*. 2021. Вип. 1. С. 13–18.
14. Данильченко І.В. Номінація емоцій в американському журнальному дискурсі новин: гендерний і віковий аспекти. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016. Вип. 5. С. 24–30.
15. MacLaury R. E. Introducing vantage theory. *Language Sciences*. 2002. Vol. 24, № 2. P. 493–536.
16. Данильченко І.В. Мовна особливість американського журналіста: гендерний і віковий аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. Ніжин, 2014. 299 с.
17. Cambridge Dictionary : веб-сайт. URL: <https://dictionary.cambridge.org> (дата звернення: 18.03.2025).
18. This solo traveler drove from London to Lagos in a tiny car. *CNN travel* : веб-сайт. URL: <https://edition.cnn.com/travel/solo-traveler-pelumi-nubi-london-lagos-peugeot-107/index.html> (дата звернення: 18.03.2025).
19. They spent 5 years researching their move abroad. Now they're offering scouting trips to aspiring expats. *CNN travel* : веб-сайт. URL: Couple starts business taking potential expats on scouting trips | CNN (дата звернення: 18.03.2025).

20. Her wife died and she went on a cruise. Then she met a fellow passenger who changed her life forever. *CNN travel* : веб-сайт. URL: Her wife died and she went on a cruise. Then she met a fellow passenger who changed her life forever | CNN (дата звернення: 18.03.2025).

21. The Western tourists going to Iraq for vacation. *CNN travel* : веб-сайт. URL: <https://edition.cnn.com/travel/western-tourists-going-to-iraq-for-vacation/index.html> (дата звернення: 18.03.2025).

22. How Taylor Swift's 'The Eras Tour' is changing travel. *CNN travel* : веб-сайт. URL: <https://edition.cnn.com/travel/taylor-swift-effect-travel-industry/index.html> (дата звернення: 18.03.2025).

PROBLEMATIC ASPECTS OF TRANSLATING INTERNATIONAL LEGAL TEXTS INTO UKRAINIAN

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Pozhar A.B.,

orcid.org/0000-0001-9821-0740

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages

Educational and Scientific Institute of Law of the Taras Shevchenko National University of Kyiv

The article examines the problematic aspects of translating international legal texts into Ukrainian, focusing on how lexical, grammatical, and syntactic transformations affect the pragmatic and modal features of the target text compared to the source. The purpose of the study is to identify and systematize the main translation difficulties in reproducing international legal texts in Ukrainian, offering some recommendations for overcoming them. The article employs methods of comparative translation analysis and contextual analysis.

The key findings suggest that, apart from challenges in accurately conveying the meaning of international legal terminology, a problematic aspect of translations may be the reproduction of the source document's modality and its speech-act pragmatics, as well as the unbalanced application of translation transformations – particularly generalization, omission, addition, and transposition – which influence the increase or decrease in the categorical nature of the normative requirements in the target text compared to the source, and indirectly, the legal force of the target document. When reproducing modality and its underlying illocutionary force, translators should pay special attention to the translation of modal verbs, which are often performative, marking the directive illocutionary force. Omitting such a verb or replacing it with one lacking the obligatory aspect transforms the directive of the original text into an assertive, which directly affects the de-intensification of the directive deontic modality of the target text or its fragment.

Future research prospects include analyzing grammatical transformations used in Ukrainian translations of international legal texts concerning their impact on the modality of the target text compared to the original.

Key words: international legal texts, translation difficulties, modality, speech-act pragmatics, translation transformations.

У статті досліджено проблемні аспекти перекладу міжнародно-правових текстів українською мовою з огляду на те, як лексичні, граматичні та синтаксичні трансформації впливають на прагматичні та модальні особливості цільового тексту порівняно з вихідним. Мета дослідження – виявити та систематизувати основні перекладацькі труднощі при відтворенні міжнародно-правових текстів українською мовою і запропонувати деякі рекомендації щодо їх подолання. У статті використано методи зіставного перекладацького аналізу та контекстуального аналізу.

Ключові висновки дослідження свідчать про те, що, окрім труднощів у точній передачі значення міжнародно-правової термінології, проблематичним аспектом перекладу може бути відтворення модальності вихідного документа та його актомовленнєвої прагматики. Іншою виявленою проблемою є незбалансоване застосування перекладацьких трансформацій – зокрема генералізації, опущення, додавання та транспозиції, що може впливати на збільшення або зменшення категоричності нормативних вимог у цільовому тексті порівняно з джерельним, і опосередковано, на юридичну силу цільового документа. При відтворенні модальності міжнародно-правового тексту та асоційованої з нею іллокутивної сили мовленнєвих актів перекладачі повинні звертати особливу увагу на значення модальних дієслів оригіналу, які часто є перформативними, позначаючи директивну іллокутивну силу. Пропуск такого дієслова або його заміна лексею, позбавленою семи зобов'язання, перетворює директивний акт оригінального тексту на асертивний, що безпосередньо впливає на де-інтенсифікацію директивної деонтичної модальності цільового тексту або його фрагменту.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у аналізові граматичних трансформацій, які використовуються в українських перекладах міжнародно-правових текстів з огляду на вплив таких трансформацій на модальність цільового тексту порівняно з оригіналом.

Ключові слова: міжнародно-правові тексти, перекладацькі труднощі, модальність, актомовленнєва прагматика, перекладацькі трансформації.

Problem statement. The problem of translating international legal discourse remains one of the contentious issues in contemporary translation studies. Several reasons can be formulated that have led to this state of affairs. Firstly, some genres of international legal discourse exhibit a hybrid nature, combining characteristics of legal and political discourses [20], thereby complicating the translator's choice of

stylistic register. Secondly, one of the constitutive strategies of international legal discourse is achieving consensus among the signatory states of documents, which vary in their levels of development and pursue different goals and interests in legal regulation of international issues. Consequently, international legal texts allow significant variations in their mandatory legal force due to the inclusion of a wide range

of lexical and grammatical mitigators and hedges, reducing the performative and prescriptive nature of the entire document or its individual articles in favor of ensuring consensus among signatory states. Accordingly, the translator must balance reproducing the institutional normativity of the text while conveying the pragmatic nuances that allow for softening its excessive directiveness [19; 21]. The third factor complicating the reproduction of international legal texts in translation is linguistic in nature – the differences in systemic-structural characteristics between the source and target languages.

Given the challenging and debatable issue of translating English-language international legal texts into Ukrainian, this article focuses on analyzing studies by Ukrainian authors dedicated to the translation of international legal discourse, identifying a range of problems faced by translators, and offering recommendations on how to avoid these problems.

Analysis of recent research and publications.

The study of translation approaches, strategies, and models for international legal discourse is a part of modern legal translation studies, which focus on examining “the high variability of legal communicative conditions and conventions according to the legal orders, settings, branches, genres, and themes involved in translation. This multi-faceted legal dimension explains the marked interdisciplinarity of LTS (Legal Translation Studies), as it straddles TS (Translation Studies), Law and Legal Linguistics” [23, p. 175; 24; 26].

Without exception, all studies dedicated to legal translation emphasize the primary importance of the issue of reproducing the legal force and the performativity of the source text in target texts [12; 13; 14; 22]. The resolution of this issue is, to a large extent, achieved through the necessity of fulfilling two tasks: on the one hand, reproducing the “most accurate terminology” to preserve the legal force of the document, and on the other hand, conveying complex legal matters to the target audience, as they are “very often vague and ambiguous” [25, p. 38].

Studies by Ukrainian scholars are dedicated to the grammatical, lexical, terminological, and communicative-pragmatic features [1; 2; 6; 7; 8; 9; 11] of translating international legal texts. Certain works focus on the general issues of the theory and practice of international law translation [10; 20], highlighting such relevant topics as: term equivalence, cultural features (consideration of cultural differences between various jurisdictions and countries to convey the meaning and context of legal texts), the specificity of international law, which has its own unique concepts, terms, and ideas that can be difficult to translate; legal precision; and legal style.

At the same time, as far as we know, there are no investigations in Ukrainian translation studies that focus on the complex nature of the problem of translating international legal texts, in particular, in terms of the influence of lexical, grammatical and syntactic transformations on the pragmatic and modal features of the target text compared to the source text.

The purpose of this article is to identify and systematize the main translation challenges in reproducing international legal texts in Ukrainian.

Research methods include comparative translation analysis and contextual analysis.

Presentation of the main material. The analysis of Ukrainian research on the challenges of translating international legal discourse has allowed the identification and systematization of key aspects related to translation difficulties:

- 1) equivalent or adequate reproduction of international legal terms;
- 2) the correct choice of translation transformations used in rendering texts of international legal – in the sense that the transformations should not affect the strengthening or reduction of the normative categorical nature of the normative document and its legal force;
- 3) reproducing the modality of the source document in translation – given that international legal texts of various genres differ in terms of deontic modality, ranging from obligation to recommendation;
- 4) reproducing the speech-act pragmatics of the source text – considering that changes in the illocutionary force of a speech act can affect the degree of obligation modality and the associated legal force of the target text [19];
- 5) the issue of sociocultural and pragmatic adaptation [6];
- 6) selecting the most appropriate model of translation analysis and translation transformations [20].

Let us consider the main aspects mentioned.

Reproduction of international legal terms: Scholars believe that “legal translation requires particular caution from the translator, as it primarily consists of abstract terms deeply rooted in domestic cultures and intellectual traditions, to which the text of both the source and target languages belongs” [15, p. 48]. Depending on the context and translation needs, researchers distinguish several methods of translating legal terms: literal translation, calquing, paraphrasing, explanation, descriptive translation, choosing an analogous term in the target language, and adaptation [10, c. p. 227].

Here are some examples of translations illustrating various types of term reproduction in international law texts: (1) Literal / Direct translation: natural resources – природні ресурси; biodiversity – біо-

різноманіття; natural lake – природне озеро; marine protected areas – захищені морські території; (2) Choosing an analogous term in the target language: sustainability – сталий розвиток; waste management facilities – інфраструктура для поводження з відходами; (3) Paraphrasing: environmental damage – «забруднення навколишнього середовища» or «деградація ґрунтів/водних ресурсів»; (4) Calquing: lawgiver – законодавець; prohibition of torture – заборона катування; (5) Descriptive translation: detention – тримання в умовах позбавлення свободи; (6) Antonymic translation: security – недоторканність.

Translation strategies: problematic aspect. Among the translation strategies used in rendering international legal texts, researchers identify the following key types: Transposition – part-of-speech substitution (e.g., replacing a noun with a verb): *efforts to the search for and identification (...) and to the restitution of the children* [17, art. 20 (1) – *прагнуть знайти, встановити особу та повернути цих дітей* [4, ст. 20 (1)]; Modulation – logical-semantic development of meaning, such as translating void patent as патент, що втратив силу; Calquing and borrowing: migration – міграція; mobility – мобільність; Generalization and specification – expanding or narrowing the meaning of a word or phrase; Addition and omission – adding new elements to the text or omitting insignificant units.

A translation problem arises when these transformations affect the level of categoricalness in regulatory requirements, which can indirectly impact the legal force of the document. Consider an example where omissions influence the target text:

Original: *States shall (...) devote their efforts to the search for and identification of such children and to the restitution of the children to their families of origin* [17, art. 20 (1)].

Translation: *Держави (...) прагнуть знайти, встановити особу та повернути цих дітей у сім'ї їхнього походження* [4, ст. 20 (1)].

In this example, the verb phrase ‘devote their efforts’ and the word ‘children’ are omitted. Two distinct approaches to omission can be highlighted here. The omission of “children” is stylistically motivated, avoiding repetition of the lexical unit.

The omission of ‘devote their efforts’ increases the categoricalness and specificity of the target text compared to the source text. This is further reinforced by the lexical-semantic transformation, where *search* (a process) is translated as *знайти* (a result), as well as the grammatical transformation of transposition, turning the nouns *search, identification, and restitution* into the verbs *знайти, встановити та повернути*.

Transformations of addition may influence the reduction of categoricalness in a document, as in the example below:

Original: *Tolerance at the State level requires just and impartial legislation, law enforcement, and judicial and administrative process* [16, art. 2 (2.1)].

Translation: *На державному рівні реалізація принципу толерантності передбачає існування справедливого та неупередженого законодавства, дотримання правопорядку, судово-процесуальних та адміністративних норм* [3, ст. 2 (2.1)].

In this translation, the reduction in the degree of categoricalness in the Ukrainian version is influenced by such transformations as permutation (a grammatical transformation that changes the order of words in a phrase or sentence) combined with modulation through addition. The lexeme *Tolerance* loses its role as the phrasal subject and is replaced by the phrase *реалізація принципу толерантності* (‘the implementation of the principle of tolerance’). Additionally, the categorical modality of the target document is affected by the transformation of generalization, where the verb *requires*, which contains the sense of obligation, with the verb *передбачає* (‘presupposes’).

Reproduction of modality and speech pragmatics. An equally important issue in the translation of international legal texts is the reproduction of the modality of the source document in the target text. Specifically, the modality of international legal texts may vary depending on their affiliation with ‘soft’ [19] or ‘hard’ law. The latter includes Treaties or Conventions, which have a high level of obligatory modality. ‘Soft’ law encompasses genres such as Declarations, Principles, Appeals, and Framework Conventions, which also differ in terms of their legal force and underlying deontic modality. For instance, Framework Conventions tend to be more obligatory than Declarations and other soft law texts, which are characterized by recommendation or declarative modality.

In this regard, an important translation task is to accurately convey the speech-act pragmatics of documents, upon which the modality is based. For example, if in the Ukrainian translation, the modal verb of obligation or recommendation is omitted, the directive speech act of the source text, marked by this modal verb, is transformed into an assertive or declarative, significantly reducing the obligatory modality and the associated legal force of the target text compared to the original. Let's consider some examples.

Original: *States should, where appropriate, take measures in the field of education, in order to encourage knowledge of the history, traditions, language and culture of the minorities existing within their territory* [18, art. 4 (4)].

Translation: *Держави при необхідності вживають заходів у галузі освіти з метою стимулювання вивчення історії, традицій, мови і культури меншин, що проживають на їхній території* [5, ст. 4 (4)].

Original: *States should take appropriate measures so that, wherever possible, persons belonging to minorities may have adequate opportunities to learn their mother tongue or to have instruction in their mother tongue* [18, art. 4 (3)].

Translation: *Держави вживають відповідних заходів на те, щоб там, де це здійснимо, особи, що належать до меншин, мали належні можливості для вивчення своєї рідної мови або навчання своїй рідній мові* [5, ст. 4 (4)].

In both of the given examples, the syntactic transformations involve the omission of the modal verb 'should' in the Ukrainian translation, which serves as a marker of the illocutionary force of a direct directive. In turn, such a transformation leads to the loss of the performative meaning of the speech act, de-intensifying the deontic modality of the 'strong' recommendation or obligation in the target text – up to the point of transforming the directive into a statement of intentions, that is, into an assertive speech act.

Conclusions. Thus, the main challenges in translating English-based international legal texts into Ukrainian lie in the difficulty of the accurate reproduction of international legal terminology; the imbalanced use of translation transformations, particularly generalization, omission, addition, and transposition, which affect the increase or decrease in the categorical nature of normative requirements in the target text compared to the source, and indirectly, the legal force of the target document; the reproduction of the modality of the source document and its speech-act pragmatics, on which the modality is based. In the latter case, translators should exercise particular caution when dealing with modal verbs, which are often performative and mark the directive illocutionary force. If such a verb is omitted or replaced with a verb lacking the obligatory aspect, the directive in the original text is transformed into an assertive, which significantly reduces the directive deontic modality of the target text fragment.

Future research prospects include analyzing grammatical transformations used in Ukrainian translations of international legal texts concerning their impact on the modality of the target text compared to the original.

REFERENCES:

1. Абабілова Н. Відтворення мови документів міжнародного права як перекладознавча проблема. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Філологічні науки*, 2017. № 1. С. 113-116.
2. Баклаженко Ю., Герасименко К. Особливості лексико-граматичних трансформацій у перекладі англійських міжнародно-правових документів. *Advanced Linguistics*, 2023. № 12. С. 18-24.
3. Декларація принципів толерантності, 1995. URL: <https://www.religion.in.ua/9292-deklaraciya-principiv-tolerantnosti-zatverdzhena-rezolyuciyeu-generalnoyikonferenciyyi-yunesko-16-listopada-1995-roku.html> (дата звернення: 27.02.2025).
4. Декларація про захист усіх осіб від насильницького зникнення. Резолюція 47/33 Генеральної Асамблеї ООН, 1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_225#Text (дата звернення: 27.02.2025).
5. Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин. Резолюція 47/135 Генеральної Асамблеї ООН, 1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_318#Text (дата звернення: 28.02.2025).
6. Курбаль-Грановська О.О., Дордука Є.А Проблема прагматичної адаптації у перекладах інституційного дискурсу (на матеріалі українських перекладів міжнародно-правового дискурсу). *Закарпатські філологічні студії*, 2024. № 36. С. 217-222.
7. Літкович Ю.В., Яценко Л. М., Яновець А.І. Комунікативно-прагматичні особливості перекладу юридичних документів. *Закарпатські філологічні студії*, 2023. № 29. Том 1. С. 245-248.
8. Логінова Л.В., Осадча М.О. Особливості перекладу англійської юридичної термінології. *Закарпатські філологічні студії*, 2022. № 21. Том 2. С. 73-77.
9. Поліщук Л.П., Пушкар Т.М. Лексичні одиниці в перекладі законодавчих актів Європейського Союзу. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*, 2023. № 205. С. 160-164.
10. Строченко Л.В., Томчаковська Ю.О., Томчаковський О.Г., Ковальова К.О. Теорія та практика перекладу у галузі міжнародного права. *Закарпатські філологічні студії*, 2023. Випуск 27. Том 2. С. 224-228.
11. Ярова Л.О. Граматичні особливості англійських міжнародних документів в аспекті перекладу. *Наукові записки. Серія: філологічні науки (мовознавство)*, 2016. № 144. С. 233-237.
12. Alcaraz E. H. *Legal Translation Explained*. Manchester: St. Jerome Publishing, 2005. 204 p.
13. Baker M., Saldanha G. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. New York: Routledge, 2011. 674 p.
14. Bowen A. Intercultural translation of vague legal language: The right to silence in the Northern Territory of Australia. Legal and institutional translation: Functions, processes, competences. Introduction. *Target. International Journal of Translation Studies*, 2021. No. 33. Issue 2. P. 308-340.

15. Chroma M. *Legal Translation and the Dictionary*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2004. 122 p.
16. Declaration of Principles on Tolerance, 1995. URL: <https://www.oas.org/dil/1995%20Declaration%20of%20Principles%20on%20Tolerance%20UNESCO.pdf> (дата звернення: 27.02.2025).
17. Declaration on the Protection of all Persons from Enforced Disappearance (1992). General Assembly resolution 47/133, 1992. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-protection-all-persons-enforced-disappearance> (дата звернення: 27.02.2025).
18. Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities. General Assembly resolution 47/135, 1992. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-rights-persons-belonging-national-or-ethnic> (дата звернення: 28.02.2025).
19. Kravchenko N., Prokopchuk M., Pozhar A., Rozhkov Y., Kozyarevych-Zozulya L. Illocutionary Pragmatic Adaptation Challenge: Ukrainian Translations of English-language Soft Law Texts. Amazonia Investiga, 2022. No. 11. Issue 49. P. 267-276.
20. Kravchenko N. Soshko O., Markova Yu. Pre-translation Analysis of International Legal Discourse: From Social Semiotics to the Concepts of Lotman and Bakhtin. Jourdan Journal of Modern Languages and Literatures, 2022. No. 14, Issue 4A. P. 775-795.
21. Kravchenko, N., Pozhar, A. Directive Acts in International Legal Discourse: Scale of Illocutionary Force Intensity. Міжнародний філологічний часопис, 2023. № 14. Том 2. С. 13-22.
22. Parra-Galiano S. Translators' and revisers' competences in legal translation. Legal and institutional translation: Functions, processes, competences. Introduction. *Target. International Journal of Translation Studies*. No. 33. Issue 2, 2021. P. 228-253.
23. Ramos F.P. Legal and institutional translation: Functions, processes, competences. Introduction. *Target. International Journal of Translation Studies*, 2021. No. 33. Issue 2. P. 175-182.
24. Ramos P. F. Facing Translation Errors at International Organizations: What Corrigenda Reveal about Correction Processes and their Implications for Translation Quality. *Comparative Legilinguistics*, 2020. No. 41. Issue 1. P. 97-133.
25. Sarcevic S. *New Approach to Legal Translation*. London: Kluwer Law International, 2000. 308 c.
26. Simonnæs I., Kristiansen M. *Legal Translation: Current Issues and Challenges in Research. Methods and Applications*. Berlin: Frank & Timme, 2019. 407 p.

ПРОСОДИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СИНТАГМАТИКИ В АНГЛОМОВНОМУ МОВЛЕННІ ПОЛІТИКА

PROSODIC CHARACTERISTICS OF SYNTAGMATIC DEVISION IN THE POLITICIAN'S ENGLISH SPEECH

Самойленко М.О.,

orcid.org/0009-00004-3092-9678

*аспірант кафедри теоретичної і прикладної фонетики англійської мови
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

Самойленко Т.О.,

orcid.org/0009-0001-8874-3831

*старший викладач кафедри філософії, біоетики та іноземних мов
Одеського національного медичного університету*

Зацікавленість учених у розробці комп'ютерних програм розпізнавання і розуміння мовлення в лінгвістиці створила умови для аналізу параметричної інформації про характер природної смислової сегментації стягненого мовлення як на окремі речення, так і на смислові уривки – синтагми. Значущість просодії в кодуванні семантично значущих елементів мовленнєвого континууму дозволяє істотно збагатити лінгвістичні знання у царині вивчення комунікативно-важливих одиниць сприйняття і породження мовлення. У цьому зв'язку пошук надійних маркерів смислового членування мовлення англомовної особистості займає особливе місце в ряді проблем дослідження звукового мовлення.

Вивчення мовлення індивідуума дозволяє виокремити індивідуальні мовні риси, відмінні від рис, спільних для всього мовного співтовариства. Дослідження системних зв'язків між фонологічними та фонетичними засобами смислового членування звукового мовлення може сприяти загальному розумінню потенційних можливостей людського голосу. Аналіз мовлення окремо взятої особистості політика вказує на те, що в умовах постійної мовленнєвої практики можливо збереження засобів керування варіативністю просодичних характеристик.

Отримані під час експерименту результати дозволили дійти висновку, що для мовлення політиків найбільш релевантними маркерами смислового членування є пауза, подовження останнього складу синтагми з синтагматичним наголосом і позитивним частотним інтервалом. Перші два маркери свідчать про більшу значимість темпоральних характеристик. Сприйняття коротких пауз (від 150 мс до 240 мс) обумовлено граматичними факторами (наявністю сполучників, ком, вставних слів), які мають позитивний вплив на коректність сприйняття синтагматичної межі. Середні і тривалі паузи сприяють появі чіткого слухового сприйняття перерви у фонації на синтагматичній межі, що і є власне просодичним маркером поділу синтагм.

За синтагматичного членування фраз різної протяжності експериментально виявлено, що політик використовує в мовленні фізичні паузи, а також подовження останнього складу (ядра) синтагми в якості пограничних сигналів. Такі просодичні кореляти поділу синтагм відіграють більш важливу роль при смисловому членуванні фрази порівняно з роллю позитивного частотного інтервалу. Негативний і нульовий частотні інтервали не є суттєвими при смисловому членуванні англійських фраз.

Ключові слова: синтагматичне членування, частотний інтервал, мовленнєвий, пауза, просодичний маркер, релевантний.

With the increasing interest of scientific in the development of computer programs for speech recognition and comprehension, linguists have created conditions for analysing parametric information on the nature of natural semantic segmentation of connected speech into both individual sentences and meaningful segments – syntagms. The significance of prosody in encoding semantically meaningful elements of speech continuum makes it possible to substantially enrich linguistic knowledge in the study of communicatively relevant units of speech perception and production. In this regard, the search for reliable markers of semantic segmentation in the speech of an English-speaking individual occupies a special place among the problems of studying spoken language. The study of an individual's speech makes it possible to identify unique linguistic features that differ from those common to the entire linguistic community. The study of systemic connections between phonological and phonetic means of semantic segmentation in spoken language can contribute to a broader understanding of the potential capabilities of the human voice. The analysis of an individual politician's speech indicates that, under conditions of continuous speech practice, it is possible to maintain control over the variability of prosodic characteristics.

The data obtained during the experimental allowed to come to the following conclusions: the relevant marker of politician's semantic segmentation are a pause, lengthening of the final syllable, which carries syntagmatic stress and positive Frequency interval. The first two markers testify that temporal characteristics are the most significant. Perception of short pauses (from 150 mc to 240 mc) is due to grammatical factors (the presence of conjunctions, camas, parenthesis), that positively influence the accuracy of perceiving the syntagmatic boundary.

Medium and long pauses lead to the emergence of a clearly perceptible break in phonation at the syntagmatic junction, serving as a purely prosodic marker of syntagma division.

In the syntagmatic division of phrases of varying length it was experimentally revealed that the politician in his speech uses physical pauses and lengthening of final syllable (nucleus) as which have been identified as boundary signals. Such prosodic correlates of syntagma division play more important role at semantic segmentation of an utterance in comparison with the role of positive frequency interval. Negative and zero intervals aren't significant at semantic division of English utterances.

Key words: syntagmatic division, frequency interval, speech, pause, prosodic marker, relevant.

Постановка проблеми. У пропонованій роботі увагу приділено просодичному рівню і варіативності просодичних параметрів у мовленнєвій поведінці британського політика Бориса Джонсона, через його величезні професійні заслуги в царині політики.

Для комплексного вивчення просодичного рівня мовної особистості було системно й послідовно досліджено внутрішньоособистісну варіативність та ступінь впливу на неї екстралінгвістичних факторів, а саме вікового та професійного факторів. Сучасна лінгвістична наука звернена до людини у всьому багатстві свого прояву. Наразі фундаментальним методологічним принципом лінгвістики вважається антропоцентричний принцип, що виділяється при вивченні тенденцій сучасного мовознавства.

Представники празької лінгвістичної школи першими висунули ідею створення інтегральної науки про особистість – персонології, стверджуючи, що вона може і має бути предметом наукового і філософського дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. М. Аргіле зазначає на важливість вивчення як соціальної, так і персональної особистості в дискурсі, адже індивідуальна мовленнєва варіативність може бути проявом як лінгвістичного минулого людини (соціо-демографічні фактори), так і особистісних характеристик індивідуума, отже, комплексний підхід, що враховує соціальне й особистісне є обов'язковою вимогою в дослідженні мовної особистості (МО).

У зв'язку з цим МО розглядається в нашому дослідженні як особистість у сукупності соціальних та індивідуальних рис, що відбиваються у створеному нею дискурсі.

Методологічне й теоретичне підґрунтя пропонованої статті складають роботи вітчизняних і зарубіжних лінгвістів за такими напрямками:

- Соціофонетика (О. Р. Валігура, О. О. Русавська, Р. Eckert, W. Labov)
- Фоностилістика (Т. О. Бровченко, В. Г. Волошин, Н. О. Петлюченко)
- Емотивна просодія (Н. О. Бігунова)
- Дослідження просодії британського варіанта англійської мови (D. Crystal).

Незважаючи на величезну кількість праць, сучасній науці бракує методики варіативності

просодичних характеристик у мовленнєвій поведінці одного індивідуума.

Постановка завдання. Мета пропонованого дослідження – опис і аналіз внутрішньоособистісної варіативності просодичних характеристик британського політика Бориса Джонсона.

Для досягнення поставленої мети в роботі вирішувались такі завдання:

- добір експериментального матеріалу, що складався з озвучених текстів різних видів мовленнєвої діяльності (виступи в парламенті, інтерв'ю);
- проведення перцептивного акустичного аналізу матеріалу з метою з'ясування особливостей синтагматичного членування в мовленні досліджуваного інформанта;
- встановлення релевантних просодичних меж.

Виклад основного матеріалу. Зауважимо, що у світовій лінгвістиці не існує закріпленого поняття мовної особистості, проте мовленнєва поведінка вивчається в тісному зв'язку з поняттями ідентичності та індивідуальності. Дж. Дженкінс у своїй роботі щодо взаємозв'язку мови та ідентичності постулює, що мовленнєвий акт як проекцію ідентичності, персональної і соціальної: «особистість створює сама для себе модель лінгвістичної поведінки, яка дозволяє їй або вписуватись в соціальну групу, де вона себе позиціонує, або виділятися в цій групі» [16]. У. Лабов стверджує, що індивідуальна мовленнєва варіативність може бути проявом як лінгвістичного фонового минулого людини (демографічні фактори), так і проявом її особистісних характеристик. Саме такий комбінаторний підхід дозволяє розглядати мовну варіативність як необхідний прояв індивідуальності, як вираження власного «Я», що є невід'ємною вимогою успішної розмови [17].

Психолінгвістичне підґрунтя дослідження проблеми мовної особистості можна знайти в працях вітчизняного дослідника Г. О. Балла, відомого своєю думкою про те, що реальною величиною є не «мова» поза людиною, а тільки людина як носій мовного мислення.

Психолінгвістичний підхід вважає центром наукового дослідження особу політика у всій своїй цільності – як інтегральну єдність індивідуально-психологічних характеристик, цінностей, соціальних функцій, репрезентованих в мовленнєвій діяльності.

Головною об'єктивною підставою обрання мовленнєвої діяльності політика в якості експериментального матеріалу, на підставі якого буде досліджуватись варіативність просодичних особливостей синтагматичного членування і логічного наголосу, є доступність спостереження за нею і можливість визначення залежності мовленнєвої діяльності політика від типу його особистості і окремих характеристик.

Вибір синтагматичної організації і логічної акцентуації в англійському озвученому мовленні в процесі породження мовлення пояснюється недостатнім вивченням цієї проблеми в мовленні політиків.

Явище фразової акцентуації притаманне багатьом мовам світу, однак уявлення про нього суперечливі й неоднорідні. На підставі аналізу лінгвістичної літератури можна виділити два основних підходи до опису фразової акцентуації: синтаксичний і семантичний, які заклали основу подальшого дослідження цього явища. У межах синтаксичного підходу правила фразової акцентуації зв'язують з синтаксичними відносинами між членами речення, з належністю слова-носія фразового наголосу до певної частини мови [19]. Такий підхід критикується, оскільки розстановка фразового наголосу не може обумовлюватись тільки лінійною позицією слів у фразі або акцентуацією повнозначних слів без урахування смислу вкладеного мовцем. Як наслідок, в основі семантичного підходу до фразової акцентуації постулюється ідея, згідно якої позиція ядрового тону не може бути граматично передбачена [10]. Іншими словами, основну роль відіграє смисловий критерій, тобто мовець просодично виділяє слова, значущі для нього, відповідно до логіки руху думки та інтенцією.

Вивчення фразової акцентуації на підставі семантико-синтаксичного підходу заклало підґрунтя розвитку теорії актуального членування і теорії фокусу. Теорія актуального членування зв'язує реалізацію фразового наголосу з порядком слів. Вивчення порядку слів у зв'язку з актуальним членуванням речення було стимульовано працями чеського вченого В. Матезиуса, який підкреслив належність проблематики актуального членування лінгвістиці. Під актуальним членуванням в пропонованій роботі розуміється «смислове підкреслювання одного з компонентів речення і встановлення між його частинами нових суб'єктно-предикативних відносин».

До засобів актуального членування відносять порядок слів, синтагматичне членування та фразовий наголос. Існує думка, згідно з якою просодико-інтонаційне оформлення фрази орієн-

тує сприймача мовлення у змісті повідомлення, зокрема, маркуючи тему чи рему повідомлення.

У теорії актуального членування фразовий наголос є автоматизованим і ставиться в кінець висловлювання, при пересуванні слів у фразі автоматизм фразового наголосу порушується і висловлювання набуває емоційного забарвлення.

Відомий британський лінгвіст М. Халлідей пропонує розділяти висловлювання на «дане» і «нове». «Нове», за М. Халлідеем, є ядром висловлювання і, відповідно, позиціонується як носій ядрового наголосу [14, 202]. Теорія Халлідея критикується за те, що не завжди нове маркується ядровим тоном, це також може бути акцентовано у разі контрасту [15, 30; 19, 42].

Недоліки теорії актуального членування, пов'язані з прив'язкою фразового наголосу до порядку слів, привели до появи теорії фокусу, що у ширшому значенні трактує фразову акцентуацію, не пов'язуючи її лише з порядком слів. Теорія фокусу зародилася в зарубіжній лінгвістиці як частина теорії комунікативної організації сенсу висловлювання, в якій процес генерування мови пов'язується з наміром мовця щось повідомити і вибором певних мовних засобів для реалізації цього наміру.

У межах цього дослідження дамо коротку характеристику ритмічного, синтагматичного та логічного видів наголосу, так як вони потрактовані в пропонованій роботі. Насамперед ми виходимо з положення про те, що, використовуючи акцентну структуру слів, фраза модифікує її згідно з правилами фразової акцентуації конкретної мови. Враховуючи позиційні та комбінаторні властивості наголошених складів, ритмічний наголос розглядається нами як акцентний засіб виділення ритмічних структур. Синтагматичний наголос виявляє ступінь комунікативної важливості слів у синтагмі та формує її цілісність. Синтагматичний наголос служить для квантування висловлювання на висловлювання та синтагми, має універсальний характер і, мабуть, у всіх мовах його місце асоціюється з останнім словом синтагми. Згідно з Т. А. Бровченко, фонетична природа синтагматичного наголосу така ж сама, як і у словесного, з тою різницею, що він більш сильний і яскравий порівняно з фразовим наголосом, і тим більше, з ненаголошеними складами [3].

Мовленнєвий потік в англійській мові має свою специфічну ритмічну і синтагматичну організацію. Здатність розпізнавати фразовий наголос здебільшого зв'язана з просодичними параметрами мовлення, а саме з виявленням тих акустичних параметрів, які могли би служити достатньо надійним критерієм виділеності.

Синтагма як мовленнєвий квант має фонетичну і смислову завершеність. При сприйнятті синтагм дослідник оперує не значеннями окремих мовних одиниць, а смислами, встановлюючи і інтерпретуючи складні зв'язки між сприйнятими елементами. Сучасні моделі породження мовлення передбачають, що висловлювання будується вертикально – від мовленнєвої інтенції до звучання, і горизонтально – у режимі послідовних локальних прирощувань, межі яких маркуються просодично і синтактико-семантично. За смислового сприйняття просодична активність термінальної зони може служити опорою при делімітації меж фрази і її внутрішніх фрагментів.

Для перевірки гіпотези щодо наявності просодичної трансференції як наслідку варіативності параметрів просодичної делімітації озвученого мовлення був проведений експеримент на сприйняття синтагматичного членування англійської фрази в мовленні британського політика.

Згідно з отриманими даними, основним просодичним маркером синтагматичного членування виступає фізична пауза з широким діапазоном варіювання за тривалістю від 250 мс до 571 мс.

Наприклад, у фразі: *Now to improve competition, & yes, & we need the support of everyone*, синтагматичний шов перед *yes* сприймається як коротка пауза, тривалістю біля 94 мс. Очевидно, що значимим маркером синтагматичної межі виступає слово *yes*. Наявність в мовленні сполучників, ком, обставин позитивно впливає на коректність сприйняття синтагматичних меж.

При обробки результатів експерименту на сприйняття синтагматичного членування важливо виявити значимість тих або інших просодичних маркерів при сприйнятті інформантами синтагматичного членування англійських фраз різної протяжності. Результати частотності розпізнавання основних маркерів поділу синтагм відображені в таблиці 1.

Результати аналізу експериментального корпусу матеріалу дозволили встановити, що фізична пауза як маркер поділу синтагм, сприймалась найбільш успішно. Через те, що за смислової інтерпретації озвученого мовлення важливу роль

відіграє перцепція пауз за тривалістю, ми, слідом за В. Г. Волошиним, виділили короткі паузи від 70 до 200 мс, середні – від 200 до 400 мс і тривалі паузи від 400 до 600 мс [6]. У 87% випадків фізична пауза коректно сприймалася як маркер поділу синтагм. Перерва у звучанні часто супроводжувалась явищем деклінації і розривом мелодійного контуру.

Аналіз акустичних даних також дозволив визначити, що в деяких випадках поділ синтагм був маркований диктором не тільки фізичною паузою, але й частотним інтервалом, а також подовженням останнього складу синтагми під впливом синтагматичного наголосу. Позитивний частотний інтервал також є релевантною ознакою розпізнавання поділу синтагм для аудиторів (76%) порівняно з негативним і нульовим частотним інтервалом (37% і 29% відповідно). Можливо, це пов'язано з тим, що термінальне переломлення спадного контуру, як правило, асоціюється із завершеністю, а подальше підвищення частоти основного тону позначає початок нової синтагми. Така особливість просодичної делімітації є технологічною особливістю публічного мовлення.

Проаналізуємо якими просодичними засобами здійснюється поділ синтагм всередині фрази: *To be honest, I've been the biggest critic of banks, but now & I'm asking them to cooperate*.

У мовленні політика парантеза *To be honest* відокремлюється короткою фізичною паузою 103 мс і супроводжується спадним рухом частоти основного тону. Між синтагмами *I've been the biggest critic* та *I'm asking them to cooperate* спостерігаються відмінності, пов'язані з характером оформлення межі синтагм, тобто з характером частотного інтервалу. Частота основного тону синтагми *I'm asking them to cooperate* складає 217 Гц, а початок синтагми *I've been the biggest critic* – 225 Гц, з чого випливає, що така межа синтагм оформлюється позитивним частотним інтервалом.

Відомо, що делімітація фрази на синтагми може досягатися наявністю в синтагмі акцентної вершини (ядра), на якій відбувається переломлення частоти основного тону, і яка організує наголошені і ненаголошені склади в синтагмі

Таблиця 1

**Частотність розпізнавання основних маркерів поділу синтагм
в мовленні британського політика**

Маркери смислового членування (% – середній показник)				
Фізична пауза	Позитивний частотний інтервал	Подовження останнього складу синтагми	Негативний частотний інтервал	Нульовий частотний інтервал
87	76	61	37	29

в одне акцентно-ритмічне ціле, тим самим відокремлюючи одну синтагму від іншої [4]. Беручи до уваги темпоральні характеристики, зазначимо, що тривалість наголошених складів у синтагмі *I've been the biggest critic* розподілилась в такий спосіб: голосний [i] у слові *biggest* – 98 мс, голосний [i] у слові *critic* – 105 мс. Крім того, спостерігається істотне збільшення інтенсивності на наголошеному голосному [æ] у слові *banks* – 78 дБ, що дозволяє вважати це слово ядром синтагми з падінням частоти основного тону 184 Гц.

Висновки. Отже, дослідивши корпус експериментального матеріалу на сприйняття смислового членування фраз в мовленні політика, можна виділити такі способи просодичної делімітації як: фізична пауза і психологічна пауза. Остання реалізується за рахунок просодичних параметрів: зміна частоти основного тону (пози-

тивний, негативний і нульовий частотні інтервали, що характеризують стик синтагм) і подовження останнього складу синтагми під впливом синтагматичного наголосу.

Також відмічалось збільшення кількості синтагм у фразі пропорційно до кількості випадків некоректного сприйняття смислового членування фраз. Найбільш успішно сприймався поділ синтагм двосинтагмених фраз, де акустичними корелятами виступали пауза і позитивний частотний інтервал.

Звідси, найбільш релевантними маркерами смислового членування в мовленні політика є пауза, подовження останнього складу синтагми, що має синтагматичний наголос і позитивний частотний інтервал. Перші два маркери вказують на значимість темпоральних характеристик при сприйнятті мовлення політика.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балл Г. О. Сучасний гуманізм і освіта: соціально-філософські та психологічно-педагогічні аспекти. Рівне : Ліста МБ 2003. 128 с.
2. Бігунова Н. О. Позитивна оцінка: від когнітивного судження до комунікативного висловлювання. Одеса : КП ОМД, 2017. 580 с.
3. Бровченко Т. О. Метод статистичного аналізу у фонетичних дослідженнях. Одеса : Одеський держ. ун-т ім. І. І. Мечникова, 1976. 100 с.
4. Бровченко Т. О. Рівнева структура усного тексту та його просодичний аналіз. *Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова*. Серія: Філологія, мовознавство. 2007. Т. 12. Вип. 3. С. 31-38.
5. Валігура О. Р. Соціолінгвістична специфіка дослідження текстів масової комунікації. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія: Філологія. 2005. Т. 8. № 1. С. 10-14.
6. Волошин В. Г. Інтонаційна структура інструкції в англійській та російській мовах. Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.20. Одеса, 1988. 178 с.
7. Петлюченко Н. В. Харизматика: мовна особистість і дискурс. Одеса: Астропринт, 2009. 464 с.
8. Русавська О. О. Територіальна варіативність просодії англійського мовлення в Канаді (інструментально-фонетичне дослідження) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2018. 200 с.
9. Argile M. The Psychology of Interpersonal Behavior. Harmondsworth, 1967. 368 p.
10. Bolinger D. L. Accent is Predictable (If You are a Mind-Reader). *Language*. 1972. #48. P. 633-644.
11. Bolinger D. L. Two Views of Accent. *American Speech*. 1985. Vol. 58. P. 156-174
12. Crystal D. English as a Global Language. Cambridge : Cambridge University Press, 2012. 224 p.
13. Eckert P. Rickford, J. R. Style and Sociolinguistic Variation. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 341 p.
14. Halliday M. Notes of Transitivity and Theme in English. Part 2. *Journal of Linguistics*. 1967. #3. P. 199-244.
15. Hirst D. Structures and Categories in Prosodic Representations. *Prosody: Models and Measurements*. Berlin, Heidelberg, New York, Tokyo : Springer-Verlag, 1983. P. 93-109.
16. Jenkins J. Phonology of English as an International Language. Oxford : Oxford University Press, 2000. 258 p.
17. Labov W. Principles of Linguistic Change, vol. 2, Social Factors. Oxford : Wiley-Blackwell, 2004. 572 p.
18. Labov W. The Social Stratification of English in New York City. Cambridge : CUP, 2006. 148 p.
19. Vance J. E. An Investigation of the Effect of Semantic Contrastive Pitch Accents on Prosodic Phrasing : PhD dissertation. Pittsburg : University of Pittsburg, 2004. 145 p.

КОНЦЕПТ *EMOTION* В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ ТАНЦЮВАЛЬНО-СПОРТИВНОМУ ДИСКУРСІ

THE CONCEPT *EMOTION* IN THE ENGLISH DANCESPORT DISCOURSE

Сєдакова М.В.,

orcid.org/0000-0002-9452-3763

доктор філософії з філології,

доцент кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Запорізького національного університету

Широкова І.І.,

orcid.org/0000-0002-4663-4127

доктор філософії з філології,

доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Запорізького національного університету

Статтю присвячено дослідженню актуальних питань когнітивної та комунікативної лінгвістики, які пов'язані зі специфікою актуалізації концептів в певному комунікативному середовищі. Танцювально-спортивний дискурс є багатокомпонентним, оскільки передбачає не тільки обмін новою інформацією, а й емоційним досвідом. Саме в мистецькій галузі питання психічного та емоційного стану особистості розкриваються якнайкраще, наповнюються змістом задля акцентування уваги глядачів на тому чи тому смислового відтінку. Вміння передати зміст танцю й кожного танцювального руху за допомогою правильних емоцій, поєднуючи з музичним супроводом, є артистичним викликом. Для демонстрації майстерності високого рівня на змаганнях танцівники ретельно працюють над емоційною складовою кожного різновиду танцю окремо. Метою цього дослідження є визначення особливостей актуалізації концепту *EMOTION* в сучасному англійськомовному танцювально-спортивному дискурсі. Дослідження спрямоване на встановлення зв'язку між мовними засобами вираження концепту *EMOTION* та позамовними й культурними чинниками, що впливають на його формування. Результати дослідження можна узагальнити так: обмін інформацією в танці є багатозначним і стимулює багато асоціацій, інтерпретацій залежно від здатності глядача сприймати й коректно розуміти емоції та інтенції танцівників. Правильне розуміння танцю глядачами відбувається лише за умови достатнього життєвого досвіду та певних фонових знань. Танцівники, як активні учасники танцювально-спортивного дискурсу, відтворюють зміст танцю за допомогою як невербальних, так і вербальних засобів активізації емоційності. Емоційна складова танцювально-спортивного дискурсу реалізується у площині саморефлексії танцівників безпосередньо впродовж виконання танцю та в процесі подальшого усвідомлення танцівниками якості свого виконання, аналізу емоцій та їх впливу на реципієнтів, а також у площині глядацької рефлексії. Для танцювально-спортивного дискурсу концепт *EMOTION* є ключовим. Мультимодальна танцювально-спортивна комунікація створює таке середовище, у якому концепт *EMOTION* виявляє різні смисли. Емоції та почуття від виконання й споглядання танцю завжди є позитивними й описуються як почуття щастя, захоплення, радості, задоволення, піднесення.

Ключові слова: танцювально-спортивний дискурс, концепт (*EMOTION*), мультимодальність, невербальна комунікація, позитивні емоції.

The article discusses the study of current issues of cognitive and communicative linguistics, which are related to the specifics of the implementation of concepts in a certain communicative environment. Dancesport discourse is multi-component since it involves not only the exchange of new information, but also emotional experience. It is in the artistic field that the issues of the mental and emotional state of the individual are revealed in the best possible way filled with content in order to focus the audience's attention on a particular semantic nuance. The ability to convey the meaning of dance and each dance movement with the help of the appropriate emotions combined with musical accompaniment is an artistic challenge. To demonstrate high-level skill at competitions dancers carefully work on the emotional component of each type of dance separately. The purpose of the study is to determine the features of the implementation of the concept *EMOTION* in modern English dancesport discourse. The study is aimed to establish a connection between the linguistic means of expressing the concept *EMOTION*, extra-linguistic and cultural factors that influence its formation. The results of the study can be summarized as follows: the exchange of information in dance is multi-valued and stimulates many associations and interpretations depending on the viewer's ability to perceive and understand the emotions and intentions of the dancers correctly. The accurate understanding of dance by the audience occurs only if there is sufficient life experience and certain background knowledge. Dancers as active participants in dancesport discourse reproduce the content of the dance using both nonverbal and verbal means of activating emotionality. The emotional component of dancesport discourse is realized in the dancer's self-reflection directly during the dance performance and also in the process of dancers' further awareness of the quality of their performance, analysis of emotions and their impact on recipients as well as in the field of audience reaction. Multimodal dancesport communication creates an environment in which the concept of *EMOTION* reveals different meanings. Emotions and feelings from performing and contemplating dance are always positive and are described as feelings of happiness, delight, joy, satisfaction, and elation.

Key words: dancesport discourse, concept (*EMOTION*), multimodality, nonverbal communication, positive emotions.

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві актуальності набувають питання, які пов'язані з вивченням людини в її різновекторній взаємодії зі світом. Саме тому в різних сферах спілкування фрагменти когнітивно-прагматичного досвіду набувають специфічного втілення визначаючи концептуальну та мовну картини світу [2, с. 96-97]. Проте, ця картина світу може бути динамічною, оскільки змінюється під впливом життєвих ситуацій та в залежності від емоційного стану людини, що має значний вплив на певні зміни у світобаченні людини [10, с. 30]. При цьому особливої уваги набувають питання емоційності та впливу емоцій на якість спілкування у різних сферах комунікації, оскільки інформація з високим ступенем емоційності сприймається набагато краще, ніж нейтральна, адже задіяна емоційна пам'ять, яка допомагає відновити минулий пережитий емоційний досвід та перенести його на новий [9, с. 127-128]. В сучасному англійськомовному танцювально-спортивному дискурсі концепт **EMOTION** набуває особливого значення, оскільки комунікація учасників сповнена різноманітними емоціями та переживаннями. Вміння передати смисловий зміст танцю й кожного танцювального руху за допомогою правильних емоцій, поєднуючи з музичним супроводом, є артистичним викликом, складнішим, ніж опанування танцювальних фігур. Для демонстрації майстерності високого рівня на змаганнях танцівники ретельно працюють над емоційною складовою кожного різновиду танцю окремо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питання концепту, як поняття, що позначає щось важливе та цінне для певної сфери життєдіяльності присвячено переконливу кількість наукових праць (Бацевич Ф.С. [1], Вежицька А. [28], Куцос О.І. [4], Ніконова В.Г. [5], Приходько А.М. [7], Селіванова О.О. [8]). Дослідники одностайні стосовно розуміння того, що ці поняття та ідеї є багатовимірними ментально організованими одиницями, які виконують функцію збереження знань про світ у різних сферах комунікації [25, с. 55]. Проте, науковці оперують різними термінами на їх позначення, а саме, концепт, концептуальна домінанта, лінгвокультурний концепт, ключові слова культури. В одних дослідженнях ці терміни уживаються синонімічно, в інших диференційовано, тому, вибір терміну залежить від аспекту, на якому фокусує увагу науковець. В цьому дослідженні ми використовуємо термін концепт, як «одиницю оперативної пам'яті та всієї картини світу» [1, с. 90] учасників танцювально-спортивного дискурсу.

Постановка завдання. Метою наукової розвідки є визначення особливостей актуалізації концепту **EMOTION** в сучасному англійськомовному танцювально-спортивному дискурсі. Дослідження спрямоване на встановлення зв'язку між мовними засобами вираження концепту **EMOTION** та позамовними й культурними чинниками, що впливають на його формування.

Виклад основного матеріалу. Комунікація в кожній сфері людської діяльності сповнена емоціями, які набувають особливого значення, коли йдеться про мистецтво. Аналізуючи й пояснюючи бальний танець своїм учням, хореографи/тренери/лектори беруть за основу саме емоційний аспект (*"Dance means a **rhythmical expression of emotions to music**"* [22] *"...a dancing pair expresses **relationship emotion in all degrees; attraction, combat, flirtation, betrayal, rejection, longing...**"* [15, с. 53]). Танцівники, як активні учасники танцювально-спортивного дискурсу, також наголошують на тому, що танець – це емоція: (*"Ron Montez, a long time Latin ballroom dancing championship, once described **dancing as 'emotion in motion'**, meaning that the value is in creating an experience that the dancer and the audience can relate to emotionally"* [26, с. 170]), оскільки він здатен відображати складний діапазон людських почуттів.

Лексична одиниця *emotion* запозичена в англійську мову в XVI ст. (< ст.фр. *emouvoir*), проте в значенні *"a strong feeling such as love, fear or anger; the part of a person's character that consists of feelings"* [23] почала використовуватися лише починаючи з 1650 років [16] для опису станів людини в різних комунікативних ситуаціях. В танцювально-спортивному дискурсі кожен танець спонукає переживати цілий спектр емоцій та почуттів (*love, happiness, passion, sadness, disappointment, fear, anger*), оскільки своїм виникненням він завдячує певному культурному середовищу й тим історичним подіям, які передували його створенню. Важливим є й те, що бальний танець продовжує свій розвиток під впливом сучасних викликів та урізноманітнює емоційну складову, яка реалізується в різних площинах:

– у площині саморефлексії танцівників безпосередньо впродовж виконання танцю (*"Its natural rhythm provides emotions of **joy, happiness and satisfaction**, and enables you to **express yourself through freedom of movement**"* [20, с. 12], *"In performing, his face radiates absolute **joy**, and his connection to his partner is palpable"* [17, с. 12]);

– у площині саморефлексії, тобто в процесі подальшого усвідомлення танцівниками якості свого виконання, аналізу емоцій та їх впливу

на реципієнтів (“...the *most gratifying dance moments I’ve ever experienced*” [12, с. 5]; “we enjoyed every single moment and left our hearts on the floor” [19]);

– у площині глядацької рефлексії (“One day I turned on the TV and I think it was the *World Latin Championship...this was the most exciting thing I have ever seen! The costumes, the energy, the athleticism, and the glitz just drew me in...*” [14]).

Аналізуючи ті емоції, які виникають під час виконання танцю на змаганнях або тренуванні, танцівники послуговуються найменуваннями різних емоцій, що дозволяє учасникам комунікації в дуже стислий проміжок часу передати максимально точну інформацію щодо свого внутрішнього стану. Цю інформацію можливо відтворити за допомогою як невербальних (ніжний дотик, погляд, обійми; дизайн та колір костюмів), так і вербальних (найменування емоцій, вигуки, метафори) засобів активізації емоційності. Мультимодальна реалізація емоцій в танцювально-спортивному дискурсі відбувається через «взаємодію семіотичних ресурсів за посередництвом аудіального та візуального модусів» [3, с. 18].

Зауважимо, що обмін інформацією в танці є багатозначним і стимулює масу асоціацій, інтерпретацій залежно від здатності глядача сприймати й коректно розуміти емоції та інтенції танцівників (“aim of modern dancing is *communication of emotional experience* – intuitive perceptions, elusive truth – which cannot be communicated in reasoned terms or reduced to mere statement or fact” [21, с. 310]). Правильне розуміння танцю глядачами відбувається лише за умови достатнього життєвого досвіду та певних фонових знань, як наприклад, розповсюджена характеристика танцю румба як такого, що описує історію кохання, а танець танго символізує пристрасть (“...share in a common *passion and experience, tango can help to break down stereotypes, and build bridges of mutual respect and appreciation*” [24, с. 102]). Важливо зауважити, що емоції відображають «не об’єктивні якості предметів світу, а їх значення для діяльності і буття мовця» [6, с. 318].

Аналіз матеріалу підтверджує, що різні види бальних танців об’єднує тема кохання (“*Love is a lot like dancing*” [27, с. 61]), а танцювальний

майданчик перетворюється на місце для романтичних зустрічей (“The *dance floor re-established itself as the romantic meeting point*” [13, с. 24]). Отже, актуалізується концептуальна проєкція “ЕМОЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ → БАЛЬНІ ТАНЦІ”.

Формування концептуальної проєкції “EMOTION → BALLROOM DANCING” здійснюється завдяки тому, що знання із домена-джерела “EMOTION” екстраполюються на цільовий когнітивний домен “BALLROOM DANCING”. Концептуальні ознаки емоційної діяльності в танцювально-спортивній сфері описуються як своєрідний стан, поведінка; внутрішня мотивація, мистецтво жити; те, що спонукає до діяльності, досягнення корисного результату. Вони вербалізуються за допомогою уживання загальних назв на позначення емоційної діяльності (emotion, feeling – “A range of close-up and medium shorts, done at eye level...shows the passion and *emotion* the two dancers share...” [19, с. 117]), уживання назв позитивних емоцій (happiness, joy – “He describes his dancing as having depth of joy and passion, and every lady says I give her *happiness...when I dance*” [27, с. 52]), уживання прикметників з емотивними значеннями, емотивно-оцінними значеннями (precious “of great value or worth”, thankful “happy or grateful”, – “...*thankful, blessed and motivated to keep doing what we love doing so much...dancing*” [11]).

Висновки. Отже, емоції пронизують танцювально-спортивну сферу комунікації. Мультимодальна танцювально-спортивна комунікація створює таке середовище, у якому концепт *EMOTION* виявляє різні смисли в залежності від різновиду танцю, що виконується й здатності виконавців передати історію танцю невербальними засобами. Концепт *EMOTION* є ключовим для танцювально-спортивного дискурсу й передає складний набір почуттів комунікантів. Справжні почуття від виконання й споглядання танцю завжди є позитивними й описуються активними й пасивними учасниками танцювально-спортивного дискурсу як почуття щастя, захоплення, радості, задоволення, піднесення. Частота їх невербального та вербального вираження перетворюється на одну з ідентифікувальних ознак танцювально-спортивної комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. К.: Довіра, 2007. 205 с.
2. Козлова Т.О., Сєдакова М.В. Концепт LOVE в англійськомовному танцювально-спортивному дискурсі. *Львівський філологічний часопис*. №6. 2019. Львів : «Гельветика». С. 96–99.
3. Крисанова Т. А. Мультимодальна актуалізація негативних емоцій в англomовному кінодискурсі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2020. Вип. 92. С. 16–22.

4. Куцос О.І. Класифікація визначень поняття «концепт» методом кластерного аналізу. *Закарпатські філологічні студії*. Випуск 24. Том 1. С.171–175.
5. Ніконова В. Г. Концепт – концептуальний простір – картина світу: досвід поетико-когнітивного аналізу художнього тексту. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія: Філологія. 2012. Т. 15. № 2. С. 117–123.
6. Попова О. Емотивність як прагматичний фактор комунікації. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка*. Філологічні науки. Випуск 89 (5). 2010. С. 316–319.
7. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя: Прем'єр, 2008. 332 с.
8. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми. Підручник. Полтава: Довкілля, 2008. 712 с.
9. Сєдакова М.В. Реалізація англійськомовного танцювально-спортивного дискурсу: когнітивний та прагматичний аспекти. Дис. на здобуття наук. ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія. Запоріжжя. 2023. 228 с.
10. Широкова І.І. Специфіка та мультимодальні засоби актуалізації індивідуально-авторської картини світу В. Блейка. Дис. на здобуття наук. ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія. Запоріжжя. 2021. 295 с.
11. Bager T. This night... This moment. URL: <https://www.instagram.com/p/CTXWHdQnvE7/?igshid=NjIwNzlyMDk2Mg==> (access date 04.09.2021).
12. Benevento A., Dobb E. *Dancing Through Life*. New York: St. Martin's Press, 2007. 240 p.
13. Daniel Y. *Rumba: Dance and Social Change in Contemporary Cuba*. Bloomington: Indiana University Press, 1995. 196 p.
14. Davies D. *Who said I'd never Dance Again?* New York: Morgan James Publishing, 2018. 211 p.
15. Drake-Boyt E. *Latin Dance*. ABC-CLIO. 2011. 161 p.
16. Etymology Dictionary on-line. URL: (access date 23.02.2025)
17. Ericksen Ju. A. *Dance with Me: Ballroom Dancing and the Promise of Instant Intimacy*. New York: NYU Press, 2011. 279 p.
18. Hammond D. We would like to say thank you. URL: <https://www.instagram.com/p/CZE1SAXIwN1/?igshid=NjIwNzlyMDk2Mg==> (access date 12.12.2022).
19. Hammond L. *Strictly Ballroom*. Pascal Press. 2003. 120 p.
20. Hobin T. *Belly Dance for health, Happiness and Empowerment*. John Hunt Publishing. 2015. 276 p.
21. Mackenzie J.L., Alba-Juez L. *Emotion in Discourse*. John Benjamin's Publishing Company, 2019. 397 p.
22. Nordin G. *On Expression Through Movement in Latin Dancing*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=s_uO-9H1Va0 (access date 10. 09.2020).
23. Oxford Dictionary on-line. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/emotion?q=emotion> (access date 10.03.2025)
24. Pearson Dr. I. *Emotional Connection through Intimate Dance: Argentine Tango and Beyond*. URL: https://www.google.com.ua/books/edition/Emotional_Connection_through_Intimate_Da/hr5IEQAAQBAJ?hl=uk&gbpv=0 (access date: 10.03. 2025)
25. Schwarz M. *Einführung in die kognitive Linguistik*. Tübingen. Basel: Francke, 1996. 238 p.
26. Wasieleski D. M., Weber J. *Business Ethics*. Bingley: Emerald Group Publishing, 2019. 392 p.
27. Weinstein R. *Become A Man of Confi-Dance*. Bloomington: Xlibris Corporation, 2012. 204 p.
28. Wierzbicka A. *English. Meaning and Culture*. USA: Oxford University Press, 2006. 352 p.

ЕМОТИВНИЙ КОМПОНЕНТ КОМПЗИТИВ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

EMOTIVE COMPONENT OF COMPOSITE WORDS IN MODERN ENGLISH

Соловійова Л.Ф.,

orcid.org/0000-0001-5574-5251

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Поліського національного університету

Сніховська І.Е.,

orcid.org/0000-0001-6775-274X

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри природничих та соціально-гуманітарних дисциплін
Житомирського медичного інституту Житомирської обласної ради*

Статтю присвячено дослідженню емотивно-маркованих композитних структур сучасної англійської мови. Окреслено, що композити є предметом галузі теорії номінації – композитології, більш детальний та точний опис сучасного стану якої вимагає комплексного підходу до структурно-семантичного та функціонально-стилістичного аналізу структурно-складних одиниць англійської мови. Виявлено, що ефективність вивчення словотвірного процесу впродовж останніх десятиліть в англійській мові пов'язана перш за все зі зверненням до сучасного матеріалу: усної розмовної мови, творів художньої, суспільно-політичної, науково-технічної та іншої літератури.

У дослідженні висвітлено деякі аспекти, які не отримали вичерпного вивчення з точки зору вербалізації емоцій в англійському словоскладанні. Виявлена специфічна маніфестація позитивної та негативної оцінки в композитній семантиці лексем. Семантика мовних одиниць включає узуальну чи оказіональну конотацію, яка виражає ставлення суб'єкта мовлення до навколишньої дійсності. Серед значень структурно складних прикметників виділяємо меліоративні, нейтральні та пейоративні, при чому останні переважають. Цей факт ми пояснюємо психологічною властивістю людини помічати скоріше те, що є, з її точку зору, відхиленням від норми.

Аналіз композитів виходить з положення про те, що до семантичної структури слова входять конотативні семи експресивності, емоційності, та оцінності. Емоційний, експресивний та функціонально-стилістичний компоненти конотативного значення знаходяться між собою у тісному зв'язку. Поява у сучасній англійській мові великої кількості нових композитів такого типу забезпечується емотивно-оцінним та соціально-мовленнєвим характером зазначених лексичних одиниць. Це, у свою чергу, є свідцтвом їхнього функціонального і семантичного потенціалу та комунікативної релевантності.

Ключові слова: словотвір, словоскладання, композит, емотивність, емотиви, конотація.

The article is devoted to the study of emotionally marked composite structures in Modern English. It has been determined that composite words are the subject of the branch of nomination theory – compositology, a more detailed and accurate description of the current state of which requires an integrated approach to the structural-semantic and functional-stylistic analysis of structurally complex units of the English language. It has been found that the effectiveness of the study of the word formation process in recent decades in English is primarily due to the use of modern material: colloquial speech, works of fiction, socio-political, scientific, technical and other literature.

The study highlights some aspects that have not been exhaustively studied in terms of the verbalisation of emotions in English word formation. The specific manifestation of positive and negative evaluation in the composite semantics of lexemes is revealed. The semantics of linguistic units includes the usage of usual or occasional connotation, which expresses the speaker's attitude to the surrounding reality. Among the meanings of structurally complex adjectives, we distinguish ameliorative, neutral and pejorative, the latter being predominant. We explain this fact by the psychological property of a person to notice rather what is from their point of view a deviation from the norm.

The analysis of composite words is based on the statement that the semantic structure of a word includes the connotative senses of expressiveness, emotionality, and evaluation. The emotional, expressive, functional and stylistic components of the connotative meaning are closely related to each other. The emergence of a large number of new composite words of this type in Modern English is ensured by the emotive-evaluative and socio-speech nature of these lexical units. This, in its turn, is evidence of their functional and semantic potential and communicative relevance.

Key words: word formation, word composition, composite word, emotivity, emotives, connotation.

Постановка проблеми. Словоскладання досягло значного розвитку в нашу епоху, яка характеризується збільшенням складних понять у різних сферах людського спілкування, соціально-політичного і економічного життя, багатогранної діяльності людини, її внутрішнього світу, емоціональних переживань і раціональних оцінок [1, с. 7].

Процеси утворення нових слів в англійській мові відображають тенденції до накопичення багатослівних найменувань, до загальної економії лексичного складу мови, що викликає стрімке зростання композитних утворень, яке проявляється в різних функціональних сферах та має широку палітру комунікативних та стилістичних конотацій.

Актуальність даної теми обумовлена загальною орієнтацією сучасного мовознавства на дослідження людського фактору, комунікативно-прагматичною направленістю композитної семантики, малодослідженістю засобів вербалізації категорії емотивності в структурно-складних одиницях сучасної англійської мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань словотвору в англійській мові постійно знаходяться у центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних мовознавців (Л.Ф. Омельченко, Д.І. Квеселевич, Л.Ф. Соловійова, І.Е. Сніховська, Г. Марчанд, Н. Фабб та ін. [1; 2; 3; 4; 5]), у розвідках яких значна увага приділяється словотвірним особливостям складних слів. Статтю Ю.М. Деревянко присвячено розгляду та аналізу лексичної експресивності та композитів як засобу її актуалізації, де виділено інгерентну та адгерентну експресивність. Як зазначає авторка, у продуктивності композитів виявляється важлива тенденція англійської мови – економія мовних засобів та зусиль [6, с. 38]. Мета дослідження І. Онищенко та А. Яновець полягає у вивченні композитів як складової семантичної конденсації лексики [7, с. 115]. Критерії композитної номінації розглядає О. Селіванова, виокремлюючи денотативний, семантичний, критерій синтаксичної цілісності та критерій лексикограматичної єдності слова [8, с. 228].

Важливе місце в концептосфері будь-якої національної мови займають емоції – соціокультурний феномен, що виконує безліч функцій, у тому числі і когнітивну. Однак у сучасних теоріях емоцій (К.Е. Ізард, М. Аргайл, К. Кербра-Орексіоні [9; 10; 11]) до цих пір немає вичерпної відповіді на питання, як же декодуються емоції, тобто яким чином відбувається їх концептуалізація і вербалізація в емоціональній картині світу, в емоціональному світогляді лінгвокультурної спільноти.

Постановка завдання. Метою розвідки є вивчення композитних лексем з емотивними семемами, визначення деривативної релевантності емотивно-маркованих композитних структур сучасної англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Емоція є результатом суб'єктивної інтерпретації фрагмента світу; згідно з психологічними дослідженнями, емоції розподілені на позитивні і негативні.

Наявність різнорівневих засобів репрезентації емоційного досвіду людини у мові зумовлює можливість виділення емотивності як окремої категорії. Емотивність втілює в собі впливову функцію мови: словесні та несловесні емоціональні реакції найбільш чутливі до цих емоційних стимулів, в ролі яких можуть виступати

й емотиви – спеціальні емотивно-забарвлені засоби англійської мови.

Антропоцентризм у лінгвістичних дослідженнях проявляється в тому, що тепер людина постає своєрідною точкою відліку в аналізі тих чи інших явищ, і що людина бере участь у цьому аналізі, визначаючи його перспективу та кінцеві цілі.

Одним із пріоритетних напрямків сучасних лінгвокогнітивних досліджень стає вивчення взаємодії мови та емоційної сфери людини, що пояснюється важливою роллю емоцій у житті та діяльності людини. Звернення до проблеми лексикографічної інтерпретації емотивної лексики, яка залишається актуальною через складність цього прошарку лексики для словникового опису, зумовлене важливістю адекватного відображення емотивного компонента значення у словниках для забезпечення успішної міжкультурної комунікації.

В процесі номінації величезну роль відіграє оцінний компонент, наявність так званої виборної зацікавленості, яка міститься у переважному виділенні одних об'єктів (або одних властивостей, ознак, якостей) у порівнянні з іншими. В номінативних одиницях фокусуються емоції, оцінки, що опосередковують інтеріорізацію людською свідомістю світу і себе у цьому світі.

Оцінність лежить в основі самого процесу номінації. Вважаємо за потрібне вслід за Г.І. Приходько підкреслити важливість того, що оцінка прихована в самій мові, оскільки властивості одиниць містять потенційні можливості не тільки називати якесь явище, а й характеризувати його. А одним із засобів характеристики і є оцінка. Отже, процес номінації протікає не прямо, а опосередковано через осмислення номінатором (суб'єктом) навколишньої дійсності, тобто процес номінації має опосередкований, у багатьох випадках латентний характер [12, с. 37].

Структура оцінки об'єднує імпліцитні та експліцитні елементи. Оцінка є модальною рамкою, до складу якої входять елементи трьох типів: ті, які звичайно експлікуються (об'єкт оцінки), імпліцитні елементи (шкала оцінок, оцінний стереотип, аспект оцінки) й елементи, які реалізуються і в експліцитній, і в імпліцитній формі (суб'єкт оцінки, аксіологічні предикати) [13, с. 10].

Слід зазначити уродженість оцінного змісту, що зафіксувала споконвічність виділення в психічній сфері особистості позитивних і негативних емоцій, які формують відношення до дійсності, мотивують дії, орієнтують «добро і зло» на вироблення соціальною природою суспільного устрою. Наприклад: *tableglare* – сердита зморшка, яка з'являється на лобі офіціанта, коли ви повідом-

ляєте, що збираєтеся пити тільки воду під час їжі; *rubberneck* сл. турист, роззява, гава; *pick-me-up* розм. 1. збуджуючий засіб, збуджуючий алкогольний напій; 2. перен. підтримка; *peacock* v 1. величатися, пишатися, чванитись, задаватись; 2. гордо виступати, поважно походжати → *peacock* n павлин; *jackboot* v чинити брутальний тиск, підкоряти собі з позиції (грубої) сили.

В якості лексико-семантичних засобів оцінки виступає емоційно-експресивна лексика, яка визначається як лексико-семантичні варіанти слова, що є носієм інформації про морально-оцінне відношення мовця до реальної дійсності. Наприклад: *hang-dog* – винуватий, затравлений (про вираз обличчя); *heart-breaking* той, що роздирає душу; *wind-bag* – пуста людина; *big-wig* – важлива шишка, людина, яка займає високе положення у суспільстві; *brown-bagger* – «зубрила» (завдяки коричневому портфелю, з яким він ніколи не розлучається); *free-loader* – жарт. дармоїд, охочий випити й закутити за чийсь рахунок; *woolly-head* – презирливо негр; *blue-stocking* – ірон. «синя панчоха», вчена жінка, педантка; *whistle blower* – виказувач; *brown nose* – жарт. підлиза, підлабузник, любимчик; *panhandler* – амер. розм. жебрак; *squarehead* – амер. жарт. 1. бовдур; 2. лайлива кличка німця або скандинава; *frog eater* жарт. француз; *meat-eater* жарт. англієць; *red-bait* – амер. переслідувати прогресивні елементи, «полювати за червоними»; *money-bag* – грошовий мішок, товстосум.

У лінгвістичних працях доведено, що негативні емоції вербалізуються частіше. Наприклад: *fill-belly* – «ненажера»; *gate-crasher* – безбілетник, «заєць»; *pub-crawler* – п'яниця, *suck-bottle* – алкоголік; *green-eyed* – ревнивий, заздрісний; *black-hearted* – having a wicked disposition, *hen-peck* – розм. тримати чоловіка під каблучком; *catlick* – розм. мити як-небудь, сполоснути; *browbeat* – залякувати.

Т.В. Гончаровою виявлено значний масив композитних емотивних пейоративів з формантом -er [14, с. 13]. Слід зазначити, що в рамках лінгвокультурної інваріантної модулі «людина-діяч» було виконано англомеративну кластеризацію композитних агентивів із формантом -er за чотирма кластерами: 1) людина-діяч як біологічний індивід; 2) людина-діяч та її емоційний стан; 3) людина-діяч як мікрокосм; 4) людина-діяч як соціокультурний феномен.

Нами виявлено багаточисленні лексеми типу: *moonshiner* – амер. розм. 1. самогонник, 2. контрабандист, який ввозить спирт; *pot-boiler* – розм. 1. халтура, 2. халтурник; *eye-popper* – розм. при-

голомшлива подія, «очі вилупиш»; *eye-opener* – амер. розм. 1. приголомшлива новина, 2. сенсаційне повідомлення або викриття; *clock-watcher* – людина, яка ліниво працює; *drug-pusher* – жарг. торговець наркотиками; *bone-shaker* – старий автомобіль; *bone-breaker* – лікар; *crowd-puller* – видовище, що привертає публіку; *go-getter* – пробивна людина, розм. енергійний успішний, винахідливий ділоць; *soft-soaper* – підлесник; *noise-maker* – 1. гомінкий гуляка, 2. 1) джерело шуму (фабрика, трамвай і т. ін.), 2) пронизливо-голосний інструмент, торохтілка, гудок, свисток, транзистор і т. ін.; *mind-blower* – галюциноген, наркоман; *penny-pincher* – амер. розм. скнара; *muck-raker* – той, хто ретельно досліджує, викриває (в пресі) темні махінації чиновників; *tree-hugger* – той, хто піклується про дерева або про навколишнє середовище в цілому [15].

Англійські прикметники волевиявлення розглядаються М.Ю. Бабенко як фрагмент мовної картини світу, який, в свою чергу є структурованим і представляє собою сукупність 11 лексико-семантичних мікрополів, елементи всередині яких об'єднані загальним категоріальним значенням родової денотативно-сигніфікативної семи. Відмічається, що слова групи, що досліджується, виконують номінативну, номінативно-оцінну і конотативно-характеризуючу функції. Характерно, що серед слів, що позначають негативні вольові якості переважають ЛСВ з номінативно-оцінною і конотативно-характеризуючою функціями [16, с. 130]: *chicken-livered*, *chicken-hearted* – трусливий, малодушний; *pig-headed* – тупий, дурнуватий, упертий. Пор. також: *thickskinned* – з товстою шкірою, товстошкірий, тж. перен., *thingskinned* – 1. тонкошкірий, 2. перен. уразливий, той, кого легко поранити.

Оскільки для прикметників як класу слів в цілому характерно поєднання семантичної й прагматичної функцій, то очевидно, що роль конотативного компонента в словах даної частини мови особливо велика. Конотативне значення може бути інгерентним (узв'язаним) або контекстуальним (оказіональним), напр.: “Eastwood, as the gray-haired veteran upstaged by the young female attention-getter, joked, ‘It’s a phenomenon. She just gathers attention.’” (USA Today, Oct. 6, 2018, 2D).

Конотація, за думкою багатьох лінгвістів, включає чотири компоненти: емоційний, оцінний, експресивний і стилістичний. Дану точку зору можна вважати традиційною і достатньо міцно встановленою в лінгвістиці. Втім, окрім перерахованих чотирьох компонентів конотатив-

ного значення, виділяють також образний компонент, культурний, ідеологічний, компонент поля, компонент значення, уяви, компонент світогляду.

У нашому дослідженні ми підтримуємо думку І.О. Лелет про те, що поняття емоційності та емотивності тісно переплітаються, однак вони не є тотожними: емотивність є лінгвістичним корелятом психологічної категорії емоційності. Погоджуємося з тим, що емотивне значення мовної одиниці включає в себе емотивні смисли, які можуть збігатися з лексичним значенням слова або входити до складу денотативно-сигніфікативного або конотативного компонентів значення [17, с. 109].

Вважаємо, що експресивність або виразність – це властивість мовної одиниці, яка збільшує силу впливу висловлювання за рахунок наявності у семантиці конкретних компонентів, таких як образність, емоційність, інтенсивність та інше.

Таким чином, поняття експресивності перевершує поняття емоційності, оскільки останнє є підпорядкованим першому. Разом з тим, розглядаємо експресивність як засіб вираження емотивності, адже емотивність, порівняно з експресивністю, має ширше значення.

В той же час, оцінність, як можливість виразити позитивне або негативне відношення мовця до об'єкта повідомлення, міцно пов'язана з поняттям емоційності, оскільки через емоції людина виражає своє ставлення до чогось, а таке ставлення, як правило, завжди включає в собі оцінку.

Найбільш продуктивним способом досягнення експресивності є використання композицій, оскільки одним із ключових методів словотворення, який сприяє розширенню словникового запасу та удосконаленню англійської мови, є словоскладання.

Створення експресивності та підсилення емоційності повідомлення за допомогою композитів стає дуже ефективним завдяки їх семантичній повноті. Наприклад: *baby-kisser* кандидат, що балотується на виборах; *doorbell-ringing* обхід будинків, квартир агітаторами (перед виборами); *bell-ringer* продавець, який постачає товари додому; місцевий політичний діяч.

Основною особливістю газетно-публіцистичного стилю, яка визначає його мовну структуру, є комбінація експресивності та стандарту. Ця особливість обумовлена подвійністю функції, яку виконує публіцистика: інформаційний зміст газетно-публіцистичних текстів поєднується з функцією переконання та емоційного впливу.

Більшості наведених слів газетного вокабуляру притаманна соціально закріплена позитивна

та негативна оцінність, що має за мету здійснити емоціональний вплив на аудиторію. У кожному з наведених прикладів міститься емоційно-оцінна лексика з позитивним чи негативним компонентом, являючись одночасно і соціально-оцінною: Mrs. Kohut's 13-year-old daughter Brianna joined them on the porch. Who would she vote for, her mother asked. "Hillary", the child replied. "Brainwashed", said her grandmother. The two women laughed and agreed to differ – again (The Sunday Telegraph, April 20, 2018, P. 32). Tennessee Titans quarterback Kerry Collins bemoaned his *boneheaded* plays (USA Today, Oct. 6, 2018, 10C).

Фразеологічна композиція – це джерело збагачення мови за рахунок власних засобів, завдяки закладеній в самій мовній системі здатності творити нові знаки на основі уже існуючих. Царство ідіом тісно пов'язане з побутом, релігійними відправленнями, матеріальною і духовною національною культурою, правилами співжиття та звичаями мовного соціуму. Неповна інформованість читача про історію, культуру, реалії, міфи, звичаї, традиції іншого етносу приводить до утворення комунікативного шуму, що являє собою перешкоди, які знижують ефективність комунікації і можуть привести до її припинення (комунікативного цейтноту). У сучасній англійській мові просторічні елементи, сленгізми, жаргонізми – це той лексико-граматичний «запасник», з якого в літературну розмовну мову надходять мовні засоби, що формують звичайну розмовну мову. Вони маркують мову мовця і подають сигнали про його соціальний та культурно-мовний статус: *to fat-cat* отримувати або намагатись отримати спеціальні привілеї; *wire-puller* майстер залаштуноквих махінацій (театр. ляльковод, лялькар). Особливо широко вживані жаргонізми та сленгізми в американському варіанті англійської мови.

Цікавим є дослідження явища синонімії у сфері емотивних дієслів-композитів, напр.: *to soft-soap* – *to apple-polish* – догоджати, лестити; *to belly-ache* – *to poor mouth* – жалітися; *to black wash* – *to backbite* – лихословити.

Пор. також синонімічні ряди субстантивних й ад'єктивних композитів: *potato-head*, *cabbage-head*, *cockbrain*, *banana-head*, *block-head*; *pub-crawler-suck-bottle*; *rabbit-hearted*, *chicken-hearted*, *white livered*, *hare-brained*, etc. Саме емотивно-оцінний і соціально-мовленнєвий характер цих лексем є причиною появи все нових і нових утворень вказаного типу.

Висновки. Вивчення всіх чинників, що впливають та обумовлюють процес формування складного слова, дозволяє не лише відповісти на

питання щодо утворення нових слів, але й допомагає прогнозувати сам процес формування складних слів через використання нової сполучуваності даного мовного матеріалу.

Постійне розширення ареалу емотивно-маркованих композитних структур та їхня саме функціонально-стилістична стратифікація в різних комунікативних сферах свідчать про деривативну релевантність цих лексем, їх комунікативно-прагматичний потенціал, а також необхідність та важливість дослідження цих утворень, які допо-

магають пролити світло на особливості функціонування номінативного механізму в структуро-семантичній системі емотивного словоскладання сучасної англійської мови.

В подальших дослідженнях можна сфокусувати увагу на вивченні композитних лексем з емотивними семемами через призму базисних концептів «добро і зло», «любов і ненависть», «милосердя і жорстокість», «покарання і прощення», які проявляються в двох протилежних світоглядних парадигмах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Омельченко Л.Ф. Трансформаційний аналіз англійських структурно-складних лексем. *Філологічні трактати*. 2012. Т. 4. № 1. С. 73–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Filtr_2012_4_1_14 (дата звернення 19.03.2025).
2. Квеселевич Д.І. До питання про інтеграцію словосполучень в складне слово (на матеріалі англійської мови). *Мовознавство*. 1981. № 1. С. 60–65.
3. Соловійова Л.Ф., Сніховська І.Е. Метафоричні дієслівні композити в сучасній англійській мові. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2023. Вип. 1. С. 123–131. <https://doi.org/10.32782/2617-3921.2023.23.123-131>
4. Marchand H. The Categories and Types of Present-Day English Word Formation: A Synchronic-Diachronic Approach. 2nd edition. München: Beck. 1969. 545 p.
5. Fabb N. Compounding. URL: <http://www.ai.mit.edu/projects/dm/bp/fabb-compounds.pdf> (дата звернення 19.03.2025).
6. Деревянко Ю. М. Композити як засіб створення експресивності та їх функціонування в англійськомовних текстах. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. Філологічні науки. № 2 (361). 2024. С. 43–40. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2024-2\(361\)-34-40](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2024-2(361)-34-40)
7. Онищенко І., Яновець А. Композити в сучасній англійській мові як складова семантичної конденсації лексики. *Нова педагогічна думка*. 2020. № 3 (103). С. 114–117. DOI: <https://doi.org/10.37026/2520-6427-2020-103-3-114-117>
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава. Довкілля-К., 2006. 716 с.
9. Izard C. The Psychology of Emotions. Springer Science & Business Media. 1991. 452 p.
10. Argyle M. The psychology of happiness. 2nd Edition. London. 2001. 288 p.
11. Kerbrat-Orecchioni, C. L'énonciation: de la subjectivité dans la langue. Paris: A. Colin. 1980. 290 p.
12. Приходько Г.І. Семантико-прагматичні параметри вивчення категорії оцінки. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія Лінгвістика. Випуск 34. Том 2. 2018. С. 36–40. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/709338> (дата звернення 19.03.2025).
13. Шинкарук В. Д. Оцінний компонент в лексичному значенні слова. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія «Філологічні науки». К.: Міленіум, 2016. Вип. 248. С. 6–14. URL: <https://academy-journals.in.ua/index.php/visnyk/article/viewFile/436/384#page=6> (дата звернення 19.03.2025).
14. Гончарова Т. В. Типологія аксіологічно маркованих агентивних номінативних одиниць з формантом -er : К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2007. 165 с.
15. Ayto J. A Century of New Words. Oxford, New York : Oxford University Press, 2007. 250 p.
16. Бабенко М.Ю. Особливості синтагматичних зв'язків лексико-семантичної групи англійських прикметників волевиявлення (на матеріалі творів У.С. Моема). *Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць*. 2006. Вип. 18. С. 129–132.
17. Лелет І. О. Емоційність vs емотивність: взаємозв'язок та розмежування понять. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. Вип. 49. Т. 1. 2021. С. 106–110. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.49-1.26>

ЛЕКСИЧНИЙ ПІДХІД У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

THE LEXICAL APPROACH IN TEACHING ENGLISH

Удовенко І.В.,

*orcid.org/0000-0003-2054-2045**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри європейських мов**Державного біотехнологічного університету*

Подворна Л.А.,

*orcid.org/0009-0006-9956-9185**старший викладач кафедри європейських мов**Державного біотехнологічного університету*

Стаття є дослідженням особливостей використання лексичного підходу у викладанні англійської мови. Встановлено, що лексичний підхід є відносно новим напрямом у межах комунікативного підходу вперше представлений англійським методистом М. Льюїсом. Наголошено, що в Україні лексичний підхід або його елементи використовуються на курсах іноземних мов, у лінгвістичних ліцеях і гімназіях. Проте, зазначено, що залишається недостатньо вивченим питання використання лексичного підходу як одного з ефективних методів удосконалення викладання англійської мови у закладах вищої освіти. Головним завданням статті був опис теорії та практики лексичного підходу, визначення його переваг у процесі вивчення іноземної мови, а також недоліків і можливих труднощів застосування під час навчання англійської як іноземної мови. А також виявленні прийомів, що сприяють підвищенню ефективності використання лексичного підходу у викладанні англійської мови. Наголошено, що лексичний підхід не суперечить комунікативному підходу, а розширює його, відповідаючи реальним потребам тих, хто вивчає мову. Виокремлено п'ять особливостей лексичного підходу у викладанні англійської мови та зазначено, що цей підхід дозволяє одночасно приділяти увагу формі, змісту та функції граматичного явища під час вивчення мови. Зазначено, що у рамках лексичного підходу сформувались свої принципи подання нового матеріалу. По-перше, вивчення нової лексики в рамках навчальної програми має бути систематизованим. По-друге – організація нової лексики за принципом колокацій, які концентруються на лінгвістичній складовій, що сприятиме зменшенню ймовірності помилки у вживанні. Наголошено на загальній перевазі використання лексичного підходу під час навчання англійської мови. Також підкреслено, що в межах цього підходу можливо розробити широкий спектр завдань, спрямованих на розвиток фонетичних, лексичних та граматичних навичок, які є важливими складовими формування мовної компетенції.

Ключові слова: лексичний підхід, методика викладання, англійська мова, лексика, мовна компетенція.

The article is a study of the peculiarities of using the lexical approach in teaching English. It has been established that the lexical approach is a relatively new direction within the communicative approach, first introduced by the English methodologist M. Lewis. It is emphasized that in Ukraine, the lexical approach or its elements are applied in foreign language courses, linguistic lyceums, and gymnasiums. However, it is noted that the issue of using the lexical approach as one of the effective methods for improving English language teaching in higher education institutions remains insufficiently studied. The primary aim of the article was to describe the theory and practice of the lexical approach, identify its advantages in the process of learning a foreign language, as well as its disadvantages and potential challenges in teaching English as a foreign language. Additionally, it sought to identify techniques that enhance the effectiveness of the lexical approach in English language instruction. It is emphasized that the lexical approach does not contradict the communicative approach but rather expands it, addressing the real needs of language learners. Five key features of the lexical approach in English teaching are highlighted, and it is noted that this approach allows simultaneous attention to the form, content, and function of grammatical phenomena during language learning. It is also stated that within the lexical approach, specific principles for presenting new material have been developed. First, the study of new vocabulary within the curriculum should be systematized. Second, new vocabulary should be organized according to the principle of collocations, focusing on the linguistic component, which helps reduce the likelihood of errors in usage. The overall advantage of using the lexical approach in English language teaching is underscored. Moreover, it is emphasized that within this approach, it is possible to develop a wide range of tasks aimed at improving phonetic, lexical, and grammatical skills, which are crucial components in the development of linguistic competence.

Key words: lexical approach, teaching methodology, English language, vocabulary, linguistic competence.

Постановка проблеми. Англійська мова стає дедалі більш затребуваною у найрізноманітніших напрямках людської діяльності, адже є однією з найпопулярніших мов світу. Її називають мовою міжнародної торгівлі, політики, Інтернету, туризму. Знання іноземної мови є не лише показником освіченості та загальної культури осо-

бистості, але й сприяє професійному розвитку фахівців різних галузей. Володіння англійською мовою дає змогу вивчати іноземну методичну літературу, спілкуватися з колегами, проходити закордонні курси підвищення кваліфікації, приймати участь у програмах міжнародної академічної мобільності тощо. Виходячи з цього, можна

стверджувати, що студентам необхідно оволодіти як загальнонавчальною, так й професійною лексикою на достатньому рівні.

Традиційна методика навчання є найбільш поширеною, оскільки саме за нею здійснюється викладання у школах, коледжах та університетах. Попри її активне використання, ця методика виявила себе як одна з найменш ефективних, оскільки не допомагає подолати багато труднощів і проблем у вивченні іноземної мови. Саме тому на передній план виходять різноманітні сучасні методики і підходи у викладанні англійської мови, зокрема лексичний підхід.

Лексичний підхід є відносно новим напрямом у межах комунікативного підходу вперше представлений у книзі англійського методиста М. Льюїса «The Lexical Approach: The State of ELT and a Way Forward». На сьогодні існують навчальні посібники, створені на основі лексичного підходу, а також численні розробки викладачів і методистів, які застосовують цей підхід. В Україні лексичний підхід або його елементи використовуються на курсах іноземних мов, у лінгвістичних ліцеях і гімназіях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз досліджень зарубіжних та вітчизняних науковців свідчить про стійкий інтерес до ефективного засвоєння лексики та її використання в контексті. Так, у статті «Vocabulary must be learnt, not taught» Норман Коу зазначає, що оволодіння словниковим запасом є поступовим і активним процесом. Автор акцентує увагу на важливості уважного читання та слухання, а також на застосуванні цілеспрямованих стратегій вивчення лексики, таких як мовна здогадка, використання словників, карток зі словами та повторення вивченого матеріалу [6]. Джиммі Хілл у своїй роботі «Collocational competence» підкреслює, що вміння правильно використовувати словосполучення є ключовим елементом мовної компетенції [7]. Розамунд Мун зосереджується на структурних особливостях і значенні багатослівних одиниць (фразових дієслів, словосполучень та ідіом) у мовленні. Вона вважає, що ці елементи є вирішальними для природності, точності й виразності мовлення [10]. Скотт Торнбері акцентує увагу на важливості врахування контексту й мети використання мови під час добору й викладання лексики, а також на інтеграції вивчення лексики з граматику, вимовою та дискурсом [13].

Дослідження вітчизняних вчених засвідчують, що застосування лексичного підходу у викладанні іноземної мови сприяє формуванню в учнів і студентів ключових компонентів лексичної ком-

петентності: лексичних знань (О. Коломінова), лексичних навичок (Л. Василенко, Ю. Гнаткевич) та лексичної усвідомленості (С. Ніколаєва). Ряд наукових праць присвячено формуванню англомовної лексичної компетентності у студентів немовних закладів вищої освіти: економістів (О. Каменський, Ю. Семенчук), юристів (З. Соломко), студентів технічних спеціальностей (Г. Матіко, С. Сторожук, О. Тарнопольський), фахівців з безпеки життєдіяльності (В. Терещук) та маркетологів (І. Чорна). Наукові основи методики компетентнісного навчання лексики англійської мови майбутніх учителів-філологів розкрито у працях І. Задорожної, Ю. Гнаткевича, С. Смоліної та Т. Зубенко. Водночас, залишається недостатньо вивченим питання використання лексичного підходу як одного з ефективних методів удосконалення викладання англійської мови.

Постановка завдання. Головним завданням статті є опис теорії та практики лексичного підходу, визначення його переваг у процесі вивчення іноземної мови, а також недоліків і можливих труднощів застосування під час навчання англійської як іноземної мови. А також виявленні прийомів, що сприяють підвищенню ефективності використання лексичного підходу у викладанні англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Традиційно викладання англійської мови часто ґрунтувалося на тому, що студенти зосереджувалися на певних граматичних правилах, які викладалися в певному порядку. Вони зазвичай практикували структури, вирвані з будь-якого релевантного контексту, у межах речень певний час, а коли педагог вважав, що ці правила були засвоєні, вводилося наступне правило. Студентам пропонували вести словники, які містили списки окремих слів із їхніми прямими значеннями. Часто ці списки задавали як домашнє завдання, і від студентів вимагалось запам'ятовувати слова для подальшого тестування. Таким чином, словниковий запас зростав, але часто студенти не могли ефективно використовувати ці слова в практичній діяльності. Лексика не отримувала належної уваги у процесі вивчення мови, адже граматику традиційно вважалася «головною» під час вивчення іноземної мови. Більше того, володіння ефективними комунікативними навичками здебільшого розглядалося як результат опанування граматичної системи мови [1, с. 122]. Проте, з появою нових підходів, запропонованих Майклом Льюїсом, уявлення про мову змінилося: ключовий принцип лексичного підходу визначає мову як «граматизовану лексику, а не лексикалізовану граматику» [9, с. 41].

Лексичний підхід, запропонований Майклом Льюїсом у 1993 році, не суперечить комунікативному підходу, а розширює його, відповідаючи реальним потребам тих, хто вивчає мову, оскільки лексика несе більше значення в природній мові, ніж граматичні структури. Це означає, що акцент на комунікацію обов'язково передбачає підвищену увагу до лексики і зниження значення структурного підходу.

Лексичний підхід ґрунтується на ідеї, що мовленнєва діяльність базується на засвоєнні набору фіксованих і напівфіксованих фраз, відомих як «chunks» (фрагменти) [12, с. 3]. До стійких словосполучень належать ідіоми, сталі вирази (fixed expressions) та колокації (collocations). Найважливішими серед них є колокації (частовживані поєднання слів), наприклад: *go to school, take care of, heavy rain*. Ці фрагменти, здебільшого словосполучення, мають першочергове значення, оскільки виконують роль «сирих даних», у яких закодовані структурні моделі мови (граматика). Таким чином, будь-яке вільне використання мови за своєю природою є успішним застосуванням будівельних блоків мови, насамперед словосполучень, які становлять основний елемент лексичного підходу [5, с. 82].

Сучасними вченими та методистами було визнано, що носії мови володіють величезним запасом лексичних фрагментів, які є життєво важливими для мовленнєвої діяльності. Плавність мовлення залежить не стільки від наявності набору правил граматики або окремого запасу слів за принципом «слот і наповнювач» чи відкритого вибору, скільки від швидкого доступу до набору фрагментів. М. Льюїс зазначає, що саме наша здатність використовувати лексичні фрази допомагає нам говорити плавно. Ця заздалегідь підготовлена мовленнєва база забезпечує не лише переваги ефективнішого пошуку, але й дозволяє мовцю зосереджувати увагу на ширшій структурі дискурсу, а не обмежувати її вузьким фокусом на створенні окремих слів [8, с. 34].

Вітчизняний науковець Г. Пристай виокремлює наступні особливості лексичного підходу у викладанні англійської мови:

1. Вивчення стійких словосполучень (collocations) передбачає освоєння пар повнозначних слів, які природно поєднуються й є звичними для носіїв мови. Наприклад: *strong coffee, catch a cold, heavy rain, run a business, break the news, make a mistake, drive a car, have a shower*. У цих прикладах слова утворюють сталі поєднання, які не підлягають заміні. Наприклад, замість *strong coffee* некоректно було б сказати *powerful coffee*.

Засвоєння таких стійких словосполучень не лише розширює словниковий запас, але й сприяє кращому оволодінню мовою, підвищуючи її плавність. Крім того, це допомагає глибше розуміти мовні нюанси та уникати типових помилок.

2. Вивчення лексичних блоків (lexical chunks), тобто груп слів, які зазвичай використовуються разом у певному контексті, передбачає їх засвоєння як єдиного цілого, а не як окремих слів. Наприклад, такі комбінації, як *take care of* та *make a decision*, є типовими лексичними фрагментами, що широко вживаються як в усному, так і в писемному мовленні. Лексичні блоки можуть включати сталі словосполучення, як-от *totally convinced, strong accent, terrible accident, sense of humour, sounds exciting, brings good luck*, або ж поєднання повнозначних і службових слів, наприклад: *by the way, up to now, upside down, a long way off, out of my mind*. Крім того, багато граматичних конструкцій також можуть розглядатися як лексичні блоки, наприклад: *could have been, if I were you, will be going*. Отже, граматику доцільно викладати у контексті лексичних фрагментів. Засвоєння та використання цих блоків допомагає тим, хто вивчає мову, вдосконалювати свої навички, додаючи їхнім висловлюванням природності та автентичності звучання.

3. Засвоєння конкретних фраз або запитань (gambit), які використовуються для початку розмови, переведення розмови на певну тему або для обговорення значення чи уточнення розуміння. Використання таких фраз може бути ефективним інструментом для тих, хто вивчає мову, щоб покращити навички спілкування та зміцнити впевненість у використанні англійської мови. Наприклад: *Can you repeat that, please? Excuse me, could you help me with something? By the way, have you heard about. I was just wondering, do you know...? To be honest, I'm not really sure what you mean. That's interesting. Can you tell me more about that? I'm sorry, I didn't catch your name.*

4. Вивчення функціональних фраз (functional language), які виконують певну комунікативну роль у конкретному контексті (запитування та висловлення думок, пояснення та обґрунтування, вираження переваг, подання скарг тощо). Ці фрази часто використовуються носіями мови у повсякденному спілкуванні і можуть бути важливими для ефективної комунікації в різних ситуаціях. Наведемо приклади функціональних фраз згоди: *That's absolutely true! I couldn't agree more! I take your point. Quite! I was just going to say that.*

5. Засвоєння жанрових фраз, які зазвичай використовуються в конкретних жанрах усного

чи писемного мовлення (наприклад, запрошення, написання листів / електронних листів, есе тощо). Вивчаючи та використовуючи під час мовлення жанрові фрази, студенти можуть розвинути свою здатність використовувати відповідні мовленнєві формули в правильних ситуаціях, що сприяє покращенню загальних комунікативних навичок. Наприклад: для академічного есе можуть бути запропоновані такі жарові фрази, як *in this paper, I will argue that, on the other hand, however, furthermore, in addition, in conclusion*; під час проведення ділової зустрічі рекомендовано вживати наступні вирази – *a business meeting, thank you for coming, let's move on to the next item on the agenda, I'd like to propose that we, I'm afraid I can't agree with that*; розмовляючи у неформальній обстановці і запрошуючи когось студент може скористатися фразами: *Would you be so kind to join me..., I would like to invite you to... Would you like to join me / us...? Do you want to go to... with me? Why don't you...? Shall we go out?* [4, с. 61].

Лексичний підхід дозволяє одночасно приділяти увагу формі, змісту та функції граматичного явища під час вивчення мови. Таким чином, цей підхід формує у студентів граматичну навичку з метою мовленнєвого спілкування і через мовленнєве спілкування. Граматичні явища засвоюються як слововформи, словосполучення або моделі, тобто, не відпрацьовуючи граматичні правила окремо, студенти набувають навичок застосування граматичних правил у мовленнєвих ситуаціях. Лексичні та граматичні аспекти взаємопроникають одне в одного, що сприяє розвитку відчуття мови та мовної інтуїції [3, с. 196].

У рамках лексичного підходу сформувались свої принципи подання нового матеріалу. По-перше, вивчення нової лексики в рамках навчальної програми має бути систематизованим. Найчастіше нові слова записуються студентами і перекладаються, перетворюючи вивчення нових слів на просте переписування їх у словник. Нова лексика повинна подаватись у рамках певного семантичного поля, області, в якій це слово вживається. Це стосується навіть простих слів. Наприклад, вводячи новий іменник на занятті, окрім нього потрібно згадати про прикметники, які вжива-

ються з цим іменником, а також про дієслова, щоб сформулювати уявлення про те, як і в якому контексті можна використовувати це слово [2, с. 45].

Лексика може бути введена за допомогою перекладу, а також картинок, міміки, жестів, малюнків, синонімів, антонімів, моделювання ситуації та інших методів. Для того щоб студент запам'ятав ту чи іншу лексичну одиницю, можна використовувати традиційний словник, сформований самим студентом, але з певними змінами. Наприклад, транскрипцію доцільно було б замінити на колонку з синонімами, антонімами, словосполученнями або навіть реченнями з необхідним словом (таблиця 1).

Окрім звичного запису слів у словник, можна впорядковувати слова за допомогою інтелектуальних карт *Mind map*, на яких студенти можуть виявляти зовсім нові значення вже знайомого слова. Так, при побудові інтелектуальної карти «Cooking», студент виокремлює значення вже відомого слова *cooking* – «готувати», а новими будуть коннотативні значення, які вживаються в певних мовних ситуаціях (рис. 1). Таким чином, у студента формується уявлення про коннотації того чи іншого слова, що запобігає плутанині у розумінні або під час перекладу.

По-друге, це організація нової лексики за принципом колокацій. Колокації концентруються на лінгвістичній складовій, тим самим вони є дуже вдалою організацією лексичного матеріалу. В такому випадку студент вивчає не окреме слово і його переклад, а колокацію, тобто те, як можна його вживати. При складанні речень також зменшується ймовірність помилки у вживанні. Крім того, з'являється розуміння того, що, змінюючи одну колокацію на іншу, але не змінюючи структури речення, можна висловити необхідну думку англійською мовою [11, с. 61]. Причому таке «горизонтальне» усвідомлення структури речення може бути призначене для вивчення не лише студентам з знанням мови на рівні B1 та B2, а й для початківців рівня A1.

Загальна перевага використання лексичного підходу полягає в тому, що студент не згадує правила побудови речення в тому чи іншому граматичному часі, а вибирає готовий шаблон з пам'яті

Таблиця 1

Приклад модернізованого словника

Word	Synonyms	Antonyms	Collocations	Translation
beautiful	lovely excellent magnificent handsome charming	ugly disgusting plain hideous	~day ~woman ~ thing	гарний

Рис. 1. Приклад Mind map «Cooking»

та використовує його відповідно до контексту. Наявність стабільного набору таких шаблонів значно підвищує швидкість мовлення, безпосередньо впливає на формування думок іноземною мовою, усуваючи етап перекладу з української на іноземну, а також дозволяє повністю засвоїти закономірності граматики (language patterns) не від розуміння до використання, а від використання – до розуміння. Окрім цього, слід враховувати вживаність слів, оскільки 11 дієслів англійської мови у формі минулого часу – *was, had, got, said, did, made, came, thought, went, looked, used* – входять до 200 найбільш вживаних слів мови.

Працюючи в рамках лексичного підходу, викладач створює своєрідний банк шаблонів за аналогією з: *I'd like... + to go to the cinema / to go shopping / to have a cup of tea / to hang around*, в результаті інтеграції яких ми отримуємо *I'd like to go shopping*. Після додавання часового фактору ми отримуємо повноцінне речення «*I'd like to have a cup of tea in the morning*». Лексичний підхід дозволяє генерувати безліч подібних комбінацій, що дає студенту, з одного боку, впевненість у вживанні виразів, а з іншого боку, свободу у виборі та створенні виразів.

У рамках лексичного підходу можна запропонувати студентам досить великий спектр як групових, так і індивідуальних вправ спрямованих на підбір усіх існуючих колокацій з тим чи іншим словом. Найбільш популярними є умовно-комунікативні вправи, пов'язані з наявністю заданої мовленнєвої ситуації. Для того, щоб збільшити ймовірність запам'ятовування чанків, необхідно постійно активізувати їх у комунікативних завданнях. Для цього можна використовувати

так звані language-generating questions (загальні питання) (*What happens if a person changes their mind? When might we say that somebody is out of their mind? What is the opposite of «make up one's mind»?*) і personal questions (особисті питання) (*Remember three cases when you changed your mind? What don't you mind doing on vacation? Have you ever heard anyone say, «Mind the gap»? Where was it?*). Можливості таких завдань безмежні, тому креативний підхід викладача неодмінно знайде відображення в ефективній роботі студентів, підвищуючи мотивацію та загальний рівень мовної компетенції.

Висновки. Таким чином, впровадження лексичного підходу у викладанні англійської мови сприяє глибшому розумінню значення та ефективнішому запам'ятовуванню лексем, фразових дієслів, сталих словосполучень, лексичних блоків, функціональних та жанрових фраз, а також ідіом. При тому лексичний підхід не ігнорує граматику, але представляє її у вигляді реальних висловів, що стосуються реальних ситуацій, що також сприяє якіснішому засвоєнню навчального матеріалу. Завдяки цьому підходу стає можливим вільне використання найбільш уживаних фраз без граматичних чи стилістичних помилок. Окрім того, правильно підібрані завдання сприяють розвитку фонетичних, лексичних і граматичних навичок, що приводить до формування мовної компетенції. Подальші дослідження, на наш погляд, доцільно спрямувати у практичну площину на розробку навчально-методичного посібника, в якому, на основі лексичного підходу, будуть запропоновані різноманітні завдання: для формування та розвитку навичок сприймання лексичних одиниць

у контексті; засвоєння найбільш уживаних фраз, стійких словосполучень та ідіом; розвитку навичок побудови висловлювань на основі лексичних блоків; вдосконалення мовної інтуїції шляхом використання автентичних матеріалів; інтеграції

лексичного підходу в комунікативні завдання для активного використання мови у реальних ситуаціях; створення умов для поєднання навчальних завдань з розвитком критичного мислення та творчого підходу до використання мовних засобів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гапоненко Л. П., Пантелєєва В. О. Особливості методів навчання лексики на уроках іноземної мови у середній школі. *Актуальні питання філології та методики викладання мов*. 2020. Вип. 3 (15). Ч. 2. С. 120–129.
2. Лісовська А. О. Лексичний підхід у викладанні іноземної мови у фахових ЗВО. *Одеські діалоги культур: творчість, людина, мова & риторика медійного дискурсу*. Одеса, 2021. С. 44–46.
3. Маслова Л., Мудринич С. Роль лексичного підходу у формуванні мовної особистості засобами іноземної мови. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 56. Т. 2. С. 193–199.
4. Пристай Г. В. Дослідження особливостей застосування лексичного підходу в навчанні англійської мови студентів філологічного факультету. *Інноваційна педагогіка*. 2023. № 59. С. 59–64.
5. Шерстюк Н. В. Використання лексичного підходу у викладанні англійської мови професійного спрямування. *Актуальні питання інтернаціоналізації вищої освіти в Україні в умовах сучасних освітніх реалій: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції* (Біла Церква, 21–22 березня 2024 р.). Біла Церква: БНАУ, 2024. С. 81–83.
6. Coe N. Vocabulary must be learnt, not taught. *Modern English Teacher*. 1997. Vol. 6. № 3. P. 47–48.
7. Hill J. Collocational Competence. *ETP English Teaching Professional*. 1999. Issue 11.
8. Lewis M. Teaching Collocation: Further Developments in the Lexical Approach. Hove, England: Language Teaching Publications, 2000, 245 p.
9. Lewis M. The Lexical approach: the state of ELT and a way forward. Hove, England: Language teaching Publications. 1993. 200 p.
10. Moon R. Vocabulary connections: Multi-word items in English. *Vocabulary: Description, acquisition and pedagogy*. 1997. P. 40–63.
11. O'Dell F., McCarthy M. English Collocations in Use. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 192 p.
12. Thornbury S. Learning language in chunks. Part of the Cambridge Papers in ELT series. Cambridge: Cambridge University Press. 2019. 25 p.
13. Thornbury S. Speaking instruction. *The Cambridge guide to pedagogy and practice in second language teaching*. 2012. P. 198–206.

МОВНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ НОВИННОГО МЕДІА ДИСКУРСУ

LANGUAGE AND STYLISTIC CHARACTERISTICS OF THE NEWS MEDIA DISCOURSE

Філатова О.О.,

orcid.org/0000-0001-7585-3938

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри романо-германських мов

Навчально-наукового гуманітарного інституту

Національної академії Служби безпеки України

В цій статті автор аналізує стилістичні характеристики новинного медіа дискурсу в контексті російсько-українсько війни. З початку вторгнення росії в Україну всі світові засоби масової інформації одразу почали висвітлювати події, які відбувалися в нашій країні. Україна продовжує свою боротьбу вже більше 11 років та 3 років після початку повномасштабного вторгнення. Автор цієї статті вирішила порівняти минулорічний і сучасний новинний медіадискурс щоб відслідкувати тенденції до висвітлення подій. Для правильної класифікації отриманих результатів автор досліджує питання визначення та значення засобів масової інформації, комунікативних стратегій, дискурсу та медіадискурсу, а також стилістичних засобів, яким надають перевагу журналісти світових медіа ресурсів.

Аналіз та порівняння інформаційних повідомлень таких новинних сайтів як CNN, BBC, Reuters та інших показує загальну тенденцію до відображення загальних змін у відносинах між Україною, Європою та Сполученими штатами Америки. Так ще минулого року всі світові ЗМІ передбачали перемогу на виборах Дональда Трампа із наступною зміною риторики щодо їх фінансової та військової допомоги Україні. Уже тоді відчувалася загальна тенденція до негативізації новин, використання таких стилістичних засобів, як метафор (здебільшого негативної конотації), ідіом та персоніфікації. Всі журналісти пророкували плани США перекласти відповідальність за безпеку в регіоні саме на країни Європи, підкріплюючи свої здогадки риторичними запитаннями, постійним зазначенням втоми та виснаження США від надання допомоги, підкреслювали світову залежність від США. Сучасні події лише підтвердили здогадки іноземних журналістів. Разом з тим змінюються і риторика Європейських країн в розрізі їх бажання протистояти агресору на повну разом з Україною. Непевними є також твердження про мир на території України, що підтверджується вибором таких слів, як «потенційний», «бажаючий» та «зацікавлений». Складається враження, що всі світові ЗМІ знаходяться в очікуванні майбутнього розгортання подій, щоб продовжити своє висвітлення в «правильному для себе» напрямі.

Ключові слова: дискурс, медіадискурс, комунікативні стратегії, ЗМІ, стилістика.

In this article, the author analyses the stylistic characteristics of news media discourse in the context of the russian-Ukrainian war. Since the beginning of Russia's invasion of Ukraine, all the world's media immediately began to cover the events that took place in our country. Ukraine has continued its struggle for more than 11 years and 3 years after the start of the full-scale invasion. The author of this article decided to compare last year's and current news mass media discourse to track trends in coverage. To properly classify the results, the author explores the definition and meaning of the mass media, communication strategies, discourse and media discourse, as well as the stylistic means preferred by journalists of global media resources.

An analysis and comparison of news reports from such news sites as CNN, BBC, Reuters and others shows a general tendency to reflect general changes in relations between Ukraine, Europe and the United States. Last year, all the world's media predicted that Donald Trump would win the election, followed by a change in rhetoric regarding their financial and military assistance to Ukraine. Even then, there was a general tendency to negativise the news, using such stylistic devices as metaphors (mostly of negative connotation), idioms and personification.

All journalists predicted that the US would shift responsibility for security in the region to European countries, supporting their guesses with rhetorical questions, constant reference to US fatigue and exhaustion from providing aid, and emphasizing the world's dependence on the US. Current events have only confirmed the guesses of foreign journalists. At the same time, the rhetoric of European countries is also changing in terms of their willingness to confront the aggressor to the fullest together with Ukraine. Statements about peace on the territory of Ukraine are also uncertain, as evidenced by the choice of words such as 'potential', 'willing' and 'interested'. It seems that all the world's media are waiting for the future unfolding of events in order to continue their coverage in the 'right direction'.

Key words: discourse, media discourse, communication strategies, media, style.

Постановка проблеми. Враховуючи надзвичайно швидкий темп життя, а особливо політичного життя у світі взагалі та в Україні зокрема, проблема правильного та адекватного висвітлення новин стає дуже актуальною. Повідомляючи

новини журналісти різних засобів масової інформації можуть бути схильні висловлювати своє власне ставлення до подій використовуючи різні стилістичні засоби, на кшталт емоційно-забарвленої лексики. Але, якщо ми спостерігаємо

подібні методи та прийоми у різних виданнях, це говорить про певну тенденцію, певні погляди, які поділяють представники тих країн, звідки це повідомлення надходить. Таким чином ставлення до події транслюється на увесь світ. Знання та розуміння таких стилістичних засобів та прийомів допомагає пересічним громадянам краще розбиратися в тому, чому події представлені тим чи іншим способом. Також важливо простежувати зміни в риториці різних світових ЗМІ для повного розуміння геополітичної картини світу в діахронії, чому і **присвячена ця стаття. Основним завданням** цієї публікації є проаналізувати та порівняти подання новин щодо російсько-української війни з акцентом на мовні та стилістичні засоби новинного медіадискурсу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Засоби масової інформації (ЗМІ) завжди розглядаються як «четверта неформальна гілка публічної влади» [1], а також як інструмент та механізм розвитку інформаційного суспільства [2, с. 79]. Вони є інструментом впливу на свідомість людей та механізмом формування їх поведінки. Це відбувається шляхом охоплення різними засобами масової інформації (газети, журнали, телебачення тощо) широкого кола людей.

Засоби масової інформації називають четвертою владою після законодавчої, виконавчої та судової не просто так. Це відбувається саме тому, що навіть при висвітленні тих чи інших подій, використовуючи різні стилістичні механізми та підходи журналісти так чи інакше впливають на свідомість людей, надсилають непрямі повідомлення про ставлення влади своєї країни до події. Через таку важливість засобів масової інформації варто також розглянути поняття комунікативних стратегій. Комунікативні стратегії, за визначенням Тетяни Пешкової та Оксани Воробійової, це «комплекс мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення комунікативних цілей» [4, с. 208]. Очевидно, що у випадку засобів масової інформації та висвітлення подій у медіапросторі основною комунікативною стратегією є стратегія інформування та створення певного оціночного судження. Через масову доступність різних медіаресурсів поняття медіадискурсу набуває важливого значення та популярності.

Кінець XX – початок XXI століття став етапом повного перезавантаження ЗМІ через розробку та створення нового потужного джерела поширення та отримання інформації – інтернету. З цього часу все більше і більше людей отримують інформацію саме через це медіа джерело. Інтернет, як простір для творення та передачі інформації

є зручним, швидким, універсальним та глобальним. Саме через всеосяжну можливість інтернету передавати та отримувати повідомлення велика кількість журналістів надають перевагу саме йому коли хочуть бути першими в передачі сенсаційної новини.

Поява інтернету надала нове значення поняттю дискурсу, а саме створило нове поняття – медіадискурсу. Українська дослідниця І.Г. Мірошніченко розглядає медіадискурс як «поле масової комунікації, що охоплює всі мовні практики та комунікативні ситуації з використанням різних засобів (медіа) передачі інформації» [3, с. 38].

С. Чемеркін характеризує медіатекст як «вербальний мовленнєвий твір, створений із метою здійснення опосередкованої комунікації в сфері засобів масової інформації та характеризується широкою прагматичною спрямованістю» [6, с. 115].

За визначенням Оксана Черниш медіадискурс – це «зв'язаний текст у сукупності з екстралінгвістичними, прагматичними, соціокультурними, психологічними чинниками тощо» [7, с. 312].

За визначенням Дмитра Сизонова, «одним з пріоритетних у вивченні медіадискурсу став когнітивний підхід, що зосереджується на медійній сутності не тільки відображати реальні події, але й інтерпретувати їх, аналізувати та впливати на свідомість» [5, с. 390]. Медіадискурс, за думкою мовознавця, є різновидом усної публічної мови» [5, с. 390], а отже дає змогу реально висвітлити події та показати своє ставлення до них.

Журналісти різних світових видань хоча і намагаються висвітлювати події в світі загалом і в Україні зокрема об'єктивно та нейтрально, прекрасно розуміють, що кожне сказане чи надруковане ними слово впливає як на пересічних читачів з різних країн, так і на політиків різних рангів. Саме тому журналісти завжди ставляться дуже уважно до вибору різних стилістичних засобів для відображення подій та висвітлення своєї точки зору на них.

Виклад основного матеріалу. Стилістика – це розділ мовознавства й літературознавства, який вивчає функціонально-стильові засоби мови та їхнє застосування. Стилістичні прийоми є засобами вираження, за допомогою яких усна й письмова мова прикрашається або робиться жвавішою. Вони служать для того, щоб висвітлити твердження та краще проілюструвати їх значення для тих, хто читає або слухає [8]. Існує багато стилістичних засобів, зокрема: метафора (*draining financial support*), ідіоми (*harder to stomach, hold their noses, grim truths, dangling carrot*), персоніфікація (*Vladimir Putin's Ukraine invasion*).

1. Arguably most important among those questions: How long can it practically sustain such **drawing financial support** for Ukraine? [10];

2. spending huge sums on Ukraine could become **politically harder to stomach** for governments [10];

3. It is therefore crucial, officials say, that whatever happens in America, Europeans **hold their noses** and keep spending, however hard it seems [10];

4. That thought is not new, but is increasingly echoed privately in some corners of officialdom. It also reflects several **current grim truths** [10];

5. Almost everyone agrees that European will to buy weapons and have an independent security policy should not come at the expense of the US and **dangling carrots** for American contracts is one way of addressing that [10];

6. As the world prepares to mark the second anniversary of **Vladimir Putin's Ukraine invasion** this week, Europe must ask itself some searching questions about the war that unexpectedly erupted on its borders – and how it will approach the next 12 months [10].

Від початку повномасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року багато провідних світових інтернет видань додали спеціальні рубрики на свої головні сторінки. Так, наприклад, BBC містить розділ War in Ukraine, CNN – Ukraine-Russia War, Reuters – Ukraine and Russia at War. Це свідчить про постійну увагу цих ЗМІ до війни в Україні та демонструє чітку позицію, ставлення саме як до війни, а не конфлікту, як її спочатку дипломатично намагалися класифікувати інші засоби масової інформації.

Аналізуючи новини річної давнини напередодні двох-річчя вторгнення та на фоні майбутніх виборів президента США можемо зробити висновок, що журналісти різних видань володіють дуже гарними аналітичними здібностями та, в якійсь мірі, можуть передбачати події з неймовірною точністю. Так, журналісти CNN ще на початку 2024 року стверджували про «важкі часи» які наступають для Європи в контексті значення та кількості американської військової допомоги Україні.

As Ukraine marks two years since Russia's invasion, **Europe is facing difficult question** [10].

Описуючи події, журналісти прямо називали відповідального за вторгнення в Україну, використовуючи стилістичних прийом персоніфікації.

As the world prepares to mark the second anniversary of **Vladimir Putin's Ukraine invasion** this week, **Europe must ask itself some searching questions** about the war that unexpectedly

erupted on its borders – and how it will approach the next 12 months [10].

В наведеному вище реченні знову бачимо звернення журналіста саме до Європи, яка має взяти на себе провідну роль у встановленні миру на своїй території.

Описуючи події тих часів, журналісти свідомо загострювали увагу на невдачах зі сторони України через нестачу озброєння, наростаючу втому та великі кошти, які були витрачені іноземними державами на допомогу Україні. Цим самим вони наче стимулювали країни до дій.

The war has been deadlocked for some time, while last week, Ukraine was forced to withdraw from the key town of Avdiivka after months of fierce fighting, marking its **worst defeat** since the fall of Bakhmut in May [10].

No serious Western voices want to abandon Kyiv, but it's undeniable **that fatigue is setting in as the bills grow** [10].

While the West's resounding support for Ukraine since 2022 has surprised many in the diplomatic world, **the longer the war drags on, the more the fatigue grows** [10].

Between there being no end to the conflict in sight, and competition for political attention in the Middle East – as well as domestic concerns from inflation-led cost-of-living crises around the world – **spending huge sums on Ukraine could become politically harder to stomach for governments** [10].

While still motivated to fight Russian occupation, they spoke of the challenges of holding off a larger and better supplied enemy as **military support from the West slows** despite pleas for more from Ukrainian President Volodymyr Zelenskiy [12].

Nato Secretary-General Jens Stoltenberg has warned that **the US failure to approve continued military assistance to Ukraine** is already having an impact on the battlefield, although he expects Congress will eventually approve an aid package [13].

As Russia's invasion edges towards the end of its second year, the mood among Ukraine's defenders is darkening, **as exhaustion, frustration at a shortage of weapons**, and the knowledge that there will be no quick military victory, all take their toll [13].

Рік тому майбутнє президенство Дональда Трампа видавалося усій світовій спільноті та журналістам зокрема цілком імовірним. Але разом з тим, така можливість видавалася досить неоднозначною враховуючи можливі рішення нового президента, які можуть набагато ускладнити ситуацію на полі бою для України. Уже тоді журналісти пророкували «worst-case scenario», називали Дональда Трампа «окупантом Білого Дому»

(«occupant of the White House»), та пророкували відмову від подальшого фінансування на військові потреби та перекладання відповідальності на Європу.

While no one knows what another Trump presidency might materially mean, it is plausible to envisage a worst-case scenario for Ukraine, where it loses momentum on the ground while the new occupant of the White House decides that America has spent enough already [10].

Can Europe continue funding Ukraine if the US pulls financial support? [10].

However, Western diplomats are optimistic that arming Ukraine fits perfectly with a much-needed European drive to reduce its reliance on America [10].

It is therefore crucial, officials say, that whatever happens in America, Europeans hold their noses and keep spending, however hard it seems [10].

Питання залежності світу від Сполучених штатів Америки в контексті військової допомоги та оборонних технологій піднімалося в ЗМІ ще задовго до інавгурації Дональда Трампа на другий термін. Але, звичайно, широкого висвітлення воно набуло після того, як американський президент чітко висловив свою позицію щодо ролі Сполучених штатів для світу взагалі, та в російсько-українській війні зокрема. Так, в ЗМІ з'являються досить різкі висловлювання політиків про небажання терпіти нерівні відносини, які будуються на повній залежності від США.

The data highlights Europe's two-pronged dependency on America for its security: it has been relying on US-made weapons, as well as on promises of US military help in any potential future war [9].

But that reality is changing. Last month, US Defense Secretary Pete Hegseth urged Europe to take "responsibility" for its own security. The US remains committed to the NATO alliance, he said, but will "no longer tolerate an imbalanced relationship which encourages dependency." [9].

У 2025 році риторика як світових політиків, так і представників засобів масової інформації суттєво змінилася після відмови Сполучених штатів надавати фінансову, оборонну та наступальну підтримку Україні. Так, все частіше лунають твердження про суто «добровільний» внесок держав в «можливий» мир в Україні, що відображається такими лексичними конструкціями та одиницями, як «cannot be "dragooned" into joining a coalition», «coalition of the willing», «20 countries were interested in being involved» та «in the event of a peace deal», «potential peace in Ukraine».

1. Countries cannot be "dragooned" into joining a coalition aimed at protecting potential peace in Ukraine, Cabinet Office Minister Pat McFadden has said [11];

2. The UK and France have been spearheading efforts to establish a "coalition of the willing" to deter Russia from further invading Ukraine, in the event of a peace deal [11];

3. Earlier this week, UK officials said about 20 countries were interested in being involved although not every nation would necessarily send troops to Ukraine [11].

Висновки. Засоби масової інформації завжди відігравали надзвичайно важливу роль в геополітичному житті суспільства. Висвітлення новин дуже відповідальна та ризикована справа, адже неправильно обраний стиль повідомлення, неправильно використане слово або стилістичний засіб можуть створити хибне враження від прочитаного, що в результаті спотворить розуміння новини та сформує неправильне бачення. Приклади новинних повідомлень в цій статті відображають загальне ставлення до війни в Україні з боку США та Європи рік тому та зараз.

Перспективами подальших розвідок вбачається продовження дослідження новинного медіадискурсу для формування загального бачення та творення справедливої та демократичної картини світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Демідова А. А., Ярова А. Б. Засоби масової інформації як «четверта неформальна гілка публічної влади»: способи медіа-маніпуляції. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 4. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1222> (дата звернення: 11.03.2025)
2. Захаренко К. Засоби масової інформації як інструмент та механізм розвитку інформаційного суспільства. *Філософія*, 2018, Вип. 39 (52). С. 79-87.
3. Мірошніченко І.Г. Стилий текст в українському масмедійному дискурсі : дис... канд.філол.наук : 10.02.01. Дніпро, 2020, 275 с.
4. Пешкова Т., Воробйова О. Комунікативні стратегії у німецькомовних галузевих текстах та їх перекладі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 56, том 4, 2022. С. 208-212.
5. Сизонов Д.Ю. Медіатекст та медіадискурс у сучасному медійному просторі. *Studia Linguistics*, Випуск 7, 2023. С. 389-392.

6. Чемеркін С.Г. Репрезентативність гіпертексту у функціонально-стильових різновидах української мови в інтернеті. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*: [зб. наук. пр]. К. : ВПЦ «Київський університет», 2009. Вип. 19. С. 111-116.
7. Черниш, О. А. Сутнісні характеристики понять «медіадискурс» та «медіатекст» у сучасній медіа лінгвістиці. *Наукові записки. – Серія: Філологічні науки (мовознавство)* (118). 2013. С. 309-313.
8. Що таке стилістичні засоби? URL: nablago.od.ua/shho-take-stilistichni-zasobi/ (дата звернення: 11.03.2025)
9. America is the world's biggest arms exporter. Europe should know. URL: edition.cnn.com/2025/03/10/business/us-weapons-exports-europe-intl/index.html (дата звернення: 11.03.2025)
10. As Ukraine marks two years since Russia's invasion, Europe is facing difficult questions. URL: edition.cnn.com/2024/02/22/europe/ukraine-russia-eu-anniversary-intl/index.html (дата звернення: 07.03.2025)
11. Countries can't be forced into Ukraine peace coalition – minister. URL: www.bbc.com/news/articles/ckgnkye22eyo (дата звернення: 11.03.2025)
12. Ukraine outnumbered, outgunned, ground down by relentless Russia. URL: www.reuters.com/world/europe/ukraine-outnumbered-outgunned-ground-down-by-relentless-russia-2024-02-21 (дата звернення: 10.03.2025)
13. Ukraine fights on in ruined Avdiivka despite severe weapons shortage. URL: www.bbc.com/news/world-europe-68298854 (дата звернення: 11.03.2025)

РОЗДІЛ 3 МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АФРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

УДК 821.111-6.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.39.2.20>

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕМ З ЕТНОКУЛЬТУРНИМ КОМПОНЕНТОМ У КИТАЙСЬКОМУ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

SEMANTIC PECULIARITIES OF PHRASEMES WITH ETHNOCULTURAL COMPONENT IN CHINESE MILITARY AND POLITICAL DISCOURSE

Семенюк О.Б.,

orcid.org/0000-0001-6986-0656

доктор філософії,

доцент кафедри романо-германських мов
Національної академії Служби безпеки України

Джердж А.А.,

orcid.org/0000-0002-6705-3698

магістр філології

Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки України

Стаття присвячена висвітленню семантичних особливостей фразеологізмів у китайському військово-політичному дискурсі, зокрема, досліджено фразеологічні одиниці, які містять етнокультурні компоненти, виокремленні у текстах виступів (промов) китайських політичних лідерів, військових та державних діячів: Сі Цзіньпіна, Чжао Цінхуа, Лі Кецяна, Мао Дзедуну.

У статті охарактеризовано семантичні ознаки фразем в китайському дискурсі політичних та військових лідерів; з-поміж експресивних фразеологічних одиниць виділено насамперед усталені ідіоматичні вирази (чен'юй) із етномаркованими компонентами у своєму складі, які виражають образність та зміст яких зумовлений асоціаціями із подіями, сформованими у певний період історії та культури китайського етносу. У процесі семантичного аналізу визначено, що у текстах публічних виступів державних лідерів окрім стійких ідіоматичних виразів, наявні афористичні звороти як різновид фразеологічних одиниць, які містять культурно марковані компоненти: слова – символи на позначення природних явищ, рослинні та анімалістичні, історичні концепти. Доведено, що семантика китайських фразем (ідіом та афоризмів) закладена у знаках-символах, що входять до складу виразу і віддзеркалюють мовну картину китайського етносу та світоглядні орієнтири. З'ясовано, що етнокультурна своєрідність фразеологізмів китайського дискурсу сформована на тлі ментальної історичної діяльності китайського етносу та має також екстралінгвістичні чинники.

Внаслідок проведеного дослідження фразеологічних одиниць китайського військово-політичного дискурсу виявлено когнітивні домени, які відображають концептуальне мислення та світогляд китайського етносу, що сприяє глибшому осмисленню поняття етнокультурної специфіки китайських фразем та розкриттю семантичних властивостей фразеологізмів із етномаркованим компонентом у китайському військово-політичному дискурсі.

Ключові слова: фразема, етнокультурний компонент, семантика, когнітивний домен, ідіоми, афоризми, дискурс.

The article is devoted to revealing the semantic peculiarities of phraseology in Chinese military and political discourse; in particular, the phraseological units which contain ethnocultural components distinguished in the texts of speeches of Xi Jinping, Zhao Jinghua, Li Keqiang and Mao Zedong are explored.

The article characterizes the structural and semantic features of the phraseological units (phrasemes), identified in discourse of the Chinese political and military leaders, among expressive units at the first place the idiomatic collocations (chengyu) which incorporate ethnocultural components in their structure are highlighted. These idioms express imagery and their meanings are stipulated by associations with events developed in certain period of Chinese ethnic groups' history and culture.

The results of the semantic analysis demonstrate that the texts of public speeches by Chinese statesmen comprise both idioms (chengyu) and aphoristic expressions being the types of phraseological units which contain in their structure culturally marked components – words with symbolic meanings for representing natural objects and phenomena, animalistic, floristic and historic concepts. The research proves that the semantics of Chinese phraseological units (idioms and aphorisms) is rooted in the symbolic characters which best reflect the language picture and worldview landmarks of the Chinese ethnic group. It has been discovered that the ethnocultural identity of the phraseology in Chinese discourse was

shaped against the background of mental, cultural, historical activity of the Chinese ethnic group and it involves the extralingual factors too.

The conducted research of the phraseology in Chinese political and military discourse has identified the cognitive domains which reflect conceptual thoughts and worldview of Chinese ethnic group. It provides for deeper understanding of the ethnocultural phenomenon of Chinese phraseology as well as revealing semantic peculiarities of the phraseological units with ethnocultural components in Chinese political and military discourse.

Key words: phraseme, ethnocultural component, semantics, cognitive domain, idiom, aphorism, discourse.

Постановка проблеми. Фразеологічний корпус мови – це невичерпна скарбниця мови та багатий матеріал для лінгвокультурологічного дослідження. У фразеологічних одиницях як «самобутньому пласті кожної мови» знаходять відображення як стереотипи соціальної поведінки, так і суспільно важливі реалії, що можуть бути предметом особливого одночасного дослідження в мовному й культурному планах. [1, с. 30]. Взаємозв'язок між фразеологічними одиницями та етнокультурними чинниками досліджує етнофразеологія, самостійна галузь етнолінгвістики. У фокусі завдань цієї наукової дисципліни – дослідження семантичних, стилістичних властивостей фразеологічних одиниць, особливості їх творення та уживання в тісному зв'язку з етнічною історією та культурою народу. Фразеологія є потужним засобом культурної та образної репрезентації менталітету певного етносу – носія мови і потребує етнокультурологічного підходу до вивчення.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження етнокультурної специфіки фразеологічних одиниць вимагає виявлення культурно маркованих компонентів у складі фразем в межах тематичного поля, враховуючи відповідності фраземних одиниць із різних мов типу метафоричного переносу значення [2, с. 63].

С. Я. Єрмоленко дає визначення термінопоняттю «етнічний компонент, у складі якого *етно* несе в своєму змісті інформацію про зазначену спільноту незалежно від соціального, культурно-освітнього статусу її представників, тобто виокремлює їх за притаманними типовими ознаками зовнішності, психічного складу, мови, матеріальної та духовної культури» [3, с. 52]. Проте, як стверджує дослідник І. М. Положин, «опис етнокультурної специфіки фразем не обмежується на певному етапі дослідження традиційним коментарем до культурно маркованих компонентів у складі фраземної одиниці» [4, с. 41].

Науковці акцентують, що у ході дослідження слід враховувати той факт, що походження фразем із етномаркованим компонентом (етнофразем), генетично пов'язане зі сферою народної духовної культури, підпорядковане певним об'єктивним закономірностям [5, с. 148]. Історія та культура

народу часто втілюються у фразеологізмах і саме завдяки встановленню семантичного зв'язку між компонентами у складі фраземи (фразеологічної одиниці) та вивченню джерела їх походження можна зрозуміти і передати світогляд певного народу: етнокультурні уявлення й вірування, звичаї та життєві цінності.

Китайський військово-політичний дискурс вирізняється унікальною фразеологічною традицією, що базується на давніх культурних концептах. Багато фразеологізмів беруть витoki з класичних текстів, таких як «Мистецтво війни» Сунь-цзи, і досі активно використовуються. За словами Лі Мін, ці вислови відображають не лише стратегічну думку, але й філософське сприйняття життя [6, с. 45]. Китайська фразеологія характеризується складністю семантичної структури, образним характером фразеологічних одиниць, етнокультурною специфікою їх значень, що викликає ряд труднощів у лінгвістів та перекладачів. Тому питання виявлення етнокультурних особливостей корпусу фразеологічних одиниць китайського військово-політичного дискурсу, їх семантичної структури потребують ґрунтовного дослідження.

Постановка завдання. Метою нашої розвідки є вивчення семантичних властивостей фраземних одиниць китайського військово-політичного дискурсу, особливості їх структури та уживання, а також виявлення у їх складі компонентів, пов'язаних з етнічною культурою народу – носієм мови. Мета передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) виокремити систему фразем, у яких відображені найбільш значимі етнокультурні концепти; 2) схарактеризувати семантичні особливості фразеологічних одиниць, які містять етнокультурні компоненти у своїй структурі; 3) з'ясувати етнокультурну специфіку фразем китайського військово-політичного дискурсу та її відтворення українською мовою.

Виклад основного матеріалу. Фразеологізми китайського військово-політичного дискурсу передають етнокультурну інформацію за допомогою символіки компонентів, що входять до їх складу. Семантика таких фразеологічних одиниць (ФО) має характерну культурну маркованість, що вказує на джерела походження цих фразем та приналежність до певної етнічної групи.

Ідіоми (成语, chéngyǔ) – зазвичай чотирискладові стійкі фраземи, що мають фіксовану структуру та побудовані за нормами давньокитайської мови, становлять значну частину китайського політичного дискурсу. Характерними рисами чен'юй є семантична монолітність, цілісна структура, наявність в основі образного компонента та складових компонентів, що несуть у собі символічне значення й відображають специфічні для Китаю культурні концепти, такі як: “龙争虎斗” (*боротьба дракона та тигра*), що символізує запеклу боротьбу між рівними суперниками. Для китайського військово-політичного дискурсу характерні фразеологічні одиниці, що ґрунтуються на філософії конфуціанства та військових стратегіях епохи Сунь-Цзи. Наприклад, ідіома “知己知彼, 百战殆” (*знаючи себе і ворога, виграти сотню битв*) має глибоке стратегічне та культурне значення.

Семантика чен'юй глибоко вкорінена у китайській культурі та тисячолітній історії, чен'юй беруть витоки із притч, класичних історичних та філософських текстів, таких як «І Цзин» та трактатів Сунь-Цзи («Мистецтво війни»). Наприклад, “画蛇添足” (*домалювати ноги змії*) є метафорою надмірності, яка з'явилася у V ст. до н.е. У промовах Сі Цзіньпіна: (Виступ на зустрічі до свята Весни 2025 року) наявні фразеологізми зі схожими анімалістичними компонентами та культурним підтекстом: “蛇行千里” (shé xíng qiān lǐ) – «зі спритністю змії долати тисячі лі» [7].

У міфології Давнього Китаю символізм змії та дракона практично ототожнювався. Існував міф про матір-прародительку Нюйва, котра мала вигляд напівжінки-напівзмії. Їй приписували відновлення космічної рівноваги після катастрофи [8]. Тому метафоризація образу змії, що асоціюється із швидким оновленням та змінами, привносить у контекст додаткові смислові відтінки і передає зв'язок поколінь, збереження культурних традицій.

Китайський військовий дискурс містить експресивні фразеологізми – метафоричні сполуки з етномаркованими компонентами, пов'язані з природними явищами та об'єктами, історичними образами та символами, які зберігаються в пам'яті народу довгий період і несуть в собі культурний код. Специфіка китайських фразем такого типу полягає в наповненні їх семантики символічними образами (концептами), зміст яких зумовлений асоціаціями із подіями, сформованими у певний період історії та культури китайського етносу. “以水制火” (yǐ shuǐ zhì huǒ) – «Керуй вогнем, водою», що означає управління конфліктом

через гнучкість; “借风行船” (jiè fēng xíng chuán) – «пливти за вітром», тобто використовувати сприятливі умови для досягнення цілей.

“可能遇到风高浪急甚至惊涛骇浪的重大考验” (kěnéng yùdào fēng gāo làng jí shènzhi jīngtāo hàilàng de zhòngdà kǎoyàn). Дослівний переклад: «Можливо, ми зіткнемося із високими вітрами і бурхливим морем навіть із шаленими бурями та грізними хвилями» [9].

“风高浪急” (fēng gāo làng jí) – «сильні вітри й бурхливе море (хвилі)» (символ серйозних труднощів); “惊涛骇浪” (jīngtāo hàilàng) – «шалені бурі та грізні хвилі» (великі випробування). Такі образи нагадують про «штормову» боротьбу й необхідність тримати курс, що асоціюється з військовою чи стратегічною дисципліною. У «Записах великого історика: біографія Сян Юя» (військового діяча) згадується історія, як Сян Юй бився із Лю Баном за панування, але врешті зазнав поразки в битві при Гайся та був змушений відступити до річки Уцзян. Вода річки Уцзян піднялася, утворюючи величезні хвилі. Потрапивши у скрутне становище, Сян Юй був у розпачі і зрештою вирішив покінчити життя самогубством. В результаті такої події «бурхливе море» стало загальновживаною метафорою для опису складних ситуацій [10].

“历史的车轮谁都无法阻挡” (lìshǐ de chēlún shéi dōu wúfǎ zǔdǎng) – «Колесо історії ніхто не може зупинити». Історія виникнення цієї ідіоми сягає часів стародавнього Китаю. Мудреця запитали: «Чому вода у річках і морях не тече назад крізь течію маленьких струмків і річок?» Мудрець відповів: «Воду у річках і морях не можна виміряти відром». “基本含义” (*Ріка і море не можуть йти проти малої течії*) [11]. Цей риторичний прийом часто використовується у військових промовах і передає історичну неминучість та має підтекст – виправдання великих політичних або військових дій.

З поміж зазначених експресивних фразеологізмів виокремлюємо фразеологічні одиниці, що асоціюються з боротьбою і доланням перешкод, частина з них містить флористичні компоненти та алюзії на історичні постаті та події. “披荆斩棘” (pī jīng zhǎn jí) – «Розчищати колючки і рубати терни» [12], що означає «подолання труднощів, прокладання шляху крізь перешкоди». Цей фразеологізм походить із притчі періоду Воюючих Царств про ученого на ім'я Го Пу. На шляху до царя Ци йому довелося пройти через густий ліс, вкритий колючками. Інші радили йому піти обхідним шляхом, але він був хоробрим та подолав усі перешкоди і врешті-решт йому вдалося зустрітися з королем [13].

В українській мові існує фразеологізм «пройти крізь сито і решето» або «пройти крізь вогонь і воду» [14, с. 574]. Як український, так і китайський фразеологізми містять компоненти, що описують реалії побуту та вірування народу. Проходити «шлях, вкритий терном» асоціюється із випробуванням та життєвими труднощами. Китайський фразеологізм має ширший історичний контекст і уживався в давнину для опису військових походів та реформаторських зусиль правителів.

风起于青萍之末 (fēng qǐ yú qīng píng zhī mò) (*Вітер піднімається на кінчику листочка*) – «великі події починаються з незначних змін». Ця фразема згадується у давньокитайських філософських творах, зокрема «Дао де цзін» Лао-цзи (III ст. до н.е.) і втілює принцип даосизму. «居安思危» (*Бути насторожі навіть у мирний час*) – популярна китайська стратегічна концепція бере витоки із канонічної книги конфуціанства (722 р. до н.е.) звучить як гасло (максима) [13].

Іншим різновидом фразеології виступають афоризми, яким характерні такі ознаки: узагальнення та глибина думки, стислість, експресивність, загальна значущість, несподіваність суджень (парадоксальність) і авторство. Афоризми китайського військово-політичного дискурсу (*цзіньцзююй*) є висловлюваннями філософського характеру, що мотивують людей. Вони відтворюють етнокультурний колорит через накопичений у своєму змісті колективний досвід та особливості культури. Вони також слугують мовно-естетичними знаками. Семантика китайських афоризмів концентрується навколо знаків-символів, що входять до складу виразу і передають національно-культурну специфіку мови китайського етносу та світоглядні орієнтири. З-поміж фразеологічних одиниць китайського військово-політичного дискурсу ми виділяємо найпоширеніші семантичні типи афоризмів, що містять компоненти (символи) на позначення об'єктів природи, анімалістичні знаки, флористичні, слова-символи міфологічного походження (міфологеми), політичні гасла та військові стратегії.

“天不言而四時行，地不語而百物生” (*Небо не говорить, але чотири пори року рухаються; земля не говорить, але все виникає*). Промова Сін Цзіньпіна на Кліматичному саміті завершується цитацією із поезії відомого китайського поета династії Тан Лі Бая (734 р. н. е.) [15]. Афоризм містить компоненти, які пов'язані з віруваннями китайців у природні стихії (небо, земля, повітря, вода) і увиразнюють ідею даоських ідеалів: жити в гармонії з природою, не шукати користі, а вчитися жити у природи. Принцип безкорисливості,

вдячності природі – один із даоських принципів прихований у контексті.

“百舸争流，奋楫者先” (*Сотні човнів мчать за течією, і той, хто гребе наполегливо, буде першим*) фразема бере витоки із збірки поетичних творів Китаю «Чу цзи» (III ст. до н.е.), історії про стародавню державу Чу, яка була однією із семи держав періоду Воюючих царств, що змагалися за владу. «Сотня човнів, що мчать за течією» стала символом для опису різних сил (жорсткої конкуренції) у державі [16].

У китайському військово-політичному дискурсі фразема “同舟共济” (*пливти в одному човні*) вживається для передачі людських якостей, акцентуючи важливість співпраці між сторонами для досягнення спільних цілей. У народній творчості та літературі (поезії) лексема «човен» часто набуває символічного значення і уособлюється з людською долею, що пливе по хвилях життя. У китайській етнокulturі ця метафора набуває концептуального значення і символізує єдність, колективізм та взаємодопомогу.

Схоже семантичне наповнення містить фразеологічний вираз “像石榴籽一样紧紧抱在一起” (xiàng shíliú zǐ yíyàng jǐnjǐn bào zài yìqǐ), який дослівно означає «міцно обійматися, як зерна граната». Він вживається в Китаї для позначення єдності, згуртованості та гармонії між людьми, особливо між різними етнічними групами. Вираз набув популярності завдяки Сі Цзіньпіну, який у 2014 році, виступаючи на Другій центральній робочій нараді з питань Сінцзяну, сказав: “各民族要像石榴籽那样紧紧抱在一起” (Gè mínzú yào xiàng shíliú zǐ nà yàng jǐnjǐn bào zài yìqǐ) [17], що означає: «Усі етнічні групи повинні бути так само тісно об'єднані, як зерна граната». Гранат у китайській етнокulturі символізує родючість, єдність, гармонію і продовження роду. У стародавніх китайських оселях часто можна було побачити зображення граната як оберега для процвітання сім'ї. Згідно з китайської урядовою політикою, Китай – це єдина сім'я, що складається з 56 етносів, які повинні жити разом у гармонії, як насіння граната в одному плоді. Семантика слова «гранат» (石榴, shíliú) та його зерна (籽, zǐ): 石榴 (shíliú) – «гранат»; 石 (shí) – «камінь»; 榴 (liú) – частина складних ієрогліфів, що часто пов'язані з деревами та рослинами.

“勇立潮头，做变革时代的弄潮儿” (*Стояти на передовій, бути лідером у часи змін*) – вираз лідерства і активної позиції, що може мати відтінок політичної стратегії, орієнтуючись на зміни та інновації. (Із промови Генерального консула Чжао Цінхуа) [18].

З огляду на семантичну структуру “勇立潮头，做变革时代的弄潮儿” фразеологічний зворот складається із двох частин, побудований за принципом паралельної конструкції, у якій обидві частини мають подібну граматичну та логічну структуру:

1) “勇立潮头” (yǒng lì cháotóu) – «сміливо стояти на гребені хвилі»: 勇 (yǒng) – «сміливий, відважний»; 立 (lì) – «стояти, займати позицію»; 潮头 (cháotóu) – «гребінь хвилі», метафора вживається для передачі передової, авангардної позиції в суспільстві або в процесі змін. Сам вислів означає «бути попереду змін, не боятися нових викликів»;

2) “做变革时代的弄潮儿” (zuò biàngé shídài de nòngcháo’ér) – «бути лідером у часи змін»: 做 (zuò) – «бути, ставати»; 变革时代 (biàngé shídài) – «епоха змін»; 变革 (biàngé) – «реформи, трансформація»; 时代 (shídài) – «епоха, час»; 弄潮儿 (nòngcháo’ér) – «той, хто грає з хвилями». Це метафоричне порівняння для позначення якості людини, яка не просто приймає зміни, а активно ними керує. Фраза походить із морської термінології: «弄潮儿» (nòngcháo’ér) історично означала сміливців, які виходили на гребінь хвилі. У давньому Китаї існувала легенда про Яньчжао, відомого військово-морського адмірала династії Сунь, котрий сміливо протистояв іноземним вторгненням і брав участь у морських битвах, його називали «морським вершником» [13]. У сучасному китайському політичному та соціальному дискурсі цей вислів використовується для підкреслення ролі лідерів реформ, новаторів, людей, які не бояться ризикувати.

“铸就安全合作的铜墙铁壁” (*Створити міцну стіну і залізний мур співпраці у сфері безпеки*) [19] – вказує на необхідність побудови міцних механізмів захисту, які унеможливають проникнення загроз. (Із промови прем’єра Держради КНР Лі Кецяна). Цей фразеологізм у своїй семантичній структурі має дві лексеми одного семантичного поля: мідна та залізна і походить із класичного роману китайського письменника часів династії Юань Ши Най’ань «Річкове прибережжя»

(XIV ст.), побудоване на народних оповіданнях. У цій історії Сун Цзян привів героїв Ляншань до нападу на префектуру Дунчан у Шаньдуні, але був оточений у місті ворогом. Ворог побудував міцну лінію захисту, він зітхнув: «Стіну з міді та заліза неможливо зламати» [13].

Ці афористичні вислови мають символічне звучання і співвідносяться з військовими тактиками та стратегіями у своєму тематичному полі. Вони вносять додатковий смисловий відтінок: створюють командний посил, увиразнюючи контекст за допомогою імперативу (дієслів у наказовому способі), у такий спосіб мотивуючи до дії.

Розглядаючи семантичне наповнення фразеології китайського військово-політичного дискурсу, ми виділяємо такі когнітивні домени, які відображають концептуальне мислення та світогляд китайського етносу:

1) стратегія й боротьба: “鹬蚌相争，渔翁得利” (*чайка і молюск борються, а виграє рибалка*); 2) природа як символ: “滴水穿石” (*капля води розбиває камінь*); 3) міфологізація життя (міфологеми): “长征精神” (*дух Довгого походу*); 4) єдність та безпека: “伟大祖国作坚强后盾” (*Велика Батьківщина як міцний тил*).

Висновки. В ході семантичного аналізу китайського військово-політичного дискурсу виокремлено систему фразем, які містять етномарковані компоненти, що відображають мовну ментальність та світосприйняття китайського етносу. З-поміж фразеологічних одиниць китайського військово-політичного дискурсу ми виділили найпоширеніші семантичні типи: ідіоми (чен’юй) – стійкі метафоричні вислови та афоризми, які містять у своїй структурі культурно марковані компоненти на позначення природних явищ та об’єктів (природні символи), міфологеми, анімалістичні та флористичні образи, політичні гасла та військові стратегії. Отримані результати дають змогу реконструювати мовну картину і світоглядні цінності китайського етносу та окреслюють простір для майбутніх розвідок в етнолінгвістичному домені.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Венжинович Н. Ф. Лінгвокультурологічний аспект мовознавчих досліджень : навч. пос. 2-ге вид. Ужгород : ФОП Сабов А. М., 2015. 266 с.
2. Голубовська І. М. Метафорикосимволічні іпостасі зоонімів у рамках фрагмента мовної картини світу «царство тварин». *Мовознавство*, 2003. № 6. С.61–68.
3. Ермоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд : монографія. Київ : НДІУ, 2007. 444 с.
4. Положин І. М. Зоофраземіка української та англійської мов: лінгвокультурологічний аспект : дис. доктора філософ. : 035 Філологія. Ужгород, 2024. 235 с.
5. Савченко Л. В. Презентація термінопонять етнофразеології. *Вісник Львівського. ун-ту «Львівська політехніка»*. Проблеми української термінології. Львів, 2014. № 791. С.147-151.
6. Gibbs, R., Embodied Metaphor and Idioms, Cambridge: Cambridge University Press, 2016. 300 p.

7. 习近平：在二〇二五年春节团拜会上的讲话URL:<https://www.12371.cn/2025/01/27/ART11737962403654571.shtml> (дата звернення: 13.03.2025).
8. Новий Акрополь. Змія : веб-сайт URL: <https://newacropolis.org.ua/articles/zmiia> (дата звернення: 21 лютого 2025).
9. 受权发布 | 习近平：在庆祝中华人民共和国成立75周年招待会上的讲话*Авторизований реліз*. URL : <http://www.news.cn/politics/leaders/20240930/b469c72597224962a1f14b7553892fa1/c.html> (дата звернення: 20.02.2025).
10. 中华人民共和国国防部 (*Міністерство національної оборони КНР*) URL: <http://www.mod.gov.cn>
11. 解放军报评论员：历史的车轮谁都无法阻 URL: <http://www.mod.gov.cn/gfbw/qwfb/16342376.htm> (дата звернення: 2.02.2025).
12. 在开班式上的导学报告（2021年7月19日）URL : https://www.gqt.org.cn/xxgk/tngz_gfxwj/tzysjjh/202210/t20221013_790060.htm (дата звернення: 18.02.2025).
13. 字典|新华字典|在线字典|汉 (Словник китайської мови. Сінхуа) URL : <https://www.chazidian.com> (дата звернення: 1.03.2025).
14. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця: ТВОРИ, 2020. 920 с.
15. At G20 summit, Xi urges a fair, equitable global governance system. URL: http://en.moj.gov.cn/2024-11/20/c_1046694.htm (access date: 10.01.2025).
16. 中央纪委国家监委网站 发布时间:2018-11-26 URL: https://www.ynjjc.gov.cn/html/2018/toutiao_1126/58043.html (дата звернення: 17.02.2025).
17. 习近平在中共中央政治局第十八次集体学习时强调 深入. URL: <https://www.12371.cn/2024/12/10/ART11733801582323269.html> (дата звернення: 21.02.2025).
18. Chinese Consulate General in Zurich (Switzerland) : website. URL: <http://zurich.china-consulate.gov.cn/> (дата звернення: 17.02.2025).
19. 李克强在上海合作组织成员国总理第十四次会议大范围会. URL: https://www.gov.cn/guowuyuan/2015-12/15/content_5024480.html (дата звернення: 10.03.2025).

РОЗДІЛ 4

КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

УДК 811.124'373:17.023.34]81'42

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.39.2.21>

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ ПРАЦЯ В ПАРЕМІЙНІЙ СПАДЩИНІ ДАВНІХ РИМЛЯН

LINGUISTIC-CULTURAL REPRESENTATION OF THE CONCEPT OF *WORK* IN THE PAREMIC HERITAGE OF THE ANCIENT ROMANS

Петришин М.Й.,

orcid.org/0000-0003-4060-7440

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри загального та германського мовознавства

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті представлено виклад основних результатів дослідження концепту *праця* в римській лінгвокультурі. Актуальність розвідки обумовлена необхідністю поглибленого вивчення питання особливостей реалізації аналізованого концепту та його зв'язків з іншими концептами в колективній свідомості давніх римлян, визначення чинників, що зумовлюють національну специфіку оцінки праці в римській лінгвокультурі.

Матеріалом дослідження слугувала вибірка латинських паремій (120 одиниць) з лексикографічних джерел, які характеризують ставлення давньоримського суспільства до праці. Засобами вираження концепту *праця* слугують латинські субстантиви (*labor, opera, industria*), дієслова (*laborare, agere, facere*), а також низка імпліцитних засобів, які опосередковано передають уявлення римлян про трудову діяльність.

Аналіз особливостей загальнолюдської універсалії *праця* на матеріалі паремійної спадщини дозволив простежити специфіку ставлення давніх людей до праці, виявити ключові коди римської лінгвокультури, систему цінностей і традицій античного суспільства. Встановлено, що концепт *праця* містить такі обов'язкові компоненти, як діяльність, суб'єкт праці, результат. Обґрунтовано, що *праця* – це багатовимірне поняття, репрезентоване у свідомості римського народу низкою концептуальних ознак. Праця для римлян була джерелом добробуту і достатку, гармонії і здоров'я; засобом задоволення матеріальних і духовних потреб, забезпечення комфортного життя у старості; панацеєю від страждань і нещасть, способом удосконалення власних вмінь і навичок. Ключовими ознаками концепту *праця* в римській лінгвокультурі є: результат, винагорода, успіх, визнання, слава, самореалізація, наполегливість, працьовитість, систематичність, ретельність, точність, насолода. Аналізований концепт корелює в латинській мові також з концептами *час, вік, неробство*. Паремійна спадщина римлян вербалізує здебільшого позитивну оцінку праці. Латинські прислів'я і приказки віддзеркалюють багатий життєвий і духовний досвід римлян, їх уявлення про важливість і роль праці в житті кожної людини.

Ключові слова: латинська мова, прислів'я, приказки, праця, національно-культурна специфіка.

The article presents a summary of the main results of the study of the concept of *work* in Roman linguistic culture. The relevance of the investigation is due to the need for an in-depth study of the issue of the implementation of the analyzed concept and its connections with other concepts in the collective consciousness of the ancient Romans, the determination of factors that define the national specificity of the assessment of work in Roman linguistic culture.

The material for the study was a selection of Latin paremii (120 units) from lexicographical sources that characterize the attitude of ancient Roman society to work. The means of expressing the concept of *work* are Latin substantives (*labor, opera, industria*), verbs (*laborare, agere, facere*), as well as a number of implicit means that indirectly convey the ideas of the Romans about work.

The analysis of the features of the universal human work on the material of the paremic heritage allowed us to trace the specifics of the attitude of the ancient people to work, to identify the key codes of the Roman linguistic culture, the system of values and traditions of ancient society. It was established that the concept of work contains such obligatory components as activity, subject of work, result. It is substantiated that work is a multidimensional concept, represented in the minds of the Roman people by a number of conceptual features. Work for the Romans was a source of well-being and prosperity, harmony and health; a means of satisfying material and spiritual needs, ensuring a comfortable life in old age; a panacea for suffering and misfortune; a way to improve one's own skills and abilities. The key features of the concept of work in Roman linguistic culture are: result, reward, success, recognition, fame, self-realization, perseverance, hard work, systematicity, thoroughness, accuracy, pleasure. The analyzed concept correlates in the linguistic consciousness of the Romans with the concepts of time, age, idleness. The paremic heritage of the Romans verbalizes a mostly positive assessment of work. Latin proverbs and sayings reflect the rich life and spiritual experience of the Romans, their understanding of the importance and role of work in the life of every person.

Key words: Latin language, proverbs, sayings, work, national and cultural specificity.

Постановка проблеми. Сучасний стан лінгвістичних досліджень характеризується тенденцією до вивчення специфіки етносвідомості шляхом аналізу ключових концептів. У системі домінантних понять будь-якого народу важливе місце посідає універсальний концепт *праця* як один з головних компонентів народної мудрості. Праця є важливою складовою частиною життєдіяльності людини, природною потребою, способом задоволення матеріальних і духовних запитів як окремого індивіда, так і суспільства. Вивчення універсальних концептів крізь призму паремійної спадщини народу дозволяє пізнати спосіб його життя, менталітет, історію і традиції соціуму, об'єднаного спільною культурою.

Аналіз досліджень. Питання відображення концепту *праця* в мовній свідомості того чи того народу неодноразово було предметом наукових зацікавлень сучасних лінгвістів. Упродовж останніх років дослідники розглядали лінгвокогнітивні особливості концепту *праця* на матеріалі слов'янських, германських, романських, тюркських мов. Ґрунтовний аналіз оцінної репрезентації аналізованого концепту у фразеологічних та паремійних одиницях української мови подано в статті М. Бобро. Дослідниця описала константи національного лексичного і фразеологічного образотворення, що відображають погляди на місце і роль праці в житті людини, визначила екстралінгвістичні чинники, що зумовлюють національну специфіку оцінки праці в українській лінгвокультурі [1]. Результати вивчення особливостей об'єктивації лінгвокультурного концепту *праця*, його когнітивних пластів і ціннісного спектра на матеріалі фразем української мови представлено в розвідці Л. Щербачук [10]. У полі наукових зацікавлень У. Михайлишин перебуває специфіка соціокультурного концепту “Arbeit” на матеріалі німецьких прислів'їв і приказок [7]. Наукові пошуки Н. Сіленко пов'язані з вивченням національно-культурного концепту *праця* крізь призму турецьких фразем [8]. У монографії І. Мірошниченко ґрунтовно представлено аналіз ієрархічної структури фразосемантичного поля “працьовитість / неробство” на матеріалі польської мови [6]. Окремі розвідки присвячено контрастивному аналізу концепту *праця*, що дозволяє виявити особливості його лінгвокультурної конотації, універсальні та відмінні стереотипи, зумовлені національно-культурним світоглядом представників різних етносів. Так, наприклад, З. Коцюба на матеріалі прислів'їв і приказок досліджувала особливості репрезентації концепту *праця* у побутовій свідомості слов'ян, гер-

манців і романців [4], а розвідка О. Грушак присвячена порівняльному аналізу концепту “*пряця/labor*” на матеріалі паремій української і латинської мов [2]. Однак питання особливостей реалізації концепту *праця* та його зв'язків з іншими концептами в колективній свідомості давніх римлян, визначення чинників, що зумовлюють національну специфіку оцінки праці в римській лінгвокультурі потребує поглибленого вивчення.

Метою нашої розвідки є виявлення лінгвокультурних особливостей концепту *праця* в мовній картині світу давніх римлян.

Досягненню поставленої мети сприяє розв'язання наступних завдань: узагальнення теоретичних засад дослідження феномену праці в сучасній лінгвістиці; укладання реєстру латинських паремій, які віддзеркалюють уявлення давніх римлян про трудову діяльність; виявлення універсальних та індивідуальних стереотипів концепту *праця* в римській лінгвокультурі.

Об'єкт дослідження становлять латинські прислів'я і приказки, які експліцитно або імпліцитно репрезентують уявлення римлян про трудову діяльність, її роль в житті античної людини, **предмет** – засоби вираження і лінгвокультурні особливості концепту *праця* в римській етносвідомості.

Джерельною базою розвідки слугувала вибірка латинських паремій (120 одиниць), які безпосередньо або опосередковано відображають і характеризують ставлення римлян до праці [3; 5; 9; 11].

Виклад матеріалу. У дослідженні концепт трактуємо як ключову одиницю культури, її концентрат, елемент образної моделі світу, що відображає національно-культурну ментальність. Лінгвокультурний підхід до вивчення концептів дозволяє виявити систему цінностей, притаманних суспільству.

З давніх-давен праця посідала важливе місце в житті людини, оскільки була джерелом задоволення матеріальних і духовних потреб, засобом удосконалення вмінь і майстерності, причиною пізнання нового, каталізатором позитивних змін у суспільстві. Аналізований концепт належить до універсальних концептів у лінгвокультурі будь-якого народу. Вивчення особливостей загальнолюдської універсальності *праця* на матеріалі паремійної спадщини дозволяє реконструювати семантичний зміст і особливості менталітету народу, простежити загальне та індивідуальне бачення і розуміння одного з найважливіших компонентів життя людини, специфіку ставлення римлян до праці, оскільки прислів'я і приказки у влучній і короткій формі віддзеркалюють багатий історичний досвід римлян, їх уявлення про трудову

діяльність, систему цінностей, традиції, побут, культуру. Засобами вербалізації концепту *праця* в латинських пареміях слугують іменники *labor*, *opera*, *industria*, *diligentia*, дієслова *laborare*, *agere*, *facere*, а також низка імпліцитних засобів.

Праця – це багатогранний і складний процес, вид людської діяльності, що має на меті досягнення суспільно значущого результату. Усі надбання і блага суспільства є результатом людської праці. Праця – це діяльність людини, спрямована на створення матеріальних і духовних благ, покликаних задовольняти потреби та інтереси як окремої людини, так і суспільства, рушійна сила прогресу. Латинські паремії утворюють думку про те, що праця є основою життя людини, а працьовитість – однією з головних чеснот: *Labor prima virtus; Conari manibus pedibus*. На думку римлян, трудова діяльність була джерелом процвітання не тільки окремої особистості, а й усього суспільства, адже матеріальна і духовна культура античного світу створена завдяки наполегливій праці усіх членів соціуму: *Labore virtute civitas floret; Sudandum est pro communibus commodis*, а життя без праці не личило людині: *Non laborare hominem non decet, Homini deligenti semper aliquid superest*. У праці римляни вбачали благо, а не тягар: *Labor non onus, sed beneficium*. Робота давала римлянам надію на краще життя: *In constanti labore spes*. Окрім того, давні римляни почесною вважали працю на землі, оскільки більшість з них займалася землеробством: *Agro bene culto nihil specie ornati*. Слід зазначити, що низка паремій репрезентує зв'язок концепту *праця* з божим благословенням. У свідомості римлян гармонійно поєднувалися і доповнювали одна одну праця і молитва: *Ora et labora; Qui laborat, orat; Bene orasse est bene studuisse*. Свій труд давні люди присвячували богам, щоб вони примножували їхні сили і здобутки: *Qui orat et laborat, cor levat ad Deum cum manibus; Laboribus vendunt nobis omnia bona divi; Industriam adiuvat Deum; Quisquis laborat, huic manum paebet Deus; Adesse gaudet, sed laboranti Deus; Laborantes Deus adiuvat; Ad auxilium Dei tuo etiam opus est labore; Dabit Deus omnia bona; Deus adest sine mora*. У колективній свідомості римлян праця вважалася основним способом задоволення матеріальних і багатьох духовних потреб як окремої людини, так і людства в цілому, запорукою добробуту і гідного життя: *Nil sine magno vita labore dedit mortalibus; Labor ferendus est cibum petentibus; Re labor est dulcis, quia non pluit usus hiulcis; Quoniam si quis non vult operari, nec manducet; Qui non laborat, non manducet*. Трудова

діяльність людини завжди була спрямована на результат, передбачала створення певного матеріального або духовного продукту, що слугував задоволенню її потреб. Римляни вважали, що лише той, досягає результату і слави, хто працює: *Labor nunquam caret suo fructu; Laboribus veniunt nobis omnia bona; Finis coronat opus; Hunc laborem sumas, laudem qui tibi ac fructum ferat*. Таким чином, праця ніколи не була безплідною, її результат залежав від затрачених зусиль, здібностей і характеру людини, усвідомлення нею своєї ролі в процесі роботи: *Sine labore non erit panis in ore; Non volat in buccas tuas assa columba; Exitus acta probat; Labor recedet, bene factum non abscedet; Ut sementem feceris, ita metes*. Лише працею і знаннями давні люди підкорювали світ: *Arte et humanitate, labore et scientia*. Праця вважалася джерелом успіху, засобом досягнення мети. Без наполегливої праці людина, як стверджують латинські прислів'я, нічого не може досягнути в житті: *Labore constat quidquid amabile est; Absque labore gravi non venit nulla seges; Industriae nil impossibile; Absque labore gravi nequeunt consueta repelli*. Трудова діяльність була одним з найкращих способів подолання бідності, оскільки давала можливість давнім римлянам забезпечувати себе і родину, сприяла вдосконаленню навичок, слугувала запорукою стабільності та відкривала можливості для розвитку: *Labor paupertatem vincit; Absque labore nihil; Absque labore gravi non possunt magna parari; Faveat magno fortuna labori; Meret qui laborat; Par est fortuna labori*. У мовній свідомості римлян ключовими ознаками концепту *праця* є наполегливість і працьовитість, які в античному суспільстві вважалися засобом досягнення успіху і життєвої мети. Лише терпінням і наполегливістю митець шліфував талант, робітник створював матеріальні блага, людина досягала успіху та отримувала віру у власні сили: *Labor et patientia omnia vincunt; Labor improbus omnia vincit; Industriae nil impossibile; Labor omnia superat; Labor vel ignem ex lapide decutit; Ignis de lapide surgit mediante labore; Opera et studio*. Окремі латинські паремії наголошують на важливості систематичності трудового процесу, його ролі для отримання позитивного результату. Лише регулярні зусилля, дисципліна і наполегливість дозволяли митцю або селянину, моряку чи поету вдосконалювати вміння, поступово досягати майстерності: *Nulla dies sine linea; Fit fabricando faber*. Латинські паремії експлікують також думку про те, що праця – це важкий шлях до успіху і визнання: *Nocte et die labora, non datur e terris*

mollis ad astra via; Per aspera ad astra; Per crucem ad lucem; Paulatim summa petuntur. У свідомості римлян праця корелює з концептами *usnīx* і *визнання*, які містять у собі поняття досягнення мети, самореалізації, діяльності, що приносить визнання і задоволення, а також є одним з важливих критеріїв оцінки соціального статусу людини в суспільстві: *Labores pariunt honores; Gloria labores sequitur; Labor gloriae pater; Labor bonae famae pater est; Solet sequi laus, cum viam fecit labor, Labor homini laudi est.* Народна мудрість тісно пов'язувала працю з винагородою, яка була невід'ємною частиною успішної роботи: *Par praemium labori.* Римляни усвідомлювали важливість розумного балансу між затраченими зусиллями та отриманою винагородою. Рівень заробітку мав бути пропорційним рівню відповідальності і компетентності працівника: *Opera pro pecunia; Beneficium datur propter officium; Qualis pagatio, talis laboratio; Operi respondet merces; Factis respondet merces.* У паремійній спадщині римлян простежуємо і витoki ідеї "сродної праці". Окремі латинські прислів'я акцентують увагу на тому, що справжнє моральне задоволення люди отримували не лише від результату праці, а й від самого процесу роботи, а кожна людина повинна займатися справою, яка відповідає її покликанню: *Tractant fabrilis fabri; Quam quis norit artem, in hac se exerceat; Si faber fabrilis, si musicus musica tractat, neuter ab officio suo aliena agit; Cultores agros trahunt, fabrilis fabri; Quod medicorum est, promittunt medici, trahunt fabrilis fabri.* Латинські афоризми репрезентують думку про те, що праця була одним з важливих засобів самореалізації римлян у суспільстві, допомагала розкрити особистість, виявити здібності людини: *Opus laudat artificem; Ex arte cognoscitur artifex; Opus artificem probat; Res auctorem qualis sit coarguit; Ex opere artifex cognoscitur; Artificem commendat opus.* Виявлено кореляцію аналізованого концепту з концептом *слава*. Робота повинна приносити користь суспільству та бути гідною визнання: *Id facere laus est, quod decet, non quod licet.* Помітили римляни і терапевтичний ефект праці. Трудова діяльність у римському суспільстві вважалася засобом досягнення гармонії і здоров'я, чинила позитивний вплив на тіло і розум. Таким чином, уявлення про концепт *праця* тісно пов'язано з концептом *здоров'я*, оскільки праця зміцнювала організм, робила людину витривалішою. Давні римляни усвідомлювали необхідність формування уявлень про здоровий спосіб життя, що було важливою умовою виховання всебічно розвинутого

римського громадянина, запорукою здорового способу життя і довголіття в античному суспільстві: *Ignavia corpus hebetat, labor firmat; Labore miles proficit, otio consenescit; Exercitus labore proficit, otio consebescit; Ut ferrum, si non utaris, obducitur robigine, sic animi vigor nisi negotiis tractandis exerceas; Adulescentia in labore et patientia exercenda est; Fallit curas labor.* У римській етносвідомості праця нерозривно пов'язана з когнітивними процесами, що відображено в висловах: *Labore distinguitur mens; Labor assiduus hominibus sapientiam dedit.* Концепт *праця* корелює у мовній свідомості римлян з концептами емоційної сфери. Трудова діяльність приносила античній людині втіху, адже завжди було приємно споживати плоди своїх рук: *Labores manuum tuarum quia manducabis, beatus es.* У праці римляни вбачали насолоду, джерело морального задоволення, духовну поживу: *Labor est etiam ipsa voluntas; Animos labor nutrit; Suavis laborum est praetorium memoria.* Особливе значення для ментального здоров'я римлян мала завершена праця: *Peracti labores iucundi sunt.* Робота приносила античній людині розраду в нещасті, була одним з основних шляхів попередження негативних емоційних страждань, загартовувала дух: *Labor callum obducit dolori, dopomagała забути про турботи: Labor fallit curas.* Концепт *праця* тісно пов'язаний у свідомості римлян з темпоральним концептом *час*, оскільки будь-яка діяльність має сприятливий час для її виконання: *Dum ferrum candet, tundito.* Паремія *Verum – vero inter offam atque herbam verum longum intervallum* свідчить про те, що досягнення результату праці – це не миттєва дія, а тривалий процес. У паремійній спадщині римлян виявлено прислів'я, в яких виражено позитивне ставлення до біологічного типу людей-жайворонків, адже люди, які швидко прокидаються, встигають виконати за день більше справ. Ранковий час, на думку римлян, був найсприятливішим для занять творчістю: *Aurora Musis amica.* В окремих прислів'ях відображено етапи трудового процесу: *Finis coronat opus.* Латинські паремії репрезентують кореляцію трудової діяльності з концептом *вік*. Плідна і наполеглива праця вважалася найкращим засобом існування для молоді: *Labor iuventuti optimum est obsonium*, запорукою щасливого, комфортного і забезпеченого життя у старості: *Labor senectuti optimum obsonium; Laboriosa iuventutis studia, iucunda sunt senectutis otia; Senibus labor optima fercla; Laborandum in iuventa, quo seni suppetat commodius vivendi facultas; Iuveni parandum, seni*

utendum; Quaerere divitias debet iuvenior aetas, nutriat unde graves cana senecta dies; Aestas non semper fuerit, componite nidos. Низка латинських паремій актуалізує значення ‘точність у роботі’: *Pulchre sedens, melius agens; Deliberandum est saepe, statuendum est semel.* Також римляни вважали, що праця несумісна з поспіхом, а будь-яку роботу потрібно виконувати неквапливо: *Festinato improvida est et caeca; Festina lente; Ipsa se velocitas implicat.* Життєвий досвід римляни спонукав їх до розуміння необхідності відновлення і перезавантаження при виконанні будь-якої роботи, вміння визначати її ритм: *Quod caret altera requie, durable non est; Otium post negotium; Post laborem dulcior quies.* Колективна свідомість римлян засуджувала людей, які багато говорять, а мало роблять: *Facile dictu, difficile factu; saepe minus faciunt homines, qui magna loquuntur; Mare verborum, gutta rerum; Peculium non verbis, sed re augetur; Aliud est facere, aliud est dicere.* Латинські паремії експлікують зв’язок праці з концептом помилка. Тільки той ніколи не помиляється, хто нічого не робить: *Nunquam errat, qui nihil agit.* Простежуємо низку афоризмів, в яких аналізований концепт корелює з концептом *неробство*. Жодна праця, на думку римлян, не вважалася ганебною, лише неробство і ледарство були причиною поганих звичок, сприяли деградації особистості: *Nihil agendo homines male agendo discunt; Vitia otii negotio discutienda sunt; Otia dant vitia; Omnium malorum origo otium; Otia non ditescunt.* Спостереження над емпіричним матеріалом виявило імпліцитну об’єктивацію тропами поняття даремної праці: *Arare litus; Arenae mandare semina; Aquas in mare fundere; Laterem*

lavare; Ligna in silvam ferre; Oleum et opera perdere; Sulcos in pulvere ducere. Зоометафора, яка містить зоонім бджола, вживалася на позначення працюючої людини: *Si sapis, sis apis.*

Висновки. Праця є однією з найважливіших цінностей суспільства, основою його існування і розвитку, природною і невід’ємною умовою людського життя. Ставлення античного народу до роботи було однією з визначальних характеристик етнічної спільноти, що отримало віддзеркалення в паремійній спадщині і слугувало ключем до пізнання особливостей характеру і світогляду давніх римлян. Римське суспільство розглядало працю як джерело достатку і матеріальних благ, духовних потреб людини. Завдяки праці римляни здобували нові знання і навички, розкривали свої здібності, створювали неперевершені шедеври. Праця допомагала античній людині ставити перед собою мету і досягати її, дисциплінувала, була запорукою гідного і щасливого життя. У мовній свідомості давніх римлян праця сакралізувалася і вважалася одним зі способів служіння богам. Більшість латинських паремій характеризує працю як процес з позитивною конотацією, природну умову життя, притаманну лише людині. Ключовими ознаками концепту *праця* в римській лінгвокультурі є: результат, добробут і достаток, засіб задоволення матеріальних і духовних потреб, винагорода, успіх, визнання, слава, самореалізація, наполегливість, працюовитість, систематичність, ретельність, точність, насолода. Аналізований концепт корелює також з концептами *час, вік, неробство*.

Перспектива студій полягає в необхідності вивчення бінарної опозиції *праця – неробство* в паремійній картині світу давніх римлян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бобро М. П. Аксиологічна параметризація концепту “робота” та його вербалізації в сучасній українській мові. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія*. 2015. Вип. 73. С. 116–119.
2. Грушак О. Концепт «праця» в латинських та українських пареміях. *Молодь і ринок*. 2012. № 12. С. 131–135.
3. Корж Н. Г. Із скарбниці античної мудрості. К.: Вища школа, 1994. 350 с.
4. Коцюба З. Концепт «праця» як засіб реалізації ціннісних концептів у побутовій свідомості (на матеріалі прислів’їв і приказок). *Наукові записки Кіровоградського національного університету. Серія. Філологічні науки*. 2008. Т. 75 (4). С. 70–73.
5. Латинська фразеологія : Словник-довідник / авт.-укл. П. І. Осипов. К : Академвидав, 2009. 344 с.
6. Мирошніченко І. М. Фразосемантичне поле “працюовитість / неробство” в польській мові. К. : Наукова думка, 2014. 248 с.
7. Михайлишин У. Оцінні характеристики концепту “Arbeit” у німецьких прислів’ях і приказках. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Лінгвістика*. 2012. Вип. 16. С. 189–192.
8. Сіпенко Н. В. Вербалізація концепту *праця* в турецькій мовній картині світу. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2015. № 5. С. 146–150.
9. Цимбалюк Ю. В. Латинські прислів’я та приказки. К. : Вища школа, 1990. 438 с.
10. Щербачук Л. Ф. Концепт *праця* в українській фразеології: етнокультурний аспект. *Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2011. Вип. 25. С. 524–526.
11. Dicionário de Expressões e Frases Latinas. Compilando por Henerik Kocher. URL: https://hkocher.info/minha_pagina/dicionario/0dicionario.htm (дата звернення: 05.02.2025)

ПРО ДЕЯКІ ГРАМАТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛЯКІВ НА ТЛІ ВИКЛАДАННЯ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

ABOUT SOME GRAMMATICAL PROBLEMS OF POLES AGAINST THE BACKGROUND OF TEACHING POLISH AS A FOREIGN LANGUAGE

Яковенко Л.І.,

orcid.org/0000-0003-0503-6419

кандидат філологічних наук, доцент,

*завідувач кафедри професійно орієнтованої польської мови
Національного університету «Одеська політехніка»*

У статті розглянуто проблему вживання чоловічоособової та нечоловічоособової форми дієслівного присудка при однорідних підметах, що виражені іменниками різного роду і числа. Проаналізовано звернення поляків до авторитетної мовної консультації PWN та відповіді відомих мовознавців. Зазначена проблема тісно пов'язана з категорією роду іменника та визначенням кількості родів у польській мові. Особливо важливим це питання є для вивчення польської мови як іноземної, адже чоловічоособова категорія належить до специфічних граматичних категорій, тому усвідомлення її мовного позначення викликає багато труднощів.

Підручники польської мови як іноземної для різних рівнів однотайно подають матеріал у спрощеному вигляді, а саме: чоловічоособові форми дієслів вживаються тільки стосовно чоловіків або групи осіб, де є хоча б один чоловік, а нечоловічоособові форми вживаються стосовно усіх інших осіб, тварин, предметів, абстрактних понять тощо. Такий підхід на перший погляд можна вважати цілком слушним і виправданим, адже творення і розрізнення названих вище форм є одним з найскладніших етапів вивчення польської мови, тому заглиблення у подробиці є важливим для розуміння носіїв і творення висловів польською мовою.

Для здійснення вибору форми присудка при однорідних підметах слід враховувати сукупність наступних чинників: розрізнення чоловічоособових і нечоловічоособових іменників; розрізнення депреціативних і недепреціативних форм; позиція іменників стосовно присудка; наявність у складі однорідних підметів іменника нечоловічоособового роду, що називає тварину, а також число, у якому вжито цей іменник; наявність серед однорідних підметів іменника нечоловічоособового роду, що називає неживі предмети, а також число, у якому вжито цей іменник; чи сполучуваність іменників, що входять до складу однорідних підметів, є однаковою тощо.

Ключові слова: польська мова, однорідні підмети, присудок, чоловічоособові і нечоловічоособові форми, сполучуваність.

The article considers the problem of using the masculine and non-masculine forms of the verb predicate with homogeneous subtypes expressed by nouns of various kinds and numbers. It analyses appeals of Poles to authoritative language consultation PWN and answers of known linguists. This problem is closely related to the category of the noun genus and the determination of the number of genera in the Polish language. This issue is especially important for studying the Polish language as a foreign language, because the male category belongs to specific grammatical categories, so the awareness of its linguistic designation causes many difficulties.

Textbooks of the Polish language as a foreign language for different levels unanimously present the material in a simplified form, namely: male-personal forms of verbs are used only in relation to men or a group of persons where there is at least one man, and non-male-personal forms are used in relation to all other persons, animals, objects, abstract concepts, etc. At first glance, this approach can be considered quite reasonable and justified, because the creation and distinction of the above forms is one of the most difficult stages in studying the Polish language, so going into details is important for understanding native speakers and creating expressions in Polish.

To choose the form of the predicate with homogeneous subtypes, a combination of the following factors should be taken into account: the distinction between male and non-male nouns; distinguishing between depreciative and non-depreciative forms; the position of nouns in relation to the predicate; the presence in the composition of homogeneous nouns of the noun of the non-male genus calling the animal, as well as the number in which this noun is used; the presence among homogeneous nouns of a noun non-human personal genus, calling inanimate objects, as well as the number in which this noun is used; whether the conjugacy of nouns that are part of homogeneous subsets is the same, etc.

Key words: Polish language, homogeneous subjects, predicate, male and non-male forms, compatibility.

Постановка проблеми. Викладання граматики іноземної мови вимагає узгодження двох протилежних полюсів: з одного боку, матеріал слід подавати точно, конкретно і просто, з іншого ж – необхідно взяти до уваги особливості функціонування певних форм чи конструкцій у різних стилях, їхню частотність, популярність тощо. Існує також ціла низка протиріч між нормою та

узусом, які повинні бути донесені до студента і усвідомлені ним. Одним з таких протиріч у польській мові є вибір форми дієслова у функції присудка при однорідних підметах. Складність полягає у тому, що у польській мові категорія роду у множині розгалужується на чоловічоособові (*studenci byli*) та нечоловічоособові форми (*studentki były, dzieci były, konie były, ptaki były* і под.). Підручники

польської мови як іноземної для різних рівнів одностайно подають матеріал у спрощеному вигляді, а саме: чоловічоособові форми дієслів вживаються тільки стосовно чоловіків або групи осіб, де є хоча б один чоловік, а нечоловічоособові форми вживаються стосовно усіх інших осіб, тварин, предметів, абстрактних понять тощо. Такий підхід на перший погляд можна вважати цілком слушним і виправданим, адже творення і розрізнення названих вище форм є одним з найскладніших етапів вивчення польської мови, однак для розуміння носіїв і творення правильних висловів необхідне заглиблення у цю тему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професор Сілезького університету Йоланта Тамбор зазначає, що вплив на творення й прочитання дієслівних форм у значній мірі мають, серед інших, специфічні вимоги щодо числа і роду інших слів у реченні (наприклад, чоловічоособовий рід у множині навіть у тому випадку, коли жоден з іменників не називає особи у чоловічому роді: *kobieta i kajak zbliżali się do siebie* поряд з *kobieta i łódka zbliżały się do siebie*) [9, с. 30]. Як зазначає професор Варшавського університету Мірослав Банько, вибір відповідної форми присудка при однорідних підметах є однією з найскладніших проблем польського синтаксису. Існуючі описи узгодження однорідних підметів з присудком подають це явище у значно спрощеному вигляді [1]. Професор Келецького університету ім. Яна Кохановського Пьотр Збруг присвятив опису цієї проблеми монографію, у якій проаналізував синтаксис однорідних підметів від 1939 р. до сучасності. Дослідження проведено на багатому мовному матеріалі, що складається з близько 15 тисяч речень, які були виділені з Корпусу Польської Мови наукового видання PWN, а також з Корпусу Інституту Польської Мови Польської Академії Наук. Вчений порівнює висновки, що виникають з зібраного матеріалу, з власною мовною компетенцією й демонструє складність проблеми однорідних підметів, що зумовлена такими чинниками, як особовість – неособовість, порядок слів, число, граматичний рід, тип сполучника тощо. Мовознавець доходить висновку, що «узгодження дієслівної форми з усім рядом не є системною властивістю польської мови, яка могла б стати основою кодифікованої мовної норми» [15, с. 186].

Постановка завдання. Спрощення підходу до чоловічоособової категорії у глоттодидактиці формує у студентів спотворене уявлення про граматичну систему польської мови, що стає причиною допущення помилок у процесі спілкування.

Тому важливим є визначення основних чинників, що впливають на вибір відповідних граматичних форм, а також формулювання тих труднощів, з якими стикаються навіть особи, для яких польська мова є рідною. Отже, метою статті є аналіз проблеми носіїв польської мови у вживанні форм дієслів при однорідних підметах та визначення можливостей викладання цієї теми у курсі польської мови як іноземної. Актуальність розвідки полягає у необхідності якісного викладання польської мови студентам українських закладів вищої освіти в умовах популярної академічної мобільності та співпраці українських і польських інституцій. Для досягнення мети було виконано наступні завдання: 1. Розглянуто проблему визначення кількості форм категорії роду у польській мові. 2. Зібрано та проаналізовано звертання носіїв польської мови до мовної консультації Наукового Видання PWN. 3. Окреслено основні можливості застосування узагальненого матеріалу із зазначеної теми у практиці викладання польської мови як іноземної. У процесі виконання завдань було використано метод спостереження за мовними явищами, описовий метод, метод граматичного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Проблема вибору форми присудка при однорідних підметах у польській мові пов'язана з уживанням дієслів у минулому та складеному майбутньому часах, де відбувається згадане вище розрізнення на чоловічоособові та нечоловічоособові форми дієслів. Вона тісно пов'язана з проблемою визначення кількості родів, що впродовж тривалого часу є предметом дискусії мовознавців. Зокрема, Вітольд Маньчак, виходячи з кореляції знахідного відмінка однини і множини з називним чи родовим запропонував поділяти усі іменники на п'ять родів: чоловічоособовий (*widzę tego ucznia, tych uczniów*), чоловічотваринний неособовий (*widzę tego psa, te psy*), чоловічоречовий (*widzę ten kapelusz, te kapelusze*), жіночий (*widzę tę uczennicę / książkę, widzę te uczennice / książki*); середній (*widzę to dziecko / krzesło, widzę te dzieci / krzesła*) [7]. Як бачимо, у множині цей поділ демонструє протиставлення чоловічоособового роду, у якому форми знахідного відмінка є ідентичними формам родового, усім іншим родам, де знахідний є ідентичним називному. Зигмунт Салоні, розглядаючи це питання з точки зору сполучуваності іменників різних типів з формами прикметників, числівників, дієслів пропонує виділення дев'яти родів [8]. Спираючись на класифікацію Зигмунта Салоні, Марчін Воліньський уточнює, що у польській мові вісім родів [13]. Зофія Зарон вважає,

що тільки комплексна характеристика відмінювання, семантики і прагматики лексеми уможливує визначення правила відбору родових форм у ширших синтаксичних контекстах і виділяє на цій підставі сім родових форм [14].

У зв'язку з таким різнобічним підходом до визначення кількості родів, у вчителів шкіл та ліцеїв, а також у пересічних мовців часто виникає питання прикладного характеру: як вчити учнів у школах і як визначати рід конкретного іменника? З цією проблемою носії польської мови часто звертаються до авторитетних установ, зокрема, до мовної консультації при PWN – Державному Науковому Видавництві. Для мовознавця аналіз питань до фахівців у цих консультаціях становить невичерпне джерело роздумів, спостережень, можливостей окреслити вектор досліджень. Так, питання про кількість родів та віднесення іменника до певного роду висвітлюється у консультації неоднотайно, що, безумовно, є наслідком різних підходів до цієї проблеми у науці. Наприклад, Мірослав Банько, відповідаючи на питання вчительки-полоністки, скільки є родів у польській мові, підкреслює, що іменник не може змінювати роду від однини до множини. Тому шкільні граматики слушно, з точки зору професора, виділяють чотири роди, спираючись на називний відмінок однини й множини, ідентифікуючи їх із займенниками *ten, ci* (чоловічоособовий рід); *ten, te* (чоловічонеособовий рід); *ta, te* (жіночий рід); *to, te* (середній рід). Далі вчений зазначає, що класифікація у академічних підручниках спирається на форми знахідного відмінка однини й множини, тому в них виокремлено п'ять родів: чоловічоособовий (*tego i tych*), чоловічотваринний (*tego i te*), чоловічоречовий (*ten i te*), жіночий (*te i te*), середній (*to i te*) [2]. Однак неприйнятність зміни роду іменником від однини до множини не завжди є послідовно дотримувана. Наприклад, Катажина Клосіньська, відповідаючи на питання про нечоловічоособовий рід, стверджує, що у множині ми вирізняємо два роди: чоловічоособовий (*ci uczniowie*) і нечоловічоособовий (*te domy, te psy, te kobiety, te dzieci*). Як бачимо з прикладів, до нечоловічоособового роду вчена відносить також іменники, які в однині належать до жіночого (*te kobiety*) і середнього (*te dzieci*). На думку вченої, не варто виділяти у множині ще три роди, які були б відповідниками родових форм у однині, оскільки нечоловічоособові іменники типу *te domy, te stoły, te psy, te kobiety, te dzieci* мають однакові синтаксичні властивості й поєднуються з тими самими формами дієслів, прикметників і займенників: *te ładne koty, wiewiórki i inne zwierzęta spały* [6].

Наведені відповіді засвідчують своєрідне протиріччя між логічною послідовністю теоретичних розробок та зручністю їх використання у глоттодидактиці. Проблема значно ускладнюється у випадках, коли маємо справу з уживанням присудка при однорідних підметах. Аналіз звертань до мовної консультації при науковому видавництві PWN засвідчує неоднотайність поглядів сучасних учених на цю проблему, а також значні труднощі, з якими стикаються носії польської мови, вибираючи чоловічоособову чи нечоловічоособову форму дієслова при однорідних підметах.

Зібрані нами дописи у мовній консультації на тему форми присудка при однорідних підметах підтверджують слова професора Мірослава Банько про відсутність єдиного можливого варіанту у певних ситуаціях. Найбільш послідовним правилом, яке не викликає труднощів і сумнівів при виборі форми присудка, є наступне: якщо серед однорідних підметів є хоча б один чоловічоособовий іменник, вони поєднані сурядним сполучником, а присудок знаходиться після іменників, то він повинен бути у чоловічоособовій формі, наприклад: *Ojcowie i dzieci bawili się* [3]. Однак існує необмежена кількість варіантів поєднання різноманітних слів у однорідних підметах, які викликають питання у тих, хто прагне говорити правильно. Тому Мірослав Банько, аналізуючи запропоноване читачкою речення *Tak, wszyscy licealiści, gimnazjaliści i inne formy życiowe powitali ułęsknione mury szkolne*, рішуче стверджує, що у польській граматиці немає достатніх доказів, які допомогли б зробити чіткий вибір між двома можливостями присудка: *powitali* чи *powitaly*. Причиною цього є те, що у наведеному випадку маємо справу з нееквівалентним рядом, бо замикає його конструкція *i inne formy życiowe* з нечоловічоособовим іменником, що дає привід до вживання присудка у нечоловічоособовій формі: *powitaly*. Вчений відсилає читачку до найновішої у цьому питанні монографії Пьотра Зброга, одночасно застерігаючи про неможливість знайти там єдиний можливий алгоритм вирішення цього завдання. Автор наводить різноманітні чинники, що зумовлюють синтаксис однорідних підметів, демонструючи складність їх взаємодії й неможливість передбачення однозначного результату [3].

У згадуваній вище монографії Пьотра Зброга на великій кількості прикладів продемонстровано розходження між нормативними положеннями граматики та практичним застосуванням аналізованого матеріалу й стверджено, що встановлені граmaticами правила мають характер більш теоретичний, ніж практичний, оскільки частотність

використання рекомендованих типів конструкцій є мінімальною. За приклад подано речення типу *Dziewczyna i kajak zbliżali się do siebie; Dziewczyna i kurczątka patrzyły na siebie; Zwierzątko i spodnie byli tego samego koloru* [15, с. 138]. Як бачимо, у наведених однорідних підметах нема жодного чоловічоособового іменника, однак у першому й третьому реченнях вжито чоловічоособові форми дієслів *zbliżali się, byli*. У першому реченні це зумовлене наявністю серед однорідних підметів іменника чоловічого роду. При цьому це назва неістоти *kajak*. У другому реченні у функції присудка виступає нечоловічоособова форма *patrzyły*, оскільки тут нема іменника чоловічого роду. Здається, наведені приклади дозволяють зробити висновок про те, що наявність серед однорідних підметів хоча б одного іменника чоловічого роду вимагає вживання присудка у чоловічоособовій формі. Але незрозумілою залишається чоловічоособова форма *byli* при однорідних підметах *zwierzątko i spodnie*, жоден з яких не є іменником чоловічого роду. І тут можемо використати інше правило, згідно з яким при однорідних підметах, виражених іменниками різного роду, слід вживати чоловічоособові форми дієслів. Однак тоді не зрозуміло, чому при підметах *dziewczyna i kurczątka* вжито нечоловічоособову форму *patrzyły*.

У відповідях консультантів Наукового Видавництва PWN зустрічаємо низку цікавих рішень, які суперечать наведеному вище прикладу. Так, Катажина Клоціньська вважає, що у реченнях *Kobieta i rower stały na deszczu, Kobieta i piesek maskotka szły* слід вжити нечоловічоособової форми дієслова (*stały, szły*), оскільки тут виступають нечоловічоособові іменники (порівняймо з наведеним вище *Dziewczyna i kajak zbliżali się do siebie*). Дослідниця стверджує: «У реченнях, де одним з елементів підмету є назва тварини чоловічого роду, а другим – жіноча назва, присудок повинен бути у чоловічоособовій формі» [5]. Як бачимо, до вимоги наявності серед однорідних підметів іменника чоловічого роду додається умова, що це повинна бути назва тварини. Такий приклад знаходимо у наступному дописі, де Мірослав Банько, застерігаючи, що на цю тему можна тільки будувати припущення, коментує речення *Babcia i kot siedzieli na werandzie*, пояснюючи, що тут чоловічоособова форма є компромісом між протирічними вимогами сполучуваності цих іменників (*babcia siedziała – kot siedział*) [1].

Вочевидь, такого ж погляду дотримується й Адам Волянський, наводячи наступні варіанти речень: *Koń i regał się przewrócili; Krowy i koń weszli do obory*, стверджуючи, що у реченні хоча б

з однією назвою тварини чоловічого роду єдиним можливим є присудок у формі чоловічоособового роду. Однак вчений зазначає, що у таких реченнях важливе значення має число, оскільки у множині іменники, що входять до складу підмету у наведених реченнях, належать до нечоловічоособового роду. Тому і присудок при цих іменниках у множині повинен бути у нечоловічоособовій формі: *Dziewczyny i konie stanowiły ulubiony temat tego malarza; Konie i krowy weszły do obory* [10]. Як бачимо, мовознавець також бере до уваги не тільки наявність назви тварини у складі підмету, але й однорідність їхньої синтаксичної сполучуваності, адже *dziewczyny stanowiły i konie stanowiły; konie weszły i krowy weszły*.

Уточнюючи можливі варіанти однорідних підметів, вчений серед інших подає наступний: іменник жіночого роду однини + іменник нечоловічоособового роду множини → присудок у нечоловічоособовому роді множини або (рідше) у чоловічоособовому роді, наприклад: *Dziewczynka i koty były...* або *Dziewczynka i koty byli...*; *Dziewczynka i kwiaty zostały...* або *Dziewczynka i kwiaty zostali* У наведених прикладах мовознавець допускає варіанти, хоча сполучуваність підметів є різною (*dziewczynka była – koty były, kwiaty zostały*). Так само різною є сполучуваність іменників поданих у цій самій відповіді прикладах *Futro i pistolet zostały...*, *Futra i pistolet zostały...*, *Futro i pistolety zostały...*, *Futra i pistolety zostały...*, а також *Futro i torebka zostały...*, *Futra i torebka zostały...*, *Futro i torebki zostały...* тощо, при цьому консультант подає єдино можливі нечоловічоособові форми присудків [11]. Така сполучуваність виглядає цілком логічною й природною, адже серед однорідних підметів відсутній бодай один чоловічоособовий іменник. Однак вона суперечить zasadzie вживання чоловічоособової форми при іменниках, що відносяться до різних родів і мають різну сполучуваність. Також вчений стверджує, що присудок повинен бути у чоловічоособовій формі у тому випадку, коли одним із складників підмета є іменник жіночого роду, що називає особу, а другим – іменник чоловічого роду, що називає тварину, але це стосується тільки тих речень, у яких окремі складники підмета мають форму однини [12]. Вимога наявності форми однини стосується саме іменника чоловічого роду, що називає тварину.

Водночас у одній з відповідей на питання читача Катажина Клоціньська стверджує, що у реченні *Dzieci i młodzież wyszli* єдиним правильним присудком повинна бути чоловічоособова форма *wyszli*, оскільки підмет має неоднорідний

характер [4]. Як бачимо, мовознавиця вважає, що для вживання присудка у чоловічоособовій формі достатньо неоднорідного характеру підмета, навіть якщо він не містить іменника чоловічого роду. На наш погляд, це суперечить прикладам у відповіді Адама Волянського типу *Futro i torebka zostały...*, *Futra i torebka zostały...*, *Futro i torebki zostały...*, де підмети також мають неоднорідний характер, однак присудки вжиті у нечоловічоособових формах.

Цікавим і водночас суперечливим прикладом є три речення з формою *chłopaki*¹: *Chłopaki szły*; *Chłopaki z dziewczynami szły*; *Chłopaki i pies szli*. Перше з цих речень є цілком логічним, оскільки чоловічоособовий іменник *chłopak* виступає тут у депреціативній формі, тому вимагає нечоловічоособової форми дієслова. Наступне речення суперечить згаданому вище правилу, згідно з яким однорідні підмети, виражені іменниками різного роду, вимагають присудка у чоловічоособовій формі, оскільки іменник *chłopak* попри вжиту депреціативну форму залишається чоловічоособовим: як відомо, рід іменника є категорією сталою. Хоча форма *chłopaki* саме завдяки депреціативності має однакову синтаксичну сполучуваність з іменником *dziewczyny*. У третьому реченні форма присудка відповідає zasadі про наявність серед однорідних підметів хоча б одного іменника чоловічого роду, що зобов'язує вживати дієслово у чоловічоособовій формі. Катажина Клосіньська зазначає: «Чоловічоособовий рід виконує у цьому випадку вторинну функцію – він не є показником чоловічої особи, а інформує про те, що до складу підмету входять назви, що мають неоднорідний характер» [5]. Однак тоді виникає застереження щодо другого речення, оскільки у ньому до складу підмету також входять назви, що мають неоднорідний характер. Ймовірно, причину таких розбіжностей слід шукати у викладеній на початку нашої розвідки проблему визначення роду польських іменників: у наведеному коментарі вчена називає слово *chłopaki* нечоловічоособовою формою, у той час, як це чоловічоособовий іменник, який не може змінювати роду, але може мати депреціативну форму. Попри граматичну правильність цього речення, певне логічне протиріччя становить факт, що вирішальним у вживанні чоловічоособової форми є слово *pies*, а іменник *chłopaki* з огляду на депреціативність втрачає цей

маркер. Як бачимо, граматичний чинник тут домінує над семантичним, адже в усіх трьох реченнях у складі підмета є назва особи чоловічої статі, однак у жодному з них цей іменник не впливає на вибір чоловічоособової форми.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, аналіз зібраних відповідей на дописи носіїв польської мови дозволяє зробити наступні висновки. Унормування форм присудків при однорідних підметах, ймовірно, ще знаходиться у процесі становлення й вимагає більш докладного вивчення як з боку логіко-граматичної складової, так і з точки зору їхнього функціонування у живому мовленні. Попри ствердження науковців, що граматики подають проблему у дещо спрощеному вигляді, дискусія на сторінках мовної консультації свідчить про потребу спрощення правил, що регулюють вживання форм присудка при однорідних підметах й вироблення чіткого алгоритму або ж допустимість можливих рівноправних варіантів. Особливо важливим це є для вивчення польської мови як іноземної, адже чоловічоособова категорія належить до специфічних категорій, тому усвідомлення її мовного позначення викликає багато труднощів. Вироблення єдиного алгоритму для вибору форми присудка при однорідних підметах не вбачається можливим через велику кількість чинників, послідовність врахування яких є змінною. Для здійснення відповідного вибору слід взяти до уваги сукупність відповідей на такі питання: 1. Чи є серед однорідних підметів іменник чоловічоособового роду? У якій формі його вжито: депреціативній чи недепреціативній? Яке місце стосовно присудка займає цей іменник? 2. Чи є серед однорідних підметів іменник нечоловічоособового роду, що називає тварину? Чи цей іменник вжито у однині? 3. Чи є серед однорідних підметів іменник нечоловічоособового роду, що називає неживі предмети? Чи цей іменник вжито у однині? 4. Чи іменники, що входять до складу однорідних підметів, належать до різних родів? 5. Чи іменники, що входять до складу однорідних підметів, мають однакову сполучуваність з іншими частинами мови? При цьому вирішальним чинником є усвідомлення необхідності розрізнення чоловічоособових і нечоловічоособових форм дієслів у минулому та складеному майбутньому часі.

Перспективу дослідження вбачаємо у аналізі подібних випадків вживання присудка при однорідних підметах у сучасному медійному просторі, у творах художньої літератури та у текстах наукового стилю.

¹ Ця форма є депреціативною, й тому вимагає після себе нечоловічоособових форм відмінюваних частин мови. Вона широко використовується у розмовному мовленні й настільки увійшла до обігу, що більшість пересічних мовців вважають недепреціативну форму *chłorasy* неправильною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bańko M. Babcia i kot siedzieli na werandzie. *Poradnia językowa PWN*. URL: <https://sjp.pwn.pl/poradnia/szukaj/babcia%20i%20kot.html>
2. Bańko M. Ile mamy rodzajów gramatycznych? *Poradnia językowa PWN*. URL: <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Ile-mamy-rodzajow-gramatycznych;9624.html>
3. Bańko M. Wybór orzeczenia przy tzw. podmiocie szeregowym. *Poradnia językowa PWN*. URL: <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/wybor-orzeczenia-przy-tzw-podmiocie-szeregowym;13342.html>
4. Kłosińska K. Forma orzeczenia. *Poradnia językowa PWN*. URL: <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Forma-orzeczenia;21102.html>
5. Kłosińska K. Kto z kim siedł? *Poradnia językowa PWN*. URL: <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Kto-z-kim-szedl;18874.html>
6. Kłosińska K. Rodzaj niemęskoosobowy. *Poradnia językowa PWN*. URL: <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Rodzaj-niemieskoosobowy;16853.html>
7. Mańczak W. Ile rodzajów jest w polskim. *Język Polski*. 36 (2), 1956, t. XXXVI. S. 116–121.
8. Saloni Z. Kategoria rodzaju we współczesnym języku polskim. *Kategorie gramatyczne form imiennych w języku polskim*. Red. R. Laskowski. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1976. S. 43–76.
9. Tambor J. O czasownikowych regularnościach. Wyznaczniki fleksyjne. *Sztuka to rzemiosło. Nauczyć Polski i polskiego*. Tom 3. Katowice. 2013. S. 30–38. URL: https://www.sjpkp.us.edu.pl/wp-content/uploads/2017/05/STR_3_Tambor_czasownikowe_regularnosci.pdf
10. Wolański A. Anomalie w zakresie zgody rodzajowej. *Poradnia językowa PWN*. URL: <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Anomalie-w-zakresie-zgody-rodzajowej;22284.html>
11. Wolański A. Forma orzeczenia przy podmiocie szeregowym różnorodnym. *Poradnia językowa PWN*. URL: <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Forma-orzeczenia-przy-podmiocie-szeregowym-roznorodzajowym;23132.html>
12. Wolański A. Orzeczenie przy podmiocie szeregowym. *Poradnia językowa PWN*. URL: <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Orzeczenie-przy-podmiocie-szeregowym;22218.html>
13. Woliński M. Rodzajów w polszczyźnie jest osiem. *Nie bez znaczenia : prace ofiarowane Profesorowi Zygmuntowi Salonemu z okazji jubileuszu 15000 dni pracy naukowej*. Red. W. Gruszczyński i inni. 2001. S. 303–305.
14. Zaron Z. Aspekty funkcjonalne polskiej kategorii rodzaju. Charakterystyka fleksyjna. Warszawa – Puńsk. 2004. 265 s.
15. Zbróg P. Składnia podmiotu szeregowego we współczesnym języku polskim. Libron, Kraków, 2012. 206 s.

РОЗДІЛ 5 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 378.147: 81

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.39.2.23>

ПЕРЕКЛАД ЯК ПРОЦЕС МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ: ОСНОВНІ МОДЕЛІ

TRANSLATION AS A PROCESS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION: BASIC MODELS

Крайняк Л.К.,*orcid.org/0000-0003-4713-9416**кандидат філологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій
Західноукраїнського національного університету***Боднар О.Б.,***orcid.org/0000-0002-5453-9859**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій
Західноукраїнського національного університету***Дуда О.І.,***orcid.org/0000-0003-1586-8884**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій
Західноукраїнського національного університету*

У статті розглядаються положення сучасних перекладацьких концепцій з метою виявлення тієї, що найбільше відповідає перекладу як процесу міжкультурної комунікації. Розкривається суть функціонально-прагматичної, діяльнісної та когнітологічної теорій, що вимагають відповідності комунікативній ситуації в обох фазах перекладацького процесу та наближення когнітивної структури оригіналу до концептосфери тексту перекладу. Функціонально-прагматична (динамічна) модель пропонує опис перекладацького процесу на основі тієї чи іншої конфігурації мовних і позамовних детермінантів перекладу, де переклад розглядають як двомовний комунікативний акт, що характеризується системою синтаксичних, семантичних і прагматичних зв'язків. У руслі комунікативно-діяльнісної концепції переклад розглядається в діяльнісному контексті, тобто одночасно як мовленнєва і розумова (рефлексивна, інтелектуальна) діяльність перекладача, який опановує і розуміє вихідний текст, розшифровуючи смислову програму автора, що є відправною точкою для подальших дій із трансляції зрозумілого змісту одержувачеві тексту перекладу. З позицій когнітологічної концепції переклад розглядається як різновид культурної практики, на результат якої учасники комунікації покладають когнітивні та нормативні очікування, де норма означає певний тип поведінки (насамперед комунікативної) у певній ситуації. Допускається можливість розв'язання комунікативних завдань перекладу за допомогою діалогічного підходу, що передбачає акцент на власне інтерактивному моменті спілкування учасників перекладу та інтегруючого положення комунікативних і когнітологічних теорій перекладу. Авторами запропоноване розуміння сутності перекладу як різновиду інтерпретативно-породжувального дискурсу. Такий підхід дає змогу аналізувати переклад як процес пошуку можливих відповідей на питання, що хвилюють перекладача – такі, як процес смислопородження, до якого залучаються автор, перекладач і адресат.

Ключові слова: міжкультурна комунікація; адекватність, функціонально-прагматична, діяльнісна, когнітологічна, діалогічна модель перекладу.

The article examines the provisions of modern translation concepts in order to identify the one that is most appropriate for translation as a process of intercultural communication. The essence of the functional-pragmatic, activity and cognitive theories is revealed, which require compliance with the communicative situation in both phases of the translation process and the approximation of the cognitive structure of the original to the conceptual sphere of the translation text. The functional-pragmatic (dynamic) model offers a description of the translation process based on a particular configuration of linguistic and extra-linguistic determinants of translation, where translation is considered as a bilingual communicative act characterized by a system of syntactic, semantic and pragmatic relations. Within the framework of the communicative-activity concept, translation is considered in an activity context, i.e., simultaneously as a speech and mental (reflective, intellectual) activity of the translator who masters and understands the source text, deciphering the author's semantic program, which is the starting point for further actions to convey the understandable content to the recipient of the translated text. From the standpoint of the cognitive concept, translation is viewed as a kind of cultural practice, the result of which the

participants of communication have cognitive and normative expectations, where the norm means a certain type of behavior (primarily communicative) in a certain situation. It is possible to solve the communicative tasks of translation with the help of a dialogic approach, which emphasizes the actual interactive moment of communication between the participants of the translation and the integrating position of communicative and cognitive theories of translation. The authors propose an understanding of the essence of translation as a kind of interpretive and generative discourse. This approach makes it possible to analyze translation as a process of searching for possible answers to questions of concern to the translator, such as the process of meaning-making, which involves the author, translator and addressee.

Key words: intercultural communication; adequacy, functional-pragmatic, activity, cognitive, dialogic model of translation.

Постановка проблеми. На тлі глобалізації, що свідчить про формування культурної цілісності світу, у центрі уваги сучасної лінгвістики та інших наукових сфер (культурології, психології, соціології) перебуває проблема міжкультурної комунікації. Дотримуючись відомої дефініції, запропонованої М. Лустігом і Дж. Коестером, міжкультурну комунікацію характеризують як символічний, інтерпретативний, взаємний, контекстуальний процес, у якому ступінь відмінностей між людьми настільки великий, що мають використовуватися компетентні моделі поведінки для конструювання спільних значень [24, с. 51]. З точки зору необхідності ефективних взаємовідносин між культурами та взаєморозуміння між їхніми носіями закономірним є активний інтерес до питань адекватного перекладу як процесу міжкультурної комунікації.

Адекватність як критерій якості перекладу, орієнтований на переклад як процес, співвідноситься з аналогами, або контекстуальними відповідниками перекладу та оригіналу, і перекладацькими трансформаціями, що належать до рівня мовлення, і встановлює відповідники на комунікативному рівні для цілого тексту або його композиційного фрагменту.

З метою вивчення процесуального боку перекладу нині пропонуються різні комунікативні моделі, у руслі яких передбачається аналіз усіх аспектів і визначальних чинників, як власне мовних, так і зовнішніх щодо мови, які прямо чи опосередковано впливають на вибір мовних одиниць у перекладі. В основі запропонованих моделей лежить принцип відповідності між впливом, який чиниться на перекладача як на одержувача вихідного тексту, і його наміром як відправника повідомлення засобами мови перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Опис перекладацького процесу на основі тієї чи іншої конфігурації мовних і позамовних детермінантів перекладу пропонує функціонально-прагматична (динамічна) модель А.Д. Швейцера, у якій переклад розглядають як двомовний комунікативний акт, що характеризується системою синтаксичних, семантичних і прагматичних зв'язків. З кожним із мовних рівнів співвідно-

сяться категорії еквівалентності та адекватності, що розкривають міжмовний і міжкультурний аспекти перекладу, спрямованого на створення тексту, який замінює оригінал в іншому мовному та культурному середовищі [19, с. 116].

Процес ухвалення перекладачем рішення складається з двох основних етапів: вироблення стратегії перекладу та визначення конкретного мовного втілення цієї стратегії. Рішення під час визначення перекладацької стратегії приймається щодо тих аспектів оригіналу, які мають бути відображені в тексті перекладу передусім, і щодо скрупульозного передавання деталей місцевого колориту та колориту епохи або відмови від цього на користь глибинного проникнення в історичну специфіку вихідного тексту [8, с. 57].

У руслі комунікативно-діяльнісної концепції, запропонованої Ткачівською М. Р., переклад розглядається в діяльнісному контексті, тобто одночасно як мовленнєва і розумова (рефлексивна, інтелектуальна) діяльність перекладача, який опановує і розуміє вихідний текст, розшифровуючи смислову програму автора, що є відправною точкою для подальших дій із трансляції зрозумілого одержувачеві тексту перекладу. Вихідний текст, при цьому співіснує як взаємодія свідомостей і діяльностей автора і перекладача з образом у свідомості перекладача майбутнього результату його діяльності – тексту перекладу, котрий у міру його формування перекладачем і сприйняття одержувачем, стає взаємодією свідомостей і діяльностей перекладача й одержувача [15, с. 18–19]. Таким чином, під час перекладу здійснюється комунікативне «стикування» вихідного тексту і образу тексту перекладу та опосередкована координація щонайменше трьох пов'язаних свідомостей і трьох діяльностей: текстопороджувальної (відправника вихідного тексту), рецептивно-породжувальної (перекладача) і рецептивної (одержувача тексту перекладу) [2, с. 25–28].

Усвідомлення того, що для ефективної міжкультурної взаємодії потрібне знання цілого комплексу форм поведінки, історії, психології, культури своїх партнерів зі спілкування, механізму самого процесу спілкування, підготувало ґрунт для вивчення перекладацького процесу

з позицій когнітивного підходу. На думку сучасних когнітологів, цей підхід дає змогу «врахувати роль різних чинників інтелектуально-психічної діяльності перекладача (зокрема й суб'єктивних) у породженні, сприйнятті та інтерпретації (тобто перекладі) тексту» [7, с. 232]. З позицій когнітологічної концепції переклад розглядається як «різновид культурної практики, на результат якої учасники комунікації покладають когнітивні та нормативні очікування, де норма означає певний тип поведінки (насамперед комунікативної) у певній ситуації». Передбачається, що вивчення цих очікувань дасть змогу знайти розв'язання проблеми проникнення в таємницю процесу перекладу, в роботу «чорної скриньки», що моделює навколишній світ у свідомості окремої людини – носія певної культури, який приймає і передає «чужі» моделі [6, с. 30].

Постановка завдання. Проведений нами аналіз сучасних перекладацьких концепцій з метою виявлення тієї, що найбільше відповідає перекладу як процесу міжкультурної комунікації засвідчив те, що ця проблема вирішена недостатньо, що підвищує актуальність цього дослідження. Відтак, нагальність досліджуваної проблеми дозволила сформулювати **мету** дослідження: розкрити суть функціонально-прагматичної, діяльнісної та когнітологічної теорій, що вимагають відповідності комунікативній ситуації в обох фазах перекладацького процесу та наближення когнітивної структури оригіналу до концептосфери тексту перекладу. Пропонована розвідка передбачає аналіз сутності перекладу як різновиду інтерпретативно-породжувального дискурсу. Такий підхід дає змогу аналізувати переклад як процес пошуку можливих відповідей на питання, що хвилюють перекладача – такі, як процес смислопородження, до якого залучаються автор, перекладач і адресат.

Виклад основного матеріалу. Перекладач, виступаючи в процесі міжкультурної комунікації транслятором концептосфери вихідного тексту, має співвідносити категоріальний апарат культури вихідної мови з категоріальним апаратом культури мови перекладу через призму власної когнітивної системи. Визнання особливої важливості когнітивних елементів передбачає аналіз і моделювання когнітивної схеми автора вихідного тексту і відтворення її в тексті перекладу шляхом залучення у взаємодію когнітивних рівнів усіх трьох учасників міжкультурної комунікації. Такий процес описується в термінах концептуалізації, яку розуміють як процес утворення нових

і активування вже наявних у свідомості ментальних структур [9, с. 22–26]. У результаті концептуалізації формується індивідуальний культурно-когнітивний простір індивіда.

Здатність до концептуалізації лежить в основі діяльності перекладача, культурно-когнітивний простір якого в ідеалі має містити в собі феномени щонайменше двох когнітивних баз, одна з яких є для нього рідною, інша – чужою. Для успішної трансляції культурно-специфічних смислів цього спільного простору потрібно структурувати інформацію, що надходить вербальними і невербальними каналами комунікації, відповідно до способів концептуалізації знань не тільки в рідній, а й у лінгвокультурі, що вивчається. У зв'язку з цим передбачається нейтралізація перекладачем протиставлень ментальних світів загалом (свій світ – чужий світ), окремих концептів і ментальних структур і, отже, узгодження цих структур, введення у свій світ чужих концептів або «перехід» у чужий світ концептів. При цьому спосіб структурування та семантичного наповнення інформативного змісту тексту перекладу має відповідати бажаному в реципієнтній культурі підходу до презентації інформації в тексті та вибору мовних способів досягнення його комунікативного ефекту [1, с. 57].

Така «когнітивна перебудова» є обов'язковою умовою наближення до змісту когнітивної структури представника іносоціуму і передбачає вирішення наступних завдань:

- формування нових уявлень про концепти, які відсутні у свідомості адресата (переважно соціокультурні);
- «надбудова» нових характеристик та комбінаторних властивостей, яких немає у свідомості реципієнтів, та концептів (часто процедурних чи структурно-організаційних: структура листа, презентації, переговори);
- корекцію наявних спотворених уявлень (як правило, поведінкових) [3, с. 254].

Розуміння сутності перекладу як різновиду інтерпретативно-породжувального дискурсу дає змогу аналізувати переклад як процес пошуку можливих відповідей на питання, що хвилюють перекладача, такі, як процес смислопородження, до якого залучаються автор, сам перекладач і адресат. Усі вони маніфестовані сферами індивідуальних свідомостей, які включають ментальні лексикони, пов'язані з невербальним когнітивним простором, а також інші, відмінні від мислення смислопороджувальні психічні функції (відчуття, почуття, інтуїцію тощо), що корелюють зі сферами несвідомого [6, с. 29].

У межах інтерсуб'єктивного простору перекладацького дискурсу найфундаментальнішим поділом у функціонуванні мови є принцип маркованості, який лежить в основі аналізу міжкультурної взаємодії. Цей принцип передбачає виявлення в тексті перекладу дискурсивних маркерів, що позначають зону контакту учасників перекладацького процесу і виконують функцію засобів діалогізації. Оптимальне поєднання цих маркерів у тексті перекладу, який являє собою не готову відповідь, а результат її пошуку, здійснюваного в контексті діалогічних відносин, визначає ефективність взаємодії комунікантів. Наприклад, під час передачі англійською мовою фрази з українського ділового листа перекладач додає емоційно-експресивну лексему «*kindly*», що створює враження особистісного суб'єктивного ставлення автора вихідного тексту до повідомлюваної ним інформації, і особистий займенник «*you*», що використовується з метою демонстрації шанобливого ставлення до адресата, порівн. «*Ми просимо представити ваше замовлення листом ...*» – англ. «*We kindly ask you to introduce your orders either by letter ...*» Додавання виокремлених мовних засобів, які вважаються явно специфічною культурною рисою англійського ділового листа, зумовлюється прагненням підтримувати стосунки в позитивній тональності з точки зору ввічливості. В україномовних ділових листах такі засоби не так часто вживаються, оскільки в українській національно-культурній традиції ділове спілкування має бути емоційно-нейтральним.

Слід зазначити, що в процесі перекладу важливим є не тільки безпосередній контекст, у якому відбувається діалог, а й попередній, і наступний. Ці два аспекти (ретроспективний і проспективний) необхідно враховувати, оскільки вони розкривають причини, що детермінують дії перекладача, з одного боку, і межі, основу і «можливості» цих дій, з іншого. У цьому сенсі текст перекладу можна вважати діалогічно відкритим, тобто пов'язаним з іншими тек-

стами діалогічними відносинами. У філологічній літературі ця властивість тексту описується як інтертекстуальність і аналізується як категорія, що реалізується в тексті мовними засобами. Щоправда, у сучасних розробках мається на увазі частіше не стільки рівень тексту, скільки рівень дискурсу, оскільки йдеться про співвідношення між текстами, що виникають під час оперування загальними правилами та стратегіями текстотворення, зумовленими використанням загальних норм людської діяльності та спілкування.

У зв'язку з цим дедалі активніше використовується поняття інтердискурсивності, яке інтерпретується як взаємодія, взаємопроникнення дискурсів. Інтердискурсивність як зв'язок між текстами однієї й тієї самої дискурсивної формації виявляється в тому, що ці тексти так чи інакше звернені до одного предмета, теми, концепту, пов'язані між собою семантичними відносинами та/або виступають у загальній системі висловлювань, об'єднаних у комунікативному та функціонально-цільовому відношенні. Взаємні кореляції між цими текстами виявляються також у використанні одних і тих самих мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення певного результату.

Висновки. Розуміння перекладацького процесу як загального конструювання смислів істотно змінює погляд на його сутність і роль перекладача в ньому: згідно з діалогічною концепцією, інформація не є незмінним об'єктом обміну, а активно конструюється під час перекладу, оскільки вибір перекладача визначається загальною діалогічною стратегією, що виступає як керівна програма діяльності з переконструювання комунікативного сенсу повідомлення. У зв'язку з цим у руслі діалогічної концепції, що передбачає акцент на власне діалогічному моменті мовного спілкування, на тих спільних зусиллях учасників перекладацького процесу, які ведуть до розуміння і розширення свідомості, на діалогічному зв'язку текстів, можливе дослідження перекладу як процесу міжкультурної комунікації на якісно новому рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Горощенко Т. В. Міжкультурна комунікація в перекладі. Українська орієнталістика : [збірник наукових праць]. 2007–2008. Вип. 2–3. С. 57–60.
2. Давіденко Н. О. Переклад як діалог культур. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2016. С. 25–28.
3. Жук А. В. Художній переклад з точки зору міжкультурної комунікації. *Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. 2012. Вип. 34. С. 254–260.
4. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад: на матеріалі англійських перекладів укр. Прози. Львів : Вид-во при Львівському ун-ті, 1989. 215 с.
5. Зорівчак Р. Український художній переклад як націєтворчий чинник. *Зарубіжна література*. 2007. Квітень (№ 14). С. 1–5.

6. Кабаченко І. Л. Міжкультурна комунікація в перекладі. Актуальні проблеми та методики навчання перекладу : тези доп. XI наук. конф., м. Харків, 15–16 квіт. 2021 р., Дніпро, 2021. С. 29–30.
7. Клименко Л. В. Художній переклад як вид міжкультурної комунікації в контексті євроінтеграції. *Літературознавчі студії*. 2015. Вип. 1(1). С. 228–235.
8. Кравченко С. Художній переклад як діалог культур: семантично-експресивна співвідносність лексичних еквівалентів у польських перекладах української поезії (на матеріалі часопису «Biuletyn Polsko-Ukraiński»). *«Філологічні науки. Літературознавство»*. 2013. № 3. С. 57–63.
9. Кузенко Г. М. Кузенко Г. М. Культурологічний аспект перекладу у міжмовній комунікації. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2017. № 2(2). С. 22–26.
10. Лімборський І. В. Перекладач як читач та інтерпретатор художнього тексту (компаративні проєкції). *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. 2015. № 1(9) С. 16–20.
11. Некряч Т. Є., Чала Ю. П. Через терни до зірок: труднощі перекладу художніх творів : навчальний посібник. Вінниця : НОВА КНИГА, 2008. 200 с.
12. Приходько В. Б., Киселюк Н. П., Найдюк О. В. Роль перекладача в міжкультурному діалозі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 64–66.
13. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 376 с.
14. Ребрій О. В. Вступ до перекладознавства: конспект лекцій для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» факультету іноземних мов. Харків, 2016. 116 с.
15. Ткачівська М. Р. Культурно-емотивні закономірності відтворення лексики обмеженого вжитку в українсько-німецькому художньому перекладі: дис. ... д-ра філол. наук 10.02.16 – перекладознавство. Івано-Франківськ, Харків: Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна 2021. 450 с.
16. Ткачівська М. Р. Культурно-емотивні закономірності відтворення лексики обмеженого вжитку в українсько-німецькому художньому перекладі : автореф. дис. доктор філол. наук : 10.02.16. Харків, 2021. 36 с.
17. Чередниченко О.І. Про мову і переклад. К.: Либідь, 2007. 248 с.
18. Шапочка К. А. Взаємодія культури і перекладу. *«Молодий вчений»*. 2017. № 4.1(44.1). С. 140–143.
19. Швейцер А.Д. Теорія перекладу: статус, проблеми, аспекти. К.: Книжковий дім “Ліброком”, 2009. 216 с.
20. Штепуляк О. С. Міжкультурні аспекти перекладу та їх роль у фаховій підготовці майбутніх перекладачів. *«Молодий вчений»*. 2016. № 4.1(31.1). С. 110–113.
21. Bassnett S., Lefevere A. Proust's Grandmother and the Thousand and One Night: The „Cultural Turn” in Translation Studies. Introduction // Translation, History and Culture / [eds. S. Bassnet and A. Lefevere]. London ; New York : Pinter Publishers, 1990. 133 p.
22. Jakobson R. Aphasia as a Linguistic Problem //Psycholinguistics: a Book of Readings. New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc. 1955. 224 p.
23. Langacker, R.W. Cognitive Grammar: A Basic Introduction. Oxford University Press, 2008. 573 p.
24. Lustig, M.W., Koester, J. Intercultural Competence: Interpersonal Communication across Cultures. N. Y.: Harper Collins, 1998. 384 p.
25. Mi11er G. The Psychology of Communication. N. Y., 1967. 198 p.
26. Mi11er G., Beebe-Center J.G. Some Psychological Methods for Evaluating the Quality of Translation. In: "Mechanical Translation", III, 1956. P. 73–80.
27. Toury G. The Nature and Role of Norms in Translation. In Venuti, L. The Translation Studies Reader. London: Routledge, 1978 (revised 1995).
28. Snell-Hornby M. The Turns of Translation Studies: New paradigms or shifting viewpoints? Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2006. Pp. 51–56. URL: <https://hodactuc.files.wordpress.com/2009/09/snell-hornby-2006-the-turns-of-translationstudies-pp-51-56.pdf> (дата звернення: 11.04.2024).

ВІДТВОРЕННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У СИСТЕМАХ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)

REPRODUCTION OF GENDER STEREOTYPES IN MACHINE TRANSLATION SYSTEMS (BASED ON THE MATERIAL OF THE UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES)

Мороз М.Ю.,

orcid.org/0009-0007-0083-6501

аспірантка кафедри германської філології

Київського національного лінгвістичного університету

У статті проаналізовано вияви гендерної упередженості в машинному перекладі, спричинені специфікою алгоритмів штучного інтелекту та особливостями навчальних корпусів. Особливу увагу приділено тому, як автоматизовані системи перекладу відтворюють і закріплюють гендерні стереотипи, особливо під час перекладу між мовами, що мають відмінні граматичні системи. Розглянуто специфіку передачі гендерно-маркованої лексики, зокрема назв професій і посад, які залежно від контексту та статі особи можуть перекладатися за допомогою фемінітивів або маскулінитивів, враховуючи необхідність підкреслення гендерної специфіки.

У рамках аналізу гендерної упередженості в системах машинного перекладу було встановлено, що її формування обумовлено комплексом лінгвотехнологічних та соціокультурних факторів. Першочергове значення має антропоцентрична природа навчальних даних, які, будучи відображенням історичного мовного вжитку, інкорпують традиційні гендерні стереотипи та асиметричні моделі соціальних взаємин. Сукупність таких даних формує систематичне відхилення в алгоритмічній обробці мови. Визначено ключові виклики, що виникають під час перекладу нейтральних гендерних форм, а також проблеми забезпечення точності й стилістичної адекватності перекладеного тексту.

У статті розглянуто сучасні підходи до подолання гендерної упередженості в машинному перекладі, зокрема методи вдосконалення моделей для врахування гендерного контексту, впровадження додаткових анотацій у навчальні корпуси та застосування алгоритмів, що дозволяють користувачам обирати бажаний гендерний варіант перекладу. Особливий акцент зроблено на аналізі впливу культурних і мовних особливостей на процес автоматичного перекладу, а також запропоновано стратегії, спрямовані на мінімізацію гендерних стереотипів.

У статті також розглядається соціокультурний контекст, у межах якого гендерна упередженість виявляється через явище гендерної сегрегації на ринку праці. Проаналізовано ключові причини цього явища, серед яких виокремлено поширені гендерні стереотипи, економічні чинники, соціальні ролі, історично сформовані обмеження та особливості мовних практик. Показано, як мовні норми та традиції віддзеркалюють і водночас закріплюють гендерну сегрегацію на ринку праці. Наголошується, що процес адаптації мови до принципів гендерної рівності є невід'ємною складовою ширших соціокультурних трансформацій, спрямованих на подолання гендерних нерівностей у суспільстві.

Дослідження підкреслює важливість інтеграції принципів гендерної рівності в процеси розробки та вдосконалення систем машинного перекладу. Виокремлено ключові напрями для подальших наукових розвідок, серед яких: розширення навчальних корпусів текстами, що враховують гендерну інклюзивність; впровадження адаптивних алгоритмів для корекції гендерної упередженості; а також аналіз впливу технологій машинного перекладу на формування суспільних уявлень про гендерні ролі.

Ключові слова: гендерна упередженість, машинний переклад, гендерні стереотипи, гендерно-чутлива лексика, гендерно-маркована лексика.

The article examines the manifestations of gender bias in machine translation, arising from the specific characteristics of artificial intelligence algorithms and the composition of training corpora. Particular attention is paid to how automated translation systems reproduce and reinforce gender stereotypes, especially when translating between languages with distinct grammatical structures. The study examines the specifics of rendering gender-marked vocabulary, particularly occupational titles and positions, which may be translated using either feminine or masculine forms depending on the context and the gender of the individual, while considering the necessity of emphasizing gender specificity.

In the analysis of gender bias in machine translation systems, it has been established that its formation is driven by a combination of linguistic, technological, and sociocultural factors. A primary factor is the anthropocentric nature of training data, which, as a reflection of historical language usage, incorporates traditional gender stereotypes and asymmetric models of social interaction. The accumulation of such data leads to systematic biases in algorithmic language processing. Key challenges associated with translating gender-neutral forms and ensuring the accuracy and stylistic adequacy of the translated text are identified.

The article explores contemporary approaches to mitigating gender bias in machine translation, including methods for improving models to account for gender context, incorporating additional annotations into training corpora, and implementing algorithms that allow users to select their preferred gender variant of the translation. Special emphasis is placed on analyzing the impact of cultural and linguistic factors on the automatic translation process, as well as proposing strategies aimed at minimizing gender stereotypes.

The study also examines the sociocultural context in which gender bias manifests through the phenomenon of gender segregation in the labor market. Key causes of this phenomenon are analyzed, including widespread gender stereotypes, economic factors, social roles, historically established constraints, and linguistic practices. The article demonstrates how linguistic norms and traditions both reflect and perpetuate gender segregation in the labor market. It is emphasized that adapting language to the principles of gender equality is an integral part of broader sociocultural transformations aimed at overcoming gender inequalities in society.

The research underscores the importance of integrating gender equality principles into the development and improvement of machine translation systems. Key directions for further scholarly inquiry are outlined, including expanding training corpora with texts that account for gender inclusivity, implementing adaptive algorithms to correct gender bias, and analyzing the impact of machine translation technologies on shaping societal perceptions of gender roles.

Key words: gender bias, machine translation, gender stereotypes, gender-sensitive language, gender-marked language.

Постановка проблеми. Питання гендерної упередженості у машинному перекладі є актуальним викликом у сфері обробки природної мови та штучного інтелекту, що виникає через низку факторів, які потребують ретельного дослідження та вирішення.

Сучасні системи машинного перекладу базуються на статистичних моделях і великих обсягах текстових даних, які відображають існуючі гендерні стереотипи та упередження, присутні в суспільстві [1]. Як результат, моделі перекладу – алгоритмічні підходи до автоматизованого перетворення тексту з однієї мови на іншу, не лише засвоюють ці упередження, але й відтворюють їх у своїх перекладах, що впливає на якість і гендерну нейтральність отриманого тексту [2]. Крім того, граматичні системи різних мов демонструють значні відмінності у способах кодування гендерної інформації, що створює специфічні виклики для перекладачів [3]. Ця проблема особливо гостро постає при перекладі з мов з менш вираженою гендерною диференціацією, як-от англійська, на мови з більш чіткою гендерною системою, такі як українська. У процесі перекладу виникають труднощі з визначенням роду іменників та займенників, особливо коли контекст не надає достатньо інформації про стать особи [4, с. 57–61].

Так, зазначається, що системи машинного перекладу асоціюють професії та ролі з певним гендером, відтворюючи усталені стереотипи, що може призводити до спотворення змісту перекладу [5, с. 1679–1680]. Наприклад, “*nurse*” (медсестра/медбрат) сприймається та перекладається як жіноча професія, а “*doctor*” (лікар/лікарка) – як чоловіча, незалежно від фактичної статі особи, що призводить до посилення соціальної нерівності, неточності перекладів і підіймає етичні питання щодо політичної коректності та гендерної рівності в технологіях штучного інтелекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження в галузі машинного перекладу (МП) та обробки природної мови (ОПМ)

приділяють значну увагу проблематиці гендерної упередженості, зокрема, вивчають її вияви у нейронному машинному перекладі (НМП) та причини її виникнення [6]; взаємозв'язок між мовними структурами, соціокультурними стереотипами та системними упередженнями у машинному перекладі [7]; вплив гендерної упередженості на роботу сучасних моделей штучного інтелекту, таких як GPT-3 і ChatGPT [8]; методи оцінки гендерної упередженості в машинному перекладі (МП) на матеріалі різних мовних пар [5]; стратегії зменшення гендерної упередженості в МП, а саме створення гендерно-збалансованих навчальних даних для моделей НМП [9]; кореляцію між контекстною інформацією та рівнем гендерної упередженості з використанням інноваційних методів обробки лінгвістичних даних [10].

Попри значну кількість проведених досліджень, проблема гендерної упередженості в машинному перекладі залишається недостатньо вивченою, особливо в контексті стрімкого розвитку технологій штучного інтелекту. З огляду на більшу увагу до питань гендерної рівності та необхідність впровадження етичних принципів у мовні технології, ця проблема набуває особливої актуальності. Гендерна упередженість у системах машинного перекладу не лише негативно впливає на якість перекладу, але й сприяє відтворенню соціальних стереотипів, що посилює нерівність як у професійній діяльності, так і в суспільному житті загалом.

Метою нашого дослідження є системний аналіз випадків гендерної упередженості в системах машинного перекладу на матеріалі англійської та української мов, зокрема оцінка точності перекладу гендерно-маркованих одиниць, виявлення впливу таких упереджень на якість перекладу, а також визначення їхньої ролі у відтворенні та посиленні гендерних стереотипів.

Виклад основного матеріалу. Гендерна упередженість – це форма дискримінації, яка ґрунтується на стереотипних уявленнях про ролі й характеристики, притаманні людям певної статі та виявляється у необ'єктивному ставленні або пове-

дінці щодо особи чи групи осіб на основі їхньої статі, а не індивідуальних якостей чи здібностей [11]. У контексті машинного перекладу гендерна упередженість – це систематична помилка, яка виникає, коли системи МП відтворюють або навіть посилюють гендерні стереотипи та упередження, присутні в навчальних даних [12]. Вона часто виникає при перекладі з мов, які не мають граматичного роду (наприклад, англійської), на мови, де рід є обов'язковим граматичним маркером (наприклад, українська, німецька, французька) [1]. У таких випадках система машинного перекладу змушена обирати між чоловічим та жіночим родом, не маючи достатньо контекстної інформації. Дослідження показують, що системи машинного перекладу мають тенденцію використовувати чоловічий рід як стандартний варіант при перекладі гендерно-нейтральних слів, що є виявом явища відомого як «чоловічий рід за замовчуванням» (англ. male default) [13].

Одними з основних виявів гендерної упередженості в системах машинного перекладу є стереотипне приписування гендеру професіям та стереотипне приписування гендеру особам на основі додаткових характеристик, коли гендерні упередження виявляються у використанні прикметників для опису чоловіків і жінок, що відображає закріплені в суспільстві стереотипи. У рамках даного дослідження ми зосередимо увагу на аналізі стереотипного присвоєння гендеру професіям як одного з ключових аспектів гендерної упередженості в системах машинного перекладу.

Цей феномен виявляється у тенденції автоматичного асоціювання професій із певним гендером, що відображає традиційні соціальні ролі та стереотипи, закріплені в суспільстві. Наприклад, назви професій, таких як *“doctor”, “engineer”, “professor”, “police officer”, “firefighter”, “pilot”, “architect”, “lawyer”, “soldier”, “judge”, “driver”, “mechanic”, “builder”, “programmer”, “physicist”* зазвичай перекладаються у чоловічому роді, що підкреслює сприйняття цих професій як «традиційно чоловічих». Професії *“nurse”, “babysitter”, “cleaner”, “secretary”, “teacher”, “librarian”, “housekeeper”, “florist”, “beautician”* отримують жіночий рід у перекладі, відображаючи стереотипну асоціацію з «традиційно жіночими» ролями.

Такий мовний феномен є відображенням ширшого явища гендерної сегрегації на ринку праці. Так, розподіл професій на так звані «чоловічі» (Male-Dominated Occupations) та «жіночі» (Female-Dominated Occupations) є не лише лінгвістичним, а й соціально-економічним виявом, що виникає внаслідок низки ключових факторів:

1. Гендерні стереотипи

Однією з головних причин гендерного розподілу професій є стереотипи щодо ролей чоловіків і жінок у суспільстві. Жінкам традиційно приписують «доглядові» функції, що впливає на їхній вибір професій у сферах освіти чи медицини. Чоловіки ж частіше обирають технічні чи фізично важкі спеціальності через очікування суспільства щодо їхньої сили, витривалості та раціональності [14].

2. Економічні фактори

Гендерна нерівність в економічній сфері виявляється через сегрегацію на ринку праці, розрив в оплаті праці та нерівний доступ до ресурсів, що охоплює горизонтальний поділ (переважна кількість жінок у низкооплачуваних сферах діяльності) та вертикальний (домінування чоловіків на керівних посадах) і впливає на середню заробітну плату: жінки в Україні заробляють на 18–22% менше за чоловіків через недостатню представленість у високоприбуткових галузях і «штраф за материнство» – втрату кар'єрних можливостей через догляд за дітьми [15].

3. Соціальні ролі

Соціальні ролі визначаються як набір очікувань, норм і обов'язків, які суспільство покладає на індивідів залежно від їхньої статі чи соціального статусу [16, с. 27–29]. Вони формуються під впливом культурних традицій, сімейного виховання, суспільних стереотипів та економічних умов. У патріархальних суспільствах, зокрема в Україні, історично склалося, що чоловіки асоціюються з ролями годувальників і захисників, а жінки виконують ролі матерів та домогосподарок, що обмежує їхні кар'єрні можливості та впливає на вибір професій [17].

4. Історичні обмеження

Історичний контекст також сприяв формуванню гендерного розподілу у сфері зайнятості. Зокрема, в Україні з 1993 до 2017 року діяла заборона жінкам працювати на ливарних роботах, у сфері металургії, електротехнічного та хімічного виробництва через шкідливі чи небезпечні умови праці. Це обмежувало доступ жінок до певних галузей і закріплювало стереотипи про «чоловічу» природу цих сфер [18].

5. Мовні фактори

Проблема гендерної сегрегації має й лінгвістичний вимір, який виявляється у використанні гендерно-упередженої термінології та мовних практик, що сприяють закріпленню нерівності між чоловіками і жінками на соціальному, культурному та професійному рівнях.

Так, в англійській мові чітка гендерна диференціація в назвах професій, ролей і соціальних функцій, традиційно виявлялася через викори-

стання специфічних суфіксів і слів, що відображало патріархальні уявлення про гендерні ролі, закріплені в суспільстві. Зокрема, для позначення жіночої статі використовувалися суфікси *-ess*, *-euse* та *-trix*, серед яких суфікс *-ess* був одним із найпоширеніших та слугував засобом утворення жіночих варіантів слів, наприклад: *authoress* (письменниця) на противагу *author* (письменник), *poetess* (поетеса) замість *poet* (поет) або *actress* (актриса) замість *actor* (актор). Аналогічно, суфікс *-euse*, запозичений із французької мови, позначав жіночу статтю у професіях, як-от: *accoucheuse* (акушерка) замість *accoucheur* (акушер), *chanteuse* (співачка) на противагу *chanter* (співак), або *masseuse* (масажистка) замість *masseur* (масажист). Ще один латинський суфікс, *-trix*, також використовувався для позначення жінок у певних сферах діяльності, наприклад: *aviatrix* (льотчиця) на противагу *aviator* (льотчик) або *administratrix* (адміністраторка) замість *administrator* (адміністратор).

Крім того, гендерна диференціація закріплювалася через вживання складних слів з основою “*lady*” чи “*man*”. Наприклад, терміни на кшталт *handyman* (різнороб), *policeman* (поліціант) або *fireman* (пожежник) відображали уявлення про те, що ці професії були виключно чоловічими; а *cleaning lady* (прибиральниця), *laundry lady* (прачка) – виключно жіночими.

Паралельно із соціокультурними змінами англійськомовна почала еволюціонувати в напрямку гендерної нейтральності. У сучасному суспільстві спостерігається тенденція до відмови від гендерно-маркованих термінів на користь нейтральних варіантів. Наприклад, замість слова *actress* тепер частіше використовують просто *actor*, незалежно від статі людини. Такі терміни як *spokesman* і *fisherman* замінюються відповідно на гендерно-нейтральні аналоги: *spokesperson* та *fisher*. Ця трансформація відображає суспільне прагнення до забезпечення гендерної рівності та подолання стереотипів, пов'язаних зі статтю, у мовній практиці. Таким чином, еволюція англійської мови демонструє адаптацію до соціокультурних змін і спрямованість на формування інклюзивного мовного середовища в сучасному суспільстві.

Для кращого розуміння масштабів і особливостей гендерної сегрегації на ринку праці доцільно звернутися до графічного представлення даних, що демонструє відсоткове співвідношення професій за гендерною ознакою та дозволяє візуалізувати нерівномірний розподіл чоловіків і жінок у різних сферах зайнятості (див. рис. 1). Гендерний розподіл у професійних сферах, представлений на графіку, створено на основі статистичних даних країн Європейського Союзу за 2023 рік (рис. 1).

Рис. 1. Гендерний розподіл у професійних сферах, створений на основі статистичних даних країн Європейського Союзу за 2023 рік

Графік підтверджує висловлений раніше тезис про те, що жінки переважають у сферах, пов'язаних із доглядом і обслуговуванням (медицина, освіта, адміністративні послуги), тоді як чоловіки домінують у технічних, фізично важких і високооплачуваних галузях (будівництво, ІТ, транспорт). Такий дисбаланс підкреслює необхідність подолання гендерної сегрегації на ринку праці шляхом зміни суспільних стереотипів, забезпечення рівного доступу до всіх професій та створення умов для кар'єрного розвитку незалежно від статі.

Таким чином, гендерна сегрегація на ринку праці не лише впливає на професійний вибір жінок і чоловіків, але й знаходить своє відображення у мовних практиках, які закріплюють стереотипні уявлення про роль статей у суспільстві. Отже, у сучасному соціолінгвістичному контексті все ще зберігається схильність до стереотипізації професійних ролей, що виявляється у використанні мовних засобів, які відображають традиційні гендерні уявлення. У підтвердження сказаному вище проведемо експеримент з використанням програми Google Translate (див. рис. 2).

Так, наприклад, в англійській мові слово *"police officer"* є гендерно-нейтральним і може позначати як особу чоловічої, так і жіночої статі, а в українській мові слова *«поліціант»* та *«поліціантка»* використовуються для позначення різних статей представників цієї професії. Це призводить до того, що для виконання перекладу МП обирає довільну стать для позначення представника певної професії, якщо це не було передбачено текстом оригіналу. Такі дослідники як Габріель

Становський, Ноа Сміт та Люк Зеттлемойер назвали це явище «довільним гендерним маркуванням», а такі об'єкти – довільно гендерно-маркованими одиницями [5]. На їхню думку, переклад з довільним гендерним маркуванням є значною проблемою в МП, оскільки збігається зі стереотипами, підкріплюючи шкідливі суспільні упередження [5, с. 1679–1680].

Таке відтворення гендерних стереотипів у мові призводить до неточностей у перекладі, особливо коли йдеться про конкретних осіб. Розглянемо для прикладу переклад речення з англійської мови українською за допомогою Google Translate та DeepL у порівнянні з офіційним перекладом (табл. 1).

У перших двох випадках системи машинного перекладу автоматично приписали чоловічий рід слову *«президент»* та всім дієсловам, хоча доречно було б використовувати жіночий рід, демонструючи, що алгоритми машинного перекладу Google Translate та DeepL все ще базуються на традиційних гендерних стереотипах і не враховують контекст та реальну гендерну приналежність особи, про яку йдеться. Людина-перекладач, на відміну від машинних систем, врахувала, що президентом Грузії є жінка, і використала відповідний фемінітив *«президентка»* та дієслова у жіночому роді [19]. Використання фемінітивів та правильних гендерних форм у перекладі не лише забезпечує точність інформації, але й сприяє подоланню гендерних стереотипів у мові, що є необхідним для офіційних документів та публічних заяв, де точність та коректність формулювань мають першорядне значення.

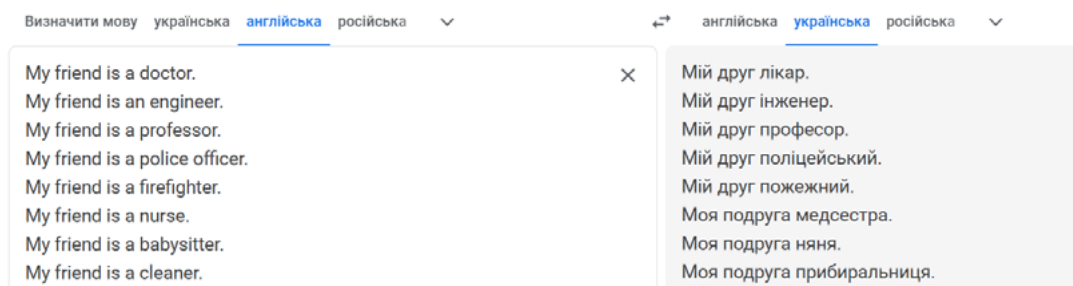

Рис. 2. Приклад гендерно упередженого перекладу англійського тексту українською мовою за допомогою Google Translate

Таблиця 1

Оригінал	The Georgian President <u>thanked</u> for all the support and <u>commended</u> Ukraine's decision to impose sanctions on Bidzina Ivanishvili.
Переклад за допомогою Google Translate	Президент Грузії <u>подякував</u> за підтримку та високо <u>оцінив</u> рішення України запровадити санкції проти Бідзіни Іванішвілі.
Переклад за допомогою DeepL	Президент Грузії <u>подякував</u> за підтримку та <u>привітав</u> рішення України запровадити санкції проти Бідзіни Іванішвілі.
Офіційний переклад з сайту президента України	Президентка Грузії <u>подякувала</u> за всю проявлену підтримку й <u>привітала</u> рішення України застосувати санкції проти Бідзіни Іванішвілі.

Варто зазначити, що системи МП мають низку недоліків, які впливають на точність перекладу, а саме: недостатній рівень врахування контексту, що призводить до помилок у передачі багатозначних слів, ідіом чи метафор [20]; ігнорування культурних особливостей, стилістики та тону тексту оригіналу, через що спотворюється авторська інтенція [21]; труднощі роботи з низькоресурсними мовами, для яких існує обмежена кількість лінгвістичних даних, необхідних для систем обробки природної мови, таких як машинний переклад, розпізнавання мовлення чи аналіз тексту [22, с. 105–106]. Крім того, машинний переклад також не враховує специфічні особливості мов, зокрема використання в українській мові фемінітивів – слів жіночого роду, що альтернативні або парні аналогічним поняттям чоловічого роду (які зазвичай використовуються до всіх людей незалежно від їхньої статі) [23, с. 255]. Основне завдання фемінітивів – зробити жінку та її діяльність видимими у мовному просторі. Вони допомагають подолати стереотипні уявлення про «чоловічість» багатьох посад і професій та підкреслюють рівноправну участь жінок у всіх сферах сучасного життя [16]. Навіть за наявності контексту, який вказує на жіночу стать особи, системи машинного перекладу перекладають назви професій у «стандартному» чоловічому роді за допомогою маскулінітивів – назв осіб чоловічої статі [23, с. 63].

У контексті сучасних тенденцій розвитку української мови, зокрема щодо використання фемінітивів, проведемо порівняльний аналіз перекладу речення “*Oksana Ivanets’ story: a lieutenant colonel, a military journalist, a mother of five*” [24] українською мовою за допомогою чотирьох популярних систем МП (Google Translate, DeepL, Microsoft Translator, OpenL), що має на меті оцінити здатність автоматизованих перекладацьких систем адекватно відтворювати гендерно-чутливу лексику (табл. 2).

Результати дослідження показують, що жодна з проаналізованих систем МП не змогла повністю коректно відтворити фемінітиви у перекладі. Усі чотири системи переклали “*lieutenant colonel*” як «*підполковник*», не використавши фемінітив «*підполковниця*», що вказує на відсутність повної адаптації автоматизованих систем перекладу до відтворення гендерно-чутливої лексики у військовій сфері. Щодо перекладу терміну “*military journalist*”, спостерігаємо певну варіативність. Google Translate та OpenL переклали цей термін як «*військовий журналіст*», тоді як DeepL та Microsoft Translator використали фемінітив «*військова журналістка*», демонструючи, що деякі системи МП вже починають розпізнавати та використовувати фемінітиви у професійній сфері, хоча й не послідовно. Варто зазначити, що всі системи МП коректно переклали “*mother of five*” як «*мати п’ятьох дітей*», за винятком Microsoft Translator, який використав більш розмовний варіант «*мама п’ятьох дітей*». Це демонструє, що системи МП загалом здатні адекватно передавати гендерно-специфічні терміни, коли вони не пов’язані з професійною сферою.

Гендерні упередження у МП виявляються не лише на рівні окремих слів, але й у більш широкому контексті, залежно від того, який обсяг лінгвістичного оточення алгоритм враховує при перекладі конкретного слова [1]. Наприклад, якщо перше речення звучить як “*This is a story about a doctor*”, то як людина-перекладач, так і система МП зіткнулися з неоднозначністю щодо вибору між «*лікар*» і «*лікарка*». Однак, якщо наступне «*уточнювальне*» речення містить додаткову інформацію про стать, наприклад, “*She’s upset because she misdiagnosed a patient*”, людина-перекладач зробить правильний висновок про жіночий рід у першому реченні. Натомість, МП може розглядати кожне речення окремо, залишаючи початкове припущення про рід незмінним. Як показано на рис. 3, іноді об’єднання двох речень в одне може підвищити точність МП.

Таблиця 2

Назва МП	Переклад
Google Translate	Історія Оксани Іванець: <i>підполковник</i> , <i>військовий журналіст</i> , мати п’ятьох дітей.
DeepL	Історія Оксани Іванець: <i>підполковник</i> , <i>військова журналістка</i> , мати п’ятьох дітей.
Microsoft Translator	Історія Оксани Іванець: <i>підполковник</i> , <i>військова журналістка</i> , мама п’ятьох дітей.
OpenL	Історія Оксани Іванець: <i>підполковник</i> , <i>військовий журналіст</i> , мати п’ятьох дітей.

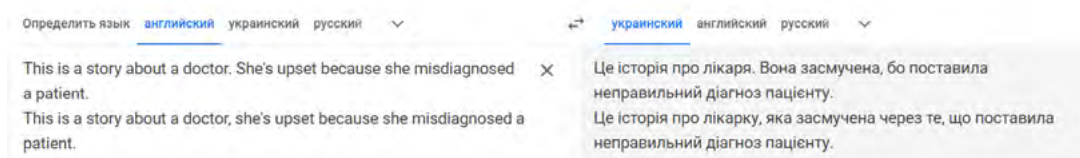

Рис. 3. Приклад перекладу речення українською мовою за допомогою Google Translate

Так, початкове припущення, що лікарем буде чоловік, найімовірніше, спричинене упередженими навчальними даними, які використовуються для тренування алгоритмів з метою виявлення закономірностей, здійснення прогнозів або класифікації інформації [25].

Водночас неспроможність системи машинного перекладу скоригувати це припущення навіть за умови надання додаткового контексту пояснюється її вбудованими налаштуваннями, які орієнтовані на переклад окремих речень, а не тексту в цілому [26].

Висновки. Гендерна упередженість у машинному перекладі формується під впливом двох ключових факторів: специфіки алгоритмів штучного інтелекту та особливостей навчальних даних, що відображають усталені гендерні стереотипи. Це питання особливо гостро виявляється під час перекладу з/на мов з різними граматичними системами, наприклад, з англійської на українську.

Системи машинного перекладу використовують чоловічий рід як стандартний варіант для гендерно-нейтральних слів, що відтворює явище «чоловічого роду за замовчуванням» та призводить до систематичних неточностей, особливо при перекладі назв професій, де технічні та керівні позиції автоматично асоціюються з чоловіками, а професії у сфері догляду чи обслу-

говування – з жінками. Така мовна практика є відображенням глибших соціальних тенденцій, зокрема гендерної сегрегації на ринку праці, яка проявляється у нерівномірному розподілі професій між статями.

Недоліки сучасних систем машинного перекладу охоплюють недостатнє врахування контексту, ігнорування стилістичних і культурних особливостей тексту, а також труднощі роботи з низькоресурсними мовами. Зокрема, українська мова має специфіку використання фемінітивів – слів жіночого роду для позначення професій чи посад, однак автоматизовані системи перекладу часто не враховують ці особливості й використовують маскулінітиви навіть за наявності контексту, що вказує на жіночу стать особи.

Для подолання гендерної упередженості необхідно вдосконалювати моделі машинного перекладу шляхом розширення навчальних корпусів текстами з гендерною інклюзивністю та впровадження адаптивних алгоритмів. Важливим є також аналіз впливу технологій машинного перекладу на формування суспільних уявлень про гендерні ролі. Інтеграція принципів гендерної рівності у мовні технології сприятиме забезпеченню точності, етичності та інклюзивності автоматизованих систем перекладу, що становить перспективи подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Rescigno A., Monti J. Gender bias in machine translation: A statistical evaluation of Google translate and DeepL for English, Italian and German. *Proceedings of the International Conference on Human-informed Translation and Interpreting Technology 2023*. 2023. P. 1–11.
2. Подвойська О., Козоріз І., Гончаренко Н. Машинний переклад за допомогою інтернет ресурсів. *Молодий вчений*. 2024. № 4 (128). С. 68–71. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-4-128-10>.
3. Luccioli A., Xausa C., Dolei E. Investigating Gender Bias in Machine Translation. A Case Study between English and Italian. *Università di Bologna*. 2020. P. 29–49.
4. Губіна О. В. Прагматичні аспекти функціонування англійських митних термінів. *Актуальні питання іноземної філології*. 2022. С. 57–61. URL: <https://doi.org/10.32782/2410-0927-2021-14-9>.
5. Stanovsky G., Smith N. A., Zettlemoyer L. Evaluating gender bias in machine translation. *Proceedings of the 57th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics*. 2019. P. 1679–1684.
6. Liao Y., Callison-Burch P. C., Alur P. R. Gender bias in neural machine translation. *University of Pennsylvania*. 2021. P. 1–41.
7. Triboulet B., Bouillon P. Evaluating the Impact of Stereotypes and Language Combinations on Gender Bias Occurrence in NMT Generic Systems. *Proceedings of the Third Workshop on Language Technology for Equality, Diversity and Inclusion*. 2023. P. 62–70.
8. Ghosh S., Caliskan A. ChatGPT perpetuates gender bias in machine translation and ignores non-gendered pronouns: Findings across Bengali and five other low-resource languages. *Proceedings of the 2023 AAAI/ACM Conference on AI, Ethics, and Society*. 2023. P. 901–912.
9. Saunders D., Byrne B. Reducing gender bias in neural machine translation as a domain adaptation problem. *Proceedings of the 58th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics*. 2020. P. 7724–7736.
10. Gete H., Etchegoyhen T. Does context help mitigate gender bias in neural machine translation?. *Findings of the Association for Computational Linguistics: EMNLP*. 2024. P. 14788–14794.
11. Глосарій ґендерних термінів. *Державна судова адміністрація України*. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/gender/glossary>.

12. Гендерні переклади Bing вирішують проблему упередженості в перекладі. *Блог перекладача Microsoft*. URL: <https://www.microsoft.com/uk-ua/translator/blog/2023/03/08/bings-gendered-translations-tackle-bias-in-translation/>.
13. Měchura M. 10 things you should know about gender bias in machine translation. *Fairslator*. URL: <https://www.fairslator.com/10-things-about-gender-bias-in-mt>.
14. Причини виникнення гендерної нерівності у трудових відносинах. *Східне міжрегіональне управління – Державної служби України з питань праці*. URL: <https://smu.dsp.gov.ua/news/prychyny-vynyknennia-hendernoi-nerivnosti-u-trudovykh-vidnosynakh/> (дата звернення: 28.03.2025).
15. Angelko I. V., Lech G. A., Ribun L. V. Гендерна сегрегація – стереотип та проблема сучасного розвитку вітчизняного ринку праці. *Scientific Bulletin of UNFU*. 2018. Т. 28, № 9. С. 31–34. URL: <https://doi.org/10.15421/40280905>.
16. Главацька Н., Подкоритова Л. Сучасні зміни гендерних ролей дорослих. *Psychology Travelogs*. 2021. № 2. С. 25–32. URL: <https://doi.org/10.31891/pt-2021-2-3>.
17. Гендерні ролі та стереотипи. *Охтирська районна державна адміністрація*. URL: <https://oht.sm.gov.ua/index.php/en/gumanitarna-politika/sotsialnyi-zahyst/3350-genderni-rol-i-ta-stereotipi>.
18. Українкам дозволили працювати на "шкідливих" роботах // Українська правда. Життя. 2017. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2017/12/21/228097/>.
19. Володимир Зеленський і Саломе Зурабішвілі обговорили ситуацію в Грузії. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-i-salome-zurabishvili-obgovorili-situaci-94889>.
20. Alawi N., Abdulhaq S. Machine Translation: The Cultural and Idiomatic Challenge. *Journal of Al-Azhar University – Gaza (Humanities)*. 2017. Vol. 2, no. 19. P. 1–28. URL: <https://digitalcommons.aaru.edu.jo/alazhar/vol19/iss2/9>.
21. Fedchuk R., Vysotska V. Information Technologies for Solving the Problem of Correcting Errors in Ukrainian-language Texts. *Visnik Nacional'nogo universitetu "L'vivs'ka politehnika". Seriâ Informacijni sistemi ta mereži*. 2024. Vol. 16. P. 11–34. URL: <https://doi.org/10.23939/sisn2024.16.011>.
22. Ухачевич Т. Я., Кустра Н. О. Дослідження впливу обрізання та тонкого налаштування моделі автоматичного розпізнавання мовлення на її точність. *Scientific Bulletin of UNFU*. 2024. Т. 34, № 5. С. 104–109. URL: <https://doi.org/10.36930/40340514>.
23. Шевченко З. В. Словник ґендерних термінів. Черкаси, 2016. 336 с.
24. Підполковниця, військова журналістка та мати 5-х дітей: Історія Оксани Іванець. *Медіацентр Україна*. URL: https://mediacenter.org.ua/uk/?s=Підполковниця,+військова+журналістка+&post_type=pd_themes.
25. Розробка навчального андроїд-застосунку з теми «Сортування вставками» дистанційного навчального курсу «Алгоритми і структури даних» / О. Кошова та ін. *INFORMATION TECHNOLOGY AND SOCIETY*. 2024. № 5 (11). С. 34–42. URL: <https://doi.org/10.32689/maup.it.2023.5.5>.
26. Farkas A., Németh R. How to measure gender bias in machine translation: Real-world oriented machine translators, multiple reference points. *Social Sciences & Humanities Open*. 2022. Vol. 5, no. 1. P. 100239. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2021.100239>.

**СУЧАСНІ АНГЛОМОВНІ ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ:
РЕДАКТОР-УПОРЯДНИК ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ І ТВОРЧИЙ ПАРТНЕР
ПЕРЕКЛАДАЧА**

**CONTEMPORARY ANGLOPHONE COLLECTIONS OF UKRAINIAN POETRY:
THE EDITOR AS A STRATEGIC AND CREATIVE PARTNER
TO THE TRANSLATOR**

Одрехівська І.М.,

orcid.org/0000-0002-2568-8775

кандидатка філологічних наук, доцентка,

лекторка української та східноєвропейської культури

Школи славістики та східноєвропейських студій Лондонського університету,

доцентка кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура

Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті розроблено типологію позиціонування редакторів у виданнях перекладу, досліджено редакторські практики на прикладі перекладних збірок сучасної української поезії для англомовних читачів та проаналізовано ефективність таких колаборацій у контексті англомовного міжкультурного простору. Хоча перекладачі, згідно з Бернською конвенцією про охорону літературних і художніх творів (1979 р.), отримують авторські права на свої переклади, саме редактори визначають стратегії «виходу» української літератури на англомовний, а отже, глобальний ринок. Це дослідження ґрунтується на аналізі англомовних видань української поезії, які з'явилися протягом останнього десятиліття (2014–2024 рр.) у Великій Британії, Канаді та США, зокрема запропоновано компаративний аналіз двох редакторських практик в англомовних виданнях поезії Наталки Білоцерківцев. Відповідно, проаналізовано редакторські практики упорядників Е. Кінсели та Дз. Орловської до збірки 2021 року (у власних перекладах) та М. Найдана до видання 2022 року, яке об'єднало низку перекладачів. Окреслено, що їхні практики подають репрезентативний приклад двох ключових редакторських тенденцій – «реконструктивної», що якнайповніше віддзеркалює структуру оригінальних видань (М. Найдан), та «реконтекстуалізаційної», де редактори-упорядники концептуально переформатовують структуру та підхід до представлення творів у перекладі для нового іншомовного видання (Е. Кінсела та Дз. Орловська). Виокремлено два важливі критерії позиціонування редактора у виданні: 1) відбір та принцип подання перекладних текстів; 2) підхід до підготовки паратексту. У статті підкреслено, що редактор-упорядник перекладних збірок не лише здійснює мовно-технічний контроль перекладів, а й виступає стратегічним куратором та культурним «адвокатом», формуючи інтерпретаційний простір та визначаючи потенційну рецепцію перекладу на літературному ринку та в суспільстві.

Ключові слова: перекладач, редактор, едитологія перекладу, англомовні переклади, українська поезія, перекладні видання.

This article presents a typology of editorial positioning in translation publications, examines editorial practices in contemporary Anglophone anthologies of Ukrainian poetry, and analyzes the efficacy of such collaborations within the Anglophone intercultural space. While translators, under the Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works (1979), secure copyright for their translations, it is the editors who dictate the strategic trajectory of Ukrainian literature's entry into the Anglophone, and thus, global market. This study is grounded in the analysis of Anglophone editions of Ukrainian poetry published within the last decade (2014–2024) in the UK, Canada, and the USA, with a particular focus on a comparative analysis of two editorial practices in Anglophone editions of Natalka Bilotserkivets' poetry. Consequently, the editorial practices of E. Kinsella and Dz. Orlovskaya for the 2021 collection (in their own translations) and M. Naydan for the 2022 edition, which united a range of translators, are analyzed. It is outlined that their practices give a representative example of two key editorial tendencies: the "reconstructive," which mirrors the structure of original editions (M. Naydan), and the "recontextualizing," where editors conceptually reshape the structure and presentation of translated works for a new linguistic audience (E. Kinsella and Dz. Orlovskaya). Two crucial criteria for editorial positioning are identified: 1) the selection and presentation of translated texts; 2) the approach to paratextual preparation. The article emphasizes that editors of translated anthologies not only provide linguistic-technical control but also act as strategic curators and cultural advocates, shaping the interpretive space and determining the potential reception of translations in the literary market and society.

Key words: translator, editor, translation editology, Anglophone translations, Ukrainian poetry, translation editions.

Постановка проблеми. За останнє десятиліття у перекладознавстві та міжкультурних студіях з'явилася низка потужних праць [7; 11], які розкривають «мануфактуру» перекладу, за влучним висловом Н. Сіпонкоскі [14, с. 185], як складний, багаторівневий процес, що вимагає зла-

годженої роботи (а часом і пошуку компромісу) цілої команди фахівців: перекладачів, редакторів, внутрішніх рецензентів, коректорів та видавців. Попри те, що саме перекладачі, згідно з Бернською конвенцією про охорону літературних і художніх творів (1979 р.), отримують авторські права на

свої переклади, Е. Льове у розділі «Автор, читач, редактор і перекладач у цифрову епоху» [9] чітко декларує, що редактори-упорядники, по суті, відіграють вирішальну роль у формуванні фінального видання та – загалом – несуть відповідальність за позиціонування та рецепцію перекладу. З огляду на це, пропозиція дослідницького напрямку едитології перекладу [2] стає відповіддю на сучасні тенденції світового літературного простору. Адже редактори не просто курують, а часом диктують вибір перекладів, визначаючи стратегії «виходу» української літератури на англomовний, а отже, глобальний ринок.

Аналіз останніх праць. Огляд сучасного стану досліджень редакторсько-видавничих питань перекладу дозволяє нам виокремити три чіткі тематичні вектори. По-перше, у фокусі перекладознавчих студій постає роль редакторів та видавців як головних «архітекторів» національних літературних просторів, зокрема вже опубліковано праці про словенські [10], французькі [13] та фінські [14] редакторсько-видавничі практики. По-друге, значну кількість досліджень присвячено практичним аспектам, а саме – ключовим стратегіям і технікам редакторів у роботі з перекладними текстами [7; 11]. Як квінтесенція цих двох вимірів, також устальюється погляд на виокремлення окремого дисциплінарного напрямку едитології перекладу (третій тематичний вимір), що синтезує дисциплінарні візії словацького теоретика перекладу А. Поповіча [12], українського дослідника теорії книговидавництва З. Партика [4] та сучасних перекладознавчих напрацювань І. Одрехівської [1]. Запропонована тут стаття – наступний крок у розвитку едитологічної концепції перекладу авторки, що зосереджує увагу на теоретико-методологічному окресленні діяльності редактора-упорядника перекладних видань, зокрібно англomовних публікацій української поезії (продовжуючи вектор попередніх досліджень [3]).

Постановка завдань. Мета цієї статті – запропонувати типологію позиціонування редакторів у виданнях перекладу, дослідити редакторські практики на прикладі сучасних публікацій перекладних антологій української літератури для англomовних читачів та проаналізувати ефективність таких колаборацій у контексті англomовного міжкультурного простору. Це дослідження ґрунтується на аналізі англomовних збірок української поезії, виданих протягом останнього десятиліття (2014–2024 pp.) у Великій Британії, Канаді та США, зокрема запропонований компаративний аналіз двох редакторських практик в англomовних виданнях поезії Наталки

Білоцерківець подає репрезентативний приклад ключових тенденцій. На основі поставленої мети та обраного матеріалу дослідження, можна сформулювати такі конкретні завдання: 1) прослідкувати представлення творів та паратекстуальне обрамлення видань і проаналізувати редакторські рішення упорядників; 2) виокремити та класифікувати різні ролі, які редактори відіграють у процесі створення та публікації перекладних видань, і – відповідно – визначити критерії, за якими можна розрізнити ці види позиціонування; 3) з'ясувати чинники, які впливають на якість видання та його сприйняття читачами.

Виклад основного матеріалу. Щоб розкрити маргінальність перекладних видань в англomовному просторі (перекладна література займає приблизно 3.5% від усіх видань), варто почати з діяльності Саманти Ші, перекладачки, засновниці та головної редакторки провідного онлайн часопису перекладів «Words Without Borders». На конференції «Translating the Future» 2020 року вона заявила, що їхній електронний журнал було створено як «equalizer», тобто для «зрівнення сил», щоб зламати на ринку усталений дисбаланс, спонукати редакторів вийти за межі «зони комфорту» мов і жанрів, а також зробити перекладну літературу більш видимою [15], що, по суті, стало викликом англomовній літературній гегемонії. Одразу треба додати, що ще 15 лютого 2022 року «Words without Borders» опублікувало добірку «Voices from Ukraine: A Reading List», де зібрало т.зв. «резюме» українських творів, які раніше публікувалися на сторінках онлайн-журналу в англomовному перекладі [16]. Цей прецедент демонструє критичну роль редакторської позиції та їхню роль як активних суспільних діячів, адже їхня публікація постала символом солідарності з Україною ще до ескалації повномасштабної війни, що підкреслює прогностичну та етичну відповідальність у формуванні дискурсу.

Відповідно, редактор перекладних видань виконує широкий спектр функцій, від технічного контролю стилю та якості перекладів до кураторського відбору текстів і контекстуалізації. Водночас редактор стає стратегічним менеджером, що координує процес перекладу та втілення концептуальної лінії у підготовці видання. Окрім цього, вагома адвокаційна роль редактора, тобто просування перекладу як феномену та конкретної публікації як суспільної події у цільовому просторі. Отже, позиціонування редактора перекладних видань можна окреслити трьома ключовими аспектами: 1) технічно-мовний контроль, 2) кураторсько-стратегічний супровід (включно з підго-

товкою паратекстів і механізмів контекстуалізації), 3) адвокаційна діяльність на літературному ринку та у суспільстві загалом.

За останні роки спостерігаємо плідну діяльність редакторів-упорядників для формування дискурсу української поезії в англомовному просторі, оскільки було видано такі впливові збірки, як-от: «The Frontier: 28 Contemporary Ukrainian Poets» (2017), «Words for War: New Poems from Ukraine» (2017), «Voices of Freedom: Contemporary Writing from Ukraine» (2022) та «In the Hour of War: Poetry from Ukraine» (2023). Зупинімося, наприклад, детальніше на двох англомовних збірках поезії Наталки Білоцерківець, виданих майже одночасно: 2021 року у видавництві Lost Horse Press вийшла двомовна збірка «Eccentric Days of Hope and Sorrow: Poems by Natalka Bilotserkivets» за спільною редакцією перекладачок Елі Кінсели та Дзвіни Орловської [5], а вже у 2022 році у видавництві Glagoslav Publications було опубліковано англомовне видання «Subterranean Fire: The Selected Poetry of Natalka Bilotserkivets» за редакцією Майкла Найдана, що представило роботу цілої команди перекладачів [6]. На ці паралельні видавничі проекти цікаво поглянути з погляду ретельного компаративного аналізу для розкриття редакторських стратегій.

Спільним елементом обох видань є вступні тексти, що задають контекст читачській інтерпретації перекладної поезії. У збірці 2021 року Е. Кінсела подає есе «Поезія (не)нейтральності», де аналізує життєтворчість Наталки Білоцерківець та актуалізує історичну значущість публікації перших англомовних перекладів її віршів (у версіях Дз. Орловської) у відомій антології 1996 року «From Three Worlds: New Ukrainian Writing» за редакцією С. Павличко. Їй слідує розділ Дз. Орловської «Регенеративний світ Наталки Білоцерківець», який пропонує інтертекстуальне читання поезії авторки та проливає детальніше світло на лабораторію співпраці перекладачок і їхню редакторську концепцію: «Нашим з Елі Кінселю завданням як перекладачок було передати англійською мовою голос з української, голос, що живиться стислістю та яскравою образністю. [...] Перші переклади вказали нам на приблизний напрямок і форму, яких мав набрати наш рукопис. Але зрештою нам потрібний був майже рік, щоб упорядкувати книгу і розділити її на п'ять частин. Кожна частина відповідає одній із сторін духовної та емоційної подорожі Наталки від відчаю та передчуття лиха до прийняття та подолання себе» [5, с. 30]. Іншими словами, перекладачки спочатку підготували корпус

поетичних перекладів, а згодом категоризували їх концептуально, групуючи тексти відповідно до описаних емоційно-експресивних станів. Це означає, що редактори представили в англомовному виданні не просто свої переклади, а й втілили ре-контекстуалізацію поезії Наталки Білоцерківець у новому структурному обрамленні. Кульмінаційним моментом видання є теж спеціально підготовлена післямова «Троянда – це троянда і ніж» Ірини Старовойт, написана у формі короткого етюду про епоху, естетику письма та ерудицію поетки. Можна ствердити, що такий підхід – це редакторська пропозиція нового, націленого на екстернальність герменевтичного кола в прочитанні поезії Наталки Білоцерківець. Отже, редакторки обрали альтернативний шлях – відійшли від класичного хронологічного підходу до укладання видання, підготували білінгвальний формат, щоб оприсутнити й увиразнити український поетичний голос Наталки Білоцерківець, та подали концептуально переосмислений погляд на її творчість, позиціонуючи її не лише як символ українського вісімдесятиництва, а й як представницю світового поетичного простору.

Невипадково у рецензії на це англомовне видання Остап Кінь підкреслив: «Книгу варто похвалити за її приховану структуру. Хоча збірка містить вірші з більшості збірок поетки, вони не чітко розмежовані, як це традиційно буває. Читач не одразу дізнається про контекст віршів: чи вони з раннього періоду, чи з найновішого? Цей підхід має два безпосередні наслідки: з одного боку, очевидно, він мало повідомляє про саму архітекtonіку та етимологію віршів. З іншого боку, це створює позитивну напругу для повністю зануреного читача, який матиме бажання спробувати розшифрувати структуру збірки» [8, с. 68–69].

Більш традиційним, джерелоцентричним і т.зв. «реконструктивним» підходом керувався М. Найдан у виданні 2022 року. Збірка починається з рубрики «Acknowledgements» («Подяка»), де перелічено первинні публікації у періодиці англомовних перекладів поезії Наталки Білоцерківець, які передруковуються у цьому виданні, тобто ця книга створює діалогічність старіших перекладів та нових, безпосередньо підготовлених для цієї антології. Передмова «Foreword» М. Найдана складається з двох частин: його нотатки як редактора-упорядника видання та його переднього слова про письменницю. У першій нотатці редактор так окреслює візію та відповідні точки у роботі над виданням: «Насправді, концепцію книги частково запропонувала сама поетеса, видання подекуди включає переклади

одного й того ж вірша від різних перекладачів, що надасть читачам «стереоскопічний погляд» на поезію (за термінологією Мерилін Гаддіс Роуз). Тому я навмисно утримався від редакторських правок перекладів восьми інших перекладачів, які долучилися до цього видання. Кожен перекладач або перекладацький тандем виражає свій голос та інтерпретацію як співавтори англійських версій. [...] Я зберіг хронологічний підхід до віршів, представлених у цьому томі, демонструючи вибірку з чотирьох основних (і зрілих) збірок Наталки Білоцерківець, де вона досягає вершини свого поетичного таланту. [...] Я також вирішив не створювати суб'єктивну ієрархію перекладів, а радше представити переклади в алфавітному порядку прізвищ перекладачів. Також до мінімуму я звів посторінкові примітки і додав короткі вставки-пояснення перекладачів, коли вони їх надали» (переклад – І. О.) [6, с. 14].

Як бачимо, М. Найдан як редактор узгоджував позицію з Наталкою Білоцерківець та принципово уникнув суб'єктивних втручань у перекладні тексти, мінімізував редакційні примітки на сторінках поезії та надав простір для множинності голосів у англійських інтерпретаціях віршів. Для прикладу, у виданні можна прочитати аж чотири англійські версії поезії «Wine of Angels» (М. Найдана, О. Дженнінгз, Дз. Орловської та А. Сороковські) чи «Knife» (М. Найдана, О. Дженнінгз, А. Сороковські та В. Ткач і В. Філліпс), що створює іманентну діалогічність версій і дає змогу подати текстоцентричне «багатоголосся» англійських авторських інтерпретацій. Зазначимо, що переклади Дз. Орловської теж включено до збірки, яку упорядкував М. Найдан.

Щобільше, для післямови редактор-упорядник обрав фундаментальну статтю Л. Таран, літературознавиці та близької подруги поетеси, яка спершу з'явилася в інтернет-журналі «Літакцент» 2011 року, а згодом у томі «Ми померем не в Парижі» поетичної серії видавництва АБАБАГАЛАМАГА, та переклав її по-англійськи. Отож, знову ж таки – паратекст до англійського видання є перекладом однієї з найяскравіших українських студій про Наталку Білоцерківець. Цікаво, що у рубриці «Acknowledgements» М. Найдан вказує її англійську назву «The Underground Fire of Eternal Youth» (очевидно, через недогляд не було внесено правку в остаточку назву), тоді як у змісті книги, на першій сторінці післямови Л. Таран та, зрештою, у назві цього видання,

запозиченої звідти, подано «The Subterranean Fire of Eternal Youth». Мабуть, зміну «underground fire» на «subterranean fire» запропонувала Світлана Буджак-Джоунс, адже саме їй М. Найдан висловлює подяку за відмінні редакторські корективи до його перекладу статті Л. Таран, або редактор таки відштовхувався від спільного перекладу Дж. Брейсфілда та Л. Коломієць вірша Наталки Білоцерківець під однойменною назвою, який представлено у збірці.

Багатовимірність у наративізації перекладної поезії, хронологічний порядок подання віршів й акцент на автентичності, тобто пошуку питомих шляхів зведення україномовного та англійського представлення поезії у спільний простір, визначають редакторський підхід М. Найдана.

Отож, можемо виокремити два важливі критерії позиціонування редактора у виданні: 1) відбір та принцип подання перекладних текстів; 2) підхід до підготовки паратексту. Безумовно, редакторська стратегія вибору та організації перекладних текстів є ключовим індикатором позиціонування. Дотримання структури оригінальних видань (хронологія, порядок текстів тощо) характеризує джерелоцентричний підхід, де редактор виступає радше посередником, відтворюючи авторський задум. Натомість, застосування нового концептуального обрамлення, орієнтованого на цільову інтерпретаційну спільноту, демонструє активнішу позицію редактора, яка теж залучає створення нового паратексту, що відкриває нові виміри інтерпретації, впливаючи на рецепцію збірки.

Висновки. Компаративне дослідження двох редакторських практик в збірках творів Наталки Білоцерківець не просто артикулює складну динаміку позиціонування редакторів-упорядників англійських видань української поезії, але й радикально переосмислює їхню роль як ключових дієвців транснаціональної літературної екосистеми. Показано, що саме редактори-упорядники виступають «архітекторами» інтерпретаційних ландшафтів, активно формуючи онтологію та рецепцію перекладів. Вагомо, що редакторський перехід від «реконструктивного» до «реконтекстуалізаційного» підходу представляє перекладне видання як самостійний культурний артефакт у цільовому просторі. З такої перспективи релевантно дослідити редакторські практики у підготовці інших антологій української поезії та прози для англійських читачів за розробленими тут критеріями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Одрехівська І.М. Від соціології до едитології перекладу: метатеоретичний вимір. *Південний архів (філологічні науки)*. 2024. № 97. С. 54–60.
2. Одрехівська І. Едитологія перекладу як напрям перекладознавчих досліджень. *Studia Methodologica*. 2024. № 57. С. 165–173.
3. Одрехівська, І. М. Читання поезії Василя Стуса англійською мовою: перекладацька справедливість і комплексність редакторських практик. *Нова філологія*. 2024. № 93. С. 122–127.
4. Партико З. Загальне редагування: нормативні основи. Львів : Афіша, 2017. 416 с.
5. Bilotserkivets N. *Eccentric Days of Hope and Sorrow: Selected Poems* / The Lost Horse Press Contemporary Ukrainian Poetry Series. Vol. 8. Trans. Ali Kinsella and Dzvinia Orlowsky. Sandpoint, Idaho: Lost Horse Press, 2021. 201 p.
6. Bilotserkivets N. *Subterranean Fire: The Selected Poetry of Nataalka Bilotserkivets*. Ed. by M. Naydan. Glagoslav publications, 2022. 156 p.
7. Bisiada M. Universals of editing and translation. Empirical modelling of translation and interpreting / ed. by Hansen-Schirra S., Czulo O. and Hofmann S. Berlin: Language Science Press, 2017. 241–275.
8. Kin, O. Review on Eccentric days of hope and sorrow. *World Literature Today*. 2022. Vol. 96 (3). P. 68–69.
9. Lowe A. *The Routledge Handbook of Latin American Literary Translation*. Ed. by D. Cabrera, D. Kripper. Routledge, 2023. P. 395–410.
10. Moe A.Z., Južnič T.M., Žigon T. Who determines the final version? The roles of translators, language revisers and editors in the publishing of a literary translation. *Across Languages and Cultures*. 2021. № 22 (1). P. 14–44.
11. Mossop B. *Revising and editing for translators*. Routledge, 2020. 302 p.
12. Popovic A. *Teória umeleckého prekladu: Aspekty textu a literárnej metakomunikácie*. Bratislava: Tatran, 1975. 293 p.
13. Sapiro G. *Littératures étrangères. Structure et évolution de l'espace de la littérature traduite en français. La Traduction comme vecteur des échanges culturels internationaux. Circulation des livres de littérature et de sciences sociales et évolution de la place de la France sur le marché mondial de l'édition (1980–2002). Rapport de recherche*. 2007. P. 107–132.
14. Siponkoski, N. Translation under Negotiation. The Textual Interplay of Translators and Editors in Contemporary Finnish Shakespeare Translation. *Neuphilologische Mitteilungen*. 2015. Vol. 116, No. 1. P. 185–190.
15. "Translating the Future": Online conference. Session – 21st-Century Translation: What Has the Future Brought Us? URL: <https://pen.org/translation-committee/translating-the-future/> Date of access: March 25, 2025.
16. Voices from Ukraine: A Reading List. *Words Without Borders*. February 15, 2022. URL: <https://wordswithoutborders.org/read/article/2022-02/voices-from-ukraine-a-reading-list/> Date of access: March 25, 2025.

СЕМАНТИЧНІ ТРУДНОЩІ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ КОРАНУ: АНАЛІЗ СПЕЦИФІЧНИХ ТЕРМІНІВ ТА ЇХНІХ ВІДПОВІДНИКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

SEMANTIC DIFFICULTIES IN TRANSLATING THE QUR'AN: HOW TO TRANSFER ISLAMIC TERMINOLOGY? – ANALYSIS OF SPECIFIC TERMS AND THEIR CORRESPONDENTS IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

Пашко С.В.,

orcid.org/0000-0001-9585-1745старший викладач кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін
Полтавського інституту економіки і права

Переклад релігійних текстів є одним із найскладніших завдань перекладознавства, оскільки він пов'язаний не лише з мовними, а й з богословськими, культурними та історичними аспектами. Особливо це стосується Корану – священної книги Ісламу, яка вважається словом Аллаха і має сакральний статус для мусульман. Традиційно Коран арабською мовою сприймається як єдиний канонічний текст, тоді як його переклади вважаються лише тлумаченнями або інтерпретаціями, що суттєво ускладнює завдання перекладачів.

Одним із ключових викликів при перекладі Корану є передача ісламської термінології, яка має унікальні смислові відтінки, що не завжди мають точні відповідники в українській чи інших мовах. Наприклад, термін *tauhid* (دي حوتل) означає не просто „єдинобожжя“, а цілу систему уявлень про єдність Аллаха, яка є фундаментом ісламського віровчення. Інший приклад – *djihad* (داده جلا), який часто неправильно тлумачиться як „священна війна“, хоча насправді означає будь-яке зусилля на шляху до праведності. Ця проблема є актуальною для сучасних перекладознавців, оскільки неправильна передача термінів може призводити до викривлення сенсу тексту, втрати його богословського значення або навіть формування хибних стереотипів про Іслам.

Ще за радянських часів сходознавець Ярема Полотнюк виявив інтерес до цього питання, здійснивши перший переклад Корану українською мовою безпосередньо з арабського оригіналу, а не з іншого перекладу. Згодом цю ініціативу продовжив відомий професор-сходознавець В. С. Рибалкін. [5] Нині відомим перекладачем смислів віршів Корану є Михайло Якубович.

Переклад Корану на інші мови завжди супроводжується труднощами, пов'язаними з передачею ісламських термінів. Це пояснюється тим, що багато арабських понять мають глибокий богословський, юридичний і культурний контекст, який не має прямих еквівалентів в українській мові.

Ключові слова: арабська мова, Коран, перекладознавство, лінгвістика, проблема перекладу.

The translation of religious texts is one of the most challenging tasks in translation studies, as it involves not only linguistic aspects but also theological, cultural, and historical considerations. This is particularly true for the Quran, the holy book of Islam, which is regarded as the word of Allah and holds a sacred status for Muslims. Traditionally, the Arabic Quran is considered the only canonical text, while its translations are viewed merely as interpretations or explanations, making the task of translators significantly more complex.

One of the key challenges in translating the Quran is conveying Islamic terminology, which carries unique semantic nuances that do not always have precise equivalents in Ukrainian or other languages. For instance, the term *tawhid* (دي حوتل) does not simply mean "monotheism" but represents an entire theological doctrine of Allah's oneness, which is fundamental to Islamic belief. Another example is *jihad* (داده جلا), which is often misinterpreted as "holy war," whereas in reality, it refers to any effort made in the pursuit of righteousness. This issue is particularly relevant for contemporary translation studies, as the incorrect rendering of key terms can lead to distortions of meaning, loss of theological significance, or even the creation of misleading stereotypes about Islam. This article analyzes the semantic difficulties of translating the Quran and examines approaches to rendering Islamic terminology in the Ukrainian language.

During the Soviet era, the Orientalist Yarema Polotniuk showed an interest in this issue by producing the first Ukrainian translation of the Quran directly from the Arabic original, rather than from another translation. Later, this initiative was continued by the renowned professor and Orientalist V. S. Rybalkin. However, to this day, a complete Ukrainian translation of the Quran from Arabic has not yet been produced. In 2007, another partial translation appeared, completed by a student of Ostroh Academy who, according to his own account, was learning Arabic independently. His work posed a kind of challenge to Ukrainian Orientalists, as he claimed he would complete a full translation of the Quran within two years [5].

Key words: Arabic, Q'uran, linguistics, translation studies, translation problem.

Постановка проблеми. Переклад Корану є складним завданням, оскільки він містить унікальну ісламську термінологію, яка не завжди має точні відповідники в інших мовах. Багато арабських понять мають глибокий богословський, юридичний і культурний контекст, який може бути втрачений або змінений при перекладі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях перекладу Корану на українську мову можна виділити кілька ключових авторів. У статті Наталії Данилюк аналізуються загальні назви, пов'язані з Ісламом, які зустрічаються в п'яти українських перекладах Корану. Інше дослідження Данилюк фокусується на влас-

них назвах ісламського походження в українських перекладах Корану. Вона вказує, що такі ісламізми часто залишаються неадаптованими, перебуваючи на периферії української мовної системи. Вони можуть мати різні графічні та орфографічні варіанти, що ускладнює їх розуміння для більшості носіїв української мови. Тетяна Кондратюк досліджує специфіку перекладу фразеології Корану, підкреслюючи складність передачі фразеологічних одиниць, які мають культурно-специфічне значення. Вона зазначає, що адекватний переклад таких одиниць вимагає глибокого розуміння як мови оригіналу, так і цільової мови, а також культурного контексту обох.

Виділення не вирішених раніше частин загального питання. Питання семантичних труднощів при перекладі Корану залишається мало висвітлене в українській науці.

Мета статті. Встановити основні семантичні труднощі при перекладі Корану.

Завдання роботи. Схарактеризувати основні проблеми семантичного аспекту при перекладі Корану на українську мову.

Виклад основного матеріалу. Переклад релігійних текстів є одним із найскладніших завдань перекладознавства, оскільки він пов'язаний не лише з мовними, а й з богословськими, культурними та історичними аспектами. Стосується це і Корану – священної книги Ісламу, яка вважається словом Аллага і має сакральний статус для мусульман. Традиційно Коран арабською мовою сприймається як єдиний канонічний текст, тоді як його переклади вважаються лише тлумаченнями або інтерпретаціями, що суттєво ускладнює завдання перекладачів [6, с. 89–103].

Одним із ключових викликів при перекладі Корану є передача ісламської термінології, яка має унікальні смислові відтінки, що не завжди мають точні відповідники в українській чи інших мовах. Ця проблема є актуальною для сучасних перекладознавців, оскільки неправильна передача термінів може призводити до викривлення сенсу тексту, втрати його богословського значення або навіть формування хибних стереотипів про Іслам. У цій статті буде здійснено аналіз семантичних труднощів перекладу Корану, а також розглянуто підходи до передачі ісламської термінології в українській мові [9, с. 25–43].

Ще за радянських часів сходовознавець Ярема Полотнюк виявив інтерес до цього питання, здійснивши перший переклад Корану українською мовою безпосередньо з арабського оригіналу, а не з іншого перекладу. Згодом цю ініціативу продовжив відомий професор-сходовознавець

В. С. Рибалкін [5]. Відомим повним перекладом смислів аятів Корану на українську мову є робота Михайла Якубовича.

Сучасні дослідження перекладу Корану українською мовою висвітлюють кілька ключових аспектів, що стосуються передачі ісламської термінології. Зокрема, адаптація загальних назв-ісламізмів. У своїй статті Наталія Данилюк аналізує загальні назви, пов'язані з ісламом, що трапляються в п'яти українських перекладах Корану. Авторка відзначає, що такі терміни часто зазнають фонетичної та граматичної адаптації до норм української мови. Водночас деякі з них набувають іншого значення, не пов'язаного безпосередньо з ісламським контекстом, що потребує особливої уваги для забезпечення точного перекладу [2, с. 98–112].

В іншому дослідженні Данилюк зосереджується на власних назвах ісламського походження в українських перекладах Корану. Вона зазначає, що ці терміни часто залишаються без адаптації, перебуваючи на периферії мовної системи української мови. Через це вони можуть мати кілька орфографічних і графічних варіантів, що ускладнює їхнє сприйняття носіями української мови [2, с. 98–112].

Тетяна Кондратюк досліджує особливості перекладу коранічної фразеології, наголошуючи на труднощах передачі культурно-специфічних фразеологічних конструкцій. На її думку, адекватний переклад таких одиниць вимагає не лише глибокого знання мови оригіналу та цільової мови, а й розуміння культурного контексту обох [3, с. 55–68].

У книзі *"Термінологія Корану: лінгвістичний і семантичний аналіз"* розглядаються основні терміни Корану, їхні мовні й семантичні особливості у контексті священного тексту. Це дослідження сприяє глибшому розумінню значення коранічних понять та їхньої точності у перекладах іншими мовами [1].

Переклад Корану на інші мови завжди супроводжується труднощами, пов'язаними з передачею ісламських термінів. Це пояснюється тим, що багато арабських понять мають глибокий богословський, юридичний і культурний контекст, який не має прямих еквівалентів в українській або інших мовах.

Основні проблеми перекладу ісламської термінології:

Лексична неперекиданість – існують слова, які не мають точних відповідників в українській мові, тому їх потрібно або транскрибувати, або пояснювати у примітках.

Збереження богословського значення – неправильний вибір слова може змінити або спотворити його сенс.

Різні підходи до перекладу – дослівний переклад може бути незрозумілим для читача, а інтерпретаційний може відходити від оригінального значення.

Ще однією складністю при перекладі є способи передачі ісламської термінології. Задачею є обрати правильний спосіб перекладу. Доцільно буде розглянути три способи передачі ісламської термінології:

Транслітерація – залишення слова в оригінальному вигляді (*хадж, іджма, сунна*).

Калькування – спроба передати значення (*єдинобожжя, зусилля на шляху Аллага*).

Описовий переклад – пояснення через додатковий контекст (*ісламське релігійне право замість „шаріат“*) [6, с. 89–103].

Нижче подані приклади термінів, які представляють семантичну складність при перекладі, проаналізовано їх відповідники в українській мові та наведено способи перекладу цих ісламських термінів:

Іман (إيمان) – український відповідник “віра” не є семантично повним, бо семантичне значення цього арабського слова – віра, що включає шість основних принципів (віра в Аллага, ангелів, пророків, писання, Судний день і божественне передвизначення). Отже, найкращим способом перекладу буде транслітерація з додатковим контекстом слова.

Шагада (شهادة) – ісламський Символ віри, що засвідчує віру в єдиного Бога (Аллага) та пророчу місію Мухаммада. Необхідна та достатня умова для прийняття Ісламу. Дослівний переклад “свідчення” не несе повний семантичний зміст арабського слова та потребує додаткового пояснення у контексті.

Хіджра (هجرة) – якщо розуміти цей термін буквально – *міграція, переселення*, це не розкриває правильного контекстуального значення слова. Найкращим способом буде описова заміна цього слова на *переселення пророка Мухаммеда з Мекки до Медини в 622 році н. е.*

Такбір – синонім до виразу *Аллагу Акбар!* що означає *Господь Величний!* Найкращий спосіб перекладу – калькування з додатковим описовим перекладом.

Таугід (توحيد) – єдинобожжя. Можна перекласти методом калькування – пошуку еквівалента в українській мові.

Махр (مهر) – шлюбний дар. Метод перекладу – описовий.

Шаріат (شريعة) – пояснення через додатковий контекст (*ісламське релігійне право*).

Іджма (إجماع) – узгоджена думка (рішення) авторитетних осіб з приводу питання, що обговорюється. Доречно буде перекласти описовим методом як *рішення ісламських вчених*.

Сунна (سنة) – мусульманське священне передання, що засноване на прикладі життя пророка Мухаммеда. Метод, що пропонується – описовий і перекладається як *мусульманське священне передання*.

Описовим методом перекладаються і наступні терміни:

Джигад (جهاد) – наполегливість на шляху Аллага, боротьба за віру.

Салат (صلاة) – ритуальна молитва в Ісламі.

Закят (زكاة) – обов’язковий щорічний податок.

Фатва (فتوى) – рішення по релігійному питанню.

Джагілія (جاهلية) – епоха язичництва до Ісламу.

Ширк (شرك) – дослівно перекладається як *товариш*. Але в коранічному дискурсі цей термін означає язичницькі вірування, поклоніння іншому божеству наряду з Аллагом, ідолопоклонство.

Іслам (إسلام) – смирення, упокорення Єдиному Богу.

Халяль (حلال) – дозволене ісламським законом.

Наступні слова перекладаються методом пошуку еквівалента (калькування) в українській мові:

Салам (سلام) – мир, безпека, добробут.

Іхсан (إحسان) – совітність, чистосердечність, вдосконалення щирої віри.

Саум (صوم) – піст.

Хадж (حج) – паломництво.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Переклад коранічних термінів є складним і багатоаспектним завданням, яке вимагає глибокого знання як арабської мови, так і ісламського богослов’я. Однією з проблем перекладу термінів є відсутність еквівалентів в українській мові. Іншою проблемою є неправильне трактування ісламських термінів без необхідних богословських знань. Важливо при перекладі коранічних термінів визначитися з методом перекладу: калькування, транслітерація та описовий. Метод транслітерації не може розкрити семантичного значення терміна, тому необхідним є пояснення його у контексті. Методом суцільної вибірки було обрано 21 термін та запропоновано їх переклад одним з перелічених методів. У коранічному контексті найбільш точним є метод описового

перекладу, бо калькування не завжди розкриває релігійний сенс. Переклад Корану є складним завданням, оскільки він містить унікальну ісламську термінологію, яка не завжди має точні відповідники в інших мовах. Багато арабських понять мають глибокий богословський, юридичний і культурний контекст, який може бути втрачений або змінений при перекладі. Саме це представляє семантичні труднощі перекладу коранічних

термінів. Під час дослідження було встановлено основні семантичні труднощі при перекладі коранічних термінів та схарактеризовано основні проблеми семантичного аспекту при перекладі коранічних термінів на українську мову. Тема потребує більше детального дослідження, адже тематика перекладу релігійного дискурсу, зокрема коранічних текстів, мало висвітлена у вітчизняному перекладознавстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баліл Абд Аль-Карім Термінологія Корану: лінгвістичний і семантичний аналіз. Міжнародний Інститут Ісламської Думки. Київ, 2023.
2. Данилюк Н. Ісламізми в українських перекладах Корану. *Східний світ*. № 2 2015. С. 98–112.
3. Кондратюк Т. Лінгвістичні особливості перекладу Корану. *Науковий вісник Острозької академії*. № 5. 2012. С. 55–68.
4. Полотнюк Я. Досвід перекладу Корану українською мовою. *Українське сходознавство*. № 3, 1998. С. 12–27.
5. Скрипник Н.П. Коран в Україні. Українські переклади Корану.
6. Рибалкін В. С. Проблеми адекватності перекладу релігійних текстів. *Вісник Київського університету*. № 2. 2005. С. 89–103.
7. Якубович М. Переклади смислів Корану: історія, проблеми, перспективи. *Сходознавство*. № 51. 2010. С. 34–48.
8. Ali Yusuf The Holy Quran: Text, Translation and Commentary. Amana Publications, 2000.
9. Khalidi T. The Arabic Quran and its Interpretations. *Journal of Islamic Studies*. Vol. 19(1) 2008. P. 25–43.
10. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. Routledge, 2011.

**ПЕРЕКЛАД МЕТАФОР У СПОРТИВНОМУ ДИСКУРСІ:
ВИКЛИКИ ТА СТРАТЕГІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ АВТЕНТИЧНОСТІ****TRANSLATING METAPHORS IN SPORTS DISCOURSE: CHALLENGES
AND STRATEGIES FOR PRESERVING CULTURAL AUTHENTICITY****Подвойська О.В.,***orcid.org/0009-0009-5835-4083**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри галузевого перекладу та іноземних мов**Херсонського національного технічного університету***Носаченко В.В.,***orcid.org/0009-0003-1169-823X**студентка I курсу магістратури факультету міжнародних відносин, управління і бізнесу**Херсонського національного технічного університету*

У статті розглядається складність перекладу спортивного дискурсу з особливим акцентом на метафоричні вирази в текстах, перекладених з німецької на українську мову. Спортивний дискурс має свої унікальні характеристики, такі як динамічність, емоційне забарвлення та спеціалізована лексика, що містить культурні й метафоричні компоненти. Основна мета цього дослідження полягає у виявленні методів і стратегій, що можуть бути застосовані для адекватного перекладу метафор у спортивних текстах.

У статті аналізуються різні типи метафор, які часто зустрічаються в німецькому спортивному дискурсі, зокрема побудовані на релігійних, мілітарних, технічних, мистецьких та побутових реаліях. Наприклад, розглядаються метафори, які порівнюють гру з релігійними та військовими поняттями, що ускладнює завдання перекладача, оскільки вимагає збереження емоційності й смислового змісту без втрати культурних особливостей.

Особлива увага приділяється проблемі культурної адаптації метафор, що полягає в необхідності заміни чи трансформації вихідних метафор на більш зрозумілі для української аудиторії аналоги. Використовується різноманіття перекладацьких стратегій, включаючи експлікацію, калькування з адаптацією та конкретизацію.

Дослідження підкреслює важливість розуміння культурного контексту та специфіки вихідної мови, що дозволяє не лише зберігати лексико-семантичні нюанси, а й емоційне навантаження метафор. Встановлено, що успішний переклад потребує врахування особливостей міжкультурної комунікації, що є ключовим фактором у досягненні ефективного взаєморозуміння.

Матеріал статті може стати цінним джерелом інформації для перекладачів, лінгвістів та дослідників, що займаються питаннями міжмовної та міжкультурної комунікації у спортивній сфері. Напрацювання сприяють інтеграції глобального спортивного досвіду у локальний контекст, забезпечуючи якісну передачу змісту та емоційного впливу текстів, а також сприяють підвищенню розуміння культурних відмінностей між мовами.

Ключові слова: спортивний дискурс, метафора, переклад, культурна адаптація, міжкультурна комунікація.

The article examines the complexities of translating sports discourse, with a particular focus on metaphorical expressions in texts translated from German to Ukrainian. Sports discourse has unique features such as dynamism, emotional intensity, and specialized vocabulary that includes cultural and metaphorical elements. The primary aim of the study is to identify methods and strategies that can be applied for the adequate translation of metaphors in sports texts.

The article analyzes various types of metaphors that are often found in German sports discourse, including those based on religious, military, technical, artistic, and everyday concepts. For example, we consider metaphors that compare the game to religious and military concepts, which complicates the task of the translator, as it requires preserving emotionality and semantic content without losing cultural characteristics.

Special attention is given to the issue of cultural adaptation of metaphors, which involves replacing or transforming original metaphors into more comprehensible counterparts for the Ukrainian audience. A variety of translation strategies are employed, including explication, adaptation, and concretization.

The study emphasizes the importance of understanding the cultural context and specifics of the source language, enabling the preservation of both lexical-semantic nuances and the emotional weight of metaphors. It is demonstrated that successful translation requires taking into account the peculiarities of intercultural communication, which is a key factor in achieving effective mutual understanding.

The article's material can serve as a valuable resource for translators, linguists, and researchers engaged in issues of cross-language and intercultural communication in the sports domain. These findings contribute to integrating global sports experiences into the local context, ensuring the quality transmission of content and emotional impact of texts, and enhancing the understanding of cultural differences between languages.

Key words: sports discourse, metaphor, translation, cultural adaptation, intercultural communication.

Постановка проблеми. Переклад спортивного дискурсу являє собою складне завдання, яке стає ще більшим викликом у контексті міжмовної взаємодії, зокрема при перекладі з німецької на українську мову. Спортивні тексти багаті на динамічні та емоційні компоненти, що часто обтяжені метафоричними виразами. Такі вирази не лише відображають культурні та мовні особливості, але й потребують адекватної передачі в мові перекладу, зважаючи на відмінності в культурному контексті і лексико-семантичній структурі [1, с. 178].

Метафорична мова є ключовим елементом у спортивних текстах, оскільки вона сприяє наданню емоційного забарвлення та створює живі образи для опису подій, гравців і змагань. Проте, з огляду на культурні відмінності, прямий переклад метафор може бути неефективним або навіть викликати неправильне тлумачення. Це стосується не лише лексичної, а й культурної відповідності.

Таким чином, постала проблема адекватного перекладу метафоричних виразів у спортивному дискурсі, що вимагає розробки стратегій, які б забезпечили збереження як смислового змісту, так і емоційного впливу. Успішне вирішення цієї проблеми сприятиме глибшому розумінню спортивних подій, підвищить якість комунікації й інтеграцію глобального спортивного досвіду в українське середовище.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переклад спортивного дискурсу став об'єктом підвищеного інтересу серед дослідників, про що свідчать різні роботи. Бабенко О.В. і Шекера О.О. у своїй статті «Спортивний інтернет-дискурс як предмет лінгвістичного дослідження» (2017) аналізують специфіку спортивної лексики в онлайн середовищі, підкреслюючи важливість її перекладу з урахуванням динамічного та емоційного характеру текстів.

Блощінська О.В. у своїй праці «Метафора як засіб формування термінологіки футболу» (2012) розглядає метафору як важливий інструмент у формуванні термінології, що є критично важливим для спортивного перекладу. Її дослідження наголошує на багатогранності метафор і необхідності їх пристосування під час перекладу.

Кияк Т.Р., Огуй О.Д. та Науменко А.М. у підручнику «Теорія та практика перекладу німецької мови» (2006) надають комплексний погляд на практичні підходи до перекладу, включаючи роботи з метафоричними текстами, які часто зустрічаються у спортивному дискурсі.

Ці джерела створюють фундамент для розуміння сучасних тенденцій у перекладі спор-

тивного дискурсу та забезпечують базу даних для подальших досліджень в цій галузі.

Постановка завдання. Завданням цього дослідження є глибокий аналіз перекладу метафоричних виразів у спортивному дискурсі з німецької на українську мову. Дослідження має на меті ідентифікувати особливості метафор у спортивних текстах і оцінити їхній вплив на сучасне сприйняття. Крім того, дослідження спрямоване на розробку перекладацьких стратегій, що забезпечують збереження смислового змісту й емоційного навантаження під час адаптації текстів для української аудиторії. Особлива увага приділена культурним відмінностям і пошуку оптимальних підходів для їхньої адаптації.

Виклад основного матеріалу. Переклад спортивного дискурсу в перекладознавстві є нагальною проблемою через його унікальні характеристики, зокрема динамічність і емоційність. За словами Бабенко О.В. та Шекери О.О., цей тип текстів часто включає спеціалізовану термінологію, культурні реалії й метафоричні елементи, що вимагають професійного підходу, а сам спортивний дискурс, як частина публіцистичного стилю, охоплює різні аспекти комунікації, пов'язані зі спортом, такі як новини, аналітика та коментарі. І саме завдяки яскравим, емоційно насиченим текстам імплементується його мета – популяризація спорту та об'єднання спільнот навколо спортивних подій [1, с. 178].

Метафори в цьому контексті особливо цікаві завдяки своїй здатності відображати світ у багатовимірній формі, залучаючи культурні та конотаційні аспекти для опису спортивних явищ. Вони виконують важливу роль когнітивного та літературного інструмента, що дозволяє пояснювати та інтерпретувати одні явища через інші, додаючи елементи образності та асоціативності [3, с. 55]. Це піднімає метафору на рівень не лише мовного, а й мисленнєвого інструмента, що формує наш світогляд і сприйняття.

І хоча спорт стає все більше інтернаціональним явищем, переклад метафор потребує врахування культурних нюансів, зокрема переходу від позамовної реальності до вербального вираження концептів. Метафори в цьому плані сприяють виявленню національних особливостей мислення, сприйняття світу та словесної творчості [2, с. 24]. Під час перекладу найбільш яскраво проявляється культурологічний аспект метафор, що часто ускладнює прямий переклад і вимагає підбору еквівалентів, які відповідають специфіці мови перекладу [4, с. 181].

Ефективний переклад метафоричних виразів вимагає від перекладача розуміння культурних кодів і перспектив вихідної мови [5]. Це має критичне значення, оскільки висловлювання можуть містити приховані смисли, які безпосередньо впливають на якість та адекватність перекладу. Спортивний дискурс відіграє значущу інтегративну роль у світовій комунікації, виступаючи полем взаємодії між «різномовними» та «різнокультурними» учасниками, що підштовхує до глибшого вивчення комунікативних особливостей в різних етнолінгвістичних культурах.

Наші спостереження показують, що переклад метафор у спортивному дискурсі ще недостатньо вивчений у теоретичному та практичному аспектах. Далі ми детально розглянемо проблему розуміння метафор у спортивній комунікації, демонструючи, які труднощі можуть виникати у носіїв мови при роботі з метафорами, що відображають інший культурний світогляд.

Завдяки аналізу метафор у спортивному дискурсі було виявлено основні напрямки перенесення значень у процесі їх метафоризації, пов'язані з різними діями, процесами, професійною спрямованістю тощо. Ці напрямки Дж. Лакофф та М. Джонсон називають метафоричними моделями [6], завдяки яким можливо встановити механізми асоціації концептів, що відображають різні фрагменти картини світу, з поняттями. Отже, у спортивному дискурсі зустрічаються такі метафоричні моделі:

1. Метафорична модель, в якій поєднуються концептуальні характеристики релігійних понять з концептами спортивного дискурсу, що на перший погляд може здатися несумісним, але при детальному аналізі розуміємо причини використання такої моделі – створення об'єкту поклоніння. Наприклад, вираз «*der Fußballgott*» викликає асоціацію з божественним ставленням до талановитого гравця. Проблема перекладу полягає в тому, щоб передати глибоку пошану, уникаючи можливих релігійних суперечностей. Тому культурна адаптація стає доречною трансформацією, застосовуючи такі вислови як «*футбольний геній*» або «*король футболу*», що зберігають необхідний сенс без релігійних конотацій та демонструють більш звичний, узусний варіант метафоризації для української культури: *In der letzten Minute hat der Fußballgott nochmals zugeschlagen und das Spiel entschieden* [8]. – В останню хвилину **футбольний геній** знову проявив себе і вирішив результат матчу. Аналогічний підхід можна застосувати до метафори «*der Tempel*», що позначає

стадіон як «*храм*». У цьому випадку стадіон асоціюється з місцем великого значення, що потребує відповідної адаптації в цільовій культурі. Замість того, щоб дослівно перекладати цей вираз на українську мову, що може створити небажані релігійні асоціації, перекладач може обрати інший тип метафори – фізіологічну. Наприклад, переклад «*серце німецького футболу*» ефективно передає значущість стадіону як центрального елемента футбольної культури, зосередження емоцій і підтримки: *Das Stadion gilt als der Tempel des deutschen Fußballs* [8]. – Цей стадіон вважається **серцем німецького футболу**.

Розглянемо ще один приклад релігійної метафори. Вираз «*Der Trainer ist der Messias dieser Mannschaft*» [8] використовує образ месії для підкреслення важливості тренера у команді. У перекладі українською це може звучати як «*Тренер – **месія** цієї команди*», що передає ідею лідерства і натхнення. Однак буквальний переклад може викликати небажані релігійні конотації. Тому при адаптації на українську мову варто обрати еквівалент, який зберігає значення лідерства і натхнення, але уникає прямих релігійних посилок, наприклад: «*Тренер є **натхненником** цієї команди*» або «*Тренер є **лідером** цієї команди*». Це дозволяє зберегти основний зміст метафори, передаючи роль тренера як ключової персони.

2. Не менш цікавими і зрозумілими саме у спортивному дискурсі є моделі, що побудовані на зіставленні з військовими реаліями, бо спорт – це передусім боротьба, змагання за першість. Тому логічним тут зустріти такі метафори як «*die Schlacht*», що буквально перекладається як «*битва*». Ця метафора покликана передати інтенсивність та напругу гри, підкреслюючи енергійність і боротьбу на полі. Проте її буквальне використання може викликати небажані асоціації з насильством, що не завжди відповідає намірам авторів у спортивному контексті.

Експлікація може бути застосована для м'якшого відображення цього образу, перетворюючи його у вирази «*запеклий матч*» або «*боротьба на полі*». Такі перекладні рішення забезпечують збереження емоційного напруження і динамічності, які є суттєвими для опису подій на футбольному полі: *Die Partie zwischen den beiden Teams war eine echte Schlacht* [9]. – Матч між двома командами був справжньою **боротьбою на полі**. Проте, якщо в оригінальному тексті наголошується на боротьбі за перемогу, і це є ключовим елементом передачі азарту й наполегливості в грі, в деяких випадках вдалим може бути переклад на зразок

«справжня битва за перемогу». Це зберігає первинний задум автора і передає дух змагання, не переходячи в негативну область насильства.

Тож, зі збереженням певного контексту та інтенції, можна аргументувати залишення метафори в оригінальному значенні, особливо коли це підкреслює зусилля гравців. У нашому прикладі: «*Die Partie zwischen den beiden Teams war eine echte Schlacht*» можна передати як «Матч між двома командами був справжньою боротьбою на полі» або в контексті змагання «справжньою битвою за перемогу», залежно від конкретної ситуації та тональності всього тексту.

3. Наступною за частотністю є метафорична модель, в якій поєднуються концептуальні характеристики понять, процесів різних галузей науки й техніки з реаліями спорту. Образи техніки у футболі акцентують на потужності та автоматизмі. Наприклад, «*die Tormaschine*» передає уявлення про гравця як про ефективний механізм для забиття голів. Застосування калькування з адаптацією дає змогу передати лексему як «машина для голів», що дозволяє зберегти оригінальну метафоричність: *Der Stürmer hat sich als wahre Tormaschine erwiesen* [7]. – Форвард показав себе як справжня машина для забивання голів. Використання в перекладі фрази «автомат для забивання голів» зберігає технічний акцент, відповідний оригінальній метафорі, яка підкреслює потужність і безперервну ефективність гравця на полі. Такий підхід дозволяє вдало передати початкове метафоричне значення, підтримуючи первинний образ ефективного механізму. Це рішення не лише зберігає оригінальність та точність образу, але й забезпечує його когнітивну складність для українського читача, дозволяючи зрозуміти ідею автоматизму і непереборності в контексті футбольної гри.

4. Природничі моделі конструюють спортивні реалії на основі асоціацій природного світу. Рослинні образи, такі як «*das Fallobst*», позначаючи слабку команду, часто вимагають смислової заміни на кшталт «аутсайдер», яким можна відобразити сутність без прямої метафоричності: *In dieser Saison wirkt die Mannschaft wie das Fallobst der Liga* [8]. – Цього сезону команда грає як аутсайдер ліги. У зооморфних метафорах, таких як «*der Kettenhund*», що описує завзятого захисника, доцільно застосувати метафоричне моделювання, використовуючи міфологічний образ «цербер», зрозумілий як в українській культурі, так і в багатьох інших: *Der Verteidiger spielte wie ein echter Kettenhund und ließ seinem Gegner keine Chance* [9]. – Захисник грав як справжній цербер, не зали-

шивши супернику жодного шансу. Це формулювання зберігає насиченість образу, акцентуючи на безжальному та непохитному контролі захисника над своїм полем впливу.

5. У спортивному дискурсі також наявні і метафоричні моделі, що побудовані на зіставленні з реаліями мистецтва. Мистецькі метафори, такі як «*der Ballkünstler*», передають майстерність гравця. Використовуючи функціональний еквівалент, ми можемо перекласти її як «віртуоз своєї команди», що підтримує ідею творчої віртуозності: *Er ist bekannt als der Ballkünstler der Mannschaft* [9]. – Він відомий як віртуоз своєї команди.

6. Трапляються моделі, побудовані на поєднанні спортивних реалій з поняттями медицини. Антропометричні властивості обумовлюють поєднання понять цих, на перший погляд, несумісних сфер. Наприклад, такі метафори як «*die Pille*», можуть вимагати творчого підходу при перекладі, щоб зберегти метафоричність і образність. Так, речення «*Er trat die Pille mit voller Wucht ins Tor*» [7] може бути перекладено як «Він запустив гол-ракету у ворота противника». Такий переклад зберігає метафору та образність, адже форма пігулки нагадує капсулу, мов ракета, і відповідно передає потужність і невинність удару. Це дозволяє не тільки передати зміст, але й зберегти конотацію ефективності дії, що є важливим при описі динамічних моментів у спортивному дискурсі.

7. Просторові моделі, які допомагають відобразити спортивні реалії через перенесення семантичних ознак «простір», «верх», «низ», напр.: «*der Aufstieg*», часто передаються буквально як «підйом», доповнюючи поясненням «на вершину таблиці» для повноти картини. У нашому випадку, аби передати не лише буквальне значення, але й підсилити семантичний відтінок, переклад може виглядати наступним чином: *Das Team hat den Aufstieg an die Spitze der Tabelle geschafft* [8]. – Команда підкорила вершину турнірної таблиці. Використання дієслова «підкорила» підкреслює зусилля, вкладені гравцями в цей результат, надаючи фразі додаткового емоційного забарвлення і показуючи величину спортивного досягнення.

8. І, нарешті, метафори, засновані на назвах побутових речей, такі як «*der Staubsauger*», які описують захисні дії, можуть бути адаптовані для збереження функціональності й точності оригіналу як «чистильник»: *Der Mittelfeldspieler agierte als Staubsauger und räumte hinten ab* [9]. – Півзахисник, мов чистильник, змітав усе на своєму шляху в обороні.

Застосування цих трансформацій є ключовим для забезпечення точності та відповідності в метафоричному перекладі, що дозволяє зберегти оригінальний зміст та тон в українській мові. Це досягається шляхом збереження лінгвістичної і, за необхідності, культурної адаптації метафор, що є важливим для успішного перекладу. Однак, коли йдеться про інтернаціональні поняття, такі як спорт, культурна адаптація може бути менш актуальною. У таких випадках важливо зберегти конотації метафори, щоб допомогти читачу скласти візуальне уявлення, передане в оригіналі. Перекладач має прагнути залишити у читача те саме враження та «після смак», що й після прочитання оригіналу, уникаючи надмірної нейтральності, яка може послабити емоційний відгук тексту.

Висновки. Отже, зазначимо, що метафори в німецькому спортивному дискурсі є важливими елементами як лексичного, так і культурного вираження. Вони не тільки допомагають створювати яскраві образи й емоційне забарвлення текстів, але й відображають специфічні культурні та історичні контексти, властиві німецькому суспільству. Це робить переклад таких метафор особливо складним завданням, вимагаючи від перекладачів чутливого ставлення до тонкощів обох культур.

Розмаїття метафор – від релігійних до технічних – визначає багатство спортивного дискурсу. Релігійні метафори додають текстам сакрального виміру й підкреслюють велич спортивних досягнень. Мілітарні метафори передають інтенсив-

ність та драматизм змагань. Технічні метафори наголошують на бездоганності й ефективності певних гравців чи команд.

Переклад цих метафор потребує комплексного підходу, що включає культурну адаптацію, експлікацію, калькування та конкретизацію. Кожен із цих методів допомагає не лише у збереженні початкового змісту, але й у передачі емоційного впливу, притаманного оригіналам. Це вимагає від перекладача не лише мовних знань, але й глибокого розуміння культурних контекстів обох мов.

Застосування відповідних методів перекладу також сприяє збільшенню рівня взаєморозуміння між культурами. Успішний переклад метафор не лише поповнює українську мову новими виразними засобами, але й сприяє культурному взаємозбагаченню. Це забезпечує більш глибоке розуміння спортивних подій українськими читачами, дозволяючи їм відчувати емоційний зв'язок із текстом, що є критично важливим для зростання інтересу до міжнародних спортивних подій.

Таким чином, дослідження перекладу метафор у спортивному дискурсі відкриває нові перспективи для зближення культур, а також підвищує якість міжкультурної комунікації. Це, у свою чергу, сприяє розвитку глобального спортивного діалогу, в якому кожен учасник може не лише отримувати інформацію, але й емоційно занурюватися в атмосферу змагань, що підвищує цінність та значущість спортивних заходів у світовому масштабі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабенко О.В., Шекера О.О. Спортивний інтернет-дискурс як предмет лінгвістичного дослідження. *Молодий вчений. Філологічні науки*. 2017. С. 178–181.
2. Бєлих О. М. Практика перекладу з німецької мови: методичні рекомендації. Луцьк : П.П. Іванюк, 2014. 95 с.
3. Блощінська О. В. Метафора як засіб формування термінологіки футболу. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, 2012. Вип. 21. С. 55–60.
4. Кияк Т. Р., Огуй О. Д., Науменко А. М. Теорія та практика перекладу німецької мови. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця: Нова книга, 2006. 592 с.
5. Козак А. В. Формування перекладацької культури та професійно важливих якостей спеціаліста-перекладача: теоретичний аспект, 2009. URL: http://nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Npdntu_pps/2009_3/kozak.pdf
6. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). Київ: Фітосоціоцентр, 1999. 148 с.
7. 1&1. URL: <https://home.1und1.de> (дата звернення: 22.01.2025).
8. Kicker.de. URL: <https://www.kicker.de> (дата звернення: 22.01.2025).
9. Sportbild.bild.de. URL: <https://sportbild.bild.de> (дата звернення: 22.01.2025).

CULTURE AND IDEOLOGY IN TRANSLATION PERSPECTIVE

КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПЕРЕКЛАДУ

Tulupov O.V.,

orcid.org/0000-0001-6788-577X

PhD Student at the Mykola Lukash Translation Studies Department

V.N. Karazin Kharkiv National University

The article examines the interconnection between culture, ideology, and translation, emphasizing their influence on modern translation studies and the translator's decision-making process. It explores how cultural and ideological factors shape translation strategies, affecting both textual interpretation and audience perception. The study highlights that translation extends beyond linguistic equivalence, functioning as a mechanism for cultural representation and ideological negotiation.

Special attention is given to the role of culture in translation, including its impact on social norms, historical traditions, and artistic expressions. The article underscores the challenges translators face when dealing with culturally specific elements, such as folklore, customs, and symbolic references, which may not have direct equivalents in the target language. The translator's choice between domestication and foreignization is analyzed, illustrating how translation either preserves cultural uniqueness or adapts content for better audience accessibility. These decisions ultimately shape how cultural identity is transmitted across languages.

The article explores as well the ideological dimension of translation, demonstrating how political, institutional, and editorial influences affect the selection of words, rhetorical structures, and textual modifications. It is shown that translation is not a neutral act but rather a process of ideological mediation, where even minor linguistic adjustments can alter the ideological message of a text. The study examines how ideology manifests in translation through censorship, selective omissions, lexical choices, and discourse framing, all of which contribute to shaping public perception.

The research further discusses how culture and ideology often overlap in translation, creating a complex interplay that affects textual meaning. Translators must navigate ethical and communicative dilemmas, ensuring accuracy while considering socio-political implications. The study concludes that understanding the dual influence of culture and ideology is essential for producing translations that are not only linguistically accurate but also contextually and ideologically aware.

Future research may focus on developing strategies to balance cultural authenticity and ideological representation, particularly in the context of globalization and digital media.

Key words: culture, identical/different features, ideology, modern translation studies, translator's choices, translation problems.

У статті досліджується взаємозв'язок між культурою, ідеологією та перекладом, акцентуючи їхній вплив на сучасні перекладознавчі студії та процес ухвалення рішень перекладачем. Аналізується, яким чином культурні та ідеологічні чинники формують стратегії перекладу, впливаючи на інтерпретацію тексту та його сприйняття аудиторією. Доведено, що переклад виходить за межі простої мовної еквівалентності, виступаючи механізмом культурного відтворення та ідеологічного посередництва.

Особлива увага приділяється ролі культури в перекладі, зокрема її впливу на суспільні норми, історичні традиції та художні прояви. У статті наголошується на викликах, з якими стикаються перекладачі при передачі культурно специфічних елементів, таких як фольклор, звичаї та символічні реалії, які можуть не мати прямих відповідників у мові перекладу. Аналізується вибір перекладача між одомашненням та очуженням, що демонструє, як переклад або зберігає культурну унікальність, або адаптує зміст для кращого сприйняття цільовою аудиторією. Ці рішення зрештою визначають, як культурна ідентичність передається через мови.

У статті досліджено також ідеологічний вимір перекладу, ілюструючи, як політичні, інституційні та редакційні чинники впливають на вибір лексичних одиниць, риторичних конструкцій та текстових модифікацій. Показано, що переклад є не нейтральним процесом, а простором ідеологічного посередництва, де навіть незначні коректури на рівні мови можуть змінювати ідеологічне спрямування тексту. Досліджуються механізми ідеологічного впливу на переклад через цензуру, вибіркові вилучення, підбір лексики та конструювання дискурсу, що може тиснути на формування суспільного сприйняття.

Окремо в роботі розглядається взаємопроникнення культури та ідеології в перекладі, яке створює складну взаємодію, що відображається на семантиці тексту. Перекладачі змушені долати комунікативні та етичні труднощі, забезпечуючи функціональну еквівалентність тексту, враховуючи соціально-політичний контекст. Висновки статті підкреслюють, що розуміння подвійного впливу культури та ідеології є ключовим для створення не лише лінгвістично точних перекладів, але й контекстуально та ідеологічно обґрунтованих.

Перспективи подальших досліджень могли б зосередитись на розробці стратегій балансування між культурною автентичністю та ідеологічною репрезентацією, особливо в умовах глобалізації та цифрових медіа.

Ключові слова: культура, ідентичні/відмінні риси, ідеологія, сучасні перекладознавчі студії, вибір перекладача, перекладацькі труднощі.

1. INTRODUCTION

Problem Statement. Modern Translation Studies underscore the necessity of scrutinizing culture and ideology as core components of translation [1; 2], thus pointing the *actual value* of regarding culture and ideology in translation perspective.

Earlier theories targeted basically on linguistic equivalence [3; 4; 5], but a growing body of studies has shown that translation extends into socio-political domain and cultural contexts. In an interconnected global environment, texts do not often move between languages without reconfiguring their embedded meanings, necessitating a deeper research into the forces shaping these shifts. Neglecting the cultural or ideological matrix heightens the probability of generating misinterpretations with severe ethical and communicative repercussions.

Analysis of studies and publications. Leading scientists emphasize translation's susceptibility to cultural and ideological pressures. Lefevere views translation as "rewriting" that aligns texts with target norms [6], while Bassnett highlights the "cultural turn" in Translation Studies [7]. Venuti's domesticating and foreignizing strategies reveal the moral-ideological weight of translational decisions [8]. Baker explores the reconfiguration of narratives under the pressures of ideological frameworks [9]. Fairclough and van Dijk illustrate how texts encode power relations [10; 11], supported by means of empirical statistics from corpus-based analyses [12]. Despite enormous advances, numerous questions remain about balancing cultural constancy and target audience accessibility, and the extent to which ideology openly or covertly governs translators' choices.

The goal of this article is to show how culture and ideology converge, at times synergistically and at others antagonistically, to influence translation practices. The *specific objectives* include:

- Identifying primary cultural references that translators commonly face with, including but not limited to ceremonies, social structures, and identity markers;
- Analyzing ideological pressures – political mandates, editorial constraints, and personal beliefs – that act as invisible forces steering translation outcomes through both explicit and implicit mechanisms;
- Demonstrating how culture and ideology can prompt the translator to conduct the meaning at each linguistic and socio-political stage;
- Bringing forward the common and distinctive features of culture and ideology from a translation perspective.

By combining multiple approaches, the study emphasizes the complexity of decision-making in

translation within contexts where culture and ideology are dominant.

2. THE NOTION OF CULTURE IN TRANSLATION STUDIES

Presentation of the main material. In the initial trajectory of Translation Studies, practitioners often framed culture as an external setting or context, subordinate to lexical and grammatical priorities [3]. However, paradigm-shifting works in the 1980s and 1990s – especially following the so-called "cultural turn" related to Bassnett and Lefevere – positioned culture as central to academic inquiry in translation [7; 6]. This shift stemmed from the developing cognizance that linguistic signs and indicators are inseparable from the cultural matrices in which they are embedded. Language choices are governed by societal conventions, historical traditions, and shared collective beliefs, each critically shaping the production and interpretation of texts.

From this angle, culture encompasses an expansive array of components, inclusive of social structures (e.g., personality, family, community hierarchies), religious traditions, artistic expressions, customary practices, and deeply held values that underpin the ethos of day-to-day existence [9; 2]. Consequently, translators must negotiate not only the 'visible' facets of language (vocabulary, syntax, style) but also the implicit strata of culture, including a community's shared emotional undercurrents or unspoken behavioral norms. Neglecting these underlying structures can result in translations that seem linguistically accurate yet culturally dissonant, ultimately obscuring the text's complete significance for the target audience.

Culturally distinct elements serve as key junctures where language and cultural frameworks converge in translation [7; 13]. They encompass references to local beliefs, historic figures, mythological concepts, folklore, region names, and different culturally embedded phenomena. These elements often lack direct equivalents in the target culture, therefore posing a predicament for the translator: whether or not to preserve the "foreignness" via retaining unfamiliar terms (a strategy frequently called "foreignization"), or to conform them to align to the target culture's expectations and norms ("domestication") [6; 8]. Each choice includes implications for the textual content's authenticity, readability, and the way the target recipients will engage with it on both a cognitive and emotional level.

From an academic angle, the translator's handling of these elements can profoundly influence cross-cultural perception. For instance, using transliteration or loanwords may respect the cultural identification of the source text however could alienate a segment of

target recipients who find such phrases opaque [2]. Conversely, replacing such elements with approximate regional equivalents or explanatory paraphrases may also beautify accessibility yet risk erasing cultural specificity or reducing complex concepts to superficial generalizations. Scholars argue that these change-offs replicate deeper ideological stances concerning how much a target culture needs to accommodate foreign elements [9; 7].

Empirical studies into translator selection-making of culturally distinct elements have highlighted styles of “explicitation” or “implication”. Studies show, for instance, that translator annotations or explanatory notes can elucidate unfamiliar terms (e.g., *hanbok* or *ongelet*), yet excessive reliance on such tools may fracture the narrative’s coherence [12]. On the opposite, a desire to localize a term completely (e.g., converting a particular cultural event into a prevalent “harvest festival”) may obscure the socio-historical significance that underpins the original. As House [2] argues, each of these strategies affects not simply textual coherence but also the broader dynamics of cultural values and identity politics.

Beyond explicit mentions of historical symbols or region-specific terminology, culture infuses texts with implicit worldviews – cognitive maps that govern how reality is interpreted and expressed [14; 6]. These deep-seated frameworks are evident in how an author builds arguments, structures storytelling elements, or emphasizes specific cultural practices. For instance, a literary text featuring collectivist values may depict characters prioritizing family and societal harmony over individual ambition, whereas a culture with a more individualistic orientation may emphasize individual agency and self-expression [9; 11]. Translators who fail to understand these foundational frameworks risk replicating the text’s literal wording while overlooking its intrinsic resonance.

Interdisciplinary studies display that rhetorical patterns – such as indirectness, cyclical storytelling, or reliance on proverbs – regularly encode communal beliefs [7; 10]. In oral-dominant societies, epics and folklore might serve as repositories of history safeguarding moral lessons, turning narrative tools into cultural signifiers. Subsequently, a “literal” translation that flattens circular plots or mutes symbolic language can misrepresent the text’s cultural logic. Research [7] has confirmed that efforts to impose linear structures on cyclical narratives can erase culturally distinct storytelling models, efficiently “domesticating” them right into a more globally recognizable layout. Although this technique may enhance clarity for some readers, it additionally raises ethical issues about overshadowing local literary traditions in favor of universalized narrative patterns [8].

Culture isn't merely an aesthetic layer of a text; it is intertwined as well with socio-political realities. Texts that invoke national history, collective adversities, or social hierarchies inevitably mirror power relations embedded within cultural institutions [10]. Consider, for instance, an ancient novel set in the period of colonial occupation, where ordinary practices – like clothing fashions, forms of address, or public celebrations – convey symbolic weight referencing oppression or resilience [6]. When rendering these elements, the mediator skillfully navigates the historical burden of political domination and cultural trauma that can complicate the choice to neutralize, highlight, or recontextualize specific details [11].

In addition, some cultural references contain contested heritages. A single festival, for example, might be understood in the source culture as a sign of communal pride but regarded in the target context as potentially contentious if linked to religious supremacy or ethnic tension [7; 6]. Scholars that specialize in postcolonial translation have highlighted that even the apparently neutral depiction of a cultural event can convey undertones of resistance or hegemony when examined through the lens of global power imbalances. Thus, translators must balance not only the text’s embedded cultural codes but also target context where these codes will be reassessed [9; 1].

Current studies show a growing acknowledgment of cultural fluidity – the notion that present-day societies are rarely uniform but rather constituted by interwoven identities, diasporic impacts, and worldwide interconnections [2; 8].

Ethnographic research additionally shows that fluid cultural identities can result in textual elements that resist straightforward domestication or foreignization [14; 11]. A character’s dialogue, for example, might include loanwords from a heritage language, modern urban slang, and old-fashioned terms drawn from ancestral narratives. Translating this mosaic requires a nuanced methodology, frequently employing adaptive equivalences that aim to mirror the effect of linguistic layering. By preserving the layered or hybrid nature, translators enable target recipients to engage with the text’s cultural complexity, even if it questions conventional reading norms [9; 7].

Modern scholarship underscores the indispensability of profound cultural expertise for translators. A superficial command of a language’s grammar and vocabulary is insufficient; translators must understand communal narratives, symbolic artifacts, and social norms to craft nuanced and context-sensitive renderings [2; 6].

Given culture’s close connection to identity, translators carry an ethical burden: their choices can either honor or weaken cultural uniqueness. Domestication

poses a risk of assimilationist biases, while foreignization could alienate local audiences. Achieving equilibrium requires ongoing ethical reflection of the consequences of each translatorial approach [9; 7].

As cultural landscapes worldwide become more fluid, rigid differences between domestic and foreign contexts become less sustainable. Hybrid methods, combining selective preservation of source-culture features with judicious incorporation of explanatory paratexts, have emerged as preferred approaches for acknowledging cultural intricacy without sacrificing comprehension [14; 11].

Empirical studies confirm that translators systematically adapt cultural items to align with target norms, though the degree of adaptation correlates with factors like text genre, publisher policies, and translator preferences [7; 12]. This indicates that culture is not a peripheral aspect but a central determinant of translational outcomes.

The growing prominence of cross-cultural, multilingual, and hybrid identities in texts necessitates further research into how emerging media (e.g., digital platforms, audiovisual media) reshape the understanding of culture in translation. Similarly, sustained focus on how cultural references intersect with power dynamics, ideological frameworks, and globalization trends will likely remain pivotal for Translation Studies in future scholarship [10; 6].

In summary, culture in translation transcends mere decorative layers or background details. Instead, it forms the essential core that gives texts their significance and meaning. By applying thorough cultural insight – historical context, societal norms, and symbolic frameworks – translators can more effectively bridge linguistic gaps, promoting deeper and more compassionate intercultural dialogue.

3. THE NOTION OF IDEOLOGY IN TRANSLATION STUDIES

In modern Translation Studies, ideology typically refers to a structured set of ideas, beliefs, and values that shape how individuals or institutions perceive and engage with social reality [10; 11]. Early linguistically oriented approaches frequently framed translation as a neutral process, focusing on equivalence or fidelity in lexical and syntactic terms. Over time, critical scholarship demonstrated that translation reflects and perpetuates ideological currents, whether intentionally or unintentionally [6; 8]. These insights emerged in part from Critical Discourse Analysis, which examines how language perpetuates power relations across diverse sociopolitical settings [10]. Thus, far from being a merely technical task, translation is now understood as a practice rooted in ideological frameworks, influenced by cultural

norms, political agendas, institutional limitations, and individual biases.

The systematic examination of ideology in translation emerged as prominent in the late twentieth century, propelled by scholars exploring how socio-political forces shape textual creation and interpretation. 6 [6], for example, proposed the concept of “rewriting,” suggesting that all translations are mediated through ideological frameworks shaped by cultural, literary, and political norms. Venuti [8] subsequently contended that domestication or foreignization strategies transcend stylistic choices; they reflect deeper attitudes toward the source text’s cultural “otherness” and stand as ideological positions on how to represent difference. This shift coincided with the broader ‘cultural turn’ in Translation Studies, which expanded the focus beyond narrowly linguistic equivalence to explore how translations shape or contest societal constructs [7; 11].

Empirical studies following these theoretical developments has shown that translators often omit or modify source-text content perceived as politically sensitive or culturally incompatible [9; 2]. For instance, translations of political speeches might soften critiques aimed at specific governments, while academic works from politically sensitive contexts may remove sections that challenge state-endorsed narratives [11]. These practices highlight how ideology operates at both macro (editorial, institutional) and micro (lexical, stylistic) levels, shaping the final text that reaches the target recipients.

Vocabulary usage serves as a key arena for ideological positioning. Terms like ‘terrorist,’ ‘freedom fighter,’ ‘illegal immigrant,’ or ‘undocumented person’ can carry sharply distinct ethical/political connotations [10; 6]. Even seemingly neutral words may be ‘loaded’ with ideological nuances in certain contexts. For example, ‘reform’ might appear innocuous, but in certain political climates, it reflects alignment with a particular agenda or policy discourse [11]. Translators, in selecting which synonyms or collocations to employ, unintentionally participate in reinforcing or challenging the original text’s ideological framing.

Ideology can also be observed through shifts in tone, register, or rhetorical structure. A translator might recast a series of imperative statements into suggestions or conditional clauses, thereby mitigating the text’s authoritative stance [10]. Conversely, intensifying adjectives or exclamations can amplify a political viewpoint, aligning the target version with an agenda more emphatically than the source text. Corpus-based analyses reveal patterns in how politically loaded documents undergo nuanced or overt rhetorical modifications to appeal to new readerships [12].

Beyond lexical adjustments, the excision or incorporation of entire passages – such as cultural references, disclaimers, or ‘sensitive’ content – also reflects ideological mediation [6]. For instance, a government-aligned report might omit a damaging statistic to align with official narratives, while a translator advocating for a cause might supplement footnotes to contextualize injustices allegedly absent in the source [9; 2]. Such examples highlight the translator’s or editor’s agency in shaping the text’s ideological contours through selective disclosure or omission.

The pervasiveness of ideology in translation provokes intense ethical discussions. A central dilemma revolves around whether translators bear a duty to reproduce the source text’s ideological core “verbatim,” even when it clashes with human rights principles, or whether they should modify or censor the material to avoid harm or discriminatory rhetoric [10; 11]. Venuti [8] and fellow scholars contend that absolute neutrality is an untenable notion, positing that each decision – domestication vs. foreignization, addition vs. deletion – originates from an ideological stance regarding the treatment of cultural “otherness” or socially specific content.

Critical Discourse Analysis has emerged as a primary methodological tool for examining these issues. By deconstructing textual features such as modality, metaphor, cohesion, and intertextuality, it seeks to uncover how linguistic structures reinforce or challenge dominant ideologies [10]. As to translations, this involves comparing source and target texts to identify discursive shifts that signal ideological realignment [9; 12]. Researchers using corpus-based methods have documented systematic patterns – such as repeated under-translation of politically charged adjectives or consistent mitigation of derogatory terms – that indicate intentional ideological manipulation [7; 6].

Narrative Theory also serves a pivotal role in highlighting ideology’s impact. 9 [9], for instance, argues that translations are ‘re-narrations,’ restructured narratives that mirror the translator’s cultural stance and the ideological context in which they operate. By examining shifts in narrative structure (e.g., the inclusion of explanatory prefaces or the reorganization of chapters), scholars can identify how ideology alters the text’s internal logic and its audience-oriented perspective [6].

Scholarly consensus holds that ideological embeddedness is inescapable, and no translation is ideologically neutral [10; 6]. Both external forces (state policies, market dynamics) and internal factors (translator convictions) influence how source texts are interpreted and represented.

Translators encounter moral dilemmas when engaging with source material that conflicts with the target culture’s ethical norms or promotes harmful ideologies [9; 11]. Such challenges necessitate structured ethical frameworks, encompassing protocols for managing texts that risk perpetuating harm, while balancing respect for authorial intent and historical accuracy.

Ideology frequently operates in tandem with cultural references, creating a multilayered interplay of meaning. A text’s cultural subtexts can strengthen or moderate its ideological drive, and vice versa [2; 6]. Grasping this synergy is essential for crafting translations that faithfully convey the text’s multifaceted context.

Contemporary discussions on ideology and translation increasingly encompass novel domains such as audiovisual translation (subtitling/dubbing decisions that modify ideological undertones) and machine translation (algorithmic biases embedded in systems that may intensify or distort ideological messaging) [12]. These advancements necessitate sustained academic inquiry to address new challenges in translational ethics and politics.

In essence, ideology in translation embodies the power-driven mechanisms through which linguistic decisions – at lexical, syntactic, or textual levels – reinforce, reshape, or contest socio-political norms. These mechanisms may be dictated by institutional or commercial mandates, shaped by the translator’s individual worldview, or demanded by the source text’s inherent characteristics. Acknowledging and scrutinizing ideology’s ubiquitous influence is therefore essential for a holistic grasp of translation as a practice rooted in the intersection of culture, politics, and ethics.

4. CULTURE AND IDEOLOGY IN TRANSLATION: IDENTICAL AND DIFFERENT FEATURES

While culture and ideology are often treated as distinct constructs in Translation Studies, a number of scholars emphasize their intertwined nature [7; 10; 6]. Both concepts shape how communities perceive themselves and the world, influencing texts at conscious and subconscious levels. When a work crosses linguistic boundaries, these elements often transfer together, affecting how the target audience interprets social identities, power dynamics, and ethical norms embedded in the source material. This section examines how culture and ideology jointly fulfill core functions in translation practices.

Culture and ideology each offer a system of reference – one mostly centered on communal beliefs, traditions, and social routines; the other oriented toward political, moral, or philosophical stances [9; 10].

In practice, they intersect in collective meaning-making, coining a worldview that guides language use. For example, a source text steeped in national history (culture) may advance political assertions (ideology) about historical events, thereby embodying an integrated framework of identity and values [6; 8].

Both culture and ideology encode particular judgments about right and wrong, acceptable and unacceptable [7; 2]. A cultural norm – such as hospitality toward guests or reverence for elders – may intersect with ideological perspectives on hierarchy, social roles, or civic responsibility. Translators who prioritize lexical accuracy alone may overlook how these norms perpetuate wider ideological frameworks (e.g., paternalistic worldviews or nationalist sentiments). Scholars like House [2] contend that recognizing these implicit values is essential for communicating the text's authentic intent and impact, particularly when the target culture operates under divergent foundational principles.

Readers inevitably filter translated texts through their own cultural frameworks and ideological perspectives [9; 14]. In other words, the target audience's cultural and ideological context determines whether certain ideas are perceived as natural or “alien,” progressive or objectionable. When a source text advocates values that sharply conflict with the target culture's prevailing ideology, the translator must decide whether to maintain that dissonance or soften it to comfort readers [6; 8]. This interplay highlights how culture and ideology influence not only the textual creation but also its reception, positioning them as joint factors in a translation's acceptance or contentiousness.

Culture and ideology both are engaged in transfers of power – culture through shared norms and heritage, ideology via explicit policies, discourse regulation, or political agendas [10; 11]. In translation, these power transfers emerge when a text either contests or reinforces existing status quo. For example, a novel championing collective solidarity (cultural facet) might concurrently endorse socialist principles (ideological facet), creating a disruptive synergy in an individualistic target environment. Translators thus navigate the delicate task of upholding textual fidelity amid political or market pressures [9; 2].

Despite their shared aspects, culture and ideology differ in significant ways that profoundly influence the translator's approaches and limitations. Scholars widely underscore that recognizing these distinctions enable translators to address ethical, linguistic, and contextual challenges with heightened precision [7; 6; 9].

Culture, fundamentally, is a gradually evolving fabric – woven over generations through shared

experiences, customs, and traditions [7; 2]. Its changes typically unfold incrementally and collectively. Ideology, by contrast, can shift abruptly in response to political events, revolutions, or shifts in governance [10]. A text grounded in enduring cultural practices (e.g., ancient rituals) may retain stability, while references to dominant political ideologies risk becoming outdated amid rapid sociopolitical transformations [14; 11]. Translators working on historically rooted literary pieces often contend with embedded cultural codes, while those handling contemporary political content confront the volatility of immediate ideological shifts.

Cultural norms and practices are often passed down through socialization: family structures, communal rituals, artistic heritages, religious frameworks, or oral traditions [9]. In contrast, ideology is typically propagated through institutional or political channels – government policies, party manifestos, mass media, academic discourse – that shape public perceptions more directly and swiftly [10; 6]. Thus, translators addressing “cultural references” might prioritize connecting symbolic traditions or folk narratives; when handling “ideological content,” the emphasis may shift to managing censorship, editorial biases, or state-sponsored messaging [11].

Cultural elements are often deeply implicit, woven into the text's structure or style – such as the use of cyclical narratives or reliance on communal values that remain unspoken but intuitively recognized within the source community [15; 8]. Ideology, by contrast, often surfaces more overtly through slogans, policy declarations, or deliberate lexical selections that signal partisan or doctrinal positions [10]. Translators risk overlooking profound cultural subtexts if they concentrate solely on explicit ideological markers, or conversely, missing covert ideological undertones if treating the text as strictly “cultural” [9; 6]. This twofold challenge necessitates a holistic reading that considers both the unspoken cultural logic and the overt ideological directives.

While culture frequently draws upon shared identity, emotional heritage, and aesthetic values, ideology generally seeks adherence to specific doctrines – whether political, religious, or socioeconomic [7; 11]. A text centered on cultural celebration (festivals, cuisine, traditional arts) may elicit nostalgic or pride-inducing reactions, while one filled with ideological rhetoric might aim to inspire readers toward particular actions or beliefs [6]. This contrast shapes translators' choices in maintaining emotional resonance or rephrasing content for clarity and regional relevance, particularly when the target culture's ideological foundations diverge markedly.

A national holiday speech might intricately intertwine cultural pride (traditional attire, historical milestones, folklore references) with a contemporary political manifesto (appeals for unity, advocacy for a specific governance model). In such cases, the translator confronts a text where cultural components reinforce the ideological narrative [7; 2]. For example, invoking folk heroes functions both as a nod to cultural heritage and as embodiments of national ideals that the political rhetoric aims to promote. The translator's task lies in preserving this dual resonance – ensuring the target audience comprehends the emotional weight of cultural symbols while also recognizing their ideological deployment [6; 8].

In contrast, certain texts exhibit tension where external or emerging ideologies challenge entrenched cultural norms [9]. For instance, a feminist manifesto promoting gender equality in a society with deeply patriarchal traditions may face resistance in the target context if local customs oppose the manifesto's stance. The translator must choose between retaining the confrontational tone – risking alienation or outrage – or softening it for wider appeal [10; 11]. Such tension highlights the ethical complexity of translation, where cultural sensitivity and ideological promotion may conflict.

Some texts, especially those from postcolonial or diaspora backgrounds, exhibit hybrid identities blending ancestral cultural elements with novel ideological viewpoints [6]. For example, a novel by an emigrant author might honor a homeland's folklore while subtly challenging nationalist narratives from a distance. Translators working with such hybrid texts must untangle multifaceted layers of meaning – cultural pride, political critique, historical wounds, and emergent identities. This interplay can be intricate, demanding careful textual adjustments to capture both nostalgia and criticism [7; 2]. Here, the translator's task goes beyond bridging linguistic gaps to mediating a nuanced cultural-ideological dialogue.

Ethnographic inquiries – through interviews with translators, editors, and readers – further clarify the behind-the-scenes pressures shaping the interplay of culture and ideology. Translators frequently cite editorial guidelines aimed at “harmonizing” certain passages to avoid political controversy, thereby weakening original cultural contexts or ideological nuances [2; 8]. Others mention personal convictions compelling them to highlight or tone down specific references they consider ethically or socially significant [9; 10]. Such findings validate the claim that translation is not a neutral transfer but a site of negotiation among cultural authenticity, ideological fidelity, and practical adaptation.

Recognizing the dual influence of culture and ideology necessitates that translators evaluate both overt and underlying signals. A text abundant in cultural elements may harbor implicit ideological assumptions, whereas an overtly ideological text might rely on cultural narratives for validation [7; 6]. A comprehensive analysis identifying these overlaps aids in formulating well-informed translation choices.

Translators must develop a deep grasp of the target culture's sociopolitical landscape, as this knowledge shapes the potential acceptance or rejection of culturally or ideologically distinct elements [10; 11]. Reflexivity – a critical awareness of one's own biases and limitations – enables translators to grapple more transparently with ethical challenges, such as deciding whether to retain contentious content or adjust it to meet editorial requirements.

Balancing cultural authenticity and ideological nuance requires deliberate strategies like footnotes, glossaries, or explanatory commentary. While foreignization emphasizes cultural or ideological distinctions, domestication enhances accessibility; employing a hybrid approach can maintain textual integrity without alienating readers or obscuring significant content [7; 8]. For example, a translator might preserve culturally specific terms pivotal to ideological messaging while adding clarifications to minimize ambiguity.

Scholars stress that the translator's responsibility goes beyond textual equivalence to encompass the possible societal impacts of the translated work [9; 2]. Neglecting to tackle harmful ideological content risks perpetuating oppressive discourses, while excessive rewriting may undermine historical precision or cultural authenticity. Setting ethical guidelines from the start, often in partnership with publishers or clients, helps define the translator's role in handling sensitive cultural and ideological elements [6; 11].

A synthesis of scholarly work demonstrates that culture and ideology operate as interconnected dynamics within translation, jointly shaping and reframing the source text's impact for new audiences [7; 10; 6; 8]. They share the ability to communicate collective values, shape group identities, and steer interpretive results, yet differ in temporal aspects, mechanisms of transmission, and expressive forms. These differences require translators to navigate a complex terrain where cultural fidelity, ideological alignment, ethical considerations, and market demands intersect.

Ultimately, the identical and different features of culture and ideology highlight the intricate nature that lies at the core of translational practice. By recognizing where they overlap (in constructing collective

worldviews and shaping textual reception) and where they differ (in their rate of evolution, institutional mechanisms, and forms of articulation), Translation Studies can better empower scholars and practitioners to produce well-informed, nuanced translations. These translations, in turn, function not as mere linguistic reproductions but as ethically and culturally resonant texts that respect and elucidate the multidimensional facets of human communication.

5. CONCLUSIONS

The analysis confirms that translation is not a neutral process but a dynamic interplay of cultural representation and ideological negotiation, shaped by personal agency, institutional demands, and market pressures. Even seemingly minor textual adjustments can alter the cultural or ideological subtext, profoundly impacting how a text resonates in the target context. Such shifts either mirror or contest entrenched power structures, reaffirming that translation transcends mere technical equivalence.

This research expands current theoretical discourses [6; 16; 8] by demonstrating how culture and ideology interact or clash in real-world translation practices. These insights advocate for further

refinement of theories on translator agency, ethical accountability, and the sociopolitical dimensions of cross-cultural communication.

Integrating culture–ideology analysis into translator curricula fosters heightened awareness of potential biases and ethical dilemmas. Clear, transparent guidelines can help translators navigate political or cultural sensitivities while avoiding excessive distortion of the source text.

Ultimately, culture and ideology stand as foundational pillars in the practice and theory of translation, necessitating ongoing scholarly and professional engagement with their complexities. The translator functions as a key mediator and ethical actor, empowered to either reinforcing or challenging dominant narratives through strategic linguistic choices. Recognizing this high-stakes dynamic underscores the vital role of critical, informed, and context-aware translation in an era of rapid cultural exchange and global interdependence.

The implementation of this evaluation in the study of English-Ukrainian literary translation can shed light on the effect of cultural and ideological troubles which is a promising **prospect** for further research.

REFERENCES:

1. Snell-Hornby M. The turns of translation studies: New paradigms or shifting viewpoints? Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 2006. xi, 205 p.
2. House J. Translation quality assessment: Past and present. London & New York: Routledge, 2015. 170 p.
3. Catford J. C. A linguistic theory of translation. London: Oxford University Press, 1965. ix+103 p.
4. Nida E. A. Toward a science of translating. Leiden: E. J. Brill, 1964. 331 p.
5. Jakobson R. On linguistic aspects of translation. *On translation*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1959. P. 232–239.
6. Lefevere A. Translation, rewriting, and the manipulation of literary fame. London & New York: Routledge, 1992. viii, 176 p.
7. Bassnett S. Translation studies. 3rd ed. London & New York: Routledge, 2002. 188 p.
8. Venuti L. The translator's invisibility: A history of translation. London & New York: Routledge, 1995. xii + 353 p.
9. Baker M. Translation and conflict: A narrative account. London & New York: Routledge, 2018. 204 p.
10. Fairclough N. Critical discourse analysis: The critical study of language. London & New York: Longman, 1995. xiii, 265 p.
11. van Dijk T. A. Ideology: A multidisciplinary approach. London: SAGE Publications, 1998. 384 p.
12. Zanettin, F. Corpus Methods for Descriptive Translation Studies. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 2013. № 95. P. 20-32.
13. Newmark P. A textbook of translation. London: Prentice Hall, 1988. 292 p.
14. Chesterman A. Memes of translation: The spread of ideas in translation theory. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 1997. 219 p.
15. Even-Zohar I. Polysystem studies. Durham: Duke University Press, 1990. 267 p.
16. Toury G. Descriptive translation studies – and beyond. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 1995. 320 p.

РОЗДІЛ 6 ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.111+811.161.2]25'42

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.39.2.29>

СТРУКТУРНИЙ ТА ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗМОВНОГО ДИСКУРСУ В. ЗЕЛЕНСЬКОГО (на матеріалі українсько-англійського перекладу вечірньої промови від 09.03.2025)

STRUCTURAL AND PRAGMALINGUISTIC ASPECT OF V. ZELENSKYI'S SPOKEN DISCOURSE (based on the Ukrainian-English translation of the evening speech from March 9, 2025)

Гурко О.В.,
orcid.org/0000-0002-2839-2400
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Сучасні підходи до аналізу розмовного дискурсу передусім передбачають студіювання механізмів мовленнєвого впливу через комунікативні вектори спілкування. Особливо важливими в умовах сьогодення є питання, що пов'язані з виявленням мовних експлікаторів, за допомогою яких адресанти употужнюють ефективність та дієвість свого мовлення. З урахуванням того, що лінгвістичних досліджень, присвячених виявленню структурно-семантичної та лінгвопрагматичної специфіки розмовного дискурсу в українському мовознавстві майже немає, це й зумовлює актуальність запропонованих лінгвістичних студій. У науковій розвідці виявлено одиниці, якими послуговується мовець для узагальнення, представлено типологію комунікативних стратегій, спираючись на основні тактики, та вказано на комунікативно-інтенційний зміст перформативних речень у мовленні В. Зеленського.

Поставлена мета зумовила потребу виконати такі завдання, по-перше, з'ясувати параметри експлікації емоційно-оцінних словосполучень, по-друге, окреслити модули репрезентації епістемічної модальності, по-третє, виявити й описати прагматичні перформативні типи речень, а також, по-четверте, виокремити основні комунікативні стратегії та тактики. Матеріалом вивчення є вечірня промова, виголошена президентом нашої країни 9 березня 2025 року.

Аналіз засобів, експлікованих у вечірньому зверненні В. Зеленського, уможливив виокремлення 3 видів емоційно-оцінних словосполучень, за допомогою яких мовець передає своє ставлення до тих чи тих подій. Крім того, зафіксовано значущу кількість одиниць, що містять сему узагальнення. Серед прагматичних вербалізаторів постають стратегії, зреалізовані певними комунікативними тактиками. Перспективу подальших наукових студій вбачаємо у виявленні перекладацьких трансформацій в англо-українському аспекті на матеріалі промов В. Зеленського.

Ключові слова: розмовний дискурс, переклад, мовні засоби, прагматичний аспект, епістемічна модальність, комунікативна стратегія та тактика.

Modern approaches to the analysis of spoken discourse primarily involve the study of speech influence mechanisms through communicative vectors. Particularly essential in today's context are the issues related to the identification of linguistic explicators, with the help of which addressees strengthen the effectiveness and efficiency of their speech. Considering that there are almost no linguistic studies devoted to the identification of structural-semantic and linguopragmatic features of spoken discourse in Ukrainian linguistics, this determines linguistic studies relevance. This paper identifies the units used by the speaker for generalization, presents a typology of communicative strategies based on the main tactics, and points out the communicative and intentional content of performative sentences in V. Zelenskyi's speech.

The aim allows the following tasks: to find out the parameters of emotional and estimated phrases explication; to outline the modes of epistemic modality representation; to identify and describe pragmatic performative types of sentences, and to highlight the main communication strategies and tactics. Study material is the evening speech delivered by the President of our country on March 9, 2025.

Means analysis explicated in V. Zelenskyi's evening speech made it possible to distinguish 3 types of emotional and estimated phrases with which the speaker conveys his attitude to certain events. Besides, a significant number of units is studied which have generalization seme. Among the pragmatic verbalizers are strategies implemented by certain communicative tactics. Perspectives for the further academic research are seen in identifying translation transformations in the English-Ukrainian aspect on the basis of V. Zelenskyi's speeches.

Key words: spoken discourse, translation, language means, pragmatic aspect, epistemic modality, communicative strategy and tactics.

Постановка проблеми. Новітні підходи до аналізу розмовного дискурсу передусім передбачають студіювання механізмів мовленнєвого впливу через комунікативні вектори спілкування. Особливо важливими в умовах сьогодення є питання, що пов'язані з виявленням мовних експлікаторів, за допомогою яких адресанти употужнюють ефективність та дієвість свого мовлення. Крім того, надзвичайно значущим на сучасному етапі є вивчення специфіки мовленнєвої поведінки з опертям та комунікативні тактики та стратегії, адже нині у фокусі уваги – будь-які мовні одиниці, які слугують маркерами, що вможливають єдине тлумачення сутності комунікативного акту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Студіювання процесу комунікації щодо структурних, семантичних, прагматичних та комунікативних особливостей викликає неабияке зацікавлення серед українських та зарубіжних дослідників. Зокрема, Т. Ананко окреслює комунікативну поведінку в аспекті стратегій і тактик, спираючись на промови Хіларі Клінтон [1, с. 7], Л. Завальська досліджує структурно-семантичні особливості основного мовленнєвого жанру президентської риторики – інавгураційних промов Володимира Зеленського, Анджея Дуди, Зузани Чапутової та Олександра Вучича [6, с. 381], а Л. Стрій студіює привітання, звернення та інавгураційні промови 5 українських президентів, виокремлюючи 3 основні стратегії спілкування з адресатами [9, с. 82]. О. Гурко аналізує промову президента України перед Конгресом з урахуванням лексичних, граматичних та стилістичних маркерів [4, с. 13] та з'ясовує аксіологічні параметри мовлення В. Зеленського [5, с. 18]. Крім того, науковиця виявляє структурно-семантичні та лінгвопрагматичні особливості на матеріалі виступів, виголошених президентом України до Дня Конституції та Дня Незалежності України [10, с. 63]. Натомість Н. Кондратенко, аналізуючи інавгураційні промови В. Зеленського і З. Чапутової, визначає спільні та відмінні риси в структурно-семантичному, лінгвокогнітивному та лінгвопрагматичному аспектах [7, с. 33].

Отже, в умовах сьогодення вважаємо логічним різноаспектний аналіз вечірніх промов В. Зеленського, які є популярними й ключовими не лише в нашій країні, а й виходять далеко за її межі. З урахуванням того, що лінгвістичних досліджень, присвячених виявленню структурно-семантичної та лінгвопрагматичної специфіки розмовного дискурсу в українському мовознавстві майже немає, це й зумовлює **актуальність запропонованих лінгвістичних студій**. Отже,

у науковій розвідці **ставимо за мету** виявити одиниці, якими послуговується мовець для узагальнення, представити типологію комунікативних стратегій, спираючись на основні тактики, та вказати на комунікативно-інтенційний зміст перформативних речень у мовленні В. Зеленського.

Постановка завдання. Поставлена мета зумовила потребу виконати такі завдання, по-перше, з'ясувати параметри експлікації емоційно-оцінних словосполучень, по-друге, окреслити модуси репрезентації епістемічної модальності, по-третє, виявити й описати прагматичні перформативні типи речень, а також, по-четверте, виокремити основні комунікативні стратегії та тактики. Матеріалом вивчення є вечірня промова, виголошена президентом нашої країни 9 березня 2025 року [3].

Виклад основного матеріалу. Сьогодні спостерігаємо неабиякі зміни у політичній комунікації, що відбивають та водночас впливають на економічні та політичні процеси міжнародного рівня. Політичний дискурс розширює межі своєї імплементації та стає глобальнішим через активізацію соціальних мереж [10, с. 67]. Отже, з урахуванням зазначеного перейдемо безпосередньо до аналізу промови президента України.

У межах наукової розвідки виокремлюємо 3 види емоційно-оцінних словосполучень, що експлікують значення, по-перше, позитивної оцінки, по-друге, негативного забарвлення і, по-третє, героїчного представлення рятувальників. Далі докладно проаналізуємо кожен окреслений різновид.

Задля досягнення поставленої мети В. Зеленський використовує зазначені нижче словосполучення, що містять модус позитивної оцінки, й уможливають реалізацію таких завдань:

1) підкреслити незламність і стійкість українських військових (*смійко та nonpi vse / steadfastly and despite everything*);

2) вказати на міцність оборони як основу для успіху дипломатії (*сильні фронтові позиції / strong frontline positions*);

3) подякувати міжнародним партнерам (*дуже цінуємо / deeply appreciate*);

4) описати бажання партнерів підтримувати обороноздатність України (*готовність інвестувати / readiness to continue investing*);

5) представити оптимістичне бачення дипломатичних зусиль (*наближення миру / bring peace closer*);

6) експлікувати позитивну оцінку діяльності всіх причетних до знищення окупантів в контексті російсько-української війни (*знищують окупанта / destroying the occupier*);

7) заявити про беззаперечну підтримку союзників (*повна підтримка / full support*);

8) вказати на значущу роль Німеччини в аспекті європейської безпеки (*одна з найбільших безпекових опор / one of the greatest security pillars*);

9) виразити вдячність рятувальникам за внесок у боротьбу (*ім вдячні / grateful to them*).

Незначними за обсягом в аналізованому матеріалі є висловлення, що негативно оцінюють ворога, зокрема нагадують про руйнування, спричинені обстрілами: *після російських ударів / after Russian strikes*. Можливо, це спричинено тим, що автор здебільшого зосереджував увагу на героїчному представленні рятувальників, які працюють на Донеччині та Харківщині, посилюючи та зберігаючи сильні фронтові позиції. Істотним у цьому ракурсі є передусім визнання постійної самовідданої праці рятувальників (*завжди допомагають нашим людям / always helping our people*), офіційне вшанування їхнього героїзму (*відзначити наших рятувальників / recognize our rescuers*), а також окреслення складних умов праці на передовій (*працюють на Донеччині / working in the Donetsk region*).

У вечірній промові В. Зеленський використовує лексеми на кшталт *all, every, everything*, які слугують яскравими маркерами для узагальнення певних фактів та індивідуалізації в межах загальної групи. Саме тому спробуємо докладно проаналізувати кожну узагальнювальну одиницю, репрезентовану в розмовному дискурсі президента:

all [our units] → підкреслює, що жоден підрозділ не діє окремішно, а всі беруть участь у бойових діях;

[despite] everything → експлікує всі ймовірні труднощі та виклики, які постають і не впливають на хід подій;

everything [to ensure] → вказує на максимальну реалізацію зусиль задля забезпечення потреб фронту;

[us] all → узагальнює той факт, що дія або процес стосується всієї групи людей, без винятку (у цьому разі України та Європи);

all [partners] → наголошує на тому, що йдеться мова про всіх союзників;

our teams → вказує на належність до певної групи людей, зокрема команди, яка працює від імені України;

all [week long] → описує тривалість дії (увесь тиждень, безперервно);

every [week] → окреслює повторюваність дії (постійно, щотижня);

all [the personnel] → наголошує на залученості до того чи того процесу усього персоналу ДСНС, а не лише окремих людей;

entire [team] → підкреслює важливість цілісності команди, зокрема всіх його членів;

everyone [working for Ukraine] → представляє кожен окремий індивідуум, який працює на благо України;

all [our warriors] → згадує про всіх військових, виражаючи загальну подяку.

Крім того, в аналізованому тексті фіксуємо речення, що містять модус епістемічності з різноманітним семантичним спектром, експлікуючи, наприклад:

1) привітання та водночас фактичне побажання здоров'я: *Бажаю здоров'я / I wish [you health]*;

2) прагнення, намір, а також особисте ставлення мовця: *Я хочу подякувати / I want [to thank]*;

3) очікування, підґрунтям якого є передбачувані дії партнерів: *Очікуємо прискорення / We expect [an expedited delivery]*;

4) категоричне твердження з зазначенням важливості певної дії: *надзвичайно важливо, що Німеччина усвідомлює роль / It is extremely important [that Germany understands its role]*;

5) сподівання щодо майбутнього: *Сподіваємося на результати / We hope [for results]*;

6) особисте бажання мовця акцентувати увагу на певних людях: *А особливо я хочу відзначити / I especially want [to recognize]*;

7) ввічливе бажання висловити подяку: *Я хочу подякувати / I would like [to thank all partners]*.

Отже, модусна категорія епістемічності здебільшого репрезентує сподівання, які висловлює мовець на підставі попереднього знання через когнітивного мислення, реалізуючи відтінки ймовірності, впевненості, можливості, припущення тощо.

Зауважимо, що вкрай важливим у розмовному дискурсі є правильне розуміння мовленнєвих актів, що вможливує, як наслідок, – правильну інтерпретацію інформації, яка передається адресатові від адресанта за допомогою прагматичних значень, яких висловлювання набувають у комунікативній ситуації.

Услід за З. Будій, під перформативами розуміємо особливий вид висловлювань, значенням яких є здійснення мовцем мовленнєвої дії у прагматичних координатах безпосереднього спілкування [2, с. 23]. Саме тому у межах наукової розвідки виокремлюємо такі прагматичні перформативні типи речень на основі комунікативно-інтенційного змісту:

а) експресиви, що експлікують емоційний стан мовця, його почуття, оцінки, ставлення до дійсності, наприклад, у реченнях *Дякую вам дуже! Дякую всім, хто працює заради України та українців! Дякую всім нашим українським воїнам! / Thank you so much! Thank you to everyone*

working for Ukraine and Ukrainians! Thank you to all our Ukrainian warriors! за допомогою експресивів мовець виражає загальну вдячність захисникам та громадянам;

б) репрезентативи, підґрунтям яких є передавання інформації про факти, знання тощо: *Євросоюз – працюємо на рівні інституцій ЄС, щоб перекрити наявні дефіцити в постачанні / The European Union – we are working at the level of EU institutions to cover existing supply shortages;*

в) декларативи змінюють статус або стан речей у реальному світі через сам акт мовлення: *Дипломатія буде сильною тільки на сильних фронтових позиціях. І ми робимо все для того, щоб українські фронтові потреби були забезпечені / Diplomacy will only be strong with strong frontline positions. We are doing everything to ensure that Ukraine's frontline needs are met;*

г) асертиви експлікують упевненість мовця в істинності певного твердження або оцінюють ситуацію: *Нідерланди – є готовність інвестувати й надалі у виробництво зброї в Україні. Країни Північної Європи та Балтії – повна підтримка, і це означає нові пакети, нові інвестиції у виробництво зброї, нові політичні ініціативи, які зміцнять нас усіх – і Україну, і Європу / The Nordic and Baltic states – there is full support, and this means new packages, new investments in weapons production, new political initiatives that will strengthen us all – both Ukraine and Europe.*

Мовлення В. Зеленського базується на різних комунікативних стратегіях і тактиках. У межах вечірньої промови В. Зеленського виокремлюємо 7 основних стратегій, зокрема: 1) самопрезентації; 2) консолідації; 3) авторитетності; 4) протиставлення; 5) позитивної перспективи; 6) дискретизації; 7) етикетності.

Стратегія самопрезентації представлена тактикою хеджування із застосуванням «ми-референції» [10]. Отже, в аналізованому матеріалі лідер держави, послуговуючись інклюзивним *ми*, підкреслює водночас і свої досягнення через демонстрацію компетентності щодо активних дій, наприклад: *Завтра ми продовжимо працювати заради наближення миру – буде мій візит у Саудівську Аравію / Tomorrow, we will continue working to bring peace closer – there will be my visit to Saudi Arabia.*

Стратегія консолідації зреалізована через об'єднання аудиторії навколо спільної мети, ідеї чи цінностей, зокрема боротьбі за незалежність: *Дипломатія буде сильною тільки на сильних фронтових позиціях / Diplomacy will only be strong with strong frontline positions.*

Стратегія авторитетності вербалізується за допомогою тактики покликання на авторитети і є одним з найпотужніших засобів впливу на аудиторію. Наприклад, у реченні *Євросоюз – працюємо на рівні інституцій ЄС, щоб перекрити наявні дефіцити в постачанні / The European Union – we are working at the level of EU institutions to cover existing supply shortages* мовець апелює до інституцій ЄС, які є вкрай впливовими щодо підтримки України.

Мовець використовує стратегії протиставлення для створення контрасту між руйнуваннями ворога та допомогою українських служб, адже ми боремося за свободу, а вони – за диктатуру: *Увесь тиждень, як і кожного тижня після обстрілів, після російських ударів, наші рятувальники завжди на місці, завжди допомагають нашим людям / All week long – just like every week after the shelling, after Russian strikes – our rescuers are always there, always helping our people.*

Стратегія позитивної перспективи експлікована в аналізованому розмовному дискурсі через тактику бачення оптимістичного майбутнього щодо результатів дипломатичних переговорів: *Сподіваємося на результати, і це стосується і наближення миру, і продовження підтримки / We hope for results – both in bringing peace closer and in continuing support.*

Стратегію дискретизації здебільшого використовують для поділу явищ, подій або понять на сегменти, що допомагає контролювати сприйняття інформації. У реченні *Доповідь Головома Сирського – фронт, основні напрямки на Донеччині та Курська операція / Commander-in-Chief Syrskiy's report – the frontline, the main directions in the Donetsk region, and the Kursk operation* певні військові ситуації та дії розмежовано на 2 конкретних складника, що вможливило чітке розуміння ситуації.

Основними тактиками стратегії етикетності у мовленні президента є використання ввічливого звертання: *Бажаю здоров'я, українці, українки! / I wish you health, fellow Ukrainians!* та вираження вдячності дипломатичним партнерам, міжнародним союзникам та рятувальникам: *Ми дуже цінуємо це / We deeply appreciate this.*

Висновки. Отже, для аналізованого вечірнього звернення В. Зеленського характерне частотне використання емоційно-оцінних словосполучень, за допомогою яких мовець передає своє ставлення до тих чи тих подій. Крім того, домінують одиниці, що містять сему узагальнення, наприклад, щодо єдності українців. Експлікаторами прагматичних векторів постають стратегії, що реалізуються через

певні комунікативні тактики. Перспективу подальших наукових студій вбачаємо у виявленні перекладацьких трансформацій в англо-українському аспекті на матеріалі промов В. Зеленського.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ананко Т. Р. Комунікативні стратегії у політичному дискурсі Хіларі Клінтон. *Science and Education a New Dimension. Philology*, VI (47). Issue: 160. 2018. С. 7-10.
2. Будій З. І. Комунікативно-прагматичні властивості перформативних мовленнєвих актів. *Наукові записки ТИПУ. Серія: Мовознавство*. Вип. II (26). 2016. С. 20-23.
3. Вечірнє звернення В. Зеленського від 09.03.2025. URL: <https://www.president.gov.ua/news/diplomatiya-bude-silnoyu-tilki-na-silnih-frontovih-poziciyah-96537>
4. Гурко О. В. Іntenція персуазивності в мовленні В. Зеленського. *Англістика та американістика*. Вип. 20. 2023. С. 13-17.
5. Гурко О. В. Лінгвостилістична специфіка політичних промов В. Зеленського. *Вчені записки ТНУ. Серія: Філологія. Журналістика*. Т. 33 (72). Ч.1. № 4. 2022. С. 18-22.
6. Завальська Л. В. Комунікативні стратегії президентського дискурсу (на матеріалі промов В. Зеленського). *Вісник ОНУ. Серія: Філологія*. 26. 2 (24). 2021. С. 30-39.
7. Кондратенко Н. Інавгураційна промова як мовленнєвий жанр президентської риторики в українському і словацькому політичному дискурсі. *Slavica Slovaca*. № 57. 2022. С. 33-46.
8. Стечик Т. С. Лінгвопрагматичні стратегії персуазивності в дебатах і промовах сучасних американських політиків: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 – германські мови. Чернівці. 2015. 262 с.
9. Стрій Л. Комунікативні стратегії в мовленні українських президентів: ритуальні мовленнєві жанри. *Вісник Одеського національного університету. Філологія*. 25 (2(22), 2020. С. 82-88.
10. Hurko O. V. Linguopragmatic specificity of V. Zelensky's speeches (on the material of the speeches announced by the President of Ukraine on the occasion of the Constitution Day and the Independence Day of Ukraine). *Нова філологія*. № 93. 2024. С. 63-71.

ГЕНЕЗА СТАНОВЛЕННЯ МОВИ ВІЙНИ В ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНОМУ ТА ІСТОРИКО-ХУДОЖНЬОМУ КОНТЕКСТІ (УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД)

THE GENESIS OF THE FORMATION OF THE LANGUAGE OF WAR IN THE HISTORICAL-POLITICAL AND HISTORICAL-ARTISTIC CONTEXT (UKRAINIAN EXPERIENCE)

Дем'янчук Ю.І.,

orcid.org/0000-0001-8722-5568

кандидат економічних наук,

доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Статтю присвячено генезі мови війни, її історико-політичним та історико-художнім етапам становлення і функціям в лінгвополітичній синергетиці. Виявлено та обґрунтовано вісім етапів еволюції мови війни, яким притаманне специфічне прагматичне навантаження. Перший етап (період Першої світової війни, 1914–1918 рр.) позначений увагою до мови війни як: 1) інструмента ідеологічного впливу та конструювання суспільної думки щодо тривалого ведення воєнних дій (зокрема, у Франції, Італії та Австрії); 2) засобу залякування (у Великій Британії); 3) риторичного прикриття, що опирається на історичні паралелі (в Німеччині); 4) тригера мовного зсуву, що спричинив хвилю патріотизму і ксенофобії (у Сполучених Штатах); 5) інструмента централізованої, узгодженої інформаційної політики (у межах Російської імперії); 6) засобу придушення національної свідомості у формі цензури (в Україні). На другому етапі (період «втраченого покоління», 1920–1930 рр.) відбувся поворот до мовного вираження, що відтворює психологічну травму. На третьому етапі (період Другої світової війни, 1939–1945 рр.) мова постає засобом дипломатичного прикриття агресії та легітимації злочинів проти людства замаскованих під риторику миру. Четвертий етап (період Голокосту, 1933–1945 рр.) тяжіє до аналізу мови війни крізь призму досвіду геноциду, масових переслідувань і втрати людської гідності. Протягом п'ятого етапу становлення мови війни (період Революції Гідності, 2013–2014 рр.) мова набуває форми суспільного протесту, громадянської солідарності, національної єдності. Шостий етап (період травматичної нарації, 2014–2022 рр.) передбачає інтерпретацію колективної травми засобами мови війни. На сьомому етапі (період російсько-української війни, з 2022 року) мова війни слугує засобом політичного тиску, інструментом міжнародних відносин та чинником міжнародно-політичної консолідації. Восьмий етап (період героїзму та гуманності, з 2022 року) репрезентує мову війни у воєнній прозі.

Новизна представлених результатів дослідження полягає і в тому, що вперше вивчено функції мови війни у межах лінгвополітичної синергетики: цензурно-пропагандну, інтроспективно-антимілітарну, політико-ідеологічну, екзистенційно-документальну, ідентифікаційно-нормативну, травматично-рефлексивну, дипломатично-правову, гуманістично-комунікативну.

Ключові слова: мова війни, лінгвополітична синергетика, лінгвістика війни, Перша світова війна, Друга світова війна, російсько-українська війна.

The article is devoted to the genesis of war language, its historical-political and historical-artistic stages of formation, and functions in linguopolitical synergetics. Eight stages of war language evolution have been identified and substantiated, each marked by specific pragmatic load.

The first stage (the period of World War I, 1914–1918) is characterized by attention to war language as: 1) a tool of ideological influence and construction of public opinion regarding the prolonged conduct of military operations (in particular in France, Italy, and Austria); 2) a means of intimidation (in Great Britain); 3) a rhetorical cover based on historical parallels (in Germany); 4) a trigger for a linguistic shift that caused a wave of patriotism and xenophobia (in the United States); 5) a tool of centralized, coordinated information policy (within the Russian Empire); 6) a means of suppressing national consciousness in the form of censorship (in Ukraine). At the second stage (the period of the "lost generation", 1920–1930), there was a shift toward linguistic expression that reflects psychological trauma. At the third stage (the period of World War II, 1939–1945), language becomes a means of diplomatic cover for aggression and legitimization of crimes against humanity disguised as a rhetoric of peace. The fourth stage (the Holocaust period, 1933–1945) tends toward an analysis of war language through the lens of genocide, mass persecution, and the loss of human dignity. During the fifth stage of the evolution of war language (the period of the Revolution of Dignity, 2013–2014), language takes the form of public protest, civic solidarity, and national unity. The sixth stage (the period of traumatic narration, 2014–2022) involves the interpretation of collective trauma through the means of war language. At the seventh stage (the period of the Russian-Ukrainian war, since 2022), the war language serves as a tool of political pressure, an instrument of international relations, and a factor of geopolitical consolidation. The eighth stage (the period of heroism and humanity, since 2022) represents war language in war prose.

The novelty of the presented research lies, among other things, in the fact that the functions of war language are studied for the first time within the framework of linguopolitical synergetics: the censorship-propaganda, introspective-antimilitary, politico-ideological, existential-documentary, identificational-normative, traumatic-reflexive, diplomatic-legal, and humanistic-communicative functions.

Key words: war language, linguopolitical synergetics, war linguistics, World War I, World War II, Russian-Ukrainian war.

Постановка проблеми. У період соціальних потрясінь, одним із проявів яких є війна, роль мови зазнає докорінного перегляду: її сприймають не лише як засіб комунікації, а й як маркер ідентичності, що водночас виступає чинником консолідації суспільства. Цікаво, що в умовах збройного конфлікту зростає мовне взаємопроникнення. Потреба в мовній адаптації виникає у відповідь на порушення балансу між мовною експансією країни-агресора, з одного боку, та мовним впливом країн-союзників, з іншого. У цьому розумінні лінгвістична парадигма зближується з військово-політичною, хоч перша тяжіє до гносеологічного аспекту, а друга – до геополітичного, проте обидві можуть еkleктично поєднуватись.

Дж. Вокер цілком слушно наголошує на тому, що мова була фундаментальною частиною досвіду Першої світової війни. Плавильний котел Західного фронту об'єднав носіїв різних соціолектів в одній мові, що призвело до поширення раніше ізольованих слів [100]. Професор університету Массі Глін Харпер у дослідженні мови часів Першої світової війни звертає увагу на зростаючу розбіжність в підходах істориків, зокрема вказує, що вони часто недооцінюють значення мови для солдатів на дійсній службі. Військовий соціолект, як-от вміння «перекинути бити» (говорити мовою фронтового побуту), – був невід'ємною частиною повсякденного життя солдата [53]. Як зазначив французький письменник Анрі Барбюс у романі «Вогонь», мова французької армії під час Першої світової війни, це суміш робочого та казармового сленгу, скоромовки та новостворених слів: *Binds us like a sauce to the compact mass of men... Rifle-shots crackle all round* (Зв'язує нас, як соус, із компактною масою людей... Кругом тріщать постріли рушниць) [37, с. 204]. За переконанням автора, мова – це засіб керування свідомістю і діями іншого. Таким чином, у світлі подій війни відбувся поворот до змістового боку мовної системи, до її динаміки, було розроблено прогресивні на той час засоби комунікації, встановлено зв'язок між мовними змінами та соціальними процесами тощо.

Ця лінгвістична перспектива переросла в осмислення мовної політики вже в іншому історичному контексті. Британський мовознавець Гіларі Фугітт у статті «Ще один відсутній вимір? Іноземні мови в розвідці Другої світової війни» підкреслює, що інституційна мовна політика, розроблена для розвідки, і робочої практики тих, хто володіє іноземними мовами є ще однією частиною «відсутнього виміру» інтелекту [50, с. 276]. Як продовження цих міркувань, цінним підходом до вияву мовної динаміки періоду

Другої світової війни становить соціолінгвістичний аналіз люксембурзької мови. Підґрунтям дослідження стали вектори державної мовної політики Люксембургу, разом практика її реалізації на рівні індивідуального мовного вибору. Вивчення національної мови, мовних цінностей, ідентичностей та відчуття мовної небезпеки серед люксембурзьких листописців значно збагатило інтерв'ю, яке надав єдиний кореспондент, що залишився в живих [98, с. 122]. Праця засвідчує силу мови, що полягає у здатності творити особливу реальність, яка фактично ґрунтується на автобіографічній пам'яті.

Мова війни в Україні має давню історію і нерозривно пов'язана з багатовіковою боротьбою за волю [33 с. 282]. У період світових воєн вона знайшла вираження в дипломатичних документах Міністерства закордонних справ УНР, зверненнях державних діячів УРСР, україномовній періодиці – зокрема, у виданнях «Рада», «Літературно-науковий вісник», «Маяк», «Світло», «Буковина», «Діло», – а також у художній прозі, поезії, піснях, легендах, прислів'ях, що увійшли до мовної спадщини України. Після вторгнення російських окупантів на Схід України і окупації Криму в 2014 року мова набуває крайнього втілення у концепціях дослідників, які абсолютизують «мову ворожнечі» і проголошують тезу її травматичності для людини [11; 19; 30; 75]. Втім, мова війни найбільшою мірою проявилась у мотивованості вибору мовних одиниць, спрямованих на висвітлення наслідків російсько-української війни. Як стверджує Боб Вудворд в книзі «Війна» (2024) – дворазовий лауреат Пулітцерівської премії, відомий висвітлення трьох ключових тем: війни в Україні, конфлікту на Близькому Сході та боротьби за президентство у США – саме нерішучість Європи, на його думку, стала однією з причин війни, оскільки команда Байдена (радник з національної безпеки Джейк Салліван та його заступник Джон Файнер, директор ЦРУ Білл Бернс, директорка Національної розвідки Евріл Гейнс, державний секретар Тоні Блінкен, міністр оборони Ллойд Остін і колишній голова Об'єднаного комітету начальників штабів Марк Міллі) попереджали про війну: *War shows the traditional and novel ways Biden and his core team pursued an intelligence-driven foreign policy to warn the world that war was coming in Ukraine* (Війна показує традиційні та новітні способи, якими Байден та його ключова команда здійснювали зовнішню політику, ґрунтовану на розвіданих: попереджали світ про наближення війни в Україні) [101, с. 369].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Історичні корені мови війни наявні в працях В. Дюше і Д. де Сен-Леже (опис мовних кодів, які використовували австралійські солдати в період Першої світової війни) [46], К. Деклерк (мова бельгійських біженців у Великобританії під час Першої світової війни) [44], М. Дам'янович (мовні зміни в єврейській громаді в Косово та Метохії після Балканських воєн (1912–1913 рр.) та Першої світової війни) [43], Д. Шиффрін (аналіз природи термінів європейських євреїв і японських американців під час Другої світової війни) [78], С. Тобія, Г. Футітт (новий погляд на британський досвід Другої світової війни в Європі, в межах якого чужоземство та іноземні мови стали центральними чинниками у динаміці ведення воєнних дій) [90], С. Алексіу (типові риторичні стратегії, які використовував Сталін під час Другої світової війни та їхнє значення з погляду ідеологічних переконань, механізмів влади й практик домінування) [35], М. Трюк (вивчення записів в'язнів концентраційного табору Аушвіц-Біркенау) [93]. Зародки лінгвополітичної парадигми в дослідженні мови війни спостерігалися ще в античній філософії, зокрема у працях Аристотеля. У трактаті «Політика» мислитель порушує питання війни як форми взаємодії між державами й народами, наголошує на необхідності її розгляду з обох сторін конфлікту. Він стверджує, що війна є справедливою, якщо ведеться проти тих, хто не бажає підкорятися [36]. Ця позиція, без сумніву, відображає політичні уявлення епохи, однак вона демонструє також раннє розуміння мови війни як інструменту легітимації дій переможця. Водночас Аристотель заперечує ідею про «рабів від природи» і, у такий спосіб, відкриває можливість для вивчення риторики війни.

На нашу думку, саме мова війни формує штучний метарівень часу і культури – своєрідний понадчуттєвий простір у якому війна це – фізичне протистояння, що структурує реальність. Вплив мови є тотальним, а новим вектором її розвитку стала російсько-українська війна.

Загалом, мова періоду російсько-української війни привернула увагу таких дослідників, як Р. Аббаді, Л. Крейшан, Е. Аль-Саїдатс (мова війни у промовах президентів Росії, США та України) [34], І. Чілува, Дж. Рузайте (мова політичного конфлікту у промовах В. Зеленського та В. Путіна) [42], О. Конопелькіна, І. Безродних (неологізми у публіцистичному дискурсі України, Великої Британії та США в контексті війни України проти російських загарбників) [60], О. Данилейко (мова в контексті гібридної війни) [8], Н. Дашенко (дієслівна нарація

в інформаційних медіаповідомленнях про війну в Україні) [9], Н. Лебідь (наративи війни в українських ЗМІ в умовах повномасштабного вторгнення Росії) [16], Г. Яворської (мова війни як складова конфлікту, а також шляхи трансформації українського медійного дискурсу) [32]. Певною мірою торкалися дослідження мовної експресивізації вчені-лінгвісти, як-от: Ю. Маслова (лінгвістичний аналіз експресивних виразів у воєнний період) [18], А. Ткач та М. Ткач (утворення й активне функціонування нових лексичних одиниць у воєнному дискурсі) [89].

Війна вплинула й на літературний континуум. Із початком російської збройної агресії проти України, на авансцену вийшли жанри, що перебувають на периферії художнього простору, – есеїстика та репортажистика, поезія і художня проза. Для розгляду зорієнтованої таким чином військової журналістики і воєнної прози винятково важливими є мирні договори, Резолюції, заяви політиків, високопосадовців та ін. Окреслені жанри набули великої популярності поміж дослідників мови війни, і знайшли своє відображення у працях І. Басараби (ідіоматичний простір англomовного художнього військового тексту) [2], О. Пухонської (мова війни в сучасній документальній прозі) [26].

Незважаючи на значний масив праць, які суттєво збагатили сучасну лінгвістику, зазначена тема не тільки залишається актуальною в дослідницькому полі мовознавців, а й вийшла на міждисциплінарний рівень історії, політології, соціології, воєнної конфліктології, журналістики, психології тощо.

Мета статті – окреслити періоди становлення та особливості функціонування мови війни в історико-політичному та історико-художньому контексті. **Предметом** пропонованої публікації є період Першої світової війни, «втраченого покоління», Другої світової війни, Голокосту, Революції Гідності, травматичної нарації, російсько-української війни, героїзму та гуманності. **Об'єкт** студії – мова війни як історико-політичне і культурне явище.

Виклад основного матеріалу. Серед подій, які відіграли ключову роль у розвитку мови війни, необхідно згадати Першу і Другу світові війни – події, які ознаменували технологічний прогрес у всіх сферах життя, починаючи від військової техніки і завершуючи сферою культури. Унаслідок технологічного прогресу, який мав би працювати на благо людства, стало простіше і швидше забирати життя. Обидві світові війни стали періодом випробувань для мільйонів людей.

Історики традиційно звертають багато уваги на дипломатичні, політичні, економічні, соціальні наслідки війни. Війну 1914–1918 рр., на думку О. Парнети «можна визнати рубежем, на якому завершилася нова й розпочалася новітня історія світу» [22, с. 332]. Війни ХХ століття спрямували дослідження

у бік вивчення мови війни – її становлення, функцій та засобів вираження. Особливої ваги мова війни набула у лінгвополітичній синергетиці, на пряму лінгвістики, що сфокусований на вивченні лінгвальних виявів лінгвополітичної синергії мовних засобів в текстах різного функціонально-стильового маркування, які стали особливо актуальними й продуктивними в період російсько-української війни. Одним з фундаментальних компонентів лінгвополітичної синергетики є лінгвістика війни, яку розуміємо як частину філологічних досліджень, що розкривають евристичний потенціал мови війни і формує підґрунтя для нового лінгвополітичного середовища. Об'єктом дослідження лінгвістики війни є мова війни як основа воєнного дискурсу, що конститує мовний континуум сучасної лінгвістичної парадигми в політичній лінгвістиці, соціолінгвістиці, воєнній комунікації, воєнній конфліктології [10, с. 86]. У межах лінгвополітичної синергетики опертя на історико-політичний та історико-художній контексти уможливило вивчити етапи становлення мови війни і визначити її основні функції.

На першому етапі становлення мови війни (період Першої світової війни, 1914–1918 рр.) мова набуває цензурно-пропагандної функції. У цей період всі країни-учасниці прагнули контролювати не лише медіа, але й театр, кіно, особисте листування і навіть погляди. Безумовно, цензуру у власних інтересах активно впроваджували політики, які через підконтрольні інформаційні ресурси швидко усували конкурентів [74]. Посилилися і вимоги до мови війни. Варто зазначити, що цензурні формулювання, як-от *defeatist mood* (поразницькі настрої), до яких прирівнювали заклики до миру та будь-яка критика воєнних дій, активно використовували для придушення інакодумства й підтримки офіційної ідеології. З моменту мобілізації у Франції запровадили негласну заборону на слово *pièce* (мир) у статтях. Тож, саме з метою формування суспільної думки щодо тривалого ведення воєнних дій було створено цілу систему пропаганди. Разом з тим, у Франції, заразом Італії та Австрії, на думку істориків була найжорсткіша цензура [Там само]. Усі друковані тексти здебільшого проходили пер-

винну перевірку. Цензори виділяли суперечливі рядки або навіть цілі фрагменти тексту, які забороняли до публікації.

Уряд Великої Британії з початком війни ухвалив рішення заборонити воєнним кореспондентам перебувати на лінії фронту. Водночас, двоє журналістів, Філіп Гіббс із *Daily Chronicle* та Безіл Кларк із *Daily Mail* вирушили на передову самовільно, ризикуючи власними життями. Після публікації кількох репортажів їх затримали й відправили додому, попередивши про смертну кару в разі повернення [70].

На відміну від Франції чи Великої Британії, де цензура проявлялася переважно через прямі заборони, суворі перевірки текстів, жорсткі обмеження для журналістів у Німеччині практикували більш тонкий підхід – про очевидні речі автори писали завуальовано за допомогою історичних паралелей.

Значного успіху у цій справі досягнув редактор тижневика *Die Welt am Montag* Гельмут фон Герлах (Hellmut Georg von Gerlach). Відкрито критикувати експансіоністську політику військового керівництва німецькому публіцисту було заборонено. Тому він писав матеріали, у яких засуджував дії французького імператора Наполеона [74].

Окреслені проблеми мови війни набули все більшої популярності поміж американського суспільства. Війна сприяла мовному зсуву, змінюючи ставлення до окремих мов, зокрема стимулювала активніше поширювати національну мову та відкидати ту, яку в умовах збройного конфлікту почали асоціювати з ворогом. Одним із найяскравіших прикладів такого мовного зсуву стала хвиля патріотизму й ксенофобії в Сполучених Штатах під час Першої світової війни, для якої було характерним різке зростання нетерпимості до мовного різноманіття загалом, та до німецької мови – зокрема. Зазначені радикальні настрої проявились у численних вербальних та фізичних нападах на німецькомовні інституції та осіб, що спілкувалися на публіці німецькою мовою. Унаслідок цього було засвідчено масове закриття відповідних закладів, а також зміну в мовній ідентичності серед представників німецької діаспори, які дедалі частіше переходили на англійську мову, щоб уникнути дискримінації [15, с. 8]. Ефективний контроль з боку держави значно підсилив цей процес. Свідченням цього стала сувора регламентація діяльності журналістів у США. Усі воєнні кореспонденти, які супроводжували американські війська до Європи, були зобов'язані дати клятву не розповсюджувати жодної інформації, «корисної для ворога і шкідливої

для країни» [70, с. 130]. Під таку категорію могла потрапити будь-яка інформація.

Грунтуючись на матеріалах Катеринославської губернії, позиція Російської імперії щодо воєнної цензури в роки Першої світової війни була централізованою [13]. Такий підхід мав на меті посилити цензурні обмеження на публікацію та поширення інформації воєнного характеру в суспільному просторі. Запровадження цензури було зумовлене, передусім, стрімким розвитком засобів масової інформації, що асистемно, та атомарно, сформували загальноімперський і регіональний медіапростор.

Зокрема, цензура сприяла зміні поглядів на ставлення населення до політичного курсу російського самодержавства. У цьому контексті варто зазначити, що введення воєнної цензури було детерміновано й специфікою самої імператорської армії, яка на початку ХХ століття перетворилась на масову армію резервістського типу. Представники армії резервістів вимагали від влади ухвалити повну та всеосяжну систему заходів, що сприяла б формуванню єдиної узгодженої інформаційної політики держави [Там само].

Мова під час Першої світової війни мала значний вплив на формування національної ідентичності України та її геополітичного статусу. Деякі вчені розглядають посилення цензури й пропаганди як окрему систему заходів залякування, що активно застосовували дві імперії, до складу яких входили українські землі [5, с. 66]. На той час території сучасної України були розділені між Російською імперією (Наддніпрянина, Слобожанщина, Донеччина, Таврія, Крим) та Австро-Угорською (Закарпаття, Галичина, Буковина, Поділля) [4, с. 34]. В ході війни російська влада значно посилила цензурні обмеження щодо публіцистики в Україні. Указом від 9 січня 1915 року було заборонено діяльність багатьох українськомовних газет і журналів, зокрема, «Рада», «Літературно-науковий вісник», «Маяк» та «Світло». Симон Петлюра, коментуючи цей процес, зазначав, що преса: «одним росчерком пера сметена с поверхности общественной жизни и, таким образом, целый народ лишен естественного выражения своих мыслей» [28, с. 33].

Попри певну ліберальність у ставленні до української мови в мирний час, із початком війни Австро-Угорська адміністрація змінила підхід – почала розглядати українських діячів, особливо тих, хто підтримував ідеї політичної автономії чи об'єднання з Наддніпрянською Україною, як потенційно нелояльних. Це спричинило масові арешти, цензуру преси й ліквідацію україн-

ських товариств. Найбільше постраждали діячі Руської ради та представники москвофільських кіл, яких звинувачували у співпраці з Росією. Кульмінацією тиску у вигляді цензури та репресій стала кампанія проти української інтелігенції в Галичині. Було закрито низку видань, поміж них – «Буковина» (Чернівці), «Діло» (Львів), а також обмежено діяльність «Просвіти».

Така орієнтація, зосереджена на політиці репресій, вилилася у створення концентраційного табору Талергоф (1914–1917 рр.), куди масово депортували підозрюваних у «русофільстві» галичан, як-от священників, учителів, письменників [20]. Українська мова в публічному просторі зазнала серйозного утиску, оскільки австрійська влада прагнула встановити контроль над будь-якими проявами самовираження, здатними посилити сепаратистські чи проросійські настрої.

Однак, найближчим часом мовна ситуація в Україні зазнала кардинальних змін. Утворення у 1918 році Української Народної Республіки (УНР) стало актом політичного суверенітету й важливим кроком у становленні мовної політики, що зародилась в умовах війни. Аналіз дипломатичних документів Міністерства закордонних справ УНР (зокрема, в межах періоду від Версальського до Ризького мирних договорів, 1919–1921 рр.) свідчить про використання мови війни як засобу легітимації державності на міжнародній арені [12]. В архівних матеріалах присутні низка документів, що засвідчують активну зовнішньополітичну діяльність УНР: звернення до урядів іноземних держав, нота Комісару закордонних справ Росії (1919), нота до держав Антанти та світової спільноти (1919), обіжник щодо взаємин УНР із найближчими сусідами (1919), обіжник про внутрішнє становище УНР (1920), обіжник «Становище уряду УНР до галицького питання» (1920), справоздання УНР на Паризькій мирній конференції (1919), листування та справоздання до Ліги Націй у Женеві (1920), листи Симону Петлюрі (10 лютого 1920 р.), Миколі Васильку (13 лютого 1920 р.), Андрію Макаренку (3 березня 1920 р.) щодо діяльності Місії УНР у Великій Британії, а також апеляції відносно порушення умов союзницьких угод та ін. Усі ці документи засвідчують генезу української дипломатичної термінології, що становила концептуальну основу зовнішньополітичної діяльності УНР. Характерними примірами слугували терміни, як-от: *Report* (Справоздання) – узагальнений термін звернень у формі рапорта, донесення, доповіді, звіту, звідомлень до зовнішньополітичного відомства чи Головного Отамана та голови Уряду

УНР; *Official circular letter* (обіжник) – директива, яку видавало Міністерство закордонних справ УНР головам дипломатичних представництв: листи, ноти / меморандуми, додатки до справоздань (стенограми, протоколи), заяви міністра, або товариша міністра; *authoritative* (міродайний) – авторитетний; *partage* (партаж) – поділ; *comrade* (товариш) – заступник міністра; *territorial maximalism* (територіальний максималізм) – політика УНР, спрямована на утвердження повного контролю над усіма українськими етнічними територіями; *«de jure»* («де-юре») – правова суверенність УНР і підтримка у політичній, мілітарній і фінансовій сфері з боку Антанти (Польської Речі Посполитої); *Soviet mandates* (совітські мандати) – офіційні повноваження, якими радянська (совітська) делегація, наділяла себе на міжнародних переговорах. Фактично, це були нелегітимні представницькі повноваження, які не визнавав уряд УНР, оскільки це давало право радянській делегації говорити від імені України без її участі чи згоди; *Extraordinary Diplomatic Mission of the UNR* (Надзвичайна дипломатична Місія УНР) – офіційне представництво УНР на території Польщі, що діяло в умовах обмеженого міжнародного визнання й неучасті у прямих мирних переговорах; *«de facto»* («де-факто») – участь представників Радянської України (інсценованого Москвою уряду) в мирних переговорах на рівні з іншими сторонами, що фактично засвідчила легітимність Уряду Радянської України як переговорного партнера; *peace preliminaries* (мирові прелімінарії) – попередні домовленості між сторонами конфлікту Польською Річчю Посполитою з одного боку та Совітською Росією і Совітською Україною – з іншого, що стали політично шкідливими для УНР; *Sejm commission* (соймова комісія) – постійний орган Польського Сойму (парламенту), до компетенцій якого входив розгляд і обговорення окремих питань внутрішньої та зовнішньої політики; *imperialist coloring* (імперіалістична закрутка) – зовнішня політика, що мала загарбницький, експансіоністський характер й була спрямована на розширення території за рахунок інших держав, у супереччя їхнім національним інтересам. Позиція УНР контрастувала з політикою великих імперських держав, які вели агресивну експансію під виглядом «національного об'єднання»; *«katexochen»* (руйнуючий елемент) – найбільш загрозлива сила більшовизму не лише для України, а й для всієї Західної Європи; *Slavophilism* (слов'янофільство) – культурно-політична течія, яка пропагувала єдність слов'янських народів під егідою Росії, часто

використовуючи ідеї «слов'янського братства» як інструмент політичного впливу; *Russophilism* (русофільство) – позитивне ставлення до Росії, її культури, політики та геополітичної ролі, навіть попри її імперіалістичні прагнення.

Завершення Першої світової війни означувало Комп'єнське перемир'я (фр. Armistice de Compiègne, нім. Waffenstillstand von Compiègne) – договір від 11 листопада 1918 року про припинення воєнних дій між Антантою і Німецькою імперією. Основні положення перемир'я знайшли своє відображення у Версальському мирному договорі, підписаному 28 червня 1919 року у Версалі державами-переможницями (США, Великою Британією, Францією, Італією, Японією, Бельгією) та Німеччиною, яка зазнала поразки. Незважаючи на те, що це був мирний договір, абсолютна більшість істориків, журналістів, воєнних кореспондентів Європи та Сполучених Штатах Америки, як-от Сер Безіл Генрі Ліддел Гарт, Філіпс Пейсон О'Брайен, Вільям Лоуренс Ширер, Міхал Шмігель суголосні в думці, що: «Гітлер і Друга світова війна народились у Версалі» [76, с. 289].

Зміни, що спричинила «Велика війна» 1914–1918 років у духовному житті народів, які брали в ній безпосередню чи опосередковану участь, не можна недооцінювати [21 Нечаєва-Юрійчук 2014]. Не випадково, американська феміністська письменниця Гертруда Стайн писала: *You are all a lost generation* (Усі ви – втрачене покоління). Теза письменниці щодо молодих літераторів, яким не пощастило опинитися у вирі Першої світової війни згодом стала епіграфом до роману Ернеста Гемінгвея «І сонце сходить» [54, с. 2]. Водночас, вона вплинула на становлення цілої літературної течії, яка об'єднала таких письменників, як Джеймс Джойс, Ернест Гемінгвей, Джон Дос Пассос, Томас Еліот, Френсіс Скотт Фіцджеральд, Річард Олдінгтон тощо. Цей період означував початок **другого етапу становлення мови війни** (період «втраченого покоління», 1920–1930 рр.). У цьому контексті мова виконує інтроспективно-антимілітарну функцію, оскільки акценти зміщено з безпосереднього зображення воєнних дій на внутрішні переживання людини.

Ернест Гемінгвей, видатний письменник і журналіст, лауреат Нобелівської премії з літератури 1954 року, відомий своїм лаконічним стилем письма і такими знаковими творами, як «Прощавай, зброе» (1929), «По кому подзвін» (1940) і «Старий і море» (1952) мав прямий досвід участі у Першій світовій війні, громадянській війні в Іспанії та Другій світовій війні. Цей дос-

від суттєво вплинув на його творчість: у текстах Гемінгвей часто звертався до власних переживань – боротьби зі страхом та пошуку себе у новій реальності. Зокрема, його автобіографічна книга «Свято, яке завжди з тобою» (1964) містить численні роздуми, що відтворюють образ повоєнного Парижу 1920-х років. Мовна палітра, за допомогою якої письменник формує думки й почуття, опосередковує вплив війни на людину: *You expected to be sad in the fall. Part of you died each year when the leaves fell from the trees and their branches were bare against the wind and the cold, wintery light. But you knew there would always be the spring, as you knew the river would flow again after it was frozen. When the cold rains kept on and killed the spring, it was as though a young person died for no reason* (Ти очікував, що восени буде сумно. Частина тебе помирала щороку, коли з дерев падало листя, а їхні гілки оголювались від вітру та холодного зимового світла. Але ти знав, що весна приходить завжди, як ти й знав, що річка знову потече, коли замерзне. Коли ж холодні дощі не вщухали і вбивали весну, це було так, наче помирала молода людина без причини) [56, с. 39].

У творі «Прощай, зброє» війна зображена як драматичне розчарування: мовні засоби (*evacuation* – евакуація, *wound* – рана, *casualties* – жертви, *front line* – лінія фронту, *trench* (окоп), *shelling* (обстріл), *hospital* (госпіталь), *desertion* (дезертирство), *retreat* (відступ) не лише відтворюють її атмосферу, а й віддзеркалюють психологічну травму головного героя, який зіштовхнувся з безглуздістю насильства. Ернест Гемінгвей розкриває наскрізно побут військових, передає напругу та невизначеність на передовій: *Everybody was in the dugouts. There were racks of rockets standing to be touched off to call for help from the artillery or to signal with if the telephone wires were to be cut* (Всі були в землянках. Там стояли стелажі з ракетами, які можна було запустити, щоб викликати допомогу артилерії або подати сигнал у разі, якщо телефонні дроти буде перерізано) [55, с. 23].

Велика війна безпосередньо вплинула на творчість Ф. С. Фіцджеральда, якому довелося пережити і злет, і падіння, що знайшли відображення в його творах, значна частина яких має автобіографічний характер. Хоч за життя письменник не був популярним, а створене ним залишалося в тіні, згодом його книги стали культовими в американській літературі. Сьогодні Фіцджеральда по праву вважають однією з ключових постатей літератури ХХ століття. Творчий шлях автора розпочався ще в шкільні роки, продовжився під час навчання в Принстонському університеті,

а також у період військової служби, де війна була для нього не просто життєвою обставиною, а й глибоким внутрішнім викликом, що пробудила потребу писати. Саме вступ США у Першу світову війну у 1917 році й виклик на фронт стали тригером до написання першого роману. Письменник вірив, що загине на війні, і тому прагнув залишити свій слід у літературі. Так з'явився перший варіант роману «Романтичний егоїст», який у доопрацьованому вигляді вийшов під назвою «По цей бік раю» (1920). Мова війни в творчості Фіцджеральда знайшла відображення не в описі боїв чи фронтового життя, а радше через емоційно-психологічну атмосферу покоління, що пройшло крізь війну. Його стиль, вишукано стриманий і водночас іронічний, передає спустошеність, розчарування, втрату ідеалів, що стали спільними для «втраченого покоління». Війна у творах Фіцджеральда присутня як фоновий досвід травми, який не завжди названо прямо, але який відлунює в мотивах нестабільності, тривоги, безглуздості буття. У романі «По цей бік раю» війна це – глибокий розлом у житті молодого покоління, а також втрата наївних ідеалів юності. Письменник пише про страх перед убогістю і поколінням успіху, що усвідомлює свою вкорінену кризу віри: *Here was a new generation, shouting the old cries, learning the old creeds, through a reverie of long days and nights; destined finally to go out into that dirty gray turmoil to follow love and pride; a new generation dedicated more than the last to the fear of poverty and the worship of success; grown up to find all Gods dead, all wars fought, all faiths in man shaken...* (Це було нове покоління, що вигукує старі гасла, опановує старі вірування крізь марення довгих днів і ночей; приречене зрештою вийти в той брудний сірий хаос, щоб слідувати за любов'ю та гордістю; нове покоління, віддане ще більше, ніж попереднє, страху перед злиднями і поклонінню успіху; покоління, яке подорослішало лише для того, щоб побачити: всі боги мертві, усі боги вмерли, всі війни відгрімилі, будь-яка віра в людину підірвана) [49, с. 305].

Одним із найяскравіших представників «втраченого покоління» є німецький письменник Ерїх Марія Ремарк. Попри відносно нетривале перебування на фронті, досвід війни глибоко травмував автора і став наскрізним мотивом його творчості. Цей досвід у літературній формі, знайшов втілення в антивоєнному романі «На Західному фронті без змін» (1929), який назавжди увійшов до класики світової літератури. Мова війни в творчості Ремарка проявилася як на рівні тематики, так і на рівні стилістики. Його прозі властиві емо-

ційна стриманість і глибока внутрішня напруга. Війна постає не в героїчному світлі, а як абсурдне явище, що стирає межі між життям і смертю. Герої роману не прагнуть перемогти – вони намагаються вижити, зберегти людське обличчя серед хаосу. Уже з епіграфа до твору стає зрозуміло, що для Ремарка війна – це насамперед травма, а не політичний чи історичний факт: *This book is to be neither an accusation nor a confession, and least of all an adventure, for death is not an adventure to those who stand face to face with it. It will try simply to tell of a generation of men who, even though they may have escaped its shells, were destroyed by the war* (Ця книга – не обвинувачення й не сповідь, і тим більше не – пригода, адже смерть – не пригода для тих, хто стикається з нею віч-на-віч. Книга прагне просто розповісти про покоління людей, які, навіть урятувавшись від снарядів, були знищені війною) [77, с. 3].

У романі «На Західному фронті без змін» війна постає як щоденна боротьба, де кожен день – це межа між життям і смертю. Головний герой, Пауль Боймер (солдат) поступово втрачає здатність відчувати. Його сприйняття війни, що виражене в прямій мові посилює ефект відстороненості й безнадії. Мова твору не містить патетики, проте відображає внутрішню порожнечу: *We are no longer young men. We have run away from ourselves, from our lives. We have long since stopped fighting – we simply endure war* (Ми більше не юнаки. Ми втекли від себе, від свого життя. Ми вже давно перестали боротися – ми просто терпимо війну) [77, с. 94].

Відомий англійський письменник Джон Роналд Руел Толкін, один із фундаторів жанрового різновиду фантастики – високе фентезі, свого часу доєднався до плеяди Втраченого покоління, зайняв місце поруч із Е. М. Ремарком, Е. Гемінгвеем та Ф. С. Фіцджеральдом.

На противагу іншим представникам свого покоління, Дж. Р. Р. Толкін потрапив на фронт Першої світової війни вже сформованою особистістю. Він добровільно вступив до армії після закінчення Оксфорда, і служив офіцером зв'язку під час Битви на Соммі – однієї з найтрагічніших подій війни. Попри нетривалу участь у бойових діях внаслідок погіршення стану здоров'я, досвід окопної війни залишив глибокий слід у його світогляді та згодом вплинув на авторський стиль. Війна у творчості Толкіна, це не просто відображення бойових дій, а – переосмислення, що втілене в пейзажах, персонажах та наративній структурі його епосу. Один із найкращих творів у жанрі фентезі є епічний роман «Володарі

Перснів» (1954), де *Dead swamps* (мертві болота) це – моторошний ландшафт, що відсилає до реальних окопів, затоплених дощами і вкритих тілами загиблих солдат. Як зазначають дослідники, саме в таких болотах Толкін і його товариші одного разу ховалися в колишній німецькій траншеї. Ця жахлива реальність згодом стала частиною художнього світу Середзем'я.

Мова війни в творі письменника – це насамперед мова героїв. Вона звучить у стійкості Сема Гемджі – простого гобіта, що втілює образ британського солдата. Сам Толкін писав, що власне в персонажі Сема передав незламний дух простих англійських солдатів, яких він знав і з якими служив. Крім того, емоції героїв у «Володарі Перснів» часто нагадують стан ветеранів війни – знесилених, але незламних, постійно на межі втрати надії, однак здатних зберігати вірність своїм цінностям. Толкін не романтизує війну, попри фентезійний антураж: у його світі вона завжди пов'язана з втратами і внутрішніми ранами – як фізичними, так і духовними: *The world is indeed full of peril, and in it there are many dark places; but still there is much that is fair, and though in all lands love is now mingled with grief, it grows perhaps the greater* (Світ і справді просякнутий небезпекою, і в ньому є багато темних місць; але водночас у ньому багато прекрасного, і хоча в усіх краях любов тепер переплетена зі скорботою – можливо, саме тому вона стає ще більшою) [91, с. 684].

Власне здатність осмислити трагедію через слово нагадує, що великі війни не починаються раптово – їм передують низка рішень, дипломатичних угод та політичних компромісів, які часто виправдовують агресію під виглядом миру. Яскравим свідченням цього є приклад часів Другої світової війни, коли мова дипломатії переросла у мову зради. Відтак постає **третій етап становлення мови війни** – період Другої світової війни, 1939–1945 рр. На цьому етапі мова виконує політико-ідеологічну функцію – стає інструментом політики умиротворення, дипломатичного прикриття агресії та легітимації злочинів проти людства замаскованих під риторику миру.

Міждержавна угода про ненапад між Німеччиною та СРСР, підписана 23 серпня 1939 року у Москві міністром МЗС Німеччини Йоахімом фон Ріббентропом та Головою Ради народних комісарів, народним комісаром закордонних справ СРСР В'ячеславом Молотовим вплинула на хід подій, які призвели до початку Другої світової війни [62, с. 259]. Як стверджував англійський історик П. Педфілд, угода спиралась на Берлінську угоду 1926 року, разом на

Рапалльську угоду 1922 року [71, с. 261]. Угода про ненапад між Німеччиною та СРСР, так званий Пакт Молотова – Ріббентропа, передбачав нейтралітет СРСР у зіткненні Третього Райху з Польщею та країнами Заходу.

Г. Фішер, Г. Хильгер та А. Майєр, автори мемуарів німецько-радянських відносин на ґрунті реальних подій стверджують, що підписання пакту було прямим наслідком Мюнхенської конференції 29-30 вересня 1938 р. [48, с. 166]. Незважаючи на політичні та економічні здобутки, які тимчасово одержали дві сторони, збройний конфлікт між Німеччиною та СРСР був лише питанням часу. Відомий німецький історик В. Губач у книзі «Інструкції Гітлера щодо ведення війни 1939–1945 рр.: документи Верховного командування Вермахту» (Hitlers Weisungen für die Kriegführung 1939–1945: Dokumente des Oberkommandos der Wehrmacht) цитував А. Гітлера: «Все, що я роблю, направлено проти Росії» [57, с. 253]. Цю фразу диктатор озвучив напередодні підписання пакту з Радянським Союзом.

Великі надії на майбутній мир поклала Декларація Об'єднаних Націй – договір про коаліцію проти держав гітлерівського блоку. Договір, підписаний 1 січня 1942 року у Вашингтоні (США) президентом США Франкліном Рузвельтом, прем'єр-міністром Великої Британії Вінстоном Черчиллем, послом СРСР у США Максимом Литвіновим, представниками захоплених Третім Рейхом європейських держав, уповноваженими Британської імперії, Китаю та латиноамериканських республік, включаючи Коста-Ріку та Гаїті відкрив шлях до капітуляції Японії. Як вислід, 2 вересня 1945 року, в Токійській бухті на борту американського лінкора «Міссурі», о 9:02 за токійським часом було підписано Акт про беззастережну капітуляцію Японії, що увінчало завершення Другої світової війни – однієї з найбільших світових трагедій в історії людства.

Мова відіграла ключову роль у забезпеченні стратегічних переваг США під час Другої світової війни, зокрема завдяки використанню унікальних мовних засобів. Важливим свідченням підтримки США на тихоокеанському фронті стала мова індіанського племені Навахо. Згідно з опрелюдненими даними, члени елітарної частини морської піхоти США – солдати з індіанського племені Навахо в період Другої світової війни використовували свою рідну мову як військовий шифр, який японським криптологам так і не вдалось зламати [67].

Загалом прагнення завершити війну можна оцінювати позитивно. Але до негативу можна віднести те, що засоби, які задіюють сторони кон-

флікту часто супроводжуються масовими людськими жертвами. Як пише газета The Washington Post: мова війни створена, щоб приховати сенс [59]. Так, американський політичний журналіст Майкл Кінслі у статті «Мова війни» зауважує, що мовні засоби, як-от військова термінологія нерідко спрямована на применшення або завуалювання справжнього масштабу руйнувань і жертв. До прикладу, термін *FAE* (Fuel air explosive) (паливно-повітряна вибухівка) звучить не так погано, як значення ініціалів: нищівний вибух, схожий на невеликий ядерний вибух. Цей боеприпас призвів до загибелі 4000 поранених японців в Хіросімі. Подібну евфемізацію активно використовувала нацистська Німеччина. Згідно, The New York Times Archives (1961) мовна конструкція *Final Solution to the Jewish Question* (остаточне вирішення єврейського питання) означала масове винищення євреїв, що стало основою Голокосту. Це формулювання зумовило легітимацію дій, що мали характер масових злочинів проти людяності. Як зазначають журналісти The Guardian, з покликанням на архіви періоду Другої світової війни (1945), у мовний обіг увійшов термін *displaced person* (переміщена особа) – явище вимушеної міграції значних груп населення [68]. У цьому контексті, в інтерв'ю The New York Times на тему “The Fate of Refugees After World War II” Девід Насо – автор відомих біографій Вільяма Рендолфа Герста, Ендрю Карнегі та Джозефа П. Кеннеді – розкриває значення терміна *The Last Million* (останній мільйон), яким позначають східноєвропейців, що залишилися на території Німеччини після весни 1945 року. До цієї групи належали євреї, які пережили концтабори, польські примусові робітники, а також українські, литовські, латвійські та естонські колаборанти, які співпрацювали з нацистським режимом [72].

Окремої уваги заслуговують засоби мови війни, що функціонували в межах нацистської пропаганди. У статті The New York Times під назвою “For Some Holocaust Survivors, Even Liberation Was Dehumanizing” журналістка Ж. Орт-Беййон зосереджена на терміні *concentration camp* (концтабір), що означав примусову депортацію євреїв та інших етнічних і соціальних груп до таборів смерті за ознаками расової, етнічної, національної належності, сексуальної орієнтації чи генетичних характеристик [69]. У статті “Arbeit Macht Frei: The Notorious Nazi Sign Thieves Stole from a Concentration Camp” журналіст І. Тапур аналізує фразу *Arbeit macht frei* (праця визволяє), яка стала частиною ідеології Третього Рейху. Ця фраза була розміщена на вході до концтаборів, зокрема

в Аушвіці, слугувала частиною стратегії маніпуляції – ілюзією «простору для реабілітації» [84].

Під час Другої світової війни, бомбардування міст Німеччини союзники називали *saturation bombings* (насичене бомбардування), оскільки воно висмоктувало кисень з повітря, душило жінок і дітей у бомбосховищах. Після детального опису наслідків для мирного населення, термін *saturation bombings* зник з інформаційного простору [59]. Ці та інші терміни зумовили канонізацію мовних практик, які приховували реальний характер воєнних злочинів.

Як відомо, Друга світова війна для України розпочалася 1 вересня 1939 року, коли потужні військові угруповання III Рейху атакували польські кордони. Трохи згодом, 17 вересня 1939 року, СРСР вступив в Другу світову війну на боці нацистської Німеччини. З утвердженням Гітлера при владі, радянські війська увійшли в Польщу, окупували Західну Україну, Західну Білорусь, території Балтії. На анексованій території, заселеній українцями, Радянський Союз засновує українські навчальні заклади та культурно-освітні центри. Проте впровадження українзації на цих новоінтегрованих землях викликає інтенсивний процес русифікації. У статті під назвою «Українізація та інтернаціоналізм у СРСР. Парадокси 1940–50-х років», Петро Кралюк, професор, заслужений діяч науки і техніки України цитує державного діяча УРСР Семена Стефаника, який заявляв, що: «Викладання українською мовою у вузах дійшло до “мінімуму”, навіть ті викладачі, які знають дуже добре українську мову, викладають російською» [14].

Вбивства та руйнування під час Другої світової війни шокували нечуваним розмахом за кількістю охоплених країн і жертв. Вони зумовили найбільшу гуманітарну катастрофу в Європі. Водночас, ці події вплинули на світову літературу, породили новий культурний порядок [65]. За таких історичних обставин виникає **четвертий етап становлення мови війни** – період Голокосту, 1933–1945 рр. У межах четвертого етапу мова війни набуває екзистенційно-документальної функції, виступає засобом збереження пам'яті й свідчення про пережиту трагедію, а також є відповіддю на досвід геноциду, масових переслідувань і втрати людської гідності.

Щоденник Анни Франк, перекладений більш ніж 60-ма мовами, став символом страждань жертв Голокосту. Єврейська дівчинка-підліток, яка не належала до письменницького кола, змогла зафіксувати жахи війни простою мовою, але надзвичайно виразною. Її літературний голос сфор-

мувався не в мирному середовищі, а в умовах тотальних переслідувань, ізоляції та страху.

Після приходу Гітлера до влади й перемоги Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини в 1933 році, сім'я Франк емігрувала до Нідерландів. Однак у травні 1940 року Німеччина окупувала Нідерланди, і окупаційний уряд розпочав переслідування євреїв [23]. 6 липня 1942 року родина Анни змушена була ховатися в таємному укритті, облаштованому співробітниками фірми «Опекта», де працював її батько. Протягом двох років Анна вела щоденник – надзвичайно щирі й водночас емоційно стримані розповіді про життя під постійною загрозою [27]. У записах, адресованих уявній подрузі Кіті, мова війни постає як мова виживання. За допомогою її засобів Анна описує страх перед арештом, відчуття від ізоляції, пригніченість, спроби зберегти людяність у нелюдських умовах. Фрази дитини сповнені тривоги та надії, болю й сподівання: *We are even afraid of the noise of cars on the street, because any of them could stop here* (Ми боїмося навіть шуму машин на вулиці, бо кожна з них може зупинитися тут) [51, с. 63]; *I'm sad that I can't go outside, run, touch nature... But I'm glad that we still have a window. I still believe that people are good at heart* (Мені прикро, що я не можу вийти на вулицю, побігати, доторкнутись до природи... Але я радію, що в нас ще є вікно. Я все ще вірю, що люди в душі добрі) [51, с. 69].

Практично кожна війна виникає внаслідок дії різних факторів, а також передумов, що поєднують як прагматичні інтереси, так і ідеологічні переконання. Світ ще неоготовився з наслідками Другої світової війни, якої, на думку істориків можна було уникнути, менш ніж за сто років котиться до Третьої світової. Один з апологетів цієї парадигми є Пйотр М. Маєвський, польський дослідник новітньої історії, доктор наук, політичний діяч, автор та професор Варшавського університету. В історичній книзі під назвою «Коли спалахне війна? 1938. Аналіз кризи» (2023) автор пише про те, як у 1938 році демократичний Захід намагався уникнути великої війни, але тим самим заохочував агресора до дій [17].

Мюнхенська угода підписана в Мюнхені 30 вересня 1938 року прем'єр-міністром Британії Невілом Чемберленом, прем'єр-міністром Французької республіки Едуаром Даладье, рейхсканцлером Третього Райху Адольфом Гітлером та прем'єр-міністром Королівства Італія Беніто Муссоліні стала кульмінацією політики умиротворення, безжально знищивши суверенітет молодій Чехословацькій Республіці [83]. Британський

журналіст, політик та державний діяч XX століття Уїнстон Черчілль писав: лідери, які обрали ганьбу замість війни, отримали і війну, і ганьбу [82]. Ця слабкість передусім була зумовлена страхом перед ескалацією конфлікту та бажання уникнути нової війни, незважаючи на очевидну агресію з боку нацистського режиму. П. Маєвський зазначає: «привид Мюнхена ще й досі впливає на світову політику. Хтозна, може саме зараз у чийось кабінетах витає ідея “нового Мюнхена”. Угода з дияволом ніколи не принесе добра» [17, с. 45].

Враховуючи історію XX століття, зокрема трагічні уроки політики умиротворення, поточна ситуація навколо України викликає тривожну паралель з подіями 1938 року. Тоді, Мюнхенська угода укладена без участі самої Чехословаччини, стала кульмінацією компромісу з агресором – нацистською Німеччиною. У 2025 році дедалі частіше лунають побоювання, що у кулуарах світової політики знову може відбутися «новий Мюнхен» – цього разу щодо України.

Відтак, гранд-наратив історії російсько-української війни, особливо її передісторії, все ще вибудовується. Адже двосторонні договори, підписані Україною та Російською Федерацією, включно з «великим договором» (Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Росією і Україною), Будапештським меморандумом, як і міжнародні зобов'язання в рамках ОБСЄ щодо гарантій територіальної цілісності та суверенітету України, разом положення Статуту ООН та основоположні принципи міжнародного права не зупинили Росію розпочати широкомасштабну війну проти України.

У книзі «Російсько-українська війна: повернення історії» Сергій Плохій, професор історії та директор Українського наукового інституту Гарвардського університету вичерпно аналізує повномасштабне вторгнення Росії, його початок, перебіг та можливі наслідки. За словами професора: «найбільший воєнний конфлікт в Європі з часів Другої світової війни розгортається за геть несподіваним сценарієм» [24, с. 263]. Одним з його визначальних моментів, за спостереженнями науковця стала Єврореволюція – національно-патріотичний протестний рух, що поклав початок новітній фазі української історії. Саме з неї бере початок **п'ятий етап становлення мови війни** – період Революції Гідності, 2013–2014 рр. В цей час мова війни виконує ідентифікаційно-нормативну функцію, що полягає в «народному самоусвідомленні», разом правовій оцінці агресії. Зародження п'ятого етапу розпочалось з акцій громадського спротиву як відповідь на рішення

Кабінету Міністрів України призупинити процес підготовки Угоди про асоціацію з Європейським Союзом і натомість розглядати вступ до Митного союзу – міждержавного утворення під егідою Росії (форма міждержавної торгово-економічної інтеграції країн Евразійського економічного союзу до якого входять Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизстан та Росія) [6]. Мирні протести невдовзі переросли в Революцію гідності після силового розгону демонстрантів у Києві в ніч на 30 листопада. Ціна спротиву виявилась високою – понад сотню мирних жителів було вбито. Ці події стали каталізатором формування нової мовної парадигми, в основі якої – мова гідності, самопожертви й громадянської солідарності. Згодом вона переросла у мову війни.

Унаслідок Революції Гідності Україна зіткнулася з новим викликом – анексією Криму та початком гібридної агресії Росії на сході України. Як зауважує І. Артьомов, директор НН Інституту євроінтеграційних досліджень анексії Криму передувала багаторічна русифікаторська політика, спрямована на витіснення української мови з освітнього та культурного простору півострова [1, с. 59]. Цей процес завершено ухваленням Верховною Радою Криму «так би мовити» «Декларації про незалежність» та проведено псевдореферендум 16 березня 2014 року. На думку І. Артьомова: «якщо відштовхуватись із засад класичної геополітики, то, безперечно, Росія отримала вагомий геополітичний вииграш і повернула собі вплив у Чорноморському регіоні» [1, с. 63].

Як стверджують дослідники, в основі агресії Росії лежала доктрина «Русского мира», у межах якої мова, культура та релігія слугували засобами ідеологічного впливу. Мова війни в цьому контексті функціонує як інструмент ідентифікації, а також як засіб протиставлення «український» та «російський», «європейський» та «радянський», «свій» і «ворожий». Російська пропаганда активно використовувала аргумент «захисту російськомовного населення», щоб виправдати окупацію Криму та підтримати псевдореспубліки «ДНР» і «ЛНР». Ці утворення 5 травня 2014 року перший заступник генпрокурора Микола Голомш кваліфікував як терористичні організації, що насильницько-збройним шляхом здійснюють терор на сході України [61]. Окупаційна адміністрація впровадила й стратегію інтеграції громадян України до російського мовно-культурного простору [41]. У відповідь українська держава та громадянське суспільство сформували власну стратегію інформаційного спротиву. До повсякденного медійного дискурсу поступово увійшли

терміни, що відображають офіційну риторику про: агресора (aggressor), окупацію (occupation), анексію Криму (annexation of Crimea), гібридну війну (hybrid war), терористичні угруповання (terrorist groups), тимчасово окуповані території (temporarily occupied territories), інформаційну війну (information warfare), державу-спонсора тероризму (state sponsor of terrorism), воєнні злочини (war crimes).

Паралельно із інформаційним протистоянням розпочинається дипломатичний процес врегулювання конфлікту, якому притаманним є використання мови дипломатії. Зокрема, щоб зняти напругу та чітко визначити шляхи подальшої долі України 6 червня 2014 року у місті Бенувіль (Нормандія, Франція) президенти Петро Порошенко (новообраний, але ще не інавгурований президент України), Володимир Путін, Франсуа Олланд і канцлер Німеччини Ангела Меркель взяли участь в перемовинах, які отримали назву «Нормандський формат». У статті The Guardian «Припинення вогню в Україні: скептичний мирний план європейських лідерів спрацює» журналіст Ян Трейнор, не без підстав стверджує, що зустріч четвірки, яка тривала близько чверті години мала лише декларативний характер: *The agreement is clearly fragile, previous attempts at a truce have utterly failed, and expectations are high of an upsurge in fighting ahead of the Saturday deadline* (Угода явно крихка, попередні спроби досягти перемир'я були повністю невдалими, і очікується високе пожвавлення бойових дій перед кінцевим терміном у суботу) [92]. Лише у вересні сторони досягли визначених домовленостей – Тристороння контактна група за участю терористів підписала Мінський протокол. Окрім перемовин щодо війни в Україні європейські лідери 6 червня 2014 року відзначали 70-ту річницю відкриття другого фронту під час Другої світової війни.

Наступним етапом у розвитку дипломатичного діалогу стала друга зустріч у нормандському форматі, що відбулася під час робочого сніданку на 10-му саміті форуму «Азія-Європа» в Італії. У ній взяли участь Ангела Меркель (канцлер Німеччини), Франсуа Олланд (президент Франції), Маттео Ренці (прем'єр-міністр Італії), Девід Камерон (прем'єр-міністр Великої Британії), Герман Ван Ромпей (президент Європейської Ради), Жозе Мануель Баррозу (голова Єврокомісії). Згідно з результатами зустрічі лідерів країн ЄС, як повідомляють журналісти The Washington Post прем'єр-міністр Італії зазначив: *The first step has been taken in the discussion,*

although many differences remain (У дискусії зроблено перший крок, хоча зберігається й багато розбіжностей) [81]. Через два місяці після зустрічі у Мілані, в грудні 2014 року, відбувся великий обмін полоненими між Україною та терористами Донбасу.

Подальшим кроком у дипломатичному врегулюванні конфлікту стала третя зустріч у нормандському форматі, яка відбулася 11–12 лютого 2015 року в Мінську (Білорусь). У переговорах взяли участь учасники тристоронньої контактної групи – Петро Порошенко, Володимир Путін, Ангела Меркель та Франсуа Олланд. За підсумками зустрічі було підписано «другі Мінські домовленості». Особливої уваги набуло широке коло питань навколо нового формату двосторонніх відносин, поміж яких ключовим було виконання «перших Мінських домовленостей». Як зазначає журналіст The New York Times Н. Макфаркуар у статті «Світові лідери зустрілися в Білорусі для переговорів про припинення вогню в Україні», попри те що частина східних областей залишалася під контролем збройних угруповань, Україна все ж пообіцяла їм певний ступінь самоврядування: *Ukraine has promised some degree of self-rule to the breakaway areas, but it wants to control the lengthy border with Russia. It also seeks a full exchange of prisoners* (Україна пообіцяла певний ступінь самоврядування на окупованих територіях, але вона хоче контролювати довгий кордон з Росією) [64].

З ініціативи України 2 жовтня 2015 року у Парижі (Франція) відбулася четверта зустріч у нормандському форматі. Участь у перемовинах знову взяли Володимир Путін, Петро Порошенко, Ангела Меркель та Франсуа Олланд. Ключовим моментом цієї зустрічі стало забезпечення безперешкодного доступу ОБСЄ до територій, що під контролем бойовиків «ДНР» та «ЛНР», аж до українсько-російського державного кордону. Головна мета зустрічі – створити гуманітарний коридор: *Pro-Russia rebels and the Ukrainian authorities agreed on Friday to create a humanitarian corridor to remove civilians from the heart of fighting in eastern Ukraine. Rebel leaders said they reached agreement with Ukrainian authorities to allow the evacuation of civilians from Debaltseve, a railway hub that has become the main target of a rebel offensive because of its strategic location* (Проросійські повстанці та українська влада домовились в п'ятницю створити гуманітарний коридор для виведення мирних жителів із центру бойових дій на сході України. Лідери повстанців заявили, що досягли домовленості

з українською владою про дозвіл на евакуацію цивільних із Дебальцевого, залізничного вузла, який став головною метою наступу повстанців через своє стратегічне розташування) [99].

П'ята зустріч у нормандському форматі відбулася 19 жовтня 2016 року в Берліні. Перемовини знову не завершилися підписанням жодного офіційного документа, проте головною темою стали питання проведення місцевих виборів на окупованих територіях та забезпечення контролю України за кордоном: *The discussion about special elections in the Donbas is fraught with misunderstandings and contradictions. The Deputy Head of the Presidential Administration Kostiantyn Yeliseyev told viewers on Pravo na Vladu (20 October 2016) that one of the key points of the Normandy Format meeting was that the four agreed that "as specified in Minsk II, signed in February 2015, Ukraine gets full control of the portions of Ukrainian-Russian border currently outside its power on the second day after local elections* (Дискусія про позачергові вибори на Донбасі сповнена непорозумінь і протиріч. Заступник глави Адміністрації президента Костянтин Єлісєєв в ефірі «Право на владу» (20 жовтня 2016 року) заявив, що одним із ключових моментів зустрічі в Нормандському форматі було те, що четвірка домовилась про те, що «як визначено в Мінськ-2, підписаному у лютому 2015 року, Україна отримує повний контроль над ділянками українсько-російського кордону, які наразі знаходяться поза її владою, на другий день після місцевих виборів) [66]. У цьому контексті було згадано висновки професора Грети Уелінг, яка у своїй книзі «Щоденна війна: Конфлікт навколо Донбасу, Україна» (Everyday War: The Conflict over Donbas, Ukraine) наголосила на тому, що глибинні розбіжності між Києвом і Москвою щодо ключових положень «дорожньої карти» Мінських домовленостей залишаються невирішеними й донині як і визнання Росією себе безпосередньою стороною збройного конфлікту: *Russian sources long referred to the fighting as a Ukrainian "civil war". Especially in the first six months of military engagement, Russian authorities disavowed any involvement whatsoever. By contrast, Ukrainian sources typically insisted that the conflict was best described as "Russian aggression". With various shadings and emphases, and utilizing diverse theoretical frameworks, American and European sources most often echoed the Ukrainian position* (Російські джерела довго називали бойові дії українською «громадянською війною». В перші шість місяців військового втручання російська влада взагалі заперечувала будь-яку участь у кон-

флікті. Українські джерела зазвичай наполягали на тому, що конфлікт найкраще найменувати як «російську агресію». Американські та європейські джерела найчастіше повторювали українську позицію з варіативними смисловими наголосами й акцентами, використовуючи різноманітні теоретичні основи) [94, с. 18–32]. У цьому ж руслі триває обговорення Плану Мореля (2015), запропонованого французьким дипломатом П'єром Морелем, який передбачав проведення місцевих виборів в ОРДЛО ще до встановлення повного контролю України над цими територіями – тобто поза юрисдикцією української сторони: *According to media reports, the plan envisions the passage of a special law by the Ukrainian parliament in Kyiv, after which, separate Donbass elections could take place* (За даними ЗМІ, план передбачає ухвалення українським парламентом у Києві спеціального закону, після чого можуть відбутися окремі вибори на Донбасі) [58]. Такий підхід викликав критику, зокрема з боку колишнього Міністра закордонних справ України Володимира Огризка, який зауважив, що формулювання, закладені в комюніке, є надто розмитими і не накладають жодних зобов'язань на сторони.

Черговий нормандський саміт відбувся в Парижі 9 грудня 2019 року, де ключовим пунктом перемовин стала формула Штайнмаєра – ініціатива міністра закордонних справ Німеччини Франка-Вальтера Штайнмаєра, висловлена ще у 2015 році. Формула передбачала врегулювання війни на Донбасі шляхом проведення місцевих виборів під наглядом ОБСЄ та надання тимчасового особливого статусу відповідним територіям: *The parties involved should hold free and fair local elections in the Russian-occupied Donbas under Ukrainian law. In exchange, the region will receive special self-governance status* (Залучені сторони мають провести вільні та чесні місцеві вибори на окупованому Росією Донбасі відповідно до українського законодавства. Натомість регіон отримає спеціальний самоврядний статус) [80].

Проте, попри формальні зрушення, нормандсько-переговорна система не змогла розв'язати фундаментальних розбіжностей між Україною та Росією. Відсутність дієвих механізмів контролю за виконання домовленостей, розмитість формулювань і небажання Росії відмовитись від тиску на Україну сприяли тому, що нормандський формат не виконав своєї головної місії – не запобіг широкомасштабному вторгненню у 2022 році.

Після того, як механізми міжнародної дипломатії виявились неефективними, мова війни набуває нового – юридичного виміру. Це вже не лише рито-

рика спротиву, а й мова, якою міжнародні інституції кваліфікують факти агресії, окупації, порушення прав людини. Як відповідь на це, Генеральна Асамблея ООН 15 листопада 2016 року ухвалила резолюцію про права людини в Криму: *For the first time in official documents of the UN, the Russian Federation is recognized as an occupying power and the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol as a temporarily occupied territory. In addition, the resolution confirmed the territorial integrity of Ukraine and reaffirmed the non-recognition of annexation of the Ukrainian peninsula* (Вперше в офіційних документах ООН Російська Федерація визнана державою-окупантом, а Автономна Республіка Крим і місто Севастополь – тимчасово окупованою територією. Крім того, резолюція підтвердила територіальну цілісність України та підтвердила невизнання анексії українського півострова) [47]. У цьому ж контексті Україна ініціює судові процеси в Міжнародному суді ООН, де питання масових злочинів стає частиною юридичної аргументації. У статті *The Guardian* під назвою «Міжнародний суд ООН зобов'язав Росію припинити вторгнення в Україну» журналіст J. Borger розкриває деталі позову і рішення суду у Гаазі щодо апеляції України до Міжнародного суду ООН: *The UN's international court of justice (ICJ) in The Hague has ordered Russia to halt its invasion of Ukraine, saying the court had not seen any evidence to support the Kremlin's justification for the war* (Міжнародний суд ООН у Гаазі зобов'язав Росію припинити вторгнення в Україну, заявивши, що суд не побачив жодних доказів на підтримку виправдання Кремлем війни) [39]. Як підкреслює журналіст, Генеральна Асамблея ООН схвалює низку резолюцій, зокрема, 15 грудня 2022 на 77-й сесії ООН підписано документ «Ситуація з правами людини в тимчасово окупованій Автономній Республіці Крим та м. Севастополь, Україна» [95], а 23 лютого 2023 року ООН декларує документ «Принципи Статуту Організації Об'єднаних Націй, що лежать в основі досягнення всеосяжного, справедливого та міцного миру в Україні» [96]. Це шоста резолюція одинадцятій надзвичайної спеціальної сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй.

Послідовним продовженням міжнародної правової підтримки стали рішення Парламентської асамблеї Ради Європи у 2024 році. Зокрема, було ухвалено резолюції: «Роль санкцій у протидії агресивній війні РФ проти України» [86], «Підтримка відбудови України» [87], «Правові та правозахисні аспекти агресії російської федерації проти України» [88].

Ці документи передбачають створення міжнародного компенсаційного механізму для постраждалих у війні, сприяння відбудові України, підтримку української культури, збереження національної ідентичності, а також заснування Спеціального трибуналу для розслідування злочину агресії.

З огляду на масштабність викликів, які постали перед Україною, поряд із міжнародно-правовими ініціативами набуває обертів і осмислення війни в площині культурної рефлексії – зокрема, в сучасній літературі. За таких умов виокремлюємо **шостий етап становлення мови війни** – період травматичної нарації, 2014–2022 рр. Це період, коли мова війни виконує травматично-рефлексивну функцію, що полягає в усвідомленні колективної травми. Її мета – документування спротиву та правозахисної діяльності проукраїнських активістів, які, попри переслідування з боку колаборантської адміністрації та російських силовиків залишилися на окупованих територіях. Багато художніх творів це – свідчення вимушених переселенців, які після окупації переїхали на підконтрольну Україні територію, а також кримчан і мешканців східних областей, яким не вдалось залишити півострів або тимчасово окуповані райони Донецької та Луганської областей.

Характерним прикладом втілення теми війни в літературній формі слугує роман Калані Пікхарт «Я помру в чужій країні», присвячений Революції гідності. Лауреатка премії New York Public Library Young Lions Fiction Award (2022) та номінантка Cabell First Novelist Award створює емоційно напружений наратив, у якому крізь долі героїв – Каті, Міші, Слави та Олександра Івановича – розгортається мовна картина війни, з її тривожними ритмами, страхами, втратами та надіями: *The sirens became part of the city's breath – inhale, scream, hold, exhale, wait. Every hour stretched like a year. Time became soft, unreliable, like snow underfoot* (Сирени стали частиною дихання міста – вдих, крик, затримка, видих, чекання. Кожна година тягнулася, як рік. Час став м'яким, ненадійним, як сніг під ногами) [73, с. 27]. Шляхи персонажів перетинаються в найтемніший період осені-зими 2013–2014 років, коли мова Майдану – мова спротиву формується в публічних гаслах, zarazom у внутрішньому мовленні кожного героя: *Glory to Ukraine, they shouted, as if the words themselves could stop bullets. Her mouth opened, but no sound came. It wasn't silence – it was grief* (Слава Україні, – кричали вони, наче самі слова могли зупинити кулі. Її рот відкрився, але не було жодного звуку. Це була не тиша – це

було горе) [73, с. 43]. Цей роман про те, як війна змінює внутрішню мову людини, її уявлення про себе, свій дім і майбутнє. Втім, Пікхарт порушує й риторичне питання: «як завершити війну?», яке звучить гучніше за звичне «хто винен?», – таким чином, трансформує мову війни в мову етичного вибору та ціннісних орієнтирів.

Ідею мови війни як мови болю, втрати й, водночас, надії розвиває українсько-американська письменниця Христина Луцик-Бергер у романі «Плавання зі шпигунами». Автор, уродженка Міннесоти (1969) з родини українських емігрантів, яка довгий час працювала в журналістиці, написала твір на основі реальних подій, пов'язаних з анексією Криму. Її роман не просто передає атмосферу війни, а й розкриває, як мова в умовах насильства й окупації стає носієм травми, водночас зберігає простір для любові. Луцик-Бергер створює образ світу, де війна звучить у напружених діалогах, страху говорити і спробах зрозуміти іншого: *“You think I wanted this war? You think I chose sides?” he said through clenched teeth, his voice low, trembling. “Then say something!” she hissed. “Say you’re still one of us”. He looked away. “I don’t know who that is anymore”* («Ви думаєте, я хотів цієї війни? Ви думаєте, я вибрав сторону?» – сказав він крізь зіплені зуби низьким, тремтячим голосом. «Тоді скажи щось!» – прошипіла вона. «Скажи, що ти все ще один із нас». Він відвів погляд. «Я вже не знаю, хто це») [63, с. 75]. У цьому емоційно насиченому мовному полі поступово виникає усвідомлення того, що війна – це не лише лінія фронту, а щоденна реальність, в якій мова стає формою опору і засобом виживання.

Поки сучасна література вибудовує мову війни, риторика Володимира Путіна стає дедалі агресивнішою. Російський диктатор і його найближче оточення ніколи серйозно не сприймали політико-правовий документ, ухвалений позачерговою сесією Верховної Ради УРСР 24 серпня 1991 року, яким проголошено незалежність України. Стратегічні наміри Росії полягали в знищенні самостійної української держави, фізичній ліквідації значної частини її населення і колонізації західних областей. У відеозверненні російський лідер заявляє: «Советская власть создала советскую Украину, это хорошо известно. А до этого никакой Украины не было в истории человечества» [25]. Це формулювання нівелює саму ідею миру, натомість абсолютизує історичний ревізіонізм як засіб політичного виправдання агресії. Саме з цієї риторики бере початок процес легітимізації насильства, кульмінацією якого стало повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року.

Одразу після початку воєнних дій виникає **сьомий етап становлення мови війни** – період російсько-української війни, що триває з 2022 року. Саме зараз, мова виконує дипломатично-правову функцію, разом слугує механізмом міжнародних відносин, політичного тиску, міжнародно-політичної консолідації.

За підсумками зустрічі міжнародних партнерів під головуванням Сполучених Штатів Америки, Президент Джо Байден виступив із низкою заяв щодо захисту свободи й демократії в Україні, а також акцентував на загрозі, яку агресія Росії становить для безпеки всієї Європи. У зверненні йшлося про всебічну підтримку України – у військовій, гуманітарній, технічній та медичній сферах: *Together, we’ve provided billions of dollars in direct budgetary support to make sure the Ukrainian government can keep providing basic, fundamental services to the Ukrainian people like healthcare, education, and emergency personnel* (Разом ми надали мільярди доларів прямої державної підтримки, щоб переконатися, що український уряд може продовжити надавати українцям базові, фундаментальні послуги, як-от охорона здоров'я, освіта та медичний персонал) [97].

Важливою віхою цього процесу є реакція президента України Володимира Зеленського. У відеозверненні до Генеральної Асамблеї ООН 21 вересня 2022 року він озвучив п'ять «необговорюваних» умов Формули миру – як відповідь дипломатії на імперську риторику, що прагне заперечити суверенітет і незалежність України: *punishment for aggression* (покарання за агресію), *protection of life* (захист життя), *restoration of security and territorial integrity* (відновлення безпеки і територіальної цілісності), *security guarantees* (гарантії безпеки), *determination to defend oneself* (рішучість захищатися) [3].

Спроби мирного врегулювання конфлікту мали місце під час Саміту лідерів G20 на Балі 15–16 листопада 2022 року, де Президент Володимир Зеленський представив вже десять пунктів Української формули миру: *radiation and nuclear safety* (радіаційна та ядерна безпека), *food security* (продовольча безпека), *energy security* (енергетична безпека), *release of all prisoners and deportees* (звільнення всіх полонених і депортованих), *implementation of the UN Charter* (виконання Статуту ООН) і *restoration of the territorial integrity of Ukraine and world order* (відновлення територіальної цілісності України та світового порядку), *withdrawal of Russian troops and cessation of hostilities* (виведення російських військ і припинення бойових дій), *return justice* (повернення

справедливості), *countering ecocide* (протиція екоциду), *preventing escalation* (недопущення ескалації), *recording the end of the war* (фіксація закінчення війни) [31]. Таким чином, відеозвернення Президента до Генеральної Асамблеї ООН і саміт на Балі відкрили можливість для висвітлення мирної ініціативи від України, яка згодом стала предметом обговорення на наступних міжнародних зустрічах. Водночас, консенсусу щодо шляхів завершення війни досягти не вдалося.

Після перемоги Дональда Трампа на президентських виборах 2024 року та інавгурації у січні 2025 року, позиція Сполучених Штатів зазнала певного зсуву в риторичі щодо війни в Україні. Новообраний президент неодноразово повторює важливість переговорів і досягнення миру: *"I will stop the war in Ukraine before I even take office. It will be done. A deal will be made", "This war should never have started. But I will end it fast"* (Я зупиню війну в Україні ще до вступу на посаду. Це буде зроблено. Угода буде укладена. Ця війна ніколи не повинна була починатися. Але я швидко закінчу) [38]. Риторика «швидкого миру», яка апелює до політичної вигоди, значно відрізняється від «мови миру», закладеної в офіційних документах ООН, НАТО та ЄС. Побіжно, вона викликає побоювання в українському суспільстві і серед міжнародних партнерів щодо можливого тиску на Київ із вимогами до територіальних поступок: *The blowup in the meeting between the two leaders was the latest sign that Mr. Trump was pivoting American foreign policy away from traditional allies like Ukraine and Europe. It also illustrated the seriousness of his plans to quickly end the war in Ukraine, which could result in a deal that empowers Russia* («Вибухова ситуація» під час зустрічі між двома лідерами стала останньою ознакою того, що пан Трамп переорієнтовує американську зовнішню політику, віддаючи її від традиційних союзників, таких як Україна та Європа. Це також засвідчило серйозність його намірів якнайшвидше завершити війну в Україні, що може призвести до угоди, яка розширить повноваження Росії) [79].

У світлі цих геополітичних зрушень мова війни набула нового виміру не лише в дипломатичних заявах. Російська агресія проти України об'єднала літераторів по всьому світу, надала потужного імпульсу літературній течії – воєнній прозі. Відтак, виділяємо **восьмий етап становлення мови війни** – період героїзму та гуманності, що триває з 2022 року. Зважаючи на виклики сьогодення, мова війни виконує гуманістично-комунікативну функцію, що спрямована на збереження моральної стійкості суспільства. Публікації про

незламність українців, їхні враження та рефлексії щодо початку повномасштабного вторгнення Росії перетворилися на тексти, в яких мова війни це – мова героїзму, мова Збройних сил України, військових медиків, невтомних волонтерів, воєнних кореспондентів, а також віри й незламності всіх, хто став на захист країни.

Мистецьке слово стало важливим інструментом осмислення Російської збройної агресії проти України. Художня література, присвячена вторгненню, відображає факти про війну в Україні з різних ракурсів. Автори часто апелюють до історій учасників бойових дій, цивільних, біженців, що додає творам емоційної виразності.

Яскравим прикладом є роман ветерана армії США Метта Галлахера «Світанок» (2024), дія якого розгортається у Львові. Головний герой – Люк «Пакс», тридцятирічний американський ветеран, що розчарувався у власному житті, прибуває в Україну добровольцем, аби протистояти російському вторгненню і віднайти втрачений зв'язок з жінкою, яка колись змінила його життя. Мова війни в романі Галлахера відповідає опису боїв, zarazом духовному перевтіленню героя: *Every explosion felt like the world trying to say something, but I couldn't understand the language. She looked at me like I was already gone – like war had taken me before I even left. I wasn't here to be a hero. I was here to become human again* (З кожним вибухом здавалося, що світ намагається щось сказати, але я не розумію мови. Вона подивилася на мене так, ніби я вже пішов – ніби війна забрала мене ще до того, як я пішов. Я був тут не для того, щоб бути героєм. Я був тут, щоб знову стати людиною) [52, с. 74]. Дискусійним є питання, щодо природи покликання героя: чи це акт самопожертви в ім'я спокути, чи спроба віднайти власну ідентичність крізь призму іншої війни.

Схожий тематичний вектор розвиває Артур Дражек в романі «Міст у темряві» (2023), що заснований на реальних подіях. Автор пропонує читачеві зануритись у фронтову реальність очима цивільного – головного героя Олексія, який через вроджену патологію не міг долучитися до війська, але пережив війну сповна як людина, що втратила кохання, дім і відчуття безпеки. Мова війни в романі виникає не лише у рефлексивних монологів героя, а й у деталях – страху перед звуками сирен, тривожному очікуванні, що стають символами втрат: *I didn't hear the first missile. But I felt it. In my chest. In my teeth. In the silence that followed. Some things you wish you could forget. But war doesn't let you. It stamps itself on your breath* (Я не почув першу ракету. Але я її відчув. У гру-

дах. У зубах. У тиші, яка настала після. Є речі, які хочеш забути. Але війна не дає. Вона карбує себе в твоєму подиху) [45, с. 114].

Таким чином, з огляду на сказане вище, в лінгвополітичній синергетиці в межах поетапного становлення мови війни в історико-політичному і історико-художньому контексті виокремлюємо вісім прагматичних функцій мови війни: *цензурно-пропагандну*, що виконує роль інструмента ідеологічного впливу на суспільну думку щодо тривалого ведення воєнних дій, залякування та риторичного прикриття; *інтроспективно-антимілітарну*, що полягає у зміщенні акцентів з безпосереднього зображення воєнних дій на внутрішні переживання людини; *політико-ідеологічну*, що постає засобом дипломатичного прикриття агресії та легітимації злочинів проти людства замаскованих під риторику миру; *екзистенційно-документальну*, що функціонує як інструмент збереження пам'яті й свідчення про пережиту трагедію, а також відображає досвід геноциду, масових переслідувань і втрати людської гідності; *ідентифікаційно-нормативну*, що ґрунтується на «народному самоусвідомленні», разом з тим правовій оцінці агресії; *травматично-рефлексивну*, що сприяє осмисленню колективної травми; *дипломатично-правову*, що слугує механізмом міжнародних відносин, політичного тиску, міжнародно-політичної консолідації; *гуманістично-комунікативну*, що спрямована на збереження моральної стійкості суспільства.

Висновки. Генеза мови війни постає як багаторівневий процес історико-політичного та історико-художнього розвитку, в межах якого окреслено послідовні етапи становлення та досліджено еволюцію її функцій в лінгвополітичній синергетиці.

На першому етапі становлення мови війни (період Першої світової війни, 1914–1918 рр.) мова виконує цензурно-пропагандну функцію. В цей період вона виступає: 1) інструментом ідеологічного впливу та конструювання суспільної думки щодо тривалого ведення воєнних дій (зокрема у Франції, Італії та Австрії); 2) засобом залякування (у Великій Британії); 3) риторичним прикриттям, що опирається на історичні паралелі (в Німеччині); 4) тригером мовного зсуву, що спричинив хвилю патріотизму і ксенофобії (у Сполучених Штатах); 5) інструмент централізованої, узгодженої інформаційної політики (у межах Російської імперії).

Найвиразніше мова війни у формі цензури проявилась в Україні, адже в період Першої світової війни українські території були поділені між Російською імперією та Австро-Угорщиною.

У межах імперської політики Росія значно посилила цензурні обмеження, що мали на меті придушити українську національну свідомість, – зокрема було припинено діяльність низки україномовних періодичних видань, поміж них «Рада», «Літературно-науковий вісник», «Маяк» та «Світло». Зі свого боку, Австро-Угорщина, окрім цензури проводила політику репресій проти української інтелігенції в Галичині. Було скасовано діяльність окремих видавництв (зокрема «Буковина», «Діло»), обмежено роботу культурно-освітніх товариств, передусім «Просвіти». Найрадикальнішою формою репресій стало створення концентраційного табору Талергоф, куди депортували тисячі галичан, яких підозрювали у «русофільстві».

Другий етап становлення мови війни (період «втраченого покоління», 1920–1930 рр.) позначений інтроспективно-антимілітарною функцією мови, що зумовлено зміщенням акцентів із безпосереднього зображення воєнних дій на внутрішні переживання людини. Війна для письменників цього покоління, це – насамперед внутрішній злам, що породжує мовну парадигму світоглядної кризи. У цей період мова війни втрачає героїчне забарвлення, а на перший план виходить глибока психологічна травма.

Війна в цьому контексті набуває форми драматичного розчарування, що позбавляє сенсу та перетворює людину на свідка абсурду, який стирає межу між життям і смертю. Про це свідчить стилістика текстів, зокрема автори лаконічно використовують прості мовні конструкції, що посилюють ефект емоційного відчуження. Іронічне дистанціювання від жахів війни, спроба зберегти себе серед хаосу – ці риси об'єднують літераторів «втраченого покоління».

На третьому етапі становлення мови війни (період Другої світової війни, 1939–1945 рр.) мова виконує політико-ідеологічну функцію, стає засобом дипломатичного прикриття агресії та легітимації злочинів проти людства замаскованих під риторику миру. Це привело до появи евфемізмів, покликаних знизити емоційне напруження і побіжно приховати масштаби руйнувань і людських жертв. Метонімічне переосмислення мовних засобів експлікує ризики мовної абстракції, за якої лексеми втрачають номінативну функцію й набувають маніпулятивного значення. Заслужують на увагу позитивні функції мови війни, зокрема, використання унікальних мовних кодів, що виявились недоступними для дешифрування противником і відіграли важливу роль у забезпеченні тактичної переваги в Другій світовій війні.

На четвертому етапі становлення мови війни (період Голокосту, 1933–1945 рр.) мова здійснює екзистенційно-документальну функцію, виступає носієм колективної пам'яті та свідченням трагедій, спричинених геноцидом, переслідуваннями і приниженням людської гідності. Це мова виживання, й водночас – надії і прагнення зберегти людяність в нелюдських умовах. Автентичним голосом епохи став щоденник Анни Франк – єврейської дівчинки-підлітка, яка, не будучи професійною письменницею, зуміла передати жахи війни мовою щирої оповіді. Її літературний голос, сформований під тиском постійної загрози, перетворився на мовний образ Голокосту.

Протягом п'ятого етапу становлення мови війни (період Революції Гідності, 2013–2014 рр.) мова виконує ідентифікаційно-нормативну функцію, що ґрунтується на «народному самоусвідомленні», zarazом правовій оцінці агресії. Витоки цього етапу пов'язані з подіями 21 листопада 2013 року, коли в Україні розпочались акції громадського спротиву у відповідь на рішення Кабінету Міністрів України призупинити процес підготовки Угоди про асоціацію з Європейським Союзом і натомість розглядати вступ до Митного союзу. Мова війни в період Революції Гідності набуває форми суспільного протесту, громадянської солідарності і національної єдності. Далі вона функціонує як інструмент ідентифікації, що чітко окреслює межу між «українським» і «російським», «європейським» і «радянським», «своїм» і «ворожим». Унаслідок неефективності механізмів міжнародної дипломатії мова війни набуває нового – юридичного виміру. Це вже не лише риторика спротиву – це також мова, якою міжнародні інституції кваліфікують факти агресії, окупації, порушення прав людини в Україні.

На шостому етапі становлення мови війни (період травматичної нарації, 2014–2022 рр.) мова здійснює травматично-рефлексивну функцію, що сприяє осмисленню колективної травми. Її мета – документування спротиву та правозахисної діяльності проукраїнських активістів, які, попри переслідування з боку колаборантської адміністрації та російських силовиків залишилися на окупованих територіях. Багато художніх творів засновані на свідченнях вимушених переселенців,

які опісля окупації переїхали на підконтрольну Україні територію, а також кримчан і мешканців східних областей, яким не вдалось залишити півострів або тимчасово окуповані райони Донецької та Луганської областей. У літературному вимірі мова війни знаходить вияв в наративах. Динаміка мови цього періоду відображає як зовнішнє воєнне протистояння, так і внутрішні психологічні злами – між страхом і стійкістю, болем і надією, мовчанням і потребою говорити. Фронтний досвід набуває художнього обрамлення, унаслідок чого мова війни поступово виходить за межі суто воєнної риторики й відкриває простір для любові.

На сьомому етапі становлення мови війни (період російсько-української війни, з 2022 року) мова виконує дипломатично-правову функцію, слугуючи засобом політичного тиску, інструментом міжнародних відносин та чинником міжнародно-політичної консолідації. За таких обставин мова війни виступає простором семантичного зіткнення, в якому значення кожного слова стає предметом політичного протистояння.

Під час восьмого етапу становлення мови війни (період героїзму та гуманності, з 2022 року) мова здійснює гуманістично-комунікативну функцію, що спрямована на збереження моральної стійкості суспільства. Водночас, мова війни формує новий погляд на воєнну прозу. У фокусі уваги сучасних письменників перебувають – історії військових, волонтерів, медиків, журналістів і цивільних, які, попри втрати й біль, зберігають гідність, людяність і віру в перемогу.

У межах лінгвополітичної синергетики виявлено вісім прагматичних функцій мови війни: цензурно-пропагандну, інтроспективно-антимілітарну, політико-ідеологічну, екзистенційно-документальну, ідентифікаційно-нормативну, травматично-рефлексивну, дипломатично-правову, гуманістично-комунікативну. Кожна з них репрезентує певний етап становлення мови війни й посилює увагу до мовних засобів її вираження.

Перспективою подальших досліджень є вивчення засобів мови війни крізь призму лінгвополітичної синергетики, зокрема, аналіз структурних, семантичних та прагматичних особливостей в текстах різної стильової маркованості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Артьомов І. Анексія Криму та її вплив на національну безпеку України. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2021. № 2 (25). С. 57–69.
2. Басараба І. О. Ідіоматичний простір англomовного художнього військового тексту. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису (дисерт.). 2023. 351 с.
3. Борзова І. Як з'явилася Українська Формула миру. *ВІТА ТБ*. 2022. URL: <https://www.facebook.com/borzova.iyna/videos/як-з'явилася-українська-формула-миру/717828800431755/>

4. Борисенко В. Й. Курс української історії: 3 найдавніших часів до XX століття. 2-ге вид. : Навч. посібник. К. : Либідь, 1998. 61 с.
5. Братко-Кутинський О. Феномен України. Київ, газета «Вечірній Київ», Українська академія оригінальних ідей. 1996. С. 64–67.
6. Головка В. В. РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ 2013–2014 [Електронний ресурс]. Енциклопедія історії України: Додатковий том. – Кн. 1: А–Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К. : В-во «Наукова думка». 2021. 773 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=revoljutsija_gidnosti
7. Голянич М. І., Іванишин Н. Я., Ріжко Р. Л., Стефурак Р. І. Лінгвістичний аналіз тексту : словник термінів / [Голянич М. І., Іванишин Н. Я., Ріжко Р. Л., Стефурак Р. І.]; за редакцією М. І. Голянич. Івано-Франківськ : Сімік. 2012. 392 с.
8. Данилейко О. В. Мова війни: визначення та перспективи досліджень в контексті гібридної війни. *Закарпатські філологічні студії* / редкол.: І. М. Зимомря (голов. ред.), М. М. Палінчак, Ю. М. Бідзіля та ін. Ужгород : Видавничий дім "Гельветика". 2023. Т. 1, Вип. 32. С. 101–107.
9. Дашченко Н. Дієслівна нарація в інформаційних медіаповідомленнях про війну в Україні. *Наративи війни у фольклорних, літературних та медійних текстах*. 2023. 14–17.
10. Дем'янчук Ю. (2024). Лінгвополітична синергетика: становлення та перспективи дослідження. *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*. Том 27. № 2. С. 75–102.
11. Ісакова Т. О. Мова ворожнечі як проблема українського інформаційного простору. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 4 (41). С. 90–97.
12. Кавунник В. Архів Української Народної Республіки. Міністерство закордонних справ. Дипломатичні документи від Версальського до Ризького мирних договорів (1919– 1921) / Упоряд.: Валентин Кавунник. Київ : Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2016. 796 с.
13. Кирієнко О. Військова цензура в українських губерніях Російської імперії (липень 1914 р. – жовтень 1917 р.) / Відп. ред. О.П. Реєнт. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України. 2016. 366 с.
14. Крालюк П. «Українізація та інтернаціоналізм у СРСР. Парадокси 1940–50-х років». *Крим. Реалії*. 2020. URL: <https://ua.krymr.com/amp/petro-kraliuk-ukrainizatsiia-ta-internatsionalizm-u-srsr/30722213.html>
15. Кулик В. Мова і війна. *Часопис «Критика»*. 2024. № 5–6. С. 2–14.
16. Лебідь Н. М. Наративи війни в українських ЗМІ в умовах повномасштабного вторгнення росії. *Вчені записки ТНУ ім. В. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Т. 33 (72). № 5. Ч. 2. С. 295–300.
17. Маєвський П. М. «Коли спалахне війна? 1938. Аналіз кризи». *Локальна історія*. 2023. 600 с.
18. Маслова Ю. Експресивність як домінантна ознака сучасного газетного дискурсу України воєнного періоду. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 67, том 2, С. 226–230.
19. Медведєва М. О., Дібрівна Е. А., Кухарчук Р. В. «Мова ненависті» в міжнародному та європейському правовому контексті. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2017. № 133. С. 95–105.
20. Мойсієнко О. Пропаганда в умовах першої світової війни (аналіз періодичних видань Волині). 2014. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/18638/1/tmp13B.pdf>
21. Нечаєва-Юрійчук Н. В. Художня література як засіб пропаганди (на прикладі Першої світової війни). *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2014. Вип. 2. С. 239–247.
22. Парнета О. Польща: міжнародні відносини у добу відродження (1918–1923). *Україна-Європа-Світ : Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2013. Вип. 11. С. 329–334.
23. Пивоваров С., Спірін Є. Під час Другої світової мільйони дітей навчалися у бомбосховищах чи просто неба. А окупанти намагались перетворити школярів Східної Європи на слухняних рабів – історія в архівних фото. *Бабель*. 2024. URL: <https://babel.ua/texts/84655-pid-chas-drugoji-svitovoji-milyoni-ditey-navchalis-u-bomboshovishchah-chi-prosto-neba-a-okupanti-namagalis-peretvoriti-shkolyariv-shidnoji-yevropi-na-sluhnyanih-rabiv-istoriya-v-arhivnih-foto>
24. Плохій С. Російсько-українська війна: повернення історії. 2023. 400 с. ISBN 978-617-15-0274-1
25. *Diplomatrutube*. 2023. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=UcyEkwP70y0>
26. Пухонська О. Мова війни в сучасній документальній прозі. 2022. С. 152–158.
27. Раєвський Д., Коберник К. Хто видав сховище сім'ї Анни Франк гестапо? У дослідників багато підозрюваних і нещодавно з'явився новий кандидат – шортліст можливих донощиків. *Бабель*. 2022. URL: <https://babel.ua/texts/75448-hto-vidav-shovishche-sim-ji-anni-frank-gestapo-u-doslidnikiv-bagato-pidozryuvanih-i-neshchodavno-z-yavivsya-noviy-kandidat-shortlist-mozhlyviv-donoshchikiv>
28. Сумской вестник. Архів. 1915. С. 33. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/15660/1/15.pdf>
29. ХМКП «Хмельницькийінфоцентр». Наслідки та значення Революції Гідності. 2022. URL: <https://www.khm.gov.ua/uk/content/naslidky-ta-znachennya-revoljuciyi-gidnosti>
30. Черненко Г. А. Види мови ворожнечі за типом стигматизованого об'єкта в сучасному українському суспільстві. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2015. С. 34–45.

31. Шварц К. «Формула миру» для України: Зеленський зробив важливу заяву на саміті G20. УНІАН. 2022. URL: <https://www.unian.ua/war/samit-g20-15-16-listopada-2022-zelenskiy-ozvuchiv-formulu-miru-12046065.html>
32. Яворська Г. Мова війни як складова конфлікту (шляхи трансформації українського медійного дискурсу). *Стратегії трансформації і превенції прикордонних конфліктів в Україні* : Збірка аналітичних матеріалів. Львів : Галицька видавнича спілка, 2015. С. 366–398.
33. Яцимирська М. Мова війни і "контрнаступальна" лексика у стислих медійних текстах [Електронний ресурс]. *Вісник Львівського університету. Серія : Журналістика*. 2023. Вип. 52–53. С. 280–290.
34. Abbadi R., Kreishan L., Al-Saidat E. Discourse and language of war: A comparison of the linguistic and rhetorical strategies employed in Russian, United States, and Ukrainian presidential speeches. *International Journal of English Language and Literature Studies*. 2024. Vol. 13. P. 40–60.
35. Alexiou S. Language and Power: Political Discourse Analysis of Joseph Stalin's World War Two Speeches. 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/342420377_Language_and_Power_Political_Discourse_Analysis_of_Joseph_Stalin's_World_War_Two_Speeches
36. Aristotle. A treatise on Politics. 1256b.
37. Barbusse, H. Le Feu. Flammarion. 1916. ("Under Fire The Story of a Squad". Translated by Fitzwater Wray. New York. E. P. DUTTON & Co. 1917)
38. BBC News. Trump tells Ukraine 'you should have never started the war, you could have given up land'. 2025. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=LWDx0HorbzM>
39. Borger J. UN international court of justice orders Russia to halt invasion of Ukraine. The Guardian. 2022. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/mar/16/un-international-court-of-justice-orders-russia-to-halt-invasion-of-ukraine>
40. Brusylovska O., Maksymenko I. Analysis of the media discourse on the 2022 war in Ukraine: The case of Russia. *Regional Science Policy & Practice*. 2023. № 15(1). P. 222–235.
41. Centre for Strategic Communication and Information Security. RUSSIA'S HYBRID WAR AGAINST UKRAINE. 2023. URL: <https://spravdi.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/russias-hybrid-war-against-ukraine.pdf>
42. Chiluba I., Ruzaitė J. Analysing the language of political conflict: a study of war rhetoric of Vladimir Putin and Volodymyr Zelensky. *Critical Discourse Studies*. 2024. P. 1–17.
43. Damjanović M. M. Language Changes in the Jewish Community in Kosovo and Metohija after the Balkan Wars (1912–1913) and the First World War (1914–1918). In: Declercq, C., Walker, J. (eds) Languages and the First World War: Representation and Memory. Palgrave Studies in Languages at War. Palgrave Macmillan, London. 2016. P. 108–126.
44. Declercq C. From Antwerp to Britain and Back Again. In: Declercq, C., Walker, J. (eds) Languages and the First World War: Representation and Memory. Palgrave Studies in Languages at War. Palgrave Macmillan, London. 2016. P. 94–107.
45. Drazek A. Bridge in the Darkness. 2023. 203 p.
46. Duché V., de Léger D. S. Aussie. In: Declercq, C., Walker, J. (eds) Languages and the First World War: Representation and Memory. Palgrave Studies in Languages at War. Palgrave Macmillan, London. 2016. P. 75–93.
47. Embassy of Ukraine in the Kingdom of Belgium. The Third Committee of the UNGA adopted a resolution on the situation of human rights in Crimea. 2016. URL: <https://belgium.mfa.gov.ua/en/news/52594-u-tretyomu-komiteti-ga-on-uhvaleno-rezolyuciju-situacija-z-pravami-lyudini-v-avtonomnij-respublici-krim-ta-misti-sevastopoly-ukrajina>
48. Fisher H. H. HILGER, GUSTAV, and ALFRED G. MEYER. The Incompatible Allies: A Memoir-History of German-Soviet Relations, 1918–1941. New York. The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science. 293(1). 1954. P. 165–166.
49. Fitzgerald F. Scott. This Side of Paradise. Charles Scribner's Sons. United States. 1920. 174 p.
50. Footitt H. Another Missing Dimension? Foreign Languages in World War II Intelligence. *Intelligence and National Security*. 2010. № 25(3). P. 271–289.
51. Frank A. Diary of a young girl. 1st Edition. Doubleday, Garden City. 1952. 285 p.
52. Gallagher M. Atria Books. 2024. 256 p.
53. Harper G. Language from the First World War. Auckland War Memorial Museum. *Tāmaki Paenga Hira*. 2020.
54. Hemingway E. The Sun Also Rises. 1926
55. Hemingway E. A Farewell to Arms. James Joyce Collection, the Poetry Collection (State University of New York at Buffalo). New York: Scribner. 1929.
56. Hemingway E. A Moveable Feast. Charles Scribner's Sons. 1964.
57. Hubatsch W. Hitlers Weisungen für die Kriegführung 1939–1945 : Dokumente des Oberkommandos der Wehrmacht. Bernard und Graefe. 1962. 330 p.
58. Kaniewski D. Will Kyiv swallow the bitter pill? Deutsche Welle. 2015. URL: <https://www.dw.com/en/the-more-plan-will-kyiv-swallow-the-bitter-pill/a-18756951>
59. Kinsley M. The language of war. The Washington Post. 1991. URL: <https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/1991/03/13/the-language-of-war/975eb6bb-8063-4275-9285-37fdf2f84673/>

60. Konopelkina O., Bezrodnykh I. Linguistic battlefield: neologisms in the mass-media discourse of Ukraine, the UK and the USA in the context of the Russian-Ukrainian war. *Anglistics and Americanistics*. 2024. № (21). P. 24–30.
61. LB.UA. Генпрокуратура вважає ДНР і ЛНР терористичними організаціями. 2014. URL: https://lb.ua/news/2014/05/16/266714_genprokuratura_schitaet_dnr_lnr.html
62. Lipinsky J. Das geheime Zusatzprotokoll zum deutsch-sowjetischen Nichtantriffsvertrag vom 23. August 1939 und seine Entstehungs- und Rezeptionsgeschichte von 1939 bis 1999. Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main. 2004. 657 s.
63. Lucyk-Berger C. Swimming with Spies. *Scholastic Press*. 2024. 288 p.
64. MacFarquhar N. World Leaders Meet in Belarus to Negotiate Cease-Fire in Ukraine. *The New York Times*. 2015. URL: <https://www.nytimes.com/2015/02/12/world/europe/meeting-of-world-leaders-in-belarus-aims-to-address-ukraine-conflict.html>
65. Mommsen W. German artists, writers and intellectuals and the meaning of war, 1914-1918. State, Society and Mobilisation in Europe during the First World War / edited by John Horne. Cambridge: *Cambridge University Press*. 1977. 292 p.
66. Murskyj M. Who Has Come Out the Winner of the Negotiations in Berlin. A View from Washington. 2016. URL: <https://voxukraine.org/en/a-view-from-washington-en>
67. Naval History and Heritage Command. Navajo Code Talkers World War II Fact Sheet. 2020. URL: <https://www.history.navy.mil/research/library/online-reading-room/title-list-alphabetically/n/code-talkers.html>
68. Nelsson R. The uprooted millions of Europe – archive, November 1943. *The Guardian*. 2019. URL: <https://www.theguardian.com/world/from-the-archive-blog/2019/nov/27/uprooted-millions-of-europe-displaced-persons-november-1943>
69. Orth-Veillon J. For Some Holocaust Survivors, Even Liberation Was Dehumanizing. *The New York Times*. 2020. URL: <https://www.nytimes.com/2020/04/28/magazine/for-some-holocaust-survivors-even-liberation-was-dehumanizing.html>
70. Paddock T. World War I and Propaganda. Brill. 2014. 320 p.
71. Padfield N. Hess, Hitler & Churchill: The Real Turning Point of the Second World War: A Secret History. *Icon Books. First Edition*. 2013. 428 p.
72. Paul P. The Fate of Refugees After World War II. *The New York Times*. 2020. URL: <https://www.nytimes.com/2020/10/09/books/review/podcast-david-nasaw-last-million-carlos-lozada-what-were-we-thinking.html>
73. Pickhart K. I Will Die in a Foreign Land. *Two Dollar Radio*. 2021. 300 p.
74. Pyvovarov S., Kobernyk K. Babel. 2023. URL: <https://babel.ua/en/texts/92130-how-dangerous-war-censorship-can-become-deep-and-continuously-expanding-as-it-became-in-the-first-world-war-babel-s-historical-tour>
75. Rangkuti R. Z., Lubis A. P. Hate speech: The phenomenon of offensive language. The Second Annual International Conference on Language and Literature, KnE Social Sciences. 2019. P. 621–633.
76. Raymond A. Introduction To The Philosophy Of History. Government of India. Department of Archaeology. *Central Archaeological library*. № 901. 1938. 349 p.
77. Remarque E. M. Westen nichts Neues. *Propyläen-Verlag. Berlin*. 1929. (All Quiet on the Western Front Written by: Erich Maria Remarque Translated by: Katharina Rout, 2024. 348)
78. Schiffrin D. Language, experience and history: "What happened" in World War II. *Journal of Sociolinguistics*. Vol. 5. 2001. P. 323–351.
79. Smialek J., Castle S. European Leaders Line Up to Support Ukraine After Blowup With Trump. *The New York Times*. 2025. URL: <https://www.nytimes.com/live/2025/03/01/us/trump-zelensky-news>
80. Sorokin O. What is the 'Steinmeier Formula' and why are so many Ukrainians against it? *Kyiv Post*. 2019. URL: <https://www.kyivpost.com/post/7549>
81. Stern D., Dixon R. Can dusting off an old peace deal stop Russia from invading Ukraine? Here's what to know. *The Washington Post*. 2022. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2022/02/14/ukraine-russia-minsk-putin/>
82. The Guardian. We shall fight on the beaches. *The Guardian*. 2007. URL: <https://www.theguardian.com/theguardian/2007/apr/20/greatspeeches1>
83. Tharoor I. In defense of Neville Chamberlain, hindsight's most battered punching bag. *The Washington Post*. 2015. URL: <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/07/20/in-defense-of-neville-chamberlain-hindsights-most-battered-punching-bag/>
84. Tharoor I. Arbeit Macht Frei: The notorious Nazi sign thieves stole from a concentration camp. *The Washington Post*. 2014. URL: <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2014/11/03/arbeit-macht-frei-the-notorious-nazi-sign-thieves-stole-from-a-concentration-camp/>
85. The New York Times Archives. THE NAZI 'FINAL SOLUTION'. 1961. URL: <https://www.nytimes.com/1961/04/09/archives/the-nazi-final-solution.html>

86. The Parliamentary Assembly of the Council of Europe. The role of sanctions in countering the Russian Federation's war of aggression against Ukraine. *Resolution 2557*. (2024 a). URL: <https://pace.coe.int/en/files/33684/html>
87. The Parliamentary Assembly of the Council of Europe. Support for the reconstruction of Ukraine. (2024 b). URL: <https://pace.coe.int/en/files/33494>
88. The Parliamentary Assembly of the Council of Europe. "Legal and human rights aspects of the aggression of the Russian Federation against Ukraine". (2024 c). URL: <https://unn.ua/en/news/pace-adopts-resolution-to-establish-a-special-tribunal-on-russia>
89. Tkach A., Tkach M. The word as a weapon (about neologisms being a linguistic reflection of the russia-ukraine war). *Current issues of social sciences and history of medicine*. 2023. P. 105–108.
90. Tobia S., Footitt H. WarTalk. Foreign Languages and the British War Effort in Europe, 1940–47. 2013.
91. Tolkien J. The Lord of the Rings. *Allen & Unwin*. 1954. 1077 p.
92. Traynor I. Ukraine ceasefire: European leaders sceptical peace plan will work. *The Guardian*. 2015. URL: <https://www.theguardian.com/world/2015/feb/12/ukraine-ceasefire-european-leaders-sceptical-peace-plan-will-work>
93. Tryuk M. Interpreting in Nazi concentration camps during World War II. *Interpreting*. Vol. 12. 2010. P. 125–145.
94. Uehling G. L. Everyday War: The Conflict over Donbas, Ukraine. *Cornell University Press*. 2023. 210 p.
95. UN Resolution. Situation with human rights in the temporarily occupied Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. 2022. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3954787?ln=ru&v=pdf>
96. UN Resolution adopted by the General Assembly on 23 February 2023. Principles of the Charter of the United Nations underlying a comprehensive, just and lasting peace in Ukraine : resolution / adopted by the General Assembly. 2023. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/4004933?ln=en&v=pdf>
97. U.S. Embassy in Ukraine. Remarks By President Biden And President Volodymyr Zelenskyy Of Ukraine In Joint Press Conference. 2022. URL: <https://ua.usembassy.gov/remarks-by-president-biden-and-president-volodymyr-zelenskyy-of-ukraine-in-joint-press-conference/>
98. Wagner M., Davies W. V. The role of World War II in the development of Luxembourgish as a national language. *Language Problems and Language Planning*. Vol. 33(2). 2009. P. 112–131.
99. Walker S., Borger J., Traynor I. Merkel and Hollande to present Ukraine peace plan to Putin. *The Guardian*. 2015. URL: <https://www.theguardian.com/world/2015/feb/06/merkel-hollande-putin-ukraine-peace-plan-rebels-moscow>
100. Walker J. Languages and the First World War. *Exploring Social Science at the British Library*. 2014. URL: <https://blogs.bl.uk/socialscience/2014/05/languages-and-the-first-world-war.html>
101. Woodward B. War. *Simon & Schuster*. 2024. 435 p.

ПРОБЛЕМА МОВНОЇ ПОЛІТКОРЕКТНОСТІ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ: ВПЛИВ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЗМІН НА СЛОВНИКОВИЙ ЗАПАС

THE PROBLEM OF LINGUISTIC POLITICAL CORRECTNESS IN MODERN ENGLISH: THE INFLUENCE OF SOCIO-CULTURAL CHANGES ON VOCABULARY

Кукушкін В.В.,

orcid.org/0000-0002-3444-8810

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської філології та методики викладання іноземної мови
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Шостак У.В.,

orcid.org/0000-0002-3258-2098

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницького торговельно-економічного інституту
Державного торговельно-економічного університету

У статті висвітлено проблему мовної політкоректності в сучасній англійській мові та детально проаналізовано, як соціокультурні зміни впливають на її словниковий запас. Авторами обґрунтовано, що трансформації мови виходять за межі простого оновлення лексичних одиниць: вони стосуються побудови дискурсу та загальної комунікативної етики. У роботі розкрито гендерний аспект – описано заміну традиційних займенників на гендерно-нейтральні форми, а також перехід від чітко окреслених «чоловічих» і «жіночих» найменувань професій до універсальних назв. Доведено, що така зміна, підкріплена теоретичними засадами соціолінгвістики та психолінгвістики, демонструє прагнення мовної спільноти до інклюзивності й рівноправності. Крім того, розглянуто расову та етнічну чутливість. Наведено приклади відмови від історично вкорінених термінів із негативним контекстом. Наголошено, що лексичні зміни, підкріплені суспільними рухами та офіційними рекомендаціями, сприяють усуненню дискримінаційних конотацій і формуванню толерантнішого дискурсу. Окрему увагу приділено інклюзії людей з інвалідністю. Підкреслено, що мовні інновації базуються на соціальній моделі інвалідності, яка орієнтована на гідність та особистісні особливості людини. У статті проаналізовано вплив політкоректності на появу і поширення нових термінів. Авторами показано, як медіа та академічні спільноти закріплюють ці слова у фаховому та повсякденному вжитку, й окреслюють баланс між свободою слова та необхідністю враховувати почуття вразливих груп. Таким чином, стаття є комплексним дослідженням трансформацій сучасної англійської мови під впливом політкоректності, які відображають глибинні зрушення в суспільстві й активізують дискусії щодо подальшого розвитку комунікативних норм.

Ключові слова: гендерна нейтральність, комунікативна етика, культура відміни, мовна політкоректність, свобода слова, соціолінгвістика, мовна толерантність.

The article highlights the problem of linguistic political correctness in the modern English language and analyzes in detail how socio-cultural changes affect its vocabulary. The authors argue that language transformations go beyond the mere updating of lexical units: they relate to the construction of discourse and general communicative ethics. The paper addresses the gender aspect by describing the replacement of traditional pronouns with gender-neutral forms, as well as the transition from clearly defined “male” and “female” occupational titles to universal titles. It is proved that such a change, supported by the theoretical foundations of sociolinguistics and psycholinguistics, demonstrates the language community's desire for inclusiveness and equality. In addition, racial and ethnic sensitivity is considered. Examples of rejection of historically rooted terms with a negative context are given. It is emphasized that lexical changes, supported by social movements and official recommendations, help to eliminate discriminatory connotations and form a more tolerant discourse. Special attention is paid to the inclusion of people with disabilities. The article analyzes the influence of political correctness on the emergence and spread of new terms. It is emphasized that linguistic innovations are based on the social model of disability, which is focused on the dignity and personal characteristics of a person. The article analyzes the impact of political correctness on the emergence and spread of new terms. The authors show how the media and academic communities have been consolidating these words in professional and everyday use, and outline the balance between freedom of speech and the need to take into account the feelings of vulnerable groups. Thus, the article is a comprehensive study of the transformations of modern English under the influence of political correctness, which reflect profound shifts in society and intensify discussions on the further development of communicative norms.

Key words: gender neutrality, communicative ethics, culture of cancellation, linguistic political correctness, freedom of speech, sociolinguistics, linguistic tolerance.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві мовна політкоректність є важливим аспектом комунікації, що впливає на формування суспільних

відносин та етики спілкування [1; 2]. Англійська мова як глобальна лінгва-франка зазнає постійних змін у своєму лексичному складі, відобража-

ючи нові соціальні реалії, включно з боротьбою за рівність, інклюзією й чутливістю до різноманітних соціальних груп. Проте поряд із проголошеними ідеалами рівності та толерантності все ще зберігаються усталені практики, що можуть підтримувати дискримінаційні уявлення щодо певних груп людей за ознакою статі, раси, етнічного походження чи фізичних можливостей [1; 3]. У зв'язку з цим виникає потреба дослідити, якою мірою політкоректність впливає на зміни словникового запасу й комунікативні норми англійської мови, а також з'ясувати, чи дійсно такі трансформації сприяють подоланню упереджень і формуванню більш відкритого та справедливого суспільства, або ж, навпаки, створюють ризики надмірного «мовного регулювання» й обмеження свободи висловлювання [2; 4]. Саме ці суперечності, що виникають на перетині прагнення до рівноправності та захисту прав різноманітних спільнот, з одного боку, і занепокоєння через можливу цензуру – з іншого, зумовлюють актуальність та складність проблеми політкоректності в контексті сучасної англійської мови.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасній науковій літературі політкоректність досліджується як багатовимірне явище, що охоплює культурно-поведінкові, соціолінгвістичні та ідеологічні аспекти. У роботах А. Шульги та Я. Кізюн [1] акцент зроблено на ролі політкоректності в професійному середовищі публічних службовців, крім того, підкреслюється значення дотримання етичних стандартів у комунікації. Аналогічну тематику продовжує Л. Ажнюк [4], розглядаючи мову ворожнечі й політкоректність у соціально-політичному контексті, де акцентується важливість критичного аналізу дискурсу для запобігання поширенню дискримінаційної лексики.

Т. Караваєва та М. Тер-Григор'ян [5] додають до обговорення поняття лінгвістичної відносності, пов'язане з культурою англословних країн, підкреслюючи вплив політкоректності на формування соціокультурної свідомості. Зі свого боку, Б. Ажнюк [6] занурюється в проблему мовної ідеології, розкриваючи її як концепт із потужним соціолінгвістичним потенціалом. Цю лінію досліджень продовжують праці Л. Андрейко, Д. Медведовської та Ю. Скарлупіної [7], а також С. Романчука та І. Гриненко [3], де автори висвітлюють значення соціолінгвістичних підходів у вивченні різновидів мови та особливостей сучасної дискурсології.

Теоретичне підґрунтя для аналізу явища політкоректності суттєво розширюється завдяки праці N. Fairclough [8] з критичного аналізу дискурсу, де

зосереджено увагу на тому, як ідеологічні структури пронизують мовні практики та впливають на суспільний дискурс. У роботі M. Rectenwald [2] політкоректність співвідноситься з концептом «соціальної справедливості» й постмодерністським баченням мови та культури, що вказує на складність і суперечливість сучасних підходів до комунікації.

Окремим напрямком у розглянутій літературі є питання лексичного збагачення мови, яке досліджується Е. Есеновою, І. Калинич і В. Бойтор [9]. Науковці ілюструють, як запозичення сприяють формуванню сучасного мовного простору, зокрема й у сфері політкоректної лексики, закріплюючи нові поняття та значення.

Таким чином, представлена сукупність джерел демонструє цілісне бачення феномену політкоректності як культурного, соціолінгвістичного й дискурсивного явища. Автори погоджуються, що політкоректність у сучасній комунікації виходить за межі суто мовних норм і постає важливою складовою суспільної етики, впливаючи на професіоналізм, взаємодію та ідейні підвалини соціуму.

Мета роботи – проаналізувати вплив соціокультурних змін на словниковий запас англійської мови у контексті політкоректності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Політкоректність у широкому значенні розуміють як прагнення до використання мови й форм комунікації, які уникають зневажливих або дискримінаційних висловлювань стосовно конкретних соціальних груп (за ознакою раси, статі, етнічного походження, релігії тощо) [1–3]. Вона покликана сприяти більш рівноправній та толерантній взаємодії в суспільстві, підкреслюючи повагу до людської гідності та прав кожного. Лінгвісти розглядають політкоректність як елемент «мовного регулювання», що формується під впливом соціально-політичних процесів [2; 8]. Зміни у лексичному складі (наприклад, заміна дискримінаційних термінів на нейтральні) розглядаються як спосіб вплинути на уявлення про певні групи людей і, відповідно, зменшити упередження.

Зі свого боку, соціальні психологи розглядають політкоректність крізь призму впливу мови на сприйняття та ставлення до людей. Згідно з підходом «мовної відносності» (Sapir-Whorf Hypothesis), структура й семантика мови впливає на формування когнітивних схем і світоглядних установок. Вітчизняні вчені А. Шульга та Я. Кізюн наголошують, що застосування політкоректної лексики може зменшувати рівень стигматизації й дискримінації на індивідуальному і суспільному рівнях [1, с. 75].

З погляду критичного дискурсивного аналізу, політкоректність є інструментом, за допомогою якого панівні групи можуть як просувати, так і критикувати певний «порядок денний». З одного боку, вона може слугувати формою соціальної емансипації (захист меншин від дискримінаційного мовлення), а з іншого – надто суворе «мовне регулювання» може спровокувати суперечки щодо свободи слова [8, с. 77]. Політкоректність часто стає приводом для політичних дискусій. Прихильники вважають її одним з інструментів боротьби з несправедливістю, а критики застерігають щодо «цензури» та порушення права на вільне висловлювання. Ця поляризація може відображати глибші світоглядні відмінності в суспільстві [2, с. 87].

Таким чином, політкоректність виконує важливу комунікативну роль у сучасному суспільстві. Вона може сприяти рівноправній взаємодії та зменшенню дискримінації, однак водночас викликає дискусії щодо доцільності «мовного регулювання» та ризиків обмеження свободи слова.

Одним з найпомітніших аспектів трансформації сучасної англійської мови є тенденція до гендерної нейтральності, яка реалізується як у зміні займенників, так і в модифікації назв професій, соціальних та офіційних ролей. Традиційна система займенників, побудована на дихотомії «he» (чоловіча форма) / «she» (жіноча форма), у багатьох випадках більше не вважається достатньо інклюзивною. Хоча раніше займенник *they* застосовувався переважно як форма множини, у сучасному дискурсі його часто використовують як однину для позначення особи, чия гендерна ідентичність невідома, не визначена або свідомо не згадується: *Someone forgot their umbrella. I hope they come back for it.* Цей приклад демонструє, що займенник *they* (та відповідні форми *them*, *their*, *themselves*) може вживатися з одниною *someone*, створюючи нейтральний контекст без зазначення статі. Використання гендерно-нейтрального займенника поступово стає прийнятним навіть у наукових публікаціях, юридичних документах та діловому листуванні. Зазначене свідчить про активну адаптацію мовної норми до вимог сучасного суспільства.

Варто нагадати, що в англійській мові тривалий час функціонували лексеми з явним гендерним маркером, що підкреслював статі особи, яка виконує певну роботу (наприклад, *policeman* – чоловіча форма, *stewardess* – жіноча форма). Наразі відбувається активне впровадження універсальних найменувань, щоб забезпечити рівність та відсутність гендерних стереотипів, наприклад, *policeman* → *police officer*. Зазначимо, що *police officer* підкреслює професію та посадові обов'язки

без прив'язки до статі людини. Така лексема відповідає поточній соціальній нормі про гендерну рівноправність на робочому місці. У пасажирській авіації термін *flight attendant* замінив *steward* (чоловіча форма) та *stewardess* (жіноча форма). Новий термін акцентує увагу на функціональних обов'язках (обслуговування пасажирів на борту літака), а не на статі. Прикладом ширшої тенденції є суфікс *-man*, якій замінюється більш нейтральною формою (*-person*), або взагалі опускається. Наприклад, *chairman* все частіше змінюється на *chairperson* або навіть просто *chair* (залежно від контексту), аби уникнути вказівки на статі.

Згідно з теорією критичного дискурсивного аналізу [8], зміна мовних форм впливає на розподіл владних відносин і на створення нових ідентичностей. Інакше кажучи, гендерно-нейтральна лексика є одним зі способів сформувати більш справедливий дискурс і зменшити дискримінаційні стереотипи. Дослідження свідчать, що мовні маркери гендеру впливають на сприйняття статусу та ролі особи у суспільстві [3; 5]. Нейтральні форми дозволяють уникнути несвідомих упреждень і зосередити увагу на кваліфікації та особистості, а не на статі. Деякі словники (зокрема, *Oxford English Dictionary*, *Merriam-Webster*) і професійні глосарії зараз офіційно визнають такі нейтральні терміни та часто рекомендують їхнє використання, що відображає перехід від рекомендаційного рівня до більш усталеної норми. Найбільші англомовні словники регулярно оновлюють визначення та помітки до слів, зазначаючи бажані гендерно-нейтральні варіанти. Аналіз великих масивів текстів (наприклад, *Corpus of Contemporary American English*) вказує на зростання частотності вживання *they* в однині. Такі зміни простежуються не лише в розмовній мові, а й у публіцистиці, наукових статтях і навіть юридичних документах.

Прагнення до гендерної нейтральності та інклюзивності у сучасній англійській мові є відображенням глибших соціокультурних процесів, спрямованих на забезпечення рівності та поваги до особистості незалежно від статі. Зміни, які стосуються займенників, професійної лексики та офіційних посад, активно впроваджуються в мові завдяки посиленій увазі лінгвістичних інституцій, соціальних рухів і медіа. Це не лише лексичні або граматичні корективи, а й вагоме свідчення еволюції суспільних цінностей та підвищення загальної свідомості щодо питань гендерної рівності.

У процесі розвитку англійської мови спостерігається зростаюча увага до расової та етнічної чутливості, яка проявляється у відмові від лек-

сики, що містить негативні історичні конотації або дискримінаційний контекст, а також у появі нових, нейтральніших та інклюзивних термінів. У Сполучених Штатах Америки слово *негро* вважалося прийнятним до 1960–1970-х років. Однак соціальні рухи за громадянські права (наприклад, діяльність Мартіна Лютера Кінга-молодшого) призвели до переосмислення й відмови від цього слова через його прямий зв'язок з епохою рабства і сегрегації. В сучасному вжитку терміни *Black* та *African American* переважають як нейтральні та самовизначені спільнотою, що підкреслює етнічну і культурну ідентичність без історично расистських нашарувань. Окрім слова *негро*, подібні трансформації відбулися з рядом інших понять, наприклад:

– *Oriental* (для позначення вихідців зі Східної Азії) поступово замінюється на *Asian* або *Asian American*.

– *Redskin* (стародавній зневажливий термін для представників корінного населення Північної Америки) замінюється на *Native American* або *Indigenous peoples*.

У сфері міграційної політики дедалі частіше використовується термін *undocumented immigrant* замість *illegal immigrant*. Причина полягає у тому, що *illegal* (незаконний) приписує людині статус порушника закону на рівні особистості, тоді як *undocumented* (без документів) акцентує увагу на відсутності формального правового статусу, а не на «протиправності» самої особи. Така зміна узгоджується із загальною тенденцією гуманізувати людей та уникати криміналізуючої лексики, яка може посилювати упередження.

За теорією Sapir-Whorf, мова впливає на те, як носії мови сприймають навколишній світ. Використання образливих або дискримінаційних термінів може сприяти негативним стереотипам і соціальній несправедливості. Заміна цих термінів відбувається не тільки через офіційні рекомендації, а й завдяки активності громадських рухів, які виступають проти расизму та ксенофобії.

Слова з негативним або дискримінаційним значенням впливають на ставлення до людей певної етнічної групи. Нові, чутливіші формулювання дають змогу руйнувати упередження і зменшувати напругу між різними спільнотами. Навіть у науковому й освітньому дискурсі відмова від застарілих термінів є свідченням поваги та визнання різноманіття культур та етносів. Провідні ЗМІ (наприклад, *The New York Times* або *The Guardian*) дедалі рідше використовують такі слова, як *illegal immigrant*, і надають перевагу *undocumented migrant*, *asylum seeker* тощо.

В літературних текстах, написаних раніше, можливе збереження історичних термінів, однак сучасні перевидання чи адаптації додають виноски із застереженнями щодо некоректності деяких висловів. Рекомендації щодо вживання нейтральної та коректної лексики дедалі частіше з'являються у внутрішніх документах державних установ, великих корпорацій та громадських організацій. Наприклад, *Associated Press Stylebook* пропонує уникати використання *illegal immigrant*.

Критики вважають, що відмова від певних слів призводить до «згладжування» реальності або може бути формою «мовної цензури». Проте захисники політкоректності наголошують, що вибір слів має реальні наслідки для формування суспільних уявлень. Як вже наголошувалося, найбільші словникові платформи, такі як *Merriam-Webster* та *Oxford English Dictionary*, регулярно оновлюють визначення, додаючи примітки про образливість деяких застарілих висловів і пропонуючи коректніші синоніми.

Таким чином, заміна історично вкорінених, але потенційно образливих чи дискримінаційних термінів на більш чутливі й нейтральні варіанти відображає глибокі соціокультурні зрушення в англomовному суспільстві. Такі лексичні зміни покликані змінити ставлення до расових та етнічних груп, підвищити рівень толерантності та сприяти взаємоповазі між різними спільнотами. Хоча навколо політики мовної чутливості ведуться дискусії, більшість експертів погоджуються, що така еволюція мови є важливим кроком до більш справедливого та інклюзивного суспільства.

Англійська мова, як складова глобального комунікаційного простору, перебуває в процесі перегляду та оновлення термінології, пов'язаної з інвалідністю. Метою таких змін є визнання людської гідності та підкреслення особистісного аспекту, а не лише фізичних чи ментальних обмежень. Термін *disabled person* зосереджує увагу на обмеженнях (*disability*) як домінантній характеристиці людини. Наприклад, словосполучення *person with a disability* наголошує, що людина не зводиться до свого діагнозу чи порушення; інвалідність – це одна з багатьох її характеристик. Така зміна мови відповідає моделі «людина передусім» (*person-first language*), яка ставить на перше місце особистісний вимір. Слово *handicapped* історично набуло образливих конотацій, пов'язаних із соціальною стигмою та упередженням. Словосполучення *differently abled* або *person with special needs* визнають існування індивідуальних особливостей без осуду чи навішування ярликів. У деяких випадках використовують також сло-

восполучення *person of determination* (особливо поширений у деяких англomовних країнах на Близькому Сході, наприклад, в ОАЕ), що підкреслює силу волі та потенціал особи.

ВООЗ (Всесвітня організація охорони здоров'я) та ООН закликають до використання термінології, що поважає права та гідність людей з інвалідністю. У багатьох офіційних документах (наприклад, *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*) вживається саме *persons with disabilities*. Різноманітні організації (зокрема, *Disabled People's Organizations*, *Accessibility advocacy groups*) виступають за зміну мови, спрямовану на розширення прав і можливостей людей з інвалідністю та на подолання стигми. Відповідно до соціальної моделі, інвалідність розглядається не як медична «проблема» людини, а як наслідок взаємодії особи з фізичними, комунікаційними та соціальними бар'єрами. Вживання більш нейтральних або позитивних термінів сприяє формуванню саме такого сприйняття. Дослідники відзначають, що використання формулювання *person with a disability* впливає на ставлення суспільства: воно може зменшити упередження та сприяти більш інклюзивному ставленню.

Згідно з концепцією лінгвістичної відносності (Sapir-Whorf), мова не лише описує реальність, але й формує її. Коли певні слова набувають негативних чи стигматизувальних відтінків, вони впливають на соціальну інтеграцію людей з інвалідністю. Мова, що ставить у пріоритет людину, а не її обмеження, допомагає розвивати більш толерантні та дружні до інклюзії соціальні структури. У багатьох країнах закони, що регулюють права та соціальний захист людей з інвалідністю, використовують формулювання *persons with disabilities* (США – *Americans with Disabilities Act*, Велика Британія – *Equality Act* тощо). Журналісти та автори статей дедалі частіше звертаються до спеціальних гайдлайнів (наприклад, *APA Style*, *Associated Press Stylebook*), які рекомендують уникати застарілих або дискримінаційних термінів, наприклад, *handicapped*, *crippled*, *invalid*. Хоча існує загальна тенденція до використання *person-first language*, деякі групи віддають перевагу *identity-first language* (наприклад, *Autistic person* замість *person with autism*), щоб підкреслити роль інвалідності як невід'ємної частини їхньої ідентичності. Це вказує на складність

і різноманітність підходів: не існує одного універсального рішення, і важливо враховувати переваги самих людей з інвалідністю. Деякі критики зауважують, що занадто м'яка термінологія (наприклад, *differently abled*) може створювати ілюзію «відсутності проблем» і призводити до ігнорування реальних потреб у додатковій підтримці чи пристосуваннях [5]. Проте більшість дослідників наголошують, що конкретна лексика виконує важливу роль у зменшенні стигматизації, а ідеальне рішення – це баланс між реалістичністю та повагою до особистості.

Отже, еволюція термінології, пов'язаної з інвалідністю, у сучасній англійській мові є прикладом того, як мовна політкоректність може сприяти формуванню гуманнішого та інклюзивнішого суспільства. Перехід від слів, наприклад, *handicapped* до *person with a disability* чи *differently abled* має на меті підкреслити людську ідентичність, не зводячи людину винятково до її фізичних або ментальних особливостей. Хоча така термінологія й досі перебуває в процесі активного переосмислення, вона вже дає змогу побачити позитивні зрушення у ставленні до людей з інвалідністю й сприяє подальшому розвитку інклюзивних практик у різних сферах суспільного життя.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Зроблений у статті аналіз демонструє, що політкоректність у сучасній англійській мові виходить далеко за межі простої заміни деяких лексем і безпосередньо впливає на стилістику, побудову дискурсу та загальні норми комунікативної етики. Зміни, спрямовані на гендерну й расово-етнічну інклюзивність і повагу до людей з інвалідністю, водночас спричиняють і позитивні зрушення, і дискусії про надмірну цензуру чи «культуру відміни». У підсумку можна констатувати, що політкоректність залишається складним явищем, яке досліджується з позицій лінгвістики, соціальної психології, критичного дискурсивного аналізу та політичних наук.

Подальші дослідження можуть зосередитися на порівняльних студіях у різних мовах і культурах, аналізі динаміки поширення політкоректної лексики за допомогою мовних корпусів, а також на вивченні впливу цифрових платформ та соціальних мереж, що прискорюють як впровадження нових термінів, так і критику подібних змін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шульга А. А., Кізюн Я. М. Політкоректність як невід’ємна складова професіоналізму публічних службовців: культурно-поведінковий аспект. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2024. № 4. С. 74-81.
2. Rectenwald M. Springtime for Snowflakes: “Social Justice” and Its Postmodern Parentage. *New English Review Press*. 2018. 176 p.
3. Романчук С. М., Гриненко І. В. Сучасна дискурсологія: соціолінгвістичний аспект. *Держава та регіони. Серія: «Соціальні комунікації»*. 2020. № 3. С. 3-9.
4. Ажнюк Л. Мова ворожнечі й політкоректність у сучасній суспільно-політичній комунікації. *Мовознавство*. 2024. № 2. С. 9-23.
5. Караваєва Т. Л., Тер-Григорьян М. Г. Політкоректність англomовної культури і гіпотеза лінгвістичної відносності. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. № 14, т. 1. С. 286-291.
6. Ажнюк Б. Мовна ідеологія: соціолінгвістичний зміст концепту. *Мовознавство*. 2024. № 1. С. 3-17.
7. Андрейко Л. В., Медведовська Д. О., Скарлупіна Ю. А. Соціолінгвістичний підхід до висвітлення різновидів англійської мови в навчальному процесі. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: «Філологічні науки»*. 2021. № 7. С. 161-169.
8. Fairclough N. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. Routledge. 2013. 265 p.
9. Есенова Е. Й., Калинич І. Й., Бойтор В. Ю. Лексичне запозичення як засіб збагачення словникового складу мови. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Т. 28, № 1. С. 151-156.

УДК 811.112.2'373.45(091)
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.39.2.32>

ЛЕКСИЧНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ МІЖМОВНИХ КОНТАКТІВ У ПРОЦЕСІ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

LEXICAL BORROWINGS AS A REFLECTION OF INTERLINGUAL CONTACTS IN THE PROCESS OF HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE GERMAN LANGUAGE

Труцуненко І.І.,

orcid.org/0000-0003-3546-6495

*старший викладач кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Весоловський О.В.,

orcid.org/0000-0002-9836-3672

*старший викладач кафедри німецької філології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

У статті розглядається феномен лексичних запозичень як один із ключових механізмів мовної еволюції, що відображає інтенсивність і характер міжмовних контактів у різні історичні періоди. Дослідження ґрунтується на діахронічному аналізі розвитку німецької мови та охоплює основні етапи її історичного збагачення за рахунок іншомовної лексики. Виокремлено вплив латинської, грецької, французької, італійської, нідерландської та англійської мов, які зумовили структурні й семантичні трансформації у німецькому лексиконі. У процесі аналізу з'ясовано, що латинські запозичення античного періоду стали результатом контактів із Римською імперією, а греко-латинські терміни доби Середньовіччя були пов'язані з християнською традицією та освітою. Епоха Відродження і Реформації сприяла латинізації наукової термінології, тоді як французькі лексеми в XVII–XIX століттях репрезентували соціокультурний престиж аристократичного середовища. Італійські запозичення позначають поняття з галузей музики, архітектури та фінансів, а нідерландизми охоплюють технічну й морську лексику. Особливу увагу приділено англіцизмам XX–XXI століть, які активно проникають у всі сфери сучасного дискурсу та зазнають граматичної адаптації в німецькій мові. Наукова новизна дослідження полягає в комплексному діахронічному підході до аналізу лексичних запозичень у німецькій мові з урахуванням соціокультурних і функціональних чинників. Уперше системно окреслено історичну періодизацію запозичень за мовами-донорами та домінуючими тематичними сферами. Запропоновано поєднання структурно-лінгвістичного й культурологічного аналізу, а також здійснено акцент на граматикалізації англіцизмів як прояві сучасної мовної динаміки. У статті обґрунтовано, що лексичні запозичення не лише збагачують словниковий склад мови, а й слугують маркером соціокультурних змін, відображаючи глобальні й регіональні мовні процеси. Запропоновано також напрями подальших досліджень, зокрема у сфері семантичної класифікації, граматикалізації запозичень і аналізу мовного пуризму.

Ключові слова: адаптація, міжмовні контакти, періодизація, соціокультурний вплив, структурно-семантичний аналіз.

The article deals with the phenomenon of lexical borrowings as one of the key mechanisms of language evolution, which reflects the intensity and nature of interlingual contacts in different historical periods. The study is based on a diachronic analysis of the development of the German language and covers the main stages of its historical enrichment by foreign language vocabulary. The author emphasizes the influence of Latin, Greek, French, Italian, Dutch, and English, which led to structural and semantic transformations in the German lexicon. The analysis shows that Latin borrowings of the ancient period were the result of contacts with the Roman Empire, and Greco-Latin terms of the Middle Ages were associated with Christian tradition and education. The Renaissance and Reformation contributed to the Latinization of scientific terminology, while French lexemes in the seventeenth and nineteenth centuries represented the socio-cultural prestige of the aristocratic environment. Italian borrowings denote concepts from the fields of music, architecture, and finance, while Dutchisms cover technical and maritime vocabulary. Particular attention is paid to the anglicisms of the XX–XXI centuries, which are actively penetrating all spheres of modern discourse and undergoing grammatical adaptation in German. The scientific novelty of the study lies in a comprehensive diachronic approach to the analysis of lexical borrowings in the German language, taking into account socio-cultural and functional factors. For the first time, the historical periodization of borrowings by donor languages and dominant thematic areas is systematically outlined. A combination of structural-linguistic and cultural analysis is proposed, and the emphasis is placed on the grammaticalization of anglicisms as a manifestation of modern language dynamics. The article substantiates that lexical borrowings not only enrich the vocabulary of the language, but also serve as a marker of socio-cultural changes, reflecting global and regional linguistic processes. The author also suggests directions for further research, in particular in the field of semantic classification, grammaticalization of borrowings and analysis of language purism.

Key words: adaptation, interlingual contacts, periodization, socio-cultural influence, structural and semantic analysis.

Постановка проблеми. У контексті динамічних соціокультурних трансформацій мови відіграють ключову роль у відображенні історичних взаємодій між народами. Одним із найяскравіших лінгвістичних маркерів таких взаємодій є лексичні запозичення, які слугують свідченням міжмовних контактів і змін у комунікативних потребах мовної спільноти. Упродовж століть німецька мова зазнавала багатоетапного впливу з боку різних мов, що відображалось у збагаченні її лексичного складу словами іншомовного походження. Однак, попри наявність значної кількості досліджень, проблема системної інтерпретації запозичень як результату міжмовної взаємодії у конкретному історичному та культурному контексті залишається недостатньо вивченою. Виникає необхідність комплексного аналізу джерел запозичень, шляхів їх адаптації та ролі в розвитку німецької лексичної системи. Також актуальним є осмислення впливу таких запозичень на мовну норму, а також ідентичність, особливо в умовах активного поширення англіцизмів у сучасний період.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз наукових джерел засвідчує наявність помітного інтересу до проблематики лексичних запозичень у різних мовах, зокрема й у німецькій. У роботі О. Готько [1] увагу зосереджено на слов'янських лексичних елементах у складі німецької мови, що дозволяє розширити уявлення про двосторонній характер мовних контактів. У статті О. Слабої [2] здійснено спробу систематизації морфологічної адаптації запозичень у сучасній німецькій мові, що має безпосередній стосунок до розділу про граматикалізацію англіцизмів у межах цього дослідження. Праця О. Сухого, Т. Юрченко та В. Лісної [3] пропонує інструментально-технологічний підхід до виявлення іншомовних лексем у текстових корпусах. Цінним у контексті рецепції германізмів в українській мові є дослідження О. Дутки [4], який аналізує збагачення омонімічного складу української мови внаслідок запозичень із германських мов. Схожа тематика розглядається у роботі І. Підлужної [5], де простежуються шляхи адаптації німецьких побутових лексем у сучасній українській мові. О. Косович [6] аналізує морфологічну адаптацію англійських запозичень у сучасній французькій мові, що, хоча і виходить за межі германістики, проте ілюструє універсальність процесів граматичної інтеграції запозиченої лексики у європейських мовах. Подібна тематика висвітлюється й у статті Г. Зимовець [7], де розглядаються загальні чинники адаптації іншомовної лексики до мовної системи. Н. Юрійчук [8],

О. Кобзар [9] та Л. Архипенко [10] порушують дискусійні питання класифікації запозичень і визначення ступеня їх асиміляції, що є актуальним у зв'язку з активною експансією англіцизмів у сучасну німецьку мову.

Виділення невирішених аспектів загальної проблеми. Попри значну кількість досліджень, присвячених вивченню лексичних запозичень у німецькій мові, низка важливих аспектів залишається недостатньо опрацьованою. Насамперед, більшість наукових праць зосереджуються на описовому аналізі запозиченої лексики без достатнього урахування діяхронічного контексту мовних впливів. Крім того, малодослідженим залишається питання адаптації іншомовних одиниць у морфологічній та синтаксичній структурах сучасної німецької мови.

Мета та завдання дослідження. Метою цієї наукової розвідки є всебічне осмислення лексичних запозичень як результату міжмовної взаємодії у процесі історичного розвитку німецької мови, із наголосом на соціокультурному контексті, джерелах екзоетимологічного впливу та механізмах інтеграції запозичених одиниць у мовну систему.

Виклад основного матеріалу дослідження. Більшість науковців наголошують на тому, що лексичні запозичення постають однією з форм міжмовної взаємодії, які репрезентують контактну динаміку мов у різні історичні епохи [2–4; 6]. Як компонент словникового складу запозичення відіграють важливу роль у формуванні лексичної системи, слугуючи індикатором соціокультурних, політичних та науково-технічних впливів. Історичний розвиток німецької мови чітко засвідчує етапність і тематичну спрямованість іншомовного впливу, який відображає різноманітні напрями міжмовних контактів. Словниковий склад німецької мови акумулює лексеми латинського, грецького, французького, англійського, італійського, нідерландського та інших походжень, адаптовані до морфологічної та фонетичної системи німецької мови.

Античний період у контексті формування лексичної системи німецької мови позначений інтенсивною контактною взаємодією між германськими племенами та Римською імперією. Упродовж кількох століть римської експансії германці перебували на периферії імперської цивілізації, що спричинило тривалі соціокультурні, економічні та адміністративні контакти. Унаслідок цього процесу германські діалекти почали активно засвоювати лексичні одиниці з латинської мови, що переважно охоплювали сфери матеріальної культури, державного устрою, армії, торгівлі та буден-

ного життя. Латинські запозичення цього періоду найчастіше мають конкретно-предметне значення та позначають нові для германського суспільства явища, пов'язані з римським способом життя. Ці лексеми, інтегруючись у германський лексичний фонд, згодом стали частиною базової лексики ранньонімецької мови, наприклад: *Straße* (дорога, вулиця) – від лат. *strata* (вимощена дорога); *Keller* (підвал) – від *cellarium* (складське приміщення); *Fenster* (вікно) – від *fenestra* (віконний отвір); *Mauer* (стіна) – від *murus* (укріплена стіна); *Küche* (кухня) – від *coquina* (місце приготування їжі); *Kaiser* (імператор) – від *Caesar* (титул римських імператорів); *Pfund* (фунт) – від *pondus* (вага, міра маси); *Wein* (вино) – від *vinum*; *Markt* (ринок) – від *mercatus*; *Münze* (монета) – від *moneta*; *Ziegel* (цегла) – від *tegula*; *Fenchel* (фенхель) – від *feniculum*.

Значна частина цих запозичень збереглася до сучасної німецької мови, зазнавши, однак, фонетичної, морфологічної та семантичної адаптації відповідно до внутрішньої структури мови-реципієнта. Варто зазначити, що латинізми, запозичені в античний період, відрізняються високим ступенем інтеграції та сприймаються як автохтонні компоненти німецького лексикону, що ускладнює їхнє інтуїтивне розпізнавання як іншомовних елементів. Античний період, таким чином, заклав підґрунтя для багатовікової традиції іншомовних впливів, які супроводжували еволюцію німецької мови.

Середньовіччя позначене кардинальними трансформаціями у соціокультурному та релігійному житті германських племен, що спричинило істотні зміни у лексичній структурі німецької мови. Одним із чинників, які детермінували лексичні запозичення цього періоду, стало запровадження християнства, яке відбувалося поступово – починаючи з IV–V ст. – під егідою Римської церкви. У зв'язку з цим латина на довгі століття закріплюється як мова літургії, писемності, науки, освіти та державного управління. У цей період німецька мова активно запозичує терміни з латинської мови, пов'язані з релігійною практикою, церковною організацією, богословськими концептами, а також з філософсько-науковою традицією античного походження. Значна частина цих запозичень опосередковано походить із грецької мови – переважно через латинське посередництво, – що особливо помітно у термінах класичної освіти та гуманітарного знання. До найбільш релевантних латинських та греко-латинських запозичень належать: *Evangelium* – «Євангеліє», від лат. *evangelium*, що походить від грец. *euangelion* (добра звістка); *Theologie* – «теологія», від грец.

theologia; *Kloster* – «монастир», від лат. *claustrum*; *Kirche* – хоча за походженням германське слово (*kirika*), воно виникло під впливом грец. *kyriakon* (букв. «Господній дім»); *Messe* – «меса», від лат. *missa*; *Predigt* – «проповідь», від лат. *praedicatio*. З античної грецької, особливо в освітній і філософській сфері, надходять такі важливі лексеми: *Theater* – від *theatron*, «місце для споглядання»; *Philosophie* – від *philosophia*, «любов до мудрості»; *Bibliothek* – від *bibliothēkē*, «книгосховище»; *Demokratie* – від *demokratía*, «влада народу»; *Arzt* – «лікар», етимологічно походить від лат. *arista*, що, ймовірно, пов'язане з грец. *aristos* – «найкращий», що позначає високе соціальне або професійне становище.

Наведені приклади лексем не лише виконували номінативну функцію, позначаючи нові поняття в християнізованому суспільстві, а й сприяли формуванню концептосфери середньовічного світогляду, наближаючи германські культури до класичної спадщини античного Середземномор'я. Крім того, латина функціонувала як мова писемного фіксування знань (юридичних, медичних, освітніх текстів), що сприяло подальшій латинізації освітньої та наукової термінології.

Таким чином, лексичні запозичення середньовічної доби засвідчують не лише релігійні трансформації, а й глибоку інтеграцію німецької мови в загальноєвропейський культурний простір, який формувався на основі латинсько-грецької інтелектуальної традиції.

Епоха Відродження (XIV–XVI ст.) та період Реформації (кінець XV – початок XVII ст.) були важливими етапами в історії європейської культури й науки, що безпосередньо вплинуло на мовну ситуацію в німецькомовному ареалі. Головними чинниками лексичного розвитку в цей період стали розвиток друкарства; активізація перекладацької діяльності, зокрема перекладу Біблії Мартіном Лютером; формування системи університетської освіти; зростання загальної освіченості населення; секуляризація знань і вихід філософсько-наукової думки за межі церковної монополії. Ці явища сприяли масовому проникненню до німецької мови нових термінів переважно латинського походження, зокрема у сфері гуманітарного знання; природничих наук; правознавства і суспільних наук; освітньої термінології. Запозичення цього періоду мали, на відміну від ранньосередньовічних церковних запозичень, не лише культово-релігійний, а й інтелектуально-науковий характер.

Крім абстрактної термінології, латинські слова позначали також предметно-побутові реалії, які були актуалізовані під впливом ренесан-

сного урбаністичного та інституційного розвитку. До найтипівіших прикладів належать: Fenster (вікно) – від fenestra; Mauer (стіна) – від murus; Küche (кухня) – від coquina; Kaiser (імператор) – від Caesar; Pfund (фунт) – від pondus; Schule (школа) – від schola; Studium (навчання, студії) – від studium; Disziplin (дисципліна) – від disciplina; Doktor – від doctor; Universität – від universitas; Argument – від argumentum; Formel (формула) – від formula.

Таким чином, у добу Відродження та Реформації латинська мова, втрачаючи статус виняткової сакральної мови, натомість трансформується в джерело універсальних інтелектуальних кодів, які інтегруються у розвинутий лексичний корпус німецької мови.

Період XVII–XIX століть у лінгвістичній історії Німеччини позначений активною галоманією, що виявилась у масштабному впливі *французької мови* на лексичну систему німецької. Це зумовлено цілою низкою соціополітичних і культурних чинників: зростанням престижу французької мови як мови міжнародної дипломатії, культури, придворного етикету та інтелектуального життя в епоху Абсолютизму, а також розширенням контактів між Францією та німецькомовними державами в межах Священної Римської імперії та в пізніший період буржуазних перетворень. Французька мова, яка тривалий час виконувала функцію lingua franca європейської аристократії, проникала до німецького лексикону передусім через сфери, пов'язані з вищими верствами суспільства: світське життя, мода, кулінарія, мистецтво, театр, військова справа, політика та бюрократія. Особливістю французьких запозичень є їхня належність до культурно-побутового та номінативного пласта, що відображає нові соціальні ролі, професії, стилі поведінки та речові реалії. Значна частина цих лексем має тенденцію до часткової або повної адаптації до німецької морфологічної системи, однак зберігає сліди фонетичного і графічного оригіналу.

До типових і найуживаніших французьких запозичень належать: Büro – від bureau (офіс, канцелярія); Chance – від chance (випадок, можливість); Mode – від mode (мода); Boulevard – від boulevard (широка вулиця); Etage – від étage (поверх); Rendezvous – від rendez-vous (зустріч); Friseur – від friseur (перукар); Portemonnaie – від porte-monnaie (гаманець); Konfekt – від confit (солодощі); Depot – від dépôt (склад, сховище); Cousine – від cousine (родичка); Manier – від manière (манера, поведінка); Parfüm – від parfum (парфуми); Salon – від salon (вітальня, світський

салон); Trottoir – від trottoir (тротуар). Французькі запозичення були не лише результатом міжмовних контактів, а й свідченням асиміляційних процесів у мові – інтеграції культурно маркованих одиниць у побутову лексику, що відображала престиж і авторитет французького культурного дискурсу. У німецькій лексичній системі ці одиниці нерідко функціонували як ознака соціальної належності мовця до «вищого» класу або освіченої еліти.

Таким чином, французький лексичний вплив цього періоду був не лише кількісно значущим, а й якісно показовим у плані соціолінгвістичного маркування та мовного стилю, залишаючи помітний слід у структурі сучасної німецької мови.

Італійські лексичні запозичення в німецькій мові мають чітко окреслену культурну та функціональну спрямованість і здебільшого пов'язані з періодом пізнього Середньовіччя та епохи Відродження (XIV–XVI ст.). Саме в цей період Італія стає осередком європейського гуманізму, мистецтва, архітектури, банківської справи та музичної культури, що зумовило значний авторитет італійського культурного простору на теренах Західної Європи. Лексичні запозичення з італійської мови надходили до німецького лексикону як безпосередньо (внаслідок торгівлі, подорожей, культурного обміну), так і опосередковано – через французьке або латинське посередництво. Основними каналами поширення італійської лексики стали: інтенсивні торговельні відносини з італійськими містами-державами (Венеція, Генуя, Флоренція), участь німецьких митців і музикантів у художньому житті Італії, а також вплив римської католицької церкви.

Запозичення з італійської мови охоплюють передусім такі тематичні сфери, як: музична термінологія, яка донині зберігає італійську етимологічну основу в усіх європейських мовах: Sonate – від sonata; Konzert – від concerto; Violine – від violino; Crescendo, Forte, Piano – незмінно вживаються як музичні інструкції; архітектурна лексика: Balkon – від balcone (відкрита тераса або виступна архітектурна конструкція); Loggia – від loggia (аркада); Fassade – хоча слово поширене й у французькій мові, первісне джерело – італ. facciata; фінансово-економічна термінологія: Bank – від banca (з лавки для грошових операцій у середньовічних італійських торговців); Konto – опосередковано через фр. compte, первісно італ. conto (рахунок); Bilanz – від bilancio (баланс); інша культурно-побутова лексика: Lazarett (від lazzaretto) – назва ізолятора для хворих; Gondel – від gondola, традиційний італійський човен; Spaghetti, Pizza, Risotto – елементи

гастрономічної культури, які вийшли за межі національного вжитку у XX ст., однак історично мають довший період інтеграції.

Італійські запозичення значною мірою зберігають свій національно-культурний колорит і часто сприймаються як маркери естетики, витонченості або інтелектуальної сфери. Їхній вплив на німецьку мову є прикладом культурно вмотивованого лексичного збагачення, що ілюструє динаміку культурної рецепції та естетичного орієнтира на італійську модель культури.

У пізньому Середньовіччі та в період Раннього Нового часу спостерігається посилення *німецько-нідерландських контактів*, що мало потужний вплив на лексичну систему німецької мови. Причинами цього стали інтенсивні торговельно-економічні зв'язки між Ганзейськими містами та портами Північного моря, а також міграція ремісників, моряків і купців, які перебували у постійному міжмовному контакті. Особливістю нідерландських запозичень є їхня прагматична спрямованість: вони охоплюють насамперед сфери ремесел, техніки, судноплавства, будівництва, а також матеріальної культури.

До найбільш репрезентативних нідерландських лексичних запозичень у німецькій мові належать: *Schippe* – від нід. *schop* (лопата, землекопальний інструмент); *Pump* – від *romp* (насос, гідравлічний пристрій); *Koks* – від *kook* (кокс, продукт переробки вугілля); *Treck* – від *trek* (пересування, рух – у сучасному значенні: *Treking*); *Pritsche* – від *prits* (ложе, нари); *Backbord* і *Steuerbord* – морські терміни для позначення лівого і правого борту, вживані в навігації; *Matrose* – моряк (від *matroos*); *Fracht* – вантаж (від *vracht*); *Schute* – баржа, плаваючий вантажний засіб (від *schuit*); *Knapp* – від *knar* (туго, обмаль; також пов'язано зі значенням «спритний», «розумний»).

Більшість нідерландизмів здебільшого зберегли свою семантичну конкретність, номінативну функцію та технічну нейтральність. Вони мають високий ступінь асиміляції й, на відміну від, наприклад, французьких або англійських запозичень, рідко сприймаються як іноземні елементи в сучасній німецькій мові.

Таким чином, нідерландські запозичення є важливим пластом контактної лексики, що відображає економічну інтеграцію, технічний прогрес і міжкультурний обмін у північноєвропейському регіоні.

Новітній етап розвитку німецької мови (від початку XX ст. до сьогодення) ознаменований інтенсивною експансією *англійської мови*, що є результатом домінування англomовного куль-

турного простору, а також технологічного лідерства країн, де англійська виступає основною або міжнародною мовою комунікації. Англiцизми – один із найдинамічніших і найпродуктивніших шарів запозиченої лексики в сучасній німецькій мові. Вони охоплюють широкий спектр лексичних полів, зокрема: інформаційні технології (*Computer, Laptop, Software, Hardware, Internet, Download, Login*); бізнес і економіка (*Job, Manager, Marketing, Start-up, Sale*); медіа і комунікації (*Chat, Stream, Feedback, News, Update*); молодіжна культура і повсякденне спілкування (*Cool, Hip, Team, Smartphone, Follower*).

Особливістю англiцизмів є висока швидкість їхнього засвоєння та поширення через цифрові платформи, ЗМІ, рекламу, кіноіндустрію й соціальні мережі. Значна кількість таких лексем не лише входить у пасивний лексичний запас мовців, але й активно граматикується, тобто підлягає внутрішній морфологічній адаптації до норм німецької мови. Серед типових прикладів граматичної адаптації можна виокремити: *downloaden* – «завантажувати», з утворенням форм *er hat downgeloadet*; *chatten* – «спілкуватися в чаті» (*ich chatte, gechattet*); *liken* – «ставити в подобання», *geliket*; *swipen, scrollen, googeln* – аналогічні продуктивні неологізми. Такі дієслівні утворення активно змінюються згідно з німецькою дієвідміною, що свідчить про високий рівень засвоєння іноземних елементів у граматичній системі. Однак не всі англiцизми проходять повну адаптацію – значна частина з них зберігає оригінальну графіку, фонетику або форму множини (*Teams, Updates, Downloads*).

У лінгвістичному і соціокультурному аспектах англiцизми викликають значну дискусію. З одного боку, вони сприяють лексичному оновленню мови, забезпечуючи експресивність, точність і міжнародну зрозумілість комунікації. З іншого – вони становлять виклик для мовної ідентичності, викликаючи занепокоєння щодо витіснення національної лексики, спрощення мовного вираження та фрагментації мовної норми.

Отже, англiцизми XX–XXI століть репрезентують новий етап лексичної інтеграції, у якому відбувається не лише запозичення, а й трансформація внутрішньомовних механізмів під впливом глобальної англійської мови.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження встановлено, що лексичні запозичення є важливою складовою історичного розвитку німецької мови, яка відображає інтенсивність міжмовних контактів у різні епохи. Вплив латинської, грецької, французької, італійської, нідерландської та

англійської мови на лексичну систему німецької мови був зумовлений конкретними соціально-історичними умовами: від римської експансії, християнізації та реформаційного руху до індустріалізації, колоніальної політики та модернізаційних процесів. Кожен історичний період надав німецькій мові власні лексичні інновації, що репрезентують відповідні культурні, технічні або ідеологічні новації. Латинізми та грецизми стали основою релігійно-філософського й освітнього дискурсу; французькі та італійські слова позначали елементи високої культури, мистецтва, моди; нідерландизми обслуговували технічну та торговельну сферу; натомість англіцизми охопили майже всі сфери сучасного життя – від циф-

рових технологій до повсякденного мовлення. Запозичення не лише збагачують лексичний склад, але й спричиняють системні зміни в граматиці, словотворі та стилістиці мови. Вони є водночас ресурсом інновації й предметом лінгвістичної критики, особливо в контексті мовного пуризму та дискусій щодо мовної ідентичності.

Перспективи подальших досліджень у цій галузі відкривають широкі можливості для аналізу ступеня адаптації іншомовної лексики, її дериваційного потенціалу, семантичної динаміки та впливу на мовні норми. Особливо актуальності набуває дослідження запозичень у цифровому дискурсі, мас-медіа і молодіжному жаргоні, де міжмовні контакти виявляються найактивніше.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Готько О. Слов'янські лексичні запозичення в німецькій мові. *Молодь і ринок*. 2014. № 1(108). С. 93-96.
2. Слаба О. В. Морфологічна адаптація запозичень у сучасній німецькій мові. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. № 8, т. 2. С. 36-39.
3. Сухий О. Л., Юрченко Т. А., Лісна В. М. Реалізація макету системи пошуку запозичень в текстових масивах. *Наука, технології, інновації*. 2022. № 4. С. 102-106.
4. Дутка О. Я. Збагачення омонімічного складу української мови внаслідок запозичень із германських мов. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Журналістика»*. 2021. Т. 32 (71), № 2, ч. 1. С. 20-26.
5. Підлужна І. А. Шляхи пристосування німецьких лексичних запозичень зі сфери побуту до системи сучасної української мови на різних рівнях. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Журналістика»*. 2021. Т. 32(71), № 3, ч. 1. С. 44-49.
6. Косович О. Адаптація англійських запозичень у морфологічному аспекті в словнику сучасної французької мови. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Журналістика»*. 2021. Т. 32(71), № 4, ч. 1. С. 268-277.
7. Зимовець Г. В. Чинники процесу адаптації запозичень до системи мови. *Мовознавство*. 2021. № 6. С. 24-39.
8. Юрійчук Н. Д. Дискусійні питання теорії іншомовних лексичних запозичень. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2020. Т. 31(70), № 4, ч. 1. С. 148-154.
9. Кобзар О. І. Особливості запозичень з англійської в німецькомовному глосарії часу пандемії ковід-19. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: «Філологічні науки»*. 2020. № 4. С. 59-66.
10. Архипенко Л. М. Особливості адаптації запозичень із німецької мови в системі української економічної термінології. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. Спецвипуск. С. 26-29.

РОЗДІЛ 7

ЛІТЕРАТУРА СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

УДК 821.162.1-313.2Кон7Мал.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.39.2.33>

АБСУРДИСТСЬКЕ СВІТОБАЧЕННЯ – ХАРАКТЕРНА РИСА ГОЛОВНОГО ГЕРОЯ РОМАНУ «МАЛИЙ АПОКАЛІПСИС» Т. КОНВІЦЬКОГО

THE ABSURDIST WORLD OUTLOOK IS A REMARKABLE FEATURE OF THE MAIN CHARACTER OF THE NOVEL “A MINOR APOCALYPSE” BY T. KONVITSKYI

Антонович С.О.,

orcid.org/0000-0002-8553-820X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри історії української літератури

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Самолісова О.В.,

orcid.org/0009-0007-9480-2811

викладач кафедри української мови, основ психології та педагогіки

Харківського національного медичного університету

Стаття присвячена дослідженню образу головного героя в романі «Малий апокаліпсис» польського письменника Тадеуша Конвіцького. Твір написаний у другій половині ХХ століття й акумулює в собі наслідки подій цієї кризової епохи – Першої й Другої світових війн, гітлерівської окупації, вторгнення комуністичного режиму на територію Польщі, що спричинило зміни у світогляді та світорозумінні насамперед представників інтелігентських кіл і позначилося на несприйнятті ними реалій дійсності.

Головний герой (оповідач) у творі «Малий апокаліпсис» Т. Конвіцького – типовий представник свого часу. За романом, він – варшавський інтелігент, письменник, глибоко мисляча людина – підтримує польську опозицію, адже країна перебуває під впливом комуністичної ідеології, та на знак протесту проти офіційної влади погоджується здійснити акт самоспалення перед будинком ЦК партії. Т. Конвіцький, зображуючи останній день оповідача, розкриває особливості абсурдистського світобачення головного героя.

Осмислюючи поняття абсурду як знакового для польського суспільства ХХ століття, прозаїк порушує проблеми, важливі для розуміння особистості інтелігента, зокрема це проблеми життя та смерті, самотності, волі й неволі, вибору та його відсутності, відчуження тощо. Для оповідача світ став незрозумілим, дисгармонійним, хаотичним, катастрофічним. Для того, щоб увиразнити й підкреслити психоемоційний стан головного героя досліджуваного роману, Т. Конвіцький послуговується в тексті такими поняттями, як «самознищення», «тривога», «кінець світу», «депресія», «самотність», «безнадія», «руїна», «безглуздя», «страждання», «порожнеча» та ін.

У статті наголошується, що відчуття абсурдності світобудови, приреченості, дисгармонії, самотності, відчуження є основними характеристиками внутрішнього світу головного героя роману Т. Конвіцького «Малий апокаліпсис».

Ключові слова: польська література, роман, головний герой, світобачення, абсурд, абсурдизм, апокаліпсис.

The article is devoted to the study of the image of the main character in the novel «A Minor Apocalypse» of the Polish writer Tadeusz Konvitskyi. It is written in the second half of the twentieth century and accumulates the consequences of the events of this crisis era – the First and Second World Wars, Hitler's occupation, the invasion of the communist regime into the territory of Poland, which caused changes in the world outlook, first and foremost.

The main character (narrator) is a typical representative of his time in T. Konvitskyi's novel «A Minor Apocalypse». According to the novel, he is the Warsaw intellectual, writer, deep-thinking man who supports the Polish opposition, because the country is influenced by communist ideology, and in protest against official authorities agrees to carry out an act of self-immolation in front of the house of the Central Committee. T. Konvitskyi, depicting the last day of the narrator, reveals the features of the absurdist outlook of the protagonist.

Configuring the concept of absurdity as a sign for the Polish society of the twentieth century, the prose writer violates problems that are important for understanding the personality of the intelligent person, in particular the problems of life and death, loneliness, will and captivity, choice and its absence, alienation etc. For the narrator, the world has become incomprehensible, disharmonious, chaotic, catastrophic. In order to express and emphasize the psycho-emotional state of the main character of the studied novel, T. Konvitskyi serves in the text such as «self-destruction», «anxiety», «end of the world», «depression», «loneliness», «hopelessness», «ruin», «nonsense».

The article emphasizes that a sense of absurdity of universe, doom, disharmony, loneliness, alienation are the main characteristics of the inner world of T. Konvitskyi's novel «A Minor Apocalypse».

Key words: Polish literature, novel, main character, world outlook, absurdity, absurdism, apocalypse.

Постановка проблеми. XX століття стало періодом, яке позбавило людство традиційних світоглядних (морально-етичних, естетичних, філософських та ін.) орієнтирів. Екзистенційним потрясінням були Перша та Друга світові війни, революції, фашизм тощо, що спричинили поширення жорстокості, зла, аморальності, безправності. Світ для людини перетворився на хаос, безглуздя, дисгармонію, абсурд. Відчуття приреченості, зневіри, втрати життєвих цінностей, безмістовності буття охопило ледь не кожного. Ці аспекти почали активно вивчатися екзистенціалістами (А. Камю, Ж.-П. Сартр та ін.), зокрема й проблема світобачення особистості в ситуації абсурдного існування.

Тадеуш Конвіцький (Tadeusz Konwicki, 1926–2015) – яскравий представник польської літератури другої половини XX століття, який був свідком світоглядних змін і потрясінь цього часу, адже Польща також зазнала нищівного впливу й ціннісних деформацій унаслідок Другої світової війни, гітлерівської окупації, насадженої радянської ідеології, політичної й економічної кризи тощо. Художнім осмисленням пережитого досвіду Т. Конвіцьким став його роман «Малий апокаліпсис» («Mała apokalipsa», 1979), для головного героя якого характерне абсурдистське світовідчуття. Твір неодноразово потрапляв у поле наукових зацікавлень як польських (К. Аліхнович [7], М. Бжустович-Кляйн [9], Р. Бобрик [8], П. Чаплінський [10], П. Канецький [11], У. Печек [13], А. Вох [14] та ін.), так й українських дослідників (І. Булкіна [1], М. Гоголя [2], Т. Гребенюк [3], Л. Зелінська [4], Л. Лавринович [5] та ін.).

Характеризуючи образ головного героя в романі «Малий апокаліпсис», Т. Гребенюк називає його «героем поневоли», адже той унаслідок «нібито стороннього примусу повинен зчинити самоспалення на знак протесту проти політичного режиму» [3]. Досить вичерпно аналізуючи згаданий образ, Л. Зелінська називає його так: «...вимушений екзистенціаліст (з причин меншого везіння у грі з владою; тому йде на добровільне вигнання із соціуму, щоденно і щогодинно розмірковуючи про мізерність існування людини й тотальність смерті)» [4, с. 323]. За Л. Лавринович, головний герой роману Т. Конвіцького – типовий для своєї епохи, бо є людиною «невільною у своїх вчинках, ніби запрограмованою якоюсь метафізичною силою на несвободу в життєвих шляхах, уподобаннях, знайомствах» [5, с. 54]. Проте літературознавці лише побіжно звертаються до вивчення образу головного героя роману «Малий апока-

ліпсис» Т. Конвіцького, зокрема бракує студій, присвячених аналізу персонажа як репрезентанта абсурдистського світобачення, що й зумовлює актуальність нашої роботи.

Мета і завдання дослідження – проаналізувати образ головного героя в романі «Малий апокаліпсис» Т. Конвіцького та науково осмислити особливості його світовідчуття й світобачення в ситуації абсурдного існування.

Виклад основного матеріалу. Головний герой (він же оповідач) роману «Малий апокаліпсис» Т. Конвіцького – варшавський інтелігент, письменник, підтримує польську опозицію, адже країна перебуває під впливом комуністичної ідеології. Саме тому цей персонаж дослухається думки «товаришів» з опозиційного табору Губерта й Рисьо та погоджується ввечері того ж дня здійснити акт самоспалення перед будинком ЦК партії (Палацом культури) на знак протесту проти офіційної влади: «*Dziś o ósmej wieczorem, kiedy skończą się obrady zjazdu partii i delegaci z całego kraju wyjdą przed gmach*» [12, с. 21]. Далі, за твором, герой протягом дня блукає вулицями Варшави, розмірковуючи про сенс життя та своє жертвоприношення. П. Канецький припускає, що кожен персонаж Т. Конвіцького – типовий для свого часу, нагадує самого автора [11], який таким чином рефлексує, ділиться міркуваннями, моделює тогочасну дійсність – не зрозумілу для людини, зокрема інтелігента, дисгармонійну, хаотичну, абсурдну. Головною причиною такого світовідчуття є комуністичний режим, повсюдно й насильницьки насаджуваний Радянським Союзом у Польщі після Другої світової війни.

Т. Конвіцький починає «Малий апокаліпсис» відразу з опису внутрішнього світу головного героя, його переживань, тим самим налаштувуючи читача на необхідну рецепцію роману: «*Oto nadchodzi koniec świata. Oto nadciąga, zbliża się czy raczej przypelza mój własny koniec świata. Koniec mego osobistego świata. Ale zanim mój wszechświat rozpadnie się w gruzy, rozsypie na atomy, eksploduje w próżnię, czeka mnie jeszcze ostatni kilometr mojej Golgoty, ostatnie okrążenie w tym maratonie, ostatnich kilka szczebli w dół albo w górę po drabinie bezsensu*» [12, с. 6]. Прозаїк послуговується категоріями екзистенціалізму, щоб увиразнити й підкреслити психоемоційний стан оповідача, зокрема в тексті автор неодноразово називає такі поняття, як «самознищення», «тривога», «кінець світу», «депресія», «самотність», «безнадія», «руїна», «безглуздя», «страждання», «порожнеча» та ін. Прикметно, що в зображуваного письменника-інтелігента такий настрій

спостерігається чи не кожен день: «*Zbudziłem się o tej mrocznej godzinie, która zaczyna beznadziejny dzień jesienny*» [12, с. 6]. Головному герою при-таманне відчуття абсурдності власного існування, яке простежується навіть в елементарних щоденних його діях: «*Trzeba podnieść się z łóżka i wykonać piętnaście czynności, nad których sensem nie wolno się zastanawiać. Narośl automatycznych przyzwyczajęń*» [12, с. 9].

Відчуття тривоги й небезпеки охоплює оповідача після приходу його знайомих-опозиціонерів Губерта й Рисьо: «*Zaczęło mi bić szybko serce, i nie bez powodu, bo obaj przychodzili do mnie jakieś dwa razy do roku i każda ich wizyta oznaczała radykalne zmiany w moim życiu*» [12, с. 13]. За сюжетом роману, головного героя обрали для здійснення жертвового самоспалення, адже його кандидатура – інтелігента-письменника, знаного в Польщі й трохи за її межами, – найкраще підходить на цю роль, причому його «*śmierć jest o całą skalę bardziej spektakularna*» [12, с. 19]. Абсурдність ситуації підкреслюється тим, що персонажі влаштовують своєрідні «торги», аби обрати гідного учасника акції самоспалення. На пропозицію головного героя віддати перевагу іншому виконавцеві, чия жертва стала б світовим символом, Губерт непохитно говорить: «*To za duży koszt, za duża cena dla tego kraju i tej społeczności*» [12, с. 19]; «*Ich śmierć niewiele by nas wzbogaciła i straszliwie zubożyła*» [12, с. 19].

Погодившись здійснити жертвне самоспалення (*Już się trochę przyzwyczaiłem. I właśnie pora odpowiednia* [12, с. 78]), оповідач протягом усього твору шукає пояснень і мотивації дії, психологічно налаштовує себе на смерть, продумує її (скажімо, хоче отримати інструкцією з техніки жертвоприношення).

Абсурд як маркер зображуваного Т. Конвіцьким світу актуалізує відповідно й екзистенційні проблеми, важливі для розуміння особистості головного персонажа: проблеми життя та смерті, самотності, волі й неволі, вибору та його відсутності, відчуження тощо.

У романі Т. Конвіцький розмірковує над проблемою вибору (навіть ілюзорного) та його відсутності. Яскравим прикладом є той факт, що оповідач повинен принести себе в жертву, тому що його кандидатура найкраще підходить на цю роль і тому що так вирішили представники опозиційного табору. Автор акцентує на проблемі знецінення вартості людського життя задля так званої «ідеї», що було характерним не тільки для комуністичної ідеології, а й для опозиційного руху, адже для обох систем життя нічого не варте.

За прозаїком, «це і є початком малого, а може, й великого апокаліпсису» [6, с. 111].

Головний герой «Малого апокаліпсису» усвідомлює: він належить обом світам – комуністичному й опозиційному, але водночас вони для нього чужі й не зрозумілі. Чоловік начебто й має вибір, може не здійснювати самоспалення, але фактично він опинився в безвихідній ситуації. Абсурдність майбутньої дії підкреслюють пафосні слова Губерта: «*Ktoś musi to zrobić. Dajemy ci szansę. Ty będziesz pierwszy. Ubiegiesz wszystkich rywali. Oni cichcem będą pomniejszać twój czyn. Pierwszy raz pokonasz ich bezapelacyjnie*» [12, с. 25]. Звичайно, проблема вибору турбує й самого оповідача: «*Tak naprawdę to nie mogę zebrać myśli i jeszcze nie wiem, jak postąpię. ... Ale robi mi się jednak duszno, brakuje powietrza, chcę uciekać w spazmie hysterii. Lecz dokąd uciekać?*» [12, с. 47]. Далі герой продовжує міркування: «*Dobrze byłoby wskoczyć na zawsze do wody. Ale bracia moi nieszczęśliwi chcą, żebym wskoczył w ogień*» [12, с. 47]. Очевидно, роздуми над вибором фактично позбавляють персонажа можливості його реалізувати: «*Mogę z honorem umrzeć i niehonorowo żyć dalej*» [12, с. 28], «*Żyjemy tak, jak nam każą*» [12, с. 62].

Оповідач неодноразово наголошує, що він – вільна людина. Проте його слова повсякчас спростовуються чи заперечуються: згадаймо ситуацію, наприклад, коли герою винесли вирок щодо жертвового самоспалення. Т. Конвіцький змушує читача замислитися над поняттям волі: «*Urodziłeś się na niewolnika. Niewola cię wyemancypowała, przypięła skrzydła i uczyniła prowincjonalnym klasykiem. A potem za karę, jak zła czarodziejka, wszystko odebrała*» [12, с. 28]. Прозаїк підкреслює: людина себе тільки тішить думками про власну волю, насправді це ілюзія, а особливо за тогочасного радянського режиму. На жаль, герой – варшавський інтелігент і відомий письменник – не може розпоряджатися власним життям.

Блукаючи соціалістичним містом, інтелігент-письменник усвідомлює, що воно стало йому духовно чужим, спостерігає скрізь у Варшаві моральну деградацію, занепад суспільних і культурних цінностей. Причину цього герой убачає у впливі Радянського Союзу, адже комуністична система контролює життя кожного – від поведінки до способу мислення. На жаль, свою роль відіграє й опозиційний рух, тому що там також свої правила: «*To są tacy sami aparaczczyści jak państwowi. Etatowi, zrutyinizowani, dożywotni. Reżym się do nich przyzwyczaił, a oni do reżymu. Taką opozycja, jaki reżym. Oni są kością z kości reżymu*» [12, с. 39]. Усе вище сказане посилює в головного героя

відчуття абсурдності існування та абсурдності світобудови. Відповідно й відчуження стає свідомим та, мабуть, очікуваним вибором персонажа, адже це чи не єдина можливість для нього бути вільним (звичайно, відносно) в абсурдному світі: «*Jestem jednym z niewielu ludzi nych w tym kraju przezroczystego zniewolenia*» [12, с. 10]. Погоджуємося з припущеннями науковців, що із цієї причини автор змальовує оповідача-письменника посереднім, непомітним, безликим, «анонімним» [5, с. 52]. Сам персонаж себе оцінює так: *Co kiedy zrobiłem, okazywało się, że i wszyscy inni to zrobili. Odnajdywałem się pośrodku. W samym statystycznie przeciętnym środku* [12, с. 71–72].

Роль непомітної та безликої особи наділяє оповідача ілюзією вільної людини, тому що «*wolnym naprawdę można być tylko w niewoli*» [12, с. 73]. Але ця роль породжує й відчуття самотності: «*Samotność jest dosyć niską ceną za ten mój niewielki luksus*» [12, с. 10], яке його також гнітить: «*...przezroczysta, bezbarwna, ... wszechobecna, przytulna, miła ... obojętność jest jedynym grzechem, który zatrzymuje sito Opatrzności*» [12, с. 147]. Міркування головного героя про самотність Т. Конвіцький переводить в онтологічну площину: «*Tak, ostatni dwaj koledzy minęli mnie bez pozdrowienia. A reszta w grobie. Powolutku, niepostrzeżenie zostałem sam na ziemi. Kiedy najdzie chandra, nie tam do kogo zadzwonić. Biorę do ręki słuchawkę telefoniczną, bawię się jej sznurem, wykręcam jakieś przypadkowe cyfry i odkładam z powrotem ebonitową białą kość. Ale przecież w końcu wszyscy albo prawie wszyscy zostają sami na*

świecie. Jakoś to wytrzymują. Bo i nie ma się komu poskarżyć. Ci, co by zrozumieli, dawno odeszli, ci, co zostali, jeszcze nie wiedzą» [12, с. 147].

Головному герою притаманне відчуття відчуження та відчуття ілюзорності існування: «*Moje życie albo cudze. Najpewniej jakieś wymyślone*» [12, с. 6]. Іноді життя видається йому «велетенським», тотальним похміллям. Прикметно, що оповідач не вважає реальними події, які бачить за вікном, а переконаний, що то, наприклад, знімають фільм. Як бачимо, герой «відчужено» ставиться до всього, що його оточує, не розуміє світобудови та піддає сумніву справжність навіть власного існування.

Висновки. Відчуття абсурдності світобудови, приреченості, дисгармонії, самотності, відчуження є основними характеристиками внутрішнього світу головного героя роману Т. Конвіцького «Малий апокаліпсис». Оповідач-письменник у творі – репрезентант свого часу. Перша й Друга світові війни, гітлерівська окупація, вторгнення комуністичного режиму на територію Польщі спричинили зміни у світогляді та світорозумінні насамперед представників інтелігентських кіл та позначилися на несприйнятті ними реалій дійсності. Саме тому головний герой у романі Т. Конвіцького втрачає внутрішню рівновагу, сприймає світ як катастрофічний, хаотичний, незрозумілий, а отже, абсурдний. Вивчення образу типового представника ХХ століття з характерним абсурдистським світобаченням є цікавим й актуальним для глибшого розуміння польського національного контексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Булкіна І. Тадеуш Конвіцький. «Маленький апокаліпсис»: [огляд] *Критика*. Рік ХХІ. Число 1–2 (231–232). URL: <https://krytyka.com/ua/reviews/malennyu-apokalipsys> (дата звернення: 13.02.2025).
2. Гогуля М. Колоніальна дійсність у романі Т. Конвіцького «Малий апокаліпсис». *Проблеми слов'язнознавства*. 2016. Випуск 65. С. 110–125.
3. Гребенюк Т. Мотив «героя поневолі» в народницькій, модерністській та постмодерністській парадигмах. *Волинь–Житомирщина. Іст.-філол. зб. з регіональних проблем*. 2006. № 15. С. 161–166. URL: <https://www.academia.edu/21518711/> (дата звернення: 15.02.2025).
4. Зелінська Л. Тадеуш Конвіцький і Юрій Андрухович: парадоксальність апокаліптичних візій. *Київські полоністичні студії*. Т. ХVІІІ. Київ, 2011. С. 322–327.
5. Лавринович Л. Постмодернізм в українській, польській та російській прозі: типологія образу персонажа: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.05. Луцьк, 2002. 175 с.
6. «Я писав без будь-яких оглядок на цензуру»: інтерв'ю з Тадеушем Конвіцьким. Підготував М. Рябчук. *Всесвіт*. 1991. № 12. С.4; 109–111.
7. Alichnowicz K. Tadeusz Konwicki. Przerwać letarg. *Nowy Napis Co Tydzień*. 2022. № 150. URL: <https://nowynapis.eu/tygodnik/hr-150/artukul/tadeusz-konwicki-przerwac-letarg> (дата звернення: 07.01.2025).
8. Bobryk R. O przestrzeni artystycznej w «Małej apokalipsie» Tadeusza Konwickiego. *Rekonesans, Czytelnia, nowynapis.eu*, 2020. URL: <https://nowynapis.eu/czytelnia/artukul/o-przestrzeni-artystycznej-w-malej-apokalipsie-tadeusza-konwickiego-rekonesans> (дата звернення: 07.01.2025).
9. Brzostowicz-Klajn Monika. Senniki, czytadła, powieści młodzieżowe, czyli Konwicki jako pisarz popularny. *CzasKultury*. 2015. № 1. С. 138–147.
10. Czapliński P. Tadeusz Konwicki, Poznań 1994. 203 s.

-
11. Kaniecki P. Wstęp. *Kompleks polski. Mała Apokalipsa* / Tadeusz Konwicki. Wrocław, 2021. 336 s. URL : <http://al.uw.edu.pl/tadeusz-konwicki-kompleks-polski-mala-apokalipsa-wstep-i-opracowanie-dr-przemyslaw-kaniecki/> (дата звернення: 25.02.2025).
12. Konwicki Tadeusz – *Mała apokalipsa* URL : <https://ru.scribd.com/document/782214762/Konwicki-Tadeusz-Ma%C5%82a-Apokalipsa> (дата звернення: 15.03.2025).
13. Pieczek U. «Re-kreacje» prozy Tadeusza Konwickiego w twórczości Jurija Andruchowycza. «Mała apokalipsa» a «Moscoviada». *Wielogłos. Pismo Wydziału Polonistyki UJ*. 2017. № 2 (32). S. 21–46. URL: <http://www.ejournals.eu/Wieloglos/2017/3-33-2017/art/11441/> (дата звернення: 29.01.2025).
14. Woch A. Tadeusz Konwicki – pisarz odchodzącego świata. URL : <https://histmag.org/tadeusz-konwicki-pisarz-odchodzacego-swiata-12539> (дата звернення: 11.01.2025).

ЗАСОБИ ПОБУДОВИ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ АРХІТЕКТУРИ ТЕКСТУ РЕЛІГІЙНОГО СТИЛЮ

MEANS OF CONSTRUCTING THE LEXICAL-SEMANTIC ARCHITECTURE OF A RELIGIOUS STYLE TEXT

Тараненко В.В.,

orcid.org/0000-0001-8649-2285

старший викладач кафедри мовної підготовки

Харківського національного автомобільно-дорожнього університету

Стаття продовжує вивчення лексико-семантичної структури текстів релігійного стилю. У попередніх статтях, опублікованих раніше у цьому виданні, [1, 2, 3] дослідження проводилося на матеріалі текстів келійних молитов ранкового та вечірнього правила, підготовчих молитов до Святого Причастя. Дане дослідження звернене до богослужбових текстів гімнографічного жанру, а саме структурно-семантичного аналізу Великого покаянного Канону преподобного Андрія Критського. Автор розглядає першу пісню Канона, яка містить до 30 коротких молитов – тропарів. Цей вид молитов є основною структурною одиницею Канону.

Композиція тропарю є надзвичайно важливою темою для глибокого дослідження в контексті релігійної літератури та духовної практики. У рамках Великого покаянного Канону можна виділити декілька різних видів тропарів, серед яких ірмоси, ікоси, седальні та власне тропарі.

На відміну від традиційної тричастинної структури, притаманної більшості молитов, тропарі найбільш часто мають двочастинну композицію. В такій структурі переважають наративні фрагменти, що містять покаянний зміст, які зосереджені на переживаннях людини, що молиться.

Ці наративні фрагменти часто виявляють глибокі алегорії та порівняння, де молільник порівнює себе з персонажами з Біблійної історії. Цей прийом дозволяє людині, яка кається, не лише усвідомити свої помилки, але й знайти шлях до покаяння через осмислення досвіду інших. Як правило, молільник ідентифікує себе з негативними персонажами, підкреслюючи свою слабкість і гріховність, в той же час протиставляючи себе позитивним героям, чий приклад слугує натхненням для духовного зростання.

У статті проводиться формальний аналіз структури тропарю, в якому виділяються основні елементи: звернення, прохання, наративні фрагменти з семантичними елементами покаяння, порівняння, а також алюзії на Святе Письмо. Розглядаються засоби вираження кожного з цих елементів композиції тропарю. Це дозволяє зрозуміти, як структура тропарю сприяє формуванню покаянного настрою і духовної глибини під час молитви. Приклади текстів релігійного стилю наведено церковнослов'янською мовою цивільним шрифтом, оскільки церковнослов'янська мова є богослужбовою мовою Української Православної Церкви.

Ключові слова: релігійний стиль, композиція, семантика, канон, тропар.

The article continues the study of the lexical-semantic structure of religious style texts. In previous articles published earlier in this proceedings, [1, 2, 3] the paper focused on the texts of cell prayers for the morning and evening rule, as well as preparatory prayers for Holy Communion. This study is addressed to liturgical texts of the hymnographic genre, namely the structural-semantic analysis of the Great Penitential Canon of St. Andrew of Crete. The author examines the first song of the Canon, which contains up to 30 short prayers - troparions. This type of prayers is the main structural unit of the Canon.

The composition of the troparion is an extremely important topic for in-depth research when it comes to the context of religious literature and spiritual practice. Within the framework of the Great Penitential Canon, several different types of troparions can be distinguished, including irmos, ikos, sedalia, and the troparia themselves.

Unlike the traditional three-part structure of most prayers, troparions most often have a two-part composition. This structure is dominated by narrative fragments containing penitential content, which are focused on the experiences of the person praying.

These narrative fragments often reveal deep allegories and comparisons, where the person praying compares themselves with characters from biblical history. This technique allows the person repenting not only to realize own mistakes, but also to find a path to repentance through understanding the experiences of others. As a rule, the person praying identifies with negative characters, emphasizing his weakness and sinfulness, while at the same time contrasting themselves with positive heroes, whose example serves as an inspiration for spiritual growth.

The article conducts a formal analysis of the troparion structure, in which the main elements are highlighted. They are the following: appeal, request, narrative fragments with semantic elements of repentance, comparison, as well as allusions to the Holy Scripture. The means of expressing each element of the troparion composition are analyzed in detail. This allows us to understand how the structure of the troparion contributes to the formation of a penitential mood and spiritual depth during prayer. Examples of religious style texts are given in Church Slavonic in civil font, since Church Slavonic is the liturgical language of the Ukrainian Orthodox Church.

Key words: religious style, composition, semantics, canon, troparion.

Аналіз досліджень та публікацій. У житті Православної Церкви існує широке коло богослужбових текстів, які належать до гімнографічного жанру. Дослідження в галузі класифікації підстилей та жанрів релігійного стилю проводили В. Німчук, Н. Піддубна, Г. Баран, І.С. Грималовський, Н. Бабич, О. Мирончук та інші. О. Мирончук відносить гімнографічні молитовні тексти до літургійного чи богослужбового підстилю [4, с. 151–157], І.С. Грималовський визначає цей підстиль як сакральний [5, с. 57].

Безпосередньо питаннями лексикології та семантики молитовних текстів займалися І. Бочарова, Н. Пуряєва, С. Библа, Ю. Осинчук. Структурні елементи канону, композицію якого розглядає ця стаття, зокрема тропарі, досліджували Ю. Ясиновський, К. Керн, О. Білоусенко.

Постановка проблеми. Одним із найяскравіших і найзначніших жанрів релігійного стилю є гімнографічний жанр. Цей жанр складається з текстів, які використовуються в богослужіннях і молитвах, і має важливе значення в релігійній практиці. У рамках цього дослідження особливу увагу приділено композиційній структурі одного з видів гімнографії – канону, а також його структурному елементу – тропарю. Канон, як жанр, має специфічну форму і виконує значну роль у літургійній практиці, оскільки його тексти не лише возвеличують віру, але й формують духовний настрій під час богослужіння.

Композиція розглядається як організована структура тексту, що демонструє послідовність розташування його елементів та їхній взаємозв'язок. Зазвичай у композиційній структурі тексту виділяють три основні частини: вступ, основну частину та завершення. Вступ часто слугує для встановлення контексту та підготовки слухача до сприйняття основної теми. Основна частина містить основні думки та ідеї, які розкривають глибину релігійного змісту, тоді як завершення підсумовує сказане і може закликати до роздумів або молитви. Загальна структура, що описує композиційні елементи текстів, також застосовується до молитов, які входять до складу канону. Проте варто зазначити, що комбінації структурних елементів канону є значно більш різноманітними та складними, що робить їх цікавими для подальшого вивчення. У рамках цього дослідження особливу увагу привертають такі композиційні блоки, як покаєння, прохання, подяка, славослів'я та інші важливі елементи, які збагачують текст і надають йому глибокого змісту. Ці блоки не лише виконують певні функції, але й мають свої унікальні особливості, які заслуговують на детальний аналіз.

Для всебічного лінгвістичного дослідження було обрано Великий покаєнний Канон святого Андрія Критського [6]. Цей текст, який має значну релігійну та культурну цінність, раніше не піддавався систематичному аналізу. Вивчення цього канону дозволить глибше зрозуміти його композиційні особливості, а також роль кожного з елементів у загальному контексті богослужбових молитов.

Метою цієї статті є виявлення специфічних засобів, які використовуються для формування композиційної структури молитовних текстів. Крім того, увага буде зосереджена на методах створення тексту тропаря, який є ключовим структурним елементом канону. Це дослідження має на меті не лише визначити ці засоби, але й проаналізувати їх функціонування в контексті релігійної практики, що дозволить глибше зрозуміти, як вони впливають на сприйняття та зміст молитов.

Виклад основного матеріалу. Продовжуючи тему композиції тексту релігійного стилю, звернемося до розгляду особливої групи богослужбових текстів, включених до такого гімнографічного жанру, як канон.

Один із найдавніших зразків цього жанру – Великий покаєнний канон, автором якого є святий преподобний Андрій, архієпископ Критський, який жив у сьомому столітті. Саме в цей час формується новий тип богослужбового співу, основною структурною одиницею якого є тропар. Лексема *тропар* грецького походження: *тропáριον* – «тон, лад, мелодія» походить від *τρόπος* – «спосіб, манера, фасон» [7, с. 649].

Тропар визначається як короткий спів, який передає суть новозавітної події, що святкується в цей день, або церковної дати. Змістовний аспект тропаря свята – це завжди максимально згорнута, стисла історія в її найбільш важливих ключових моментах.

Перші згадки про тропарі відносяться до II століття. Найдавніші з тропарів, що дійшли до нас – «Свѣте Тихій», «Подъ Твою милость», «Христось воскресє изъ мертвыхъ». Вони пережили всі історичні епохи та стали одним із основних елементів православного богослужіння. З часу Хрещення Русі за Великого князя Володимира існувало дві форми написання лексеми тропар: *трепарь* або *тропар*. Такі форми зустрічаються у текстах 12 століття: ««А князь Володимир, їдучи перед військом, наказав попам своїм співати тропарі, і кондаки Хреста честного, і канон святій Богородиці» [8, с. 147].

Тропар є як самостійним пінопінням, присвяченим певному святу, так і основою канонів. Канон, грецькою *κᾶνὼν*, означає «еталон,

зразок, правило». Лексема *канон* у практиці Православної Церкви вживається у подвійному значенні. Насамперед канон – це нормативні правила церковного життя, засновані на догматах. Цей термін також вживається у літургійній гімнографії. У літургії *канон* – це тривала молитва, яка має чітку, композиційно завершену структуру і, як правило, складається з дев'яти пісень. Структурною одиницею канону є розглянутий нами вище тропар.

Послідування канону тісно пов'язане з давніми біблійними піснями. Біблійні пісні є темою, основою кожної пісні канону. Практика співу старозавітних пісень існувала з перших століть християнської Церкви, ще задовго до перших канонів. Це пісні з книг Старого Завіту [9], які співали пророки з приводу найбільш значних подій у житті Ізраїлевого народу. Вони становили найкращу частину біблійної поезії.

Усього старозавітних пісень, що стали основою пісень канону, спочатку було 10, до них додали дві новозавітні пісні. Коли почало складатися послідування канону, в його основу лягло не 12, а 9 пісень за кількістю дев'яти ангельських чинів. Кожну пісню розпочинає особливий тропар, який називається *ірмос*.

Лексема *ірмос*, грецькою *ἱρμός*, має такі значення: «сплетіння, зв'язок, нанизування». Усі дев'ять ірмосів є етапами Священної історії і розкривають велике чудо спасіння Богом занепалих людей, що моляться з вірою.

Крім того, в музичному плані ірмоси підпорядковуються системі осмогласія і є ніби камертоном до всієї пісні: задають певний мелодико-метричний зразок – рівну кількість і довжину складів і розміщення наголосів у всій пісні. Звичайно, це стосується канонів грецькою мовою, де і ірмоси, і тропарі співають. При перекладі на церковнослов'янську цей ритм вірша було втрачено, тому в Українській Православній Церкві ірмоси співають, а решту тропарів читають.

Якщо подивитися на ірмоси першої пісні різних канонів, то, незважаючи на різницю в тексті, тематика у них одна й та сама: вихваляння народом Ізраїлю Господа, який перевів його через Чермне море – зв'язок із першим віршем Біблійної пісні: *поимъ Господеви, славно бо прославися, коня и всадника вверже въ море*.

У нашому дослідженні ми розглянемо першу пісню Великого Покаянного Канону преподобного Андрія Критського. Хоча в ірмосі цієї пісні канону не йдеться про перехід через море, ключові слова біблійної пісні тут представлені: *помощникъ и покровитель бысть мне во спасеніе,*

сей мой Бог и прославлю Его, Бог Отца моего и вознесу Его: славно бо прославися.

Після ірмосу в кожній пісні Канона слідує ряд тропарів, між якими співають приспів. У Каноні, що розглядається нами, цей приспів звучить так: *Помилуй мя, Боже, помилуй мя*. У більшості Канонів таких тропарів в одній пісні буває два або три. Потім один тропар після виголосу: *Слава Отцу и Сыну и Святому Духу* та тропар на честь Пресвятої Богородиці після слів: *И ныне и присно и во вѣки вѣковъ. Аминь*. Канон же Андрія Критського недаремно називається великим. У кожній пісні Канону покаянного міститься до 30 тропарів. У Православній Церкві читання Великого Покаянного Канону приурочено до Великого посту. Його читають у перші чотири дні посту. У зв'язку з цим кількість тропарів кожної пісні Канону ділиться на чотири частини, при цьому ірмос та тропарі на *Слава і Нынѣ* у кожен із чотирьох днів повторюються одні й ті самі. На п'ятому тижні посту буває Велике стояння святої Марії Єгипетської, коли Покаянний Канон прочитують повністю.

До структурного складу тропарів канону належать інтенції звернення, прохання, наративні фрагменти з семантичними елементами каяття, наративні фрагменти з елементами порівняння, як правило, з алюзією на Святе Письмо.

Звернення. За складом у першій пісні Великого Канону спостерігаються наступні види звернення. Однокомпонентні номінації Бога в кличному відмінку: *Спáсе, Иисусе, Суді́е, Гóсподи, Избáвителю, Всесі́льне*; двокомпонентне з поширенням у постпозиції: *Творче мой*; багатокомпонентне, поширене дієприкметниковим зворотом у препозиції: *из Маріи возсі́явый Иисусе*; багатокомпонентне, поширене дієприкметниковим зворотом у постпозиції: *Агнче Бóжій, вземляй грѣхѣи встѣхъ*.

У структурі тропарів звернення не мають постійної жорсткої локалізації. Вони можуть бути на початку, в середині, в кінці тексту або розосереджені впродовж всього тексту. Частіше за все вони локалізуються в середині наративного елементу тексту або завершують його. *Буря мя злыхъ обдержитъ, благоутрѣбне Гóсподи, но яко Петру, и мне руку прости. Оскверни́хъ плóти моея́ ризу и окаляхъ ѣже по образу, Спáсе, и по подобію*.

Характерною рисою саме покаянних молитов є звернення до своєї душі. Саме з таких тропарів починається Великий покаянний канон. *Гряди́, окая́нная ду́ше, с плóтію тво́єю, Зижди́телю встѣхъ исповѣждься, и остана́ися прóчее прѣждняго безсловеса́, и принеси́ Бо́гу в покая́ннѣи слéзы*. У перекладі цей тропар буде вигля-

лати так: *Прийди, окаянна душе, з тілом своїм, сповідайся Сотворителеві всього й покинь наreshtі колишню нерозсудливість, і з каяттям принеси Богові сльози.*

Прохання. Для православного християнина благальна молитва – це сповідання віри в Бога, який активно втручається у життя людини. У тропарях Канону прохання стосуються насамперед внутрішнього духовного життя людини, що кається у своїх гріхах.

Наративні фрагменти з інтенцією каяття. Характерною рисою саме тропарів Покаянного Канону є живання оповідальних фрагментів тексту з ознаками інтенцій каяття, і з алюзіями на Святе Письмо, виражених у формі позитивних або негативних порівнянь з біблійними персонажами.

Розглянемо докладніше засоби вираження названих, а також деяких інших інтенцій першої пісні Канону Покаянного. Головні з них: імперативи в директивному значенні, перформативи, констативи, оптативи у складі аналітичної конструкції з часткою *да*, поєднання імперативу з інфінітивом, імперативу або оптативу з одним або декількома дієприкметниками та деякі інші.

Композиція першого тропаря двокомпонентна: звернення – прохання. Він починається з питання душі до Христа, яка не знає, з чого розпочати розгляд прірви своїх гріхів. Але, сподіваючись на Його безмірне милосердя, вона все ж таки молить Господа подати їй прощення: *Откѹду начнѹ плѣкати окаяннаго моего житїя дѣянїи? Кѡе ли положѹ начѣло, Христѣ, нынѣшнему рыданїю? Но ѣко благоутрѡбен, даждѹ ми прегрѣшенїи оставленїе.* Перформативні форми дієслів *начнѹ плѣкати* і *положѹ начѣло* висловлюють намір до реальної дії – каяття. Звернення до Христа з надією на прощення реалізує імператив *даждѹ*.

У другому тропарі також спостерігається двокомпонентна структура: звернення до своєї душі – повеління самому собі: *Грядї, окаянная душе, с плѡтїю твоєю, Зиждїтелю всѣх исповѣждѣся, и остѣнїся прѡчее прѣждняго безсловесїа, и принеси Бѡгу в покаянїи слѣзы.* Така своєрідна структура виражена низкою імперативів: *грядї, исповѣждѣся, остѣнїся* (залиши), *принеси слѣзы*.

Третій тропар – це однокомпонентна оповідальна структура, яка викладає історію усвідомлення гріховності душі людини та позбавлення її через свої гріхи вічного Царства. *Первозданнаго Адама преступленїю поревновѣвъ, познахъ себѣ обнаженѣна от Бѡга и присносущнаго Цѣрствїа и слѣдости, грѣхъ ради моїхъ. Преступленїю поревновѣвъ, тобто старанно прагнучи до гріха, я пізнав себе позбавленим Бога.*

З цього тропаря починається широке коло аллюзій на Святе Письмо. У даному випадку це алюзія на Старий Завіт, книгу Буття 3:6-7, де розповідається про історію падіння перших людей.

Продовження звернення до своєї душі міститься і в однокомпонентній структурі четвертого і п'ятого тропарів. *Увы мнѣ, окаянная душе, что уподѡбилася еси пѣрвѣй Еве? Відгѣла бо еси злѣ (недобре), и уязвилася еси гѡрцѣ, тобто жорстоко, и коснулася еси дрѣва и вкусила еси дерзостно безсловесныя снѣди.* Послідовний рух до гріха демонструють констативи цього тропаря: *побачила – уразилася – доторкнулася – зкоштувала*. На цьому шляху до гріха неодноразово зосереджували свою увагу святі отці Церкви.

Композиційна структура п'ятого тропаря – наратив з ознакою інтенції каяття і образним порівнянням, включаючи алюзію на Святе Письмо (Бут.3:1-6). Аналогічна структура послідовно розкривається і в шостому тропарі. Але тут відбувається протиставлення біблійного Адама (Бут.3:23), який згрішив лише одного разу і за це був вигнаний з раю, і душі, яка щохвилини відкидає життєдайні слова Бога Слова. *Достѡйно из Едѣма изгнанъ бысть, ѣко не сохранивъ едїну Твою, Спѣсе, заповѣдь Адамъ: азъ же что постражду, отметѣя всегдѣ живѡтная Твоя словеса?* Таке протиставлення досягається констативними дієсловами та дієприкметниками *изгнанъ бысть, не сохранивъ (едїну заповѣдь), постражду, отметѣя (Твоя словеса)*, а також вбудованим зверненням у формі питання з інтенцією каяття.

Сьомий і восьмий тропарі є взаємно антонімічними. Композиційна побудова цих тропарів складається з однокомпонентного оповідального фрагменту, у склад якого включене образне порівняння з алюзією на четверту главу Книги Буття і з переліком чеснот, яких не досягла душа, і які в наступному тропарі (тропар 9) зіставляються з гріхами і підлягають засудженню. *Прешед (перевершив) Каина убїйцу, бых (я став) убїйцей своей души* (тропар 7); *Не уподобихся авелеве правде* (не уподібнився Авелю у праведності), *не принесох когда* (ніколи) *Тебе дара...* (тропар 8); *(Ми з тобою, душе) ѣко Каїнъ, принесѡхомъ Содѣтелю деянія сквѣрная, жѣртву порѡчну, непѡтѣбное житїе.* (тропар 9)

Десятий тропар має трикомпонентну композицію: наратив – звернення – прохання. Оповідальний фрагмент виражений зверненням до Біблійної історії про творення людини (Бут.2:7): *Бренїе* (грязиво з глини) *Здѣтель живосоздѣвъ* (ожививши земний прах), *вложїль*

есі мене плоть и кости, и дыханіе и жизнь... Звернення, на відміну від попередніх тропарів, є множинною номінацією Бога і відображає Його головні властивості: Творця, Визволителя і Судді: *Творче мой, Избавителю, Судіе*. Прохання відображає інтенцію каяття, виражену дієприкметником у сполученні з імперативом: *каюущася приими мя*.

Оповідальна форма одинадцятого тропаря виконана у формі сповіді, яка виражається однокомпонентним зверненням у вигляді номінації *Спасе* і перформативом *извещая*. Наступний тропар продовжує цю тему. Звернення тропаря проголошує властивості Бога, виражені констативами у препозиції до прислівників якості: караєш милостиво і милуєш щиро, бачиш, коли хто плаче, й поспішаєш, як батько. Останє порівняння є алюзією на притчу про блудного сина. (Лк.15:20): *Аще и согрѣшихъ, Спасе, но вѣмъ, яко Человеколюбецъ еси, наказуєши милостиво, и милосѣрдствуєши тѣплѣ: слезяща зриши, и притекаєши яко Отецъ, призывая блуднаго*.

Композиційна структура тринадцятого тропаря є класичною трикомпонентною, притаманною більшості молитовних текстів: звернення – наратив з інтенцією каяття – прохання. Звернення виражене двома простими номінаціями, локалізованими у різних місцях: *Христѣ, Спасе*. Іntenція каяття складається з константивів у вигляді дієслів та дієприкметників, розповсюджених іменниками і прислівниками у препозиції до константивів: *заповеди Твоя преступихъ, всестрастно небрегѣи, уныніемъ преидохъ житиѣ*. Прохання, виражене імперативом *спаси*, посилене емоційним розповсюдженням: *поне на конецъ* – хоча б наприкінці.

Побудова чотирнадцятого тропаря є однокомпонентною. Це прохання із вбудованим простим зверненням *Спасе*. Наступний тропар навпаки складається з багатьох компонентів: звернення – порівняння з алюзією на притчу про блудного сина (Лк.15:11-32) – звернення – прохання. Перше звернення, вбудоване в оповідальний фрагмент, є однокомпонентною номінацією *Спасе*, друге локалізоване на кінці цього фрагменту і є двоскладовою номінацією *Отче*, з неузгодженим означенням у препозиції *щедротъ*. Наративний компонент тропаря створено у вигляді уподібнення людини, що кається, до блудного сина, який змарнував своє багатство у розпусті: *Богатство мое изнури въ блудъ, пусть есмь плодѣвъ благочестивыхъ, алчень же зову*.

Наступний тропар відсилає до іншої притчі (Лк.10:30): *Въ разбойники впадѣи азъ есмь, помыслѣнми моими, весь отъ нихъ уязвихся нынѣ, и исполнихся ранъ, но Самъ ми представъ, Христѣ Спасе, исцѣли*. Це порівняння з алюзією на притчу про доброго самарянина, де біблійні розбійники уподібнюються хибним думкам, які поранили душу людини, що кається. Подальші події притчі розгортаються у наступному тропарі: *Священникъ, мя предвидѣвъ* (помітив, побачив попереду) *мимо иде, и левитъ, видя в лютыхъ нага презрѣ* (не звернув уваги), *но из Маріи возсіявый Иисусе, Ты представъ* (став попереду), *ущедри мя*. Композиційна структура цього тропаря: порівняння з алюзією на притчу про доброго самарянина (Лк.10:31-32) – звернення, поширене дієприкметниковим зворотом – прохання. Таке ж поширене звернення ми бачимо і в наступному тропарі: *Ангче Божий, вземляй (Той, Хто взяв) грехи всех*.

У наступних тропарях першої пісні повторюються згадані композиційні побудови з незначними відмінностями.

Висновки. Результати детального аналізу композиційної структури тропарів виявили наступну тенденцію: текстова структура тропарів у багатьох випадках має схожість зі структурою інших молитов, які також відрізняються за змістом, розміром і призначенням. Це свідчить про те, що тропарі не існують у вакуумі, а є частиною ширшої традиції літургійної практики, де різні молитви взаємодіють і переплітаються між собою.

Особливою характеристикою компонентного складу тропарів Великого покаянного канону є переважання оповідальних фрагментів, які містять порівняння та алюзії на тексти Святого Письма. Це свідчить про глибоке теологічне підґрунтя тропарів, яке не лише відображає духовні переживання, але й постійно звертається до біблійних історій та вчень, підкріплюючи тим самим їхнє значення та силу.

Крім того, засоби, що використовуються для побудови кожного з компонентів тексту, в більшості випадків аналогічні тим, які застосовуються в інших молитвах. Це вказує на те, що автори тропарів, ймовірно, черпали натхнення з усталеної літургійної традиції, адаптуючи її під свої потреби, але зберігаючи спільні елементи, які роблять ці тексти зрозумілими та доступними для вірян. Усе це підкреслює цінність тропарів як важливого елементу церковного життя, їхню здатність передавати глибокі духовні істини та збагачувати літургійний досвід.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тараненко В. В. Структурно-семантичний зміст звернення у православній молитві церковнослов'янською мовою. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 22. Т. 2. С. 60-66.
2. Тараненко В.В. Прохання як структурний елемент композиції православної молитви. *Закарпатські філологічні студії*. 2023 Вип. 26. Т.1 . С. 72-75.
3. Тараненко В. В., Артьомова О. І., Ушакова Н. В. Семантика звернення у молитовних текстах релігійного стилю. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Вип. 34. Т. 1. С. 152-157.
4. Мирончук О. Виокремлення підстилів та жанрів у конфесійному стилі української мови. Київ : *Культура слова*, 2010. № 72. С.151-157.
5. Грималовський І. С. Мова української духовної поезії XVIII – початку XIX століття : дис. ... канд. філол. наук / Чернівецький нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2006.
6. Канонъ Великій. Твореніє святого Андрея Критскаго. Житомир. Вид. НІ_КА, 2005. 144 с.
7. Етимологічний словник української мови. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні / гол. ред. О. С. Мельничук. Київ : Вид. Наукова думка, 1982–2012.
8. Повѣсть врѣменныхъ лѣтъ. Київ : Свято-Успенська Києво-Печерська лавра, 2016. 351 с.
9. Библія. Житомир : Вид. НІ_КА, 2005. 590 с.

РОЗДІЛ 8 ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

UDC 821.411.21-1-3.09(535:5-15)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.39.2.35>

THE IMAGE OF WOMAN IN THE POETRY OF SEIF AR-RAHBI: ARTISTIC AND AXIOLOGICAL ASPECT

ОБРАЗ ЖІНКИ В ПОЕЗІЇ СЕЙФА АР-РАХБІ: ХУДОЖНІЙ ТА АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Zhuravska N.V.,

orcid.org/0009-0003-9596-1460

*Postgraduate Student at the Department of Near
and Middle Eastern Languages and Literatures
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

The article is devoted to the analysis of the image of a woman in the works of Seif ar-Rahbi, one of the brightest representatives of the modern literature of Oman. The article analyses one of the key images of ar-Rahbi's poetry in terms of artistic and axiological paradigms of his work, traces the connection with the national tradition and outlines the vectors of the writer's innovative searches in the context of the dominant strategies of development of modern Arabic literature and the dynamics of the world literary process.

The image of woman is one of the key ones in the works of the contemporary Omani author Seif ar-Rahbi. The writer was born in 1956 in Oman. He studied in Cairo and lived in Europe for a long time. Today, he is the editor-in-chief of the cultural magazine *Nizwa* (nizwa.om) and one of the most renowned writers in the Gulf.

The motif of love is one of the eternal themes in world literature, culture and art. Historically, the figure of the woman has been one of the most controversial issues in modern Arabic literature. In addition, the question of the role of women in the Arab world often becomes a stumbling block in the dialogue between Arab artists and the official position of the authorities.

In the poetry of Seif ar-Rahbi, certain transformations and modifications of the image of a woman are noticeable in comparison with the presentation of this image in classical Arabic poetry, where a woman is mostly a passive object. In general, there is nothing surprising in the fact that Arab poets extolled the external beauty of women first and foremost. There was simply no way to get to know her as a person – a man (poet) often could not even talk to her, which was due to the traditions of the society of the time.

Although Islam granted women broad rights, they were not always respected in practice. It was enough for a woman to be beautiful, modest, and a believer. In the work of Seif ar-Rahbi, the figure of a woman is extremely diverse. For him, a woman is a mother, a lover, a friend from childhood, inspiration, lost happiness, and the essence of poetry itself.

Key words: image of woman, modern Arabic poetry, Arabic Literature of the Gulf.

Стаття присвячена аналізу образу жінки у творчості Сейфа ар-Рахбі, який є одним з найяскравіших представників сучасної літератури Оману. У статті проаналізовано один з ключових образів поезії ар-Рахбі з точки зору художньої та аксіологічної парадигм його творчості, простежено зв'язок з національною традицією та окреслено вектори інноваційних пошуків письменника в контексті домінуючих стратегій розвитку сучасної арабської літератури й динаміки світового літературного процесу.

Образ жінки є одним із ключових у творчості сучасного оманського автора Сейфа ар-Рахбі. Письменник народився у 1956 р. в Омані, навчався у Каїрі, довгий час жив у Європі. На сьогоднішній день він є головним редактором культурознавчого журналу «Нізуа» (nizwa.om) та одним з найбільш реномованих літераторів Перської затоки.

Тема кохання – одна з вічних тем у світовій літературі, культурі й мистецтві. Історично склалось, що постать жінки є чи не найдискусійнішим питанням в сучасній арабській літературі. Ця проблема протягом останніх десятиліть стала чи не найпопулярнішою в новітній арабській літературі. До того ж питання ролі жінки в арабському світі часто стає каменем спотикання в діалозі між арабськими митцями та офіційною позицією влади.

В поезії Сейфа ар-Рахбі помітні певні трансформації та модифікації зображення жінки у порівнянні з висвітленням цього образу в класичній арабській поезії, де жінка є здебільшого пасивним об'єктом. Загалом нічого дивного немає в тому, що арабські поети звеличували передусім зовнішню красу жінки. Пізнати її як особистість просто не було можливості – чоловік (поет) часто не міг навіть порозмовляти з нею, що було зумовлено традиціями тогочасного суспільства.

Хоча іслам наділив жінку широкими правами, на практиці їх дотримувалися далеко не завжди. Вистачало, щоб жінка була красивою, скромною, віруючою. У творчості Сейфа ар-Рахбі постать жінки надзвичайно різнопланова. Для нього жінка – це мати, кохана, друг з далекого дитинства, натхнення, втрачене щастя і власне поезія.

Ключові слова: жіночий образ, сучасна арабська поезія, література країн Перської затоки.

The **relevance** of the study is due to the fact that the modern literature of the Gulf countries remains poorly studied in comparison with the literature of Egypt and the Levant. This is partly due to geopolitical factors, as well as to the fact that the literary process in the Gulf countries has emerged relatively recently. According to the Polish scholar B. Michalak-Pikulska, it was impossible to talk about the existence of a literary process in the Gulf before the 1970s [1, p. 11]. This does not mean that nothing was written or published in these countries before the 70s, but these were isolated cases compared to what came after the turning point of the 70s and 80s. For example, the Omani poet Abdullah bin Muhammad al-Tai (1927-1973) did not live to see that time. He was a classicist poet, that is, he followed the traditional *qasidah* form, and was one of the first poets to study abroad.

The **research material** is based on the original texts of Seif ar-Rahbi in Arabic.

The work of Seif ar-Rahbi also lacks a comprehensive scientific understanding. The **scientific novelty** of our work lies in the fact that it introduces the intimate lyrics of one of the most prominent representatives of the literatures of the Persian Gulf countries into the scientific discourse.

The figure of a woman in Seif ar-Rahbi's works is multidimensional and diverse. She is, first of all, a loved one, a friend, a symbol of home. The poet condemns the mundane interpretation of the female gender inherent in conservative societies, including his native Oman. Ar-Rahbi has good reason to do so, as he comes from such an environment and has experienced all its flaws. His liberal views on the role of women were one of the reasons why he was perceived as a «dissident» in his homeland, although he was respected as an outstanding public figure. Due to his progressive beliefs, ar-Rahbi did not become an official «icon» of Omani cultural life. Researcher Paul Starkey notes that control over the literary process by the authorities is one of the biggest problems of its development in Arab countries [3, p. 200]. It can be assumed that this is why many of ar-Rahbi's collections were published in Europe.

Seif ar-Rahbi does not focus on the political aspect of the Arab woman's life. This does not mean that, in the poet's opinion, the problem does not exist. However, in his work, a woman is a friend, a muse, a partner, not an object of political struggle. The portrayal of women's position in the Gulf countries' short fiction is somewhat different, for example, in the works of Leila Usman, Fawzia Rashid, Dalal Khalifa, and others, who raise the issue of women's freedom of choice (in particular, in relation to marriage), etc.

Arabist Gail Ramsay calls the current social situation in the Gulf countries «neo-patriarchy», pointing to the lack of real, deep restructuring of society [2, c. 163]. Though ar-Rahbi does not come up with any politic slogans, the image of woman in his works is presented as a loving partner, friend, source of inspiration, someone to come back to. For instance, in the poem «To Arwa Saleh» («إلى أروى صالح») from the book «The trains to Bulaq», 2007, («قطارات بولاق») ar-Rahbi writes:

أرتشف جرعة الشاي الأولى
بخارها ما زال يخلق كغيمة حميمة
أنظر إلى الأفق الخالي من المارة والطيور
أحاول الكتابة عن امرأة قضت في الشوارع المجاورة
أحاول القول مثلاً

I take my first sip of tea

Its vapour is floating like a soft cloud.

I look at the horizon, empty of pedestrians and birds.

I try to write about a woman who passed by in the neighbouring streets

I try to say something like:

[8, c. 156].

Landscape images in the poetic comparison retrieve the native Omani nature and the past in the memory of the lyrical subject. Obviously, his warmest feelings are inextricably linked with the country of his childhood – both are as far away from the crowded city where the poet's fate has brought him.

It should be noted that Arwa Saleh (1951-1997), to whom the poem is dedicated, was a real person, almost the same age as ar-Rahbi, a famous publicist from Egypt. She studied at Cairo University, just like ar-Rahbi. Most of her texts were published posthumously. Saleh was associated with the Communist Party and the student movement of the 1970s in Egypt. In her book «المبتسرون» (can be translated as «immature», «infantile»), published during her lifetime in 1997, as well as her posthumous publication of 1998, «سرطان الروح» («Cancer of the Soul»), she criticises her party comrades and her own idealism [10, 2005]. We do not know the details of Saleh's relationship with ar-Rahbi, but we assume that they shared the same views and interests, as the lines of the poem suggest. Arwa Saleh committed suicide on 7 June 1997.

Referring in his mind to his deceased friend, to whom the poem is dedicated, Seif ar-Rahbi presents the image of a lost (perhaps also loved) person. In the passage quoted, one can trace the influence of the ancient idea that the sky consists of nine levels. In this context, the comparison with a celestial being emphasises the purity and grace of the woman. The feelings she evokes are also pure – in contrast to reli-

gious doctrines that often call the relationship between a man and a woman sinful in principle. The triple metaphor from the same verse is interesting:

الجسد ينزل من الدور التاسع
خفيفاً مرحاً كأنه في نزهة غرام
مضيئاً وحشة الليل
بمغامرته الأخيرة
الجسد يذهب مع أسرار جماله
ويتركنا في الحيرة
...تعصف بنا رياح هوجاء

The body descends from the ninth floor
Light and playful, as love being set free.
Illuminating the lonely night
With its last adventures
The body goes and takes the secrets of its beauty
And leaves us bewildered
We are buffeted by a stormy wind...
[8, c. 156].

The woman's body is compared to air (human – physical phenomena), passion (human – physical phenomena – abstract concepts), light and wind. In turn, passion is «light» and «illuminates the night». The latter is endowed with the features of a living being, and the body is endowed with the ability to control the phenomena of nature («blows us with violent winds») and subdue abstract concepts («The body goes away, taking away the secrets of its beauty»). It is not about the perfection of the female silhouette – the poet focuses on the impression it makes, on the lyrical experience.

It is worth noting that Seif ar-Rahbi does not glorify the external beauty of women. There are practically no portrait sketches of women in his poems. For example, in the poem «إلى شمس» («To Shams») from the collection «الصيد في الظلام» («Hunting in the Dark», 2004), he focuses on the soft and graceful movements of the soul, which are conveyed by the eyes and facial expression.

وجهك المليء بالنعاس والضجر
من هذا العالم
وجهك الذي يشبه توتر طائر
مأخوذ فوق بحيرة، أطلّ منها
على هاوية حبي، فأرى
في عمق الغابة عينيك تضئان
سني حياتي
فأبكي

Your face full of sleepiness and boredom
Of this world.

Your face that resembles the tension of a bird
Caught flying over a lake, I turn my eyes from it
To the abyss of my love, and I see

In the depths of your eyes which are like a green forest

The years of my life

And I cry.

[7, c. 10].

The poet compares the intense expression on the woman's face to a bird caught above a lake and trying to free itself (man – animals). The eyes of the beloved are compared to a forest (man – nature), which emphasises not only their colour but also their depth (في عمق الغابة عينيك). The eyes, which reflect the poet's entire life, evoke an explosion of memories and emotions that results in tears.

The theme of separation is intertwined with the theme of love. For example, in the poem «صوتك» («Your Voice») from the same collection, the lovers are separated by distance, and in his memories the lyrical subject returns to the «shores of love», which are covered with purity, sacredness and a sense of eternity. However, the separation of the lovers in reality adds to the sadness: «In search of an eternity that does not exist». Hearing the voice of the beloved «opens the banks of memories» that do not separate, but rather unite the lovers. According to Seyfar-Rahbi, love is endowed with the ability to transcend time and space. The voice of a beloved woman is endowed with the best features of the fair sex in general: it calms, comforts, and awakens hope. For the poet, its power is a kind of magic; he compares it to a light breeze, a gentle breath of wind from the flapping of bird wings that calms the excited feelings:

آه، لو صوتك، صوتك فقط
خفقة نسيمه تصلني عبر المسافة
نسيم البحيرة المسحورة
التي غرقت فيها أخيراً
خفقة الجناح المتعب
لهدأت عواصفي قرب
الضفاف

Oh, if only your voice, just your voice

The whisper of its breeze reaches me across the distance.

The breeze of the magic lake

In which I totally drowned.

The beat of a tired wing

Calms the storm of my feelings

[7, c. 13]

The metaphor «storm of feelings» indicates the stormy elements of love and despair from forced separation. However, the voice of the beloved tames this stormy element, gives a sense of calm and a feeling of lightness from the «beat of a tired wing».

The image of a woman often correlates with the motif of return. In the poem «I'm coming back to you, my dove» the dove is a symbol of perfection, loyalty, and friendship. For the lyrical subject, a woman is a guiding light in life. As noted, in many cultures the

dove was identified with home. Seif ar-Rahbi himself spends a lot of time on the road. In this poem, the image of a dove connects a beloved woman with her home, which is a source of peace, stability, and comfort. It is from this place that the lyrical subject draws strength. He compares the beloved woman to a dove:

أعود إليك أيتها اليمامة
على حافة النافذة
أعود إليك من أسفار الكثيرة
وبداية أخرى أكثر غموضاً

I am coming back to you, my dove,
On the windowsill
I am turning back to you from numerous voyages
When the new stage of my life is hidden in the fog
[8, c. 37].

The images of sand, sea, rocks, forests are mostly used as a poetic amplification of experiences. Although, if we talk about the desert, for example, it is an undeniable key image in the poet's work and is often personified in the image of a woman. For example, in the poem «رمعلا اذه لك» («My entire life») [5, p. 62] from the collection «رفاسملا سار» («The Traveller's Head»):

All my life
That I have spent between
the corridors of my
ancestors
Is flowing on the shoulders
of the desert
[5, c. 62].

كلُّ هذا العمر الذي
حوَّشْتُهُ مِنْ دَهَالِيزِ الْأَجْدَادِ
يَفِيضُ الْآنَ عَلَى كَتِفِ
الصحراءِ

The poet's life rests on the shoulders of the desert. This image shows his breadth and at the same time his connection with his past, his roots. The picture is made more sophisticated by the comparison of the desert with a woman (nature – human being), on whose shoulders the life of the lyrical subject rests. The poet often emphasises the mysteriousness of the image of a woman by animating abstract concepts and nature. Metaphors such as «human being – abstract concepts», «abstract concepts – nature» create a clear and sophisticated image of a woman, revealing her psychological traits more deeply.

In Seif ar-Rahbi's oeuvre, the concept of love is also seen as overcoming distance, i.e. the distance between people and countries, as well as time. Alongside the contemporary reality, a historical background can be traced, as in the poem «ذكرى» («Memory»):

كادت النظرة أن تتجمد
في فضائها الساكن
وهي تقول
«مرَّ زمان بعيد لم نلتق»
مرت أجيال وحروب

مرت شاحنات في ليل حالك
مرت صيحة الغراب على رؤوسنا،
ضحى ذلك اليوم القاسي من شهر آب

It seemed that the sight was about to freeze
In that silent emptiness,
And suddenly you said:
«It's been a long time since we met.»
Generations and wars have passed,
The trucks of that pitch black night are gone
The crows no longer caw over our heads,
They disappeared in the morning of this merciless
day of August.
[7, c. 10]

The comparison of the eyes with ice adds expressiveness to the statement. The poet compares the silence to the emptiness that could have been created between the characters during the long time of separation. The motifs of cold (icy gaze), emptiness, darkness (pitch black), and the image-symbol of the crow correlate with the semantics of death, separation. However, it disappears due to the semantics of the morning – meeting, hope. However, the epithet «merciless» in the phrase «merciless day of August» brings a tragic sense of the irreversibility of time. The image of a truck is common in contemporary Arabic literature, as they are mostly used by people escaping from war.

«No more crows are cawing over our heads» means that the war is over. However, its traces remain forever in the mind. That's why the woman interviewed cannot immediately recall it, and at first her gaze is cold. Slowly, the terrible memories of the war fade into the background and the words overcome the silence. The echoes of the war are superimposed on the crushing heat that prevails in August. The poet probably calls the August day merciless for this very reason. It is worth reminding that for Arabs, the sun and summer are not as blessed as for the inhabitants of temperate climates. That is why Arab poets traditionally celebrated summer nights, not days. It is interesting that the poet uses the word «آب» to refer to August. This is the Arabic name for this month in the solar calendar, which once again emphasises the cyclical nature of artistic time and space.

The list of the characters' experiences adds some drama, in which trucks and crows are mentioned alongside generations and wars. The poet uses the verb «مرَّ» in both its literal and figurative meanings. This seemingly imperceptible technique conveys almost the entire Arab reality: from war, which is a companion of modern generations, to its more realistic companions, crows and trucks. The latter disappear in the Arabian way on a hot August day: the circle closes and everything returns to its place. As shown above, the motif of the cycle of war and peace

is one of the leading motifs in ar-Rahbi's work. This cycle intertwines the human destinies of both the author and the lyrical subject he portrays.

Many of Seif ar-Rahbi's poems bear a sense of nostalgia. The incessant search and awareness of one's own powerlessness in attempts to change the inevitable is not a new theme, but each prominent artist gives it a new sound. The drama of expectation is inherent in all people and generations. In the words of Mahmoud Dervish, it is «a rhyme for another poet who will come and wait» (وقافية لشاعر يأتي وينتظر) [9, c. 112].

The motif of searching for lost happiness in the poetry of Seif ar-Rahbi is embodied in the image of a lyrical subject who tries to find a woman, a friend of his distant childhood, whom he fell in love with. Childhood is recalled as a distant fairyland, which is not the case with the present. He argues that in adulthood, the line between friendship and love is too shaky. With the passing of his childhood, his friendship with a woman ended, and now she is lost to the poet forever. As, for example, in the poem «إلى تلك» («To That Woman») from the collection «رجل من الربع الخالي» («The Man from Rub al-Khali»):

ها أنا أيتها المرأة
في البلاد التي كنا فيها
قبل أطياف وسنوات
أفتش عن عنوانك
في جُروف الأسماء التواريخ
بالمفكرة المليئة بالقهوة والنبيذ
ومقهى المحطة القديمة التي يعلوها الدخان
حيث تتقاطع طرق الشمال والجنوب بكر اهية
والقطارات تسرّح في خيال النائم كالذئب
بين أناس غيونهم تجيش مخالب
يبدض

Here I am, oh woman,
In a land where we once were
Years and ghosts have passed
I'm looking for your address
On the steep banks of names and dates
In a notebook filled with coffee and wine
In a coffeeshop at the old railway station drawn
in smoke
So that the paths to the south and north are merci-
lessly confused

And trains whistle in my sleeping imagination
Like a wolf

Between people whose eyes sharpen their claws
against me...

[6, c. 51].

The past years are compared to ghosts (time – fantastic creatures). The tired imagination of the lyrical subject «sleeps like a wolf» (human being – abstract concepts – animals). An expressive metaphor «between people whose eyes sharpen their claws on me» represents the animation of human eyes.

The warmest memories and feelings of the lyrical subject in ar-Rahbi's poetry and prose are inextricably linked to the country of childhood, which is far from the crowded city where fate has brought the poet. The lyrical subject searches for an address in a notebook filled with coffee and wine while sitting in a smoke-filled coffee shop in an old railway station where «the paths to the north and south cross in despair». In everyday, unwelcoming life, the narrator lacks her support when people «sharpen their claws against me».

Thus, we can trace the evolution of the lyrical subject, who appears as an adult who has gone through a certain life path with bitter losses, separation (from childhood, home, parents, beloved, friends, etc.). Life's losses give the lyrical subject new food for memories, but he tries not to go deep into pessimistic reflections, his thoughts and experiences acquire a philosophical depth of sound. Thus, the theme of love acquires a somewhat pessimistic sound in the works of Seif ar-Rahbi: it is a search for lost happiness and a mental return home.

As we can see, the motif of love in ar-Rahbi's works is intertwined with the motif of the journey and return: to his home, the country of his childhood and youth. Traditional images of nature, which the poet creatively reinterprets and weaves into the context of the present, add lyricism to ar-Rahbi's works.

The image of a woman in ar-Rahbi's works appears along with other images of the Arab world, which structure the axiological paradigm of the poet's artistic world. On the other hand, love for women, home, homeland, life and human existence.

REFERENCES:

1. Michalak-Pikulska, B. Modern poetry and prose of Oman. Krakow : The Enigma Press, 2002. 440 p.
2. Ramsey, G. The Past in the Present: aspects of intertextuality in modern literature in the Gulf. In Starkey, P. (Ed.), Intertextuality in Modern Arabic Literature since 1967 (pp. 161-186). Edinburgh : Edinburgh University Press, 2009. 228 p.
3. Starkey, P. Modern Arabic Literature. Edinburgh: Edinburgh: University Press, 2006. 224 p.
4. Subota I. The evolution of the Arabic short story in the Arabian Gulf in the 20th – the early 21st century: PhD thesis: 10.01.04 / Taras Shevchenko National University, Kyiv, 2021. 226 p. https://scc.knu.ua/upload/iblock/385/dis_Subota I.O..pdf (retrieved 15.03.2025).

СТРУКТУРА ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОЛОРИСТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ У РОМАНІ С. КОЛЛІНС “THE HUNGER GAMES”

STRUCTURE AND FUNCTIONING OF THE COLOR VOCABULARY IN THE NOVEL BY S. COLLINS “THE HUNGER GAMES”

Калінюк О.О.,

orcid.org/0000-0002-4955-8019

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри лексикології та стилістики англійської мови

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Кашуба М.В.,

orcid.org/0000-0002-0989-3250

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри лексикології та стилістики англійської мови

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Степанюк Н.В.,

orcid.org/0000-0002-7418-1735

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри лексикології та стилістики англійської мови

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

У статті розглядаються структура та особливості функціонування колористичної лексики у романі С. Коллінз “The Hunger Games” з точки зору категорії комунікативної лінгвістики. Головна мета даної роботи полягає у виявленні та систематизації колористичної лексики у романі, а також визначення особливостей її використання в романі С. Коллінз “The Hunger Games”. Дослідження колористичної лексики в сучасному мовознавстві об’єднують у самостійну галузь – лінгвістику кольору, завдання якої полягає в лінгвістичному осмисленні мовної картини кольору не за фізичними ознаками, такими як тон, яскравість, насиченість, а на виявленні їх словесного багатства і розкритті їхньої внутрішньої форми, пізнанні різних семантичних перетворень і символізації, властивої для певного етносу. В ході аналізу матеріалу твору всі колороніми за структурою уточнення кольору можна розподілити на такі групи: базові колороніми; колороніми, що супроводжуються епітетами (snow white, gloppy green etc.); колороніми з інтенсифікаторами (dark, soft, deep); колороніми, утворені від назв металів; колороніми, які поєднують контрастні кольори; колороніми з суфіксами -ed, -ish; колороніми, створені за моделлю «відтінку» і «кольору»: колороніми у складі ідіоматичних виразів тощо. Було досліджено, що авторка значно використовує колористичну лексику у КРФ «опис», а саме при створенні відкритого простору та інтер’єру, зовнішності, одягу, ювелірних прикрас. Також колороніми широко вживаються при передачі емоцій та почуттів героїв твору. Сприйняття кольору в проаналізованому тексті є своєрідним способом його інтерпретації. У романі С. Коллінз за допомогою кольору створюються портретні та характеристичні описи персонажів і пейзажу, зображується внутрішній світ героїв та психологічна мотивація їхніх вчинків, акумулюється національна ідентичність, актуалізується семантична напруга та авторська гра з читачем, створюється та акцентується жанрова специфіка твору. Використання в художньому творі кольоропозначень (базових та складних) додає більшої емоційності у сприйнятті твору читачем.

Ключові слова: мовна картина світу, комунікативна лінгвістика, колористична лексика, КРФ «опис», антиутопія.

The article deals with the structure and functioning of the color vocabulary in the novel by S. Collins "The Hunger Games" from the point of view of the category of communicative linguistics. The main purpose of this work is to identify and systematize color terms in the novel, as well as to determine the peculiarities of their usage in S. Collins' novel "The Hunger Games". The study of color vocabulary in modern linguistics is combined into an independent branch – linguistics of color, the task of which is the linguistic understanding of the linguistic picture of color not by physical signs, such as tone, brightness, saturation, but by revealing their verbal richness and revealing their inner form, knowledge of various semantic transformations and symbolization characteristic of a certain ethnic group. During the analysis of the material of the work, all color terms have been divided into the following groups according to the structure of color determiner: basic color terms; color terms used with epithets (snow white, gloppy green etc.); color terms with intensifiers (dark, soft, deep); color terms derived from the names of metals; color terms that combine contrasting colors; color terms with the suffixes -ed, -ish; color terms with the phrases "color of" and "shade of"; color terms as parts of set expressions, etc. It has been singled out that the author widely uses color vocabulary in the compositional-narrative form "description", namely when depicting open space and interior, appearance, clothes, jewelry etc. Color terms are masterfully employed to convey the emotions and feelings of the characters of the novel. The perception of color in the analyzed text is a peculiar way of its interpretation. Color terms are widely used in creating appearance and psychological portraits of the characters; in outlining the inner world of the characters and the psychological motivation of their actions; in accumulating the national identity; in actualizing the semantic tension and the author's game with the reader; in defining and emphasizing the peculiarities of the genre. The usage of color terms (basic and complex) adds more emotionality to the reader's perception of the analyzed novel.

Key words: linguistic picture of the world, communicative linguistics, color vocabulary, compositional-narrative form "description", dystopia.

Постановка проблеми. Дослідження колористичної лексики в сучасному мовознавстві об'єднують у самостійну галузь – лінгвістику кольору, завдання якої полягає в лінгвістичному осмисленні мовної картини кольору не за фізичними ознаками, такими як тон, яскравість, насиченість, а на виявленні їх словесного багатства і розкритті їхньої внутрішньої форми, пізнанні різних семантичних перетворень і символізації, властивої для певного етносу. Лексика кольоропозначень цікавить лінгвістів віддавна, оскільки вона є чітким і легким для сприйняття пластом, здатним відтворити мовну картину індивіда й етносу загалом. Опис символіки кольору для кожної мови є актуальним завданням. **Мета роботи** полягає у продовженні розгляду колористичної лексики у художньому творі, її різновидам та особливостям функціонування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В лінгвістиці колірну лексику вивчали в різноманітних аспектах: розглядали шлях становлення системи кольоропозначень, історію колороназв, етапи їх розвитку (В. І. Шерцль, Є. М. Іссерлін), досліджувались механізми номінації колірного простору носіями різних мов (Т. Г. Корсунська, Х. Чирнер), з'ясовувались особливості функціонування колоративів (А. М. Куслик), вивчалася семантика назв кольорів (Р. М. Фрумкіна, В. М. Іваровська), порівнювались колірні лексикони різних мов (Л. В. Лаєнко), аналізувалася символіка та мовні концепти кольору (Л. В. Ковалевська), розроблялися різноманітні класифікації позначень кольору (О. М. Дзівак, О. І. Кулько) та висвітлювались значення і функціонування колоративів у художніх текстах.

Кольорове сприйняття світу також знайшло своє відображення в лексичній і фразеологічній системах мови. Колір несе в собі важливу інформацію окремо від мови, але входячи до складу мовних одиниць, в тому числі і стійких, цей компонент наділяється більш важливою значимістю, а саме набуває певну символіку. Тому, у лінгвістів кольоронайменування – одна з найпопулярніших лексичних груп [2].

Постановка завдання. Спираючись на праці та розробки багатьох українських та зарубіжних авторів, вважаємо доцільним і **актуальним** провести аналіз та систематизацію колористичної лексики у романі, а також визначити особливості її функціонування в романі Сьюзен Коллінз «The Hunger Games».

Виклад основного матеріалу. Роман С. Коллінз «The Hunger Games» відноситься до жанру наукової фантастики, бойовику та фентезі. У творі,

з одного боку, легко можна розглядати багато рис сучасного життя, а з іншого – міфологічну основу. Гра і жорстока реальність – ось два мотиви, які об'єдналися в художній свідомості С. Коллінз, ставши провідними в романі. Фабула роману представляє антиутопію – вигадане суспільство, яке є антитезою утопії; зазвичай для нього характерний гнітючий суспільний контроль, що здійснюється авторитарним або тоталітарним урядом. Дія розгортається в майбутньому. Основна частина твору – це проходження випробувань і рівнів.

Особливістю роману є те, що він написаний від першої особи. Така оповідна структура дає можливість глибокої психологізації всієї структури тексту. Сьюзен Коллінз ввібрала в себе культурні коди декількох культур, які згодом відображається у кольоровій картині твору [3; 1].

У ході суцільної виборки було виявлено 574 одиниці колористичної лексики, з яких відокремлюються 12 основних груп за структурою уточнення колірної характеристики. А саме:

1. Основні базові кольоропозначення (КП) (green, black, white, red etc.):

«He gives his **orange** corkscrew locks a shake and applies a fresh coat of **purple** lipstick to his mouth» [8, с. 102].

2. КП, що супроводжуються епітетами. Повторення колірного відтінку в словах сприяє посиленню усієї семантики КП:

*Our **snow** – white horses pull our chariot right up to President Snow's mansion, and we come to a halt* [8, с. 54].

*Chicken and chunks of oranges cooked in a creamy sauce laid on a bed of **pearly white** grain* [8, с. 107].

3. Кольоропозначення з інтенсифікаторами (dark, soft, deep, light, etc.) Ці слова утворюють нормативні поєднання із базовими кольорами, уточнюють відтінок, інтенсивність забарвлення:

*I fasten the pin onto my shirt, and with the **dark green fabric** as a background, I can almost imagine the mockingjay flying through the trees* [8, с. 41].

*Twenty or so men and women dressed in **deep purple robes*** [8, с. 97].

4. КП складені, субстантивні словосполучення – це вирази, які наділені додатковою експресивною функцією та кольори, що утворюються по схожості, з безпосереднім об'єктом порівняння:

*The president, a small, thin man with **paper-white hair**, gives the official welcome from a balcony above us* [8, с. 71].

*Medium height, stocky build, **ashy blond hair** that falls in waves over»* [8, с. 23].

5. У наступних КП, утворених від назв металів, коштовних і напівкоштовних каменів, акту-

алізуються семи «преміальності», «високої якості», «цінності», «значущості» (silver, gold/golden, amber, metallic):

Sixty seconds to take in the ring of tributes all equidistant from the Cornucopia, a giant golden horn shaped like a cone with a curved tail [16, с. 149].

The only concession to self-alteration seems to be metallic gold eyeliner that has been applied with a light hand [8, с. 58].

6. КП, які поєднують контрастні кольори. У проаналізованому творі розкіш елітарних і коштовних аксесуарів, витончених предметів одягу підкреслюється контрастним поєднанням чорного кольору з червоним/вогняним або золотим/золотистим:

Peeta looks striking in a black suit with flame accents [8, с. 117].

7. КП, до складу яких входять підсилювальні частки (too, so, very), виступають в художньому тексті в ролі підсилювача твердження, думки або точки зору персонажа:

All the colors seem very artificial, the pinks too deep, the greens too bright, the yellows painful to the eyes, like the flat round disks of hard candy we can never afford to buy at the tiny sweet shop in District 12 [8, с. 59].

8. КП, утворені за допомогою суфіксу -ed та -ish:

Small, bluish green tubers that don't look like much but boiled or baked are as good as any potato [8, с. 238].

9. КП, що відносяться до феноменів, відомих будь-якому представникові того або іншого національно-лінгвокультурного співтовариства, що робить усі звернення до цих назв доступними для розуміння, прозорими, конотативно забарвленими, наприклад, the Dark Days – похмурі дні, важкий час:

Then came the Dark Days, the uprising of the districts against the Capitol [8, с. 18].

10. КП, утворені за допомогою моделі «відтінку» і «кольору» (shade of, the color of):

But Cinna's close-cropped hair appears to be its natural shade of brown [8, с. 59].

11. КП у складі ідіоматичних виразів, значення яких не обмежуються передачею тільки кольорних понять, представлені в романі таким чином: (jet black, black eye, beet red):

A thicket of berry bushes protects it from unwanted black eye [8, с. 5].

He turns beet red, and he starts yelling at that thing [8, с. 5].

12. КП, створені як поєднання епітетів та кольоропозначень або шляхом поєднання лексичних одиниць:

Rich brown chocolate liquid I've never seen. They call it hot chocolate [8, с. 55]. *The last thing I remember is an exquisitely beautiful green – and – silver moth landing on the curve of my wrist* [8, с. 76].

Після проведеного аналізу функцій КП у романі С. Коллінз «The Hunger Games», написаному в жанрі «фентезі», «антиутопія», було виявлено, що авторка широко вживає КП при безпосередній передачі емоцій, почуттів, настрою персонажів, для опису зовнішності, одягу, інтер'єру, атмосфери твору, а також відображення контрасту між позитивними і негативними явищами в їх житті.

Найбільш поширене вживання КП виявлено при створенні навколишнього постапокаліптичного світу, територій, природи; часто зустрічаються протиставлення світлих (яскравих) фарб, що переважають в столиці та прилеглих підпорядкованих територіях переважно темних (похмурих) відтінків, що є візитною карткою представників багатьох віддалених від столиці дистриктів:

But today the black cinder streets are empty [8, с. 4].

Вживання кольоропозначень є рекурентним і при описі внутрішніх приміщень резиденцій, меблів, будівель, кімнат Капітолія, які представлені в максимальному діапазоні насичених кольорів:

If anything, they have not quite captured the magnificence of the glistening buildings in a rainbow of hues that tower into the air, the shiny cars that roll down the wide paved green streets, the oddly dressed people with bizarre hair and painted faces who have never missed a meal [8, с. 59]. Тоді як пригнічені жителі далеких дистриктів тягнуть жалюгідне існування в оточенні брудних, напівзруйнованих будов, п'ятьми і мороку:

Shutters on the squat gray houses are closed [8, с. 4].

Вживання КП у портретних описах також демонструє різкий контраст між життям мешканців величного Капітолію та простих мешканців дистриктів, тим самим виконуючи характеризуючу функцію. Неонові та яскраві кольори, коштовності, щоденний яскравий макіяж у цьому романі представляють багатих і забезпечених людей:

There are six gowns and each one requires its own headpiece, sparkling shoes, brilliant jewelry, bright hair, makeup, setting, and lighting. Creamy lace and pink roses and ringlets. Ivory satin and gold tattoos and greenery. A sheath of luminous diamonds and jeweled veil and moonlight [8, с. 243].

Тоді як темні кольори, блідий колір лица, стомлені очі та втома символізують депресію та труднощі, з якими доводиться стикатися бідним мешканцям.

Колористична лексика у романі допомагає передати емоції персонажів. Наприклад, червоний колір використовується для опису холодних, агресивних, жорстоких почуттів, що переважають у мешканців Дистрикту, перебуваючи в зовсім іншому і такому не справедливому Капітолію:

*His quarters. I have trespassed into his home, the way heslithered into mine last year, hissing threats with his **bloody, rosy breath*** [8, с. 321].

У багатьох кольорових картин світу зелений колір символізує ніжність, мир, надію, спокій, свіжість або весну. В досліджуваному творі зелений колір і його відтінки зазвичай передають атмосферу неприхильності, огиду, відчуття приреченості та страждання бідних жителів видалених, зруйнованих дистриктів.

*The **green eyes** glowering at me are unlike any dog or wolf, any canine I've ever seen. They are unmistakably human* [8, с. 333].

Зелений колір також використовується для опису речей і явищ, що викликають відразу неприязнь і відторгнення:

*«Two of the three chairs fill with Madge's father, Mayor Undersee, who's a tall, balding man, and Effie Trinket, District 12's escort, fresh from the Capitol with her **scary white grin and lousy green suit**. They murmur to each other and then look with concern at the empty seat* [8, с. 18].

Найбільший ефект досягається за допомогою уточнювальних компонентів, інтенсифікаторів, наділених додатковою експресивною функцією: the noxious green slime (огидний зелений слиз), a gloppy green wad (противний зелений клубок):

*After a minute or so, Rue presses a **gloppy green wad of chewed leaves and spit on my knee*** [8, с. 200].

Окрім загальноприйнятого для людей західної цивілізації протиставлення «чорний» (пригно-

блюючий, похмурий)/«білий» (стимулюючий) в деяких випадках у романі білий колір набуває негативної конотації:

*I look at the cold **white walls** and floor and resist the impulse to retrieve my robe* [8, с. 58].

А буденний «чорний» колір, такий звичний для бідних мешканців, може в певних обставинах виявитися смертельно небезпечним:

*«And I'm well concealed in the clump of trees. At least while the sun stays down. Then my **black sleeping bag** will turn from **camouflage** to trouble»* [8, с. 160].

Висновки. Підводячи підсумки, можливо сказати, що у романі С. Коллінз «The Hunger Games» кольоропозначення є своєрідним способом його інтерпретації. У проаналізованому тексті за допомогою кольору створюються не лише портретні та характеристичні описи персонажів і пейзажу, зображується внутрішній світ героїв та психологічна мотивація їхніх вчинків, але й акумулюється національна ідентичність, актуалізується семантична напруга та авторська гра з читачем. Кольорова гама художнього твору обумовлена тематикою, жанром – антиутопія – та особистими кольірними смаками авторки і, звичайно, основною ідеєю твору. Кольоропозначення в романі дозволяють розширити асоціативний фон оповіді та забезпечують виконання авторських ідей створення та організації тексту. Кольоропозначення-символи стають у тексті основою множинності його смислів і збагачують його образну та інформативну структури. Використання в художньому творі кольоропозначень (простих та складних) додає більшої емоційності у сприйнятті твору читачем. Кольоропозначення служать певним полюсом формування національного менталітету. У кольорі передається особливе, авторське сприйняття дійсності, тому кольірні позначення несуть важливу етнокультурну інформацію, адекватне відтворення якої в іншомовному дискурсі є актуальною компаративістською та перекладознавчою проблемою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білоус П.Н. Вступ до літературознавства. Теорія літератури. Психологія літературної творчості. Житомир : Рута, 2009. 336 с.
2. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу. К.: Логос, 2004. 284 с.
3. Касаткіна-Кубишкіна О.В. Особливості використання колоронімів в англомовному медіадискурсі. <https://search.app/3V3Zn8NUYw3MUvy8>
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика. Напрямки та проблеми. Полтава : Довкілля, 2008. 711 с.
5. Семашко Т. Ф. Проблема визначення статусу кольоропозначень як лінгвістичних одиниць. <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/16122/Semashko.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
6. Тагільцева Я.М. Семантика кольоропозначень в англійській мові ділового спілкування. <https://naub.oa.edu.ua/semantyka-koloropoznachen-v-anhlijskij-movi-dilovoho-spilkuвання/>
7. Longman Dictionary of English Language and Culture. Third Edition. Great Britain: Pearson Education Limited, 2005. 1620 p.
8. Collins S. The Hunger Games, Scholastic Press, 2008. 374 p.

КОНЦЕПЦІЯ КРАСИ ПРИРОДИ У ПОЕЗІЇ ГЕНРІХА ГЕЙНЕ

THE CONCEPT OF NATURAL BEAUTY IN THE POETRY OF HEINRICH HEINE

Козюбенко О.І.,

orcid.org/0009-0001-7940-9356

співробітник кафедри східної і слов'янської філології
Київського національного лінгвістичного університету

Стаття присвячена дослідженню поезії німецького літературного митця Генріха Гейне. У науковій роботі висвітлені загальні ознаки та властивості романтизму як літературного напрямку. У ході дослідження особлива увага була приділена історичній добі життя поета, розвитку літератури та романтизму у тодішні часи. Необхідно зазначити, що у період XIX ст. Німеччина започаткувала розвиток та первісне формування поняття романтизму. Слід згадати, що більшість європейських країн у той самий час породжували абсолютно нову ідейну літературну течію. Для Німеччини основоположником романтизму вважається Генріх Гейне. За основу взято збірку віршів Гейне «Книга пісень», у якій розглянута та детально проаналізована низка поетичних творів. Кожен із цих творів, чи то поема, чи звичайний римований вірш визначає специфіку авторського подання тексту, а саме оспівування краси, кохання та любові, духовних цінностей, гармонії, естетики тощо. З'ясований провідний настрій ліричного героя у творах Генріха Гейне, його перебування у стані мрійливості, романтичності, закоханості. Особливий настрій поета та його особисті почуття прослідковуються у характері та вчинках образного двійника автора у кожному з віршів. Особлива увага приділена характеристиці наявних художніх засобів у творах, особливостям їх вживання. Ліричний твір «*Es stehen unbeweglich...*» порівняно з українським перекладом Лесі Українки, де детально висвітлені особливості перекладу з німецької мови українською, а також наявність збереження усіх метафор і епітетів оригінального тексту. Отримані результати дослідження доводять актуальність теми, глибину її пізнання, роблять, певною мірою, вагомий внесок у розвиток сучасної літератури. Майбутнім дослідникам літературних скарбів Генріха Гейне слід проаналізувати біографію Генріха Гейне, його основні почуття та думки, бажання, намагатись відображати достовірний переклад того чи іншого літературного твору, віднайти істину кожного вірша, неодмінно пов'язану з долею митця.

Ключові слова: романтизм, лірика, ліричний герой, поезія, уособлення, символ, природа, кохання.

The article is devoted to the study of the poetry of the German literary artist Heinrich Heine. The research paper highlights the general features and properties of Romanticism as a literary movement. In the course of the study, special attention was paid to the historical period of the poet's life, the development of literature and Romanticism at that time. It should be noted that in the nineteenth century, Germany initiated the development and initial formation of the concept of romanticism. It should be remembered that most European countries at the same time were generating a completely new ideological literary movement. For Germany, Heinrich Heine is considered the founder of Romanticism. The book is based on Heine's collection of poems 'The Book of Songs', which examines and analyses in detail a number of poetic works. Each of these works, whether it is a poem or an ordinary rhymed verse, determines the specifics of the author's presentation of the text, namely the glorification of beauty, love and affection, spiritual values, harmony, aesthetics, etc. The author has identified the main mood of the lyrical hero in Heinrich Heine's works, his state of dreaminess, romanticism, and love. The special mood of the poet and his personal feelings are traced in the character and actions of the author's figurative double in each of the poems. Particular attention is paid to the characterisation of the available artistic means in the works, the peculiarities of their use. The lyrical work «*Es stehen unbeweglich...*» is compared with the Ukrainian translation by Lesya Ukrainka, which highlights in detail the peculiarities of translation from German into Ukrainian, as well as the preservation of all metaphors and epithets of the original text. The findings of the study prove the relevance of the topic, the depth of its knowledge, and make a significant contribution to the development of modern literature. Future researchers of Heinrich Heine's literary treasures should analyse Heinrich Heine's biography, his main feelings and thoughts, desires, try to reflect a reliable translation of a literary work, and find the truth of each poem, which is certainly connected with the fate of the artist.

Key words: romanticism, lyrics, lyrical hero, poetry, personification, symbol, nature, love.

Постановка проблеми. Генріх Гейне – відомий німецький поет епохи романтизму XIX століття. Він справедливо вважається вірним сином священної німецької землі, адже завдяки його рідкісному таланту – передавати красу та дух природи Німеччини – світ дізнався про збавливу сирену Лорелею, що губить моряків своїм співом, про чуттєвий вірш «Моїй матері», про найчисельнішу збірку віршів «Книга пісень». Твори Генріха Гейне стали актуальними за рахунок формування тодіш-

нього німецького суспільства XIX століття, у якому зростала кількість поетів-романтиків, зачинався розвиток та розквіт нової течії в літературі [5].

Відомий на весь світ митець став для Німеччини героєм тодішнього часу, оскільки становлення Генріха Гейне збіглося з романтичним «настроєм» німців, бажанням почути нові ідеї. Поміж рядків будь-якого вірша кожен читач віднайде внутрішній спокій, розміреність душі, гармонію та рівновагу, легкість скрізь і в усьому.

Що взагалі притаманно напряму «романтизм»? Характерними ознаками цієї течії є мрійливість, поринення у душевні почуття, відмова та абстракція від реальності, побутових проблем; кохання та/або душевні муки від кохання, властивість бачити красу крізь призму невтішних часів, навіть у дрібницях, що нас оточують. Усі ці якості зміг започаткувати, зберегти та пронести через епоху літературний митець-романтик Генріх Гейне [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За основу дослідження поезії Генріха Гейне були взяті та опрацьовані наукові надбання відомих українських діячів та письменників, а саме Лесі Українки, Івана Франка та Максима Рильського [1], [2], [3]; зіставлено переклад із мовою оригіналу. Об'єктом значної частки дослідження послуговували літературні критики Німеччини.

Постановка завдання полягає у висвітленні загальних ознак епохи романтизму, розкритті основних понять цього літературного напрямку.

Для поглибленого ознайомлення з поняттям «концепція краси природи» варто:

1. Детально проаналізувати вірші “*Die Linde blühte, die Nachtigall sang...*”, “*Es stehen unbeweglich...*”, “*Der Wind zieht seine Hosen an...*” та “*Die Lotosblume...*”;

2. Конкретизувати поняття «романтизм» як літературного напрямку, розкрити його значущість;

3. Встановити відповідність між вище наведеними творами та літературною течією;

4. З'ясувати вірогідність ототожнення автора з головними героями віршів.

Виклад основного матеріалу. Так, у вірші “*Die Linde blühte, die Nachtigall sang...*” ліричний герой автора переживає два абсолютно різних почуття щодо однієї і тієї ж особи:

*Die Linde blühte, die Nachtigall sang,
Die Sonne lachte mit freundlicher Lust;
Da küßtest du mich, und dein Arm mich umschlang,
Da preßtest du mich an die schwellende Brust.*

У той час, коли панувала тепла погода серце ліричного героя наповнювалось довірою, пристрастю, взаємним коханням. Дерева цвіли, сонце світило, даруючи надію на щасливе й безтурботне майбутнє, соловей наспівував мелодії, що налаштовують на потрібний лад.

Однак, уже в наступних рядках ми бачимо розчарування ліричного героя, розуміння того, що він обрав неправильний шлях, страждання та розлуку.

*Die Blätter fielen, der Rabe schrie hohl,
Die Sonne grüßte verdrießlichen Blicks;
Da sagten wir frostig einander: „Lebwohl!“
Da knixtest du höflichst den höflichsten Knix.*

Листя падає додолу, сонце мимоволі ховається за хмари, птахи замовкли, природа завмирає, немов готується до затяжного мовчання. “*Die Blätter fielen*” – доцільно підібрана метафора, що передає осінь у вигляді старості, тяжкості на душі, важких часів, символізує згасання почуттів, відображає кінець світлих моментів. За давньогрецькою легендою, дружина царя підземних володін Персефона, з прийдешнім холодом повертається до чоловіка, у царство мертвих. Весною, коли земля відпочила й готова віддати свій урожай людям, володарка мертвого королівства з'являється до матері Деметри, розпочинаючи циклічність природних сезонів. Так і в другій частині вірша спостерігається уособлення весни як початку нового життя, почуттів, мрій та бажань, а осінь це час відвертої паузи, втрат, переосмислення, подеколи навіть депресії. У період вже відчутної прохолоди та темряви образний герой втрачає кохання, прощається з обраницею, переживає почуття розлуки. Твір “*Die Linde blühte, die Nachtigall sang...*” нараховує близько трьох персоніфікацій, паралелізму та контрасту, тим самим автор доводить красу та доскональність нашої природи, контраст буття у порівнянні з людиною [7].

Ще один не менш відомий та напрочуд гарний літературний твір Генріха Гейне “*Es stehen unbeweglich...*” заслуговує на детальний розгляд та аналіз.

*Es stehen unbeweglich
Die Sterne in der Höh',
Viel tausend Jahr', und schauen
Sich an mit Liebesweh.
Sie sprechen eine Sprache,
Die ist so reich, so schön;
Doch keiner der Philologen
Kann diese Sprache verstehn.*

У зірок на небі – своя історія. У них окреме життя, власні думки, сукупність розташування та присутності кожної зірки щоночі, утворення сузір'їв. Чи здатна людина зрозуміти їх мову, знаки, розшифрувати послання? Генріх Гейне стверджує, що мова зірок невідома, незрозуміла філологам, вони не здатні осягнути усю глибину загадкового небесного життя. Та чи існує, взагалі, мова зірок, потаємні символи?

*Ich aber hab' sie gelernt,
Und ich vergesse sie nicht;
Mir diente als Grammatik
Der Herzallerliebsten Gesicht.*

У останній строфі ліричний герой запевняє читача, що він розуміється у мові небесних світил, ніколи не зможе їх забути, адже у зірках він вбачає обличчя коханої, а у їхньому зібраному

доконаному вигляді – граматику. Тут наявний такий художній засіб як антитеза, адже у попередній рядках герой вважав, що ніхто не зможе збагнути мову зірок, однак у кінці вірша читача запевняють, що завдяки кохання можливо навіть таке. До якого підсумку нас підводить поет, використовуючи «граматику»? Найімовірніше, використання метафори «граматика» демонструє завершену, надприродно красу рис обличчя коханої дівчини. Вона складна, адже не вирізняється чимось окремим, гармонійно поєднуючись у комплексний образ. Вона важлива, як і граматики будь-якої мови. Вона затверджена природою, так само, як і граматичні правила, що установлені в мовознавстві. Вона, тобто краса, врешті-решт, вивчена. Таким чином, ліричний герой вірша Генріха Гейне зумів скласти заповітний пазл задля усвідомлення того, що краса зірок, на превеликий подив, не є чимось премудрим.

Пошук краси у природних явищах, порівняння бажаного майбутнього та теперішнього, їх відображення у поєднанні і роздумах щодо перебігу подій сучасного світу, і є тією запорукою успіху у творчому розвитку та показником таланту митця.

Дуже витончено та майстерно передано зміст поезії у перекладі юної Лесі Українки:

*На небі нерухомо
Зірки ясні стоять
Літ тисячі і любо
Зглядаються, зорять.
Хороша в зірок мова,
Багата і ясна,
Та тільки невідома
Філологам вона!
Я ж тую мову знаю,
Мені вона своя,
Коханої обличчя –
Граматики моя!*

Із давніх-давен поведінка природи віщувала нам майбутнє, передбачувала погоду, подавала ознаки скорої біди, потепління чи заморозків, натякала на неминучу війну чи навпаки – проповідувала світло, вдачу, гарний врожай. Концепт природи завжди викликав у людства надмірну зацікавленість, бажання розпізнати, зрозуміти те чи інше природне явище, бодай лише дослідити просте поведіння птаха навесні, процес цвітіння сон-трави або раз і назавжди затвердити розрахунок штормового припливу.

У вірші “*Der Wind zieht seine Hosen an...*” досконало й поетично описується відверто бойовничий настрій природи, притаманний останній у похмурі нелегкі часи, що можуть означати нещастя, горе, скору смерть.

*Der Wind zieht seine Hosen an,
Die weißen Wasserhosen;
Er peitscht die Wellen so stark er kann,
Die heulen und brausen und tosen.*

Недарма люди запровадили прикмети. Саме тому наших прашурів лякали неочікувані бурі, раптові грози, проливні дощі, від яких ставали неначе чорними води у річках, озерах та морях, буйні вітри, котрі пронизують тіло, часті зливи без причини. Матір-земля таким чином спілкується з нами, людьми. Вона хоче вказати нам на наші помилки при поводженні з природою – і насилає засухи та буревії, коли пророчить біду, то натякає про це громом і громовицями, якщо ж обіцяє добре майбутнє – дарує людям ясне небо, зелений розмай, штиль на морі, тепле сонце. Не варто ігнорувати підказки природи; адже вона – наша мати, коріння, та сила і той оберіг від злих духів, котрий зможе відчуті будь-хто з нас, слід лише прислухатися до самого себе, відчуті внутрішню гармонію в душі.

*Aus dunkler Höh', mit wilder Macht,
Die Regengüsse träufen;
Es ist als wollt' die alte Nacht
Das alte Meer ersäufen.*

Часто й тварини можуть бути передвісниками біди або, навпаки, добробуту й щастя. З побоюванням люди завжди ставились до горобців, воронів, сорок. І зовсім протилежні почуття викликали у наших предків лебеді, що символізували вірність та кохання, ластівок, котрі символізують безжурність та сміх, сов, що вважаються незмінним атрибутом мудрості, неабиякого розуму, значного досвіду.

Генріх Гейне уособлює чайку як послання неминучої біди, швидкого лиха, смутку. І не дарма, адже чайка це символ нещасної й розгубленої жінки, що опинилась на роздоріжжі своєї тяжкої долі. Варто зазначити, що образ чайки є яскравою ознакою анімізму. Пташка відчайдушно кричить над морем, хрипить, б'є крилами, чіпляється за щоглу, намагаючись докричатися до людей, щоб врятувати хоч щось, передати дещо надзвичайно важливе, життєво необхідне. Німецький поет неперевершено застосовує епітети у кожному зі своїх віршів, тим самим підсилює ефективність сприйняття читачами кожного твору. Приклади символізмів у поезії беззаперечно викликають зацікавленість, бажання зануритись у поетичний витвір.

Детальний опис краси, наділення вірша багатограними тропами, схвильованість ліричного героя, міфічні об'єкти а інколи й фантазмагорії – усе це є ознаками історичної епохи романтизму [4].

*An den Mastbaum klammert die Möve sich,
Mit heiserem Schreien und Schreien;
Sie flattert und will gar ängstiglich
Ein Unglück prophezeien.*

Людина – це витончений плід природи, її дітище. Дуже важливо прислухатись до порад природи, її сигналів та підказок. Адже ми з нею одне ціле.

Як часто замислювалось людство про почуття та думки рослин?

Чи хвилювало це когось взагалі, окрім біологів та ботаніків, вчених та першовідкривачів? Що відчуває зелена травинка навесні або польова квітка, коли їх зривають? Наразі відомо точно, що у рослин душа є. Саме тому кімнатні рослини добре почувуються у тих чи інших місцях, і зовсім інакше себе поведуть, якщо їх переставити. Так само довго стоять зрізані квіти у вазі, подаровані з любов'ю.

Літературознавці опираються на антропоморфізм, який уже давно вважається часто вживаним тропом у всіх художніх творах. За повір'ям друїдів, у кожної людини є своє дерево, залежно від дати народження. І хоч рослина не має грішної оболонки людини, однак у неї є ефірне тіло та дух, що дозволяє людині відчути поряд спокій, мир, тишу, безтурботність. Достатньо просто прийти до дерева, поговорити з ним, розказати душевні муки. І воно обов'язково допоможе.

Вірш “*Die Lotosblume...*” розповідає читачу про заборонене кохання квітки лотос та місяця.

Die Lotosblume ängstigt

*Sich vor der Sonne Pracht,
Und mit gesenktem Haupte
Erwartet sie träumend die Nacht.
Der Mond, der ist ihr Buhle
Er weckt sie mit seinem Licht,
Und ihm entschleiert sie freundlich
Ihr frommes Blumengesicht.*

Кожного ранку прекрасна квітка лотос тужить за місячним сяйвом, не бажаючи знову зустрітись із сонцем. Вона розуміє, що її кохання неправильне, однак не може нічим собі зарадити.

*Sie blüht und glüht und leuchtet
Und starret stumm in die Höh';
Sie duftet und weinet und zittert
Vor Liebe und Liebesweh.*

Єгипетські стародавні сказання уособлювали цю мрійливу прекрасну квітку як зустріч ранку та ночі, вічності часу й минулого, всевітнього хаосу. Циклічна зміна небесних світил, так званий режим переходу від ранку до ночі, символізують лотос як стабільний та ідентичний витвір природи, котрому не притаманна мінливість, двоїстість. Проблематика цього поетичного твору полягає у відчутті сорому десь у глибинах душі квітки лотос, оскільки спокій та помірність змінились на стукіт закоханого серця. Красуня-лотос надала перевагу місяцю, що суперечить її основним цінностям, а саме врівноваженості та незалежності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, вдалось встановити визначальні риси течії романтизм, котрій притаманні схильність до ідеалізації, певна меланхолія головних героїв, мелодійність, висока увага до людських почуттів, пошук свідомості, місцями невизначеність у житті. Генріх Гейне воістину є майстром своєї справи, оскільки здатен лише завдяки одному стилосу передати справжні людські почуття, душевні рани, характер людини, прагнення до краси, естетики тощо. Досконалість привабливості природи являється основним козиром збірки “Книга пісень”. У творах Генріха Гейне можна віднайти особисто визначені сакральні цінності та значення. Перспективи подальших досліджень визначатимуться готовністю та бажанням літературних критиків аналізувати твори Генріха Гейне, знаходити та порівнювати у його віршах пов'язані події з особистим життям поета; сучасним перекладачам прагнути перекладати відомі вірші поета, використовуючи власну методику, та не забувати відтворювати при цьому адекватний переклад вихідного тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гейне Г. Книга пісень / пер. Л. Українка, М. Старицький. Львів: Українсько-Руська Видавнича Спілка, 1892.
2. Рильський М. Сонети. Київ: Молодь, 1974.
3. Франко І. Я. Додаткові томи до зібрання творів у 50-и томах. Т. 54. Київ: Наукова думка, 2010. С. 367–369.
4. Heinrich Heine. Wege der Forschung. Bd. 289. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1975.
5. Reitter P. A Companion to the Works of Heinrich Heine / In: Martens S. (Ed.). A Companion to the Works of Heinrich Heine. Boydell & Brewer, 2017. P. 201–226.
6. Singh S. (Ed.). „Aber der Tod ist nicht poetischer als das Leben“. Heinrich Heines 18. Jahrhundert. Aisthesis Verlag, 2006.
7. Winkler M. (Ed.). Heinrich Heine und die Romantik: Erträge eines Symposiums an der Pennsylvania State University (21–23 September 1995). Erich Schmidt Verlag, 1997.

ПРОБЛЕМИ ПІДЛІТКОВОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ У РОМАНІ Ф. ГЕН «ЗАВТРА КАЙФ»

PROBLEMS OF ADOLESCENT IDENTIFICATION AND INTEGRATION IN F. GUÈNE'S NOVEL "KIFFE KIFFE TOMORROW"

Кушнір І.Б.,

orcid.org/0000-0001-5812-2543

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри світової літератури

Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті на прикладі долі головного персонажа Дорії та жінок арабського походження, що стають своєрідною проєкцією майбутнього дівчини-підлітка, вивчені головні проблеми, з якими вона зіткнулася на шляху соціалізації та пошуку своєї ідентичності. Темою твору визначено життя дівчини-підлітка, що проходить процес самоідентифікації. Відзначено автобіографічний характер роману Ф. Ген, що надає йому автентичності та правдивості. Акцентовано на моноцентричній оповідній структурі роману, що сприяє показу із середини проблем дівчини-підлітка. Вказано на стереотипне сприйняття французами «інших» із маргіналізованих передмість Парижу на прикладі Ясмینی та Дорії. Визначено проблемне коло роману «Завтра кайф»: нижчовартість дочки у мусульманській сім'ї, проблема пів-сімейності через відсутність батька, тісні взаємини із матір'ю, вплив суспільної думки та мусульманських цінностей на долю жінки, проблема саморозвитку, пошук кохання, проблема вибору дівчиною свого майбутнього, відмінності європейської шкільної освіти та виховання, процес подолання самотності на шляху інтеграції у французьке суспільство. Встановлено ефект багатоголосся, що через уведення у роман різних персонажів із передмістя дає змогу показати різні долі вихідців із країн Магрибу у французькому передмісті, де панує безробіття, соціальна ізоляція та злиденність. Визначено мотиваційні атрибути Дорії – велосипед, зуби мудрості, сон про політ та атрибути соціальної та національної диференціації – пісочниця, ангел на стіні розмежування приміської зони. Відзначено також вплив мас-медіа, телебачення зокрема, на формування цінностей і поведінкових зразків для підлітків, стаючи засобом втечі від реальності у позірні безпроблемний світ. Ф. Ген відзначає складність інтеграції через відмінність культур, цінностей, політичних поглядів; показує боротьбу за виживання, депресивний стан підлітків, що веде до наркоторгівлі чи захоплення ісламізмом, проте роман набуває позитивного звучання через символічність назви: не нудьгуй, а кайфуй від життя вже завтра. Такий позитивний посил роману «Завтра кайф» Ф. Ген розкритий на прикладі екзистенційного вибору головного персонажа Дорії.

Ключові слова: ідентичність, підліток, пів-сімейність, ідентифікація, доля жінки, роман.

In the article the main problems faced by the main character Doria on the way to socialization and the search for their identity have been examined. The destiny of the women of Arab descent, who become a kind of projection of the future of a teenage girl, have been studied. The life of a Maghreb teenage girl going through the process of self-identification as the subject of F. Guène's novel "Kiffe kiffe tomorrow" has been defined. The autobiographical nature of F. Guène's novel has been noted, which gives it authenticity and truthfulness. The monocentric narrative structure of the novel, which contributes to the presentation of the problems of a teenage girl from the inside has been emphasized. The stereotypical perception of 'others' from marginalized suburbs, using the example of Yasmina and Doria by the French has been pointed out. The problematic circle of the novel "Kiffe kiffe tomorrow" has been defined: the inferiority of a daughter in a Muslim family, the problem of a half-family due to the absence of a father, close relationships with her mother, the demonstration of the influence of public opinion and Muslim values on the destiny of a woman, the problem of self-development, the search for love, the problem of a girl's choice of her future, differences in school education and upbringing, the process of overcoming loneliness on the way to integration into French society. The writer established the effect of polyphony, which, through the introduction of different characters from the suburbs, allowed us to show the different fates of people from the Maghreb in the French suburbs, where unemployment, social isolation and poverty prevail. Doria's motivational attributes: a bicycle, wisdom teeth, a dream about flying and attributes of social and national differentiation: a sandbox, an angel on the wall of the suburban zone have been identified. The influence of the mass media, and television in particular, on the formation of values and behavioral patterns for adolescents, becoming a means of escape from reality for them has been noted. F. Guène's novel "Kiffe kiffe tomorrow" showed the difficulty of integration due to the difference in cultures, values, and political views as well as the struggle for survival, a state of depression that leads to drug trafficking or a fascination with Islamism, but still it acquires a positive meaning because of the symbolism of the title: don't be bored, but enjoy the life tomorrow.

Key words: identity, adolescent, half-family, identification, destiny of a woman, novel.

Постановка проблеми. Роман Ф. Ген «Завтра кайф» порушує низку важливих соціальних та психологічних проблем, що постають у процесі асиміляції підлітків-вихідців із країн Магрибу у французькому суспільстві XXI ст.

Письменниця зазначає, що її теж часто сприймали як іншу. «Luckily I was clever and I wasn't suffering from a lack of recognition or love, which helped me get through those moments, and not let myself be intimidated», – говорить Ф. Ген про себе

в інтерв'ю [1]. Один із видавців Ф. Ген Г. Алларі відзначив, що в 2004 році не було літературних творів авторів-вихідців із так званої приміської зони: «There were no voices coming from the banlieues [suburbs]. The book arrived in that heavy silence in a very white, very inward-looking, Parisian literary milieu that was ignorant about a large part of the French population» [1]. Роман «Завтра кайф» показує не тільки проблемність життя у приміській зоні, а й піднімає проблему дорослішання, ідентифікації та пошуку свого місця дітей арабського походження у Франції. Вживаючи верлен та просторіччя, Дорія розповідає про життя дівчини-підлітка у паризькому передмісті, деколи з гумором та влучним слівцем, а деколи із глибоким сумом, проходячи шлях соціалізації у пошуку своєї ідентичності, відчуваючи себе іншою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роман Ф. Ген приваблює головним чином дослідників-мовознавців, серед яких А. Білас [2], І. Білянська [3], та ін., що вивчають елізійність та особливості французької розмовної мови на прикладі просторіччя Дорії. Цей роман став також матеріалом для дослідження складних проблем життя передмість Франції у історичному контексті Б. Сипко [4; 5]. У нашій статті здійснено літературознавчий аналіз цього тексту, звідси новаторство цієї розвідки.

Мета статті – вивчити проблеми підлітків, особливо дівчат на прикладі долі Дорії, головного персонажа роману Ф. Ген «Завтра кайф». **Завданнями** визначаємо показати стосунки між матір'ю та дочкою та наголосити на їхній важливості для формування ідентичності Дорії, вказати на травму пів-сімейності через відсутність батька у родині та її наслідки, підкреслити роль дочки у мусульманській родині, пояснити суть проблеми адаптації дівчини-підлітка арабського походження у французькому суспільстві, вивчити проєкції майбутнього дівчини на прикладі інших жіночих персонажів роману, вказати роль телереальності у формуванні цінностей та пріоритетів Дорії.

Виклад основного матеріалу. Роман Ф. Ген «Завтра кайф» складається з сорока коротких частин, по декілька сторінок кожна, що нагадує перемикування каналів у телевізорі. Оповідачка Дорія часто порівнює реальність із телереальністю, яка стає засобом відсторонення від життя і проблем. «Якщо одріжуть кабельне телебачення, як ото телефон відрізали, то це гаплик. <...> сьогодні телевізор для мене – мов Коран для вбогої дівчини» [6, с. 113].

Як і всі підлітки, Дорія перебуває у стані пошуку себе, причому це ускладнюється її наці-

ональною ідентифікацією як *іншої* у французькому суспільстві. Письменниця піднімає ряд проблем, пов'язаних із мусульманськими цінностями і кодексом поведінки жінки у суспільстві на прикладі жіночих персонажів Ліли, Зохи, Ясмін, Самри. Вони постають як своєрідна проєкція майбутнього дорослої Дорії у французькому суспільстві. Однією із них вважаємо долю Ліли, що сама виховує дочку Сару після розлучення із чоловіком-французом. Історія Ліли, що народилася у традиційній мусульманській сім'ї у Алжирі («де, мов зіницю ока, берегли звичаї та релігію» [6, с. 96]), а її чоловік – із бретонської сім'ї, де не сприйняли шлюбу між закоханими, до того ж тесть сипав безбожними дотепами та «їй набридли копчена ковбаса із аперитивом і безробітний законний чоловік на дивані перед телевізором» [6, с. 97]. На прикладі Ліли авторка роману говорить про складнощі змішаних шлюбів, які найчастіше закінчуються міжетнічними непорозуміннями та розлученнями.

Прикладом сильної жінки для Дорії стає тітка Зохра з Алжиру («Я дуже люблю її, тому що це справжня жінка. Сильна жінка» [6, с. 24]), чоловік котрої живе по півроку з кожною дружиною. З одного боку це дає Зохрі свободу, з іншого боку батько не контролює синів (їхньою реальністю стають жорстокі відеогри), один з яких Юсеф втрапляє за ґрати через наркотики. Вона народилася 5 липня 1962 року в день незалежності Алжиру. Така дата постає як символ свободи арабської жінки, до того ж ім'я Зохра значить «талан».

У романі Ф. Ген підіймає проблему знущань чоловіків над жінками. Серед проєкцій майбутнього Дорії – історія дев'ятнадцятилітньої Самри, що втекла з дому через знущання брата та батька до іншого чоловіка: «брат не дає їй виходити з дому, а коли вона повертається з уроків трохи пізніше, ніж зазвичай, то брат тягає її за коси, а батько довершує те діло» [6, с. 69]. Дорія констатує неправильне ставлення до дівчини, яку ще й звинувачують за втечу, тоді як ніхто не вказує на жорстоке ставлення чоловіків її сім'ї до неї. Невтішний висновок: «В їхній родині чоловіки мов королі. Їй-богу бути дівчиною – це справжнє сінєке лихо» [6, с. 69].

Закритість арабського світу показана на прикладі дівчини, що виступала в театральних виставах із трупою, і батьки не чинили їй у цьому ніяких перешкод, доки не знайшли в поштовій скриньці анонімного листа. Після того їй заборонили відвідувати театр і виходити з дому. «Зараз вона живе сама й практично не має стосунків з батьками. Проте вступила до

Комеді Франсез і займається улюбленою справою. Вона таки домоглася свого» [6, с. 128]. Для Дорії це приклад активного вибору у житті.

Ф. Ген торкається проблеми відмінностей у вихованні французьких та арабських дітей. Гумор авторки роману відображений у міркуваннях Гамуді про підліткову кризу, бо він вважає, що «то просто привід, вигадка отих західних батьків, що проглядали своїх дітей <...> він сказав мені, що ніколи не збирався зображати якусь там підліткову кризу, тому що батько зразу її укоськав би» [6, с. 72]. Підліткова криза поглиблюється сімейною проблемою, оскільки батько покинув родину і одружився вдруге задля мрії мати сина. Найближчою людиною для Дорії стає матір. Мрія про сім'ю і родинне щастя для матері показана у спробі одружити її з Азізом. Доля матері, як жінки, залежної від чоловіка, є теж однією із проєкцій майбутнього Дорії. Звідси Дорія гордиться неписьменною матір'ю, що, навчаючись на курсах французької мови, поступово самостверджується і здобуває незалежність від чоловіка. «Вона вже не така смутна. Вигляд у неї ліпший. Вона вже вміє прочитати декотрі слова і дуже пишається, що вміє написати своє прізвище без помилок <...> Крім того, вона активна і почувається вільною, а раніше ж і близько такого не було. Коли з нами жив тато, не було й мови про те, щоб вона десь працювала, хоча з грішми у нас було ще й як сутужно. Бо для тата жінка – це наймичка і більше нічого» [6, с. 87]. Дорія погоджується з позицією пані Бюрло, що все змінюється у житті. Мама знайшла роботу: «Коли мама сповістила мені, то її лице сяяло від щастя, а такого давненько не було. Тепер вона працює в муніципальній їдальні. Обслуговує дітлахів з початкової школи Жан Мулен. На блузці назвіть ім'я її вигаптуване: Ясміна» [6, с. 106]. «Коли я дивлюся на те, як поліпшилися її справи і настрої, як трудиться вона, щоб заробити на шматок хліба собі й мені, то починаю гадати, що всі зусилля винагороджуються, й, може, слід було і мені робити, як вона» [6, с. 133].

На початку роману Дорія постає як замкнений підліток, що має проблеми зі спілкуванням: «У перерві між двома страйками вчителі вирішили, що мені потрібно з кимось бачитися бо я їм здалася надто вже замкненою <...> Може, вони й мають рацію – ну та мені начхати, я ходжу, бо платиться за це страхівкою» [6, с. 7]. Далі Дорія пояснює головну причину такої поведінки: «Гадаю, такою зробилася я відтоді, як поїхав мій батько. Він повернувся до Марокко, щоб одружитися з іншою жінкою, набагато молодшою і пліднішою, ніж моя мати. <...> тато хотів сина.

З гордошів, аби зберегти ім'я, родову честь, і, гадаю, була тут іще купа дурнуватий міркувань» [6, с. 8]. Її ситуація як дочки, а не сина у мусульманській родині змушує Дорію відчувати провину за те, що батько покинув сім'ю у Франції: «Та в нього вийшла тільки одна дитина, й то була дочка. Не задовольнила я бажання клієнта. І проблема в тому, що тут не так як у магазині – обслуговування після продажу немає. Якось татуньо второпав, що з моєю мамою він багато не втне, та й ушився. Отак простісінько, й слово не сказавши» [6, с. 8]. Ф. Ген порушує важливу проблему меншовартості дочки у традиційній мусульманській родині і на прикладі Дорії показує, як дівчина-підліток це сприймає. Вони залишаються жити у злидених умовах разом із матір'ю. Впродовж півроку ця криза пів-сімейності для Дорії не зникає, а поглиблюється. «Коли пані Бюрло спитала, чи бракує мені батька, то я сказала: «Ні», та вона не повірила. <...> Так чи не так, а це не має значення, адже моя мама тут. Втім, вона присутня тільки фізично. Бо в думках вона перебуває деінде, набагато далі, ніж мій батько» [6, с. 8]. Тобто, від початку контакт з матір'ю втрачений, хоча це найближча людина у житті Дорії; надалі вони ставатимуть ближчими, долаючи виклики життя разом. Лейтмотив відсутності батька у житті дівчини звучить впродовж всього твору, він пояснює відчуття самотності Дорії: «Я багато думаю про смерть. Вона мені навіть сниться. Якось мені приснився власний похорон. Людей там майже не було. Тільки мама, пані Бюрло, Карла – це та португалка, що прибирає в ліфтах, Леонардо Ді Капріо з «Титаніка» і моя подруга Сара, що переїхала до Трапп. Батька там не було» [6, с. 15]. Вияв батьківського авторитету і керування долею жінок родини в арабській культурі показана на прикладі ярмарки, куди Дорії та матері було заборонено ходити: «Він не дуже любив, коли тиняються без діла. Мені доводилося дивитися на закриття ярмарку крізь вікно нашої вітальні» [6, с. 39].

Проблема релігійних відмінностей постає під час рамадану, оскільки Дорія не може обідати з усіма. У школі нерозуміння транслюється не тільки через учнів-французів, які не спілкуються з Дорією, а й через вчителів, як от наглядяч Луазо, що стає уособленням стереотипного сприйняття інших французами: «Якби я захотіла скопіювати якийсь підпис, то в мене він був наче справжній. А мама награмузляла щось неокочирне й наче курка лапою. Її пальці не звикли до ручки. Той дурень і не спитав, чи вміє вона писати. Либонь, він належить до тих людей, що гадають ніби

неписьменність – це щось таке як СНІД. Мовляв, лише в Африці існує» [6, с. 9]. Релігійні відмінності стають травмуючими також і для матері Ясмін, що працює прибиральницею у найдешевшому готелі «Формула-1». Хазяїн не дозволяє їсти відповідно до правил рамадану: «Як можна вже їсти, вона ще на роботі. І мусить ховати фініки під блузкою. Вона пришила собі внутрішню кишеню, й усе треба робити дуже тихенько, бо як побачить хазяїн, то нагрімає на неї» [6, с. 10]. Вона зазнає також й моральних переслідувань від хазяїна-альзасця Шигона: «Усі кажуть на неї Фатма. На неї весь час кричать і дивляться, щоб вона чогось не поцупила в номерах. А насправді маму зовуть не Фатма, а Яміна» [6, с. 10].

Проблема національної ідентичності та стереотипного сприйняття *інших* (арабів зокрема) французами подана через образи соціальних працівників, що ніби опікуються цією сім'єю. Соціальний працівник, схожий на професора Турнсоля із «Пригод Тентена» (а це вже приклад глузування Дорії!) приховано, а не явно (бо ж він має себе за коректну людину!) зневажає цю родину: «Якось він сказав моїй мамі, що за десять років своєї служби вперше зустрічає таких, як оце ми, «з однією дитиною в родині». Й хоч не сказав уголос, та, певне, подумав: «Араби»» [6, с. 12]. Так само зневажливо сприймає Дорія пані Дюмашен, яка, на її думку, «краще грає роль працівниці соціального забезпечення, що допомагає убогим» [6, с. 12]. Її удаваний інтерес до життя родини не спрацьовує, Дорія не довіряє такій людині, називаючи її пані Звідкисьтам, так відплачуючи нещирістю за нещирість.

Символом маркування відмінних національних ідентичностей у романі «Завтра кайф» стає пісочниця: «Коли я була маленькою, і мама водила мене до пісочниці, то зі мною жодна дитина не хотіла гратися. Я назвала її «пісочницю для французів», бо вона була розташована в зоні приміських особняків, де переважно родини французького походження. Якось довкола мене витворилося порожнє коло – вони не хотіли подавати мені руку, бо то було напередодні айду, свята Барана, і мама на мастила мені долоню хною. Ті малі вилупки гадали, що я нечупара» [6, с. 68]. Читаємо далі, що Дорія іронічно пояснює їхню поведінку незнанням: «Вона нічого не тямили в соціальній різноманітності і культурному багатоманітті» [6, с. 68].

Дізнаємося, що Дорія читає книги, що перегукуються з її проблемами, як от роман Тагара Бен Джелуна «Дитя пісків», де сюжет близький до її ситуації пів-сімейності: «У ній розповідається

про дівчинку, яку виховували як хлопчика, бо вона була восьмою дівкою в сім'ї, а батько хотів парубка. А за тої пори, коли то все відбувалося, не було ні ультразвукового дослідження, ні контрацепції. Ні повернути той товар, ні обміняти» [6, с. 13].

Б. Сипко у своїй статті вивчає проблему утворення і формування так званих «складних міських зон» [4, с. 102], вказуючи, що з 60-х років ХХ ст. посилюється вплив іммігрантів у Францію задля об'єднання сімей та пошуку роботи і кращого життя. Серед проблем Дорії характерна для мешканців зони Парижу злиденність: «Ото вже гівняна доля. Все, що тобі судилося, – це бідність, бо ти нічого не можеш вдіяти. Хоч що роби, а все одно сидітимеш у лайні» [6, с. 13]. Пояснення злиденності Дорія знаходить у схожій долі емігрантів та відсутності батька: «Мама каже, що тато покинув нас, бо так судилося. В нас називають це мактуб» [6, с. 13]. Порівнюючи реальність та телереальність, Дорія вважає, що «Воно мов сценарій кінофільму, де всі є акторами. Заковика в тому, що наш сценарист – геть бездарний. Він не вміє вигадувати гарні сюжети» [6, с. 13]. Коли мама з Дорією поїхали до Парижу подивитися на Ейфелеву вежу, то засмутилися, що не змогли піднятися з іншими туристами: «Не було в нас за що і купити мініатюрну модель цієї вежі» [6, с. 94]. Сумно, що навіть паризький голуб не сприймає чужинців з передмістя, символічно какнувши на куртку Дорії. Ф. Ген порівнює дівчину з Козеттою В. Гюго, символом сирітства. «Я засмутилася, бо то моя єдина курточка, що в ній видаєшся не дуже вбогою» [6, с. 95].

Б. Сипко зазначає, що «У пересічних французів «складні міські зони» асоціювалися насамперед із погромами, злочинністю, молоддю із девіантною поведінкою, іммігрантами та ісламом. А як же бачили свої квартали їх мешканці?» [4, с. 103]. Цю межу між французами і собою відзначає Дорія: «Існує ж бо чіткий поділ поміж районом Параді, де я мешкаю і приміською зоною Руссо. Нескінченні ґратовані огорожі, настільки давні, що й іржею вкрилися, довжелезні камінні мури. Це ще гірше, ніж лінія Мажіно чи Берлінська стіна. <...> Та найдужче подобається мені на тій стіні давній малюнок, що з'явився ще бозна-коли, задовго до захоплення репом чи початку війни в Іраку. То янгол у кайданах, і рот його запечатана червоним хрестом» [6, с. 69]. Янгол уособлює цих *інших* у французькому суспільстві, до яких себе зараховує у Дорія. У своєму дослідженні Б. Сипко вказує: «Населення «складних» передмість нарікало на відокремленість від інших

районів (стіни, мури, огорожі), однотонний пейзаж (сірість, бетон) та депресивність (безнадія, ненависть, жорстокість). Ця своєрідна геттоїзація сприяла появі дискурсу «екстериторіальності» [4, с. 105]. «Бажання молоді зруйнувати стіни, які відділяють їх від решти французького населення, стали причиною численних бунтів та заворушень» [5, с. 265]. Це ілюструє подальша доля персонажа Юсефа, що у в'язниці захопився ісламізмом. Настрій Дорії передається засобом колористики: «Бувають такі ситуації коли просто слів не досить. Ми просто дивилася у вікно та й годі. Надворі все було сіре, мов бетон, і йшов дрібний дощ – наче сам Бог плював на нас із неба [6, с. 52].

У романі багато інтермедіальних перегуків з кіно, бо емігранти уявляли собі життя у Франції зовсім іншим до переїзду туди. У пастку реальності першою втрапила Ясмін: «Моя мама дала собі, що Франція – це як у чорно-білих фільмах 60-х років. <...> Вона і її кузина Бухра клінували на цей французький гачок завдяки експериментальній телевежі, що стояла в Іноксі. Тож як у лютому 1984 року вони з батьком приїхали до Ліврі-Гаргана, мама подумала, що вони сіли не на той корабель, і він привіз їх не до тієї країни» [6, с. 14]. На прикладі життя Дорії Ф. Ген показує життя підлітків та емігрантів у паризьких передмістях. Проте це не тільки жахлива зона, яку оминають парижани, це й місце для радості життя теж. Письменниця прагне акцентувати на тому, що проблема злиденності існує й потребує вирішення. Так само неправильно стереотипно сприймати всіх мешканців 93-го департаменту як злочинців і наркоторгівців. «Вона казала мені: перше, що її спіткало, коли вона увійшла до цього убогого тісного помешкання, була нудота. А я питаю себе, чи то було від морської хвороби, чи від передчуття своєї будучини в цій Богом забутій дірі» [6, с. 14]. Образ передмістя відмінний від того, як його подають у засобах масової інформації. Це спроба Ф. Ген розповісти не тільки про негатив, а й про людей, що попри все будують там своє майбутнє. Зокрема – це її персонажі-жінки Ясмін і Дорія. Дочка виправдовує матір: «Їй здається, ніби вона винна в тому, що сталося. Для мене в цій історії є двоє винуватців – мій батько і доля. <...> нас дуже непокоїть майбутнє...» [6, с. 15]. Вона пробує влаштувати її життя засобом нового шлюбу з Азізом, власником бакалійної крамниці: «Мабуть, нам з мамою треба було б мати когось ще в своєму домі. Чоловіка, що не втікати за море й не ходитиме з білявками на високих каблуках» [6, с. 58]. Проте арабський чоловік вибирає собі дівчину з Марокко, тобто,

покірну дружину: «Воно й не дивно, що тут скільки незаміжніх дівчат. Якщо чоловіки починають вдаватися до імпорту і експорту» [6, с. 82]. Стосунки між матір'ю і Дорією покращуються. «Начхати нам обом, що нас не зараховують до обраних і не запрошують на весілля» [6, с. 83].

Окремим розділом структурована оповідь про навчання у школі у цьому районі. На жаль, вчителі не викликають довіри в учнів, здебільшого граючи роль доброго порадики, ховаючи справжнє обличчя за маскою з посмішкою. Таким є пан Вербер в очах Дорії, оскільки вона болісно реагує на нещирість французів: «Він удає суспільного пророка. Каже мені, що як буде потреба, то я можу звертатися до нього. Усе задля того, аби мати чисту совість і розповідати своїм приятелям із модного паризького бару, як тяжко вчителювати в передмісті. Мерзота!» [6, с. 18]. Так само негативно Дорія сприймає інших вчителів: «Так чи так, а вчителям начхати на домашні завдання. Певна, що вони й не читають їх. Ставлять навчання оцінку, гарненько складають зошити і вмощуються собі на шкіряному дивані поміж двома дітлахами» [6, с. 18]. Далі прочитуємо стереотипне сприйняття життя французької жінки очима арабської дівчини, що акцентує відмінність ідеї родинності, виявом якої є приготування власноруч вечері: «Не забудьмо й про Марі-Елен, що допіру замовила страви в кулінарії, бо ж їй ліньки було приготувати вечерю, і читає у «Фам актюель» статтю про епіляцію воском. От це, наприклад, і є неповага. Епіляція воском – це боляче, а робити боляче – значить виявляти неповагу» [6, с. 18]. Рівень болю від зневаги вчителів Дорія порівнює з епіляцією. Її позиція: «З мене цього досить. Мені остогидла школа. Вона мені в печінки в'їлася» [6, с. 18]. Дівчина любить навчатися і пізнавати нове, проте болісно сприймає характеристики вчителів: до прикладу, вчителька фізики й хімії написала про неї: «Дошкульна, вередлива учениця, хоч роботу через неї кидай, чи руки на себе наклади». Певно їй здавалось, що це дуже дотепно. Нездара я, це таки правда, та ж не треба перебільшувати» [6, с. 32]. Тоді як пані Лемуан просто відзначила її хист до малювання.

Із замкнутого кола реальності її витягує мрія про кохання: «Авжеж, то був би чоловік мого життя. Я взяла б із нього менше грошень за те замовлення, він повів би мене до «Гіпопотам», попросив би одружитися з ним, і ми були б щасливі у його пречудовому п'ятикімнатному помешканні» [6, с. 16]. Дорія мріє про родину, вона хотіла б мати такого батька як Гамуді. Він повчає Дорію: «Родина – це найсвятіше. Він знає,

про що каже» [6, с. 19]. І далі Дорія пояснює: «бо в мене більше немає родини – у мене тепер пів родини» [6, с. 20]. «Радше я бачила себе поруч із Мак Гівером. Чоловіком, що вміє прочистити каналізацію пляшку з-під кока-коли, полагодити телевизор за допомогою кулькової ручки Бік і зробити тобі укладку самим тільки своїм подихом» [6, с. 31]. Такий ідеальний чоловік навіяний рекламою з телевизора. І знову мрія руйнується через відсутність батька як важливої особи для дочки у день весілля: «Проблема лише тому, що до вівтаря мене повинен буде провести той йолоп, которого називають моїм батьком. А що його там не буде, то все доведеться анулювати» [6, с. 31]. На щастя, життя у Франції дає дівчині більшу можливість вибору: «Нашому поколінню поталанило: ми можемо самі обирати того, кого любити-мемо все життя. Або цілий рік» [6, с. 31]. Кохання виступає як засіб подолання підліткової кризи. «Отож існують не лише реп та футбол. Кохання – це теж вихід» [6, с. 115].

Незважаючи на злиденність, Дорія виростає доброю і співчутливою, вона хотіла б допомогти музикантові у метро («якщо я виграю суперприз в середу, то подарую йому трейлер» [6, с. 22]) та своїй матері («а далі я поведу маму до манікюрного салону» [6, с. 22]). У дитинстві вона збирала зернятка для порятунку дітей Сомалі від голоду. Дівчина-підліток гостро реагує на ставлення до неї, як до дитини працівників соціального захисту: «Сказала вона це своїм дзвінким голосом, чітко вимовляючи кожен звук у тій фразі, як от балакають до якогось недоумка <...> Насправді вона вручила мені талон для безкоштовного отримання книжок. Йй-бо, я здурію з цими людьми, що поводяться зі мною мов із сиротою. Ідіть всі до дідька!» [6, с. 51].

Дорія бачить символічний сон, про те я вона виривається із замкненого кола її дійсності: «Ніби я відчиняю вікно, і крізь нього вдирається сліпуче сонце. Я й очей не можу розплющити, таке воно потужне. Я просуваю ноги у вікно і врешті сідаю на підвіконні, а потім рвучко злітаю. Лечу вище й вище, бачу, як віддаляються і дедалі меншають наші будинки. Я махаю крильми, себто руками, щоб піднятися ще вище, і вже наяву вдаю правою рукою по стіні, від чого заробляю величезного синця. Це будить мене, і я думаю собі, що все-таки це жорстоко – повертатися до яви в такий спосіб» [6, с. 53]. У реальності це їй так просто не вдається. Іншою проекцією майбутнього Дорії стає атлас: «а що нудно було мені, хоч повісься, то я накреслила на карті маршрут подорожі. То був шлях, що ним збиралась я про-

їхати згодом, він походив найгарнішими місцями світу... я проклала собі маршрут, хоча зараз я ще у відправному пункті, себто в Ліврі-Горгані» [6, с. 54]. Відзначимо порівняння життя Дорії та родини Інгалів з телесеріалу «Маленький будиночок серед прерій», що постає ідеальним світом з ідеальною родинністю: «Тато, мама, діти, пес, що ніколи не кусається, клуня і стрічки в косах, коли йдеш в неділю до церкви. Щастя та й годі. Найдужче мені подобається те, що допіру скоїться щось у них, як вони зразу ж перехрестяться, потім трохи поплачуть, а через якийсь епізод усе забувають. Кіно та й годі» [55]. Порівнюючи себе із іншими, Дорія усвідомлює свій шанс на щастя: «Не раз думаю я про те, що життя – це все-таки лотерея. Люди скаржаться, що їм не таланить, та не думають про те, що іншим не таланить ще дужче» [6, с. 68].

На прикладі розмови Дорії та Набіля Ф. Ген торкається проблеми виборів та висловлення громадянської позиції шляхом голосування: «Він, приміром, гадає що коли хлопець із району Параді вже давно не ходить до школи, не може знайти роботи, батьки в нього теж не працюють, а мешкає він в одній кімнаті з чотирма меншими братами, – «то за кого ж він, питається, буде голосувати?» <...> Той хлопець мусить спочатку заробити собі на хліб насущний, а потім думатиме про громадянський обов'язок. Якщо справи підуть краще, то він зверне увагу на політику і захоче голосувати» [6, с. 73]. Дорія усвідомлює важливість голосу, бо від вибору залежить життя мешканців зони: «Гадаю, наші містечка через те й занедбані такі, що тут мало голосують. А як не голосуєш, то з тебе жодного політичного зиску. Як мені буде 18, то я піду голосувати. У нас ніколи тобі й слова не дають сказати. Тож як випадає нагода, і його треба брати» [6, с. 73].

Впродовж роману Дорія дорослішає, хоча це не відображається у сантиметрах її зросту, проте досвіду вона здобуває однозначно: «Вона весь час мені каже, що я расту, тож цілком нормально, що замислююся над різними проблемами. Росту <...> А може вона хотіла сказати, що в мене розуму побільшало. Оце таки, либонь, правда» [6, с. 77]. Дорія не відсторонюється від людей, вона прагне їм допомагати, коли виросте. «Як трохи наберуся розуму і стану дорослою, то вступлю до товариства, що допомагає біднякам <...> Знати, що люди потребують твоєї допомоги і ти можеш бути для них корисною, – це клас усе-таки. І якщо станеться так, що в мене буде зайва кров чи зайвою буде якась із нирок, то я віддам їх бідолахам <...> І зроблю я це не лише для того, щоб мати чисте

сумління і після роботи спокійно знімати макіяж перед люстром, а й тому, що справді цього хочу» [6, с. 95]. Письменниця створює образ Дорії як надзвичайно чуйної та неозлобленої дівчини-підлітка, на відміну від інших письменників, що показують вихідців із приміської зони злочинцями.

Прикладом для Дорії стає один з мешканців приміської зони на прізвище Шериф, що грає у азартні ігри. «Може в цьому й річ: треба завжди мати хоч маленьку надію і не боятися програшу» [6, с. 99], – така життєва позиція Дорії. Так символічно у підлітка виростають зуби мудрості: «Цікаво, чому ці зуби називають зубами мудрості <...> Що дужче вони прорізуються, то більше пізнаєш, чи що? А я дізналася, що пізнавати – це боляче» [6, с. 102]. Видається, що життя Дорії постає як набір розчарувань: «Принаймні я хочу сказати: а що доброго в цій житті? Цицьки в мене ще не вирости, мій улюблений кіноактор виявився гомосексуалістом, скрізь точаться нескінченні війни, поміж людьми немає рівності, а тут на тобі: Гамуді зв'язався з Лілою <...> Я маю рацію, життя – це гівно...» [6, с. 104]. Приклад матері, що ожила і розквітла на новій роботі важливий для Дорії. «Може мені таки треба йти до кінця. Себто грати в комедіях. Зніматися в кіно – це все-таки клас. І слава була б, і гроші, й визнання» [6, с. 108]; «і коли я стану на верхній сходинці пошани, то буду потай сподіватися, що церемонію нагородження транслюватимуть марокканським телебаченням її побачить мій татусь. Та він лікті кусатиме, що пішов від нас» [6, с. 104]. Стандарти краси волосся відмінні для арабів та французів, проте для Дорії головне: «Аби для мами я була гарною. Коли мені кажуть, що я схожа на неї, то я пишаюся. В мені майже нічого немає від батька. Крім очей, вони зелені, як і в нього. Коли я дивлюся в дзеркало, то бачу батька і його ностальгію» [6, с. 117].

Кінець роману «Завтра кайф» – підсумки на основі здобутого досвіду Дорією. «Та я ніхто. І я не можу зробити чогось великого. Тим, що я можу втнути, нікого не здивуєш – вмію клацати пальцями на ногах, вмію пускати з рота цівку слини й всьорбувати її назад, вмію балакати з італійським акцентом уранці у ванній перед люстром <...> Звичайно це теж добре. Та якби я вродилася хлопцем, то, може, було б по-іншому. Геть по-іншому було б, нема чого й казати» [6, с. 129]. «Батько був би з нами <...> Так-так, якби я була хлопцем, то все було б ліпше» [6, с. 130]. Лейтмотив покинутості дочки є причиною підліткового травматизму: «Батько навчив би мене жувати тютюн. Розповів би мені чимало пікант-

них історій, що їх він набрався, коли працював на будові і вряди-годи по-змовницьки поплескував би по плечу <...> Мені страх би подобалося бути хлопцем. І ось нате, виявилось, що я дівчина. Дівка. Дівуля. Баба. Що ж, звикну врешті-решт» [6, с. 130]. Останні сторінки роману піднімають знову ж про проблему сина у арабській культурі. Хоча Дорія не отримала жодного подарунка на день свого шістнадцятиліття, головне – що мамі відшкодують зарплатню з готелю. «І то було для мене мов подарунок на день народження дізнатися – що справедливість таки існує на світі. А то я вже почала було сумніватися в цьому» [6, с. 132]. Дорія краще навчається в училищі. «Якби я і в цьому училищі виявилася дуркою, то це неабияк стурбувало б мене» [6, с. 133].

Символічно прочитуємо історію про велосипед, коли Юсеф відпускає Дорію: ««Вище голову», що сказала пані Бюрло, справило на мене той самий вплив, що і Юсефове «випускаю»» [6, с. 135]. «Виходячи од неї, я почувалася наче передостанньому епізоді із фільму, коли герої вже трохи розв'язали проблему і настала пора зробити висновки» [6, с. 135].

Ф. Ген підводить до висновку, що «тепер я по-іншому писатиму ці слова. Не начхати на завтра, а завтра – це кайф. Від дієслова «кайфувати». Вау. Це про мене» [6, с. 141]. Дорія постає позитивним прикладом підлітка з активною позицією у житті: «Несуттєво, що я не маю батька, тому що в багатьох людей немає батьків. Та в мене є мама <...> То того ж їй ведеться вже краще. Вона вільна, грамотна (ну майже) і не потребує ніякої терапії, щоб вибратися з халепи. Бракує тільки передплати на Ель і це вже буде достеменно жінка» [6, с. 141]. Як селіджерівський підліток, Дорія бунтує у Параді (Рай із фр. – І. К.): «То не буде жорстокий бунт <...> То буде бунт розумний, без ніякого насильства, де всі повстануть, щоб їх визнали. В житті є не лише реп та футбол. Понесемо ми в собі, як ото Рембо писав, «сльози збещещених, волення проклятих»» [6, с. 142].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Доведено, що моноцентрична структура роману «Завтра кайф» Ф. Ген сприяє показу ніби із середини проблем на шляху формування ідентичності підлітка у приміській зоні Парижа, серед яких стереотипність сприйняття їх французами як *інших*. Встановлено, що через уведення у роман різних персонажів письменниця створює ефект багатоголосся і представлення різних точок зору щодо життя у французькому передмісті, де домінує безробіття, соціальна ізоляція та злиденність. Ф. Ген зображає проблемність адаптації у Франції

вихідців із Магрибу через відмінність культур, цінностей, політичних поглядів; їхню боротьбу за виживання, депресивний стан, що веде до наркоторгівлі чи захоплення ісламізмом. Вивчено головні проблеми роману: доля дочки у мусульманській сім'ї, проблема пів-сімейності через відсутність батька, тісні взаємини із матір'ю, показ впливу суспільної думки та мусульманських цінностей на долю жінки, проблема саморозвитку, відмінності європейської шкільної освіти та виховання, пошук кохання, проблема вибору дівчиною свого майбутнього, процес подолання самотності на шляху інтеграції у французьке суспільство. Переплітаючись, вони становлять єдине проблемне коло у долі французьких підлітків із мусульманських родин. Безперечно, особистий дослід Ф. Ген вплинув на формування образу Дорії, щирої і доброї дівчини-підлітка. Відзначено вплив мас-медіа, і телебачення зокрема, на формування цінностей і поведінкових зразків для підлітків, стаючи засобом втечі від реальності у позірні безпроблемний світ. Визначено мотива-

ційні атрибути Дорії – велосипед, зуби мудрості, сон про політ та атрибути соціальної диференціації – пісочниця, ангел на стіні розмежування приміської зони.

Роман Ф. Ген «Завтра кайф» постає як оптимістичний заклик для підлітків діяти і жити сьогодні, насолоджуватися життям незважаючи на матеріальні труднощі, вміти знайти позитив у складній реальності. Письменниці вдалося висвітлити проблеми адаптації підлітків у французькому суспільстві, звідси роман став монологом надії для багатьох, хто знаходиться у ситуації Дорії сьогодні. Встановлено, що персонаж-дівчина помилково постає як проблемний і закритий підліток. Поступово вона долає кризу адаптації та пів-сімейності та інтегрується у суспільство. Насправді вона проходить шлях пізнання і прийняття себе, змінюючи позицію з *kif-kif* як «нудувати завтра» на *kiffe kiffe* як «насолоджуватися» життям. У перспективі – дослідження інших романів Ф. Ген, що продовжують проблематику інтеграції та ідентифікації персонажів передмістя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Snaije O. The fire this time: French novelist Faiza Guene on writing, anger and dreams of '98. *Middle East Eye*. 16 June 2020. URL: <https://www.middleeasteye.net/discover/algeria-france-faiza-guene-identity-shame-book> (дата звернення 29.03.2025).
2. Білас А. А. Елізійність розмовного мовлення як перекладознавча проблема (на матеріалі роману Ф. Ген «Завтра кайф»). *Мова і культура*. 2014. Вип. 17. Т. IV (172). С. 299–306.
3. Bilanska I. Developing EFL Teachers' Listening Skills with the Help of Fiction Audiobooks. *Сучасні Дослідження з Лінгвістики, Літературознавства і Міжкультурної Комунікації* (ELLIC 2015) : Матеріали II Міжнародної Наукової Конференції. 2015. С. 45–56.
4. Сипко Б. Від "гетто" до "екстериторіальності": "складні" передмістя Франції очима їх мешканців. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. Серія "Культурологія". 2014. Вип. 15. С. 101–106.
5. Сипко Б. "Свої" чи "чужі": соціальні атитюди французів щодо мусульман у житловій сфері (1995-2007 рр.) *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. Серія "Культурологія". 2013. Вип. 12(2). С. 412–414.
6. Ген Ф. Завтра кайф: повість / пер. з франц. Л. Кононовича. Львів: Кальварія, 2009. 144 с.

**ЕСТЕТИЧНІ ДОМІНАНТИ «ВІЧНИХ ОБРАЗІВ»
У ДРАМАХ П. КОРНЕЛЯ ТА ФЕОФАНА ПРОКОПОВИЧА**

**AESTHETIC DOMINANTS OF "ETERNAL IMAGES"
IN THE DRAMAS OF P. KORNEL AND FEOFAN PROKOPOVICH**

Папушина В.А.,

orcid.org/0000-0003-4833-9049

доктор педагогічних наук, доцент,

професор кафедри української філології

Хмельницького національного університету

Олійник Л.В.,

orcid.org/0000-0003-4965-0816

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української філології

Хмельницького національного університету

Стаття присвячена дослідженню естетичних домінант «вічних образів» у драмах П. Корнеля «Сід» та Феофана Прокоповича «Володимир». Підкреслено, що образи головних героїв мають такі прикмети, як ступінь узагальнення, провідну ідею та домінантні риси, покликані повчати і сучасників, і прийдешні покоління. Серед них вболівання за інтереси держави, розум, порядок, гармонія, краса вчинків, завдяки яким образи Сіда і князя Володимира вийшли за межі свого часу, ставши «вічними образами».

Визначено, що твори українського та іспанського авторів XVII і XVIII століть об'єднує ідейний задум: змалювання величчя діянь державних мужів на благо незалежності й процвітання рідної країни. Головні герої творів Корнеля і Прокоповича – позитивні персонажі, які втілюють національні ідеї. Орієнтуючись на античні традиції, П. Корнель та Феофан Прокопович дали героям такі імена, що визначили їхнє життя і вчинки. Долаючи застарілі закони честі, король Фердинанд у п'єсі Корнеля знаходить правильне рішення, яке спрямоване на розквіт держави. Присвятивши твір сучасникові – гетьману Мазепі, Феофан Прокопович ставить за мету не тільки уславити мудрість і далекоглядність князя Володимира, який прийняв Християнство, але й повчати його на історичних аналогах і прикладах.

Естетичні домінанти «вічних образів» у драмах П. Корнеля та Феофана Прокоповича здійснювали великий вплив не тільки на своїх сучасників, але й на формування ідеології Просвітництва. Задля цього автори використовували можливості класицистичної трагедії, та, виходячи за межі естетики напряму, торували нові шляхи в розвитку мистецтва літератури. Для цього обидва автори створили трагікомедії, що порушило принцип «чистоти» класицистичного жанру. Феофан Прокопович героєм твору обрав київського князя Володимира, Хрестителя Русі, який жив на початку X століття, П. Корнель – національного героя Іспанії X століття Сіда Кампеадора. Тільки формально обидва автори намагаються зберегти канони класицизму – єдність дії, часу і місця. Мова твору Корнеля величаво, урочисто, насичена піднесенням пафосом, красою висловів, що стали «крилатими». Мова «Володимира» Феофана Прокоповича також урочисто і піднесена, проте, на відміну від французького автора, він дещо недооцінює силу естетичного впливу літературного твору.

Ключові слова: П. Корнель, Ф. Прокопович, естетичні домінанти, «вічні образи», класицистична трагедія, національна ідея, естетичний вплив.

The article is devoted to the study of aesthetic dominants of "eternal images" in P. Kornel's "Sid" and Feofan Prokopovich's "Vladimir" dramas. It is emphasized that the images of the main characters have such features as the degree of generalization, the leading idea and dominants, had used to have an aesthetic impact on contemporaries and future generations. Among them there is reason, order, harmony and the beauty of actions, therefore the images of Sid and Prince Volodymyr went beyond their time, becoming "eternal images."

It was determined that the works of Ukrainian and Spanish authors of the 17th and 18th centuries are united by ideological idea: depicting the greatness of the actions of statesmen for the sake of the independence and prosperity of the native country. The main characters of the works of Kornel and Prokopovich are positive characters who provide national ideas. Focusing on ancient traditions, P. Kornel and Feofan Prokopovich gave the heroes such names that determined their lives and deeds. Overcoming outdated laws of honor, King Ferdinand finds the right solution in Kornel's play, to increase the prosperity of the state. Feofan Prokopovich dedicated the drama to his contemporary- Hetman Mazepa, aims not only to glorify the wisdom and foresight of Prince Volodymyr, who accepted Christianity, but also to take a lesson using historical analogies and examples.

The aesthetic dominants of "eternal images" in the dramas of P. Kornel and Feofan Prokopovich had a great influence on the formation of the moral qualities of contemporaries. For this reason, the authors used the possibilities of classical tragedy, and moving beyond the trace, paved new ways in the development of the art of literature. For this, both authors created tragicomedies, which ruined the principle of "purity" of the classical genre. Feofan Prokopovich chose Prince Volodymyr of Kyiv, the Baptist of Russia, who lived at the beginning of the 10th century, as the hero of the work, and P. Kornel chose Sid Campeador, the national hero of Spain of the 10th century. Only formally, both authors try to preserve the canons of classicism - the unity of action, time and place. The language of Kornel's work is majestic, solemn, full of lofty

pathos, the beauty of expressions that have become "catchphrases". The language of "Vladimir" by Feofan Prokopovich is also solemn and pathos, however, unlike the French author, he somewhat underestimates the power of the aesthetic impact of a literary work.

Key words: P. Kornelj; F. Prokopovych, aesthetic dominants; "eternal images"; classical tragedy; national idea, aesthetic influence.

Постановка проблеми. На сьогодні класицизм – одне з глибоко та системно вивчених явищ світової літератури. Проте аналіз класицистичних драм викликає низку питань, що потребують сучасних досліджень. Це стосується теоретичної та естетичної основи феномена класицизму, які сприяли формуванню ідеології Просвітництва.

У країнах Європи класицизм розвивається у часи становлення монархічних держав, у межах якого темою трагедій стає суперечність між власними почуттями й прагненнями особистості та громадянським обов'язком, увага зміщується із самодостатньої особистості у сферу суспільних відносин, «що зумовлено провідною тенденцією у зображенні людини насамперед як громадянина» [8, с. 14].

Класицисти орієнтувались на твори античності, тому естетичну вартість для них мало лише вічне, непідвладне часу. Естетичними домінантами образів головних героїв драми П. Корнеля «Сід» та Феофана Прокоповича «Володимир» стали вболівання за інтереси держави, розум, порядок, гармонія, краса вчинків, які мали великий вплив формування моральних якостей сучасників. Сід і Володимир стали образами-персонажами, які давали можливість для філософського осмислення буття. Такі образи називають «вічними», бо вони мають сенс тільки для конкретної нації чи народу, а спрямовані в майбутнє, оскільки, втілюючи у собі правду життя [3, с. 41]. Задля цього П. Корнель та Феофан Прокопович використовували можливість класицистичної трагедії, та, виходячи за межі естетики на пряму, торували нові шляхи в розвитку мистецтва літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню «вічних образів» у художній літературі присвятили праці українські вчені А. Волков, О. Гладій, І. Журавська, М. Ільницький, О. Колесник, А. Кузьманенко, А. Нямцу, Н. Поліщук, Н. Хамітов, Л. Фоміна та інші. Дослідники пропонують різні терміни для означення цього явища. Окрім «вічних образів», їх називають «світовими образами» (І. Журавська), «традиційними образами» (А. Волков), «персона-архетипами» (Н. Хамітов). Незважаючи на певні розбіжності, дослідники сходяться у думці, що «вічні образи» є особливим засобом пізнання світу та людини, вони не тільки «допомагають зрозуміти політичні, соціальні або психологічні закономір-

ності своєї епохи» [1, с. 90], а втілюють естетичні ідеали народу, епохи, людства. Даючи естетичну насолоду, «вічні образи» формують смаки своїх сучасників, уявлення про моральні якості, призначення людини у світі, національні та загальнолюдські цінності.

Постановка завдання. У драмах П. Корнеля «Сід» та Феофана Прокоповича «Володимир» виділити естетичні доміанти образів головних героїв, які здійснювали вплив на сучасників та сприяли формуванню моральних ідеалів наступних поколінь.

Виклад основного матеріалу. Творчість П. Корнеля та Феофана Прокоповича є важливим етапом на шляху секуляризації суспільної думки та відображає характерне для класицистів прагнення досліджувати особистість у її зв'язках зі світом. Розглядаючи витвір мистецтва як певну даність, французький філософ і драматург Ж.-П. Сартр вказував на те, що він дозволяє проникнути у сутність життя й у свою власну сутність одночасно. У характерах позитивних персонажів своїх творів П. Корнель та Феофан Прокопович втілюють непідвладні часові ідеали, які відображають авторське сприйняття сучасної їм дійсності. Головною функцією своєї творчості письменники вважали повчання. Це яскраво втілено у творах обох авторів: самовладний, розумний правитель Володимир бере на себе відповідальні рішення; Сід стає зразком честі, мужності, вірності монархові.

Українського та іспанського драматургів XVII і XVIII століть об'єднує ідейний задум: змалювання величі діянь державних мужів на благо незалежності й процвітання рідної країни. Найважливішою рисою класицистичного мистецтва, на думку П. Корнеля, є його «корисність, яка проявляється в повчальності. Досягненню такого ефекту сприяють чотири засоби: 1) закладені в зміст твору сентенції та поради, 2) можливість чіткого розрізнення вад і добродетелей, 3) розв'язання конфлікту з обов'язковою перемогою тієї сторони, на боці якої глядач, 4) співчуття і страх» [2, с. 19].

У добу класицизму головною характеристикою естетичної парадигми стає «упорядкованість, яка незмінно приводить до ясності ідеї, що є основною умовою краси у творах» [5, с. 264]. Як стверджує Д. Наливайко, панівною фор-

мою класицизму є ідеалізація, що являє собою «зведення розмаїття конкретних явищ до певного узагальненого зразка, ідеальної умоглядної моделі» [7, с. 96]. Головні герої творів Корнеля і Прокоповича – позитивні персонажі, які втілюють національну ідею. У непростій ситуації вибору опиняється іспанський король Фердинанд у п'єсі Корнеля «Сід» після смерті славетного в минулому, а тепер спритного придворного, що хизується колишніми перемогами, дона Гомеса. Його вбиває в поєдинку наречений доньки дона Гомеса Хімени, мужній дон Родріго, вступаючись за честь свого батька дона Дієго:

Коли б не я, чужий тіснив би нас закон...

[4, с. 27]

Що вибрати: захистити державу від наступу ворогів, що під силу лише дону Родріго, якого навіть вороги назвали Сідом, тобто володарем, чи зберегти вірність традиціям, давши Хімені меч помсти за батька. Мудрий король долає застарілі закони честі і знаходить правильне рішення – відкласти помсту на рік:

Чекай рік, твої засохнуть сльози,

Родріго, а тебе чекають грози...

Вірвись же в стан ворога, воїне щасливий.

Веди мої полки, спустошуючи їх ниви...

[4, с. 41]

Знайомий із творами західноєвропейських класицистів, Феофан Прокопович ставить за мету, присвятивши твір своєму сучасникові – гетьману Мазепі, не тільки вславити правителя, але й повчати його на історичних аналогах і прикладах. Володимир стає жорстоким у ставленні до язичництва, яке було тягарем для поступу держави. Він забороняє приносити жертви й наказує знищити язичницьких ідолів. Князь Володимир з гідністю проходить шлях від язичника до християнина, поборовши своє невігластво і неписьменність:

А яко стар учуся, то ли будет бідно?

Учитися доброго во всяком не стыдно [9, с. 19].

Естетичні домінанти «вічних образів» у драмах П. Корнеля та Феофана Прокоповича мали великий вплив на формування моральних якостей сучасників. Задля цього автори використовували можливості класицистичної трагедії, та, виходячи за межі естетики на пряму, торували нові шляхи в розвитку мистецтва літератури. Принципи державності та дисципліни, які стверджувались в епоху абсолютизму, вплинули на чіткість та урівноваженість форми та змісту літературних творів, але П. Корнель та Феофан Прокопович звертаються до трагікомедії, яка «вважається жанровим породженням епох соціальних криз,

тобто непевності, хисткості в житті суспільства, що для особистості обертається розмиванням усіх норм і традицій» [6, с. 48]. У дусі західноєвропейського класицизму Феофан Прокопович героєм драми «Володимир» (1705) обирає мудрого князя Володимира, далекоглядного правителя держави в історії України. Прийняття християнства стало для князя великим іспитом. Не одразу Володимир пішов на цей крок. Він намагається уявити сутність християнських догматів, тому просить жерця Жеривола і грецького філософа подискутувати про християнство і язичництво. У ході дискусії Володимир побачив основну ваду язичництва – невігластво і неписьменність. Однак в його душі ще відбувається морально-психологічна боротьба, ще будуть сумніви і довгі роздуми, поки князь прийме остаточне рішення запровадити на Русі хрещення.

Наслідування античних авторів стає важливою ознакою змалювання прекрасного в класицистичних драмах: «Драматична поезія нашого часу здається нам прекрасною, лише коли їй вдається бути схожою на давню» [2, с. 76]. Орієнтуючись на античні традиції, український письменник слідував і фольклорній манері давати героям такі імена, які визначали їхнє життя і вчинки. Курояд і Пияр мріють про одне власне черево: «Ясті мні хочеться, о ясті!» – волає Курояд від імені богів. Заздрощі, інтриги і злослів'я – їх єдина зброя: «Он (Жеривол) би хотіл, даби бил празник непрестанный, ...напитаний Многими он жертвами лежаше во хладі...» [9, с. 57]. Драматург не заперечував, що в образі жериволів, куроядів, пиярів відтворені риси жагерливого православного духівництва. Питання сатири на сучасних йому служителів культу треба розглядати в плані підтримки Прокоповичем тогочасної політичної боротьби з особливо реакційним крилом церковників. Протиставлені головному герою негативні образи підсилюють катарсичний вплив на глядача. Мудрий, далекоглядний князь Володимир у Прокоповича – взірць обов'язку і відповідальності за державу. Жерці – жадібні, корисливі, обмежені фанати, які набивають власне черево і бачать світ крізь своє благополуччя.

Корнель у п'єсі «Сід» (1637) теж звернувся за сюжетом не до античних авторів, а до п'єси свого іспанського сучасника Гільєна де Кастро «Юність Сіда». Сід – герой іспанської реконкісти, семисотлітньої боротьби корінного населення Піренеїв із загарбниками. Справжнє ім'я Сіда – Родріго Діас де Бівар, його подвиги оспівані в національному іспанському епосі і літературній творчості, де знаменитий персонаж постає молодим і закоханим.

Таким він є і у Корнеля. Проте французький письменник створює не любовну, а героїчну драму, показуючи конфлікт між коханням і обов'язком, який відбувається і між персонажами, і у їх власній душі. Любовний сюжет «Сіда» Корнеля, як і комедійні персонажі (жерці Жеривол, Курояд, Пияр) «Володимира» Прокоповича, не вкладалися в канон високої трагедії, тому логічним був вибір автором жанру твору – трагікомедія.

Корнель у п'єсі «Сід» порушив важливе правило благопристойності: один із героїв прямо на сцені в запалі гарячої суперечки дає ляпаса іншому. Тільки формально автор намагається зберегти вірність і такому правилу, як єдність часу. Відвівши на дію п'єси аж 36 годин, Корнель «нагромадив подій на цілих чотири місяці». Феофан Прокопович теж частково дотримується правила трьох єдностей: дія відбувається в короткий відтинок часу і лише в одному місці – у Києві. Хоча п'єса має п'ять актів, вона відтворює тільки один епізод із життя Володимира – прийняття ним християнства. Знаходить місце драматург і для другорядних персонажів. Це Ярополк, брат князя Володимира, «братнім мечем люті убійний» в міжусобній боротьбі, діти князя Борис і Гліб, мудрі порадики і спільники батька, але також потенційні жертви в боротьбі за владу. Слухняними виконавцями волі Володимира виступають і його полководці Храбрый і Мечислав. Їхні імена увійшли в історію як свідчення непростих часів та боротьби за державність. Як і п'єса Корнеля, «Володимир» композиційно складається з п'яти частин. Але Прокопович ще вводить

пролог і епілог. Частини свого твору він називає протасис, епітасис, катастасис (3 і 4 частини), катастрофо, закінчує твір хор. Вірш – тринадцятискладовий, силабічний з римою а–а.

Мова твору Корнеля величава, урочиста – це дванадцятискладовий вірш з римуванням а–а, насичений піднесеним пафосом, красою висловів, що стали крилатими: «Син для батька є запорукою гідної зміни», «Вручили радість їм й взяли собі скорботу», «Любов – жорстокий цар, її ярмо всесильне», «Залишитися жити син не має права, коли затьмарена батьківська слава». «Сід» став першим твором для сцени, у якому глядачі були вражені красою, величністю, гнучкістю вірша. Парижем поширилося нове прислів'я: «Це так само прекрасно, як «Сід»!». Мова «Володимира» Феофана Прокоповича урочиста й піднесена, хоча автор недооцінював силу естетичного впливу літературного твору на людину, адже його уподобання співзвучні поглядам сучасників. Драма написана книжною українською мовою з домішками церковнослов'янizmів.

Висновки. Естетичними домінантами образів головних героїв драми П. Корнеля «Сід» та Феофана Прокоповича «Володимир» визначено вболівання за інтереси держави, розум, порядок, гармонію, красу вчинків, що здійснювали великий вплив на формування моральних якостей не тільки своїх сучасників, але й ідеології Просвітництва. Задля цього автори використовували можливості класицистичної трагедії, та, виходячи за межі естетики напряду, торували нові шляхи в розвитку мистецтва літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Волков А.Р. Традиційні сюжети та образи (нарис теорії ТСО). *Бібліотека тижневика «Зарубіжна література»*. 1998. № 25–28. С. 89–92.
2. Естетика: підручник / за заг. ред. Л.Т. Левчук. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 520 с.
3. Колесник О.С. Художня інтерпретація інваріантних образів. *Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство*. 2022. № 1. С. 41–46.
4. Корнель П. Сід. Чернівці, 2016. 191 с.
5. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова та ін. Чернівці : Золоті Литаври, 2001. 636 с.
6. Мороз Л. Жанр трагікомедії в українській класичній драматургії. *Слово і Час*. 2021. № 9. С. 40–52.
7. Наливайко Д.С. Мистецтво: напрямки, течії, стилі. Київ, 1981. 288 с.
8. Ніколенко О.М. Гармонія класицизму. *Зарубіжна література в навчальних закладах*. 1999. № 2. С. 14–21.
9. Прокопович Ф. Володимир. Київ, 2020. 112 с.

РЕЦЕПЦІЯ ТВОРЧОСТІ АДЕЛІН ЄН МА: МІЖ СХОДОМ І ЗАХОДОМ

RECEPTION OF ADELINE YEN MA'S WORK: BETWEEN EAST AND WEST

Русакова К.О.,

orcid.org/0000-0002-9881-9035

*аспірантка кафедри порівняльної філології східних та англомовних країн
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

Ліпіна В.І.,

orcid.org/0000-0001-9089-5159

*докторка філологічних наук, професорка,
завідувачка кафедри порівняльної філології східних та англомовних країн
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

У статті окреслено основні проблеми дослідження творчості китайсько-американської письменниці Аделін Єн Ма на основі її автобіографічних творів «Опале листя: правдива історія небажаної китайської доньки» та «Китайська Попелюшка: таємна історія небажаної доньки». Було виявлено, що літературознавці зазвичай звертаються до таких аспектів її творчості як формування ідентичності, автобіографізм оповіді, аналізують окремі проблеми, висвітлені у творах, але не присвячують доробку письменниці цілісних досліджень. Серед найбільш ґрунтовних розвідок – глави дисертаційних досліджень, присвячених проблемі літературного фентезі в сучасній жіночій літературі китайської діаспори та аналізу зміни ідентичності китайських жінок. Ці роботи хоча і не надають комплексного літературознавчого аналізу, але служать основою для подальшого вивчення транскультурного контексту творчості Аделін Єн Ма, який часто залишається поза увагою дослідників.

У статті було визначено, що важливим питанням для цілісного розуміння творчості Аделін Єн Ма є визначення жанрової специфіки її творів, оскільки авторка вдається до «змішування» жанрів. Проблема визначення ознак жанру мемуарної прози або автобіографічного роману досі залишається дискусійною, оскільки цей жанр поєднує елементи особистих спогадів та художнього переосмислення реальності. Окрім цього, належну увагу необхідно приділити вивченню специфіки автоперекладу її твору «Опале листя: правдива історія небажаної китайської доньки» китайською мовою, оскільки подібних прикладів у азійсько-американській літературі не було знайдено. Також важливими є особливості явища «перемикання кодів» (code-switching), використання інтертекстуальних вкраплень та елементів «фантастичного» у творах Аделін Єн Ма, що дасть можливість вийти за межі традиційних розвідок.

Результати дослідження показують значущість творчої спадщини Аделін Єн Ма у сучасній азійсько-американській літературі, інтерпретують багатошаровість наративу та різноманіття культурних впливів. Стаття є підґрунтям для подальшого дослідження творчості письменниці.

Ключові слова: американська література, китайська література, біографія, транскультура, жіноча проза, ідентичність, переклад.

The article outlines the main research issues concerning the works of Chinese-American writer Adeline Yen Mah, based on her autobiographical books «Falling Leaves: The True Story of an Unwanted Chinese Daughter» and «Chinese Cinderella: The Secret Story of an Unwanted Daughter». It has been found that literary scholars typically focus on aspects of Adeline Yen Mah's works such as identity formation, autobiographical narration, and the analysis of specific issues highlighted in her writings. However, no comprehensive studies have been dedicated to her literary legacy. Among the most in-depth studies are chapters of dissertation researches devoted to the issue of literary fantasy in contemporary women's literature of the Chinese diaspora and the analysis of identity transformation among Chinese women. While these studies do not provide a comprehensive literary analysis, they serve as a foundation for further exploration of the transcultural context of Adeline Yen Mah's works, which often remains overlooked by researchers.

The article identifies that a crucial issue for a holistic understanding of Adeline Yen Mah's works is determining their genre specificity, as the author engages in genre blending. The challenge of defining the features of memoir or the autobiographical novel remains a topic of discussion, as this genre combines elements of personal recollections with artistic reinterpretation of reality. Furthermore, proper attention should be given to examining the specifics of the self-translation of «Falling Leaves: The True Story of an Unwanted Chinese Daughter», as no similar cases have been found in Asian-American literature. Besides, important aspects include the phenomenon of code-switching, the use of intertextual insertions, and elements of the «fantastic» in Adeline Yen Mah's works, which will allow for an expansion beyond traditional research approaches.

The findings of the study highlight the significance of Adeline Yen Mah's literary heritage in contemporary Asian-American literature, interpreting the multilayered nature of her narrative and the diversity of cultural influences. The article serves as a foundation for further research on the author's works.

Key words: American literature, Chinese literature, biography, transculture, women's prose, identity, translation.

Постановка проблеми. Аделін Єн Ма: невідомі грані транскультурної літератури. У кінці ХХ – на початку ХХІ сторіччя у світовому літера-

турознавстві виникла і набула активного розвитку ідея дослідження азійсько-американської літератури як транскультурного явища, на відміну

від попередніх підходів полі- або мультикультуралізму. Європейські, американські та вітчизняні науковці звертаються до проблеми пошуку визначення транскультурної літератури, методик дослідження доробку письменників, які творили та продовжують творити «на межі двох культур», а також до проблеми справедливого надання місця таким літературним творам у світовій спадщині та процесі літературного розвитку. Доробок китайсько-американської письменниці Аделін Єн Ма є яскравим прикладом складності і багатовимірності транскультурної творчості. Питання, які художньо репрезентує авторка у своїх творах, не зводяться лише до пошуку власної культурної ідентичності, тобто вибору між китайськістю та американськістю. Її творчість характеризується синтезом різних культурних елементів, що створюють унікальну художню реальність, де переплітаються традиційні мотиви та новітні концепції, міжкультурні коди та особистісні пошуки. Така багатовекторність дозволяє розглядати її літературну спадщину як простір для діалогу культур і ідентичностей, де художні особливості є не лише способом вираження внутрішнього конфлікту, а й формою злиття різних культурних наративів.

Проблематика її творчого доробку охоплює питання впливу травматичного досвіду дитинства на формування подальших життєвих настанов та особистісних якостей, питання сприйняття соціально-політичних і культурних змін у суспільстві, питання визначення «вродженої культури» та її інтерпретації в іншій країні. Всі ці аспекти мають бути розглянуті як складові транскультурного контексту творчості Аделін Єн Ма через аналіз особливостей художнього світу її літературного доробку.

Теоретичні засади. Аналіз сучасних досліджень творчості Аделін Єн Ма. Для розуміння явища транскультурної літератури і творчості Аделін Єн Ма, як відображення сучасних процесів у світі, важливими є роботи, які стосуються не тільки дослідження транскультури, але й питань пов'язаних з поетикою її творів, освоєнням письменницею нових культурних контекстів та інтеграцією різних наративних традицій.

Аделін Єн Ма (馬嚴君玲, Ma Yan Junling) – китайсько-американська письменниця, яка народилася в Тяньцзіні у 1937 році у період японсько-китайської та громадянської війн. З біографічних та автобіографічних джерел відомо, що вона була п'ятою дитиною у родині, а мати померла незабаром після її народження. У дитинстві дівчинка виїхала до Гонконгу з родиною, де здобула середню освіту у школі-інтернаті.

Вищу медичну освіту Аделін отримала у Великій Британії, а згодом працевлаштувалась у США. Крізь її життя, а згодом і творчість, лейтмотивом йде прагнення до письменництва.

Лікарська професія вивела її на роздуми про життя, смерть, межі людського існування та особистісні кризи. Як і в багатьох відомих авторів (Микола Амосов, Артур Конан-Дойл, Морі Огай, Кобо Абе), поєднання лікарської практики з творчістю допомогло Аделін Єн Ма не лише отримати глибоке розуміння людської душі, але й розвинути емпатію, яка пронизує її літературну творчість.

Перша її книга «Опале листя: правдива історія небажаної китайської доньки» побачила світ лише у 1997 році. Згодом авторка видала ще кілька книжок: «Спостерігаючи за деревом: китайська донька розмірковує про щастя, традиції та духовну мудрість» (2000), «Тисяча шматочків золота: спогади про минуле Китаю через його прислів'я» (2002), «Китай, земля драконів і імператорів» (2008). Окрім цього, Аделін Єн Ма написала кілька творів для юних читачів: «Китайська Попелюшка: таємна історія небажаної доньки» (1999), «Китайська Попелюшка і таємне товариство драконів» (2003), «Китайська Попелюшка: Таємниця картини династії Сун» (2009). Проте ці твори виходять за межі традиційної дидактичної дитячої літератури, оскільки дитячість є естетичним, а не виключно віковим параметром літератури, як зазначав американський літературознавець Джеррі Грізволд [7].

Літературна спадщина Аделін Єн Ма ще чекає на своє глибоке наукове осмислення, оскільки її творчість залишається порівняно новою та маловивченою в контексті досліджень азійсько-американської літератури на відміну від таких широко вивчених авторів, як Френк Чін, Максін Гонг Кінгстон або Емі Тан.

Здебільшого західноєвропейські дослідники зосереджуються на окремих аспектах творчості Аделін Єн Ма, таких як питання пам'яті та травми, що є типовими для цієї літератури, але не здійснюють комплексного вивчення її доробку. У вітчизняному літературознавстві, крім кількох згадок у роботах В.В. Селігея та Т.В. Надutoї, фактично відсутні будь-які ґрунтовні дослідження творчості Аделін Єн Ма, що свідчить про значну невивченість її літературної спадщини та зумовлює актуальність запропонованого дослідження. Найбільш ґрунтовною з огляду на проблематику дослідження творчості Аделін Єн Ма є дисертаційна робота літературознавиці китайського походження Тан Фан «Уявляючи дім: літературне фентезі в сучасній жіночій літературі китайської

діаспори», яка частково торкається творчості Аделін Єн Ма в контексті ширшого аналізу літератури китайської діаспори [15]. Дослідниця присвятила низці питань главу «Бажання повернення додому та використання казок про Попелюшку у творі Аделін Єн Ма “Опале листя: правдива історія небажаної китайської доньки”». Тан Фан розглянула особливості застосування казкових мотивів у мемуарі «Опале листя: правдива історія небажаної китайської доньки».

«Мотив Попелюшки» дійсно є наскрізним у творчості Аделін Єн Ма, оскільки «Китайською Попелюшкою» називає майбутню письменницю її тітка, розповідаючи їй казку «Невиліковна рана» («The incurable wound») та «Історію про Є Сянь (叶限)», які походять з китайського фольклору.

Але зводити значення цього роману лише до однієї культурної чи соціальної парадигми означає обмежити його глибину та багатство. Такий підхід не враховує багатшаровості наративу, де переплітаються різноманітні культурні впливи, пошук самовизначення в глобалізованому світі.

Варто зазначити, що проблема походження образу «Попелюшки» та його «інтернаціональність» є достатньо дослідженою, і науковці здебільшого зазначають, що китайська Є Сянь не є прототипом «Aschenputtel» Братів Грімм або «Cendrillon» Шарля Перро [13]. Тож очевидно, що майстерно вплітаючи китайські казки у наратив, письменниця створює модель власної ідентичності, не обираючи між китайськістю, американськістю або європейськістю, а запозичуючи окремі риси обох культур, аналізуючи власний життєвий досвід та особисті якості. Цей аспект потребує подальшої розвідки, оскільки його глибше вивчення дозволить розкрити художні особливості твору та зв'язок із ширшим літературним і культурним контекстом.

Окрім цього, дослідниця аналізує, як Аделін Єн Ма розвинує гендерні стереотипи у своєму мемуарному романі, зображуючи характери жінок різних поколінь та описуючи свій власний досвід. Відомо, що сестра її дідуся (Grand Aunt) у дитинстві відмовилася від бинтування ніг, отримала гарну освіту, ніколи не була одружена, а в 1924 році заснувала Шанхайський жіночий банк. Для маленької Аделін тітка стала прототипом свідомого життя і досягнення успіху за допомогою власних зусиль. Але письменниця створює власну ідентичність не тільки за допомогою заперечення патріархальності китайського світу. На становлення її характеру, на думку Тан Фан, також впливає «перевага Заходу та відносини колоніальної влади між 1920-ми та 1990-ми ро-

ками як у Китаї, так і на Заході» [15]. Отже, письменниця вдається до ототожнення образу сестри свого батька (Aunt Baba) з «меншовартістю» китайців на тлі превалювання Заходу, який вона пов'язує з образом мачухи (Niang). Тан Фан пояснює, що «у цій парадигмі двох протилежних типів жінок Аделін не просто обирає один бік і критикує інший. Радше вона пов'язує їхні відповідні гендерні ролі з особливим історичним контекстом Китаю в першій половині двадцятого століття, коли європейці користувалися владою та статусом у Китаї» [15]. Як історичні, соціально-політичні процеси суспільства, так і моделі поведінки її рідних спонукали Аделін «переоцінити свою гендерну ідентичність на протигагу китайській патріархальній ідеології, перетворивши себе з небажаної доньки на успішну жінку-лікаря завдяки важкій праці» [15]. Отже, як зазначає Тан Фан, твір «Опале листя: правдива історія небажаної китайської доньки» змінює орієнталістське уявлення про китайських жінок, родинне життя та Китай в цілому [15].

Важливим питанням, яке порушує літературознавиця Тан Фан, є передача письменницею у творі «бажання повернення додому» (homing desire). Поняття «homing desire» вперше було обґрунтоване британською соціологінею Автар Бра у книзі «Картографії діаспори: суперечка ідентичностей»: «З одного боку, «дім» – це міфічне місце бажання в діаспорній уяві... З іншого боку, дім – це також життєвий досвід на певній місцевості» [4]. Схожу точку зору висловлює науковиця Сара Ахмед: «Дім тут, не конкретне місце, де людина просто живе, а більше ніж одне місце... Це простір, який виражає саму логіку інтервалу між очевидно фіксованими моментами відправлення та прибуття» [1]. Що ж є домом для Аделін? Куди вона бажає повернутись, використовуючи вислів «опале листя повертається до коренів» (落叶归根)? Очевидно, що ні Китай в глобальному розумінні, ні дім батька не є для неї тою бажаною «домівкою». Відповідь на це питання намагається знайти дослідниця Тан Фан, зазначаючи, що «повернення Аделін «додому» розповідає про її діаспорний досвід між націями та культурами. Бажання повернення додому не ідеалізує щось одне; замість цього, це визнання багатьох культурних цінностей і примирення напруженості» [15].

Можливо семантика «коренів» з вислову «опале листя повертається до коренів» («根», або «roots») є ще більш вагомою. Їх значення не тільки метафоричне, а й архетипічне, на яке, на жаль, не звертає увагу Тан Фан. Образ дому в психології К. Юнга пов'язаний з архетипами Матері або

Самості та розглядається як символ «внутрішнього світу» людини [9]. Тож у цьому розумінні дім – не лише конкретне місце, а й внутрішній простір, де особистість має захист. У контексті еміграції «roots» набуває глибшого значення, ніж просто фізичне місце походження. Це й зв'язок з культурною спадщиною та традиціями, який допомагає реконструювати і осмислити власний досвід через призму колективної пам'яті. Такий зв'язок дозволяє не лише передати особисті переживання, а й відобразити, як ці переживання вписуються у ширший культурний контекст, підкреслюючи вплив традицій, національних уявлень і соціальних умов на формування ідентичності.

Як і для Кадзуо Ішігуро, для Аделін Єн Ма звернення до «коду» культурної пам'яті є важливим аспектом творчості. Дослідження О.П. Усенко показує, що таке звертання характерне для письменників-емігрантів, які переживають відчуття «безпритульності» та духовної дезорієнтації. Для обох авторів культурна спадщина стає важливим інструментом для осмислення власної ідентичності та допомагає їм не лише відновити зв'язок з втраченим світом, а й реконструювати свої культурні корені в умовах міжкультурного досвіду та адаптації [19].

У більш широкому контексті пошуків ідентичності творчість Аделін Єн Ма вивчає тайландська літературознавиця Інтіра Чаручинда, яка присвячує їй главу дисертаційного дослідження «Аналіз зміни ідентичності китайських жінок у сучасній творчості письменниць-феміністок китайської діаспори» («An analysis of the changing identities of chinese women as reflected in contemporary works of diasporal chinese feminist writers»). Науковиця проаналізувала особливості формування ідентичності письменниці на основі її автобіографічних творів. У роботі виокремлено чотири чинники, під дією яких письменниця сформувала свою ідентичність: традиційний китайський світ, «західний світ», китайська патріархальна культура в західних країнах і західна гегемонія в рідній країні» [5]. Ці чинники, або їх комбінації уособлювалися різними персонажами, представниками родини Аделін або знайомими, а також зовнішніми обставинами або загальноприйнятими нормами. Дослідниця окреслює, що в книзі створюється образ традиційного китайського світу, який відображений у давньому принципі «трьох слухняностей та чотирьох чеснот» (三从四德), за яким мали жити жінки. Представником цього світу був батько Аделін, який вимагав беззаперечної слухняності від доньки, не сприймав серйозно її досягнень.

Особлива увага в дисертації Інтіри Чаручинди приділяється аналізу почуттів героїні, коли вона опинилася у «західному світі» Великої Британії та США, де відчула певну маргіналізацію представників східних країн зі сторони європейців та американців, а також сексизм, неповноцінну довіру. Персонаж, який для Аделін персоніфікував китайську патріархальну культуру був її перший чоловік – Байрон, а західну гегемонію у рідній країні – мачуха Нянь. На думку Інтіри Чаручинди, ці чотири рушійні сили і змусили майбутню письменницю вибірково ставитися до оточення, чинити опір і викарбовувати власну ідентичність, яку дослідниця називає «plural self». На думку літературознавиці, «Аделін ідентифікувала себе як китаянку, щоб продемонструвати свою національну ідентичність та етнічну гордість». Вона також відмовилася і від «сексистських практик китайських традицій». Інтіра Чаручинда вважає, що завдяки «західному світу» Аделін набула «західного фемінізму та волі стати незалежною жінкою» [5].

Важливим для становлення як особистості, дослідниця вважає здобуття жінкою як моральної, так і матеріальної свободи. З інтерв'ю Аделін Єн Ма відомо, що вона завжди вважала освіту і знання запорукою свободи, навіть якщо їй здавалося, що весь світ налаштований проти неї.

Дослідження Інтіри Чаручинди зосереджується переважно на біографічних аспектах життя Аделін Єн Ма, не вдаючись до глибокого літературознавчого аналізу її творів. Проте акценти, які вона робить щодо особистості Аделін, підкреслюють світоглядний фундамент, необхідний для розгляду транскультурного контексту її творчості.

Зокрема, Чаручинда акцентує увагу на тому, що Аделін вирішила ідентифікувати себе як жінку, яка успішно зайняла свою нішу в чоловічій сфері, гордо визнає належність до своєї етнічної раси і використовує гроші як фізичний знак для досягнення свого морального задоволення. Ці аспекти її особистості відображають глибокий зв'язок з культурною спадщиною та традиціями, що є важливим для розуміння її літературної діяльності в умовах еміграції та культурної адаптації.

Таким чином, хоча Чаручинда не здійснює детального літературознавчого аналізу, воно надає важливі аналітичні дані з біографії, які служать основою для подальшого вивчення транскультурного контексту творчості Аделін Єн Ма.

Виклад основного матеріалу. Транскультурність як теоретична основа аналізу творчості Аделін Єн Ма. Найменш дослідженим та маловідомим залишається такий важливий аспект твор-

чості Аделін Єн Ма, як автопереклад власних книг китайською мовою. Це допомагає виявити внутрішні механізми транскультурної свідомості письменниці. В азійсько-американській літературі подібних прикладів не знайдено, але у світовій літературі можна згадати Семюела Беккета, який перекладав свої франкомовні романи англійською мовою, або аргентинського письменника Хорхе Луїса Борхеса, який перекладав англійською свої твори, написані іспанською, та навпаки.

Відомо, що автобіографічний твір «Опале листя: правдива історія небажаної китайської доньки» («*Falling Leaves: The True Story of an Unwanted Chinese Daughter*») авторка переклала китайською мовою для читацької аудиторії у Тайвані. Важливо підкреслити, що самопереклад отримав іншу назву «Опале листя повертається до коренів» («*落叶归根*») [20]. Основна зміна полягає в тому, що тепер акцент робиться саме на назві книги. Така назва дає змогу чіткіше акцентувати внутрішні механізми виявлення транскультурної свідомості письменника. Для Аденін Єн Ма китайська мова була рідною, англійською вона добре володіла завдяки отриманій освіті у Великій Британії та Сполучених Штатах Америки, тому й мала змогу виконати переклад власного твору. Дослідники, які вивчають явище самоперекладу (або автоперекладу) полемізують щодо того, чи можна вважати твір, перекладений його автором, саме перекладом оригіналу, чи все ж це творчий «переклад», який є новим твором. Французький дослідник Мікаель Остінофф у роботі «Опис білінгвізму та автоматичний переклад» зазначає, що самопереклад є процесом, паралельним написанню твору, а автор-перекладач в обох випадках здійснює творчий процес [14]. Натомість, французька дослідниця Елена Бандін вважає, що «автори-перекладачі є білінгвами, бо мають двомовну ідентичність. Вони підтримують різні стосунки з кожною мовою та кожною культурою». Отже, на думку дослідниці, самопереклад треба вивчати лише у зв'язку з концепціями мови, культури та суспільства, оскільки «він тісно пов'язаний з питаннями ідентичності та гібридизації» [2].

Питання самоперекладу тісно пов'язане з явищем «перемикання кодів» (code-switching), оскільки його часто використовують автори, які на високому рівні володіють кількома мовами, або автори-білінгви. Американський дослідник Дональд Вінфорд визначив, що «перемиканням кодів» це «альтернативне використання двох мов (або їх діалектів) в межах одного сегменту мови, часто в межах одного речення» [17].

Зазначимо, що перемикання культурних та лінгвістичних кодів – це не тільки прерогатива автоперекладів. У творчості багатьох азійсько-американських письменників (Френк Чін, Емі Тан, Кадзуо Ішігуро) перемикання кодів відбувається в кожному неперекладному тексті. У своїх творах вони використовують культурні коди обох культур, що дозволяє їм створити багатоплановий транскультурний текст, використовуючи китайські ідіоми, приказки та фольклорні сюжети.

Американська дослідниця Хана Кан у статті «Дискурсивний аналіз перемикання кодів у *Falling Leaves* і *Luoyeguigen* (落葉歸根)» зазначає, що письменниця використовувала різні моделі перемикання кодів (code-switching patterns) в двох творах, а їх кількість та різноманіття превалювало в англійській версії автобіографічного твору «*Falling Leaves: The True Story of an Unwanted Chinese Daughter*» [10]. На думку дослідниці, вживання китайських ідіом у назвах глав, вкраплення висловів китайською у діалогах між дійовими особами дає можливість авторці розкрити свою китайську ідентичність американським читачам. Окрім цього, з огляду на лексичну тональність твору, моделі кодового перемикання вказують на зміну мовленнєвої ситуації, або емоцій персонажів [10]. Поза увагою дослідниці залишається важлива особливість творчості Аделін Єн Ма – складові транскультурного стилю. Вона не просто поєднує дві культури, а створює новий художній дискурс, який інтерпретує її власний досвід життя на межі двох світів. Вона синтезує елементи різних культурних традицій у цілісне художнє бачення, що не обмежується простим злиттям чи контрастом між ними. Цей синтез не є лише механічним поєднанням китайських та американських мотивів чи образів, а радше процесом глибокого переосмислення культурних кодів, що дозволяє проявитися новій ідентичності. Через цей процес Аделін Єн Ма створює унікальний наратив, у якому культура та пам'ять перетворюються на багатовимірні концепти, що існують не в межах однієї культури, а «beyond» (за термінологією Гомі Бгабгі), відкриваючи нові можливості для самовираження [3].

Інтерес до творчості Аделін Єн Ма у світовому літературознавстві підтверджується наявністю досліджень, проведених у різних країнах. Однак, зважаючи на недостатню кількість комплексних наукових праць, присвячених її літературній спадщині, відкриваються перспективи для вивчення нових аспектів її творчості. Особливий інтерес становить дослідження транскультурних контекстів, що охоплюють як проблематику тво-

рів, так і художні особливості, зокрема жанрову специфіку, стилістичні прийоми та поетикальні засоби. Це сприятиме поглибленню розуміння багатогранності та значущості азійсько-американської літератури як унікального та самостійного транскультурного феномену.

Під час аналізу творчості Аделін Єн Ма («Опале листя: правдива історія небажаної китайської доньки», «Китайська Попелюшка: таємна історія небажаної доньки») також постає питання визначення жанрової специфіки її творів. Жодних наукових робіт, присвячених жанровим особливостям доробку Аделін Єн Ма, з огляду на наявні джерела, на сьогодні не існує. Основний твір письменниці «Опале листя: правдива історія небажаної китайської доньки» важко віднести як до жанру автобіографії, так і до жанру мемуару. Окрім цього, сучасні літературознавці піддають сумніву необхідність поділу літератури на жанри, оскільки «жанри визначаються умовностями читання», як зазначає науковець Ральф Коен [6]. «Чистота» жанрів автобіографії та мемуару також піддається сумнівам з боку дослідників. Відома німецька літературознавиця Мартіна Вагнер-Егельхаф зазначає, що «автобіографія» більше не є есенціалістичною категорією, а є виміром, або конструктивним елементом процесу літературної комунікації [16].

Дискусійною залишається проблема визначення ознак жанру мемуарної прози або автобіографічного роману, оскільки цей жанр поєднує елементи особистих спогадів та художнього переосмислення реальності. Важливими ознаками такого жанру є інтимність наративу, суб'єктивність викладу, взаємодія факту і вигадки, а також акцент на особистому досвіді автора, який охоплює дві великі культури та історичний контекст життя. Для визначення жанрових меж необхідно враховувати не тільки традиційні характеристики автобіографії, але й ширший спектр літературних практик того часу. Жанр жіночої автобіографії, за думкою дослідників, є одним із найпоширеніших в азійсько-американській літературі, оскільки репрезентував питання особистої ідентичності, культурної адаптації та переживань емігранток. Яскравими прикладами цього літературного напрямку можуть бути твори китайсько-американських письменниць Анчі Мін «Червона Азалія», Максін Гонг Кінгстон «Жінка-воїн: Спогади про дитинство серед привидів», японсько-американської письменниці Кьоко Морі «Донька Шідзуко» та «Самотня пташка».

Аделін Єн Ма порушує традиційну структуру жанру автобіографії, поєднуючи її з жанром мему-

ару. У творі «Опале листя: правдива історія небажаної китайської доньки» можна визначити автобіографічні риси, такі як детальний опис життя письменниці від дитинства до моменту написання книги. Наратором є головна героїня, прототипом якої є сама авторка, що аналізує етапи свого психічного та особистого розвитку. Також у творі використовуються фотографії родини, що додають автентичності наративу. Водночас, твір містить риси мемуару: зображення життя авторки через призму історичних та суспільно-політичних подій, що формували її досвід. Крім того, Аделін Єн Ма велику увагу приділяє портретуванню членів своєї родини, таких як тітка, дідусь, батько, мачуха, брати й сестри, а також друзів дитинства, знайомих, чоловіка. Вона детально відтворює діалоги, акцентуючи увагу на нюансах розмов, почуттях і думках, що виникають під час спілкування, а також використовує описи зовнішності, характерів дійових осіб, підкреслюючи важливість дрібниць.

Правдивість, що підкреслюється і в назві книги – важливий жанровий принцип твору, що нагадує традицію англійської літератури XVIII століття, де правдива історія була не лише центральним елементом жанру, але й запорукою естетичної якості твору. Як у творах Даніеля Дефо, Лоренса Стерна, Генрі Філдінга, Тобіаса Смоллетта та інших письменників того часу, правдивість (*verisimilitude*) вважається важливим чинником, що забезпечує достовірність і правдивість наративу.

Як зазначає німецька дослідниця Крістіане Лагузен, «мемуари відрізняються від автобіографії тим, що для них характерно вставлення індивідуальної історії життя в більший контекст суспільного чи історичного значення» [8]. Про твір «Опале листя: правдива історія небажаної китайської доньки» можна сказати, що для письменниці реконструкції шляху становлення головної героїні та суспільно політична картина світу є гармонійним поєднанням. За допомогою накладання кількох систем взаємозв'язку (Аделін – родина, Аделін – школа, Аделін – Китай / Велика Британія / США, Китай – родина тощо) письменниця і зображує транскультурність, вирізьблює свою ідентичність. Тож імовірно, що саме таке змішування жанрів автобіографії та мемуару відіграє важливу роль для формування авторкою транскультурного контексту, надає можливість не обмежувати себе формальними рисами літературного твору, а навпаки користуватися всіма можливими засобами для цілісного зображення ідентичності, яка сформувалася під впливом багатьох чинників.

Проблема змішування жанрів у творах Аделін Єн Ма нерозривно пов'язана з питанням використання елементів вигадки у її роботах. Існує багато «межових» жанрів, як-от автобіографічний роман (autobiographical novel), художня автобіографія (creative nonfiction), метабіографія (metabiography), автофікшн (autofiction), кожний з яких містить певну міру вигаданого, тому важко визначити, до якого саме жанру можна віднести роботи Аделін Єн Ма.

Проблема використання елементів «фантастичного» у творчості письменниць-емігранток часто стає предметом дослідження літературознавців. Бонні Вінсбро у роботі «Надприродні сили: віра, відмінність і сила в сучасних творах етнічних жінок» зазначає, що використання авторками фольклорних елементів, міфів, народних казок у є не тільки методом самовизначення, а й способом розширення власних творчих прав та можливостей [18]. Елементи вигаданого у «жіночих» творах дослідниця символічно називає «надприродною силою» і наголошує, що «лише пізнавши своїх привидів (міфічні істоти, фольклорні образи), давши їм життя та форму існування, можна пізнати і себе» [18]. Для Аделін Єн Ма народні казки відігравали неабияку роль. У творі «Опале листя: правдива історія небажаної китайської доньки» вона використовує казку під назвою «Невиліковна рана» («The Incurable Wound»), яку головній героїні переказує її тітка. Це історія про талановиту дівчинку-художницю, якій мачуха завдала фізичної шкоди. Незважаючи на наслідки, які залишилися на все подальше життя, її витвори мистецтва ставали лише кращими [12]. Хоча письменниця на надає жодного посилання на джерело історії, але, як зазначає у дисертаційному дослідженні Тан Фан, у казці можна розпізнати «мотив Попелюшки» [15]. Окрім цього, дослідниця зазначає, що «невидимий» мотив Попелюшки на «видимих» сторінках вмісту китайських історій про Попелюшку стає «моделлю особистості Аделін» [15].

Важливо зазначити, що авторка не випадково використовує історію «Невиліковна рана» саме у кінці твору «Опале листя: правдива історія небажаної китайської доньки». У творі «Китайська Попелюшка: таємна історія небажаної доньки» можна побачити схожий прийом. Крайньою главою «дитячої автобіографії» є лист від тітки до

головної героїні, у якому вона переказала племінниці історію про Є Сянь (叶限), яку низка літературознавців (і сама авторка теж) вважають прототипом європейської Попелюшки [11]. Саме використання цих історій у кінці творів натякає на певну композиційну схожість з китайськими притчами (中国古代寓言故事), які зазвичай закінчуються певною «прихованою мораллю» (道理/寓意). Це важлива особливість китайського художнього мислення, де мораль часто не висловлюється чітко і відкрито, а передається через опис певних ситуацій або поведінки персонажів, що створює простір для глибшого осмислення та інтерпретації.

Тож вірогідно, що використання письменницею вигаданих «мотивів Попелюшки» – це не лише модель ідентичності, а дещо більше. Це бачення власного життя крізь призму двох національних культур. За допомогою такого прийому віддзеркалення письменниця передає складність внутрішнього світу головної героїні, долучаючи контекст китайської літератури, культури, історії, філософії.

Висновки. На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що творчість Аделін Єн Ма є недостатньо вивченою, попри значний інтерес до її творів у світі. Дослідники звертаються до окремих аспектів її творчості, таких як проблема ідентичності, питання травми, автобіографізм, аналізуючи окремі її твори. Особливістю цього дослідження є саме фокус на транскультурному аспекті творчості Аделін Єн Ма. Такий підхід дозволяє розглянути її літературну спадщину з нової, більш широкої перспективи, враховуючи вплив різних культурних традицій на її творчість. Дослідження творчості Аделін Єн Ма в аспекті транскультури відкриває нові горизонти у вивченні її літературної спадщини. Це надає можливість вийти за межі традиційних досліджень, що зосереджуються на питаннях ідентичності, травми, автобіографізму тощо та поглибити розуміння її творчості як цілісного явища. Її унікальна здатність до синтезу елементів різних культур, що виходить за рамки простого поєднання або протиставлення, залишається поки малодослідженою. Перспективою подальшої розвідки є аналіз художніх особливостей творчості Аделін Єн Ма, яка віддзеркалює процеси транскультурації, що відбуваються у світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ahmed S. Home and away : narratives of migration and estrangement. *International journal of cultural studies*. 1999. Vol. 2, no. 3. P. 329–347. URL: <https://doi.org/10.1177/136787799900200303> (date of access: 01.03.2025).
2. Bandín Fuertes E. The role of self-translation in the colonisation process of african countries. *Estudios humanísticos. Filología*. 2004. No. 26. P. 35–53. URL: <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/897175.pdf> (date of access: 25.02.2025).
3. Bhabha H. K. *The Location of Culture*. Routledge Classics, 2004. 408 p.
4. Brah A. *Cartographies of diaspora : contesting identities*. London : Routledge, 2005. 288 p. URL: https://books.google.co.kr/books?id=T1vlfvZVzvEC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_atb#v=onepage&q&f=false (date of access: 05.01.2025).
5. Charuchinda I. An analysis of the changing identities of chinese women as reflected in contemporary works of diasporal chinese feminist writers : doctoral thesis. Bangkok, 2006. 191 p. URL: [http://thesis.swu.ac.th/swudis/eng\(ph.d.\)/intira_c.pdf](http://thesis.swu.ac.th/swudis/eng(ph.d.)/intira_c.pdf) (date of access: 11.03.2025).
6. Cohen R. History and Genre. *New Literary History*. 1986. Vol. 17, no. 2. P. 203–218. URL: <https://doi.org/10.2307/468885> (date of access: 13.02.2025).
7. Griswold J. *Feeling Like a Kid: Childhood and Children's Literature*. Baltimore : The Johns Hopkins University Press, 2006. 160 p.
8. *Handbook of Autobiography / Autofiction* / ed. by M. Wagner-Egelhaaf. Berlin, Boston : De Gruyter, 2019. 2220 p.
9. Jung C. G. *The archetypes and the collective unconscious*. 2nd ed. Princeton : Princeton University Press, 1980. 451 p.
10. Kang H. A discourse analysis of code-switching in *Falling Leaves* and *Luoyeguigen* (落葉歸根). *Proceedings of the 20th North American Conference on Chinese Linguistics (NACCL-20)*. 2008. Vol. 2. P.999–1010.
11. Mah A. Y. *Chinese Cinderella : The Secret Story of an Unwanted Daughter*. Puffin Books, 2007. 256 p.
12. Mah A. Y. *Falling Leaves: The True Story of an Unwanted Chinese Daughter*. Penguin Books, 2010. 278 p.
13. Moili M. *Ye Xian and her sisters. The role of a Tang story in the Cinderella cycle* : doctoral thesis. 2018. 319 p. URL: <http://hdl.handle.net/10803/462102> (date of access: 17.01.2025).
14. Oustinoff M. *Bilinguisme d'écriture et auto-traduction* : Julien Green, Samuel Beckett, Vladimir Nabokov. Paris : L'Harmattan, 2001. 294 p.
15. Tang F. *Imagining home : literary fantasy in contemporary Chinese diasporic women's literature* : doctoral thesis. 2018. 236 p. URL: <http://eprints.nottingham.ac.uk/52130/> (date of access: 29.02.2025).
16. Wagner-Egelhaaf M. Introduction: Autobiography/Autofiction Across Aisciplines. *Handbook of Autobiography / Autofiction* / ed. by M. Wagner-Egelhaaf. Berlin, Boston, 2019. P. 1–8.
17. Winford D. *An introduction to contact linguistics*. Malden, Massachusetts : Blackwell Publishing, 2003. 448 p.
18. Winsbro B. C. *Supernatural forces: Belief, difference, and power in contemporary works by ethnic women*. Amherst : University of Massachusetts Press, 1993. 218 p.
19. Усенко О. Проблема культурного та мовного реімпорту ранніх романів Кадзуо Ішіґуро в Японію. Мовні і концептуальні картини світу. 2013. № 45. С. 255–260. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&l21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Mikks_2013_45_47.pdf (дата звернення: 06.03.2025).
20. 严君玲. 落叶归根：一个乱世奇女子的真实传奇. 中国友谊出版公司. 292 页.

**ЗВИЧНА ЇЖА ТА НАПОЇ НАШОГО СВІТУ В ЧАСОПРОСТОРІ
ФЕНТЕЗІЙНОГО СВІТУ «ХРОНІКИ АМБЕРА» РОДЖЕРА ЖЕЛЯЗНИ**

**COMMON FOOD AND DRINKS OF OUR WORLD IN THE SPACE-TIME
OF THE FANTASY WORLD OF THE CHRONICLES OF AMBER BY ROGER
ZELAZNY**

Талабірчук О.Ю.,

orcid.org/0000-0001-9323-1390

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри угорської філології

Українсько-угорського навчально-наукового інституту

Державного вищого навчального закладу

«Ужгородський національний університет»

Стаття присвячена розглядові гастрономічних фрагментів у творі «Хроніки Амбера» Роджера Желязни. На матеріалі романів із циклу «П'ятикнижжя Корвіна» простежено майстерність творення фентезійного світу, розглянуто описи їжі та напоїв і проаналізовано їхні функції у композиції твору. Гастрономічний часопростір твору реалістичний, тобто персонажі вживають звичну їжу та напої нашого світу. Поки події відбуваються у Тіні Земля, то й місця харчування та їжа повністю «земні», як от біфштекс, бекон, яйця, салат, гамбургери, тости тощо. Оскільки письменник є американцем, то й зображувані ним їжа відображає гастрономічні традиції його країни. Також, відповідно до земних звичаїв, їжа у творі є частиною ритуалу гостинності. Описами споживання їжі письменник підкреслює становище персонажів та їхній внутрішній стан. Густативні образи, за допомогою яких автор описує процес споживання їжі Корвіном, такі як: лигав, видув, накинувся, напихався, об'ївся, спорожнив, ум'яв тощо підкреслюють його риси характеру та способи дій. Надзвичайний апетит головного персонажа підкреслює його особливості, винятковість, адже він має рідкісний дар – здібність регенерувати частини тіла. Окрім цього, їжа є репрезентантом його психологічного стану та емоційних реакцій. Відсутність поживної їжі, хоч би й простої, такої як хліб, сир і в'ялене м'ясо та води викликає не лише відчуття голоду, а й призводить до втрати сил. У романі їжа виступає і засобом гастрономічного «спокушання», тобто з її допомогою жінки привертають до себе увагу Корвіна та впливають на нього.

Не менш важливу функцію виконують у творі й напої. Спільне вживання алкогольних напоїв, таких як вино, пиво, віскі чи лікер, часто виступає засобом зближення персонажів. Тільки ель виступає у творі реальним напоєм, що наділений магічними властивостями. Подібно до різних легенд, за його допомогою гноми намагаються приспати головного персонажа.

Ключові слова: Роджер Желязни, Хроніки Амбера, їжа, напої, густативні образи.

The article is dedicated to examining the gastronomic fragments in the work *The Chronicles of Amber* by Roger Zelazny. Using the material from the novels of the *Corwin Cycle*, the article traces the writer's mastery in creating a fantasy world, looks at the descriptions of food and drinks, and analyzes their functions within the composition of the work. The gastronomic space-time of the work is realistic, meaning the characters consume familiar food and drinks from our world. While the events take place in the *Shadow of Earth*, the places of eating and the food are entirely "earthly," such as steak, bacon, eggs, salad, hamburgers, toast, and so on. Since the writer is American, the food depicted reflects the culinary traditions of his country. Also, according to earthly customs, food in the work is part of the hospitality ritual. The descriptions of food consumption emphasize the characters' status and internal state. The gustatory images through which the author describes Corwin's process of eating, such as: slurped, gulped, pounced, stuffed himself, gorged, emptied, devoured, etc., highlight his character traits and his way of action. The main character's extraordinary appetite emphasizes his uniqueness, as he has a rare gift—the ability to regenerate body parts. Moreover, food represents his psychological state and emotional reactions. The absence of nourishing food, even simple ones like bread, cheese, dried meat, and water, not only causes hunger but also leads to the loss of strength. In the novel, food also serves as a means of gastronomic "seduction," through which women attract Corwin's attention and influence him.

Drinks also perform an important function in the work. The communal consumption of alcoholic beverages, such as wine, beer, whiskey, or liqueur, often serves as a means of bringing characters closer. Only ale is presented in the work as a real drink endowed with magical properties. Similar to various legends, it is through this drink that dwarfs attempt to lull the main character.

Key words: Roger Zelazny, *The Chronicles of Amber*, food, drinks, gustatory images.

Постановка проблеми. Дослідження кулінарного феномену в художній літературі в останнє десятиріччя набирає щораз більшої популярності, що пов'язано й з увагою суспільства до цієї теми. Як влучно відзначає Світлана Ковпик, «Інтерес до їжі, кулінарних та гастрономічних операцій,

виявляли та виявляють не тільки письменники та літературознавці, а й філософи, яких цікавили й цікавлять різноманітні харчові практики людства, місце й значення процесу споживання їжі в житті людини тощо» [3, с. 10]. Оскільки харчування належить до базових потреб людини,

тож і в творах художньої літератури воно нерідко займає особливе місце. У текстах фантастичних жанрів письменники часто виходять за рамки кулінарних уявлень та винаходять нові способи харчування, футуристичні наїдки та напої, або наділяють реальну їжу магічними властивостями (як це часто можна спостерігати і в народних казках і міфах). Проте, змішуючи різні художні прийоми, створюючи нові часопростори та художні світи, автори не обов'язково вдаються до харчових метаморфоз, а використовують із художньою метою описи реальних напоїв та їжі, можливо тому, що, як зазначає Галина Мелех, «Гастрономічні фрагменти в художніх текстах є втіленням літературної традиції країни, яку презентує автор, наділені авторською семантикою, вони втілюються в оригінальних художніх образах» [4, с. 108]. Подібне зображення звичної їжі та напоїв нашого світу спостерігаємо і в творі «Хроніки Амбера» Роджера Желязни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Не зважаючи на шалений успіх автора, в українському науковому дискурсі відсутні літературно-критичні статті, присвячені його творчому доробку. В англomовній науковій літературі значно більше праць, предметом аналізу яких є уся творчість Р. Желязни. Не претендуючи на всеохопність огляду літературних матеріалів, можемо відзначити брак наукових розвідок, у яких розглядалася б тема їжі та напоїв у циклі «Хроніки Амбера». У цьому полягає й **актуальність** нашої статті.

Мета дослідження – розглянути смакову тематику в романах із циклу «П'ятикнижжя Корвіна» Р. Желязни. Задля досягнення цієї мети виконаємо наступні **завдання**, а саме: простежити майстерність творення художнього світу «Хронік Амбера»; розглянути описи їжі та напоїв; проаналізувати їхні функції у композиції твору.

Виклад основного матеріалу. Роджер Желязни (1937–1995) – відомий американський письменник фантастики та фентезі, за освітою філолог (ступінь магістра отримав з літературознавства, а також мав другорядну освіту з психології та порівняльного літературознавства), триразовий лауреат премії «Неб'юла» та шестиразовий лауреат премії «Г'юго», а також двох премій «Локус», однієї «Прікс Тур-Аполло», двох премій «Сеєн» та двох премій «Балрог». Як слушно відзначають автори енциклопедії зарубіжних письменників, «Починаючи з перших оповідань, Ж. заявив про себе як про тонкого стиліста, автора поетичної та філософської фантастики, глибоко зануреного у проблеми психології (Ж. ґрунтовно студіював праці К. Г. Юнга), міфології та лінгвістики.

Письменник швидко висунувся (разом із С. Ділені, Т. Дішем і Х. Еллісоном) у перші ряди американської “нової хвилі”, ставши рекордсменом зі здобутих найвищих премій у жанрі НФ» [2, с. 644]. Алан Браун констатує, що у 2010 році письменник був включений до Зали слави наукової фантастики, а багато хто з сучасних визначних письменників, таких як Джордж Мартін та Ніл Гейман, говорять про великий вплив Желязни на них [5].

До найкращих творів письменника належить цикл з десяти романів «Хроніки Амбера», які поділені на два томи, а саме: «П'ятикнижжя Корвіна» та «П'ятикнижжя Мерліна». Автор працював над створенням цих творів, а вірніше над створенням окремих художніх світів – Амбера й Дворів Хаосу, всього 21 рік. Романи з циклу «П'ятикнижжя Корвіна» виходили друком з 1970 по 1978 роки: «Дев'ять принципів Амбера» (1970), «Рушниця Авалону» (1972), «Знак Єдинорога» (1975), «Рука Оберона» (1976), «Двори Хаосу» (1978). Романи «П'ятикнижжя Мерліна» були опубліковані з 1985 по 1991 роки: «Козирі Долі» (1985), «Кров Амбера» (1986), «Знак Хаосу» (1987), «Лицар Тіней» (1989), «Принц Хаосу» (1991). Окрім цього, письменник доповнив цикл романів ще шістьма оповіданнями, які стосуються світу Амбера, що побачили світ після публікації п'ятикнижжя з 1994 по 2005 роки. Останнє оповідання вже було видано посмертно та у співавторстві. Тобто, фактично Р. Желязни працював над комплексною картиною фентезійного світу аж до смерті. Як влучно відзначає Пол Веймер, найуспішніша серія Р. Желязни «Хроніки Амбера» захопила його письменницьке життя [7].

Р. Желязни створив два фентезійні часопростори, які тісно були взаємопов'язані між собою – Амбер та Двори Хаосу. Саме вони являються т.зв. реальними світами, які відкидають безліч Тіней, що виступають ніби паралельними світами, де життя розвивається подібно до основного світу, однак кожен має свої відмінності та особливості. Ключовим концептом Амбера є Лабіринт, пройшовши який члени королівської сім'ї отримують здатність вільно мандрувати Тінями, а також керувати та змінювати їх на власний розсуд. Окрім цього, для пересування у просторі та спілкування між собою вони мають ще артефакт – колоду карт, яка дуже схожа на карти Таро, однак фігурними персонажами виступають члени королівської сім'ї. Варто відзначити, що Р. Желязни глибоко цікавився різними релігіями, міфами, а також езотерикою, що знайшло відображення і в його творчості. До прикладу, як відзначає Крістофер С. Ковакс, під час навчання в універси-

теті він пройшов курс під назвою «Магія, диявол і чаклунство», який познайомив його з основоположною працею сера Джеймса Фрейзера «Золота гілка» та дав йому більш структурований підхід до міфології, яка його захоплювала [6, с. 10].

У першій книзі «Дев'ять принципів Амбера» розповідь починається з подій, які відбуваються у Тіні під назвою Земля. Тобто тут письменник описує відомий нам реальний світ. Головний герой твору Корвін прокидається у одній психіатричній клініці Нью-Йорка та розуміє, що він нічого не пам'ятає. Інстинктивно він розуміє, що повинен рятуватися і зрештою йому вдається віднайти спочатку одну із сестер, потім випадок долі приводить до нього одного з братів і вже разом вони допомагають йому пригадати колишнє життя, а, пройшовши крізь Лабіринт Ремби, пам'ять повертається до нього повністю. Сюжет тексту поступово стає все заплутанішим і Корвін розуміє, що він втратив пам'ять ще кілька століть тому через одного зі своїх старших братів, котрий потім і тримав його під наглядом у Тіні Земля. За період його відсутності в Амбері багато чого змінилося, зник також і їхній батько Оберон, тож за трон ведеться боротьба між синами короля. Корвін теж вступає у цю боротьбу й поступово заглиблюється у таємниці своєї сім'ї. Це героїчне фентезі сповнене інтриг, конкуренції та боротьби. Спочатку Корвіном керує бажання помсти, захоплення корони, але згодом його виключно особисті цілі замінює бажання допомогти амберитам та іншим людям позбутися жажливих створінь із Хаосу.

Цікаво, що створивши насичений образами й подіями фентезійний світ, письменник не вдався до креативності в описах їжі та напоїв. Персонажі твору вживають звичну їжу та напої нашого світу, тобто гастрономічний часопростір твору реалістичний. Можемо відзначити, що це єдине повністю реалістичне зображення у фентезійній сазі. Амберити значно витриваліші та сильніші, ніж інші люди, відповідно й утамовують голод вони частіше, задля відновлення сил. Їжа так само виступає для них біологічною потребою, вона є основним джерелом енергії та життєдайної сили. Окрім цього, члени королівської сім'ї мають здатність до регенерації клітин, тож і для цього процесу вони потребують значно більше енергії, яку черпають із харчів. Спочатку, поки події відбуваються у Тіні Земля, то й місця харчування та їжа повністю «земні»: *«Потім відчинив двері в якусь забігайлівку, знайшов там затишний куточок і замовив собі на сніданок склянку соку, пару яєць, тост, бекон та три горнятка кави. Бекон був жирний, аж сочився. Не менше години*

розправлявся із сніданком» [1, с. 14]. Їжа у творі є частиною ритуалу гостинності, навіть якщо стосунки між персонажами не найкращі. Так, Флорімель, побачивши Корвіна у себе в будинку, майже одразу цікавиться, чи він вже їв: *«Опісля служниця принесла біфштекси, кухню пива, і на певний час це звільнило мене від потреби ходити околясом і вдавати, ніби мені відоме те, чого не знає Евеліна Фломель. Біфштекс був чудовий, рожевий усередині, соковитий, я жадібно хрумтів щойно підсмаженими хлібцями й запивав це все великими ковтками пива. Вона відрізала маленькі шматочки від біфштекса і посміювалася, спостерігаючи, як я лигаю їжу та питво»* [1, с. 18]. Це зображення споживання їжі добре підкреслює і становище персонажів: Корвін тут ще не пам'ятає майже нічого зі свого колишнього життя, він прагне отримати чим більше інформації, при цьому не видати свого стану цілковитої невіданості. Натомість Флорімель знаходиться у себе вдома, вона має у спільниках Еріка, котрий вже майже захопив трон і саме вона таємно наглядала за Корвіном у цій Тіні останні століття. Тож вона спокійно та повільно їсть, тим самим демонструючи своє безпечне положення, яке до того ж їй уже набридло. Спостерігаючи як жадібно та спрагло Корвін їсть, вона розуміє, що з таким запалом він намагається і жити: *«А знаєш, Корвіне, мені подобається, з яким завзяттям ти поглинаєш життя. І це – одна з причин, чому дуже не хочу, щоб ти з ним розлучився»* [1, с. 18]. Тож процес споживання їжі сприймається Флорімель і як прояв виразної риси характеру Корвіна. Ця спільна трапеза пробудила в обох відчуття рідності та спорідненості. Як відзначає Світлана Ковпик, «І справді, глибоко усвідомлені та майстерно подані письменником виготовлені й споживані персонажами його твору страви не тільки викликають у реципієнтів букети безпосередніх відчуттів, психостанів і навіть рефлексів, а й породжують у них деякі ознаки їхнього рефлексійного співбуття з іншими персонажами твору» [3, с. 19]. Такий стан «рефлексійного співбуття» під час їжі відчули Корвін із сестрою, а разом з ними це відчуває і читач. Корвін їв і міркував про неї, пригадав її в зеленій сукні та те, як вони добре проводили час разом. Спогади пробудили ностальгію і в Флорімель: *«Легенький смуток промайнув її обличчям, щоки розгладилися. – Так, – підтвердила вона. – Гарні були часи, що й казати...»* [1, с. 18].

До кінця вечері обоє на несвідомому рівні вже визначилися із подальшими діями, а викидання кісток псам символізує своєрідний акт примим-

рення між братом і сестрою: «Ми доїли біфштекси та випили пиво, а дві кістки, що залишилися від трапези, віддали псам».

Потім пили каву, і в мені ворухнулося ніби якесь братерське почуття, але я його приглушив» [1, с. 19]. Цікаво, що кава існує лише в Тіні Земля і коли Корвін її покинув, то сумував за нею й шкодував, що не прихопив запасів кавових зерен із собою.

Окрім кави, члени королівської сім'ї залюбки п'ють вино та інші алкогольні напої. Письменник вводить у текст такі реальні напої як лікер «Ірландський туман» та віскі «Джек Деніел». Спільне вживання алкогольних напоїв часто виступає засобом зближення персонажів: «— Я б не відмовилась від ковтка «Ірландського туману», — сказала вона».

Коли такі справи, то я теж не відмовлюся, — сказав я їй, підвівшись, наповнив лікером дві чарки. — А знаєш, — додав, знову вмостившись на стільці, — приємно сидіти з тобою отак, навіть якщо не довго» [1, с. 24]. Натомість вживання міцнішого віскі підкреслює важкість та важливість ситуації. Так, після невдалої спроби потрапити в Амбер, Флора «... зупинилася перед баром, налила в склянку «Джека Деніела» і залпом, ніби чоловік, осушила посудину. Потім хлюпнула собі ще і пройшла, несучи склянку з напоєм, до великого крісла» [1, с. 34]; Рендом після того, як їм вдалося вбити потвор, що за ним гналися, також повернувся у бібліотеку, аби «допити своє віскі» [1, с. 41]; у першому поході на Амбер з Блейзом, міркуючи про доцільність своїх дій, Корвін теж пив віскі: «Знову сів за стіл, хлюпнув собі віскі, але лише на денце» [1, с. 104], «Ковтнувши віскі, я знову взявся обмірковувати ситуацію» [1, с. 105]; після тривалої дороги в Тінь, де Корвін замовив чимало порошу для рушниць, він також бажав випити віскі «Налив собі міцного віскі, випив, налив ще й відійшов з келихом до вікна» [1, с. 270].

Задля кріплення домовленостей, при зустрічах амберити вживають вино: «Наливши дві склянки вина, одну простягнула мені».

За майбутнє, — сказала» [1, с. 36]; врятувавши Дейдру у лісі «Рендом надібав десь міх із вином, і ми дружно випили» [1, с. 66], а коли Корвін після своєї перемоги зібрав їх усіх у бібліотеці в замку Амбера, то пригощання один одного келихом вина стало своєрідною грою, яка мала на меті не лише об'єднати завжди ненависних один до одного братів і сестер, а й умовно поділила їх на два табори, залежно від того, хто з ким пив вино: «Рендом відвів Дейдру вбік і налив трохи вина, уникаючи звичної суперечки з Флорою або ж принаймні

відкладаючи її» [1, с. 393], «— Корвіне, — мовила Флора. — Гадаю, я б не відмовилася від келиха вина. Не повертаючи голови та не відриваючи погляду від сцени, що розгорнулася переді мною, я гукнув через плече: — Рендоме, налий, будь ласка, Флорі келих вина. — Звісно, — відказав він, і я почув хлюпання рідини» [1, с. 394], Фіона відмовилася пройти з Джуліаном, натомість взяла під руку Корвіна і сказала «...відчуваю, що зараз більше хочу випити вина» [1, с. 395] і заключний етап цієї сцени також пов'язаний із вином. Тож вино таким чином виконує функцію налагодження контактів та згодом, хоч і тимчасового, але об'єднання родини задля спасіння Бранда.

Реальний напій з магічними властивостями описується у п'ятикнижжі Корвіна лише один раз у романі «Двори Хасу», коли Корвіна пригощають елем гноми. Випивши кілька кухлів, він майже впадає у сплячку, але іржання коня приводить його до тями. Варто відзначити, що п'ючи ель, Корвін пригадує легенди про гномів, які веселяться у печерах і заманюють до себе у лігво фальшивою гостинністю подорожуючих, однак теплий ель йому смакує і він думає, що зможе справитися із його дією. Така безпечність мало не привела його до погибелі, однак черпаючи силу із Судного каменю, йому вдалося побороти супротивників.

Письменник маркує ставлення Корвіна до процесу харчування, описуючи споживання ним їжі як (підкреслення наші): «лигав їжу та питво», «з їв там половину курки й видув кварту молока» [1, с.32], «прихопив із собою кавник із кавою [...] пив уже друге горнятко» [1, с.32], «долив собі в горнятко гарячої кави і продовжив поволі сьорбати» [1, с. 33], «купили чималеньку коробочку з написом «Стегенця ящірок, засмажені по кентуккійськи» і барильце слабенького, зі солонуватим присмаком пива» [1, с. 52], «Почали подавати страви, і позаяк я, на відміну від більшості гостей, був голодний, як вовк, то з превеликим задоволенням накинувся на їжу» [1, с. 136], «... почав напихатися м'ясом — найбільш швидкопсувним продуктом з усіх принесених. М'ясо заїдав великими кавалками хліба. Тільки тепер, отак розкошуючи, зрозумів, що вже майже забув, якою смачною буває їжа» [1, с. 143], «Я з їв усе, що Рейн приніс мені, й уперше за весь час ув'язнення відчув, що об'ївся» [1, с. 145], «Я жував, поки жувалося, адже так смачно не їв ще від дня коронації» [1, с. 147], «...я з апетитом узявся до трапези. Їв усе, що бачив на підносі, й спорожнив обидва кухлі» [1, с. 159], «Я склав два сандвічі разом і з їв їх» [1, с. 382], «... я ум'яв величезну вечерю» [1, с. 538]. Ці густативні описи створю-

ють образ ненаситного дужого чоловіка, котрий полюбить смачно та досхочу поїсти. Певно апетит Корвіна був помітний іншим, бо коли він завітав до Віалли, то вона теж одразу запропонувала йому поїсти. Спочатку він відмовився із ввічливості, але коли вона запропонувала вдруге, то вже запитав: «Він що, розповідав тобі, що я вічно голодний?» [1, с. 502]. Віалла відповіла, що її здогадки базуються на знаннях про його активність, отже він не мав часу на ланч. Вона принесла йому важку тачку з хлібом, м'ясом, сиром, фруктами та баклажкою вина [1, с. 503].

Відсутність поживної їжі викликає відчуття голоду та призводить до втрати сил: «*Два дні ми харчувалися тільки фруктами, котрі запивали водою, і я був голодний як вовк*» [1, с. 70], або «*Голод випалював мене, тож вона дала мені кілька хвилин тиші, щоб утамувати його*» [1, с. 504], прибувши знову на Землю, щоб шукати Судний камінь, Корвін був радий гамбургерам та салату, які запропонувала йому Еліс, бо «*вже ладен був з'їсти власного коня, а потім би мені було ой як зле*» [1, с. 567]. Їжа наповнює силою не лише Корвіна, а й інших персонажів твору, як до прикладу Дворкін, коли завітав до Корвіна в камеру для того, аби намалювати карту, спочатку попросив їжу та як вовк, накинувся на неї, хоча це був лише шматок хліба, кавалок сиру та вода [1, с. 154]. Рендом теж, втікаючи від переслідувачів на Землі, не забував поїсти: «*Придбав собі чізбургери й два пива за бакси, що в мене залишилися з Тексорами. На перекус мені знадобилося хвилин двадцять*» [1, с. 363].

За межами Тіні Земля їжа стає менш вишуканою, у більшості випадків персонажі харчуються тим, що їли та пили люди переважно в минулі століття, зокрема в Середньовіччі – вино, хліб, м'ясо та сир: «*Там Блейз відкоркував пляшку вина, дав мені хліба, сиру та сушеного м'яса*» [1, с. 121]; у темниці в Амбері Корвіну спочатку теж давали «*м'ясо, хліб та воду*» [1, с. 134], а після осліплення «*окрась черствого хліба, глиняний глек з водою, а якщо пощастить, то ще шматок сиру*» [1, с. 152], згодом лише вірний слуга Рейн інколи приносив йому «*три свіжі хлібини, головка сиру, яловичина, дві пляшки вина*» [1, с. 141]; поки-

нувши Жопена, у дорозі Корвін мав із собою в'ялене м'ясо, хліб і сир, якими поділився з рицарем [1, с. 171]; подорожуючи з Ганелоном, Корвін також прихопив із собою «*добрий запас вина, кілька хлібин і схололих куснів м'яса*» [1, с. 382], та й навіть у замку Амбера вони їли практично те саме: «*Левелла повернулася, тримаючи тачку з великими шматками м'яса, половиною буханки хліба, пляшкою вина та кубком*» [1, с. 401].

Їжа виступає засобом, за допомогою якого жінки привертають до себе увагу Корвіна та викликають у нього почуття довіри, тобто можемо твердити про т. зв. гастрономічне «спокушання». Так Дара, одна з представниць Дворів Хаосу, серед іншого, пригостивши Корвіна ситним обідом на лоні природи, отримала від нього потрібну їй інформацію, а потім спокусила його та завагітніла. Так само таємнича Панна перестріла Корвіна з кошиком повним їжі та вина, коли він після смерті Оберона поспішав до Дворів Хаосу. Щоправда, під час цієї зустрічі він був обачнішим, пам'ятаючи про досвід із Дарою, однак харчі спокусили його і він з нею все ж таки пообідав: «*Їжа і вино в кошику видавалися справжніми, свіжими й апетитними – значно кращими за мій подорожній запас*» [1, с. 657]. Таким чином Панна відволікала його від продовження шляху.

Висновки. Отже, персонажі твору, незважаючи на наявність інших світів, споживають наїдки та напої тіньового світу під назвою Земля. Автор вплітає у канву тексту назви реальних напоїв та страв, які герої вживають із задоволенням та для відновлення власних сил. Їжа та напої виступають засобом увиразнення психоемоційних станів героїв у романі «Хроніки Амбера», а також складають частину ритуалу гостинності. Густативні образи, за допомогою яких автор описує процес споживання їжі Корвіном, підкреслюють його риси характеру та способи дій. Їжа це його пристрасть, яка є репрезентантом його психологічного стану та емоційних реакцій. З допомогою опису вживання напоїв, зокрема вина, письменник підкреслює стосунки між різними персонажами, наприклад рівень довіри між ними. Загалом можемо констатувати, що описи їжі та напоїв у романах «Хроніки Амбера» досить стримані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Желязни Р. Хроніки Амбера : у 2 томах. Т.1 : П'ятикнижжя Корвіна. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2020. 720 с.
2. Зарубіжні письменники : енциклопедичний довідник : у 2 т. Т. 1 : А - К / за ред. : Н. Михальської, Б. Щавурського. Тернопіль : Богдан, 2005. 824 с.
3. Ковпик С. І. Поетика густативів (на матеріалі сучасної української прози) : монографія. Київ : «НВП Інтерсервіс», 2018. 150 с. URL: https://www.apfn-journal.in.ua/archive/35_2021/part_7/20.pdf (дата звернення: 25.03.2025).

4. Мелех Г. Функційно-семантичні характеристики кулінарної лексики в художніх творах. Актуальні питання гуманітарних наук. 2021. Вип. 35, том 7. С. 107-112. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-7-18>.
5. Brown A. Hard-Boiled Fantasy: Nine Princes in Amber by Roger Zelazny. *Reactor*. URL: <https://reactormag.com/hard-boiled-fantasy-nine-princes-in-amber-by-roger-zelazny/> (дата звернення: 25.03.2025).
6. Christopher S. Kovacs. ". . . And Call Me Roger": the Early Literary Life of Roger Zelazny. *The New York Review of Science Fiction*. 2009. Number 246. Vol. 21. No. 6. P. 7-19. URL: <file:///C:/Users/%D0%9E%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B0/Downloads/NYRSF-AndCallMeRoger.pdf> (дата звернення: 25.03.2025).
7. Weimer P. Review: The Collected Stories of Roger Zelazny, Volume Three: This Mortal Mountain. URL: <https://file770.com/paul-weimer-review-the-collected-stories-of-roger-zelazny-volume-three-this-mortal-mountain/> (дата звернення: 25.03.2025).

FEATURES OF INTERPRETING THE IMAGE OF A WOMAN IN FICTION (GENDER ASPECTS OF THE PROBLEM)

ОСОБЛИВОСТІ ТРАКТУВАННЯ ОБРАЗУ ЖІНКИ В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ (ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ)

Filat T.V.,

orcid.org/0000-0001-5441-7520

Doctor of Philology,

Professor at the Language Training and Humanities Department

Dnipro State Medical University

Klymenko I.M.,

orcid.org/0009-0003-1475-1155

Lecturer at the Language Training and Humanities Department

Dnipro State Medical University

For many centuries, there have been discussions about the similarities and differences between women and men. As a rule, the superiority of men in social, intellectual, moral and spiritual aspects was proven. A woman was considered a "devil's vessel", an inferior person, deprived of all rights. She did not have the right to sit next to a man at the table, lived in specially designated living rooms, and was subjected to constant humiliation and insults from men. The difference was also manifested at the level of clothing and appearance: a woman could not wear trousers, long hair was considered decent for her, and short hair – for men. In the Middle Ages and the Renaissance women were often accused of hypocrisy, theft, treachery, talkativeness, lies, and mercenariness. On the other hand, in the Renaissance, artists and poets began to praise the beauty and spirituality of women. Thus, in Dante and Petrarch, a woman becomes an object of worship and admiration, a muse for the poet. Classical courtly poetry of the Middle Ages is suffused with the idealization of women by male poets. Before the heyday of chivalric love lyrics, which experts associate with the formation of the right to sexual free choice, in the literature of the Early Middle Ages the treatment of women was different. In ancient literary monuments, such as, for example, Icelandic sagas, which reflect the tribal mentality, women were not given a place at all, since they were representatives of a foreign clan and therefore had no aesthetic status in the tribal sagas. In the literature of Western Europe of the 17th and 18th centuries (the novels of Charles Sorel, Paul Scarron, Gustave Flaubert, Daniel Defoe), images of thieves, women of easy virtue, and scoundrels appear.

Attention should be focused not on the rivalry between a man and a woman, but on the uniqueness of each individual, where the main principle is their harmonious union under the condition of absolute social equality. Society should be built not on conflicts, but on mutual understanding and cooperation, where their socio-social equality is guaranteed, where there should be no domestic violence, which, unfortunately, remains widespread both in Eastern countries and in some European societies. A man and a woman should not only recognize their differences and common features, but also develop them in a spirit of mutual respect and support.

Key words: gender aspects, the image of women in literature, dualistic value system, Renaissance humanists, antinomy, social and family relations.

Протягом багатьох століть велися дискусії про схожість та відмінність жінок та чоловіків. Як правило, доводилася перевага чоловіків у соціальному, інтелектуальному, моральному та духовному аспектах. Жінка розглядалася як «судина диявола», неповноцінна особа, позбавлена всіх прав. Вона не мала права сидіти поруч із чоловіком за столом, жила в спеціально відведених окремих житлових кімнатах, зазнавала постійних принижень та образ з боку чоловіків. Різниця проявлялася також на рівні одягу та зовнішності: жінка не могла носити штани, для неї пристойними вважалося довге волосся, а для чоловіків – коротке. Жінок часто в Середньовіччі та в епоху Відродження звинувачували в лицемірстві, крадіжках, підступності, балакучості, брехливості, продажності. З іншого боку, в епоху Відродження художники та поети починають оспівувати красу та одухотвореність жінки. Так, у Данте, Петрарки жінка стає об'єктом поклоніння та захоплення, музою поета. Класична куртуазна поезія середньовіччя сповнена ідеалізацією жінки поетами-чоловіками. До розквіту лицарської любовної лірики, яку фахівці пов'язують із формуванням права на сексуальний вільний вибір, у літературі Раннього Середньовіччя трактування жінки було іншим. У стародавніх літературних пам'ятниках, таких, наприклад, як ісландські саги, що відбивають родовий менталітет, жінці не приділялося місця взагалі, оскільки вона була представницею чужого роду і тому не мала естетичного статусу в родових сагах. У літературі Західної Європи XVII–XVIII століть (романи Шарля Сореля, Поля Скаррона, Гюстава Флобера, Данієля Дефо) з'являються образи злодієнок, жриць кохання, шахрайок.

Слід зосереджувати увагу не на суперництві між чоловіком та жінкою, а на унікальності кожної особистості, де головним принципом є їхній гармонійний союз за умови абсолютної соціальної рівності. Суспільство має будуватися не на конфліктах, а на взаєморозумінні та співпраці, де гарантована їхня суспільно-соціальна рівність, де не повинно бути домашнього насильства, яке, на жаль, залишається поширеним як у східних країнах, так і в деяких європейських суспільствах. Чоловік і жінка мають не лише визнавати свої відмінності та спільні риси, а й розвивати їх у дусі взаємоповаги та підтримки.

Ключові слова: гендерні аспекти, образ жінки в літературі, дуалістична ціннісна система, гуманісти Відродження, антиномія, соціально-сімейні стосунки.

Introduction. For a very long time, humanity has been pondering and reasoning about the similarities and differences of the biological and physiological nature, social functions, and the role of a man and woman, their interrelationship both in social, socio-political, family, and sexual aspects, as well as in the specifics of their spiritual and physical organization, which is often considered in the dualistic value system of “higher – lower”, “better – worse” [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9]. For many centuries, as is known, there have been discussions about this hierarchy in the comparative assessment of men and women, where the superiority of men in social, intellectual, and moral terms was most often proven, while the spiritual, moral nature and social role of women were downgraded.

The analysis of the latest researches and publications. Modern literary studies, as well as philosophical and sociological sciences, fruitfully investigate and analyze the problems of the relationship between a man and a woman, examine the various components of a woman's character and how it has changed over the centuries. This is evidenced by numerous monographs, scientific articles and investigations, where the evolution of a woman is presented as a continuous process of development of the “best part of humanity” and striving for perfection. V. Averianov, B. Bevzenko, S. Bem, Sh. Bern, O. Vilkova, M. Vikhliaiev, T. Vlasova, Yu. Volkova, L. Voronko, T. Hovorun, V. Hoshovska, I. Grabowska, V. Kravets, K. Levchenko, T. Melnyk, L. Shtylyova, S. Pavlychko, I. Zhrebkina, O. Kis, L. Kobelyanska, L. Smolyar, N. Sukhim, O. Yarosh and others studied various aspects of the problem of gender relations between a man and a woman, analyzed the features of the reflection of the image of a woman in literature and art. Researchers have different points of view and views on gender problems of society, on the function of woman in it, but in one their views coincide: “the position of woman in society determines the level of its educational, socio-economic development” [10, p. 21].

Task setting. The purpose of the article is to analyze the introduction of gender stereotypes into fiction, to consider the evolution of views on a woman from the “devil's vessel” to the recognition of her social equality with a man and prophetic hypotheses about the return of matriarchy. The purpose and task of the investigation is also to clarify the uniqueness of representatives of different sexes, where the law of life is not struggle, but their union with the recognition of absolute social equality.

Presentation of main material. The history of discrimination against a woman and its evaluative interpretation moves from the well-known formula “vessel of the devil”, through the recognition of her

as a “man” by a majority of two votes at the papal council to the recognition of her social equality with a man and to prophetic hypotheses about the return, starting from the 21st century, of matriarchy. And here the most important role was played by women who fought for their rights. Now men have already started talking about their discrimination. In particular, our compatriots increasingly appeal to the laws of Ukraine, in which it is necessary to treat elders and women with respect and where men are not mentioned. But if we return to the history of the “man – woman” problem, it should be noted that women were constantly humiliated and insulted by the so-called “stronger sex”, forbidding them to sit next to them at the banquet table, offering to live in specially designated living rooms, which affected the history of architectural decisions of the “female half of the house”. In clothing for many centuries, gender specificity has been emphasized – the “dress code”, speaking in modern language. Traditions in this matter were so strong that, for example, wearing a man's suit, in particular trousers, as is known, became one of the grounds for condemnation by the churchmen of Joan of Arc, which led her to the bonfire. And in the 19th century, Georges Sand decided to assert herself and fight against the established stereotype of women's clothing, appearing in society in a man's suit, which caused a storm of criticism. True, some violations of the dress code were also used by men. For example, the romantic T. Gautier wore a provocative red vest. But here we are not talking about gender-based masquerade, which is used by modern transvestites, but about a form of social-ethical or aesthetic protest against established canons.

The sharp antinomy between a man and a woman was also emphasized in hairstyles: for a long time long hair was considered decent for women, and short hair – for men. The establishment of equality between a man and a woman in the 20th century was also reflected in fashion, when the differences between women's and men's clothing and hairstyles were erased.

Both medieval and Renaissance authors of satires in fabliaux and novellas accused women of treachery, hypocrisy, talkativeness, lying, and mercenary spirit. But the Renaissance turned out to be controversial. On the one hand, it was the time of the “witch-hunt”, when beautiful women who possessed “folk medicine” were in danger, and on the other hand, female beauty was glorified by artists and poets who dared to depict female nudity. The Renaissance era also put forward the criteria of women's intellectuality, following one of which was reflected in fashion – increasing the forehead due to shaved hair by five to six centimeters as a sign of intelligence.

Humanists of the Renaissance, continuing the traditions of chivalrous courtly poetry of the 12th and 13th centuries, began to praise both physical and spiritual beauty of women: Dante made his Beatrice a symbol of the Divine Idea and a guide to Paradise; due to the image of the golden-curled beauty Laura in Petrarch's sonnets, for almost 200 years in Western European poetry, only blondes dominated, and, in contrast to the modern unfair reputation of them as limited doll fools, which was largely contributed to by Hollywood movies, they were also marked by high spirituality, intelligence, and morality. Although in fairness it should be noted that British scientists, comparing blondes and brunettes, gave preference to blondes even in the intellectual sphere. True, Shakespeare dared to introduce not only the black-haired Dark Lady into poetry with his sonnets, but also to deny her moral perfection, admitting that "If thy unworthiness raised love in me, / More worthy I to be beloved of thee" [11].

The French novelist of the 18th century, Antoine Francois Prevost, also portrayed the fatal vicious woman, who created the image of Manon Lescaut, who received the status of an "eternal image" of a vicious, unfaithful, but beloved woman. However, in addition to male enemies, women also had defenders. Not only the Provençal poets of the Middle Ages, who created the cult of the "Beautiful Lady", but also, for example, the English poet of the 17th century. John Donne, who wrote the treatise "In Defense of Beautiful Women", and Richardson with his ideal-virtuous Clarissa and Pamela, and Shakespeare, who created not only the image of the Dark Lady, but also the images of Juliet, Desdemona, Lady Macbeth and the villainous daughters of King Lear: Shakespeare did not attack female beauty as such, he saw different women and different men. A lot of classical authors of the 19th and 20th centuries. created images of decent women, although there are echoes of the old tradition of denouncing the imperfection of female nature in H. Flaubert, the author of the novel "Madame Bovary", and in U. Thackeray, who created the image of the cunning intriguer Becky Sharp, and many other writers.

It should be noted that the language preserved the semantics of the word "witch" – the common name of a woman – "vedunia", i.e. cognizant, although in the history of word use there was clearly a reassessment of the value of this property of women. Women in the representation of men in the Early Middle Ages also knew the secrets of military art, not only healing, creating a love potion, magic, they could maleficate, "send" curses. In the oldest medieval European monuments, which have preserved the features of

everyday life, the psychology of behavior, formed in matriarchy with its gynocracy – the dominance of the position of women in social and family relations – there is a mention of Amazons, from whom male heroes (for example, the hero of the Irish sagas Cuchulain) were trained in the art of war. "Disciples" entered into temporary marriages with Amazon women, and after the expiration of the training period and the birth of a child, they were forever expelled from the *tribe*. The image of a female-warrior, whom a man can defeat only by *cunning* (a common reproach addressed to women, not men), is present in the "Song of the Nibelungen". It conveys the features of matriarchal life and its values in the image of Brunnhilde – almost a giantess who brilliantly wields weapons and physical strength – qualities that were long excluded from the set of "femininity", where weakness and the need for male help dominated. It is curious that in the USA, in connection with the company that the mass media undertook, fighting against the harmful fashion for thin beauties (as you know, this fashion led to a sharp drop in the birth rate), they began to cultivate the "Brunhilda type". A kind of "restoration" of the qualities of a woman warrior is observed in the modern tendency to recruit women into the army, which is especially practiced in Israel, the USA, and Ukraine, as if reviving the ancient ability of women to be skilled warriors, wield weapons, and not only possess femininity – the main quality that men valued in women, calling them the "weaker sex", although the "love-war" metaphor, where the relationship between men and women was equated to military actions, has already appeared in chivalric literature (remember: in antiquity, the Trojan War began because of a woman – the beautiful Elena).

In general, the image of a woman in literature is ambiguous. So, in ancient mythology, the goddess of wisdom – a woman Athena, who was in charge of crafts, being a distant analogue of a business woman, not tolerating rivalry, turned the earthly girl Arachne into a spider because the carpet she wove was superior to Athena's creation. True, Erasmus of Rotterdam also made the bearer of stupidity a woman, created an allegorical image of Mrs. Stupidity.

In the Ukrainian language, Wisdom, Truth, Loyalty, Beauty are of feminine gender, which is worth paying attention to. After all, apparently, there are traces of matriarchy-archetypical semantics here, the meaning does not appear in them arbitrary, but men forget about it, appealing to the words Malice, Envy, Revenge, etc., attributing these properties primarily to women. Of course, it should be emphasized that we are not talking about the idealization of a woman with the help of linguistic arguments, but

only about a fair approach that would consider the psychological nature of a woman from the point of view of the laws of dialectics.

In medieval satire, no less happened to men, where first of all doctors, lawyers, and swindlers were ridiculed for their cunning, greed, and meanness, which, of course, do not mean that these qualities necessarily belong to the nature of men in general. If, as is known, in the Middle Ages the education of women was home schooling and illiteracy was widespread, although there were educated women at the social top, then it should be remembered that in the Renaissance era they began to seriously engage in the education of women, and in the 17th century, libraries for women and youth were created, the targeting of which, however, emphasizes a certain intellectual immaturity of female readers. Women writers appeared in the 16th–18th centuries: Margarita of Navarre, Madame de Lafayette, Madeleine de Scudery, Afra Behn, and others, who created images of beautiful women superior to men in their moral principles.

Let's return to the interpretation of a woman in the classical courtly poetry of the Middle Ages, saturated with the idealization of woman by male poets. Before the flowering of knightly love lyrics, which experts associate with the formation of the right to sexual freedom, the interpretation of a woman in the literature of the Early Middle Ages was different. In ancient literary monuments, such as, for example, the Icelandic sagas, which reflect the clan mentality, the woman was not given a place at all, since she was a representative of a foreign clan and therefore did not have an aesthetic status in the clan sagas. In later Irish sagas, there is already a list of positive, from a man's point of view, qualities of a woman. Thus, Emer, the wife of the ideal hero Cuchulainn, had the following qualities: the gift of silence is mentioned first (apparently, already then the talkativeness of women was noticed, who, as it has now been proven, say more words in a minute than men and need more verbal communication than they do); then the gift of cleanliness, the gift of skillful cooking, the gift of healing, singing, dancing, and lastly the gift of beauty are mentioned. But all this was a list of ideal qualities of women from a man's point of view, as mentioned above. In the “Senior Edda”, where advice is given on when and how to marry, there is a piece of advice: “Never praise the ice until you cross the river, and the woman until she dies”.

In chivalric literature, completely different criteria and evaluations of women appear, which, of course is connected with the social structure, family relations, ethical norms and values of that time. As is well known, the appearance of the literary

and cultural phenomenon of the knightly cult of women was facilitated by the right of the majority. According to it, only the eldest son inherited the land – the main wealth of the Middle Ages – and the castle. The rest of the sons had to leave the parental home and find themselves a patron, to whom they performed knightly service. To this socio-economic and very prosaic reason, we owe the emergence of the poetic cult of admiration for a woman, most often the wife of a lord. The cult of the Lady had its origins in the provisions of the chivalric code on the protection of the weak and oppressed, which included a woman. This code was transformed into the glorification of a woman, which in Provence was considered the first duty of a knight. Due to poverty, serving knights could not find wives among themselves and strove to achieve love, and not only by platonic, poetic, beautiful courtship of a woman, praising her beauty, first of all, with a series of exquisite compliments. Instead of modern attributes of courtship – candies, flowers, visits to restaurants – poetic praise of a woman was used, and her ideal poetic portrait was created. The protection of the beauty of a pictorial image (portrait) could become a reason for a duel between knights, each of whom considered his Ladylove more beautiful. Most modern scientists believe that the cult of the Lady was very often not so much an expression of genuine feelings, as much as a form of vassal loyalty, a ritual that entered the life of the knightly class, although in the Provençal chivalric lyrics you can find real masterpieces of sincere admiration for the beauty of the chosen Ladylove's heart and the depth of feelings of a knight in love.

The courtesan cult of women flourished in the 12th century, already in the 13th century it begins to decline. Friedrich Schiller's famous ballad “The Glove” is devoted to the crisis of this cult, where the lady, out of a vain desire to show off her faithful service and love to the courtiers, demands that the knight pick up the glove, which fell on the circus arena among the wild animals. “Herr Ritter ist eure Lieb so heiß / Wie ihr mir's schwört zu jeder Stund, / Ey so hebt mir den Handschuh auf” [12], says the lady. The knight, showing courage, raises his glove and with the words “Den Dank, Dame, begehrt ich nicht...” [12] throws it in the lady's face, realizing that she does not love him, but only wants to “boast” about his loyalty and love to others. Ritual love is abolished, replaced by the cult of sincere and deep feelings, which are required by each other between a man and a woman and which were described already in later centuries by George Sand, F. Stendhal, E.M. Remarque and others.

The Renaissance era partly continues, as already mentioned, the glorification of the beauty of a lady, but in Dante, Petrarch, and the Petrarchists, Platonic love-admiration dominates, where the woman is the Muse of the Poet, a poetically beautiful beloved, as in Petrarch, or an abstract symbol of Truth, as in Dante. In the 17th and 18th centuries, images of thieves, swindlers, and women of easy virtue appeared in the literature of Western Europe in the novels of Charles Sorel, Paul Scarron, Gustave Flaubert, and Daniel Defoe.

Recently, when gender issues attract attention no less than the “women's question” in the 19th century, there have been attempts to prove the physical and biological superiority of men. They began to refer to the fact that his brain is bigger, that he masters abstract thinking to a much greater degree than a woman. At the same time, operating on bodily and physical criteria, they forget that men worldwide live less than women, that there are 8 times more interchangeable centers between the left and right hemispheres of a woman's brain, that a child's intelligence depends to a much greater degree on the mother's

genotype than the father's, and, therefore, the intelligence of men is genetically derived from women, not to mention that only a woman possesses the miracle of giving birth to a child, without which humanity would have perished. And although, according to psychologists, a man resorts to lying five times a day, and a woman – ten times, he surpasses her in the use of violence twenty times.

Conclusions. It is thought that what needs to be clarified is not the superiority of a man or a woman, but the uniqueness of representatives of different sexes, where their union is the law of life, of course, with the recognition of their absolute social equality. It is not a war between the sexes, but their peaceful union should be implemented in a society where their public and social equality is guaranteed, where there should be no domestic violence, which is so widespread nowadays not only in most countries of the East, but also in European countries where men dominate. Men and women must recognize and cultivate their differences and similarities, resisting the so-called “third sex” that is threateningly fashionable these days.

REFERENCES:

1. Алексопуло К.І., Ташкінова О.А. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків на ринку праці як напрям феміністичної соціальної роботи. *Вісник ПДТУ. Серія: Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування*. 2019. Вип. 4. С. 5–9.
2. Бабухіна С.А. Гендер і влада: український політичний контекст. *Сучасне суспільство*. 2015. № 1. С. 4–12.
3. Келлі Джоан. Чи існував Ренесанс для жінок? Гендерний підхід: історія, культура, суспільство / Під ред. Ліліани Гентош, Оксани Кісь. Львів : ВНТЛКласика, 2003. С. 46–61.
4. Кісь Оксана. Жінка в традиційній українській культурі (друга половина XIX – початок XX ст.). Львів : Інститут українознавства НАН України, 2008. 272 с.
5. Крижановська М. В. Вплив гендерного фактору на створення ситуацій комунікативної асинхронії в сімейному дискурсі. *Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка*. С. 348–360.
6. Марценюк Т. Гендерні відносини в українському суспільстві у сфері політики. URL: <https://npu.edu.ua/media/kunena/attachments/legacy/files/17.pdf>.
7. Кучук А. Гендерна рівність і рівність чоловіка і жінки: правовий дискурс. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/517169>
8. Тараненко О. Андроцентризм у системі мовних координат та сучасний гендерний рух. Київ : Будинок Дмитра Бурого, 2021. 112 с.
9. Гендерні дослідження: прикладні аспекти : монографія. за наук. ред. В.П. Кравця. Тернопіль : «Навчальна книга – Богдан», 2011. 441 с.
10. Говорун Т.В., Кікінеджі О.М. Гендерна психологія. К. : Академія, 2004. 308 с.
11. Shakespeare W. Sonnets with audio reading. Sonnet 150. URL: <https://www.shakespeareitalia.com/shakespeare-sonnet-150/>
12. Шиллера Фрідріх. *Рукавичка*. URL: <https://www.all-de.com/service/phonetik/1676-kak-zvuchit-original-ballady-perchatka-fridriha-shillera-i-ee-perevod-na-russkij-jazyk.html>

THE IMPACT OF LITERARY TENDENCIES IN CHINA IN THE 1980S ON LU YAO'S WORKS: TRANSFER FROM THE "SCAR LITERATURE"

TO A "LITERATURE OF REFORM" ВПЛИВ ЛІТЕРАТУРНИХ ТЕНДЕНЦІЙ КИТАЮ 1980-Х РОКІВ НА ТВОРЧІСТЬ ЛУ ЯО: ПЕРЕХІД ВІД «ЛІТЕРАТУРИ ШРАМІВ» ДО «ЛІТЕРАТУРИ РЕФОРМ»

Cao Jing,

orcid.org/0000-0001-6762-5679

Graduated Student

Educational and Scientific Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv

The work of Lu Yao (路遥, real name – Wang Weiguo 王卫国, 1949–1992) had a significant impact on the development of realism in Chinese literature after the completion of the "Cultural revolution". A prominent figure among the Chinese realist writers, who worked in the vein of "Scar literature" and "Literature of reform". The defining trends in Chinese literature of the 1980s were the dominance of the "Scar literature" and a "Literature of reform", which personified trauma and the memory of the "Cultural revolution". The "Scar literature" and a "Literature of reform" were of great importance in shaping modern Chinese literature and were the first stage in the liberalization of literary policy in post-Mao China. Lu Yao's work marked the transition from the "Scar literature" to a "Literature of reform" which highlighted the social and moral changes in Chinese society in the 1980s. Lu Yao does not try to offer his "reform script", in his works as other writers tried to do; Lu Yao presents reforms as a difficult period of doubts, objections, losses instead, and, at the same time, the faith of the younger generation in a better future. Lu Yao's works based on the complex of psychological and social conflicts, the solution of which the characters are trying to find. At the same time, Lu Yao, as a writer with creative idea always tried to express social aspirations and moral values. The purpose of the proposed paper is to identify the literary trends of China in the 1980s in the work of Lu Yao, as well as to trace the features of the artistic world of Chinese realist writers of the second half of the twentieth century. The author's ability to create vivid characters is significantly for the success of a literary work. The latter requires special attention to reflect psychological conditions and mental experiences, so that the reader can feel the author's personal state of mind. Based on the analysis of Lu Yao's novel "The Ordinary World", we conclude that the author combines elements of various literary movements, particularly the "Scar literature" and a "Literature of reform", portray social conflicts and cultural identity of the Chinese nation through deep realism and detailed character studies.

Key words: China, Chinese literature, Chinese literature of the 1980s, contemporary Chinese literature, realism, "Scar literature", a "Literature of reform", "Search for roots literature", "Cultural revolution", Lu Yao's literary works.

Творчість Лу Яо (路遥, справжнє ім'я – Ван Вейго 王卫国, 1949–1992) здійснила значний вплив на розвиток реалізму в китайській літературі після завершення «культурної революції». Видатна постать серед китайських письменників-реалістів, яка працювала в дусі «літератури шрамів» та «літератури реформ». Визначальними тенденціями в літературі Китаю 1980-років було домінування «літератури шрамів» та «літератури реформ», які уособлювали травму та пам'ять про «культурну революцію». «Література шрамів» та «література реформ» мали велике значення на формування сучасної китайської літератури та були першим етапом лібералізації літературної політики в Китаї епохи після Мао. Творчість Лу Яо знаменувала собою перехід від «літератури шрамів» до «літератури реформ», яка висвітлювала соціальні та моральні зміни в китайському суспільстві 1980-х років. У своїх творах Лу Яо не намагається запропонувати свій «сценарій реформ», як це намагалися зробити інші письменники; натомість Лу Яо представляє реформи як складний період сумнівів, заперечень, втрат і, водночас, віри молодого покоління в краще майбутнє. Творчість Лу Яо заснована на складних психологічних і соціальних конфліктах, вирішення яких герої намагаються знайти. При цьому Лу Яо як письменник з власною творчою ідеєю завжди намагався висловити соціальні прагнення і моральні цінності. Метою запропонованої статті є виявлення літературних тенденцій Китаю 1980-років в творчості Лу Яо, а також простежити особливості художнього світу китайських письменників-реалістів другої половини XX століття. Успіх літературного твору багато в чому зумовлений майстерністю автора у створенні яскравих персонажів. Останні вимагають особливої уваги відображення психологічних станів і душевних переживань, завдяки чому читач здатний відчувати душевний стан самого автора. На основі аналізу романів Лу Яо «Звичайний світ» ми даємо висновок, що автор поєднує в собі елементи різних літературних течій, зокрема, «літератури шрамів» та «літератури реформ» – зображуючи соціальні конфлікти та культурну самосвідомість китайської нації за допомогою глибокого реалізму та детального опрацювання характерів.

Ключові слова: Китай, китайська література, китайська література 1980-х років, сучасна китайська література, реалізм, «література шрамів», «література реформ», «література пошуку коренів», «культурна революція», творчість Лу Яо.

Problem Statement. The dominant role in the literature of China in the 1980s was occupied by the "Scar literature", which has a great historical significance as the first stage in liberalizing China's

literary policy in the Post-Mao Era. For the previous three and a half decades, literature served as politics more than ever in China's long literary history. The persecution of writers during the "Anti-

Rightist Campaign" (1957–1958) and the "Cultural Revolution" (1966–1976) taught Chinese writers the fatal consequences they could face for portraying unflattering images of socialist society or for portraying humanistic principles or romantic love.

After the defeat of the "Gang of Four" and the end of the "Cultural Revolution" in 1976, the development of Chinese literature entered a new period, which used to be named as the Literature of the New Period. Due to rapid development and changes, a new aesthetic worldview, diverse literary phenomena, free literary polemics, and bright literary achievements, it demonstrates its unique style and has become an essential page in the history of the modern Chinese literature. Lu Yao was one of the most famous authors of this time, who was undoubtedly influenced by literary trends in the Post-Cultural Revolution period.

Analyzing recent research and publications.

The methodological basis of the paper are the works of such researchers as Wang Gang (王干), Liang Xiangyang (梁向阳), Wang Yu (王愚), Li Xing (李星), Ding Zeng'u (丁增武), Makoto Yasumoto, Ivan Semenist.

The Chinese critic Wang Gang (王干) expressed the view that modern literary history considers "Scar literature", "Reflexive literature", and "Literature of reforms" as three dyachronic literary directions of thought. It seems to be a constantly evolving literary process. By reading these works today, we discovered that the process is not linear; sometimes three of them come into contact with one another. Trauma literature and reflective literature, as short-lived literary currents, to a certain extent suppressed and liberated public discontent with national disasters and individual traumas. The next step is to face a new life again. The main aim of reforming literature, which is to replace scars and reflective literature, is based on time and is inevitable due to the history of that time. The spring wind of that time was experienced by Chinese writers, who employed literature to reflect the people's voices and timely passed on the demands of the people for social changes and progress. Writers call for changes in time and social progress through literature [8].

Ukrainian researcher I. Semenist's research on "Scar literature" shows that although the revolutionary cause was not questioned, it challenged the instrumental subordination of culture to it. It restored the importance of individual autonomy, the expression of conscience, complex moral dilemmas, and the role of literature in uncovering dark aspects of society. The emergence of "Scar Literature" within two years of Mao Zedong's death and the fall of the 'Gang of Four' shows the authors' courage in reviv-

ing the traditional duty of Chinese writers to expose injustice and corruption. Thus, the "Scar Literature" has great historical significance as the first stage of liberalization of the literary policy of the Communist Party of China in the post-Mao era [1, c. 135–136].

It is important to pay special attention to studies that explore Lu Yao's literary works. Liang Xiangyang (梁向阳), who is the author of "Biography of Lu Yao" ("路遥传") believes that Lu Yao's novel "The Ordinary World" in the context of the rapid development of society and the interpenetration of Chinese and Western cultures continues to win new supporters [5]. According to Chinese literary critic Wang Yu (王愚), Lu Yao's creative career is short-lived, but the ideological and figurative diversity and touching power of his work have their own characteristics inherent in all the works of the artist [15]. In turn, Li Xing (李星), a Chinese writer, critic, vice president of the Chinese Prose Association (中国小说协会副会长), believes that Lu Yao made a breakthrough in the formation of the artistic foundations of realism of post-Maoist time [14]. Professor Ding Zeng'u (丁增武), studying Lu Yao's prose, expressed the opinion that one of the main foundations of his work is the expression of a national-cultural mentality (文化心态). The so-called "cultural mentality" is a reflection of modern rational thinking based on traditional cultural sensuality (emotionality) [5]. Japanese literary critic Prof. Makoto Yasumoto (安本实), devoted more than 20 years to the study of the life path and work of Lu Yao, believes that Lu Yao "is one of the writers who will forever remain prominent representatives of modern Chinese literature" and that "Lu Yao's work has reached the heights of world literature" [13].

The aim of this paper is to establish the link between the creative concepts in Lu Yao's works and the literary trends in Chinese literature during the 1980s; to assess how various literary trends affected Lu Yao's creativity and the artistic qualities of his literary works; to examine the distinctions between the works of various tendencies of literary and the creative inspiration behind Lu Yao's works.

Main Findings. It can be said that all the 1980s were a decade when writers' enthusiasm was the highest at the end of the 20th century, researchers were most active, and achievements were extremely impressive. The 1980s saw the emergence of prosaic creativity, which was inextricably linked to the "Scar literature" ("伤痕文学") at the end of the 1970s. Back in the heyday of "Scar literature", a group of writers who dared to think and had a wealth of experience headed the fight to overcome the limitations of the common slogan "restoration of realistic creative

methods". They put forward the idea of deepening realism and used its possibilities. The writers have been able to write many works with significant ideological and historical depth due to their own creative practice. An important feature of the "Reflection literature" ("反思文学") in the process of creation is the restoration of the absurd nature of the "Cultural Revolution" on the political and social levels, from general identification of social misconceptions to the synthesis of historical experience and lessons. In comparison to the novels of "Scar literature", his view is deeper, more sober, the subject is deeper, and he has a brighter rational color [11, p. 83–84].

Since 1978, the focus of employment in China has been on economic development. The backstory of this era has led writers to invest their creative enthusiasm in real life. Literature reforms were born. In general terms, the book "Literature of Reform" (改革文学) sought to portray social inconsistencies during the transition between old and new systems, as well as documenting the difficulties of reform and the consequent shifts in ethical attitudes and moral beliefs. From the point of view of creative methods, realism is the main direction, emphasizing attention to the formation of the portrayal of the characters, especially the portrayal of the reformer [11, p. 85].

The "Scar Literature" emphasizes the importance of showing kindness in the face of both physical and spiritual difficulties. The "Reflection literature" is a writer's profound reflection on the ten-year history of adversity caused by the Chinese nation, in terms of awareness of suffering, in the face of a joyless life. Literature of reforms is a comprehensive analysis of the national spirit and the existing system on the literary level in the face of struggle and suffering of the Chinese nation [3, p. 310].

Generally, whether it is "Scar literature", the "Reflection literature" or "Literature of Reform", the educational role they play is mainly based on the socio-political level, and the purpose of the narrative is to present literary arguments in favor of social-political practices of the time. The emergence of the "Search for roots literature" (寻根文学) around 1985 has gone beyond the socio-political level, penetrated into the depths of history, and prompted cultural and anthropological reflections on the survival of the Chinese people and their national character. Researcher Zen Pan (曾攀) emphasizes: "Having survived the pain of 'scars' and 'reflections', literature began to seek the soul of the nation and the roots of culture that were damaged and gradually disappeared. It can be said that the tendency to search for roots has restored the internal function of litera-

ture in solving ethnic and cultural problems with the Fourth of May Movement" [12].

It was in this great literary genre that Lu Yao began, developed, and reached the peak of his creativity. It accurately depicts the human nature, but also reflects how society rebuilds the soul. He projected the traces of historical development while creating the image of his character. This projection reflects the serious thinking of the writer and his passionate and detailed analysis of reality, society, history, and suffering.

At the beginning of a new period of Chinese literature in the 1980s, Lu Yao turned his creative attention to real life in changing conditions, and especially to the feelings of ordinary people at the bottom of society. His main works – the story "A Touching Scene" ("惊心动魄的幕", 1980), the novels "Fate" ("人生", 1982) and "Hard Times" ("在黄文的日子", 1982), the novel "Ordinary World" ("平凡的世界", 1986–1989) and others – are devoted to describing the life of rural residents of the mountainous region of Shaanxi during the period of economic reforms of the 1970s–1980s. The author does not try to offer his "reform scenario" in the countryside, as other writers try to do; Lu Yao presents the reforms as a difficult period of doubts, denials, and losses, while at the same time, expressing the young generation's faith in a better future. At the heart of all of Lu Yao's works are complex psychological and social conflicts, which the characters try to resolve.

Lu Yao's novels, particularly "Fate", have a significant impact on literary and reading circles because of this. Subsequently, in the process of writing the novel "Ordinary World", Lu Yao did not succumb to the influence of new literary trends and consistently adhered to the traditions of the realistic method. On the one hand, this is due to the spiritual connection of Lu Yao with his small hometown of Northern Shaanxi. The cultural identity of the inhabitants of this area is associated with natural patience and indulgence. They do not reject someone else's culture, but they do not betray their own nature. Lu Yao's strong character and personal actions are a result of his own life experience.

Lu Yao's novel "The Ordinary World", in the context of the rapid development of society and the interpenetration of Chinese and Western cultures, continues to win new supporters. This is explained, on the one hand, by the fact that this novel is an outstanding work that depicts the survival, struggle, emotions and dreams of ordinary people in the ordinary world, and also describes the "era of great transformations", and the author plays the role of "historian-chronicler". On the other hand, the moral values expressed in this novel are an important legacy of the

thousand-year cultural tradition of self-improvement and social commitment. Therefore, this work encourages readers to work hard in pursuit of good [15].

The social changes in China in the 1980s were recorded by Lu Yao in his texts. His works are a reflection of society, the depth of social psychology in transition, and are characterized by foresight in describing ordinary people outside of suffering. The specificity of Lu Yao works is as follows: 1) do not avoid political events and political struggle; 2) the poison of political figures were created in order to reveal social and political problems; 3) the fate of many characters in the work is inextricably linked with politics.

Conclusions. It is meaningless for literature to list facts, arrange events, or simply describe the simple relationship between history and people. The writer is not tasked with systematizing history or reality. The objective of this inquiry is to determine if it can truly reveal the depth of the times that permeate people, and if it can be integrated into the historical context with characters' fates and choices. In the entire process of artistic creation, Lu Yao paid special attention to the communication and integration of time and historical consciousness. He believes that the writer's job is not only to please their contemporaries, but also, more importantly, to give history a profound explanation. Regarding modern life and histor-

ical events, he advocates using historical and artistic perspectives to analyze people's survival and living conditions in social contexts. Lu Yao believes that political life is an important part of social life, and sometimes it can have such an impact that it affects the direction of history. What measures can writers take to avoid this? All the masters of art in ancient and modern China and abroad do not avoid this. They do not passively adapt to politics, but rather actively assess it from a higher historical perspective.

In conclusion, the development and changes of time, the degree of influence of political, economic, cultural, and other social factors, as well as the life experience and worldview of the individual, all have a profound impact on the creative inspiration and expressiveness of the writer's works. Studying the literary trend of the 1980s, we conclude that in the novel "Ordinary World" by Lu Yao we see not only a social conflict between the populations in cities and villages, the image of a reformer, but also the serious thinking of the writer about the cultural mentality of the nation and human morality. Lu Yao combined realistic creative techniques and the characteristics of several literary trends in Chinese literature during the 1980s to create a masterpiece that features a rich plot and fully-fledged characters. Which in turn symbolized the transition from "Scar literature" to "Literature of reform".

REFERENCES:

1. Семеніст І. Сучасна китайська література: навчальний посібник. К. КСУБГ. 2025. С. 135-136.
2. 白烨, 力度与深度 – 评路遥《平凡的世界》, 中国新时期文学研究资料汇编, 2006年, 第318-322页
3. 常智奇, 在苦难意识中展示人的内在性 – 侧评《平凡的世界》的艺术追求, 中国新时期文学研究资料汇编, 2006年, 第309-317页
4. 丁增武, 传统情感和现代理性之间的平衡与倾斜 – 试论路遥的文化心态, 中国新时期文学研究资料汇编, 2006年, 第155-161页
5. 雷达, 诗与史的恢宏画卷 – 论《平凡的世界》, 中国新时期文学研究资料汇编, 2006年, 第323-332页
6. 童庆炳, 文学理论教程, 高等教育出版社, 2005年, 第297-300页
7. 王西平, 路遥小说中的时代意识与政治意识, 中国新时期文学研究资料汇编, 2006年, 第102-111页
8. 王干, 改革的呼唤小说的开放 – 论中国改革开放40年的小说, 文艺报, 2018年, 中国作家网: www.chinawriter.com.cn
9. 熊修雨, 张晓峰, 穿过云层的阳光 – 论路遥及其创作对中国当代文学的反思, 中国新时期文学研究资料汇编, 2006年, 第260-268页
10. 杨辉, “文艺批评”, 路遥文学的“常”与“变” – 从“《山花》时期”而来, 2019年, 中国作家网, 文学评论
11. 朱栋霖, 丁帆, 朱晓进, “中国现代文学史”, 高等教育出版社, 2000年, 第83, 84, 85页
12. 曾攀, 回到“问题”本身 – 文化寻根与百年中国文学, 扬子江文学评论, 2020年, 中国作家网: www.chinawriter.com.cn
13. 关于陕西作家在日本的研究: <http://www.abslw.com/98/abs2395698.html>
14. 王西平、李星、李国平. 路遥评传, 太白文艺出版社, 1997.
15. 周燕芬, 路遥《人生》爱情内涵新解, 路遥研究论集, 第256页

У ПОШУКАХ ВІЧНОСТІ: МІТ ПРО «ТОТАЛЬНЕ КІНО» У ПОВІСТІ АДЛЬОФІО БІОЯ КАСАРЕСА «ВИНАХІД МОРЕЛЯ»

IN SEARCH OF ETERNITY: THE MYTH OF "TOTAL CINEMA" IN ADOLFO BIOY CASARES'S *THE INVENTION OF MOREL*

Шестопад О.Г.,

orcid.org/0000-0003-4194-334X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри зарубіжної літератури

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті здійснено комплексне дослідження художньої моделі «тотального кіно» в повісті Адольфо Біоя Касареса «Винахід Мореля» (*La invención de Morel*, 1940) як концептуального відображення філософсько-естетичних пошуків людства у сфері репрезентації реальності та подолання її обмежень. Простежено витоки концепції – від міркувань Андре Базена та технологічних прогнозів Рене Баржавеля до її втілення у художній прозі. Проаналізовано, як ці теоретичні розробки отримали точне і передбачливе втілення у творі Касареса ще до їх появи в науковому дискурсі. Розкрито багаторівневість феномену «тотального кіно» у творі Касареса як продукту технологічної мрії, естетичного міту і філософської рефлексії над природою мистецтва, пам'яті й уявлення про вічність.

Розглянуто етичні й філософські наслідки реалізації міту про абсолютну репрезентацію: у творі Касареса вічність досягається ціною смерті оригіналів, а технічний винахід стає не лише інструментом збереження пам'яті, а й знаряддям знищення живої природи. Обґрунтовується думка, що повість Касареса демонструє межі мистецької репрезентації та окреслює фундаментальні загрози тотальної ілюзорності буття в умовах, коли штучна реальність претендує на статус єдиної.

Особлива увага приділена образу головного героя-оповідача як глядача, втягнутого в химерний кінематографічний сеанс, де стираються межі між справжнім і вигаданим. Аналізується феномен кінематографічної партисипації (за Е. Мореном) і його художнє втілення. Показано, як герой, споглядаючи проекції, втрачає відчуття тілесності та реальності, що стає метафорою кризи ідентичності людини в умовах домінування репродукованих образів.

Зроблено висновок, що твір не лише випереджає технокультурні реалії другої половини ХХ століття, а й пропонує глибоке осмислення проблеми тотальної репрезентації, яка в добу гіперреальності набуває виняткової актуальності.

Ключові слова: «тотальне кіно», Адольфо Біоя Касарес, «Винахід Мореля», репрезентація реальності, міт, вічність, фантастична література.

The article presents a comprehensive study of the artistic model of "total cinema" in Adolfo Bioy Casares's novella *The Invention of Morel* (*La invención de Morel*, 1940) as a conceptual reflection of humanity's philosophical and aesthetic quest for representing reality and transcending its boundaries. The origins of the concept are traced from the ideas of André Bazin and René Barjavel's technological speculations to its embodiment in fictional literary works. The article explores how these theoretical developments found a precise and prescient realization in Casares's work even before their appearance in academic discourse. The multilayered nature of the "total cinema" phenomenon in Casares's novella is revealed as a product of technological aspiration, aesthetic myth, and philosophical reflection on the nature of art, memory, and the human notion of eternity.

The article examines the ethical and philosophical consequences of the realization of the myth of absolute representation: in Casares's narrative, eternity is achieved at the cost of the originals' death, and the technical invention becomes not only a tool for preserving memory but also an instrument of annihilation of living nature. The author argues that Casares's work demonstrates the limits of artistic representation and outlines the fundamental threats posed by total illusoriness of existence in a world where artificial reality lays claim to being the only one.

Special attention is given to the figure of the protagonist-narrator as a spectator drawn into a phantasmagorical cinematic session where the boundaries between the real and the imagined are blurred. The author analyzes the phenomenon of cinematographic participation, outlined in the works of Edgar Morin, and its artistic representation in Casares's text. It is shown how the protagonist, through contemplation of the projections, gradually loses his sense of corporeality and reality – becoming a metaphor for the crisis of human identity in the context of the dominance of reproduced images.

The article concludes that Casares's work not only anticipates the technocultural realities of the latter half of the twentieth century, but also offers a profound meditation on the problem of total representation, which in the era of hyperreality has acquired exceptional relevance.

Key words: "total cinema," Adolfo Bioy Casares, «The Invention of Morel», representation of reality, myth, eternity, fantastic literature.

Постановка проблеми. Проблема художнього осмислення міту про «тотальне кіно» у повісті Адольфо Біоя Касареса «Винахід Мореля» пору-

шує одне з найгостріших питань сучасної гуманітарної думки – окреслення меж мистецької репрезентації та трансформації самої реальності під

впливом технічного прогресу й естетичних утопій. На перетині літературознавства, кінознавства та філософії постає завдання досягнути, як мітологема кінематографа формувала художнє мислення доби модернізму й впливала на антропологічні та онтологічні уявлення про пам'ять, смерть і вічність. У цьому контексті спроба простежити літературне витлумачення концепту «тотального кіно» крізь призму фантастичного твору Біоя Касареса набуває особливої актуальності, відкриваючи нові обрії для роздумів про межі можливого в репрезентації світу та небезпеки, закладені в самому акти штучного відтворення реальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвідка спирається на концептуальні засади, закладені видатним французьким кінознавцем Андре Базеном, зокрема його працею «Міт про тотальне кіно», де кінематограф розглядається як прагнення до створення абсолютної ілюзії реальності. Крім того, у статті ґрунтовно розглянуто ідеї Рене Баржавеля, що окреслив перспективи технологічної еволюції кінематографа до рівня голографічного відтворення, здатного занурити глядача у тотальну реальність. Залучено кінематографічну теорію Едгара Морена, його концепцію «кінематографічної партисипації», а також психоаналітичний підхід Крістіана Метца до розкриття проблеми глядацького сприйняття фільму, що допомогло глибше осмислити роль глядача як активного співавтора кінематографічної реальності та виявити паралелі між позицією наратора-глядача в аналізованому творі та сучасним розумінням механізмів ідентифікації глядача з екранним образом.

Серед праць, присвячених творчості Адольфо Біоя Касареса та обраного за об'єкт дослідження твору зокрема, що вийшли за останні роки, найбільш ефективними в контексті аналізованої у цій статті проблематики постали розвідки Карлоса Дамасо Мартінеса «La invención de Morel: la renovación fantástica y la influencia del cine», в якій досліджується вплив кінематографічного дискурсу на конструювання фантастичного наративу у творі Біоя Касареса як основоположний чинник оновлення жанру фантастики в аргентинській літературі [4], а також стаття Томаса Бельцера «*Last Year at Marienbad: An Intertextual Meditation*», в якій «Винахід Мореля» Біоя Касареса розглядається як прихований гіпотекст знакового в контексті французького кінематографа «нової хвилі» фільму «Минулого року в Марієнбаді» [2].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну кількість досліджень, присвячених як теорії кінематографа,

так і творчості Адольфо Біоя Касареса, у полі зору науковців досі лишається малодослідженим питання художньої реалізації концепту «тотального кіно» саме у фантастичному дискурсі літератури. Стаття зосереджується на цьому, дотепер майже не артикульованому аспекти – виявленні ідейного та естетичного зв'язку між теоретичними уявленнями про кінематограф як інструмент абсолютної репрезентації і літературною моделлю, втіленою у «Винаході Мореля».

Особлива увага приділяється тому, як у творі Біоя Касареса концепція «тотального кіно» постає не лише як технічна чи футурологічна метафора, а як багаторівневий естетичний міф – простір, де зіштовхуються мрія про вічність, філософське осмислення мистецтва, страх перед втратою тілесного, ілюзорність пам'яті та трагізм неможливості повернення до дійсності. У цьому сенсі повість аргентинського письменника виводить проблему репрезентації за межі естетичної площини, надаючи їй екзистенційної ваги.

Таким чином, стаття виносить на перший план питання етичних і філософських наслідків реалізації ідеї абсолютної репрезентації: стирання меж між справжнім і вигаданим, між життям і його відображенням, де вічність досягається ціною смерті, а технологія – знаряддям не лише увічнення, а й витіснення живого.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення комплексного аналізу повісті Адольфо Біоя Касареса «Винахід Мореля» як художньої інтерпретації й пророчого передбачення феномена «тотального кіно». Пропонована розвідка ставить за мету простежити філософські та естетичні витoki цієї концепції у художньому наративі, виявити механізми її літературної реалізації та довести, що твір Касареса є не лише естетичним проєктом, а й складним філософським трактатом про мистецтво, уяву, природу ілюзії й саму сутність буття.

Завданням дослідження є висвітлити особливості літературної трансформації ідеї «тотального кіно» у просторі фантастичного, розкрити функцію глядача як учасника фіктивної реальності, а також показати, яким чином повість Касареса розгортає рефлексію над екзистенційними загрозами, що постають перед людиною в добу панування візуальних симулякрів.

Виклад основного матеріалу. Близько 80 років тому видатний кінознавець Андре Базен описав те, що він назвав «мітом про тотальне кіно». У статті під назвою «Міт про тотальне кіно» французький теоретик розглядає історію кіно як прогресивний рух до кінцевої мети: «тотальне і цілісне відтворення реальності... створення досконалої ілюзії

зовнішнього світу в звукові, кольорі та об'ємі ... відтворення світу за його власним образом, що не обтяжений свободою інтерпретації митця чи незворотністю часу» [1, с. 20].

Базен назвав цю мету «мітом» з кількох причин. По-перше, кінематографічна ідея тотальної репрезентації реальності – ідеалістичний феномен, ідея якого, за словами Базена, «існувала у повністю готовому вигляді у людській свідомості, як на Платоновому небі; і більш за все нас вражають не ті імпульси, які уява дослідників отримувала від технічних винаходів, але стійкий супротив матерії ідеї» [1, с. 17]. Тобто, йдеться про ідею тотального кіно як ідеалу: те, до чого ми можемо завжди прагнути, але ніколи не досягнемо повністю. А по-друге, Базен вважав, що саме ідея тотального кіно є рушійною силою розвитку власне технології кіно, а не навпаки. Він сказав, що фільми не були створені «двома промисловцями Едісоном і Люм'єром», а скоріше продуктом уяви групи нині забутих мрійників, які були одержимі надприродною силою образів [1, с. 22].

На думку ряду дослідників, Базен надихався ідеями іншого кінокритика Рене Баржавеля, чия праця «Тотальне кіно: нариси про майбутні форми кінематографа» вийшла за два роки до публікації Базенової статті. Хоча розвідка Базена не містить посилань на працю колеги (ймовірно, через звинувачення Баржавеля у співпраці з нацистами, нехай згодом він і був виправданий), зв'язок між ними очевидний [6].

Базен, як і Баржавель, посилається на маловідомого історика кіно Джорджа Потоньє, висловлюючи ту саму думку про еволюцію стереоскопії до прекінематографа. Ба більше, відправна точка Базена для його формулювання ідеї тотального кіно дуже подібна до висловленої Баржавелем. Якщо Баржавель стверджує, що кіно ще не існує, Базен припускає, що «кіно ще не винайдено!» [1, с. 22]. Обидва автори вказують на те, що тип кіно, який домінував протягом перших десятиліть ХХ століття (німий, чорно-білий, художній фільм), був тимчасовим етапом еволюції кінематографа. Для Базена провідним мітом винаходу кіно було прагнення до ідеального відтворення реальності за допомогою звуку, кольору та об'єму. Баржавель стверджував, що технологічна еволюція кінематографа призведе до занурення глядача в кіно-світ і передбачив ряд технологічних нововведень, включаючи винахід DVD, телебачення з оплатою за перегляд і голографічний домашній проектор. Також він був одним із перших інтелектуалів, які розробили теоретичні рамки для розуміння авторства фільму та 3D-кіно [6].

Утім, ідея тотального кіно мала для цих авторів різні витоки і наслідки. Для Базена кінематограф – це винахід, породжений насамперед мітом, а для Баржавеля він є результатом наукових і технічних досягнень. І якщо для Базена документальна сила кіно означала, що воно має бути прив'язане до реальності, Баржавеля більше цікавив спосіб, у який тотальне кіно може бути застосоване до зображення фантастичних наративів.

Однак задовго до Базена і Баржавеля ілюзіоністський потенціал «кінематографа майбутнього» був «реалізований» у фантастичній літературі. Можна згадати тексти к. ХІХ – початку ХХ століть: «Єву майбутнього» (1886) Вільє де Ліль-Адана, в якому письменник приписує Едісону винахід кінетоскопа за два роки до його реального винаходу вченим, або «Замок у Карпатах» (1888; опубл. 1892) Жуля Верна – роман, який, за словами нідерландського кінознавця Антона Гаакмана, є яскравим «свідченням того, як люди уявляли собі кіно до його появи» [5, с. 39]; чи то оповідання «Окуляри Пігмаліона» (1935) американця Стенлі Вайнбаума, в якому описаний футуристичний мультисенсорний кінематографічний пристрій, який дозволяє глядачам взаємодіяти з героями фільмів. Література багата на подібні приклади, не кажучи вже про давні міти, з лона яких, як із печери Платона, вийшли у світ всі майбутні форми художньої репрезентації дійсності.

Один із яскравих прикладів художнього втілення ідеї тотального кіно в літературі становить повість «Винахід Мореля» видатного аргентинського письменника Адольфо Біої Касареса. Друг і співавтор Хорхе Луїса Борхеса, Касарес незаслужено перебував у тіні свого колеги. Кричуще несправедливим по відношенню до аргентинського письменника, «винахідника» тотального кіно (про що йтиметься далі), залишається й ганебне з боку творців кінематографічного шедевра «Минулого року в Марієнбаді» Алена Роб-Гріє та Алена Рене замовчування того факту, що вони надихалися ідеями Касаресового «Мореля» – твору, який вийшов у 1940 р., за 21 рік до виходу кінострічки Рене. Навіть на побіжний погляд вона виявляє інтертекстуальну спорідненість з «Морелем», про що красномовно свідчить назва чеського курорту Марієнбад, винесена у заголовок фільма – назва, яка з'являється на першій сторінці твору Касареса, не кажучи вже про касарівські алюзії, якими рясніє кіно-текст митців [7]. Небажання Роб-Гріє та Рене згадувати літературне джерело нагадує випадок із прихованим гіпотекстом Баржавеля у есе Базена. Але якщо позицію Базена можна пояснити полі-

тичним контекстом, в якому автора «Тотального кіно» піддали «культурі скасування», то позиція його молодших колег по відношенню до «натхненника» майбутнього «Марієнбада» залишається на їх совісті.

Отже, «Винахід Мореля» – це перший твір аргентинського письменника, що дозволив йому заявити про себе як про самостійну письменницьку одиницю. По сей день він залишається візитівкою Касареса, йому присвячену велику кількість праць, зокрема, за іронією долі, і завдяки «Марієнбаду» Рене/Роб-Гріє. Та водночас повість Касареса – це знаковий текст, що засвідчив оновлення жанру фантастики в аргентинській літературі, жанру, започаткованого наприкінці XIX ст. Едуардо Гольмбергом [4]. Борхес, який написав передмову до нього, назвав роман досконалим і рідкісним прикладом твору обґрунтованої уяви, що «розгортає перед нами істинну Одісею чудес, які можуть здаватися нам галюцинаціями або символом і які автор повністю розшифровує за допомогою фантастичного, але не надприродного постулату» [3, с. 3].

Зближення технічного винаходу і кінематографа з фантастичним у творі аргентинця не в останню чергу зумовлене захопленням аргентинського письменника мистецтвом кіно. Відомо, що Біой Касарес був великим кіноманом з дитинства, і кінематограф супроводжував його протягом усього життя. Ще у підлітковому віці він захоплювався жінками-зірками німого кіно, з поміж яких можна виділити Луїзу Брукс – актрису, яка послугувала прототипом героїні Фаустіни з «Винаходу Мореля».

Твір побудований у формі нотаток безіменного героя-оповідача, колишнього політичного в'язня, інтелектуала-письменника, який, переховуючись від поліції, знаходить притулок на острові, що став безлюдним з того часу, як на ньому були побудовані декілька споруд, схожих на вілли. Їхні мешканці пали жертвами невідомої хвороби, «яка починається ззовні і вбиває, проникаючи всередину» [3, с. 5]. Потрапивши на острів, утікач ледь виживає, харчується майже одними кореннями. Одного разу він прокидається і виявляє на вершині пагорба людей, одягнених за модою кількарічної давнини. Вони «танцюють, прогулюються і плавають у басейні, ніби курортники, які вже не перший день відпочивають в Лос-Текесі чи Марієнбаді» [3, с. 5]. Ця раптова, незрозуміла поява на острові спершу наштотує оповідача на думку, що це галюцинації, які виникли в його свідомості від виснаження. Однак реальність побаченого була такою

беззаперечною, що переконала його у тому, що це справжні люди, принаймні, такі ж справжні, як і він сам. Утікач починає підглядати та підслуховувати за «непрошеними гостями», але чим далі, тим більше усвідомлює, що спостерігати за ними доставляє йому певну насолоду, що уподібнює героя до вуаєра, який, за словами К. Метца, «постійно турбується про те, щоби зберегти розрив, порожній простір між об'єктом і оком, об'єктом і власним тілом: його погляд утримує об'єкт на відстані, подібно до того як кіноглядачі віддають перевагу знаходитися ні дуже далеко, ні дуже близько від екрана» [7, с. 60]. Його увагу привернула одна з жінок, що кожного вечора милується заходом сонця. Поступово він наближається до неї, але в якусь мить розуміє, що жінка дивиться на нього впритул і не бачить – і страх викриття поступається бажанню бути поміченим нею. Потім герой виявляє, що туристи танцюють просто неба у дощ, купаються у смердючому басейні, повному гадюк і жаб. Поступово він помічає певну повторюваність у їхніх діях, діалогах. Можливо, це поліція так підступно виманює його зі схованки, а можливо, він божеволіє?

Як відомо, фантоми, привиди не є чимось новим у фантастичній літературі. Насправді, це фундаментальний аспект, позаяк фантастичне, як правило, артикулюється навколо спектральних зображень [4]. Твір Касареса в цьому сенсі відходить від класичних звернень жанру до дзеркал, відображень або спотворених видін, фантоми новітньої літератури виявляються просто технічними створіннями. В одній із споруд, яку оповідач називає музеєм, знаходяться машини; їх функція не зрозуміла наратору, але згодом він збагнув, що вони живляться енергією припливів та відпливів. Загадка відкривається, коли він наважується проникнути у залу цього «музею» під час промови чоловіка на ім'я Морель – алюзія на Веллсового героя, «синівська данина поваги іншому винахіднику острова: Моро», за словами Борхеса [3, с. 4]; а також на автора «Утопії» Томаса Мора; а враховуючи те, що герой Касареса француз, можна припустити, що в ньому також втілено збірний образ божевільного вченого з фантастичної літератури та європейського кіноавангарду. Морель зізнається всій компанії, що сфотографував їх без їхнього дозволу. Точніше, зафільтрував на кіноплівку, ба більше – зробив загальний зліпок, тотальне зображення, копію, яку не відрізнити від оригіналу.

Очевидно, що машина, винайдена в романі, досягає більшої можливості репрезентації, ніж у кінематографі: це голографічний технічний пристрій, який фіксує всі органи чуття у три-

вимірній проєкції, яка співіснує за зовнішнім виглядом з простором реального, а також створює ефект правдоподібності, що стирає межі між вигадкою та реальністю. Касарес створив образ божевільного мрійника, чий винахід випереджає і навіть перевершує саму ідею «тотального кіно» Рене Баржавеля: те, що французький теоретик допускав як «можливе» для кінематографа майбутнього, інший француз, Морель, ще до нього реалізував на практиці.

Морель побудував утопію вічності для себе і друзів, щоби назавжди залишитися поруч із Фаустіною, до якої він відчуває, як і оповідач, нерозділене кохання: «Із романтичної фантазії я зробив вічну реальність» [3, с. 28]. Але у ході тестування винаходу Морель збагнув, що машина знищує свій об'єкт у процесі фільмування: двоє його помічників померли після того, як він записав їх на плівку. Морель виправдовував свій злочин тим, що, аби вдихнути життя у довершену копію, він вимушений забрати життя в оригінала – адже йому не дано творити життя з нічого, це прерогатива Бога. Відтак, вічне життя стає можливим лише завдяки смерті увічнених. Це і є та таємнича хвороба, яка полягає у поступовому відмиранні тіла ззовні всередину, що у свою чергу підтверджує давній страх перед портретом, який краде душу.

Морель прирік себе і друзів на загибель заради вічного життя, і використав свою і їхню смерть, щоби підтвердити чутки про хворобу, що розповзається з острова для захисту своєї машини і свого безсмертя. За допомогою свого винаходу Морель прагнув перетворити острів на музей ідеальних зображень. Вічність, про яку говорить Морель, знайшла свій простір і свою проєкцію, але цього недостатньо: цій вічності не вистачало погляду. Погляд відтворює утопію і підтверджує її існування словами рукопису наратора. Без оповіді острів був би утопією без пам'яті, понівеченим та невидимим простором. Оповідач є свідком творіння, він є глядачем, перед яким проєктуються тіні: йому дарується інвеститура священика, який, проводячи ритуал, передасть його нащадкам.

Водночас, позиція оповідача як глядача відтворює ситуацію «кінематографічної партисипації» за Едгаром Мореном. У своїй книзі «Кіно, або уявна людина» філософ і соціолог (також француз) зазначає, що фігури на екрані живуть завдяки нерухомості глядача: «Кінестезія видо-вища поглинається суб'єктивністю глядача і тягне за собою проєкцію-ідентифікацію. Відсутність практичної участі обумовлює інтенсивну афективну участь: між душею глядача і видовищем на

екрані відбуваються реальні зміщення» [8, с. 101]. Тому пасивний глядач одночасно й активний; він створює фільм так само, як і його автори. Отже, погляд глядача в кінотеатрі Мореля є необхідним, саме він забезпечує реальність ілюзії, без нього фільм є нічим іншим, як нерозбірливою послідовністю зображень.

З іншого боку, завдяки введенню любовної лінії оповідача до Фаустіни (прототипом якої, як вже було зазначено, стала улюблена актриса юного Касареса), твір стає роздумом про наші стосунки з мистецтвом кіно, про дарування зіркам удаваного безсмертя та діалектику власної самореалізації. Навіть якщо кіноекран умовний, як у «тотальному кіно» Мореля, він непроникний: голографічна Фаустіна (чис ім'я натякає на диявольський договір, який мистецтво укладає з природою) залишається недосяжною, що наштовхує оповідача на думку, що він мрець, привид, що стежить за живими. В інший момент йому здається, що все навпаки: він, живий, спостерігає за привидами. Прагненню героя реалізувати своє еротичне бажання до віртуальної Фаустіни весь час протистоїть гірке усвідомлення марності зусиль: «Мене лякає думка, що я невидимка; [...] що Фаустіна, така близька, живе на іншій планеті; але я мертвий, я перебуваю в іншому вимірі (і я побачу Фаустіну, побачу, як вона піде, не помітивши мене)» [3, с. 23] – цитата, яка чудово передає почуття глядачів, закоханих у конструкції масової культури.

Якою б повною не була ілюзія, глядач не може у неї втрутитися; у кращому випадку він сам створить ілюзію, в якій зіграє роль за задалегідь продуманим та відпрацьованим сценарієм, зробивши свою смерть гарантією вічного споглядання Фаустіни: «Коли я відчув, що готовий, я включив приймачі синхронної дії [...] Я добре зіграв свою роль: неупереджений глядач не подумає, що я втрутився збоку [...] Я вивчав, що говорить Фаустіна, її запитання та відповіді; часто я спритно вставляю фразу і здається, ніби мені відповідає Фаустіна. [...] я увійшов у цей світ [...]» [3, с. 42–43]. Але до того, як герой досягне цього, йому, глядачу на сеансі Мореля, доведеться розшифрувати механізми роботи складного технологічного «дива».

Ключем до розгадки «таємниці» винаходу божевільного генія стають його записи, які у перший же день відвідування «музею» потрапляють до рук оповідача. Цікаво, для чого залишив їх там Морель, що так прагнув захистити свій винахід. Чи не для того, щоби передати свої знання, приміром, якомусь інтелектуалу-втікачу, такому ж відчайдушному мрійнику, як і він сам, який, мож-

ливо, зможе продовжити його справу? Тотальне кіно на кшталт винаходу Мореля залишається спокусливою кінцевою станцією, і навіть не кінцевою, позаяк цей винахід, як виявляється, не зовсім усуває, а лише зміщає творче начало, пропонуючи достатньо можливостей для творчості – навіть глядачеві.

Учнівство завершується, коли в кінці роману оповідач і сам прагне стати винахідником, уявляючи новий винахід як машину, яка окрім п'яти чуттів у тривимірній проєкції також зможе відтворювати свідомість. Ба більше, він мріє про створення більш досконалого апарату, в якому «все, що людина думала і відчувала у житті – або під час запису – стане схожим на алфавіт, за допомогою якого зображення продовжать все розуміти [...]». Але і тоді образ не оживе: він не зможе сприйняти нічого нового, а буде знати лише те, що уже думав і відчував. А неможливість розуміння поза простором і часом змушує припустити: наше життя не надто відрізняється від посмертного існування, якого можна досягти за допомогою цього апарату» [3, с. 35].

Оповідач на практиці розбирається з механізмами роботи монструозних машин. Йому вдається їх запустити, але під об'єктив камери потрапляє його ліва рука, зображення якої з'явилось після того, як він увімкнув проєктор. Ця необачність «дослідника» у прямому та метафоричному сенсах запустила процес, який завершиться переходом героя у світ тотального кіно Мореля.

У останніх рядках герой звертається до потенційного наступника, того, хто на основі його нотаток винайде машину, здатну реконструювати ціле з розрізнених елементів: «Най він знайде Фаустину і мене, най дозволить мені проникнути в небесний світ її свідомості» [3, с. 44], – остання надія й остання утопія закоханого мрійника перед переходом у вічність.

Отже, як демонструє нам твір Біоя Касареса, ідея «тотального кіно», з одного боку, все ще залишається омріяним, але недосяжним ідеалом, а з іншого, начебто випереджає думку Базена про те, що всі технічні винаходи, як близько вони б не підійшли до повної репрезентації дійсності, насправді лише повертають кінематограф до його справжніх витоків, що лежать у площині уявного, у міті: «Щоби спуститися з Платонових небес, міту про Ікара довелося чекати появи двигуна

внутрішнього згорання. Але у людській свідомості він живе з того моменту, коли людина побачила птаха» [1, с. 22]. Перефразовуючи Базена, принагідно твору Касареса можна сказати: «Натхненний мітом про Ікара, «учень» Дедала, Морель створив «тотальне кіно» як реалізацію мрії дістатися Платонових небес». Але міт про Ікара – це ще й історія про бездумність, яка не залишається безкарною: на Ікара неодмінно чекає падіння; платонівський в'язень спіпне, коли виходить на сонце; а Морелю, заради втілення своєї мрії, довелося порушити закони природи, принісши в жертву людей і самого себе. Адже «Платонові небеса» Мореля – всього лише ілюзія, вічно повторювана штучна копія фрагменту життя, нехай і досконала.

Сьогодні, в епоху гіперреальності, коли «міт про тотальне кіно» як ніколи наблизився до життя, що сам світ перетворився на «тотальну і повну репрезентацію дійсності», твір Біоя Касареса стає певною пересторогою і попередженням про зрощення штучного і реального, він намагається донести нам, що нерозумно віддавати перевагу штучності над природою. Інакше, життю загрожує стати вигадкою (тотальним кіно), а людині – безіменним персонажем, що вічно блукає у кінематографічному царстві тіней. Справжнє мистецтво, як показує нам Касарес, має залишатися царством уявного, а не підміняти собою життя.

Висновки. У результаті здійсненого аналізу встановлено, що повість Адольфо Біоя Касареса «Винахід Мореля» не лише художньо випереджає ідеї Андре Базена та Рене Баржавеля, а й надає їм екзистенційного виміру, перетворюючи концепт «тотального кіно» на художній міт про уявну вічність і неможливість істинного буття. Твір постає як витончена літературна алегорія, що виводить технічну ідею на рівень універсальної філософської проблеми – меж ілюзорності, пам'яті, ідентичності.

Таким чином, дослідження не лише актуалізує нове прочитання «Винаходу Мореля», а й відкриває перспективу для ширших розвідок на перетині літературознавства, естетики і медіатеорії. Зокрема, перспективними є подальші студії взаємодії літератури та новітніх візуальних медіа, художніх стратегій і симулятивних форм, що моделюють досвід реальності і віддзеркалюють глибокі культурні тривоги сучасності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bazin A. The Myth of Total Cinema. *What Is Cinema?* / translated by Hugh Gray. University of California Press. 1967, 2005 by the Regents of the University of California. Vol. 1. P. 17–23.
2. Beltzer Th. “Last Year at Marienbad”: An Intertextual Meditation. *Senses of cinema. Novel and film*. 2018. Vol.10. URL: <https://www.sensesofcinema.com/2000/novel-and-film/marienbad/> (дата звернення: 01.11.2023)
3. Bioy Casares A. La invención de Morel. Grupo Editorial Norma. 1996. URL: <https://cortazar.com.ar/wp-content/uploads/2024/08/Adolfo-Bioy-Casares-La-invencion-de-Morel.pdf>
4. Dámaso Martínez C. “La invención de Morel”: la renovación fantástica y la influencia del cine. Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes. 2012. URL: <https://www.cervantesvirtual.com/nd/ark:/59851/bmcq25n5> (дата звернення: 06.11.2023)
5. Haakman A. Achter de spiegel: Film en fictie. Amsterdam: De Bezige Bij. 1996. 320 p.
6. Leotta A. Total cinema: René Barjavel and the future forms of film. *Screen*. Issue 3. Autumn 2018. Vol. 59, P. 372–380. DOI:10.1093/screen/hjy039.
7. Metz Ch. The Imaginary Signifier: Psychoanalysis and the Cinema / Translated by Celia Britton, Annwyl Williams, Ben Brewster and Alfred Guzzetti. London: Macmillan, 1982. 327 p.
8. Morin E. Le cinéma ou l’homme imaginaire. Collection Arguments, réédition, avec une nouvelle préface de l’auteur, 1978. 272 p.

РОЗДІЛ 9 ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.111(71)-31.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.39.2.45>

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ПАТРИАРХАЛЬНИХ ПОГЛЯДІВ ГОМЕРА НА ЖІНОЧНІСТЬ У РОМАНІ МАРГАРЕТ ЕТВУД «ПЕНЕЛОПІАДА»

REINTERPRETATION OF HOMER'S PATRIARCHAL VIEWS ON FEMININITY IN MARGARET ATWOOD'S NOVEL "THE PENELOPIAD"

Єфремова О.В.,

orcid.org/0009-0005-1861-5147

аспірант кафедри англійської філології

Маріупольського державного університету

Стаття досліджує переосмислення класичного епосу Гомера про Одиссея та Пенелопу у сучасній літературній інтерпретації – романі Маргарет Етвуд «Пенелопіада». Авторка пропонує нове трактування традиційних образів і сюжетних ліній, зокрема змінює роль Пенелопи, надаючи їй власний голос і змінюючи акценти в оповіді. У класичній версії «Одіссеї» Пенелопа зображена як ідеальна дружина, що терпляче чекає повернення чоловіка, в той час як Одисей постає героєм, що здійснює великі подвиги. Етвуд ставить під сумнів цю традиційну інтерпретацію, надаючи Пенелопі самосвідомість, амбіції та здатність маніпулювати, тим самим змінюючи її роль в міфологічній структурі. У творі авторка через феміністичну призму викриває патріархальні мотиви, притаманні оригінальній «Одіссеї», критикує традиційні уявлення про героїзм, вірність та гендерні ролі.

У статті також аналізуються літературні прийоми, які використовує Маргарет Етвуд для деконструкції класичного епосу, зокрема особливе значення надається поліфонічності наративу через введення дванадцяти повішених служниць, що виконують роль хору і коментують події з альтернативної точки зору. Цей хоровий елемент виступає як контрапункт до версії Пенелопи, підкреслюючи соціальну несправедливість і подвійні стандарти, яким піддаються жінки в античному суспільстві. Окрім цього, стаття розглядає, як роман змінює погляд на роль привабливості, жіночої конкуренції та класової нерівності. Пенелопа, яка усвідомлює свою непривабливість порівняно з Єленою, в той же час починає критикувати саму систему, що оцінює жінок за зовнішністю, вказуючи на обмеження, які вона накладає на їхню свободу ідентичності.

Таким чином, стаття аналізує, як Маргарет Етвуд через постмодерністську деконструкцію класичного епосу створює багатогранну картину гендерної ідентичності та пропонує нові перспективи для розуміння соціальних ролей і місця жінок в історії та літературі.

Ключові слова: деконструкція, постмодерністський роман, переосмислення образів, Маргарет Етвуд, Пенелопа.

The article explores the reinterpretation of Homer's classical epic about Odysseus and Penelope through the modern literary interpretation presented in Margaret Atwood's novel *The Penelopiad*. It offers a new interpretation of traditional characters and plotlines, notably changing Penelope's role by giving her a voice and shifting the narrative focus. In the classical version of *The Odyssey*, Penelope is portrayed as the ideal wife, patiently waiting for her husband's return, while Odysseus is depicted as the hero who undertakes great feats. Atwood questions this traditional interpretation, granting Penelope self-awareness, ambition, and the ability to manipulate, thereby altering her role in the mythological structure. Through a feminist lens, the author exposes the patriarchal motives inherent in the original *Odyssey* and critiques traditional notions of heroism, fidelity, and gender roles.

The article also analyzes the literary techniques used by Margaret Atwood to deconstruct the classical epic, with particular emphasis on the polyphony of the narrative through the introduction of twelve hanged servants who serve as a chorus and comment on events from an alternative perspective. This choral element acts as a counterpoint to Penelope's version, highlighting the social injustice and double standards that women in ancient society faced. Furthermore, the article discusses how the novel alters the view of beauty, female competition, and class inequality. Penelope, aware of her lack of attractiveness compared to her cousin Helen, begins to criticize the very system that evaluates women based on their appearance, pointing to the limitations it imposes on their freedom of identity.

Thus, the article analyzes how Margaret Atwood, through the postmodernist deconstruction of the classical epic, creates a multifaceted depiction of gender identity and offers new perspectives for understanding social roles and the place of women in history and literature.

Key words: deconstruction, postmodern novel, reinterpretation of characters, Margaret Atwood, Penelope.

Постановка проблеми. Проблема, яку піднімає наше дослідження, полягає в переосмисленні класичного епосу Гомера про Одиссея та

Пенелопу крізь призму сучасної літературної інтерпретації, представленої у романі Маргарет Етвуд «Пенелопіада». Традиційна гомерівська

нарація зосереджена на героїчних звершеннях Одиссея, тоді як Пенелопа постає у ролі зразкової дружини, що терпляче очікує на його повернення. Однак у творі Етвуд ці усталені образи зазнають критичного перегляду, що веде до деконструкції міфу та зміни акцентів у його інтерпретації.

Зокрема, Етвуд надає Пенелопі власний голос, дозволяючи їй розкрити свою суб'єктивність, внутрішній світ та власну оцінку подій, що традиційно подаються крізь призму Одиссея. Цей художній прийом дозволяє не лише розширити роль Пенелопи в міфологічній структурі, а й поставити під сумнів усталені уявлення про героїзм, жіночу мовчазність і суспільні ролі. Таким чином, дослідження спрямоване на аналіз того, як Маргарет Етвуд через деконструкцію класичного епосу трансформує традиційне уявлення про жіночий досвід, владу та наративні ієрархії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різні варіації трансформації міфу про Пенелопу детально розглядає у своїй роботі «Postmodern Voices from Beyond: Negotiating with the Dead in Margaret Atwood's the Penelopiad» литовська дослідниця Рута Длапкаускайте (Rūta Dlapkauskaitė), а також американська дослідниця, філософ та гендерний теоретик Джудіт Батлер у своїй праці «Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity».

Постановка завдання. У дослідженні ми ставимо перед собою завдання: 1) розкрити значущість переосмислення стародавнього твору, який має сильний вплив на свідомість читача, в контексті сучасної культури та суспільства, де теми гендерної нерівності, ідентичності та індивідуальності є надзвичайно актуальними; 2) проаналізувати, які художні прийоми та методи використовує авторка постмодерністського роману при деконструкції класичного гомерівського епосу «Одіссея», розкрити сутність «руйнування» традиційних уявлень про героїзм, вірність і гендерні ролі.

Виклад основного матеріалу. Роман «Пенелопіада» Маргарет Етвуд, опублікований у 2005 році, являє собою постмодерністське переосмислення класичної «Одіссеї», яка розглядається крізь призму фемінізму. Етвуд розглядає міф з нових позицій, надаючи особливого значення жіночим голосам та досвіду, зокрема Пенелопи та її служниць, протиставляє їх традиційній інтерпретації.

Це зумовлено чітким авторським наміром: реорганізувати, доповнити та спростувати гомерівські патріархальні мотиви міфу про Одиссея, замінюючи всезнаючу, непохитну точку зору Гомера на феміністичну багатогранну перспективу. Етвуд ставить під сумнів офіційну, монополістичну вер-

сію розповіді про Одиссея Гомера, яка постає каноном, утілюючи ключові стереотипи патріархальної культури. Починаючи зі вступу до свого роману, авторка зазначає, що вона сама теж мала багато джерел натхнення, натякаючи на те, що міфологічний матеріал спочатку був усним, тобто не зафіксованим остаточно і його версії множилися.

Маргарет Етвуд підкріплює свою позицію «голосом» головної героїні – Пенелопи: «Історія, викладена в «Одіссеї», не витримує критики – там занадто багато невідповідностей» [1, с. 14], ця фраза, є чітким підтвердженням того, що оповідь Гомера про Одиссея, її чоловіка, який зробив з неї дурну і «вийшов сухим із води» як великий воїн і кмітливий, талановитий, винахідливий герой, відрізняється від версії Етвуд, де він постає як «хитрий Одиссей», «переконливий брехун» і «майстер маскування». Зображення Пенелопи в «Одіссеї» як вірної, постійної, розумної дружини також відрізняється від зображення її у «Пенелопіаді» як самосвідомої, самодостатньої, маніпулятивної, продуктивної та амбітної жінки – це можна розглядати як очевидну спробу змінити гендерні ролі, підірвавши фундамент міфу про Одиссея. На противагу образу класичної Пенелопи як всетерплячої, надійної, розуміючої дружини, етвудська Пенелопа повністю усвідомлює справжню суть свого чоловіка: «Я знала, що він хитрий і брехун, я просто не думала, що він застосує свої хитрощі та брехню на мені» [1, с. 20].

Пенелопа застерігає сучасних жінок не йти її шляхом, не закривати очі на те, що вона свого часу ігнорувала. «Чому вони не могли бути такими ж уважними, надійними і всетерплячими, як я?», «Не повторюйте мій приклад, хочу кричати вам у вуха – так, саме вам! Але коли я намагаюся кричати, це звучить нібито кричить сова» [1, с. 25]. Причина, чому Пенелопа не ставила запитань щодо «безпринципності» Одиссея, полягала в тому, що вона, як і всі жінки, «хотіла щасливих кінців», а щасливі кінці найкраще досягаються, коли тримаєш потрібні двері зачиненими.

Цією тезою авторка роману намагається донести, що мораль, яка прописана у міфах, є гнітючою і обмеженою, вона контролює поведінку людей і нав'язує їм певні ролі. Варто розповісти про те, як Пенелопу перетворили на історію, яку вона не хотіла б чути, історію, що не відповідає її справжній ідентичності та реальності: «Я зрозуміла, скільки людей сміються з мене за моєю спиною – як вони насміхаються, вигадують жарти про мене, як пристойні, так і брудні; як вони перетворюють мене на історію, або на кілька історій, хоча це не ті історії, які я хотіла б чути про себе» [1, с. 38].

У деконструйованій версії класичного епосу було кинуте виклик патріархальним стандартам жіночності, підтвердження цьому прописано у п'ятому розділі твору під назвою «Асфоделі». Пенелопа відмічає, як чоловіки «упадають» за її кузиною Єленою через її красу, саме через ці типові стандарти зовнішності наша героїня відчувається невпевненою жінкою, вона порівнює свої «хороші риси» з красою Єлени й відчувається пригнічено. Пенелопа продовжує особисто ненавидіти Єлену через це, замість того, щоб звинувачувати суспільну систему, яка змушує її почуватися нікчемною, бо вона не є найвродливішою, систему, яка оцінює жіночі якості, базуючись лише на їх привабливості для чоловіків.

Ідеал жіночності в образі Єлени Троянської втрачає значення, оскільки у романі Пенелопа доволі «прохолодно» реагує на перфекційність зовнішності Єлени: «У мене були інші справи, які займали мою увагу. І це підводить мене до теми мого шлюбу» [1, с. 41]. Ця лінія також чітко проявляється у розмові з чоловіком, коли вона розповідає йому про своє дитинство та юність: про те, що батьки не були до неї прихильні, відверто говорили про її пересічну зовнішність та батько чекав часу, щоб скоріше позбутись доньки. На що Одисей відповідав: «Не хвилюйся. Я б ніколи не кинув таку дорогоцінну дівчину в океан» [1, с. 49]. Реакція Одисея на кмітливість Пенелопи може свідчити про те, що не всіх чоловіків приваблює лише краса жінок. Етвуд не звільняє Єлену від її гріха використання чоловіків як приманки своєю вічною жіночою привабливістю, цим авторка руйнує ще один стереотип про жінок як пригноблених і підлеглих, підкріплюючи твердження, що жінки можуть бути такими ж сильними та харизматичними, як і чоловіки.

Авторка постмодерністського роману своїм наративом піддає критиці патріархальну ієрархію, яка визнає «повне право чоловіка на сексуальну свободу» [2, с. 107] і обмежує жінок гендерними просторами доброчесності, цнотливості та вірності, надаючи їм статус істоти нижчої. Так пише у своїй критиці стосовно роману Маргарет Етвуд гендерна дослідниця Джудіт Батлер. «Поки він насолоджувався кожною німфою та красунею, чи думав він, що я буду робити лише свій обов'язок? Поки кожну дівчину та богиню він хвалив, чи припускав він, що я висохну, як родзинка?» [1, с. 52]. Таким чином, Пенелопа, яка ставить під сумнів соціальну структуру домінуючого порядку, так і залишається небезпечно співучасною в ньому.

Соціальна та культурна конструкція гендеру, що відповідає патріархальним очікуванням та ідеологіям, наділяє чоловіків вищими та доміну-

ючими позиціями, де ніщо не забороняє їм «діяти як господарі, брати нижчих істот» [2, с. 97]. Тоді як для жінки існують суворі вказівки та закони, що охороняють їхню доброчесність і честь: «Вона повинна захищати свою доброчесність, свою честь. Якщо вона піддається, якщо вона падає – тоді як будь-яка провина, покладена на її завойовника, змішується з захопленням» [3, с. 141]

Слід додати один із найважливіших мотивів, який кардинально відрізняє постмодерністський роман «Пенелопіада» від класичної повісті про повернення Одисея до дому. Це лейтмотив «дарування» голосу дванадцяти повішеним служницям Пенелопи: «Мене завжди переслідують повішені служниці» [1, с. 67]. У другому розділі, що має назву «Лінія хору. Танці з мотузками», Етвуд вводить дванадцять служниць, які виконують роль грецького хору, традиційного елемента античної грецької драми, суперечачи та коментуючи версію Пенелопи про події. Служниці співають усну поезію на відміну від прози Пенелопи, «перетворюючи «Пенелопіаду» на поліфонічний наратив, де їхні дисидентські голоси суперечать автентичності сповіді Пенелопи» [5, с. 9].

Поки Пенелопа страждає через психологічні тиски її «жіночої долі», Етвуд показує, як порівняно з нею дванадцять служниць мають ще гірше становище. Вони страждають навіть більше за Пенелопу в суспільстві, домінованому чоловіками, бо їхній класовий статус обтяжений їх статтю.

В «Одісеї» дванадцять повішених служниць зображені як невірні та ганебні, бо вони вступали в інтимні зв'язки з деякими із претендентів на руку Пенелопи, але в «Пенелопіаді» їхній образ реконструйовано таким чином, що вони описані як жертви зґвалтувань з боку цих самих претендентів. Служниці стверджують, що вони «хотіли бути щасливими» [1, с. 72], як і будь-хто, навіть якщо вони належать до низького класу. Таким чином, служниці звинувачують свій низький статус, оскільки він зробив їх незахищеними від образ та інших форм дискримінації.

Драматичність ситуації поглиблює мотив несправедливого звинувачення та обмови. Тут маємо трансформацію авторського образу старої няні Одисея. Якщо у Гомера це безперечно позитивний образ, оскільки няня єдина, крім собаки, хто впізнав його за давнім шрамом після багаторічної подорожі. Образи няні та старого пса – це образи абсолютної вірності та відданості. У романі ж Етвуд няні відведено роль старої лиходійки. Таким чином, письменниця актуалізує мотив протистояння старої та молодої господинь: з одного боку, Пенелопи та дівчат-служниць, які були частиною світу Пенелопи, і старої няні, з іншого

боку, де остання втілює виразно патріархальні цінності, намагаючись контролювати Пенелопу. Одже, авторка робить няню утіленням патріархальної традиції, приписуючи їй мотив обмови та несправедливого звинувачення.

В «Одіссеї» Телемах та його батько вирішили повісити служниць за зраду як чоловіки та господарі (за Гомером, убивство женихів та служниць-зрадниць – це справедлива помста, а отже, відновлення справедливості), у романі – через обмовляння та внутрішню конфронтацію Пенелопи і няні.

«Ви нас забули! А як щодо нашої справи? Ви не можете відпустити його! Він повісив нас холоднокровно! Нас дванадцять! Дванадцять молодих дівчат! Без причини!» [1, с. 78]. Служниці звинувачують Одиссея у їхньому вбивстві, намагаючись судити його замість того, щоб бути судженими, щоб отримати справедливість, на яку вони сподіваються. Варто відзначити, що як служниці, так і Пенелопа, «підривають» міф про Одиссея як «великого воїна» та «хитромудрого Одиссея» [4, с. 16], перетворюючи його на «Містера Ніхто! Містера Безіменного! Містера Майстра Ілюзій! Містера фокусника, онука злодіїв і брехунів!» [1, с. 52].

Твори Етвуд підкреслюють, що її героїні проходять трансформацію, яка дозволяє їм виправити свою гендерну ідентичність через переповідання своєї версії історії. Служниці в романі Етвуд змінюються порівняно з служницями в «Одіссеї». У «Одіссеї» вони існували для того, щоб їх убив Одисей як спосіб відновити соціальний баланс в домогосподарстві. Етвуд звільняє їх від цієї ролі, надаючи їм кілька сцен, щоб вони могли розкрити злочини, які з ними трапилися, і розповісти читачам про «справжні» події, що оточують Пенелопу, тим самим реконструюючи їхню гендерну ідентичність.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши роман відомої канадської письменниці, можемо зробити висновок, що цей твір є унікальним маніфестом фемінізму, що докорінно переглядає традиційні уявлення про жіночі ролі та героїзм. Відомий на весь світ і для всіх поколінь Одисей, який у класичному епосі виступає як великий герой, у творі Етвуд перетворюється на хитрого

маніпулятора, а його дружина Пенелопа – на самосвідому, активну та амбітну жінку. Через це авторка ставить під сумнів патріархальні уявлення про жіночу вірність і таким чином залишає читача у роздумах після прочитання роману.

Основним мотивом роману є переосмислення класичних гендерних ролей та викриття обмеженості традиційних моральних стандартів. Пенелопа в інтерпретації Етвуд зображена не як ідеальна дружина, а як жінка, яка розуміє маніпуляції свого чоловіка, що дозволяє читачам побачити її в іншому світлі. Через таку трансформацію авторка підриває уявлення про гендерні стереотипи, руйнуючи уявлення про жінок як тих, що повинні терпіти та бути покірними.

Важливим аспектом роману є те, як Етвуд надає голос не лише головним персонажам, а й служницям Пенелопи, які стають жертвами соціальних і гендерних норм. Їхні історії, що раніше були вигнані на маргінес, отримують можливість бути вислуханими, і це сприяє більш глибокому розумінню соціальної нерівності.

У контексті сучасних досліджень і теорій Джудіт Батлер та Рути Длапкаускайте, Етвуд продовжує тему руйнування патріархальних структур, розвінчуючи міфи про чоловіків-героїв і відкриваючи нові перспективи для розуміння жіночої ідентичності. У результаті «Пенелопіада» стає твором, який дає можливість зрозуміти не лише нову версію стародавньої історії, а й загальні процеси трансформації соціальних та культурних норм у сучасному світі.

Оскільки існують різні версії однієї й тієї ж історії, є й кілька перспектив на феміністичність. Переповідання «Одіссеї» Маргарет Етвуд, де Пенелопа знаходиться в центрі уваги, а її дванадцять повішених служниць займають важливе місце, дає можливість читачам прочитати між рядків і зрозуміти, що відбувалося вдома під час відсутності Одиссея. Етвуд не лише зосереджується на деконструкції ідентичностей, але й висвітлює наслідки різних перспектив оповідання історії. Це дає можливість побачити різноманітні, численні прояви маскулінності та феміності, які представлені давно відомими для нас літературними героями в інших обставинах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Atwood M. *Penelopiad*. Edinburgh-New York-Melbourne: Canongate, 2005. 82 p.
2. Butler, J. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. London: Routledge, 1990. 170 p.
3. Длапкаускайтė, R. Postmodern Voices from Beyond: Negotiating with the Dead in Margaret Atwood's the *Penelopiad*. *Literatūra*, vol. 49, no. 5, 1 Jan. 2007, pp. 138–146.
4. Homer. *The Odyssey*. Cambridge: Harvard University Press, 1919. 465 p.
5. Howells, C. A. Five Ways of Looking at The *Penelopiad*. *Sydney Studies*, vol. 32, 2006, pp. 5–19.

**METAPHORS OF TRAUMA IN ON EARTH WE'RE BRIEFLY GORGEOUS
AND HOURIS: A COMPARATIVE ANALYSIS**
**МЕТАФОРИ ТРАВМИ В РОМАНАХ «НА ЗЕМЛІ МИ ТРОХИ ЧУДОВІ» І «ГУРІ»:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ**

Yakuba V.V.,

orcid.org/0000-0002-5433-0334

PhD in Linguistics, Associate Professor,

Dean of Faculty of Romance and Germanic Philology

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

Tsapro G.Yu.,

orcid.org/0000-0002-0748-7531

PhD in Linguistics, Associate Professor,

Head of English Language and Communication Department

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

Zvereva M.A.,

orcid.org/0000-0002-5967-6924

PhD in Pedagogy, Associate Professor,

Deputy-Dean of Faculty of Romance and Germanic Philology

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

This comparative study of trauma metaphors, specifically in Ocean Vuong's *On Earth We're Briefly Gorgeous* and Kamel Daoud's *Houris*, examines metaphor as a linguistic and cognitive paradigm through which trauma can be expressed. Based on trauma theory and conceptual metaphor theory, the study provides an analysis of the ways trauma is resistant to direct articulation and how it finds articulation in metaphorical constructs that reveal fragmented memory, identity, and suffering. It explores how metaphorical language acts not only as a means of expressing trauma but also as a tool for understanding its complex and layered nature. By employing metaphors, these narratives illuminate trauma's deeper psychological and cultural dimensions, allowing readers to grasp its intergenerational and collective impact.

Much of Vuong's metaphor, which is based on the Vietnamese-American immigrant experience, draws on organic, bodily, and spatial imagery to signal intergenerational trauma, displacement, and cultural alienation. As informed by Algeria's colonial past, Daoud's metaphors use spatial and existential semiotics to convey exile and the inheritance of colonial violence. Their novels each trace trauma as an individual and collective experience. Vuong's bodily metaphors stress trauma's inheritance across generations, framing the body as a vessel of memory and suffering. The broken bones in the title are not physical but represent emotional wounds, and horizontal and vertical spatial metaphors trap the protagonist in displacement and liminality between his Vietnamese ancestors and American mother. Daoud's metaphors of body and space echo postcolonial trauma, with the body representing Algeria's historical hurts and metaphors of space depicting dislocation and liminality.

So, both narratives use metaphor to reveal the sublime links between trauma, identity, and cultural memory. While Vuong uses bodily and spatial metaphors to express learned trauma, Daoud has an exile and confinement lexicon to capture collective suffering. Together, these works suggest that, while emerging from separate historical and cultural settings, trauma operates through common metaphoric forms.

Key words: metaphor theory, trauma metaphors, Ocean Vuong's *On Earth We're Briefly Gorgeous*, Kamel Daoud's *Houris*, Postcolonial literature.

Дослідження метафор травми, зокрема в романах Оушена Вуонга «На землі ми трохи чудові» та Камеля Дауда «Гурі», аналізує метафору як лінгвістичну та когнітивну парадигму, через яку можна виразити травматичний досвід. Спираючись на теорію травми та концептуальну теорію метафори, дослідження розкриває, як травма опирається прямому вираженню та знаходить форму через метафоричні конструкції, що віддзеркалюють фрагментовану пам'ять, ідентичність і страждання. Дослідження також показує, що метафорична мова виступає не лише засобом вираження травми, а й інструментом для розуміння її складної й багатошарової природи. Використовуючи метафори, ці наративи висвітлюють глибші психологічні та культурні аспекти травми, дозволяючи читачам досягнути її міжпоколіннєві та колективні наслідки.

Метафори Вуонга, засновані на досвіді в'єтнамсько-американських іммігрантів, опираються на органічні, тілесні та просторові образи, які сигналізують про міжпоколіннєву травму, втрату дому та культурне відчуження. Метафори Дауда, сформовані колоніальним минулим Алжиру, використовують просторову та екзистенційну семіотику для передачі вигнання та спадщини колоніального насильства. Обидва романи простежують травму як індивідуальний і колективний досвід. Тілесні метафори Вуонга підкреслюють спадковість травми між поколіннями, зображуючи тіло як посудину пам'яті та болю. Зламани кістки в назві символізують не фізичні, а емоційні рани, а горизонтальні й вертикальні просторові метафори відображають відчуження та перебування в стані лімінальності між в'єтнамськими предками та американською матір'ю. Метафори тіла й простору в романі Дауда також резонують із постколоніальною травмою: тіло символізує історичні рани Алжиру, а просторові метафори відображають дислокацію та лімінальність.

Таким чином, обидва наративи використовують метафори, щоб розкрити тонкі зв'язки між травмою, ідентичністю та культурною пам'яттю. Вуонг звертається до тілесних і просторових метафор для вираження успадкованої травми, тоді як Дауд застосовує метафори вигнання та ув'язнення для відображення колективних страждань. Разом ці твори демонструють, що, хоча їхній контекст формувався в різних історичних і культурних умовах, травма проявляється через спільні метафоричні форми.

Ключові слова: теорія метафори, метафори травми, «На землі ми трохи чудові» Оушена Вуонга, «Гурі» Камеля Дауда, постколоніальна література.

Introduction. Metaphor is a key cognitive instrument (and linguistic resource) for narrating trauma through personal and collective narratives [6]. This is in line with trauma theory, which suggests that trauma is resistant to direct articulation and, instead, must be spoken of metaphorically before it can be understood [1]. Ocean Vuong's *On Earth We're Briefly Gorgeous* [8] and Kamel Daoud's *Houris* [3] are both examples of this phenomenon, using the metaphor in availing the complex terrains of memory, identity and suffering. Thus, by analyzing the metaphorical constructs woven into these texts' language, this research seeks to identify how trauma is linguistically inscribed and how metaphor is a process of obfuscation yet also a process of revelation.

Both Vuong and Daoud confront trauma as an intergenerational and sociocultural phenomenon, but their metaphorical strategies diverge in their particular historical and linguistic contexts. Dependent on the Vietnamese-American immigrant experience, Vuong's novel [8] uses organic and bodily metaphors to illustrate trauma as an act of inheritance and mutation [7]. On the other hand, Daoud's *Houris* [3], underpinned by postcolonial Algerian frameworks, entwines religious with spatial semiotics to question the inheritance of colonial violence and existential exile [4]. These contrasting metaphorical constructions simultaneously reflect the specific cultural workings of trauma as well as the cross-culturally shared impulse to render pain in distinctively figurative language.

Tracing the connections through a linguistic lens, this article **aims** to analyze the larger area of metaphor theory and trauma studies in the literature. Building upon conceptual metaphor theory [5] and discourse analysis [2], this study explores the role of metaphors not just as stylistic devices, but also as active elements shaping the portrayal of trauma and resilience.

Literature Overview. Literature and encoding trauma in language have been crucial areas of inquiry. Cathy Caruth's foundational text for trauma studies, *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History* (1996), attends to trauma as an experience that cannot be easily narrated. Trauma, Caruth writes, is not an event that occurs but a delayed experience that comes to us in fragmented and often non-linear ways via memory and narrative. She argues that trauma is not fully comprehended at the moment

it is happening and needs a narrative form that mirrors its disjointedness. This definition of trauma as a sort of elusive yet omnipresent concept sets the stage for analyzing trauma metaphors in literature, as metaphors are one of the most common ways trauma is communicated (albeit indirectly) and understood.

Trauma is primarily encoded in language and thus is most often conveyed through metaphor. Metaphors serve not only as ornamental figures of speech; they are cognitive tools shaping how we understand abstract and complex experiences like trauma. In *Metaphors We Live By*, George Lakoff and Mark Johnson [6] discuss how metaphors are not just a festive decoration but are deeply embedded in ordinary thought and everyday language. That metaphorical language mirrors how people understand experiences and try to understand complicated ideas. The lens of conceptual metaphors is important for our analysis of the metaphorical representation of trauma in literature. The novels *On Earth We're Briefly Gorgeous* by Ocean Vuong [8] and *Houris* by Kamel Daoud [3] show how trauma is metaphorically treated at the levels of both myth and language in different cultures.

While metaphor is a key linguistic tool for depicting trauma, the context in which it is used is just as significant. Jonathan Hiddleston [4] highlights the ways in which postcolonial literature, especially works from Algeria, engage with trauma as a legacy of colonial violence. In his analysis of Kamel Daoud's *Houris*, Hiddleston examines how Daoud's metaphors integrate the historical scars left by colonialism and the cultural exile that results from it. These metaphors are not only a reflection of personal trauma but also serve as a commentary on the collective memory of postcolonial societies. Daoud's use of metaphor, as Hiddleston argues, emphasizes the spatial and existential dimensions of trauma, making the metaphors in *Houris* distinctly postcolonial and rooted in the Algerian context.

This immigrant experience uniquely informs the metaphors of *On Earth We're Briefly Gorgeous*, a story that, like Ling Ma's, is sown with the seeds of displacement, loss, an ongoing struggle to constitute individual identity. For example, the "belly" part illustrates how Vuong [8] manifests bodily and organic metaphors in his work to represent the transgenerational trauma of migrants within their families [7].

The novel bears witness to the life of a Vietnamese-American family, whose DNA is stitched with trauma as the trauma is passed down in the generation. This is one way to explain why these metaphors are so important to understanding how trauma is not only an individual but collective, intergenerational, and embedded in the fate of a culture.

The relationship between metaphor and trauma is also being explored in the field of metaphor theory. *Metaphor in Culture: Universality and Variation* provides an in-depth exploration of metaphors as they operate across cultures and languages [5]. Kövecses advances that although some metaphors might be universal, others are highly inscribed within the specific cultural and historical scenarios in which they are produced/activated. This idea is indispensable for making sense of the ways in which trauma metaphors vary across cultural boundaries. For instance, Vuong's metaphors of trauma, set in Vietnamese history, play out with Daoud's metaphors, which are reflective of the postcolonial Algerian experience. Viewing these works through Kövecses' framework, it becomes evident how, although the experience of trauma is shared, it is molded through different cultural narratives and specific histories that inform each text.

A metaphor analysis, particularly in literary texts, provides a compelling lens through which to examine trauma dynamics. Jonathan Charteris-Black [2], in *Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis*, emphasizes, metaphors are not only ornamental devices but may also have deep ideological implications and shape people's cognition of the world. Focused on *On Earth We're Briefly Gorgeous* and *Houris*, this study examines these metaphors to explore how the re-distribution and mutation of specific metaphors plays a role in the configuration of trauma in these novels. It reshapes how we think about trauma not simply as an individual phenomenon but as a collective one, tied to language, culture and history.

Methodology. This paper adopts a linguistic-based approach of metaphor analysis to carry out a comparative investigation of the metaphorical representation of trauma in Ocean Vuong's *On Earth We're Briefly Gorgeous* [8] and Kamel Daoud's *Houris* [3]. Using conceptual metaphor theory as its framework [6], the first half of the study explores and catalogs the major trauma-related metaphors in both novels. Here this close reading of the texts focuses, especially, on the overlapping metaphorical themes of body, space, the organic, and those of memory, identity and displacement. Identifying such metaphors depends both on linguistic intuition and on established guidelines of metaphor identification [2]. Once the metaphors have been identified, the following step is to assess their

functional relevance, weighing their broader thematic concerns, especially in relation to cultural and historical contexts in which the novels can be placed.

In order to do this, the analysis takes a comparative approach and shows how the metaphorization in each of the texts responds to the writers' sociocultural contexts. To this end, we further explore how Daoud's postcolonial Algerian context shapes his use of metaphors, especially those that draw upon colonial history and existential exile [4]. Immigrant trauma and intergenerational memory are used to analyze Vuong's use of metaphors [7] – similarly. Such an in-depth approach allows the study to interpret how each author uses metaphor to mediate trauma, connecting individual sorrow to cultural history and identity politics.

Results and Discussion. Ocean Vuong's *On Earth We're Briefly Gorgeous* utilizes an organic, bodily, and spatial metaphorical structure to articulate the protagonist's trauma in various registers and constitutive orders. In particular, the imagery in the novel that conveys trauma is also a metaphor, and the body itself is the novel's primary symbol for trauma's psychic and physical effects – the violence, loss, and displacement people buried in those coastal dunes experience. Vuong makes a great effect of a broken bone, which she uses as a metaphor for the fragmentation of memory and identity. The narrator, Little Dog, meditates on his relationship with his mother, saying: *I am trying to speak my body. But it is a broken bone in the center of my chest* [8, 64]. Here, the body itself becomes a trauma zone, and the figure of a "broken bone" is both a physical injury and a representation of an emotional shattering. This metaphor highlights the character's desire to explore his violent past and the permanent scars it has left in his life.

Intergenerational trauma remains firmly rooted in bodily metaphors. In fact, when Little Dog writes about his relationship with his mother, he describes it in terms of inherited suffering, trauma that is something bequeathed, encoded in the very tissue of the two of them: *And her pain was my pain, her silence a wound I carry in my blood* [8, 22]. This idea of our pain as a wound we carry in our blood alludes to the essential link between the past and the present, and to trauma as personal as to collective. I love it because it's also related to the metaphor of a body as a vessel for memory, a body in its physical sensation and emotional and historical resonance. Here, blood acts more as a marker of continuity, suggesting that the trauma is not merely a transient event but a cycle that reverberates through the bodies and lives of generations.

Vuong also experiences displacement and alienation through spatial metaphors, on top of bodily ones. For instance, repeated imagery related to borders and

boundaries significantly illustrates the protagonist's struggle to find her way between multiple cultural and emotional landscapes. Little Dog articulates this sense of being trapped in a liminal space: *I am a body between borders, between languages, between families, between love* [8, 100]. This metaphor symbolizes the psychological and cultural chasm that the protagonist senses as he finds himself torn between his Vietnamese roots, his American upbringing, and his need for connection but a fear of rejection. Therefore, the metaphor of being "between borders" carries a sense of in-betweenness; Little Dog is not fully accepted in either world, creating a deep feeling of solitude and internal dichotomy.

Another important metaphor that Vuong employs with respect to trauma is the ocean, which crops up throughout the novel as both a literal and figurative representation of the protagonist's emotional depth and the all-encompassing, overwhelming nature of what he's living through. The ocean symbolizes a vast, lingering presence at home, the strongest, seething reflection of Little Dog's emotional state. In one passage, the narrator reflects: *The ocean is an old song, always playing in my bones* [8, 43]. In this, the ocean metaphor reveals that trauma is an ongoing, cyclical experience, something that keeps arising, something that is deeply rooted in the very core of the main character's being. The ocean, with *its old song*, reinforces familiarity with pain and trauma as if it is an identity the narrator cannot flee but must come to live with.

Finally, Vuong's metaphorical use of language to place barriers, both for self-expression and for reaching others, is a crucial component of the novel's treatment of trauma. Language itself, at times, serves as a husk, if not a cruel mechanism of oppression, that fails to capture the characters' experiences of pain. One touchstone: *I speak to you in words, Little Dog says, but they are only shadows of the things I cannot say* [8, 132]. Here, the words-as-shadows metaphor underscores the inadequacy of language to fully capture the fullness of trauma. The lexeme *shadows* implies that everything she wants to express will always be just out of reach, just beyond the pale of a typical language, which is a theme she dates back to childhood and acts out in terms of trauma. This linguistic lens also exposes how trauma affects our interpretation and use of language – and, in turn, reveals the limitations of language and the body in their ability to capture this profound pain.

In *Houris*, Kamel Daoud [3] examines trauma through various metaphors, none more striking than those of the body, space, and religion. Of the metaphors that have been used to articulate trauma, one of

the most dominant is the body as the site of pain and existential dislocation. The following are some of the key elements of my reading of Harun as a synecdoche of a nation and a political entity Long after the violence ends, meaning that it may never end: In one good passage, Harun muses: *Le corps, tout comme la mémoire, porte les blessures de la guerre, des guerres passées, des guerres intérieures qui ne nous quittent jamais* [3, 45]. This horizontal metaphor equates the body with memory, doling out vessels for literal and figurative wounds that linger long after the events that gave rise to them. The joint trauma of body and mind, as it is in Daoud's novel, makes visible the corporeal realities of violence and the scars of suffering that both fear and bloodshed leave behind, not just for the individual, not just for the nation.

Spatial metaphors are key to Daoud's representation of trauma, particularly as they cling to the ideas of displacement and exile. Harun's story often conjures the concept of being "between spaces," with literal and metaphorical bicultural boundaries creating a gap between the character and his family and old life, through his current space. Daoud explains, in one passage, how Harun's emotional state is *un être pris entre l'ombre et la lumière, entre le corps et l'esprit, entre la mort et la vie* [3, 78]. The metaphor indicates that Harun occupies a liminal space – the point between opposing forces that constitute his trauma: the shadow of death and the light of life, the body's corporeal presence, and the spirit's intangible essence. This moment of evocation of space is crucial for the representation of the inescapable tension between Harun's longing to find peace and the creeping weight of his past.

The metaphor of exile also repetitively appears through religious images such as, rather specifically, the metaphor of Houris – the heavenly virgins of Islam. These "greats" represent in the novel the unattainable and the idealized parts of the protagonist's identity and its desires. When Harun recalls the Houris, he writes about them in relation to his former belonging and desirable future: *Les Houris ne sont que des mirages, des figures que nous n'atteindrons jamais, un rêve qui échappe à ceux qui ont connu la souffrance* [3, 121]. In this sense, the Houris are an unattainable utopia, a spiritual ideal that starkly contrasts with Harun's lived experience of postcolonial trauma and violence. The Houris are thus a symbol of Harun's quest for an unattainable paradise; they embody a spiritual and emotional exile that Harun can never escape.

In Daoud's *Houris*, metaphors of confinement and entrapment also express the psychological effects of trauma. These metaphors are often wrapped around images of cages or barriers that prevent the protag-

onist from moving past the past. In one moment particularly, Harun avows: *Mon esprit est une cage sans issue, une prison où je m'enferme chaque nuit* [3, 160]. The extended metaphor of the mind as a *cage* reinforces the theme of internalized trauma; the psychology of violence and loss manifests as self-imposed imprisonment. Harun's fight to wrest himself from his mental prison parallels the wider, more viscous theme of being trapped that shapes his relationship with both his past and his future. The cage is both a personal trauma and a broader exploration of political and social confinement – where the individual's freedom is stifled by the weight of history and culture.

Finally, Houris employs the metaphor of death as a constant, with trauma tightly woven into existential dread and the fear of erasure. But Harun struggles as he learns how his brother was murdered in a violent attack that is only one of many, why he could not protect him, and what his death says, like the death of so many others in this book and the region, about the environment now, politically and otherwise. *La mort, cette compagne silencieuse, est toujours présente, au coin de chaque rue, dans chaque mot, dans chaque souffle que je prends* [3, 215]. Death is always present in this passage, haunting the periphery of every experience and every conversation. Comparing the trauma to a body with the reader as a silent, only-passively aware observer and the body lying personified as a dead body inflates trauma to not just an event but an ongoing serviced, haunted existence. This understanding of trauma also mirrors the broader postcolonial suffering and persistent psychic consequences of violence that are explored throughout the novel.

Conclusion. In *On Earth We're Briefly Gorgeous* by Ocean Vuong [8] and *Houris* by Kamel Daoud [3], trauma is delivered in vivid metaphors drawn from the characters' emotional and psychological topographies. These metaphors not only act as a tool to express the extent of personal trauma but also mirror the more significant historical, cultural, and social atmospheres that affect the characters' trauma experience. Vuong's novel [8] is mainly about bodily metaphors, with the body as a site of injury, inheritance, and memory. The protagonist, Little Dog, frequently uses images of brokenness and physical fragmentation to reflect on his emotional scars, showing how trauma is embodied and passed on from generation to generation. Harun's body becomes a metaphor for both individual and collective trauma, and the body itself becomes a site for both physical and emotional wounds in the same way that Daoud uses the body metaphorically. But if Vuong's body is one that attends to that intimacy, the internalization of trauma, Daoud's differs: the body becomes a site of exile, a liminal space between rival forces.

Both novels also play with spatial metaphors to represent displacement and alienation. Vuong's work plays with this imagery: the metaphor of "between borders" is his way of tying the protagonist's cultural, emotional, and physical evocation of his homeland, which has been severed from him to his mother, who constantly reminds him of it. Gonzalez's feeling of living in two worlds resonates with broader themes of immigration, identity, and belonging. Daoud likewise employs spatial metaphors, like Harun's feeling of being "between the shadow and the light," to express the liminality of postcolonial being and Harun's attempt to reconcile his past with his present. Both novels' use of these spatial metaphors highlights the psychological disarticulation brought about by dislocation and the impossibility of belonging wholly to the past, or the future.

A similar notable trope shared across both works is the religious and sublime, idealized metaphors employed to convey the same yearning for an unattainable future. Vuong's hollowing out of the ocean as a metaphor for trauma as cyclical and uninhabitable resonates with Daoud's *Houris* [3], those unattainable ideals and paragons of high virtue. Both authors employ these metaphors to underline the discrepancy between the characters' suffering and their longings for healing, peace, or returning to an idealized past. The *Houris* in Daoud's novel [3] symbolizes a utopia that can never be achieved, just as the ocean in Vuong's work is simultaneously a destructive agent and an emblem of unending internal strife. These symbols invoke the religious and natural underpinnings of life, suggesting that trauma, in both novels, is not easily transcended but rather a shaper of the character's understandings of one another and their worlds, extending an influence that may never be shaken off.

Through the metaphor of imprisonment, the stories both exemplify the trauma of their restart action and their inability to act. In Vuong's *On Earth We're Briefly Gorgeous* [8], this metaphor of words as *shadows* underscores the difficulty of articulating trauma through language, whilst Daoud's motif of the mind as a *cage* emphasizes the psychological jail trauma constructs. Both authors considered that trauma is no longer an external experience but such an integrated force inside of the human that it keeps the person in one place in his/her memories and fears. In both novels, the imagery of cages, barriers, and borders evokes the trauma that impedes how characters relate to the world, whether that means reaching out to others or moving past their past.

Lastly, these novels demonstrate that death remains a pervasive metaphor for trauma, integral to the characters' lives and shaping their emotional and psychological states. Where Vuong's novel conveys

death as an all-encompassing, cyclical force – the *mouth* of Harun's country, *like the ocean rising and falling* – Daoud employs death as a silent companion that haunts every aspect of Harun's life. In both narratives, death serves as a metaphor for the way trauma remains unresolved for the characters, how it reappears, and weathers the characters' world and understanding of themselves. Death permeates both novels, illustrating the concept that trauma is not a single event but rather a continuous phenomenon that shapes the individual over time.

Finally, while *On Earth We're Briefly Gorgeous* [8] and *Houris* [3] differ in their historical and cultural contexts, both use metaphors to explore the

nature of trauma deeply. Vuong and Daoud show trauma as an event and a stubborn and formative force in characters' lives through bodily, spatial, religious, and existential metaphors. In reading these two novels, it becomes clear that trauma, while manifesting in different ways, is shared when the metaphors of the body, exile, death, and the violence of memory are intertwined. Both works are ultimately poignant reflections on how trauma informs identity, memory, and the human condition.

Future studies can explore how metaphors of trauma affect language, memory, and identity in the aftermath of violence and displacement in other post-colonial and diasporic literatures.

REFERENCES:

1. Caruth, C. *Unclaimed experience: Trauma, narrative, and history*. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1996. 209 p.
2. Charteris-Black, J. *Corpus approaches to critical metaphor analysis*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2004. 278 p.
3. Daoud, K. *Houris*. Arles : Actes Sud, 2019. 180 p.
4. Hiddleston, J. *Postcolonial trauma in Algerian literature: The case of Kamel Daoud*. London : Routledge, 2019. 232 p.
5. Kövecses, Z. *Metaphor in culture: Universality and variation*. Cambridge : Cambridge University Press, 2005. 314 p.
6. Lakoff, G., Johnson, M. *Metaphors we live by*. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 256 p.
7. Nguyen, H. The border of memory and identity: The trauma of migration in Ocean Vuong's work. *Asian American Literature: A Journal of Cultural and Literary Studies*. 2016. Vol. 27, № 2. P. 56–75.
8. Vuong, O. *On earth we're briefly gorgeous*. New York : Penguin Press, 2019. 246 p.

РОЗДІЛ 10 РЕЦЕНЗІЇ

УДК 82.091

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.39.2.47>

ФЕНТЕЗІ ЗАХІДНОГО КАНОНУ В ОПТИЦІ СТОРІТЕЛІНГУ: СПРОБА СТРУКТУРУВАННЯ¹

Рецензія на монографію Зоряни Годунок «Ключі фентезійного сторітелінгу. Літературознавчі етюди». Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2025. 251 с.

Гурдуз А.І.,

orcid.org/0000-0001-8474-3773

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

Інтенсифікація українських досліджень фентезійного метажанру в останні десятиліття, пов'язана з іменами, перш за все, Т. Рязанцевої, А. Аністратенко, Є. Канчури, О. Філоненко, О. Тихомирової, суголосна світовій профільності дискурсу та стимульована окремим потужним рушієм – діяльністю заснованого 2015 р. Центру з дослідження літератури фентезі при Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Тенденцією прогресивних розвідок цього часу (яскравий академічний приклад яких – перша вітчизняна колективна монографія зазначеного Центру «Теоретичні аспекти дослідження. Магія у літературі фентезі: Дефініції, маніфестації, функції» за ред. Т. Рязанцевої й Є. Канчури [1]) є методологічний синтетизм, який уможливило стереоскопічне бачення об'єкта дослідження в результаті суміщення систем координат ряду філологічних сфер і національних шкіл, перехід від аспектного аналізу доробку персоналій чи власне метажанру до комплексних компаративних розвідок із належно мотивованим теоретичним апаратом. Маючи довгу традицію протоформ фентезійного мистецтва та активно всотуючи зарубіжний досвід метажанру з кінця ХХ ст., вітчизняна література першої чверті ХХІ ст. окреслює й розробляє низку національно заглиблених субжанрових площин (гендерно, політично, екологічно зорієнтованих, роману виховання), котрі отримують оригінальне змістове наповнення й водночас ідейно та структурно суголосні провідним тенденціям світового фен-

тезі. Кваліфікація й об'єктивна оцінка, зокрема в координатах української наукової школи, нових явищ і порухів вітчизняного та зарубіжного метажанру, аналіз їхніх типів, причинно-наслідкових зв'язків, рецепції, інтертекстуальних тяжінь і міжмистецького діалогу, наративів і міфопоетики складає коло пріоритетних питань нинішнього українського літературознавства.

У зв'язку з зазначеним, а також з огляду на проблемність прийнятих за чинні провідних таксономій фентезі, з одного боку, і на потребу класифікації та оцінки сучасного швидко оновлюваного художнього корпусу – з іншого, оригінальна і перша в Україні спроба здійснення Зоряною Годунок загального структурування фентезійної прози в оптиці сторітелінгу є актуальною й заслуговує на увагу. Хоча в західному літературознавстві питання сторітелінгу у зв'язку з фентезійним дискурсом порушуються давно, у ґрунтовних дослідженнях такий досвід відображений аспектно (наприклад, Т. Магістрале [2]); рецензована монографія є суголосною йому, креативно реалізованою та задовольняє академічному вітанню у студіях із фентезі нових підходів [3, с. 3; 4, с. 7].

Попри не визначений остаточно статус явища й апарату сторітелінгу (як мистецтва розповідних і комунікативних стратегій, котрому можуть бути підпорядковані технології, зокрема цифрові, – приклади такої інтеракції фіксує С. Риггз [5]), в останній час його популярність стрімко зростає, передусім завдяки ефективності практичного впровадження його механізмів. У процесі актив-

¹ Годунок З. Ключі фентезійного сторітелінгу. Літературознавчі етюди: монографія. Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2025. 251 с.

ної рецепції український науковий простір простежує специфіку сторітелінгу головню у сферах журналістики (Ю. Блажесівська, О. Васківська, Н. Фенько й ін.), медіалінгвістики (О. П'ятецька), трансмедійності (С. Азєєв) та бізнес-комунікації (Ю. Зубкова, І. Ущатовська), хоча й містить часом розвідки описового плану. Продуктивність феномену спонукає до проектування сторітелінгових конструкцій і на матеріал художньої літератури (О. Вісич, С. Ковпик; С. Б'юлі) та аналіз її крізь відповідну оптику; студії такого типу відзначені певною експериментальністю й розкривають художній текст у новому ракурсі, коли, справедливо зазначає О. Вісич, «...доречно говорити про реалізацію прийомів сторітелінгу на рівні вставних елементів, монологу, «тексту в тексті»» [6, с. 55].

У фокусі 3. Годунок перебувають провідні сторітелінгові маркери переважно в текстах західного метажанрового канону, опублікованих, починаючи з останніх десятиліть ХХ ст. Керуючись базовим для сторітелінгу поняттям історії, дослідниця на матеріалі широкого фентезійного масиву послідовно розглядає відповідні важливі мотивні структури різної масштабності – становлення персонажів, їх самоідентифікації, дружби й сюжетного «везіння», співіснування статей, магічних формул і номінацій, концепцій шляху тощо, – демонструючи *ідейне розгортання* центрованої навколо певного мотиву «історії» та небезуспішно презентуючи панораму взаємодії основних сторітелінгових компонентів фентезі в сучасній реалізації. Сказане, з урахуванням охоплення творів останніх років (П. Дерев'янка, Я. Каторож і Н. Матолінець, Б. Сандерсона і Р. Яррос та ін.), також малодосліджених (Р. Кван, Дж. Крістофф, Р. Ріордана, С. Сент-Клер, Дж. Страуда) або взагалі не включених поки до вітчизняного наукового дискурсу авторських доробків (Дж. Арментраут, Р. Гобб, К. Дабо, Р. Кеннеді, С. Дж. Маас, Р. Моргана й деяких інших) є новим у літературознавстві. Новизна низки аналізованих текстів, поки маловідомих в Україні, змушує дослідницю для аналізу їх ключових конфліктів звертатися до часткового окреслення сюжетних схем (як у випадку зі «Шляхом королів» Б. Сандерсона [7, с. 170]), що подібні коментарі необхідні і не критичні для роботи в цілому.

Запропонована праця характеризується логічно вивіреною композицією: від узагальнення властивостей організації художнього світу фентезійної прози в першому кластері рукопису авторка переходить до аналізу структурно-нарративного спектру в наступних, причому домінантний практичний блок вилаштовує за принципом тематичного

звуження, коли кожен наступний кластер (шість «історій») зумовлений чи конкретизує попередній. Прикметно, що фінальний кластер аналізу сполучає проаналізовані вище мотиви в єдиний «мономіф» [7, с. 186] і пропонує відповідну концептуалізовану панораму змісту розвідки як окремої, висловлюючись «сторітелінгово», історії. У такий спосіб, синтетичний інформаційно насичений науковий текст набуває цілісності. Коректно сформована методологічна платформа дослідження (у сполученні з провідним структуральним аналізом в арсеналі нарративного, компаративного й герменевтичного) сприяє досягненню авторкою поставленої мети. Заявлена зосередженість на структурно-оповідній системі фентезійних текстів позначається на певно спрощеній презентації концепцій світу в метажанрі; неуніфікованість базової теорії констатована, але у причинах та з урахуванням визнаних підходів (Ф. Мендлсон, К. Манлова, П. Гейтс, С. Стеффел, Ф. Молсона й ін.) не розкрита. Останнє не складає мету розвідки, хоча артикулювання оцінки 3. Годунок поточного стану теорії мистецької галузі не було б зайвим, зокрема в демонстрації переваг чи недоліків окремих таких підходів, тим більше, що фактологічна насиченість праці і рівень узагальнень у наведених структурних кластерах дозволяють це зробити. У силу відсутності поки єдиної систематики фентезі теоретичний дискурс допускає і визнає паралельне функціонування ряду концепцій метажанру [8, с. 2], на окремі з яких спирається авторка рецензованої праці, залучаючи до орбіти вивчення приклади популярних субжанрів: у першу чергу, високого і низького, любовного й героїчного, темного тощо, приділяючи увагу й маргіналізованим тематичним відгалуженням (що також вирізняє монографію від більшості розвідок про метажанр).

У позиціонуванні фентезійної прози 3. Годунок переважно дотримується поняття жанру (прийнятого більшістю фахівців західних академічних шкіл: американською (Дж. Клют, Б. Аттебері, Б. Стейблфорд, Дж. Вільямсон та ін.), британською (К. Манлов, Ф. Мендлсон, Д. Фімі й ін.), канадською (К. Ештон), польською (А. Сапковський, М. Маркоцький) тощо), хоча допускає розуміння метажанровості [7, с. 13]. Розгляд фентезі в динаміці міжжанрових зв'язків дозволяє українським науковцям визначати його як метажанр (Т. Рязанцевій, Т. Гребенюк, Є. Канчурі й ін.), хоча розходження у виборі методології й тлумаченні терміна метажанру (порівняймо, версії А. Аністратенко [9, с. 25–26] і Р. Співак [цит. за: 10, с. 30]) зумовлює паралельне бачення цього мистецтва як жанру (В. Єшкілевим, Н. Овчаренко,

М. Климець), а іноді перетворює його статус на вібрант (у працях О. Філоненко, О. Леоненко, Д. Мельник).

Заслуговує на увагу розроблення Зоряною Годунок власне ключових наративно позначених тем і мотивів – «історій». Ускладнення досліджень фентезійної прози у зв'язку з термінологічною невнормованістю і методологічним плюралізмом проявляються в роботі через діалогізування різних наукових підходів; це змушує З. Годунок вводити розрізнення окремих понять та акцентувати сенс «історій» саме в координатах сторітелінгу, що така оптика для вітчизняного літературознавства також є новою. Справедливим може бути зауваження стосовно полемичності понять у середині сторітелінгової системи і статусу сторітелінгу як такого, однак коректність опрацювання дослідницею відповідних категорій і взагалі вдавання до такого ракурсу висвітлення фентезійного тексту є тим складнішими. Співвідносними в науковому «ризикі» не так давно були перші спроби обсервації гіперпрози, фанфікшну, коміксу тощо, що сьогодні академічне визнання досліджень цих сфер сприймається як норма. Послугування авторкою, зокрема, поняттями фанфікшнської сфери [7, с. 128, 151, 233], укотре засвідчує міждисциплінарну орієнтованість монографії.

Оригінальність способу репрезентації наукового матеріалу Зоряною Годунок заслуговує окремого коментарю: історико-теоретичний блок нею поданий переважно в обсяжних виносках, система котрих формально певно дистанційована від прикладного блоку розвідки, але водночас тісно пов'язана з ним та оперативно розкриває аспекти аналізу конкретних текстів із широкими екскурсами в необхідний теоретичний шар. При такій специфіці архітекτονіки роботи з ефектом гіпертексту вдається сформулювати і витримати заявлений дискурс зі стрункістю логіки викладу й аргументації, а це, своєю чергою, дозволяє, сукупно з іншими параметрами розвідки, визначити її монографічний профіль. Водночас, підкреслюючи незвичайність способу презентування наукових положень (починаючи з генеральної позиції сторітелінгу), авторка кмітливо вводить до підназви роботи «етюдність». Такому жанровизначенню відповідають умовна новелістичність кластерів дослідження, його загальний динамізм, додані певні публіцистичні риси з рядом риторичних опусів («Хто й чому фентезійних персонажів не приймає?» [7, с. 72]; «Із чим тоді боротися?» [7, с. 59]; «Чому ім'я настільки важливе у фентезійному тексті?» [7, с. 97]), що в цілому підсилює інтригу обсервації та надає роботі місцями

популярний характер. Ознакою «розмивання» стилю також вважаємо розсереджені в тексті поради стосовно додаткового опрацювання наукової й художньої літератури з низки ідейно-тематичних комплексів. Самобутньою є й розгалужена система влучних епіграфів до частин монографії: вони сприяють додатковій концептуалізації тексту і вкотре засвідчують чудову обізнаність авторки з численними різнонаціональними зразками сучасного метажанру. Особливо цікавим тут видається композиційне обрамлення в розділі про фентезійні імена: первинний епіграф фрагменту роботи – цитата з аналізованого твору після герменевтичного блоку дослідницею замінюється у квазидублюванні, викликаючи ефект семантичної вібрації [7, с. 97, 101; 101, 108]. При цьому цілком слушні спостереження над характеристиками і роллю у фентезійному світі імен [7, с. 98–99, 112–114] виграли б за умов підкреслення зв'язку світу фентезійного твору і принципів давніх магії та фольклору (для такого розширення вистачило б апелювання навіть до досліджень Дж. Кемпбелла, з положеннями «Тисячолікого героя» якого З. Годунок активно працює в інших аспектах).

Провідним у роботі є синхроністичний розгляд художнього корпусу, але необхідний для комплексності аналізу генетичний аспект також реалізований. Зосереджена на виявленні закономірностей параметрів сучасного фентезі, З. Годунок не вдається до аналізу природи еволюційних змін у відповідному наративному сегменті метажанру, тимчасом як останнє є принциповим для розуміння не тільки актуальних тенденцій, але й перспектив розвитку фентезі в цілому. Хоча мотивоване апелювання до класиків метажанру (Дж. Р. Р. Толкіна, У. Ле Гуїн, Р. Желязні й ін.) у монографії наявне. Також підкреслимо, що зазначені в «етюдах» структури образу персонажа, найважливіших імперативів, наративів розглянуті досить повно і на широкому художньому матеріалі.

У студіюванні репрезентативних мистецьких зразків З. Годунок дотримується теоретичних метажанрових кліше і, подібно до колег-попередників, стикається з рядом протиріч, передовсім стосовно кваліфікації типів фентезійного героя та його конфлікту. Однак, якщо П. Гейтс, С. Стеффел, Ф. Молсон [11, с. 5] чи К. Манлов [12, с. 6] указують на можливість варіативної ідентифікації низки творів метажанру в межах розроблених ними одних і тих самих таксономій, мотивуючи це синтетичністю відповідних текстів, то З. Годунок є більш прогресивною й інтенційно наближається до однієї з основних

причин таких різночитань – зміни в ХХІ ст. мета-жанрової парадигми, коли аналіз новітніх текстів у межах класичних класифікацій, дійсно, дає збій. Зазначене наближення дослідниці проявляється в акцентуванні феномену т. зв. «сірої моралі» [7, с. 59, 198] у групи сучасних фентезійних персонажів – тобто можливого прояву проміжної ланки у визначеній нами раніше триєдності оновленого у 2000–2020 рр. базового фентезійного конфлікту: «добро – (умовно) нейтральна змінна – зло» [13, с. 216]. Увага до аспекту такого явища як частотно і сутнісно вираженої тенденції нинішньої фентезійної прози дозволяє говорити про новаторське бачення З. Годунок проблематики фентезійного структурування.

Водночас положення про «персонажа з сірою мораллю» варто прокоментувати. Дослідниця наголошує, що такий образ «...є породженням світу, у якому зло перемогло...» [7, с. 7], однак це є полемічним. З погляду теорії, наявність «сірої» моралі як позиції – маркер пом'якшеного протистояння добра і зла, тобто цей базовий конфлікт двох вихідних начал у сучасному фентезі видозмінений, але залишається. Крім того, З. Годунок нижче вказує на *тривання процесу протистояння* героя злу: він за визначенням «...бореться з не/надлюдським злом...» [7, с. 13], тобто перемога злих сил у метажанрі є лише потенційною. Нарешті, з погляду практики, «сіра мораль» спостерігається не тільки в персонажів – представників темного фентезі [7, с. 59], оскільки цей феномен не визначається субжанром і є ознакою нинішнього фентезі в цілому.

У рецензованих «етюдах» урахovanі не всі вагомі для фентезі наративні структури, але опрацювання показових із них варто вважати успішним: уважність до тексту в класичних традиціях літературознавства, репрезентативна добірка ілюстративних прикладів широкої варіативності й новизни сприяють формуванню в монографії ефекту стереоскопічності. Системна увага приділена також ряду моментів, котрі досі типологічно не розглядалися. Так, у зв'язку з проблемами вираження внутрішньої сутності героя і жертви у фентезі дослідниця звертається до характеру змалювання в метажанрі навчальних закладів чи їх імітації в певно сформованій асоціативній комплексності – у текстах Дж. К. Ролінг, Р. Ріордана, Р. Яррос та ін. [7, с. 35–37, 222–225]. При цьому З. Годунок зосереджена на специфіці стосунків фентезійних наставників та учнів – концепції фентезійного «Інституту учнівства» [7, с. 37] загалом: у «Пісні льоду і полум'я» Дж. Р. Р. Мартіна, «Бартімеусі» Дж. Страуда,

«Персі Джексоні» Р. Ріордана, «Літописі Сірого Ордену» П. Дерев'янка тощо. Додамо, що врахування належності численних варіантів зазначеної мікроструктури до типу (номінованого нами за однойменним романом Р. Рігза) сюжетно-образного конструкта «дім дивних дітей» [13, с. 369–371] і відповідний аналіз уже в такому форматі сприяли б глибшому проникненню в сутність обговорюваних синтетичних явищ та визначенню їхньої ролі в розвитку сучасного фентезі.

Переважний обсяг аналізованих у монографії художніх зразків належить західним митцям, але залучення ширшого кола вітчизняних творів уможливило б більшу валідність та універсальність висновкових положень з огляду на врахування їхньої поширеності, рецептивного сценарію, а особливо, зустрічної тематологічної реакції в українських культурно-мистецьких реаліях. Адже не є теємницею, що в першій чверті ХХІ ст. український фентезійник, уже переживши хвилю фронтального запозичення досвіду західних класиків, здатен пропонувати світовому фентезі власні національно закорінені наративи, сюжетно-образні моделі тощо.

Фактично Зоряна Годунок уперше розгортає фентезійну типологію в координатах сторітелінгу, сформовану на основі належного структурного аналізу метажанрової синхронії з достатньо врахованим фактором художньої традиції. І хоча заявлені в монографії завдання («...систематизувати знання про фентезі та його різновиди, типологізувати його персонажів...» [7, с. 5]) звучать надто глобально, опрацювання в новому для метажанру ракурсі засвідчує певний внесок в досягнення недостатньо дослідженого фентезійного мистецтва: зокрема, розширення типології фактологічного матеріалу щодо конституції героя / персонажа, низки локусів (пустеля, море, місто, шинок тощо) і мотивів, введення до наукового дискурсу ряду творів, які досі не розглядалися. Варта окремого відзначення і складність аналізу власне в обраному Зоряною Годунок ключі. До труднощів недостатньо вивченої сфери міфу, безпосередньо сполучених із також проблемним для обсервації фентезійним простором у його динаміці й видозміні, долучається специфічна особливість студіювання сторітелінгу, котру яскраво і з відсиланням до співвідносних формулювань про міф артикулює С. Б'юлі в одній з останніх галузевих праць: «Порівняння – вбивця сторітелінгу» [14, с. 17–18].

Погоджуючись з окресленими авторкою перспективами її дослідження, паралельно вкажемо на можливість у майбутньому масштабного типо-

логічного розпрацювання запропонованих сегментів щодо мотивів прийняття та самоідентифікації героя [7, с. 70–96], кореляції понять влади і справедливості [7, с. 144, 226], гендерних ролей і характеристик тілесності [7, с. 156, 158, 168–169], параметрів міського фентезі в його стратифікації; ці проблемно-тематичні комплекси дотичні, передовсім, до етичної площини, адже вона в останній час зазнає у фентезі найсуттєвіших змін, не вповні очевидних через ігровий антураж. У вирізненні ж авторкою для студії мотиву боротьби за владу [7, с. 128–153] (хоча й надто розширеним – як у випадку з формулюванням «влада як здатність існувати» [7, с. 148] чи мотивом сюжетного братства в «Палімпсесті» Я. Каторож [7, с. 147]) убачається не тільки висока нинішня запитаність реципієнтом відповідної проблематики, але й своєрідне повернення до вже класичних спроб виділити мотиви сили й політики як складники фентезійної таксономії [15, с. 98–122].

Значну увагу дослідниця очікувано приділяє провідній у фентезійному мистецтві сфері тілесності, аналізуючи аспекти зовнішності, фізичних можливостей персонажів [7, с. 47–51]. Показовою для цього сегмента є максима: «Мірилом того, якими постають персонажі тієї чи тієї раси, є саме людське тіло та його властивості...» [7, с. 18]. Підкреслимо, що З. Годунок одною з перших серед вітчизняних дослідників вирізняє в розмові про тілесність у сучасному фентезійному корпусі аспект (тілесної) інклюзії [7, с. 164–166], хоча й на рівні аналізу окремих текстів. Підключення концепції дізабіліті та розширення кола розглянутих репрезентативних творів (наприклад, у супергеройському корпусі, зокрема новелізаціях міжавторського циклу «Люди-Х» – Д. Фінгерота, А. Ірвіна, С. Мура й ін.) могли б у майбутньому збагатити дискурс і розширити відповідні висновки. У розмові про переборення фентезійними героями неприйняття себе оточенням [7, с. 71–74] З. Годунок наближається до популярної у фентезі першої чверті XXI ст. та описаної Дж. Кемпбеллом міфологічної «теми вигнання і повернення дитини» [16, с. 298], аналізує окремі її компоненти, проте не називає цю схему.

Зумовлені інерцією класичних зразків досліджень положення З. Годунок про гендерний розподіл у фентезійній прозі XXI ст. (зокрема: «Саме чоловіки є головними претендентами на залізний престол – реальний він чи метафоричний,

значення насправді не має» [7, с. 156]) можуть бути скореговані з огляду на стійку фемінізацію вагової частки світового фентезі останніх десятиліть. Навіть загальний коментар цієї тенденції (у праці знаходимо тезу про «гнучкість, адаптивність жіночих образів» [7, с. 159]) сприяв би поясненню причин усе частішого обміну / сполучення ролей чоловіка і жінки в сучасному метажанрі. Твердження ж, що «...фентезійний світ здебільшого патріархальний...» [7, с. 238], справедливе швидше для творів класичного метажанру, а також написаних не пізніше кінця XX ст. Так само інерцією критичної думки XX ст. пояснюємо тези в монографії стосовно однозначності в сучасному фентезі конфлікту добра і зла [7, с. 13], а також щодо втечі від реальності [7, с. 12] (тимчасом як на коректному тлумаченні ескапізму наполягав сам Дж. Р. Р. Толкін [17, с. 69]).

У зв'язку з тим, що проаналізовані в «літературознавчих етюдах» тексти переважно зарубіжного авторства, їх українська рецепція часом здатна містити недоліки, зумовлені особливостями перекладу. У розмові про «Сутінки» С. Маєр, наприклад, Калленів і Волтурі варто визначати як вампірські клани, а не *родини* [7, с. 23, 34], ураховуючи специфіку формування цих угруповань у сазі, з одного боку, і власне етимологію клану – з іншого.

Висловлені зауваження в більшості носять характер побажань і не знижують цілком позитивне фахове враження від опублікованої й багато в чому новаторської праці. Її ключові положення концептуально викладені у висновках.

Рецензована монографія Зоряни Годунок, в такий спосіб, становить цілісне, оригінальне актуальне дослідження з новим підходом до ключових тематично-нарративних конструкцій сучасної фентезійної прози у координатах сторітелінгу. Широке репрезентативне коло творів, на основі якого виконано роботу, підтверджує справедливість сформульованих авторкою положень, котрі становлять науковий інтерес і можуть бути розширені та доповнені в майбутніх дослідженнях, значною мірою – при розпросторенні дослідницького фокусу на слов'янський фентезійний простір, а також на відповідний художній досвід митців Азії та Сходу. У прикладній площині аналізу розвідка органічно доповнює вітчизняний і зарубіжний літературознавчі масиви з проблематики розвитку фентезі й може бути корисною в подальшому студіюванні новітніх явищ і тенденцій еволюції метажанру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Теоретичні аспекти дослідження. Магія у літературі фентезі: Дефініції, маніфестації, функції: колект. моногр. / Центр з досл. літ. фентезі при Ін-ті літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України; ред. Рязанцева Т. М., Канчура Є. О. Київ, 2024. 310 с. URL: <http://www.ilnan.gov.ua/media/k2/attachments/monog-cdlf.pdf>
2. Magistrale T. Stephen King: America's Storyteller. Santa Barbara, California; Denver, Colorado; Oxford, England: ABC-Clio, 2010. xvii, 181 p.
3. Driggers T. Queering Faith in Fantasy Literature: Fantastic Incarnations and the Deconstruction of Theology. London: Bloomsbury Academic, 2022. xii, 235 p.
4. Attebery B. Fantasy: How It Works. Oxford: Oxford University Press, 2022. 198 p.
5. Riggs S. The End of Storytelling. The Future of Narrative in the Storyplex. Manchester: Beat Media Group, 2019. 230 p.
6. Вісич О. А. Сторітелінг як прийом у наративній стратегії. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Київ: Гельветика, 2022. Т. 33. № 4. Ч. 2. С. 53–57.
7. Годунок З. Ключі фентезійного сторітелінгу. Літературознавчі етюди: монографія. Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2025. 251 с.
8. James E., Mendlesohn F. Introduction. *The Cambridge Companion to Fantasy Literature*. New York: Cambridge University Press, 2012. P. 1–4.
9. Аністратенко А. Альтернативна історія як метажанр української та зарубіжної прози: компаративна генологія і поетика. Чернівці: БДМУ, 2020. 547 с.
10. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т. 2: М (Маадай-Кара) – Я (Я-форма). 624 с.
11. Gates P. S., Steffel S. B., Molson F. J. Fantasy Literature for Children and Young Adults. Lanham; Maryland; Oxford: The Scarecrow Press, Inc., 2003. vi, 170 p.
12. Manlove C. N. The Fantasy Literature of England. Basingstoke: Palgrave, 1999. 222 p.
13. Гурдуз А. І. Український фентезійний роман 2000–2020 рр. у слов'янському, англійському й американському контекстах: особливості національного міфотворчого коду: монографія. Миколаїв: Іліон, 2023. 528 с.
14. Bewley S. The Storytelling Hero: Speaking for Powerful Communication. Chichester: Capstone: A Wiley Brand, 2023. xix, 169 p.
15. Hunter L. Modern Allegory and Fantasy. Rhetorical Stances of Contemporary Writing. Basingstok; London: Palgrave Macmillan, 1989. 215 p.
16. Campbell J. The Hero with a Thousand Faces / introd. by C. P. Estés. Princeton; Oxford: Princeton University Press, 2004. lxvi, 403 p.
17. Tolkien On Fairy-stories / expanded ed., comment. and notes J. R. R. Tolkien; ed. V. Flieger, D. A. Anderson. London: Harper Collins Publishers, 2008. 320 p.

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ІРИНИ ДІЛАЙ «МОДЕЛЬ МЕНТАЛЬНОГО ПРЕДСТАВЛЕННЯ АНГЛІЙСЬКОГО ДІЄСЛОВА»¹

Левченко О.П.,

orcid.org/0000-0002-7395-3772

докторка філологічних наук, професорка,
завідувачка кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Львівська політехніка»

Монографія Ірини Ділай «Модель ментального представлення англійського дієслова» є ґрунтовним дослідженням, що розкриває складні механізми ментальної репрезентації дієслів англійської мови. Авторка використовує триангуляцію когнітивного, корпусного та дискурсного підходів, що дозволяє глибоко проаналізувати семантико-функційні характеристики дієслів у мовній картині світу носіїв англійської мови.

Актуальність дослідження не викликає сумнівів, оскільки препарування корпусних даних з метою вивчення актуальних проблем когнітивної лінгвістики є пріоритетним напрямом сучасного мовознавства. Авторка переконливо обґрунтовує необхідність дослідження ментальних репрезентацій через інтеграцію не лише корпусного, а й дискурсного аналізу, що є новаторським підходом у межах української філологічної науки.

Структура монографії логічно побудована: праця складається з трьох розділів, кожен із яких відповідає одному з ключових аспектів дослідження: когнітивному, корпусному та дискурсному.

У першому розділі «Когніція» авторка детально аналізує місце дієслова в структурі ментального лексикону, в концептуальній картині світу носіїв мови. Ґрунтовний огляд когнітивних теорій, зокрема концепцій Р. Ленекера, В. Крофта, А. Вежицької та інших, засвідчує високий рівень теоретичної підготовки авторки. Зосередження на узуально-базованих теоріях сучасної когнітивної лінгвістики дає підстави розглядати одиницю аналізу – англійське дієслово – не ізольовано, а як невід’ємний та центральний складник мовних шаблонів (*patterns*) та конструкцій (через звернення до базових положень граматики конструкцій А. Голдберґ), які знаходять своє відображення у вигляді емергентних інтеріоризованих структур ментального конструктивістичного носіїв англійської мови. Як наслідок, авторка пропонує застосування методики корпусо-базо-

ваного дієслівного профілювання, побудови поведінкових профілів (*Behavioral Profiles*), з метою детального вивчення шаблонів вживання дієслів у корпусі. В інтерпретації Ірини Ділай узуально-базований підхід переплетений із засадничими положеннями системно-функційної лінгвістики М. А. К. Геллідея, у центрі якої з’ясування «потенціалу значення» як системної характеристики лексикограматичної одиниці, що, аналогічно, вимагає звернення до масивних текстових репрезентацій та актуалізацій.

Другий розділ присвячений корпусному аналізу узуальних параметрів англійських дієслів. Загалом, опрацювання даних репрезентативних корпусів сучасної англійської мови BNC, COCA, Strathy Corpus of Canadian English та iWeb, а також створення корпусу текстів художньо-прозових творів сучасної канадської авторки Маргарет Етвуд є важливим емпіричним внеском у дослідження. У розділі застосовано методику конструювання корпусо-базованого дієслівного профілю на прикладі експлікованих з конкордансів COCA прикладів структурованого у шаблонах вживання англійського дієслова *sweep*. Корпусний підхід дає можливість здійснити статистичний аналіз дієслівного вживання, що сприяє виявленню закономірностей їх використання у різних типах контекстів. Авторка детально описує процедуру корпусного аналізу, включно із застосуванням інструментарію комп’ютерної лінгвістики та автоматизованих методів опрацювання мовних даних. Квантитативний аналіз дієслівного вживання у різних секціях корпусу покликаний виявити прототипні одиниці та особливості дієслівної варіативності. Висновок про особливу насиченість дієсловами художніх текстів мотивує авторку монографії глибше проаналізувати дієслівне функціонування у художньому дискурсі.

У третьому розділі «Дискурс» розглянуто функційний потенціал дієслова в англослов-

¹ Ділай І. Модель ментального представлення англійського дієслова : монографія. Львів–Рівне : Волинські обереги, 2025. 292 с.

ному художньому дискурсі. Залучення текстів Маргарет Етвуд як джерельної бази дослідження дозволило авторці продемонструвати особливості реалізації дієслівних шаблонів у художньому тексті. Дослідження впливу дієслів на тематичну та рематичну організацію тексту, реалізацію ними ключових мовних метафункцій є вагомим внеском у когнітивну наратологію. У цьому контексті авторка аналізує особливості функціонування дієслів в індивідуально-авторському стилі, їхню роль у побудові текстової динаміки та смислового навантаження. Важливим аспектом розділу є застосування методики ідентифікації ключових дієслів, що дозволяє простежити, як вони формують загальну стилістику художніх текстів та впливають на читачів. На прикладі дієслівного вживання у художніх текстах М. Етвуд виявлено індивідуальні авторські експлуатації, які збагачують уявлення про образне ментальне представлення англійського дієслова та вказують на динамічний, функційно-орієнтований характер конструювання *ментального портрету* англійського дієслова, який авторка визначає як «складний динамічний мегаконструкт, фіксований у часі та просторі, який відображає потенціал значення англійського дієслова та визначає механізми його реалізації та актуалізації».

Окремо варто відзначити наукову новизну дослідження. Запропонована авторкою тривимірною модель ментального представлення англійського дієслова є інноваційною та здатна слугувати основою для подальших розвідок у галузі когнітивної лінгвістики, корпусної лексикографії та дискурсного аналізу. Робота ґрунтується на сучасних лінгвістичних методах, серед яких когнітивний аналіз, корпусна параметризація, інте-

лектуальний аналіз тексту (*text mining*), а також методи статистичного аналізу.

Окрім очевидного теоретичного значення, яке полягає у розробці та апробації комплексної узуально-базованої методології дослідження дієслівної семантики та формулюванні на основі опрацьованого масиву емпіричних даних низки новаторських теоретичних положень, монографія має високу прикладну цінність: результати дослідження можуть бути використані у викладанні англійської мови, розробці електронних словників та автоматизованих систем розпізнавання та генерування природної мови. Крім того, праця є важливою для розуміння механізмів мовної категоризації, що може знайти застосування в комп'ютерній лінгвістиці та для розвитку систем штучного інтелекту.

Мова монографії академічна, однак виклад матеріалу є доступним для широкого кола читачів – від студентів-філологів до дослідників у галузях когнітивної, корпусної лінгвістики, дискурсології, автоматичного опрацювання природної мови. Авторка вдало поєднує складні теоретичні концепції з емпіричними даними, що робить результати дослідження цікавими та переконливими.

Підсумовуючи, монографія Ірини Ділай «Модель ментального представлення англійського дієслова» є важливим внеском насамперед у сучасну лінгвістичну методологію. Праця відзначається високим науковим рівнем, багатогранністю, ретельним опрацюванням матеріалу, актуальністю проблематики та інноваційністю підходу. Вона буде корисною як для науковців, так і для практиків, які працюють у галузі філології та суміжних дисциплін.

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

**Випуск 39
Том 2**

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Світлана Калабухова*

Формат 64x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 33,71.
Підписано до друку: 19.03.2025. Замов. № 0525/396. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.